

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ
ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԻ, ՆՈՐԱՐԱՐԱԿԱՆ
ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐԻ
ՄԵԿՆԱԲԱՆՄԱՆ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ

Հեղինակներ

Հրայր Ղուկասյան՝

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
դոցենտ

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգիրքը
մշակող աշխատանքային խմբի ղեկավար

Քրեական դատավարության օրենսգրքի գլուխներ 1,
2, 3 (հոդվածներ 16, 19, 21, 22, 29), 5, 6, 15, 17, 18, 20,
21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 33, 36, 39, 40, 42, 43, 44, 50, 54,
56, 57, 58:

Դավիթ Մելքոնյան՝

Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

ԵՊՀ քրեական դատավարության և

կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ

ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգիրքը
մշակող աշխատանքային խմբի անդամ

Քրեական դատավարության օրենսգրքի գլուխներ 3
(հոդվածներ 15, 17, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28), 4, 7, 8,
9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 19, 22, 27, 30, 31, 32, 34, 35, 37,
38, 41, 51, 52, 53, 55

Արսեն Նիկողոսյան՝

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր,

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,

ԵՊՀ քրեական դատավարության և

կրիմինալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ

Քրեական դատավարության օրենսգրքի գլուխներ 45,
46, 47, 48 և 49

© Եվրոպայի խորհուրդ, հուլիս, 2022 թ.

Ուղեցույցը ենթակա է հետագա սրբագրման

Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի ուղեցույցը մշակվել է «Աջակցություն քրեական արդարադատության բարեփոխումներին և եվրոպական չափանիշների կիրառման ներդաշնակեցումը Հայաստանում» ծրագրի շրջանակներում, որը համաֆինանսավորվում է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի կողմից: Սույն ուղեցույցի մեջ ներկայացված տեսակետները որևէ կերպ չեն արտահայտում Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի պաշտոնական տեսակետները:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	7
Ս Ե Ղ Ս Ա Գ Ի Ր	112
ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ	30
ԲԱԺԻՆ 1. ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ.....	30
ԳԼՈՒԽ 1. ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	30
ԳԼՈՒԽ 2. ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ	36
ԳԼՈՒԽ 3. ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ	49
ԲԱԺԻՆ 2. ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՁԻՆՔ	91
ԳԼՈՒԽ 4. ԴԱՏԱՐԱՆԸ.....	93
ԳԼՈՒԽ 5. ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԸ	97
ԳԼՈՒԽ 6. ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԸ	105
ԳԼՈՒԽ 7. ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ՕԺԱՆԴԱԿՈՂ ԱՆՁԻՆՔ	130
ԳԼՈՒԽ 8. ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՆՀՆԱՐԻՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	139
ԳԼՈՒԽ 9. ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	146
ԲԱԺԻՆ 3. ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐԸ ԵՎ ԱՊԱՅՈՒՑՈՒՄԸ	152
ԳԼՈՒԽ 10. ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐԸ.....	152
ԳԼՈՒԽ 11. ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ԵՎ ՏՆՕՐԻՆՈՒՄԸ	165
ԳԼՈՒԽ 12. ԱՊԱՅՈՒՑՈՒՄԸ.....	170
ԲԱԺԻՆ 4. ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ	182
ԳԼՈՒԽ 13. ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒՄԸ	183
ԳԼՈՒԽ 14. ԽԱՓԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ	193
ԳԼՈՒԽ 15. ԳՈՒՅՔԻ ԱՐԳԵԼԱԴՐՈՒՄԸ	204
ԳԼՈՒԽ 16. ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ	213
ԳԼՈՒԽ 17. ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՍԱՆԿՑԻԱՆԵՐԸ	221
ԲԱԺԻՆ 5. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՅԼ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ	230
ԳԼՈՒԽ 18. ՊԱՐԶԱԲԱՆՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐԸ.....	231
ԳԼՈՒԽ 19. ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԲՈՂՈՔՆԵՐԸ	235
ԳԼՈՒԽ 20. ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ՀԱՅՑԸ ԵՎ ՌԵԱԲԻԼԻՏԱՑԻԱՆ	242
ԳԼՈՒԽ 21. ՎԱՐՁԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԾԱԽՍԵՐԸ ԵՎ ՀԱՏՈՒՑՈՒՄԸ.....	254
ԳԼՈՒԽ 22. ԳԱՂՏՆԻՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ	257
ԳԼՈՒԽ 23. ԺԱՄԿԵՏՆԵՐԸ.....	262
ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ. ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԸ.....	267
ԲԱԺԻՆ 6. ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ	267
ԳԼՈՒԽ 24. ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹ ՆԱԽԱՁԵՌՆԵԼԸ.....	268

ԳԼՈՒԽ 25. ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ	280
ԳԼՈՒԽ 26. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊԵՆԴՈՒՄԸ	287
ԳԼՈՒԽ 27. ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱՐՏԸ.....	305
ԲԱԺԻՆ 7. ԱՊԱՅՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....	315
ԳԼՈՒԽ 28. ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ	315
ԳԼՈՒԽ 29. ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	327
ԳԼՈՒԽ 30. ԳԱՂՏՆԻ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ.....	364
ԳԼՈՒԽ 31. ԳԱՂՏՆԻ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.....	373
ԳԼՈՒԽ 32. ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	379
ՄԱՍ ԵՐՐՈՐԴ. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԸ	387
ԲԱԺԻՆ 8. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ.....	387
ԳԼՈՒԽ 33. ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	388
ԳԼՈՒԽ 34. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՐԳԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ .	394
ԳԼՈՒԽ 35. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ	399
ԳԼՈՒԽ 36. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՅԼ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ	406
ԲԱԺԻՆ 9. ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ.....	415
ԳԼՈՒԽ 37. ԽԱՓԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ.....	416
ԳԼՈՒԽ 38. ԱՊԱՅՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ	426
ԳԼՈՒԽ 39 . ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ	433
ԳԼՈՒԽ 40. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ՎԱՐՈՒԹԱՅԻՆ ԱԿՏԵՐԻ (ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ) ԻՐԱՎԱԶՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ	442
ԳԼՈՒԽ 41. ՑՈՒՑՄՈՒՆՔԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԴԵՊՈՆԱՑՈՒՄԸ.....	449
ԲԱԺԻՆ 10. ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆՈՒՄ	456
ԳԼՈՒԽ 42. ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱԼՍՈՒՄՆԵՐԸ.....	457
ԳԼՈՒԽ 43. ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱԼՍՈՒՄՆԵՐԸ	474
ԳԼՈՒԽ 44. ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ԴԱՏԱԼՍՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԴԱՏԱՎՃԻՌ ԿԱՅԱՑՆԵԼԸ ..	492
ԲԱԺԻՆ 11. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՆԱՅՈՒՄԸ	497
ԳԼՈՒԽ 45. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ.....	498
ԳԼՈՒԽ 46. ՎԵՐԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	507
ԳԼՈՒԽ 47. ՎՃՌԱԲԵԿՈՒԹՅՈՒՆԸ	513
ԳԼՈՒԽ 48. ՀԱՏՈՒԿ ՎԵՐԱՆԱՅՈՒՄԸ.....	521
ԳԼՈՒԽ 49. ԲԱՅԱՌԻԿ ՎԵՐԱՆԱՅՈՒՄԸ.....	527
ՄԱՍ ԶՈՐՐՈՐԴ. ԱՌԱՆՁԻՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐ	536

ԲԱԺԻՆ 12. ԱՌԱՆՁԻՆ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	537
ԳԼՈՒԽ 50. ԱՆՁԱՓԱՀԱՍԻՆ ՎԵՐԱԳՐՎՈՂ ՀԱՆՑԱՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎԱՐՈՒՅԹԸ.....	538
ԳԼՈՒԽ 51. ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՎԱՐՈՒՅԹԸ.....	546
ԳԼՈՒԽ 52. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐՈՎ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ԱՆՁԵՌՆՄԵԹՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ ԵՎ ԱՐՏՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ ՕԳՏՎՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱ ՎԱՐՈՒՅԹԸ.....	555
ԳԼՈՒԽ 53. ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎԱՐՈՒՅԹԸ.....	560
ԲԱԺԻՆ 13. ԱՌԱՆՁԻՆ ՏԵՍԱԿԻ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	571
ԳԼՈՒԽ 54. ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔՈՎ ՎԱՐՈՒՅԹԸ.....	571
ԳԼՈՒԽ 55. ՀԱՄԱԶԱՅՆԵՅՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ	578
ԳԼՈՒԽ 56. ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ	588
ԳԼՈՒԽ 57. ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻ ԲԱՑԱԿԱՑՈՒԹՅԱՍԲ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ՎԱՐՈՒՅԹԸ	597
ՄԱՍ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ. ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՄԱՍ ԵՎ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ	607
ԲԱԺԻՆ 14. ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՄԱՍ ԵՎ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ	607
ԳԼՈՒԽ 58. ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՄԱՍ ԵՎ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ	607

*Խելահեղները ճանապարհներ են հարթում,
որոնցով հետո անցնում են խելամիտները*

Ն Ե Ր Ա Ծ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) երկրում իրականացվող քրեական արդարադատության ողջ գործընթացը կանոնակարգող կարևորագույն օրենսդրական ակտ է: Դրանում առկա բազմաթիվ նորամուծությունները և համալիր կարգավորումները կոչված են լուծել այդ ոլորտում կուտակված վարութային խնդիրները, բարձրացնել ենթադրյալ հանցանքների քննության ընթացակարգի որակը, ապահովել քրեական վարույթի իրականացման առավել արդյունավետ կարգի կիրառումը՝ այն գույժորդելով անձի իրավունքների և ազատությունների ուժեղացված պաշտպանության հետ:

Օրենսգիրքը խարսխված է ժամանակակից միջազգային-իրավական չափանիշների, ավելի քան քսան տարվա ընթացքում ձևավորված ներպետական բարձրագույն դատական աստիճանների պրակտիկայի և միջազգային լավագույն փորձի ուսումնասիրության վրա: Սակայն բարեփոխված և առաջադեմ իրավական գաղափարները կյանքի կոչելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է, որ իրավակիրառողը ճշգրիտ ընկալի Օրենսգրքով ամրագրված հայեցակարգային լուծումների և առանցքային ինստիտուտների նպատակային նշանակությունը և վերջիններս կիրառի դրանց տառին ու ոգուն համապատասխան:

Այդ նպատակով պատրաստվել է ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների, նորարարական մոտեցումների և հիմնական ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույցը (այսուհետ՝ Ուղեցույց): Այն յուրահատուկ բովանդակություն և բացառապես գործնական նշանակություն ունեցող օժանդակ ձեռնարկ է, որը հնարավորություն է ընձեռում իրավակիրառողներին Օրենսգրքի գործողության առնվազն սկզբնական ժամանակահատվածում համարժեք պատկերացում կազմել դրա հիմքում ընկած հայեցակարգային գաղափարների, լիովին նոր կամ բարեփոխված ինստիտուտների և հիմնարար կարգավորումների

վերաբերյալ, առանց աղավաղումների յուրացնել դրանց էությունը, ինչպես նաև հնարավորինս արագ գտնել և օգտագործել Օրենսգրքի հարաբերվող դրույթների միջև առկա օրգանական կապերը:

Ուղեցույցում խորությամբ և համակողմանիորեն բացահայտված են Օրենսգրքի բոլոր բնութագրական կողմերը, ներկայացված են դրանում առկա լուծումների համապատասխանությունը եվրոպական չափանիշներին և ներպետական դատական պրակտիկային, ինչպես նաև ընդգծված են նախկին իրավակարգավորումների հետ եղած հիմնական տարբերությունները:

Ուղեցույցի պատրաստման մեթոդոլոգիան, կառուցվածքն ու բովանդակությունն էապես տարբերվում են քրեական վարույթի վերաբերյալ սկզբնական պատկերացումներ տվող կամ քրեադատավարական հարաբերությունների հիմունքները պարզաբանող դասագրքերից կամ այլ ուսումնական նյութերից: Թերևս դա չի նշանակում, որ Ուղեցույցը չի կարող օգտագործվել իրավագիտություն և, մասնավորապես, քրեական դատավարություն ուսումնասիրող ուսանողների կամ քրեական վարույթի հարցերով հետաքրքրվող ոչ իրավաբանների կողմից: Սակայն դրա էությունն ու նպատակային նշանակությունը լիովին տարբերվում է Օրենսգրքի հենքի վրա պատրաստված կամ պատրաստվելիք տեսական կամ ուսումնական նյութերից:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ Ուղեցույցը չի հավակնում ի սկզբանե սպառիչ պատասխաններ տալ Օրենսգրքի կիրառման հետ կապված բոլոր հարցերին կամ հնարավոր խնդիրներին, և գործնականում հանդիպող կոնկրետ դեպքերի կամ իրավիճակների համար կարող է առաջանալ մեկնաբանման անհրաժեշտություն, այդ թվում՝ դատական կամ դոկտրինալ:

Ուղեցույցի հիմնական հասցեատերերը Օրենսգրքի առաջնային կիրառողներն են՝ դատավորներ, դատախազներ, փաստաբաններ, նախաքննության և հետաքննության մարմինների ներկայացուցիչներ: Դրանով էլ պայմանավորված է Ուղեցույցի նպատակը՝ իրավակիրառողներին ամբողջական և խորը տեղեկատվություն

ներկայացնել Օրենսգրքում առկա հայեցակարգային լուծումների, առանցքային նորամուծությունների, ինչպես նաև բարեփոխված ինստիտուտների վերաբերյալ: Ի կատարումն դրա՝ իրավակիրառողների համար.

- պարզորոշ բացահայտվել է, թե Օրենսգիրքն ընդունելիս ինչին է ուղղված եղել օրենսդրի կամքը,
- հանգամանակից մատուցվել է նոր կամ էապես բարեփոխված ինստիտուտների էությունը,
- հստակ պարզաբանվել է այս կամ այն հոդվածի կամ դրույթի նպատակային նշանակությունը,
- հնարավորինս մատչելի ներկայացվել են որոշակի իրավակարգավորումների առանձնահատկությունները,
- համալիր և համակարգային ձևով ցույց են տրվել հայեցակարգային կամ ինստիտուցիոնալ ընդհանրություն ունեցող դրույթների փոխհարաբերությունները:

Ուղեցույցը չի փոխարինում Օրենսգրքին, ամբողջությամբ կամ մասնակի չի կրկնօրինակում դրանում առկա իրավակարգավորումները: Դրա բովանդակությունն առավելապես ունի բացատրող, պարզաբանող կամ մանրամասնող, այլ ոչ թե վերարտադրող բնույթ: Այն բազմաթիվ հղումներ է պարունակում Օրենսգրքի տարբեր հոդվածների, դրանց մասերի, կետերի կամ առանձին դրույթների վրա, ներառում է տարաբնույթ համադրումներ, ինչպես նաև համակարգային ու համալիր վերլուծություններ: Ուստի, Ուղեցույցը պետք է օգտագործվի Օրենսգրքի հետ միասնության մեջ՝ որպես դրա բաղկացուցիչ մաս կամ պայմանական հավելված:

Ուղեցույցն անդրադարձել է ինչպես Օրենսգրքի հիմքում ընկած հայեցակարգային գաղափարներին, այնպես էլ դրա բոլոր գլուխներին, դրանցով կարգավորվող նոր ինստիտուտներին, ինչպես նաև հատուկ կարևորություն ունեցող առանձին

հոդվածներին կամ դրանց կոնկրետ դրույթներին: Այդ պատճառով Ուղեցույցի բաղադրիչներն աչքի են ընկնում ուժեղ ներքին կապերով:

Ուղեցույցը բաղկացած է հետևյալ կառուցվածքային մասերից.

- ✓ ներածություն, որտեղ պարզաբանված են Ուղեցույցի նպատակը, հասցեատերերի շրջանակը, կառուցվածքի տրամաբանությունը, ինչպես նաև բովանդակության շարադրման սկզբունքները և մեթոդները.
- ✓ սեղմագիր՝ Օրենսգրքում առկա հայեցակարգային գաղափարների, նորարարական մոտեցումների և առանցքային ինստիտուտների ամփոփ նկարագիր, որտեղ բացահայտված են Օրենսգրքի փիլիսոփայությունը, այն կառուցակարգերն ու լուծումները, որոնք ընկած են բոլոր կարգավորումների կամ դրանց մեծամասնության հիմքում.
- ✓ Օրենսգրքի կառուցվածքին համապատասխան՝ դրա մասերի, բաժինների և գլուխների հաջորդական ներկայացում, ուր տրված են որոշակի պարզաբանումներ կամ մեկնաբանություններ:

Ուղեցույցի բովանդակությունը շարադրվել է երկու հիմնական սկզբունքների՝ հայեցակարգային մոտեցումների ներկայացման և Օրենսգրքի բոլոր գլուխների առանձին-առանձին վերլուծության համակցված կիրառմամբ: Օրենսգրքի յուրաքանչյուր կառուցվածքային միավորի անդրադառնալիս Ուղեցույցը տեղեկատվություն է տրամադրում դրա կարգավորման առարկայի, էության և նպատակի (ներառյալ՝ դրա համար հիմք հանդիսացած դատական նախադեպերի) վերաբերյալ, բացահայտում է հիմնական նորամուծությունները (այդ թվում՝ վերաբերելի մասով դրանց տարբերությունները նախկին օրենսգրքի կարգավորումներից), անհրաժեշտության դեպքում ցույց է տալիս կապն Օրենսգրքի այլ ինստիտուտների կամ դրույթների հետ, ինչպես նաև ներկայացնում է պարզաբանումներ կամ մեկնաբանություններ պահանջող դրույթների ընկալման տեսլականը:

Այդ նպատակով օգտագործվել են համադրման և վերլուծության մեթոդները, համեմատություններ են անցկացվել նախկին օրենսգրքի վերաբերելի դրույթների, Եվրոպական Դատարանի նախադեպային պրակտիկայի, ինչպես նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի և ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հետ, որոնցով հիմնավորվել են նաև նոր իրավակարգավորումների անհրաժեշտությունը և դրական դրսևորումները:

Ուղեցույցն առավելապես նախապատրաստվել է ավելի քան 10 տարվա ընթացքում Օրենսգրքի մշակումն իրականացրած աշխատանքային խմբի անդամների կողմից: Ուղեցույցի առանձին գլուխներ շարադրվել են տևական պրակտիկ փորձ ունեցող դատավորի կողմից: Այսինքն՝ Ուղեցույցի հեղինակներն առավել քան լավատեղյակ են Օրենսգրքի մշակման ողջ ընթացքին, դրա հիմքում ընկած հայեցակարգային մոտեցումներին և առանցքային նորամուծություններին, Օրենսգրքի տարբեր տարիների նախագծերում կատարված փոփոխությունների հիմնավորումներին և պատճառներին, Օրենսգրքում ամրագրում ստացած հիմնարար կարգավորումների էությանը, դրանց նպատակային նշանակությանը, նոր ինստիտուտների և հիմնական դրույթների ծագումնաբանությանը, ինչպես նաև Օրենսգրքի էվոլյուցիոն զարգացման նախապատմությանը և փուլերին:

Ս Ե Ղ Մ Ա Գ Ի Ր

Օրենսգրքի հայեցակարգային բնութագիրը և կառուցվածքը

Հիմք ընդունելով Սահմանադրության պահանջները, ՀՀ միջազգայնորեն ստանձնած պարտավորությունները, ինչպես նաև ներպետական դատական

պրակտիկայի արդյունքները, Օրենսգիրքը խարսխվել է այնպիսի հայեցակազային գաղափարների վրա, որոնք կանխորոշում են քրեադատավարական օրենսդրության բնականոն զարգացումը, ապահովում քրեական արդարադատության համակարգի համեմատաբար սահուն վերափոխումը, զերծ են պահում այն չարդարացված ցնցումներից և չկշռադատված փորձարկումներից:

Ըստ այդմ Օրենսգրքում տրվել են հետևյալ հիմնարար լուծումները.

- իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքների հիման վրա ենթադրյալ հանցանքների քննության գործընթացում ապահովվել է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը,
- ձևավորվել է դատարանակենտրոն քրեադատավարական ընթացակարգ, քրեական արդարադատության ոլորտում բարձրացվել է դատական իշխանության հեղինակությունը, ուժեղացվել դատարանի դերը,
- իրավունքի հանրաճանաչ սկզբունքների հիման վրա երաշխավորվել է քրեական վարույթին ներգրավված անձի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը, մշակվել են դրանց սահմանափակման համաչափ և թափանցիկ գործիքներ,
- ներդրվել են արդար դատաքննության տարրերի իրականացումը երաշխավորող գործուն կառուցակարգեր,
- ամրագրվել են արդարադատության արդյունավետությունը, այդ թվում՝ տարբեր դատական ատյանների ներդաշնակ գործառույթային կապն ապահովող կարգավորումներ,
- վարույթի մասնակիցների համար սահմանվել են բացառապես նրանց դերից, նշանակությունից և կարգավիճակից բխող գործառույթներ ու լիազորություններ,

- ներդրվել են վարույթի խնայողականությանը և արդարադատության շահերի համամասն ապահովմանն ուղղված առանձին կատեգորիայի գործերի քննության և լուծման տարբերակված ընթացակարգեր:

Վերոնշյալով պայմանավորված Օրենսգրքում ամրագրվել են մի շարք սկզբունքային նորամուծություններ, որոնք էապես կբարեփոխեն քրեադատավարական գործող համակարգը և կնպաստեն քրեական արդարադատության արդյունավետության բարձրացմանը: Մասնավորապես՝

- ✓ ամրապնդվել են քրեական վարույթի ընթացքում անձի հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, ներառյալ՝ անձնական ազատության և մասնավոր ու ընտանեկան կյանքի գաղտնիության երաշխիքները,
- ✓ վարույթի մասնավոր մասնակիցներին նրանց իրավաչափ շահերի պաշտպանության համար վերապահվել են հավելյալ իրավունքներ, այդ թվում՝ ապացույց ներկայացնելու և փորձաքննություն նախաձեռնելու հնարավորություն,
- ✓ փոխվել է մինչդատական վարույթի կառուցվածքը, «հետաքննության» և «նախաքննության» վարութային հարաբերակցությունը, օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը մասնակիորեն ինկորպորացվել է քրեադատավարական օրենսդրություն,
- ✓ հիմնովին ձևափոխվել են քրեական հետապնդման հարուցման, իրականացման և դադարեցման կարգը, հիմքերը և ժամկետները, տարանջատվել են մինչդատական վարույթին մասնակցող պաշտոնատար անձանց գործառույթները, հստակեցվել են նրանց իրավասություններն ու լիազորությունները,

- ✓ ընդլայնվել և հստակեցվել են մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության սահմանները,
- ✓ դատարանին վերապահվել է ավելի մեծ վարութային ինքնուրույնություն, որի պարագայում նա կաշկանդված չէ կողմերի դիրքորոշմամբ և կարող է միջամտել ապացուցման գործընթացին կամ ուղղորդել այն, երբ դա է պահանջում արդարադատության շահը,
- ✓ սահմանվել են դատական ակտերի վերանայման նոր կառուցակարգեր, կատարելագործվել են վերաքննության, վճռաբեկության, հատուկ և բացառիկ վերանայման արդյունավետությունը երաշխավորող իրավական կարգավորումները:

Օրենսգիրքը հրաժարվել է նման նորմատիվ իրավական ակտերի համար ավանդական կառուցվածքից՝ ընդհանուր և հատուկ մասերից: Դրանում առկա ինստիտուտները և իրավանորմերը բաշխված են այլ սկզբունքով, համաձայն որի՝ դատավարական իրավահարաբերությունները կարգավորվում են հաշվի առնելով ոչ միայն համապատասխան դրույթների հիմնական և մասնավոր բնույթը, այլև վարույթի էությունը, հնարավոր ընթացքը և առանձնահատկությունները: Ըստ այդմ, Օրենսգիրքը բաղկացած է հինգ մասերից՝

- ընդհանուր դրույթներ,
- նախնական վարույթներ,
- դատական վարույթներ,
- առանձին վարույթներ,
- եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ:

Դրանցից յուրաքանչյուրում առկա են թե նախկինում նախատեսված, թե էապես բարեփոխված, և թե լիովին նոր ինստիտուտներ ու նորմեր, սակայն վերջիններիս տեղաբաշխումը պայմանավորված է Օրենսգրքի կառուցվածքի ներքին տրամաբանությամբ, օրինակ՝ ընդդատությանը վերաբերող իրավակարգավորումները տեղ են գտել ոչ թե ընդհանուր դրույթներում, այլ դատական վարույթներին նվիրված հատվածում: Նույն կերպ մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքները կարգավորող դրույթները զետեղված են դատական ընթացակարգերին վերաբերող մասում, այլ ոչ թե նախնական վարույթներում:

Ընդհանուր դրույթները

Օրենսգրքի այս հատվածն իր մեջ ամբողջացրել է այն կարգավորումները, որոնք տարածվում են քրեական վարույթի բոլոր կամ գրեթե բոլոր փուլերի և տեսակների վրա: Այստեղ առաջին հերթին առանձնանում են քրեական վարույթի սկզբունքները¹, որոնց մեջ կան ինչպես լիովին նորերը (օրինակ՝ վարույթի հանրայնությունը, վարույթի ողջամիտ ժամկետը կամ ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքը), այնպես էլ բովանդակային առումով էապես կատարելագործվածները (օրինակ՝ անձի ազատությունը և անձեռնմխելիությունը, պատշաճ ապացուցումը կամ մասնավոր և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը): Դրանք նախկինի պես սահմանում են քրեական վարույթի այն ելակետային դրույթներն ու անկյունաքարային գաղափարները, որոնք կախորոշում են դրա բնույթը և վարույթի առանձին փուլերում կամ որոշակի իրավահարաբերություններում իրացվում են ավելի կոնկրետ ինստիտուտների ու նորմերի միջոցով: Օրինակ՝ կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքի առանձին տարրեր մանրամասնվել են դատական վարույթի ընդհանուր պայմաններում², պատշաճ ապացուցման որոշ կանոնների

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 3-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 276-277-րդ հոդվածները:

կենսագործումը երաշխավորվել է դեպոնացման ինստիտուտի նախատեսման միջոցով¹, իսկ ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքի սկզբունքը մեծամասամբ իրացվել է դատավարական սանկցիաների կիրառման չափանիշներ սահմանելու եղանակով²:

Օրենսգրքի առաջին մասի մի սովոր հատվածը նվիրված է վարույթին ներգրավված մարմինների և անձանց դատավարական գործունեության կարգավորմանը³: Սակայն ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, քրեական դատավարության սուբյեկտները (բացառությամբ՝ դատարանի) բաժանված են ոչ թե մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի կամ դատավարության մասնակիցների և դատավարությանը մասնակցող անձանց, այլ քրեական վարույթի հանրային և մասնավոր մասնակիցների, ինչպես նաև վարույթին օժանդակող անձանց⁴: Այս խմբավորման հիմքում ընկած է վարույթի այս կամ այն սուբյեկտին ոչ թե մրցող ճամբարներից մեկին դասելու հանգամանքը կամ դատավարությանը մասնակցելու կամ դրան մասնակից լինելու շփոթեցնող չափանիշը, այլ այն, թե նա վարույթին ի սկզբանե ինչ նպատակով կամ ինչ առաքելությամբ է մասնակցում: Ըստ այդմ՝ որոշվում է, թե կոնկրետ անձը գործում է հանրային շահից ելնելով, ներկայացնում է մասնավոր շահ, թե պարզապես աջակցում է առերևույթ հանցանքի քննությանը:

Առավել մեծ հետաքրքրություն ներկայացնող ընդհանուր դրույթներից մեկն ապացույցներին և ապացուցմանը նվիրված հատվածն է⁵: Այստեղ նախ և առաջ փոխվել և հստակեցվել է ապացույցների շրջանակը: Համապատասխան անձի վարութային կարգավիճակով պայմանավորված նախատեսվել են ձեռքբերվածի և փորձագետի ցուցմունքները⁶, ինչպես նաև սահմանվել է ապացույցի նոր տեսակ՝

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 7-րդ և 8-րդ մասերը, ինչպես նաև 41-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերը և 17-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 2-րդ բաժինը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 5-7-րդ գլուխները:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 3-րդ բաժինը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 87-րդ և 93-րդ հոդվածները:

փորձագետի կարծիքը¹: Վերջինս պայմանավորված է առանցքային այն փոփոխությամբ, համաձայն որի՝ նախաքննության ընթացքում վարույթի մասնավոր մասնակիցներին իրավունք է վերապահվել սեփական նախաձեռնությամբ և քննիչին շրջանցելով հայցել ու ստանալ հատուկ գիտելիքների վրա հիմնված տեղեկություններ²:

Օրենսգրքի հիմնարար նորամուծություններից մեկը օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները քրեական վարույթի շրջանակներում օգտագործելու և դրանց ապացուցողական արժեքը գնահատելու չափանիշների սահմանումն է: Պետական գործունեության այս տեսակի իրականացման ընթացքում ստացված տեղեկությունները կարող են որպես ապացույց օգտագործվել, եթե անհրաժեշտ գործողությունները կատարվել են մինչև քրեական վարույթ նախաձեռնելը, վերաբերելի օրենսդրության պահանջներին համապատասխան և որոշակի նպատակով³: Այսպիսի մոտեցումը պայմանավորված է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ընթացքում ձեռք բերված տվյալների ստուգելիության ավելի ցածր մակարդակով, ինչպես նաև այդ տիրույթում անձի իրավունքների և ազատությունների ոչ իրավաչափ սահմանափակման ավելի մեծ ռիսկով:

Հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունն ապահովելու տեսանկյունից լուրջ կարևորություն են ներկայացնում վարութային հարկադրանքի միջոցներին վերաբերող իրավակարգավորումները: Օրենսգիրքն ընդլայնել է դրանց շրջանակը, ավանդական ձերբակալումից ու խափանման միջոցներից բացի այդպիսիք ճանաչելով նաև ողջ վարույթի ընթացքում կիրառման ենթակա այնպիսի ներգործության միջոցներ, ինչպիսին են գույքի արգելադրումը և

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 92-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 253-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 40-րդ կետը, 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 96-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 97-րդ հոդվածի 10-րդ մասը:

դատավարական սանկցիաները¹: Առանձին գլխով հատուկ կարգավորման է ենթարկվել հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց նկատմամբ կիրառվող հարկադրանքի միջոցները², ինչն իսպառ բացակայում էր նախկին օրենսգրքում:

Օրենսգիրքը հիմնովին փոխել է ձերբակալման նշանակությունը և ընկալումը: Դրա կիրառումն այսուհետ դիտվում է որպես որոշակի իրավիճակից թելադրվող բացառիկ միջոց, որի նպատակը վերջին հաշվով անձին դատարան ներկայացնելն է: Անձը կարող է ձերբակալվել միայն այն դեպքում, երբ արդեն առկա են հանցանքի կատարմանը նրա առնչությունը հաստատող փաստական տվյալներ, այլ ոչ թե ենթադրյալ հանցագործությանը նրա առնչությունը պարզելու համար³: Այս մոտեցումը բխում է habeas corpus հիմնադրույթից, ինչպես նաև Եվրոպական Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի պահանջներից և էապես բարձրացնում է անձի անձնական ազատության սահմանադրական իրավունքի պաշտպանվածությունը:

Ինչ վերաբերում է խափանման միջոցներին, ապա Օրենսգիրքը ոչ միայն ընդլայնել է դրանց շրջանակը, այլև նախատեսել է այլընտրանքային խափանման միջոցների համակցված կիրառման հնարավորություն, ինչն էապես կնպաստի իրավակիրառ պրակտիկայում չարդարացված կամ հարկադրված կալանքների թվի կրճատմանը: Իր հերթին կալանքի կիրառումը դիտվում է որպես բացառիկ և վերջին միջոց, երբ վարութային հարկադրանքի մյուս տեսակներն ի վիճակի չեն ապահովել մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը և հանրային շահերի համաչափ պաշտպանությունը⁴:

Նախնական վարույթները

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ և 17-րդ գլուխները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 16-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 14-րդ գլուխը:

Օրենսգրքի երկրորդ մասը կարգավորում է մինչդատական վարույթի ընթացքը՝ քրեական վարույթ նախաձեռնելուց՝ մինչև վարույթի նյութերը դատարան հանձնելը կամ վարույթը կարճելու մասին որոշումը հաստատելը:

Մինչդատական վարույթը սկսվում է քննիչի կողմից առերևույթ հանցանքի մասին պատշաճ հաղորդում ստանալու պահից: Սակայն քրեական վարույթ նախաձեռնելու հարցի լուծումը չի նույնանում նախկին օրենսգրքով նախատեսված քրեական գործի հարուցման (կամ ինչպես ընդունված էր անվանել իրավակիրառ պրակտիկայում՝ նյութերի նախապատրաստման) փուլի հետ: Այն մինչդատական վարույթի ինքնուրույն մաս չէ, հատուկ գործողությունների կատարում չի ենթադրում և իրականացվում է ժամանակային խիստ սահմանափակումների պայմաններում¹:

Քրեական վարույթ նախաձեռնելուն անմիջապես հաջորդում է նախաքննության կատարումը: Վերջինս մինչդատական վարույթում քննություն իրականացնելու միակ ձևն է: Նախաքննություն կատարելու լիազորությամբ օժտված է միայն քննիչը: Այդ եղանակով նա իրացնում է իրեն վերապահված քննության գործառնությունը: Մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության պայմաններում քննիչն օժտված է հարաբերական դատավարական ինքնուրույնությամբ. նա է ընտրում քննության ուղղությունը, ինքնուրույն ընդունում է որոշումներ և կատարում ապացուցողական գործողություններ, ինչպես նաև իրավասու է հսկող դատախազի հանձնարարությունները կամ որոշումները վիճարկել վերադաս դատախազին՝ առանձին դեպքերում կասեցնելով դրանց կատարումը: Սակայն ցանկացած չլուծված տարաձայնության դեպքում վերջին խոսքը պատկանում է դատախազին՝ հսկող կամ վերադաս: Ընդհանուր կարգով կատարված նախաքննությունն ավարտվում է մեղադրական եզրակացությունը կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը հսկող դատախազի հաստատմանն ուղարկելով:

¹ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 24-րդ գլուխը:

Հետաքննությունն իրականացվում է նախաքննությանը զուգահեռ և դրա բաղկացուցիչ մասն է: Այն մինչդատական վարույթի առանձին փուլ կամ ենթափուլ չէ, միայն նպաստում է նախաքննության խնդիրների լուծմանը և սահմանափակվում է գաղտնի քննչական գործողությունների ու օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարմամբ¹: Քրեական վարույթի ընթացքում հետաքննությունը կատարում են այն մարմինները, որոնք օրենքով իրավասու են իրականացնել օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն: Հետաքննությունը կարող է գործարկվել միայն նախաքննությունը սկսելուց հետո և ինքնըստինքյան վերջանում է նախաքննության ավարտով:

Սա Օրենսգրքում առկա առանցքային փոփոխություններից մեկն է, որի շնորհիվ օպերատիվ-հետախուզական գործունեությունը միավորվել է քրեական դատավարության հետ՝ ապահովելով նույն փաստերի կապակցությամբ միասնական քննության իրականացումն ու տարբեր մարմինների արդյունավետ համագործակցությունը:

Մինչդատական վարույթում սկզբունքորեն բարեփոխված ինստիտուտներից մեկը հանրային քրեական հետապնդումն է²: Քրեական հետապնդում հարուցելը նախաքննության շրջադարձային ենթափուլ է, քանի որ դրա հետագա իրականացումից է կախված ոչ միայն մինչդատական, այլ ընդհանրապես ողջ վարույթի ընթացքը և բովանդակությունը:

Քրեական հետապնդում հարուցելը դատախազի բացառիկ լիազորությունն է: Դատախազը պետության քրեական քաղաքականությունն իրացնող և դրա համար պատասխանատու պաշտոնատար անձ է, որն օժտված է քրեական հետապնդման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 25-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ գլուխը:

տնօրինման իրավասությամբ, այսինքն՝ քրեական հետապնդում հարուցելու, դրանից ձեռնպահ մնալու կամ այն դադարեցնելու բացառիկ հնարավորությամբ:

Քրեական հետապնդման հարուցումը նույնանում է անձին մեղադրյալի կարգավիճակ տալու հետ: Այն վարույթի համար բեկումնային նշանակություն ունի, քանի որ դրանով անձին պետության կողմից պաշտոնական մեղադրանք է ներկայացվում է: Այդ պահից սկսած անձի նկատմամբ կարող են կիրառվել դատավարական հարկադրանքի հիմնական միջոցները: Թեև քրեական հետապնդման հարուցումը ենթադրում է դրա իրականացում տևական ժամանակի ընթացքում, սակայն այն չի կարող անժամկետ լինել կամ չարդարացված երկար տևել՝ անձին պահելով անորոշ կախվածության մեջ: Ուստի, Օրենսգրքով սահմանվել է մեղադրյալի իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության լիովին նոր երաշխիք. կախված անձին մեղսագրվող արարքի ծանրության աստիճանից սահմանվել է քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետ, որի չպահպանելն անվերապահորեն հանգեցնում է մեղադրյալի արդարացմանը:

Հարկ է նաև նշել, որ քրեական հետապնդման և կալանքի ժամկետները միմյանցով պայմանավորված չեն: Մասնավորապես՝ քրեական հետապնդման ժամկետը հոսում է անկախ անձի նկատմամբ կիրառված հարկադրանքի միջոցի տեսակից: Իսկ եթե առկա են քրեական հետապնդման իրականացմանը խոչընդոտող օբյեկտիվ հազամանքներ, ապա այդ ժամկետը կարող է կասեցվել մինչև դրանց վերանալը: Իր հերթին այդ կասեցումը չի ազդում կալանքի ժամկետի տևողության վրա:

Օրենսգրքի երկրորդ մասում հանգամանալից կարգավորման են ենթարկվել ապացույցների հավաքմանն ուղղված գործողությունները¹: Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, դրանք բաժանվել են երեք խմբի՝ քննչական գործողություններ, գաղտնի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 7-րդ բաժինը:

քննչական գործողություններ և փորձաքննություն¹: Ապացուցողական գործողությունների նման տարանջատման հիմքում դրվել են այնպիսի չափանիշներ, ինչպիսին են դրանց բնույթը, կատարման վարութային առանձնահատկությունները և իրականացնող սուբյեկտները: Հատկանշական է, որ քննչական և գաղտնի քննչական գործողությունների համար նախատեսվել են կատարման ընդհանուր կանոններ², ինչով միանգամայն նոր մակարդակի է բարձրացվել դրանց օրենսդրական կարգավորման արդյունավետությունը:

Օրենսգիրքն էապես ընդլայնել է քննչական գործողությունների շրջանակը: Դրանում տեղ են գտել ապացույցներ հավաքելու այնպիսի նոր միջոցներ, ինչպիսին են ցուցմունքը տեղում ստուգելը, տեղեկատվության պահանջը և առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը: Բացի այդ, նախատեսվել են նաև քրեադատավարական օրենսդրությանը նախկինում հայտնի քննչական գործողությունների նոր ենթատեսակներ, օրինակ՝ փորձագետի հարցաքննությունը, թվային խուզարկությունը, բժշկական գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի և առարկաների, ինչպես նաև էլեկտրոնային սարքերում կամ կրիչներում պարունակվող թվային տվյալների առգրավումը:

Ինչ վերաբերում է գաղտնի քննչական գործողություններին, ապա այդ խմբի մեջ ներառվել են նախկին օրենսգրքում առկա որոշ քննչական գործողություններ (օրինակ՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկումը կամ նամակագրության վերահսկումը), ինչպես նաև մի շարք օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ (օրինակ՝ ներքին դիտումը, կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը և այլն): Ամեն դեպքում պետք է նկատի ունենալ, որ գաղտնի քննչական գործողությունների արդյունքներն ինքնին ապացույց են և վարույթի ընթացքում դրանք

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 29-րդ, 31-րդ և 32-րդ գլուխները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 28-րդ և 30-րդ գլուխները:

օգտագործելու համար հավելյալ դատավարական ընթացակարգեր անցնելու անհրաժեշտություն չկա:

Գործնականում մինչդատական վարույթի շրջանակներում կարգավորված վերոնշյալ նոր ինստիտուտների և կառուցակարգերի արդյունավետությունը մեծամասամբ կախված է լինելու դրանց կիրառման համար պատասխանատու պաշտոնատար անձանց վարութային գործունեությունից: Այդ պատճառով Օրենսգիրքը մանրամասն կանոնակարգման է ենթարկել վարույթի հանրային մասնակիցների փոխհարաբերությունները: Դրա հիմքում դրվել է գործառութային տարանջատման սկզբունքը, իսկ փոխհարաբերությունների առանցքը դարձել է գործառութ-սուբյեկտ-լիազորություն շղթան:

Դրա համաձայն՝ մեկ սուբյեկտ իրականացնում է միայն մեկ գործառութ, չի միջամտում մյուսի գործառութի իրականացմանը կամ չի կրկնօրինակում այն, իսկ վարույթի հանրային մասնակիցների լիազորություններն օրգանապես բխում են նրանց գործառութներից և սահմանված են այն հաշվով, որպեսզի ձևավորեն զսպիչների և հակակշիռների համակարգեր: Այս համատեքստում հատուկ կարևորություն է ձեռք բերում նաև այն հանգամանքը, որ օրենսդրական կարգավորման մակարդակով առաջին անգամ իրացվել են վարույթի հանրային մասնակիցների վարութային ինքնուրույնության և պատասխանատվության գաղափարները¹:

Դատական վարութները

Օրենսգրքի երրորդ մասի կարգավորման առարկան բացառապես դատական գործունեությունն է: Այս դեպքում գործառութային չափանիշը գերակայում է վարութի փուլային կանոնակարգման սկզբունքի նկատմամբ, ինչի հետևանքով Օրենսգրքի

¹ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 5-րդ գլուխը:

նշված հատվածում զետեղվել է նաև այնպիսի ինստիտուտ, ինչպիսին մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքներն են¹:

Ինչպես և նախնական վարույթներում, այստեղ ևս օրենսդիրը նախատեսել է ընդհանրական բնույթի կանոններ, որոնք այս կամ այն չափով կիրառելի են բոլոր տեսակի դատական վարույթների նկատմամբ²: Իրավակարգավորման այսպիսի կառուցվածքը թույլ է տալիս խուսափել տարատեսակ դրույթների անհարկի կրկնություններից՝ միաժամանակ ապահովելով դրանց կիրառման որոշակի ճկունություն: Դրա հետ մեկտեղ առանձին ընթացակարգերի համար սահմանված են ավելի կոնկրետ կանոններ³, որոնք ներդաշնակորեն լրացնում են ընդհանուր պայմանները՝ վերաբերելի կարգավորումները դարձնելով համակարգային և համալիր⁴:

Մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքներն այն առանցքային կառուցակարգերն են, որոնք նախաքննության փուլում ոչ միայն ապահովում են անձի սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանությունը, այլև մեծացնում են մրցակցության առանձին տարրերի կիրառման հնարավորությունը: Մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության շրջանակներն էապես ընդլայնվել են: Դա վերաբերում է ինչպես խափանման միջոցների⁵, այնպես էլ ապացուցողական գործողությունների տեսակներին⁶: Միաժամանակ Օրենսգրքով նախատեսվել են դատական երաշխիքների սկզբունքորեն նոր տեսակներ, ինչպիսիք են սեփականության

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ բաժինը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ բաժինը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 45-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 270-րդ և 361-րդ հոդվածները:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 37-րդ գլուխը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 38-րդ գլուխը:

իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքները¹ և ցուցմունքի դատական դեպոնացումը²: Վերջինիս միջոցով իրացվել է Օրենսգրքի մշակման հիմքում դրված հայեցակարգային հիմնական գաղափարներից մեկը՝ մինչդատական վարույթում մեղադրյալի հակընդդեմ հարցման կարևորագույն իրավունքի գործուն ապահովումը:

Անժխտելի է, որ դատական վարույթներին վերաբերող հատվածում հատուկ կարևորություն ունի առաջին ատյանի դատարանում իրականացվող դատաքննությունը³: Օրենսգիրքը քրեադատավարական այս ընթացակարգի կանոնակարգումը բարձրացրել է որակապես նոր մակարդակի, ընդգծել է քրեական արդարադատության իրականացման գործընթացում դրա գործառութային բացառիկությունը, սահմանել դատական իշխանության հեղինակությունը և ազդեցությունը կանխորոշող նոր չափանիշներ:

Դատաքննության և ընդհանրապես դատական վարույթների գլխավոր գործող անձը դատարանն է: Նրան վերապահված իրավասությունները բացառում են քրեական արդարադատություն իրականացնելիս կողմերի դիրքորոշումներից դատարանի որևէ կախվածության հնարավորությունը: Դատարանն օժտված է վարույթը կառավարելու և դրա ընթացքն ուղղորդող որոշումներ ընդունելու մենաշնորհով՝ չկաշկանդվելով վարույթի մասնակիցների նկրտումներով: Հենց դատարանի վարութային ինքնուրույնությունից է կախված, թե քննության տվյալ փուլում որքան հաջող կլուծվեն քրեական դատավարության խնդիրները:

Դրան զուգահեռ Օրենսգիրքն ուժեղացրել է դատաքննության ընթացքում մրցակցության դրսևորումները, կողմերին օժտել է իրենց դիրքորոշումները դատարանին մատուցելու և հիմնավորելու հավասար մեկնարկային հնարավորություններով, ապացույցներ ներկայացնելու և հետազոտելու արդարացի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 39-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 10-րդ բաժինը:

պայմաններով, քրեաիրավական վեճի շրջանակներում պայքարելու և հակադրվելու բավարար գործիքակազմով: Այդուհանդերձ, վարույթի արդարացիության և արդարադատության շահի համար վերջնական պատասխանատուն մնում է դատարանը¹:

Առաջին աստյանի դատարանում իրականացվող դատաքննությունը բնութագրող սկզբունքային նորարարություններից մեկը դատական ակտի կայացման կարգի փոփոխությունն է: Անվիճելի է, որ քրեական արդարադատության տրամաբանական և անխուսափելի արգասիքը դատական ակտի՝ արդարացման կամ մեղադրական դատավճռի կայացումն է: Սակայն մեղադրյալի մեղավորության կամ անմեղության հարցից բացի դատավճռով լուծվում են նաև բազմաթիվ և բազմաբնույթ իրավական այլ հարցեր, որոնք տարբերվում են իրենց բովանդակությամբ, խորությամբ և լուծման բարդությամբ: Հետևաբար, դրանց կապակցությամբ կայացվող որոշումները պետք է վարութային պատշաճ քննարկումների արդյունք լինեն:

Ըստ այդմ, Օրենսգրքով սահմանվել է դատավճռի կայացման և հրապարակման երկփուլ կարգ, համաձայն որի՝ առաջին փուլում կողմերի և դատարանի համար քննարկման առարկա է դառնում միայն մեղադրյալի մեղավորության կամ անմեղության հարցը, որի լուծումից կախված՝ երկրորդ փուլում որոշվում են դատավճռի կոնկրետ տեսակից (արդարացման կամ մեղադրական) օրգանապես և տրամաբանորեն բխող մյուս հարցերը²: Այս ինստիտուտը թույլ է տալիս կարգավորել վարույթի գլխավոր հարցից ածանցվող իրավական բոլոր խնդիրների լուծումը, ինչպես նաև հնարավորություն է ընձեռում կողմերին լուրջ ուշադրություն դարձնել իրենց իրավունքներին և իրավաչափ շահերին առնչվող վարութային երևույթներին:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 42-րդ և 43-րդ գլուխները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 44-րդ գլուխը:

Վերջապես Օրենսգրքի երրորդ մասում համալիր կարգավորում են ստացել դատական վերանայումներին նվիրված ինստիտուտները¹: Դատական վերանայման համակարգը կառուցված է սահմանափակ վերանայման սկզբունքի վրա: Դրանից ելնելով դատական վերանայման կոնկրետ կառուցակարգերը և ընթացակարգերը լրամշակվել ու կատարելագործվել են այն հաշվով, որ առավել համահունչ լինեն սահմանափակ վերանայման տրամաբանությանը: Միաժամանակ արդարադատության շահի պաշտպանության և հիմնարար խախտումների վերացման անհրաժեշտությունից ելնելով սահմանափակ վերանայման սկզբունքից նախատեսվել են որոշ բացառություններ:

Օրենսգիրքը նաև ընդլայնել է դատական վերանայման ձևերը՝ ավանդական վերաքննությունից և վճռաբեկությունից² առանձնացնելով քրեական վարույթն ըստ էության չլուծող դատական ակտերի բողոքարկման հատուկ կարգը³, ինչպես նաև նախատեսելով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայման նոր տեսակ՝ բողոքարկման հատուկ տարանջատված հիմքերով և ընթացակարգով: Դրա հետ մեկտեղ երաշխավորվել է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի կայունության և կանխատեսելիության ավելի բարձր աստիճան ունենալու կանխավարկածի պահպանումը⁴:

Ընդհանուր առմամբ վերադաս դատարաններին վերապահված լիազորությունները միտված են ապահովել դատական ակտերի վերանայման արագությունն ու արդյունավետությունը, նվազագույնի հասցնել քրեական գործերի դատական շրջապտույտները, ինչպես նաև անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծել

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 11-րդ բաժինը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ և 47-րդ գլուխները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 48-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 49-րդ գլուխը:

վարույթի մասնակիցների իրավունքների և իրավաչափ շահերի գործուն պաշտպանության համար:

Առանձին վարույթները

Օրենսգրքի գլխավոր առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ վերջինս անհամեմատ ավելի մեծ տեղ է հատկացրել քրեական վարույթի տարբերակված իրականացմանը: Ըստ այդմ Օրենսգրքի չորրորդ մասն ամբողջությամբ նվիրված է առանձին վարույթների կանոնակարգմանը: Հատուկ ընթացակարգերով քննվող քրեական գործերն առանձնացնելիս հիմք է ընդունվել երկու հիմնական չափանիշ՝

1/ որոշակի խումբ անձանց իրավունքների և իրավաչափ շահերի համակողմանի պաշտպանությունը,

2/ քրեական վարույթի արդյունավետության ու խնայողականության ապահովումը:

Համապատասխանաբար՝ դրանք բաժանվել են առանձին անձանց նկատմամբ իրականացվող¹ և առանձին տեսակի² վարույթների:

Բոլոր առանձին վարույթների նմանությունն այն է, որ դրանք իրականացվում են Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով, քանի դեռ հատուկ կարգավորումները դրանցից որոշակի շեղումներ չեն թույլատրում: Հետևաբար, դրանց ընթացքում քրեական վարույթի սկզբունքների, դրա առանձին փուլերին վերաբերող ընդհանուր պայմանների, ինչպես նաև որոշակի գործողությունների կատարումը կարգավորող ընդհանուր կանոնների կիրառելիությունն անտարակույս է, եթե հենց Օրենսգրքը դրանից ուղիղ և ակներև վերապահումներ չանի:

Նախկին օրենսգրքի համեմատ մի շարք առանձին վարույթներ էապես բարեփոխվել են (օրինակ՝ անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ բաժինը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ բաժինը:

վարույթը կամ բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու վարույթը¹):
Դրան զուգահեռ նախատեսվել են նաև հայրենական քրեադատավարական
օրենսդրությանն անհայտ առանձին վարույթներ (օրինակ՝ իրավաբանական անձի
վերաբերյալ վարույթը և մասնավոր մեղադրանքով վարույթը)²:

Եզրափակիչ մաս և անցումային դրույթներ

Օրենսգրքի վերջին հատվածն ունի հատուկ նշանակություն: Դրանում
ամրագրված կարգավորումների նպատակը մեծածավալ և համակարգված այս
նորմատիվ իրավական ակտի հնարավորինս հարթ ու առավելագույնս անցնցում
կիրարկումն ապահովելն է՝ առնվազն դրա գործողության սկզբնական
ժամանակահատվածում: Օրենսգրքի մյուս դրույթներից էապես տարբերվող
բովանդակություն ունեցող այս իրավանորմերին բնորոշ են թիրախային
ուղղվածությունը, հասցեականությունը, ինչպես նաև գործածության ժամկետային
սահմանափակումը³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 50-րդ և 51-րդ գլուխները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 53-րդ և 54-րդ գլուխները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 14-րդ բաժինը:

ՄԱՍ ԱՌԱՋԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

ԲԱԺԻՆ 1. ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ

Օրենսգրքի սկզբնական հատվածում ամրագրվել են քրեական վարույթի հիմունքները սահմանող իրավանորմերը: Դրանց ընդհանրական բնույթը մի կողմից թույլ է տալիս կարգավորման ենթարկել վարույթի հիմնական կամ գլխավոր իրավահարաբերությունները, մյուս կողմից պահանջում է, որպեսզի դրանք որոշակիացվեն ավելի կոնկրետ դրույթներ նախատեսելու միջոցով: Այս երկակիությունը ենթադրում է Օրենսգրքի հարաբերականորեն ինքնուրույն մյուս միավորների հետ ինչպես ներքին ուժեղ կապերի առկայություն, այնպես էլ հակասությունների բացառում:

Օրենսգրքի առաջին մասում տեղ գտած իրավակարգավորումների գերակշռող մեծամասնությունը տարածվում է քրեական ընթացակարգի բոլոր կամ գրեթե բոլոր բաղադրիչների վրա: Այդ պատճառով դրանց էությունը և բովանդակության համարժեք ընկալումն առավել մեծ կարևորություն են ստանում:

ԳԼՈՒԽ 1. ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ի սկզբանե պետք է նշել, որ Օրենսգրքը քրեական վարույթի կարգավորումը դարձրել է ավելի կոմպակտ և կանխատեսելի: Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, հստակ ուրվագծվել է այն ակտերի շրջանակը, որոնք կանոնավորում են քրեական

ընթացակարգը¹: Դա ամենևին չի նշանակում, որ նորմատիվ իրավական այլ ակտերը չեն կարող քրեական վարույթի հետ աղերս ունեցող դրույթներ պարունակել: Պարզապես դրանք չպետք է լինեն քրեադատավարական նորմեր, առավել ևս չպետք է մրցակցեն Օրենսգրքի վերաբերելի կարգավորումների հետ, այլ կարող են ունենալ միայն օժանդակող, սպասարկող բնույթ, օրինակ՝ սահմանել բանկային կամ բժշկական գաղտնիքի հասկացությունը: Այս տրամաբանության շրջանակներում որոշ դեպքերում քրեադատավարական կարգավորումներին կարող են օգնության գալ նաև ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը, օրինակ՝ կառավարության որոշումները²:

Այսպիսով, իրավունքի ամբողջ ճյուղի համասեռ հասարակական հարաբերությունները կարգավորող բոլոր կամ հիմնական նորմերը միավորող օրենքի առկայության պայմաններում Օրենսգրքում թվարկվածներից բացի այլ օրենսդրական ակտերը չեն կարող քրեական վարույթի կարգ սահմանել, իսկ սահմանելու դեպքում՝ համապատասխան նորմերը քրեադատավարական արժեք չեն ունենա: Այս մոտեցման շնորհիվ կանխվում են տարբեր օրենսդրական ակտերով քրեադատավարական դրույթներ նախատեսելու գայթակղությունը, իսկ որպես դրա հետևանք՝ նաև Օրենսգրքի և դրանց միջև հնարավոր հակասությունները կամ անհամապատասխանությունները:

Քրեադատավարական օրենսդրությանը վերաբերող նորամուծություններից մեկն էլ այն է, որ սահմանվել է Օրենսգրքի նպատակը, այսինքն՝ այն վերջնաբայությունքը, որի նվաճմանը միտված են այս նորմատիվ իրավական ակտում ներառված բոլոր իրավակարգավորումներն իրենց ամբողջության մեջ³: Այդ չափանիշները

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 1-ին հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 8-րդ մասը, 74-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 212-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 214-րդ հոդվածի 11-րդ մասը և 242-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 2-րդ հոդվածը:

կանխորոշում են նաև Օրենսգրքում հետագայում կատարվելիք փոփոխությունների կամ լրացումների ուղղվածությունը, իսկ իրավակիրառողի համար ոչ ստանդարտ իրավիճակներում Օրենսգրքի դրույթները համարժեք ընկալելու և մեկնաբանելու ինքնատիպ հուշում են հանդիսանում: Դրա հետ մեկտեղ օրենսդիրը ձեռնպահ է մնացել առանձին հոդվածով Օրենսգրքի խնդիրները նախատեսելուց՝ երբեմն դրանք ամրագրելով այլ հիմնարար դրույթներում¹:

Քննարկվող գլխում առկա կարգավորումները նախատեսում են Օրենսգրքի գործողության կամ կիրառման որոշակի առանձնահատկություններ, որոնք կապված են ենթադրյալ հանցանքի կատարման վայրի, դրա քննության ժամանակահատվածի, ինչպես նաև հատուկ կարգավիճակ ունեցող անձանց հետ: Վերջիններիս պահպանումը չափազանց կարևոր է, քանի որ կոնկրետ քրեական վարույթի փաստական հանգամանքների հաշվառմամբ կարող են ազդել դրա իրավաչափության, հետևաբար, և արդյունքների վրա:

Ընդհանուր հայեցակետի համաձայն՝ ներպետական վարութային կարգավորումները տարածվում են՝

1/ ՀՀ-ում իրականացվող ցանկացած քրեական ընթացակարգի նկատմամբ, եթե նույնիսկ ենթադրյալ հանցանքը կատարվել է ՀՀ տարածքից դուրս,

2/ ՀՀ իրավագործության ներքո գտնվող տրանսպորտային միջոցների վրա կատարված ենթադրյալ հանցանքների քննության ժամանակ, եթե նույնիսկ դրանք գտնվել են ՀՀ սահմաններից դուրս²:

Այդուհանդերձ, պետության միջազգայնորեն ստանձնած պարտավորությունների ուժով այս կանոնից կարող են լինել որոշակի շեղումներ,

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 16-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 29-րդ հոդվածի 1-ին մասը և այլն:

² Տես՝ Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

օրինակ՝ առանձին վարութային գործողություններ կատարելիս կամ դատավարական ակտեր ընդունելիս կարող է կիրառվել օտարերկրյա պետության դատավարական օրենսդրությունը¹: Նույն իրավական հիմքով Օրենսգրքի դրույթները կարող են տարածվել այլ պետության քրեական իրավագործության ներքո գտնվող վարույթի վրա²:

Օրենսգիրքը միջազգային պայմանագրերով նախատեսված կարգավորումներին ավելի մեծ նշանակություն է տվել որոշակի արտոնությամբ կամ անձեռնմխելիությամբ օժտված անձանց նկատմամբ ներպետական ընթացակարգային դրույթների կիրառման կապակցությամբ³, իսկ շահառուների հատուկ խմբի համար նախատեսել է նաև առանձին վարույթ իրականացնելու պարտականություն⁴:

Ժամանակի մեջ Օրենսգրքի գործողության կանոններն ավելի պարզ են և քրեական վարույթն իրականացնող մարմնից պահանջում են կիրառել այն իրավանքները, որոնք գործում են կոնկրետ վարութային գործողությունը կատարելու կամ դատավարական ակտն ընդունելու պահին՝ անկախ նրանից, թե դրանք երբ են ընդունվել (օրինակ՝ կոնկրետ վարույթը նախաձեռնելուց առաջ, թե հետո)⁵:

Կարևորելով քրեական վարույթի ընթացքում ապացույցների հավաքման կանխատեսելիության և ձևավորված ապացուցողական զանգվածի կայունության գաղափարը, օրենսդիրը հնարավոր փոփոխությունների դեպքում հատուկ կարգավորում է նախատեսել ապացույցների թույլատրելիության համար⁶: Ըստ այդմ՝ նշված հարցում առաջնային նշանակություն է ստանում ոչ թե կոնկրետ ապացույցի ստուգման կամ գնահատման պահին առկա դրույթը, այլ այն իրավակարգավորումը, որը գործել է փաստի վերաբերյալ որոշակի տվյալը ստանալու ժամանակ: Այս

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 5-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 52-րդ գլուխը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

տրամաբանությունը պահպանվել է նաև Օրենսգիրքն ուժի մեջ մտնելու հետ կապված հարաբերությունները կանոնակարգելիս¹:

Հաշվի առնելով վարույթային հարաբերությունների դինամիկ և տևական բնույթը, օրենսդիրը սահմանել է նաև Օրենսգրքի դրույթների հետադարձ ազդեցության հարաբերական կանոն²: Այս երևույթի սահմանադրական կարգավորման լույսի ներքո³ դա կարելի է պարզաբանել երկու պնդումների միջոցով.

1/ վարույթին ներգրավված անձանց իրավունքները կամ ազատությունները սահմանափակող, ինչպես նրանց նրանց իրավական վիճակն այլ կերպ վատթարացնող քրեադատավարական նորմերը հետադարձ ուժ չունեն (օրինակ՝ տուժողի բողոքարկման իրավունքի⁴ սահմանափակում նախատեսող օրենքը չի տարածվի այն ուժի մեջ մտնելու պահին ցանկացած քրեական վարույթով տուժողի կարգավիճակ ունեցող անձանց վրա),

2/ վարույթին ներգրավված անձանց իրավական վիճակը բարելավող քրեադատավարական նորմերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա ուղղակիորեն սահմանվել է օրենսդրի կողմից (օրինակ՝ քրեական հետապնդման ժամկետների⁵ կրճատումը չի տարածվի այդ պահին մեղադրյալի կարգավիճակ ունեցող անձանց նկատմամբ, եթե համապատասխան օրենքում դա պարզորոշ և աներկբա կերպով չնշվի):

Օրենսգրքում փոփոխություններ կամ լրացումներ կատարելու դեպքում այս մոտեցումը հնարավորություն է տալիս դրսևորել որոշակի ճկունություն և կախված կարգավորվող հարաբերության բնույթից ու նշանակությունից որոշել դրա հետադարձ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 11-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 73-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

ազդեցության հնարավորությունը, քանզի քրեական ընթացակարգի որոշ ձևափոխությունների հետադարձ ուժ տալը, նույնիսկ եթե դրանք ի շահ անձի են, կարող է կործանարար լինել ընթացիկ վարույթների համար (օրինակ՝ հիմնական դատալսումների ենթափուլում գտնվող վարույթներով մեղադրյալի համար բարենպաստ հատուկ ընթացակարգ նախատեսելու կամ վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու պայմանները մեղմացնելու դեպքերում): Այս հայեցակետը քրեական արդարադատության հարցերում նաև երաշխավորում է իրավական անվտանգությունը, քանի որ գերծ է պահում այս կամ այն փոփոխության կամ լրացման տարաբնույթ մեկնաբանություններից կամ տարակերպ կիրառումից:

Օրենսգրքի առաջին գլխի յուրահատուկ կարգավորումներից մեկը դրանում օգտագործվող հիմնական հասկացությունների պարզաբանումն է¹: Այս հոդվածում ամփոփված են Օրենսգրքի այլ դրույթներում առավել հաճախ գործածվող (օրինակ՝ քրեական վարույթի սուբյեկտները²), ինչպես նաև տարողունակ վարութային եզրույթները (օրինակ՝ հանձնարարություն, ազգական, բնակարան³ և այլն): Մի շարք նոր հասկացությունների նախատեսման և լուսաբանման շնորհիվ իրավակիրառողը հնարավորություն է ստացել կոնկրետ իրավիճակում ընտրել որոշակի վարքագիծ դրսևորելու չափանիշը, օրինակ՝ որոշել, թե անձի հայտնած տեղեկությունը կարող է համարվել ցուցմունք կամ պարզել, թե արդյոք վկայակոչվող պատճառը եղել է հարգելի⁴: Ամրագրված առանձին հասկացությունների համադրումը թույլ է տալիս նաև բացահայտել վարութային տարբեր երևույթների կապը, դրանց հարաբերակցությունը՝ որպես ընդհանուրի և մասի⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 18-31-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 49-րդ, 54-րդ և 56-րդ կետերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 51-րդ և 59-րդ կետերը:

⁵ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-17-րդ կամ 32-36-րդ կետերը:

ԳԼՈՒԽ 2. ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Օրենսգրքի այս գլխում գետեղված են հենքային մի շարք դրույթներ, որոնցով կարգավորվում են քրեական վարույթին¹ առնչվող համապարփակ այնպիսի հարցեր, ինչպիսին են վարութային գործողությունների ընթացքի և արդյունքների ամրագրումը, դատավարական ակտերին ներկայացվող հիմնարար պահանջները, քրեական հետապնդում իրականացնելու ձևերը և դրա անհնարինությանը, ինչպես նաև քրեական վարույթի կարճման իրավական հիմքերը:

Օրենսգրքում օգտագործվող «քրեական վարույթ» եզրույթն ի սկզբանե կապվում է երեք երևույթի հետ՝ ա) առերևույթ հանցանքի առկայություն, բ) դրա կապակցությամբ իրականացվող ընթացակարգն ուղղորդող պետական մարմիններ և պաշտոնատար անձինք, գ) նրանց կողմից վարութային գործողությունների կատարում և դատավարական ակտերի ընդունում:

Այդ նկատառումաբ օրենսդիրը հատուկ սահմանել է ***քրեական վարույթն իրականացնող մարմիններին*** կազմը՝ ընդգծելով նրանցից յուրաքանչյուրի իրավասության դատավարական ժամանակահատվածը²: Այս կազմից բացակայում է հետաքննության մարմինը, քանի որ հայեցակարգային նոր մոտեցման համաձայն՝ մինչդատական վարույթն իրականացվելու է միայն նախաքննության ձևով, իսկ հետաքննությանը վերապահված է բացառապես դրան օժանդակող գործառույթ³: Միաժամանակ վերոնշյալ սուբյեկտների շարքում ավելացվել է հսկող դատախազը, քանի որ վարույթը մինչդատականից դատական փուլեր փոխադրելու միջանկյալ կարճ

¹ Քրեական վարույթի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ, 6-րդ, 19-րդ և 21-րդ կետերը, ինչպես նաև 188-րդ հոդվածը:

ընթացաշրջանում հենց դատախազն է իրավասու իր լիազորությունների կենսագործմամբ վճռել վարույթի ճակատագիրը:

Ինչ վերաբերում է դատարանին, ապա վերջինիս համար ընդգծված ամրագրվել է, որ այն վարույթն իրականացնող մարմին է ոչ միայն առաջին ատյանի կարգով քննություն իրականացնելու ժամանակ, այլև մինչդատական փուլի շրջանակներում նախաձեռնված հատուկ ընթացակարգերով: Կասկածից վեր է, որ դատարանն այդպիսին է հանդիսանում նաև անչափահաս մեղադրյալի նկատմամբ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը կամ եզրափակիչ ակտը ստանալու և համանման այլ դեպքերում¹:

Օրենսգիրքը նոր մակարդակի է բարձրացրել քրեական վարույթի ***ամբողջական ամրագրման պահանջը***: Հաշվի առնելով ժամանակակից տեխնոլոգիական հնարավորությունները, առաջնահերթությունը տրվել է ամրագրման էլեկտրոնային եղանակին՝ թղթային եղանակով ամրագրումը հնարավոր համարելով միայն էլեկտրոնային ամրագրման անհնարինության դեպքում: Ընդ որում՝ թղթային ամրագրումը, որպես կանխավարկած, պետք է կատարվի համակարգչով, և միայն դրա անհնարինության դեպքում՝ ձեռագիր²: Դրա հետ մեկտեղ Օրենսգիրքը, էլեկտրոնային փաստաթղթերի առանձնահատկություններով պայմանավորված, նախատեսել է նաև դրանց վերաբերող հատուկ կարգավորումներ³:

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 33-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը, 419-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 426-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը, 446-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը, 471-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 6-8-րդ մասերը:

Քրեական ընթացակարգի տարբեր փուլերում կատարվող վարութային գործողությունների ամրագրման համար սահմանված են ավելի կոնկրետ իրավանորմերներ¹, որոնք առավել մանրամասնվում են Օրենսգրքի այլ դրույթներում²:

Արտակարգ կամ անվերահսկելի պայմաններում վարույթի նյութերի կամ քրեական գործի³ կորստի, վնասման կամ ոչնչացման դեպքում Օրենսգրքը կարգավորման է ենթարկել նաև դրա վերականգնման ընթացակարգը: Վերջինիս նախաձեռնման լիազորությամբ մինչդատական վարույթում և դատարանում համապատասխանաբար օժտված են վերադաս դատախազն ու դատարանը: Վարույթի նյութերի կամ քրեական գործի վերականգնման համար օրենսդիրը սահմանել է երկու ձև՝ գոյություն ունեցող փաստաթղթերից, այդ թվում՝ էլեկտրոնային, պատճեններ հանելը և անհրաժեշտ վարութային գործողությունները նորից կատարելը⁴: Դա նշանակում է, որ վերոնշյալից բացի վարութային տեղեկատվության նորոգման ցանկացած այլ եղանակի կիրառում (օրինակ՝ փաստաթղթի բովանդակության ձեռագիր կամ համակարգչային վերարտադրությունը, քննչական գործողություն կատարած քննիչի հարցաքննությունը և այլն) անթույլատրելի է և անխուսափելիորեն հանգեցնելու է վարույթի համար նշանակություն ունեցող տվյալների աղավաղման, հետևաբար, և դրանց անպիտանության:

Օրենսգրքը հատուկ կարոկորություն է տվել ***դատավարական ակտերին՝ ներկայացվող պահանջներին***, ուստի չի սահմանափակվել դրանց ընդհանրական հատկանիշները՝ օրինականությունը և հիմնավորվածությունն ամրագրելով, այլ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 3-5-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 214-216-րդ հոդվածները, ինչպես նաև 279-րդ հոդվածը:

³ Այս հասկացությունները տրված են Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 3-րդ կետերում:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 10-րդ մասը:

⁵ Դատավարական ակտի հասկացությունը, ինչպես նաև դրա կապը վարութային այս եզրույթների հետ տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 32-36-րդ կետերը:

բացահայտել է նաև վերջիններիս բովանդակությունը¹: Որպես նորույթ աչքի է ընկնում «դատավարական ակտի հիմնավորվածության» սահմանումը, որում պարունակվող ընդհանուր ձևակերպումները որոշակիացվում են կոնկրետ դատավարական ակտերի պարագայում²:

Այստեղ կարևոր է ընդգծել, որ դատավարական ակտերի թե՛ օրինականության, և թե՛ հիմնավորվածության սահմանումների հիմնական հասցեատերերը դրանք ընդունող և դրանց իրավաչափությունը ստուգող մարմիններն են, այլ ոչ թե այն անձինք, որոնց նկատմամբ ներգործում են այդ դատավարական ակտերը, քանի որ վերջիններս չեն կարող հրաժարվել դատավարական ակտին ենթարկվելուց կամ դրա պահանջները կատարելուց՝ վկայակոչելով դրա օրինական կամ հիմնավոր չլինելու հանգամանքը: Այդ վտանգից խուսափելու համար օրենսդիրը սահմանել է դատավարական ակտի օրինականության և հիմնավորվածության կանխավարկածը³, ինչպես նաև դրա կատարման պարտադիրության պահանջը⁴:

Օրենսգրքով որոշակիորեն լրամշակվել են նաև առաջին հայացքից կազմակերպական թվացող, սակայն բովանդակային լուրջ նշանակություն ունեցող ***քրեական վարույթների միացման և անջատման*** հիմքերն ու ընթացակարգը: Մասնավորապես, հաշվի առնելով Եվրոպական Դատարանի իրավաբանությունը⁵, կոնկրետացվել և հստակ ամրագրվել են նոր վարույթ անջատելու շարժառիթը, ինչպես նաև այն ստուգանիշը, որը թույլ կտա գնահատել դրա իրավաչափությունը⁶:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերը:

² Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 137-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 347-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁵ Տես՝ ԵՄ նախարարների կոմիտեի որոշումը *Kolevi group v. Bulgaria* խումբ գործերով (հասանելի է՝ [1362nd meeting \(December 2019\) - H46-6 S.Z. / Kolevi group v. Bulgaria \(Applications Nos. 29263/12 and 1108/02\) \(coe.int\) հղումով](#)), ինչպես նաև *Navalnyy and Ofitserov v. Russia*, 96-101 կետեր:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ինչպես նաև 411-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Միաժամանակ օրենսդիրը սահմանել է առանձին դեպքեր, երբ վարույթի անջատումը տեղի է ունենում որոշակի փաստի ուժով՝ առանց հավելյալ հանգամանքների զնահատման¹:

Ուշադրության է արժանի նաև այն երևույթը, որ Օրենսգրքով կարգավորվել է նույն դատարանի տարբեր դատավորների մոտ գտնվող վարույթների միացման ընթացակարգը, ինչպես նաև նախատեսվել է միացված վարույթը քննող դատավորի ընտրության չափանիշը²: Բացի այդ, հաշվի առնելով առերևույթ հանցանքի քննության ընթացքի մասին վարույթի մասնավոր մասնակիցների՝ տեղեկացված լինելու ընդհանուր իրավունքը, օրենսդիրը սահմանել է վարույթների ոչ միայն անջատման, այլև միացման որոշումը նրանց ուղարկելու պարտադիր պահանջ³:

Քրեական վարույթի առանցքը *քրեական հետապնդման կառուցակարգն է*: Եթե քրեական վարույթն իրականացվում է փաստի առթիվ, ապա քրեական հետապնդումը՝ անձի նկատմամբ: Քրեական հետապնդման իրականացման ձևերն անվանական առումով չեն փոխվել՝ հանրային և մասնավոր քրեական հետապնդում, սակայն էապես փոխվել է մասնավոր քրեական հետապնդման բովանդակությունը. այն դարձել է մասնավոր անձանց կողմից հայցային կարգով իրականացվող գործունեություն, որն ունի բացառապես դատական բնույթ⁴:

Ի տարբերություն նախկինի՝ Օրենսգիրքը չի պարունակում մասնավոր քրեական հետապնդման ենթակա հանցակազմերի ցանկը՝ այն թողնելով նյութական օրենսդրության կանոնակարգմանը⁵: Իրավակարգավորման այս փոփոխությունը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 11-րդ մասը, 422-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 469-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁴ Մասնավոր քրեական հետապնդման (մասնավոր մեղադրանքի) հետ կապված հարցերը առանձին լուսաբանված են Ուղեցույցի 54-րդ գլխում:

⁵ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածը:

պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ մասնավոր քրեական հետապնդման ակունքը ոչ թե դատավարական է, այլ նյութաիրավական և պայմանավորված է քրեական պատասխանատվության հիմքով:

Մասնավոր քրեական հետապնդման նոր մոդելը նպատակ է հետապնդում հանրային բաղադրիչի համեմատաբար նվազ կշիռ ունեցող մի շարք հանցակազմերով բեռնաթափել մինչդատական վարույթում ներգրավված մարմիններին: Նախկին կարգավորման պայմաններում տուժողները մասնավոր քրեական հետապնդման գործերով ունեին սեփական կամքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու բացառիկ հնարավորությունը, որի պայմաններում հաճախ տեղի էր ունենում հանրային ռեսուրսի վատնում: Նոր կարգավորումը հստակ առանձնացրել է քրեական հետապնդման երկու ձևերը՝ տարբերակելով ոչ միայն դրանց հիմքերը և նախաձեռնող սուբյեկտներին, այլև իրականացման վարութային կարգը¹:

Այդուհանդերձ, հարկ է նկատել, որ վերոնշյալ տարանջատումը բացարձակ բնույթ չունի և Օրենսգիրքը կանխատեսել է որոշակի դեպքեր, երբ այս երկու ընթացակարգերը կարող են միաձուլվել կամ ժամանակավորապես նույնանալ:

Այսպես, երբ նույն անձին վերագրվում են ինչպես հանրային, այնպես էլ մասնավոր կարգով քրեական հետապնդման ենթակա արարքներ, ապա առաջինը կլանում է երկրորդը և քրեական հետապնդումն իրականացվում է հանրային կարգով²: Այս կարգավորման նպատակն այն է, որպեսզի փաստական հանգամանքներով միմյանց հետ կապված մեկից ավելի ենթադրյալ հանցանքների քննությունն առավելագույնս պատշաճ և համակողմանի իրականացվի: Միաժամանակ պետք է հաշվի առնել, որ այս կանոնը կսկսի գործել, եթե մասնավոր մեղադրանքի առումով առկա է իր դեմ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տուժողի պարզորոշ և աներկբա կամարտահայտությունը: Հետևաբար,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Եթե տուժողը հրաժարվի ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ ներկայացրած իր քրեախրավական պահանջից (պահանջներից), ապա այդ հանցակազմի (հանցակազմերի) մասով վարույթը շարունակելն այլևս անհնար կլինի¹: Հակառակ մեկնաբանության պայմաններում տուժողի կամարտահայտության գործոնը կիմաստազրկվի, իսկ մասնավոր կարգով իրականացվող քրեական հետապնդման գաղափարը՝ կխեղաթյուրվի:

Տարատեսակ վարույթների միախառնում հնարավոր է նաև այն դեպքում, երբ ենթադրյալ հանցանքից տուժածը պետական իրավասու մարմնին դիմում է ոչ թե հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու, այլ միայն նրա ինքնությունը պարզելու և իր համար հասանելի դարձնելու խնդրանքով²: Այս պարագայում ընթացակարգի հանրային մասն ավարտվում է ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի հայտնաբերմամբ³:

Իրավիճակն այլ է, երբ տուժողը դասվում է հավելյալ ուշադրություն պահանջող կամ խոցելի անձանց խմբին: Նման դեպքերում հակակշռող շահի պաշտպանության անհրաժեշտությունը ստիպում է անտեսել տուժողի հնարավոր ազատ կամարտահայտությունը թե՛ վարույթը սկսելու, և թե՛ այն շարունակելու հարցերում, ինչի արդյունքում քրեական հետապնդումը նախաձեռնվում և իրականացվում է հանրային կարգով⁴, ներառելով ինչպես մինչդատական, այնպես էլ դատական ընթացակարգերը:

Այսպիսով, քրեական օրենսգրքում թվարկված հանցակազմերով հանրային գործունեության իրականացումը հնարավոր է հետևյալ երեք դեպքերում.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 451-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

- 1) հանրային և մասնավոր կարգով իրականացվող քրեական հետապնդումները մեկ ընդհանուր հանրային վարույթում միացնելուց.
- 2) ենթադրյալ հանցանքը կատարած անձին հայտնաբերելու նպատակով հանրային վարույթ իրականացնելուց.
- 3) տուժողի իրավաչափ շահերի պաշտպանության նպատակով դատախազի հատուկ լիազորությունը կիրառելուց:

Օրենսգրքում սկզբունքորեն փոխված են ***քրեական հետապնդման դադարեցման և քրեական վարույթի կարճման*** հիմքերին վերաբերող կարգավորումները: Վարույթային տարբեր հետևանքներ առաջացնող այս երկու գործընթացների ավարտման իրավական նախադրյալները հստակ տարանջատվել են, ինչով իրացվել է նաև Սահմանադրական դատարանի արտահայտված իրավական դիրքորոշումն առ այն, որ քրեական գործի կարճման և քրեական հետապնդման դադարեցման հիմքերը պետք է առանձնացվեն¹: Այդուհանդերձ, վերոնշյալ ինստիտուտների միջև առկա փոպադարձ կապը պահպանվել է, ինչն արտացոլվում է հարաբերվող մի շարք դրույթներում²:

Քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքները ներառում են մի շարք նորամուծություններ, որոնցով լուծվել են երկար տարիներ գոյություն ունեցող թե տեսական, և թե գործնական բնույթի խնդիրներ: Նախ և առաջ, հարկ է նշել, որ Օրենսգիրքը հրաժարվել է «հանցադեպի բացակայություն», «հանցակազմի բացակայություն» և «ապացույցների անբավարարություն» հիմքերի չարդարացված տարբերակման գաղափարից՝ դրանք միավորելով մեկ միասնական ռեաբիլիտացնող հանգամանքի ներքո³: Այս լուծումով օրենսդիրն էական է համարել ոչ թե մեղսագրված արարքի առհասարակ կատարված չլինելը կամ կամ կատարված, սակայն իր բնույթով

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 30.03.2010թ. ՄԴՌ-871 որոշումը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը և 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետը, 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը և 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը, ինչպես նաև 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

հանցավոր չլինելը, այլ կարևորել է այն, որ չի ապացուցվել անձի կողմից իրեն մեղսագրված արարքի կատարումը: Իսկ անմեղության կանխավարկածի հիմնարար բաղադրատարրերից մեկի ուժով դա նույնն է թե՛ ապացուցվել է անձի կողմից այդ արարքը չկատարելը¹:

Քրեական հետապնդումը բացառող նոր հանգամանքներից մեկն էլ անձեռնմխելիության ուժով անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու բացարձակ արգելքն է²: Այս կարգավորման հիմքում ընկած են Սահմանադրության մի շարք առանցքային դրույթներ³, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանի այն մոտեցումն, ըստ որի՝ Սահմանադրության ուժով հատուկ պաշտպանությամբ օժտված պաշտոնատար անձանց նկատմամբ չպետք է իրականացվի քրեական հետապնդում, իսկ քրեական վարույթը ենթակա է կարճման բոլոր այն դեպքերում, երբ իրավասու մարմինը պատշաճ իրավական ընթացակարգի արդյունքում կպարզի նրանց չհաղթահարվող գործառության շրջանում առկայությունը⁴:

Սահմանադրաիրավական պաշտպանությունն երաշխավորող ինստիտուտով է պայմանավորված քրեական հետապնդումը բացառող ևս մեկ նոր հանգամանքի առկայությունը⁵, սակայն այն տարբերությամբ, որ այս դեպքում խոսքը վերաբերում է գործառության անձեռնմխելիությանը⁶, որն իրավասու մարմնի առջև չի հաղթահարվել:

Նախկին օրենսգիրքը նշված հանգամանքը վարույթը կասեցնելու, այլ ոչ թե քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք էր համարում, ինչից կարելի էր

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

³ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 140-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 164-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 193-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 04.09.2019թ. ՍԴՈ-1476 որոշումը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը:

⁶ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 164-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը, 193-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

եզրակացնել, որ անձենմխելիության սահմանադրաիրավական հիմքի վերացումից (օրինակ՝ պատգամավորի կամ դատավորի պաշտոնավարման ժամկետը լրանալուց) հետո քրեական ընթացակարգը պետք է վերսկսվեր, իսկ անձը կարող էր ենթարկվել քրեական հետապնդման սովորական կարգով: Անշուշտ, նման կարգավորումն անընդունելի էր, քանզի անձենմխելիությամբ օժտված անձին պահում էր հետապնդման թիրախում նաև այն դեպքում, երբ Սահմանադրությամբ լիազորված մարմինը (օրինակ՝ Ազգային ժողովը կամ Բարձրագույն դատական խորհուրդը) մեկ անգամ արդեն մերժել էր այդ հիմքով նրան հատուկ պաշտպանությունից զրկելու առաջարկը:

Այս իրավիճակի ոչ իրավաչափ լինելուն անդրադարձել էր նաև Վճռաբեկ դատարանը՝ իր նախադեպային որոշումներից մեկում արձանագրելով, որ գործող դատավորին տրամադրվող և պաշտոնաթողությունից հետո կիրարկվող անձենմխելիության լրացուցիչ երաշխիքները կոչված են ապահովել գործող դատավորի և հանրության համոզմունքը, որ պաշտոնավարման ավարտից հետո դատավորը չի հետապնդվի իր մասնագիտական գործունեության համար, ինչը պարտադիր պայման է դատավորի մասնագիտական գործունեությանը բարձր պահանջներ ներկայացնելու և հանրության մոտ գործող դատավորի անկախության ու անաչառության նկատմամբ վստահություն ձևավորելու համար¹:

Քրեական հետապնդումը բացառող նոր հանգամանքների թվին է դասվում նաև վարույթի ոչ իրավաչափ նախաձեռնումը²: Առաջին հայացքից այս բավականին կոշտ կարգավորումն իրականում քրեական վարույթը միայն սպառիչ թվարկված առիթներով³ սկսելու օրենսդրական պահանջի պահպանման գործուն երաշխիք է, իսկ դրա խախտման դեպքում՝ վրա հասնող դատավարական սանկցիա: Ընդ որում, նույն

¹ Տես՝ ԳԴ5/0022/01/10 քրեական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 20.10.2011թ. որոշումը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 1-ին, 3-րդ և 6-րդ մասերը:

հանգամանքը սահմանված է նաև որպես քրեական վարույթի կարճման առանձին հիմք¹: Այսինքն՝ օրենսդիրը միանշանակ բացառում է ի սկզբանե հակաիրավական հանրային գործունեությունը շարունակելու հնարավորությունը՝ անկախ որևէ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցված լինելու կամ չլինելու հանգամանքից:

Քրեական հետապնդում չպետք է հարուցվի, իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման նաև այն դեպքում, երբ օրենսդրի կողմից քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու, մասնավորապես՝ առանձին հանցակազմեր սահմանող հոդվածներ կամ հոդվածի մասեր ուժը կորցրած ճանաչելու, ինչպես նաև հանցակազմերում առանձին հատկանիշներ փոփոխելու ուժով անձին մեղսագրվող արարքը դադարում է հանցավոր լինելուց²: Սրանով լրացվել է քրեական դատավարության օրենսգրքում երկար տարիներ եղած օրենսդրական բացը, ինչի հետևանքով ապաքրեականացմամբ քրեական հետապնդման դադարեցումը կամ վարույթի կարճումը նույնացվում էր այլ հիմքի (օրինակ՝ հանցակազմի բացակայության) հետ՝ աղավաղելով դրա էությունը:

Այս հանգամանքը ռեաբիլիտացնող չէ, քանի որ արարքը կատարելու պահին այն հանցագործություն է համարվել և դադարել է այդպիսին լինելուց միայն պետության քրեական քաղաքականության փոփոխության պատճառով: Հարկ է նաև նկատի ունենալ, որ արարքի ապաքրեականացման հետ չի նույնանում այն դեպքը, երբ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ կոնկրետ հանցակազմը Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր է ճանաչվում: Այս պարագայում քրեական օրենսգրքի համապատասխան դրույթը իրավական ուժը կորցնում է իր ուժի մեջ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 14-րդ կետը:

մտնելու պահից¹: Հետևաբար, այսպիսի դեպքերում քրեական հետապնդումը կարող է դադարեցվել միայն անձի կողմից իրեն մեղսագրվող արարքը չկատարելու հիմքով:

Քրեական հետապնդումը բացառող որոշ նոր հանգամանքներ սահմանվել են Օրենսգրքի այլ ինստիտուտներում տեղ գտած հայեցակարգային վերափոխումների հիման վրա:

Այսպես, քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը լրանալու հիմքով դրա հետագա անհնարիությունը² պայմանավորված է մինչդատական վարույթում անձի հետապնդման ժամանակահատվածը սահմանափակելու նոր մոտեցմամբ³ և այդ պահանջն իրավական երաշխիքով ապահովելու նկատառումով: Նույն կերպ, առանձին հանցակազմերի կապակցությամբ միայն մասնավոր կարգով քրեական հետապնդում իրականացնելու հրամայականը թույլ չի տալիս շարունակել դրա հանրային տարբերակը⁴, քանի որ Օրենսգրքով ներդրվել է մասնավոր քրեական հետապնդման լիովին նոր մոդել: Ընդ որում, այս դեպքի համար քրեական հետապնդումը բացառող մեկ այլ հանգամանքի կիրառումից հատուկ վերապահում է արվել, ինչը թույլ է տվել նաև արգելափակել կրկին դատվելու անթույլատրելիության որոշ սահմանափակումների ազդեցությունը⁵: Վերոնշյալ հանգամանքը միակն է, որը հավասարապես սահմանված է նաև որպես քրեական վարույթի կարճման հիմք⁶:

Օրենսդիրը քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքները դասակարգել է ռեաբիլիտացնողի և ոչ ռեաբիլիտացնողի⁷: Վերջիններիս կապակցությամբ

¹ Տես՝ Սահմանադրական դատարանի մասին ՀՀ սահմանադրական օրենքի 68-րդ հոդվածի 15-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 192-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, ինչպես նաև 25-րդ հոդվածի 2-րդ և 5-րդ մասերը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

նախատեսվել են հատուկ կարգավորումներ, որոնք մի կողմից միտված են անձի իրավաչափ շահերի պաշտպանության լրացուցիչ հնարավորություններ ապահովելուն, իսկ մյուս կողմից՝ դրանց հակակշռող արդարացի լուծումներ սահմանելուն:

Այս համատեքստում առաջին հերթին հիշատակման է արժանի անձի մահվան հիմքով քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու պայմանական բնույթը: Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, հստակ նախանշվել են քրեական հետապնդումը բացառող այս հանգամանքի կիրառման հնարավոր սահմանափակումները՝ մահացածի օրինական ներկայացուցչի¹ անհամաձայնությունը և դրա հիմքը, ինչպես նաև հետագա ընթացակարգի ձևաչափը²:

Այս մոտեցումը խարսխված է Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշման վրա, համաձայն որի՝ մահացածի մերձավոր ազգականները պետք է հնարավորություն ունենան պահանջելու շարունակել քրեական գործի վարույթը նրա անմեղության հարցը լուծելու նպատակով, ինչի արդյունքում, եթե դատարանը կայացնի արդարացման դատավճիռ, մի կողմից կապահովվի մահացածի իրավունքների լիարժեք և արդյունավետ պաշտպանությունը, մյուս կողմից՝ որպես իրավահաջորդ հանդես եկող մերձավոր ազգականները ձեռք կբերեն մահացածի արդարացվածի կարգավիճակից բխող իրավունքներ³:

Նույն բանաձևն է օգտագործված նաև ոչ ռեաֆիլիտացնող այլ հանգամանքներով քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու դեմ անձի կամ նրա շահերը ներկայացնողի (պաշտպան, օրինական կամ լիազոր ներկայացուցիչ) կողմից առարկելու դեպքում⁴, քանզի քրեական վարույթի սկզբունքի մակարդակով

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 30-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 21.03.2017թ. ՍԴՈ-1358 որոշումը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

յուրաքանչյուրին երաշխավորված է դատարանի առջև իրեն ներկայացված մեղադրանքը վիճարկելու իրավունքը¹: Վերոնշյալ դրույթներից նաև հետևում է, որ քրեական վարույթն ընդհանուր կարգով շարունակելու արդյունքում անձը կարող է ինչպես արդարացվել, այնպես էլ դատապարտվել: Վերջին դեպքում դատարանը մեղադրական դատավճիռ է կայացնում առանց պատիժ նշանակելու, ինչը երկակի իմաստ ունի.

1/ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու հետ չհամաձայնվելը կարող է հանգեցնել անձի դատապարտման,

2/ այդ դատապարտման հավանականությունը չպետք է անձի մոտ պատիժ կրելու մտավախություն, հետևաբար, և այդ պատճառով իր իրավաչափ շահերի պաշտպանությունից ձեռնպահ մնալու դրդում առաջացնի:

Հատկանշական է, որ պատիժ չնշանակելով դատապարտումը նյութաիրավական առումով ըստ էության հավասարեցված է քրեական պատասխանատվությունից ազատելուն և ինքնին դատվածություն չի առաջացնում², ինչն այս հնարավորությունից օգտվելու լրացուցիչ խթան է հանդիսանում:

Բնականաբար, վերոնշյալ իրավունքով օժտված անձանց վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է պատշաճ պարզաբանել ոչ միայն քրեական հետապնդումը բացառող համապատասխան հիմքի էությունը, այլև դրա բնույթով պայմանավորված՝ Օրենսգրքում առկա հնարավորությունները, ինչպես նաև դրանցից օգտվելու կամ չօգտվելու իրավական հետևանքները:

ԳԼՈՒԽ 3. ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՍԿԶԲՈՒՆՔՆԵՐԸ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 93-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետը:

Վարույթի հանրայնությունը

Օրենսգրքում քրեական դատավարության սկզբունքների ամրագրումը սկսում է բոլորովին նոր սկզբունքից՝ վարույթի հանրայնությունից, որն առավել ընդհանրական ձևով բնութագրում է քրեական դատավարությունում առկա իրավաչափ շահերը, դրանց հարաբերակցությունը, ինչպես նաև հանրային շահերի ապահովման կառուցակարգերն ու ելակետային չափորոշիչները: Այս սկզբունքի առանձին բաղադրատարրերը սահմանադրական ամրագրում ստացած հիմնադրույթների ճյուղային դրսևորումներն են¹:

Հանրայնության սկզբունքի ներքո քրեական դատավարությունը բնութագրվում է որպես հանրային գործունեություն, սակայն դրա հետ մեկտեղ՝ այդ գործունեության ընթացքում հանրային շահերը չունեն առաջնայնություն մասնավոր շահերի հանդեպ, և հանրային ու մասնավոր շահերի պաշտպանությունը պետք է իրականացվի հավասարակշռման եղանակով, այլ ոչ թե հակակշռման հետևանքով գերակայություն տրվի դրանցից որևէ մեկին²:

Հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռման պահանջը ոչ միայն ընկած է օրենսգրքում տրված իրավակարգավորումների հիմքում, այլև այն պետք է ղեկավար դեր ունենա նաև իրավակիրառական պրակտիկայում: Պետք է մշտապես փորձ կատարվի գտնել այնպիսի լուծումներ, որոնք հաշվի կառնեն թե՛ հանրային և թե՛ մասնավոր իրավաչափ շահը:

Քրեական դատավարությունում հանրային շահերի ապահովումը հանձնարարվել է բացառապես իրավասու պետական մարմիններին և պաշտոնատար անձանց, իսկ որպես ուղղորդող պահանջ՝ «հանրային շահը» նույնացվել է «իրավունքի շահ»

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասը («անաչառության» պահանջի մասով), Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և ՀՀ Սահմանադրության 78-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

հասկացությանը¹: Սա նշանակում է, որ վարույթի հանրային մասնակիցների դատավարական վարքագիծը պետք է հիմնված լինի օրենքի և իրավունքի գերակայության վրա՝ ուղղված ընդհանուր առմամբ քրեական վարույթի արդարացիության ապահովմանը: Վարույթի մասնակիցների գործողությունները կամ դրանցից ձեռնպահ մնալը չպետք է կասկածի տակ դնեն ընդհանուր առմամբ վարույթի արդարացիությունը²:

«Օրենքի հիման վրա ստեղծված» լինելու պահանջի բովանդակությունը կարող է բացահայտվել Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում օգտագործված համարժեք հասկացության ներքո՝ Եվրոպական Դատարանի նախադեպային իրավունքում դրան տրված ծավալուն մեկնաբանությունների հիման վրա³:

Քրեական դատավարությունում հանրային շահի կենսագործման առավել առանցքային տիրույթի՝ արդարադատության (այդ թվում՝ դատական երաշխիքների) ապահովումը ենթադրում է այդ գործառույթն իրականացնող մարմինների ու պաշտոնատար անձանց օբյեկտիվության առավել բարձր չափանիշ, ուստի Օրենսգիրքը հենց հանրայնության սկզբունքի ներքո է սահմանում արդար դատաքննության իրավունքի կարևորագույն բաղադրատարրերից մեկը՝ սուբյեկտիվ («լինել») և օբյեկտիվ («երևալ») անկողմնակալությունը⁴: Այդ հայեցակարգը մանրամասն պարզաբանված է Եվրոպական Դատարանի նախադեպային իրավունքում⁵ և իրացած է Օրենսգրքում: Օրինակ՝ դատարանի գործառույթները սահմանող առանձին հոդվածներում նախատեսվել են երաշխիքներ՝ որոնք կոչված են

¹ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տե՛ս՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 325 հոդվածի 4 մասը, 333 հոդվածի 5 մասը, 334 հոդվածի 4 մասը կամ 340 հոդվածի 1 մասը:

³ Տե՛ս՝ օրինակ՝ *Richert v. Poland*, կետ 42; *Coëme and Others v. Belgium*, կետ 98:

⁴ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տե՛ս՝ օրինակ՝ *Kyprianou v. Cyprus [GC]*, կետ 118; *Piersack v. Belgium*, կետ 30:

բացառելու անաչառ դիտորդի մոտ դատարանի անկողմանակության վերաբերյալ հնարավոր կասկածները¹:

Հանրայնության սկզբունքի հիմնարար պահանջներից մեկը համաչափությունն է՝ որպես հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռման մեթոդական հենք²: Այն թելադրում է անձի իրավունքների ցանկացած սահմանափակում գնահատել այդ սահմանափակման նպատակի (հանրային շահի) վերհանման և այդ երկու՝ մասնավոր ու հանրային բարիքների համեմատական վերլուծության եղանակով: Օրինակ՝ Օրենսգիրքը, սահմանելով ձերբակալվածի նվազագույն իրավունքները և դրանք ապահովելու՝ իրավասու մարմնի պարտականությունը, հնարավոր է համարել այդ իրավունքների իրականացման հետաձգումը, եթե առկա է գերակշռող հանրային շահ, այն է՝ ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության կանխումը կամ բացահայտումը³: Հոգեկան հիվանդությամբ տառապող մեղադրյալի՝ փորձաքննության ենթարկելու նպատակով ազատության իրավունքի սահմանափակումը պետք է համաչափ լինի հետապնդվող նպատակին, այն է՝ հանրային անվտանգության ապահովումը կամ այլ եղանակով փորձաքննության կատարման անհնարինությունը⁴:

Քրեական դատավարությունում հանրային շահերի ապահովմանը մասնակցությունը պետական իրավասու մարմինների մենաշնորհը չէ. առանձին դեպքերում այն կարող է վերապահվել նաև մասնավոր անձանց: Ընդ որում, այն կարող է դրսևորվել թե՛ իրավունքի⁵ և թե՛ պարտականության⁶ ձևով:

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1 կետը, 276-րդ հոդվածի 4-րդ մասը կամ 309-րդ հոդվածի 3 մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

Որպես հանրային շահերի պաշտպանությանը մասնավոր անձանց մասնակցության իրավունքի օրինակ կարող է ծառայել հանցագործության մասին հաղորդում ներկայացնելու իրավունքը¹ կամ առարկաներ, փաստաթղթեր ներկայացնելու իրավունքը²: Որպես հանրային շահերի պաշտպանությանը մասնավոր անձանց օժանդակելու պարտականության օրինակ կարող է ծառայել ցուցմունք տալու՝ վկայի և տուժողի պարտականությունը³ կամ տեղեկատվություն տրամադրելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջը կատարելու պարտականությունը⁴:

Բոլորի հավասարությունն օրենքի առջև

Օրենսգիրքը վարութային այս սկզբունքի ներքո միաժամանակ ամրագրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխով նախատեսված երկու հիմնական իրավունք՝ օրենքի առջև ընդհանուր հավասարությունը և խտրականության արգելքը⁵, ինչպես նաև ՀՀ դատական օրենսգրքով՝ որպես դատարանների կազմակերպման և գործունեության սկզբունք ամրագրված՝ օրենքի և դատարանի առջև հավասարությունը⁶: Սակայն նկատի ունենալով, որ Հայաստանի Հանրապետության տարածքում քրեական վարույթը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքից բացի կարգավորվում է նաև Սահմանադրությամբ և Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք սահմանադրական օրենքով, Օրենսգիրքը հրաժարվել է տեխնիկապես վերարտադրել դրանցում ամրագրված վերաբերելի դրույթները: Դրա փոխարեն նախատեսվել են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 174-րդ և 175-րդ հոդվածները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 233-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը և 58-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 28-րդ և 29-րդ հոդվածները:

⁶ Տես՝ ՀՀ դատական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը:

այնպիսի կարգավորումներ, որոնցով ընդհանուր իրավական այդ սկզբունքները տեղայնացվել և որոշակիացվել են քրեական վարույթի շրջանակներում:

Այս սկզբունքի էությունն արտահայտող հիմնական գաղափարն¹ ընկած է բոլոր տեսակի վարույթների, վարույթի բոլոր փուլերի, ինչպես նաև վարութային բոլոր հարաբերությունների հիմքում: Դրանք այն իրավիճակներն են, երբ օրենքի տարակերպ կիրառման համար չեն կարող հիմք հանդիսանալ ոչ անձի կարգավիճակը, ոչ վարույթի տեսակը, և ոչ էլ իրավահարաբերության բնույթը, օրինակ՝ օրինական և հիմնավոր դատավարական ակտ ընդունելը², կամ դատավորի անկողմնակալ լինելը³, կամ իրավունքներն ու պարտականությունները պարտադիր պարզաբանելը⁴: Այդուհանդերձ, դա չի նշանակում, որ վարույթի տարբեր մասնակիցների կամ տարաբնույթ իրավիճակների համար պետք է սահմանվեն նույնական կանոնակարգումներ: Հաշվի առնելով, որ քրեական վարույթի շրջանակներում խտրականության արգելքի մի շարք չափանիշներ կարող են օբյեկտիվորեն տարբերակված ընթացակարգեր իրականացնելու (օրինակ՝ մեղադրյալի տարիքից ելնելով նրա նկատմամբ իրականացվում է առանձին վարույթ⁵), ոչ միատեսակ մոտեցումներ դրսևորելու (օրինակ՝ հաշմանդամության հանգամանքը կարող է ազդել խափանման միջոցի տեսակի ընտրության վրա⁶) կամ լրացուցիչ երաշխիքներ տրամադրելու (օրինակ՝ լեզվին չտիրապետելու դեպքում պարտադիր թարգմանիչ տրամադրելը և պաշտպան նշանակելը⁷) իրավաչափ հիմք կամ պայման հանդիսանալ, Օրենսգիրքն ընդհանուր հավասարության համատեքստում արդար մոտեցման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 16-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 148-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 50-րդ գլուխը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

չափորոշիչներ է սահմանել ոչ թե բոլոր, այլ համարժեք վիճակում գտնվող անձանց համար:

Այսպես, քրեական վարույթում օրենքի առջև բոլորի հավասարության սկզբունքն արտահայտվում է նաև նրանում, որ օրենսգրքով նախատեսված դրույթները ***նույն կարգավիճակն ունեցող անձանց նկատմամբ միատեսակ են կիրառվում:*** Այստեղից բխում է երկու հետևություն.

1/ տարբերվող կարգավիճակ ունեցող անձը չի կարող հավակնել, որ որոշակի կարգավորումը հավասարապես տարածվի նաև իր նկատմամբ, օրինակ՝ վկան չի կարող պահանջել, որ իրեն ևս տրամադրվի իր մասնակցությամբ կատարված ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողության արձանագրության պատճենը, ինչպես դա նախատեսված է մեղադրյալի կամ տուժողի համար կամ մերձավոր ազգական չհանդիսացող անձը չի կարող օգտվել ցուցմունք չտալու արտոնությունից,

2/ նորմի միատեսակ կիրառման համար նույն կարգավիճակն ունեցող անձինք պետք է գտնվեն նաև հավասար պայմաններում կամ չունենան տարբերվող հատկանիշներ, օրինակ՝ համաձայնեցման վարույթ կիրառելու ակնկալիք կարող են ունենալ միայն այն մեղադրյալները, որոնց առանձնապես ծանր հանցանքի կատարում չի մեղսագրվում¹ կամ դատարանն իրավասու է սեփական նախաձեռնությամբ լուծել հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցելու հարցը միայն այն տուժողի համար, ով զրկված է իր գույքային շահերը պաշտպանելու հնարավորությունից²:

Այսինքն՝ իրավակիրառողին ուղղված հավասար և ոչ խտրական վերաբերմունք դրսևորելու այս պահանջը, կախված կարգավորման բնույթից, նպատակից և առանձնահատկությունից, մի դեպքում կարող է վերաբերել ***միայն որոշակի***

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 163-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

կատեգորիայի սուբյեկտներին, իսկ մյուսում՝ նույն կատեգորիայի, բայց հավասար պայմաններում գտնվող անձանց:

Այս սկզբունքի բաղադրիչներից մեկի հասցեատերն էլ օրենսդիրն է, որին Օրենսգիրքն արգելում է առանձին դեպքի, անձի, որոշակի իրավիճակի համար կամ որևէ ժամանակահատվածով կամայականորեն փոփոխել քրեական վարույթն իրականացնող մարմինների իրավասությունը կամ վարույթի իրականացման ձևը: Կատեգորիկ այս պահանջը թույլ չի տալիս նշված սկզբունքի արդեն քննարկված մյուս բաղադրիչները շրջանցել նույնիսկ ***օրենսդրական փոփոխություններ կամ լրացումներ կատարելու միջոցով***, եթե դա արվում է ***խտրական շարժառիթով կամ անհավասար վիճակ ստեղծելու նպատակով:***

Անմեղության կանխավարկածը

Մարդու անմեղությունը քրեական դատավարության կարևորագույն կանխավարկածներից է, որն ամրագրված է ինչպես Սահմանադրությամբ¹, միջազգային պայմանագրերով², այնպես էլ Եվրոպական դատարանի և Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքով:

Օրենսգիրքն ըստ էության վերարտադրել է Սահմանադրությամբ ամրագրված անմեղության կանխավարկածի իրավունքը, նաև ամրագրել անմեղության կանխավարկածի հիմնական բաղադրիչները, որոնք համակցության մեջ արտացոլում են անմեղության կանխավարկածի բովանդակությունը:

Հանցանք կատարելու մեջ անձի մեղավորությունը հաստատված համարելը ոչ այլ ինչ է, քան անմեղության կանխավարկածի հաղթահարում: Մինևույն ժամանակ, անձին դատապարտելու համար համարժեք ապացույցների բավարար համակցության

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

բացակայությունը նշանակում է, որ անձի անմեղության կանխավարկածը հերքված չէ: Այլ խոսքով՝ քրեական դատարավարության ընթացքում չապացուցված մեղավորությունը հավասարագոր է ապացուցված անմեղությանը¹:

Հարկ է նշել, որ անմեղության կանխավարկածի բովանդակությունը բացահայտվում է ոչ միայն համանուն սկզբունքի բուն էությունն ամրագրող հոդվածում, այլև այս սկզբունքի կենսագործման, նույնն է թե՛ անձի մեղավորության հաստատման համար անհրաժեշտ դատավարական չափորոշիչները սահմանող իրավադրույթներում²: Օրենսգրքով սահմանված՝ ապացույցների գնահատման կանոնները դատարանին պարտավորեցնում են Օրենսգրքում թվարկված՝ ապացուցման ենթակա հանգամանքների, այդ թվում՝ կոնկրետ հանցանքի հատկանիշների և այդ հանցանքի մեջ անձի մեղավորության վերաբերյալ իր հետևությունները հիմնավորել վերաբերելի, փոխկապակցված, հավաստի ապացույցներով և ոչ թե ենթադրություններով: Այլ խոսքով՝ հանցանքի մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր անձի վերաբերյալ՝ ապացուցման ենթակա յուրաքանչյուր հանգամանքի կապակցությամբ դատարանի հետևությունը պետք է հիմնված լինի ոչ թե գնահատողական դատողությունների, կանխատեսումների կամ կարծիքների, այլ կոնկրետ գործով օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված փաստական տվյալների վրա³:

Օրենսգրքով սահմանված կանոնը, որի համաձայն չապացուցված մեղավորությունը հավասարագոր է ապացուցված անեմղությանը, նշանակում է, որ քրեական դատավարությունում մեղքի հարցը լուծելիս որպես ապացույցների բավարարության շեմ պետք է գործի «հիմնավոր կասկածից վեր» ապացուցողական չափանիշը: Որպես այդպիսին պետք է հասկանալ ապացույցների այնպիսի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 3-րդ և 6-րդ մասերը, 105-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 347-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

համակցություն, որը բացառում է հակառակի ողջամիտ հավանականությունը: Դա, իհարկե, չի նշանակում, որ հանցանք գործելու մեջ անձի մեղավորությունն ընդհանրապես չի կարող առաջացնել որևէ կասկած, սակայն դրա հավանականության աստիճանը պետք է լինի աննշան (խիստ ցածր): Այլ խոսքով՝ մեղադրանքը կազմող յուրաքանչյուր փաստական հանգամանք պետք է հիմնավորվի ապացույցների այնպիսի ծավալով, որը կբացառի դրա ապացուցվածության վերաբերյալ ցանկացած ողջամիտ կասկած:

Ոչ՝ մեղադրյալը, ոչ՝ պաշտպանը պարտավորված չեն ապացուցելու իրենց պնդումները, պաշտպանության կողմին բավարար է հիմնավորված, այսինքն՝ փաստարկված կասկածներ սերմանել մեղադրանքի ապացուցվածության վերաբերյալ, որոնք էլ օրենքի ուղղակի պահանջով դատարանի կողմից մեկնաբանվում են հոգուտ մեղադրյալի: Հետևաբար, երբ գործի քննության կամ լուծման ընթացքում ինչ-որ հանգամանք կասկած է հարուցում, կամ երբ այս կամ այն փաստը կարող է տարակերպ մեկնաբանվել կամ հասկացվել, կամ երբ այս կամ այն ապացույցի հավաստիության վերաբերյալ առկա են կասկածներ, դրանք պետք է մեկնաբանվեն բացառապես ի շահ մեղադրյալի:

Ի պաշտպանություն մեղադրյալի բերված փաստարկների հերքման պարտականությունը կրում է դատախազը, իսկ մինչդատական վարույթում՝ նաև քննիչը: Քանի որ մեղադրյալը և պաշտպանն ըստ էության չունեն վարույթն իրականացնող մարմնի հետ հավասար պայմաններում ապացույցներ հավաքելու իրավական հնարավորություն, հենց փաստարկներն են դառնում պաշտպանության հիմնական միջոցը: Սակայն, պաշտպանության կողմի ներկայացրած պնդումները պետք է լինեն հիմնավորված, փաստարկված: Օրենսգրքում ամրագրված այս դրույթը մեղադրանքի կողմի վրա չի դնում պաշտպանության կողմի անողջամիտ պատճառաբանությունները հերքելու պարտականություն¹:

¹ Steu` Pham Hoang v. France, կետ 33:

Անձի ազատությունը և անձնական անձեռնմխելիությունը

Օրենսգիրքը վարությանն այս սկզբունքի ներքո միաժամանակ ամրագրել է Սահմանադրության 2-րդ գլխով նախատեսված երկու հիմնական իրավունք՝ անձի անձնական ազատությունը¹ և անձեռնմխելիությունը²:

Այս սկզբունքը հիմնված է ազատության կանխավարկածի վրա, որն առարկայանում է հետևյալ երկու հիմնական պահանջների կենսագործմամբ.

- 1) անձը չի կարող ազատությունից զրկվել, եթե առանց դրա հնարավոր է ապահովել նրա օրինական վարքագիծը,
- 2) ազատությունից ապօրինի կամ անհիմն զրկված կամ անազատության մեջ ապօրինի կամ անհիմն պահվող յուրաքանչյուր ոք պետք է անհապաղ ազատ արձակվի:

Վարույթն իրականացնող մարմինն անձի նկատմամբ հարկադրանքի միջոց ընտրելիս առաջնորդվում է նվազագույնի սկզբունքով: Սա նշանակում է, որ անձի նկատմամբ չի կարող ընտրվել ավելի խիստ հարկադրանքի միջոց, քան այն, որով քրեական վարույթի ընթացքում հնարավոր կլինի ապահովել նրա օրինական վարքագիծը³: Վարույթն իրականացնող մարմինն անձին կալանավորվելու, նրա նկատմամբ ընտրված կալանքի ժամկետը երկարացնելու կամ բժշկական հաստատությունում անձին տեղավորելու մասին միջնորդություն մեջ, իսկ դատարանն իր որոշմամբ պետք է հիմնավորի, որ ազատությունից զրկելն անձի օրինական վարքագծն ապահովող միակ միջոցն է և անձի օրինական վարքագիծը չի կարող երաշխավորվել հարկադրանքի այլ միջոցներով⁴:

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 25-րդ ու 26-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 137-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Օրենսգրքով սահմանված նվազագույնի սկզբունքով առաջնորդվելու պահանջը նշանակում է, որ Օրենսգրքով սահմանված խափանման միջոցներից¹ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ընտրի անձի իրավունքները նվազ սահմանափակողը, եթե տվյալ խափանման միջոցով հնարավոր է ապահովել անձի օրինական վարքագիծը: Ընդ որում, խափանման միջոցի տեսակն ընտրելիս և վարույթն իրականացնող մարմինը և դատարանը հաշվի են առնում մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող բոլոր հնարավոր հանգամանքները:

Դատարանը, դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմինն իրենց իրավասության սահմաններում պարտավոր են անհապաղ ազատ արձակել ոչ միայն ազատությունից ապօրինի, այլ նաև անհիմն զրկված յուրաքանչյուր անձի: Այլ խոսքով, անհապաղ ազատման ենթակա է նաև այն անձը, որը թեև ազատությունից զրկված է Օրենսգրքով սահմանված ձևական պահանջների պահպանմամբ, սակայն բացակայում է անձին ազատությունից զրկելու կամ անազատության մեջ պահելու անհրաժեշտությունը²:

Յուրաքանչյուր անձի անհապաղ և պատշաճ ձևով պարզաբանվում են նրան ազատությունից զրկելու պատճառները, իսկ հանցագործության մեջ մեղադրվելու դեպքում՝ նաև մեղադրանքը³:

Օրենսգիրքը, կատեգորիկ կերպով սահմանելով խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի կամ պատժի արգելքը⁴, միաժամանակ նախատեսել է քրեական վարույթի շրջանակներում անձի վրա դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակով ֆիզիկական հարկադրանք կիրառելու

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 115-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

հնարավորություն՝ միաժամանակ նախատեսելով նման հարկադրանք կիրառելու իրավաչափության հետևյալ պայմանները.

ա) Ֆիզիկական հարկադրանք կարող է կիրառվել միայն այն անձի նկատմամբ, ով կամավոր չի կատարում իր անձնական անձեռնմխելիությանը միջամտող՝ իրավասու անձի իրավաչափ կարգադրությունը: Օրինակ՝ մեղադրյալը հրաժարվում է կատարել փորձաքննության համար արյան կամ մազի նմուշ հանձնելու մասին վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջը¹: Եթե իրավասու մարմնի իրավաչափ կարգադրությունն անձի անձնական անձեռնմխելիությանը միջամտող չէ, կամ ֆիզիկական հարկադրանքի կիրառմամբ օբյեկտիվորեն հնարավոր չէ հասնել ակնկալվող նպատակին, այն կիրառվել չի կարող, քանի որ կդառնա ինքնանպատակ, օրինակ՝ ֆիզիկական հարկադրանքի չի կարող կիրառվել եթե անձը հրաժարում է կատարել ձայնի նմուշ տալու իր պարտականությունը:

բ) Ֆիզիկական հարկադրանքը կարող է կիրառվել բացառապես անհրաժեշտ նվազագույն միջամտության պայմանով: Սա նշանակում է, որ պետք է կիրառվի ֆիզիկական հարկադրանքի այն նվազագույն մակարդակը, որը բավարար է ակնկալվող արդյունքին հասնելու համար: Հակառակ դեպքում մեծ է հավանականությունը, որ ակնկալվող արդյունքի և կիրառված միջամտության հավասարակշռության խախտման արդյունքում ֆիզիկական հարկադրանքը կվերաճի անձի նկատմամբ վատ վերաբերմունքի, անգամ՝ խոշտանգման:

Իրավաբանական օգնության ապահովումը

Սահմանադրության 2-րդ գլխով ամրագրված՝ իրավաբանական օգնություն ստանալու հիմնական իրավունքը ևս Օրենսգրքով կոնկրետացվել և մանրամասնվել է:

Վարութային այս սկզբունքում նախ և առաջ աչքի է ընկնում այն հանգամանքը, որ օրենսդիրը իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը և դրա ապահովումը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

կապում է *փաստաբանի մասնակցության հետ*, ինչը ուղղակիորեն բխում է սահմանադրական վերաբերելի կարգավորումից¹: Դրանով պայմանավորված վարույթի ընթացքում որպես պաշտպան և լիազոր ներկայացուցիչ կարող է հանդես գալ միայն փաստաբանը (միակ հնարավոր բացառությունը կարող է վերաբերել իրավաբանական անձ հանդիսացող գույքային պատասխանողին, այն էլ վերջինիս հայեցողության շրջանակներում)²: Բացի այդ, Օրենսգիրքն այս իրավունքի իրացումն ապահովելիս նախապատվությունը տալիս է անձի *հրավիրած փաստաբանին*:

Օրենսգիրքը սպառիչ թվարկում է բոլոր այն անձանց, ովքեր կարող են քրեական վարույթի ընթացքում օգտվել փաստաբանի ծառայություններից: Ընդ որում, այդ ցանկի մեջ հատուկ շեշտված է ձերբակալված անձը (թեև նա վարույթի մասնավոր մասնակից չի համարվում), ինչպես նաև, ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, ներառված է վկան:

Ձերբակալված անձի համար այս իրավունքը սկսում է գործել, հետևաբար, այն պետք է ապահովվի հետաքննության մարմնի կամ վարույթն իրականացնելու իրավասություն ունեցող մարմնի վարչական շենք նրա մուտք գործելու պահից, սակայն ոչ ուշ, քան անձին ազատությունից փաստացի զրկելուց հետո 3 ժամը լրանալու պահից³:

Ձերբակալված անձի՝ փաստաբանի հետ հաղորդակցվելու և տեսակցելու նվազագույն իրավունքի խախտումը հանգեցնում է ձերբակալման ոչ իրավաչափության՝ դրանից բխող հետևանքներով⁴:

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 64-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 31-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 7-րդ մասը և 305-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Ինչ վերաբերում է վկային, ապա այս սկզբունքով երաշխավորված իրավունքի շնորհիվ նա կարող է վարության իրականացնող մարմին ներկայանալ փաստաբանի հետ¹, իսկ նրան ծանուցելիս, պետք է նշվի նաև այդ իրավունքը²:

Իրավաբանական օգնության իրավունքի ապահովման սկզբունքի բաղադրիչներից մեկն էլ դրսևորվում է նրանում, որ ***փաստաբանն ունի բացարձակ իրավունք ներկա գտնվելու*** իր վստահորդի մասնակցությամբ կատարվող վարության գործողությանը՝ ***անկախ վստահորդի կարգավիճակից կամ գործողության տեսակից***։ Այդուհանդերձ, առանձին դեպքերում դա չի նշանակում, որ այդ իրավունքի մասին պատշաճ տեղեկացված անձի կողմից վարության գործողությանն առանց փաստաբանի ներկայանալու դեպքում համապատասխան գործողությունը նշված հիմքով պետք է հետաձգվի³:

Առանձին վարության գործողությունների կատարման ընթացքում վստահորդին իրավաբանական օգնություն տրամադրելու ձևը նախատեսված է դրանց նվիրված համապատասխան դրույթներում⁴:

Մեղադրյալի պաշտպանության ապահովումը

Մեղադրյալի պաշտպանության ապահովումն արդար դատաքնության իրավունքի իրացման երաշխիքներից մեկն է։ Օրենսգրքում վարության այս սկզբունքից բխող կարգավորումները բազմաթիվ են և բազմազան՝ սկսած մեղադրյալի իրավունքներից⁵ և պաշտպանի պարտադիր մասնակցությունից⁶, վերջացրած դատարանի կողմից մեղադրյալին վերագրվող արարքին տրված իրավական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 217-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 218-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասեր, 220-րդ հոդվածի 3-րդ մաս, 221-րդ հոդվածի 5-րդ մաս, 222-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասեր:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

գնահատականը փոխելու կառուցակարգով¹ և հեռակա կարգով իրականացվող վարույթով²:

Այդուհանդերձ, մեղադրյալի պաշտպանության ապահովման համար կարևոր է ոչ միայն դրա իրացմանն ուղղված իրավակարգավորումներ ունենալը, այլև քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից համապատասխան դրույթների նպատակային և պատշաճ կիրառումը: Մասնավորապես՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականություններից մեկն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով մեղադրանքից մեղադրյալի պաշտպանվելու ***իրական հնարավորությունն ապահովելն է***: Օրենսդրական այս պահանջը նշանակում է, որ մեղադրյալին վերապահված բոլոր իրավունքների և նրա իրավաչափ շահերի պաշտպանությունն ապահովող երաշխիքների իրացման համար գործնականում պետք է ստեղծվեն այնպիսի պայմաններ, որոնք կբացառեն մեղադրանքից պաշտպանվելու ***անհնարինությունը կամ անարդյունավետությունը***:

Այսպես՝ խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու վարույթով դատական նիստի ժամանակը որոշելիս հաշվի է առնվում միջնորդությանը և կից նյութերին ծանոթանալու և դիրքորոշում ձևավորելու համար ***պաշտպանության կողմին ողջամտորեն անհրաժեշտ ժամանակը***³ կամ ցուցմունքի դեպոնացման օրը որոշելիս դատարանը հաշվի է առնում վարույթի մասնակիցների կողմից հակընդդեմ հարցում կատարելուն ***նախապատրաստվելու համար անհրաժեշտ ժամանակը***⁴: Նույն տրամաբանությամբ հանրային մեղադրողի կողմից մեղադրանքը փոփոխելու կամ լրացնելու դեպքում դատարանը նոր

¹ Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 478-րդ և 480-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 308-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

մեղադրանքին ծանոթանալու համար ***ռոջամիտ ժամկետ է տրամադրում մեղադրյալին և նրա պաշտպանին***¹:

Բացի այդ, Օրենսգիրքը մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքն ապահովող դրույթներ է նախատեսում նաև բավականին յուրահատուկ պայմանների առկայության դեպքում կամ ոչ հաճախ հանդիպող իրավիճակներում: Մասնավորապես՝ վկայի կամ տուժողի ինքնությունը հաստատող տվյալների գաղտնիացման դեպքում նրա հարցաքննությունը կատարվում է դատական վարույթի մյուս մասնակիցների տեսողական դիտարկումից դուրս և առանց վկայի կամ տուժողի իրական անձնական տվյալները բացահայտելու: Սակայն ***մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքն իրացնելու կամ վարույթի արդարացիությունն ապահովելու նպատակով*** դատարանն իրավասու է պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ նրան տրամադրելու հարցաքննվածի վերաբերյալ այնպիսի իրական տվյալներ, որոնց բացահայտումը չի կարող սպառնալ նրա կամ նրա մերձավորի անվտանգությանը²:

Նույն կերպ անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթով դատական նիստի դահլիճից հեռացված մեղադրյալի վերադառնալուց հետո նախագահողը պաշտպանին հնարավորություն է ընձեռում մեղադրյալին առանձին ***պարզաբանելու կատարված գործողությունների բովանդակությունը, ինչպես նաև նրա հետ քննարկելու մեղադրյալի բացակայությամբ հարցաքննված անձանց հարցեր տալու անհրաժեշտությունը***³:

Այս սկզբունքի շրջանակներում վարույթն իրականացնող մարմնի վրա դրված պարտականություններից մեկն էլ վարույթին պաշտպանի ***ժամանակին և իրական մասնակցությունն ապահովելն է***: Սա նշանակում է, որ մեղադրյալի պաշտպանության

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 277-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 328-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 417-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

ապահովման հարցում օրենսդիրը ոչ միայն առանձնահատուկ դեր է վերապահել պաշտպանին, այլև կարևորել է վարութային հարաբերություններին նրա մասնակցության ***գործնական և արդյունավետ լինելը***:

Ի կատարումն այս պահանջի Օրենսգիրքը, ի թիվս այլնի, սահմանում է, որ պաշտպանի պարտադիր մասնակցություն պահանջող յուրաքանչյուր դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է ապահովել նրա մասնակցությունը վարույթին այն պարտադիր դարձնող համապատասխան հիմքն ի հայտ գալուց ***անմիջապես հետո***¹ կամ վարույթին նոր պաշտպանի մասնակցության դեպքում նրան պետք է տրամադրվի բավարար ժամանակ մեղադրյալի պաշտպանությունն ***արդյունավետ իրականացնելու համար***²: Այս շարքին կարելի է դասել նաև համագործակցության վարույթի շրջանակներում տեղ գտած այն կարգավորումը, համաձայն որի՝ քննիչը միջոցներ է ձեռնարկում վարույթին պաշտպանի մասնակցությունն ապահովելու համար և մեղադրյալին հնարավորություն է ընձեռում պաշտպանի հետ քննարկելու համագործակցության միջնորդությունը, եթե միջնորդությունը ներկայացնելու պահին մեղադրյալը պաշտպան չունի³:

Վերոնշյալ և համարժեք այլ դրույթները չպահպանելը համարվելու է քրեադատավարական օրենքի էական խախտում⁴ կամ առաջացնելու է վարութային այլ անբարենպաստ հետևանքներ, օրինակ՝ քննիչին վարույթից հեռացնելը⁵, ապացույցի կորուստը⁶ կամ համապատասխան միջնորդության մերժումը⁷:

Կողմերի հավասարությունը և մրցակցությունը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ինչպես նաև 273-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 466-րդ հոդված 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 13-րդ կետը և նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁷ Մասնավորապես՝ տես՝ Օրենսգրքի 472-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 480-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Այս սկզբունքով հստակ և ընդգծված սահմանվել է, որ կողմերի հավասարությունը և մրցակցությունը կիրառելի է միայն **դատարանում իրականացվող վարույթով**։¹ Դրանով, առնվազն օրենսդրական կարգավորման մակարդակում, վերջ է դրվել այն ոչ իրատեսական պնդմանը, թե իբր մրցակցության հիման վրա իրականացվում է ամբողջ, այդ թվում՝ մինչդատական վարույթը։ Նախ և առաջ դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Օրենսգրքով կանոնակարգված մինչդատական վարույթը (նախկին օրենսգրքի պես) իր ձևով և բովանդակությամբ հեռու է մրցակցային համարվելուց։ Բացի այդ, մրցակցության հիմնական բաղադրատարրերից մեկի՝ կողմերի առկայությունը Օրենսգիրքը հնարավոր է համարում **միայն դատական վարույթում**։² Ի վերջո, մինչդատական վարույթին մասնակցող հանրային և մասնավոր մասնակիցների (օրինակ՝ քննիչի և մեղադրյալի կամ դատախազի և պաշտպանի) միջև չկա և չի էլ կարող լինել լիարժեք վարութային հավասարություն։

Սակայն նույնիսկ այս ձևակերպմամբ տրված կանոնից սկզբունքը սահմանել է որոշակի վերապահումներ և սպառնիչ թվարկել այն դատական վարույթները, որոնց ընթացքում կողմերի հավասարությունից և մրցակցությունից շեղում է թույլատրվում³։ Դա պայմանավորված է ինչպես այդ վարույթների բնույթով, այնպես էլ դրանց իրականացման ընթացակարգային առանձնահատկություններով, օրինակ՝ գաղտնի քննչական գործողություն կատարելու վերաբերյալ միջնորդության բանավոր ընթացակարգով քննությունն անցկացվում է դռնփակ դատական նիստում՝ միայն միջնորդությունը ներկայացրած անձի, իսկ անհարժեշտության դեպքում՝ նաև հսկող դատախազի և հետաքննության մարմնի ներկայացուցչի մասնակցությամբ,³ կամ վճռաբեկ վարույթում բանավոր ընթացակարգով վարույթն իրականացնելու դեպքում բողոքը ներկայացրած անձը և դատական վարույթի մասնակիցները ծանուցվում են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 15-րդ կետը։

² Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասը։

³ Տես՝ Օրենսգրքի 293-րդ հոդվածի 1-ին մասը։

դատական նիստի տեղի և ժամանակի մասին¹, այսինքն՝ իրավունք ունեն ներկա լինելու դատական նիստին, սակայն վարույթի մյուս մասնակիցներին հարցեր կարող են տալ միայն դատարանի թույլտվությամբ², կամ համաձայնեցման վարույթով հիմնական դատալսումներ չեն անցկացվում, այսինքն՝ ապացույցների հետազոտում տեղի չի ունենում, իսկ լրացուցիչ դատալսումներն ունեն միայն այդ վարույթին հատուկ բովանդակություն³:

Կողմերի հավասարությունը և մրցակցությունն առաջին հերթին պահանջում է, որ դատարանում նրանք ունենան իրենց դիրքորոշումը ներկայացնելու և պաշտպանելու հավասար հնարավորություններ: Այս կանխադրույթն Օրենսգրքում իրացված է մի շարք կանոնակարգումներով: Այսպես՝

- ✓ խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությամբ դատալսումներին կողմն իրավունք ունի հարցեր տալու բացատրություն ներկայացնող կողմին, ինչպես նաև դատարան ներկայացնելու վարույթի առարկային վերաբերող լրացուցիչ նյութեր, որոնց ծանոթանալու համար հակառակ կողմին տրվում է ողջամիտ հնարավորություն⁴,
- ✓ նախնական դատալսումների ընթացքում կողմերից յուրաքանչյուրը պարտավոր է հիմնավորել, թե իր առաջարկած՝ հետազոտման ենթակա յուրաքանչյուր ապացույց վերդիկտ կայացնելու համար նշանակություն ունեցող ինչ փաստական հանգամանք է հաստատում կամ հերքում⁵,
- ✓ հանրային մեղադրողը բացման խոսքում ներկայացնում է մեղադրանքի փաստական հիմքը, ինչպես նաև մեղադրյալին վերագրվող արարքի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 384-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 360-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 461-րդ և 462-րդ հոդվածները:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 5-րդ և 6-րդ մասերը: Նույնաբովանդակ կարգավորում է տրված նաև Օրենսգրքի 296-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերում:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

իրավական գնահատականը, իսկ պաշտպանության կողմը՝ մեղադրանքի վերաբերյալ դիրքորոշումը¹,

- ✓ եզրափակիչ ելույթի ընթացքում անձն իրավունք ունի գրավոր ներկայացնելու դատարանի կողմից լուծման ենթակա հարցերի կապակցությամբ օրենքի կիրառման և մեկնաբանման վերաբերյալ իր կողմից առաջարկվող հիմնավորումները կամ ձևակերպումները²,
- ✓ վերաքննիչ վարույթի մասնակիցներն իրավունք ունեն իրենց բողոքի, ինչպես նաև մյուս կողմի բողոքի կապակցությամբ տրված պատասխանի փաստարկումները հաստատելու համար դատարան ներկայացնելու նոր ապացույցներ, միջնորդելու ցուցումներ տալու համար դատարան հրավիրել իրենց նշած անձին, նշանակելու փորձաքննություն, պահանջելու իրենց համար ոչ մատչելի ապացույցներ³:

Նկատի ունենալով, որ կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքը գործում է միայն դատական վարույթներում, դրանով ամրագրված պահանջների գերակշռող մեծամասնությունը հասցեագրված է դատարանին: Դա նշանակում է, որ հենց նա է այս սկզբունքի պատշաճ իրացման հիմնական երաշխավորը: Իր այդ առաքելությունն իրականացնելու համար դատարանն այս սկզբունքի շրջանակներում, մասնավորապես, պարտավոր է՝

- ապահովել դատական նիստին կողմերի մասնակցության իրավունքը,
- կողմերի համար ստեղծել բոլոր ապացույցները ներկայացնելու և համակողմանի հետազոտելու համար անհրաժեշտ պայմաններ,
- կողմին աջակցել ձեռք բերելու անհրաժեշտ ապացույցներ:

Վերոնշյալ պահանջների բովանդակությունից հետևում է, որ դատարանը մրցակցելու նպատակով կողմերի համար պետք է ձևավորի պատշաճ մեկնարկային

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 365-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

հարթակ և արդյունավետ ընթացիկ նախադրյալներ, սակայն ամեննին պարտավոր չէ նրանց փոխարեն նախաձեռնել կամ իրականացնել վարութային պայքարում հաղթելու համար անհրաժեշտ միջոցներ: Միջանկյալ քայլերի այս ամբողջությունը դատարանին անխուսափելիորեն բերում է մրցակցային, հետևաբար, և արդարացի վարույթը երաշխավորող գլխավոր պարտականության կատարմանը՝ կայացվելիք դատական ակտը կառուցել միայն այն ապացույցների վրա, որոնց հետազոտման ընթացքում կողմերից յուրաքանչյուրի համար ապահովվել են հավասար պայմաններ¹: Հակառակ դեպքում դատական ակտը չի լինի ոչ օրինական, և ոչ էլ հիմնավոր:

Կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքով սահմանված առանցքային նորամուծություններից մեկը **մեղադրանքը փոխելու** դատարանին տրված նոր հնարավորությունն է: Այս կառուցակարգի հիմքում ընկած է մեղադրանքի նոր բնորոշումը,² որն իր մեջ միավորել է դրա օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բաղադրիչները: Սակայն ի տարբերություն հանրային մեղադրողի³, դատարանը մեղադրանքը կարող է փոխել միայն խիստ որոշակի դեպքում⁴:

Բանն այն է, որ դատարանը սահմանափակված է մեղադրյալին վերագրվող արարքի միայն օբյեկտիվ բաղադրիչով՝ փաստական հանգամանքներով, քանի որ վարույթի ընթացքում մեղադրյալը պաշտպանվում է հենց իրեն ներկայացված փաստերից, որոնք էլ կանխորոշում են դատաքննության ապացուցման առարկան: Ինչ վերաբերում է մեղադրանքի սուբյեկտիվ բաղադրիչին՝ արարքի իրավական գնահատականին (կամ արարքի որակմանը), ապա այն իրավաբանի (տվյալ դեպքում՝ քննիչի և դատախազի) մասնագիտական որակների վրա հիմնված անհատական դատողություն կամ եզրահանգում է, որն արդարադատություն իրականացնող պրոֆեսիոնալ դատավորի համար չի կարող կաշկանդող լինել: Այս դեպքում գործում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 42-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

է Jura novit curia (դատարանը գիտէ օրենքը) հայտնի սկզբունքը, ըստ որի՝ դատարանը և դատավորն ազատ են ընտրել, թե ինչ օրենք է անհրաժեշտ կիրառել քննվող վեճը լուծելու համար՝ անկախ այն հանգամանքից, թե համապատասխան օրենքի վրա կողմերը հղում արել են, թե ոչ:

Դա է նաև պատճառը, որ դատարանը մեղադրանքի իրավական գնահատականն իրավասու է փոխել ինչպես հոգուտ մեղադրյալի (մեղմացման առումով), այնպես էլ ի վնաս նրա (խստացման առումով): Այդուհանդերձ, դա մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի խախտման վտանգ չի ստեղծում, քանի որ դատարանը՝

- դուրս չի գալիս մեղադրանքի հիմքում դրված այն փաստերի շրջանակից, որոնցից մեղադրյալը պաշտպանվել է,
- դա անում է բոլոր ապացույցները հետազոտելուց հետո,
- այդ հարցը պատշաճ քննարկում է կողմերի հետ:

Այսինքն՝ Օրենսգիրքը պաշտպանության կողմի և, մասնավորապես, մեղադրյալի համար ոչ միայն կանխատեսելի է դարձրել վարությային նման զարգացումը, այլև նախատեսել է ընթացակարգային հատուկ հնարավորություն, որի շրջանակներում վերջինս կարող է մեղադրանքի իրավական գնահատականի հնարավոր փոփոխության վերաբերյալ հավուր պատշաճի ներկայացնել իր դիրքորոշումը և այն հիմնավորող փաստարկները¹:

Պատշաճ ապացուցումը

Այս սկզբունքն Օրենսգրքում ներառված նոր սկզբունքներից է: Թեև դրա բովանդակությունը կազմող որոշ դրույթներ ունեցել են օրենսդրական ամրագրում, մի մասն էլ արտացոլվել են Վճռաբեկ դատարանի և Եվրոպական Դատարանի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 338-րդ հոդվածը և 343-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

իրավական դիրքորոշումներում, այնուամենայնիվ, համակարգված դատավարական սկզբունքի ձևով դրանք արտացոլվել են առաջին անգամ:

Այս սկզբունքի ներքո ամրագրվել են ապացուցման մի քանի չափանիշներ, որոնց մի մասն ունի ընդհանուր (օրինակ՝ վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները հաստատելու համար ապացույցների բավարարության պահանջը) և հատուկ (օրինակ՝ առանց տեսաձայնագրության հետազոտման՝ դեպոնացված ցուցմունքն օգտագործելու արգելքը):

Օրենսգիրքը վարույթի ընթացքում կայացվող տարբեր որոշումների համար սահմանել է ապացուցման տարբեր շեմեր՝ պայմանավորված վարույթի համար տվյալ որոշման նշանակությամբ: Օրինակ՝ եթե խափանման միջոց կիրառելու համար որպես ապացուցման շեմ նախատեսված է հիմնավոր կասկածի առկայությունը¹, իսկ գույքի արգելադրման համար՝ ապացույցների գերակշռությունը² կամ ողամիտ ենթադրության առկայությունը³, ապա ապացուցման ամենաբարձր շեմը նախատեսված է մեղադրական դատավճռի համար, քանի որ դրա հիմքում ընկած քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող ցանկացած հանգամանք պետք է հաստատվի պատշաճ ապացույցների բավարար համակցությամբ⁴: Սա նշանակում է, որ մեղադրական դատավճիռը պետք է կայացվի վերաբերելի, թույլատրելի ապացույցների այնպիսի համակցության հիման վրա, որը կհաղթահարի անմեղության կանխավարկածը՝ բացառելով մեղադրանքն ապացուցած լինելու վերաբերյալ ցանկացած ողջամիտ կասկած⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ից 4-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Բացի այդ, մեղադրական դատավճիռ կայացնելիս պետք է հաշվի առնվի անհրաժեշտ և հնարավոր ապացույցների բացակայությունը¹: Մա նշանակում է, որ եթե օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով բացակայում է անձի մեղքը հիմնավորող այն ապացույցը, որը, տվյալ փաստական հանգամանքների պայմաններում ողջամտորեն ենթադրվում է, որ պետք է ձեռք բերված լիներ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից և դրված լիներ մեղադրանքի հիմքում, ապա այդ ապացույցի բացակայության հանգամանքը մեկնաբանվում է հոգուտ մեղադրյալի: Օրինակ՝ եթե մեղադրյալին մեղսագրվում է ոստիկանության բաժնում խուլիգանության կատարում, դատարանը նրա մեղքը հաստատելիս պետք է հաշվի առնի ապացույցների զանգվածում ոստիկանության բաժնում տեղադրված տեսախցիկների տեսաձայնագրությունների բացակայությունը:

Եզրափակիչ դատավարական ակտը² պետք է հիմնվի հետազոտված ապացույցների ազատ և բարեխիղճ գնահատման վրա: Ապացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա: Ներքին համոզմունքը, որպես ապացույցների գնահատման արդյունք, բնութագրվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների անխզելի կապով. այն, մի կողմից, պետք է բխի հետազոտվող ապացույցների բավարար համակցությունից և հիմնվի դրանց վրա, իսկ մյուս կողմից, անկողմնակալ դիտորդի մոտ պետք է առաջացնի այն վստահությունը, որ ապացույցները հետազոտվել են արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ:

Վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է հանգամանորեն ստուգել ի պաշտպանություն մեղադրյալի բերված և պատշաճ ձևակերպված փաստարկները: Այս պահանջն առավել կարևորվել է հաշվի առելով պաշտպանության կողմի՝ ապացույց հավաքելու ընդլայնված հնարավորությունները: Մա նշանակում է, որ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից պատշաճ գնահատման են ենթակա նաև

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Եզրափակիչ դատավարական ակտի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 35-րդ կետում:

պաշտպանության կողմի ներկայացրած ապացույցները: Պաշտպանության կողմին՝ ապացույց հավաքելու իրավունքի վերապահումը, սակայն, չի ազատում վարույթն իրականացնող մարմնին՝ ապացույցների հավաքմանն ու ստուգմանն ուղղված ապացույցներ հավաքելու միջնորդությունները պատշաճ կերպով քննարկելու պարտականությունից:

Բացառելու համար միայն խոստովանական ցուցմունքի հիման վրա անձի դատապարտումը, Օրենսգիրքը սկզբունքի մակարդակով սահմանել է, որ խոստովանական ցուցմունքը չի կարող անձին դատապարտելու հիմք հանդիսանալ, եթե այն չի հիմնավորվել պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում հետազոտված բավարար ապացույցներով¹: Այս պահանջի հիման վրա Օրենսգիրքը քրեադատավարական օրենքի էական խախտում և դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմք է համարում ապացույցների բավարար ամբողջությամբ չհիմնավորված խոստովանական ցուցմունքի հիման վրա մեղադրական դատավճռի կայացումը²: Ավելին, հաշվի առնելով նշված պահանջի կարևորությունը, Օրենսգիրքը դրա խախտումը նաև դիտել է որպես օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը վերանայելու հիմք, այլ խոսքով, նման խախտումը դասել է հիմնարար խախտումների շարքին³:

Օրենսգիրքը սկզբունքի մակարդակի է բարձրացրել նաև Եվրոպական Կոնենցիայի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված՝ մեղադրյալի՝ իր դեմ ցուցմունք տված անձանց հակընդդեմ հարցման ենթարկելու իրավունքը: Մեղադրյալի դատապարտումը հակակշռող բավարար գործոնների բացակայության պայմաններում չի կարող միայն կամ առավելապես հիմնվել այնպիսի անձի ցուցմունքի վրա, որի հակընդդեմ հարցման հնարավորություն տվյալ մեղադրյալը կամ նրա պաշտպանը կամ ներկայացուցիչը չի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 403-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

ունեցել¹: Որպես հակակշռող գործոններ նկատի են ունեցվում օրենքով նախատեսված և ապահովված դատավարական երաշխիքները և բոլոր այն միջոցները, այդ թվում՝ այլ ապացույցները, որոնք կոնկրետ ապացույցի հավաստիությունը գնահատելու հնարավորություն են տալիս: Այլ կերպ ասած՝ բավարար հակակշիռն առկա է, եթե հակընդդեմ հարցմամբ չապահովված ցուցմունքը ստացվել է այնպիսի երաշխիքների պահպանմամբ, որոնք թույլ են տալիս դատարանի կողմից այն գնահատել արժանահավատ: Օրինակ՝ Եվրոպական Դատարանը հակակշռող գործոն է դիտել դատաքննության ընթացքում բացակայող վկայի նախաքննության փուլում կատարված հարցաքննության տեսագրության ցուցադրումը, դատաքննության ընթացքում վկայի չստուգված ցուցմունքները հիմնավորող ապացույցների առկայությունը, նախաքննության փուլում մեղադրյալի կամ պաշտպանի համար վկային հարցաքննելու հնարավորության ըձեռնումը²:

Դատական պաշտպանության ապահովումը

Օրենսգիրքը որպես ինքնուրույն սկզբունք նախատեսելով Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքը, դրա բովանդակության մեջ ներառել է կոնվենցիոնալ այդ իրավունքի բաղադրիչները, այդ թվում՝ յուրաքանչյուրի՝ իրեն առաջադրված մեղադրանքը օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարանի կողմից քննվելու իրավունքը: Գործի քննությունն իրականացնել օրինական, անկախ և անկողմանակալ դատարանի և դատավորի կողմից նշանակում է, մասնավորապես, որ վարույթը պետք է քննվի և լուծվի ոչ թե կամայականորեն ընտրված, այլ օրենքով հստակ սահմանված կանոններին համապատասխան որոշված դատարանի և դատավորի կողմից, քանի որ անձին չի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ օրինակ՝ Schatschaschwili v. Germany [GC], 127-131 կետեր:

կարելի զրկել իր գործն այն դատարանում և այն դատավորի կողմից քննելու իրավունքից, որոնց ընդդատությանն այն վերապահված է օրենքով¹:

Գործերի պատշաճ ընդդատությունը, որպես արդար դատաքննության անհրաժեշտ բաղկացուցիչ, հիմնարար իրավական արժեք է: Դրա հիմնարար բնույթը բխում է արդար դատաքննության ինստիտուցիոնալ տարրից՝ անկախ, անկողմնակալ, իրավասու և օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան ձևավորելու և ապահովելու պետության պոզիտիվ պարտականությունից:

Պատշաճ ընդդատության հիմնարար իրավական նշանակությունն այն է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ քրեական գործը քննող դատարանի որոշման հստակ կանոնների առկայությունը և դրանց կանխատեսելի գործադրումն անհրաժեշտ պայման են կողմնակի դիտորդի մոտ այնպիսի համոզմունք ձևավորելու համար, որ տվյալ կոնկրետ քրեական գործը քննող դատարանը և դատավորը նախատրամադրվածություն չունեն, և տվյալ գործը վարույթ ընդունելիս սուբյեկտիվիզմն ու կամայակայությունը բացառված են եղել:

Այսպիսով, քրեական գործերի ընդդատության որոշման հստակ, կամայականությունը բացառող կանոնների առկայությունը և գործադրումը պարտադիր նախապայման են արդարադատության մատչելիության պատշաճ երաշխավորման համար²:

Օրենսգիրքը յուրաքանչյուրին վերապահում է իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար դատաքննության իրավունք³: Իր վերաբերյալ գործը դատարանում քննվելու և որոշվելու հանընդհանուր իրավունքից

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Ուղեցույցի 33-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

զատ, Օրենսգիրքը հնարավորություն է տալիս նաև ոչ ռեաբիլիտացիոն հիմքերով¹ քրեական հետապնդման դադարեցումը ևս դարձնել դատական ստուգման առարկա²:

Վարույթի հանրային մասնակիցների վարութային ակտերը, որոնք առնչվում են անձի իրավունքներին և ազատություններին, սույն օրենսգրքով սահմանված դեպքերում և կարգով ենթակա են դատական ստուգման³: Ավելին, ոչ ռեաբիլիտացիոն հանգամանքների առկայության դեպքում Օրենսգիրքը հնարավորություն է տալիս մահացածի օրինական ներկայացուցչին առաջադրված մեղադրանքը վիճարկել դատարանում՝ մեղադրյալի փոխարեն իրացնելով նրա դատական պաշտպանության իրավունքը⁴:

Օրենսգիրքը յուրաքանչյուրին, ում հանցագործությամբ վնաս է պատճառվել, հնարավորություն է տալիս հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկել՝ հանցագործության մասին հաղորդում ներկայացնելով⁵ և տուժողի դատավարական կարգավիճակով վարույթին մասնակցելով կամ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի դեմ դատարան քրեական հայց ներկայացնելով⁶ կամ գույքային պահանջով դատարան դիմելով⁷:

Վարույթի ողջամիտ ժամկետը

Հաշվի առնելով քրեական վարույթում ներգրավված անձանց համար վարույթը հնարավոր սեղմ ժամկետներում ավարտելու կարևորությունը, Օրենսգիրքը սկզբունքի մակարդակի է բարձրացրել նախաքննությունը և դատաքննությունը ողջամիտ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-ից 14-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածը:

³ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 40-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 54-րդ գլուխը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 20-րդ գլուխը:

Ժամկետում ավարտելու պահանջը¹, որի հիման վրա և ի կենսագրծումն այդ պահանջի Օրենսգրքում նախատեսվել են հատուկ կարգավորումներ:

Քրեական վարույթի ժամկետի ողջամտությունը գնահատելիս, կարևոր նշանակություն ունեն վարույթի բարդությունը, դրանում ներգրավված անձանց բազմաքանակությունը, ընդհանուր առմամբ նրանց դրսևորած վարքագիծը և վարույթի բնականոն ընթացքին հակազդելու հանգամանքը, սակայն, ամեն դեպքում առանցքային նշանակություն ունի վարույթն իրականացնող մարմնի դրսևորած պատշաճ ջանասիրությունը՝ ուղղված ողջամիտ ժամկետում վարույթն ավարտելուն²:

Քանի որ մինչդատական վարույթն ուղեկցվում է անձի իրավունքներն էականորեն սահմանափակող դատավարական հարկադրանքի միջոցների կիրառմամբ, Օրենսգիրքը, սահմանելով յուրաքանչյուր մեղադրյալի՝ ողջամիտ ժամկետում դատարանի առջև կանգնելու իրավունքը, պարտավորեցնում է քրեական հետապնդման մարմիններին հնարավոր սեղմ ժամկետում ավարտել մինչդատական վարույթը և մեղադրյալին ընձեռել հրապարակայնության և մրցակցության պայմաններում իրեն առաջադրված մեղադրանքը դատարանում վիճարկելու հնարավորություն, կամ, որպես դրան այլընտրանք՝ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնել, հետևաբար՝ այդ մասով ավարտել քրեական վարույթը:

Օրենսգիրքը հրաժարեց նախաքննության ժամկետ սահմանելու՝ նախկին օրենսդրության անտրամաբանական կարգավորումից: Թեև Օրենսգիրքը նախաքննության ժամկետների չի սահմանել, բայց նախատեսել է մինչդատական վարույթի ժամկետի ողջամտության երաշխավորմանն ուղղված քրեական հետապնդման ժամկետներ³, որոնք անմիջականորեն կապված են քրեական վարույթում մեղադրյալի ի հայտ գալու հետ: Այս կարգավորումն ունի երկակի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 192-րդ հոդվածը:

նշանակություն. մի կողմից այն ստիպում է նախաքննության մարմինն դրսևորել պատշաճ ջանասիրություն և կոնկրետ անձի մասով մինչդատական վարույթն ավարտել մինչև համապատասխան վերջնաժամկետի լրանալը, իսկ մյուս կողմից՝ անձի համար հանդիսանում է երաշխիք, որ մինչդատական վարույթում նրա նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը անողջամիտ երկար կամ հավերժ չի տևի՝ դրանով իսկ վերացնելով նախկինում ձևավորված արատավոր պրակիկան, երբ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումն ունենում էր ոչնչով չհիմնավորված տևական բնույթ:

Օրենսգիրքը նախատեսելով անձին անազատության մեջ պահելու առավելագույն ժամկետներ¹, միևնույն ժամանակ սահմանել է, որ անձին անազատության մեջ պահելու ժամկետը պետք է սահմանափակվի ամենակարճ անհրաժեշտ ժամանակահատվածով²: Հետևաբար, եթե անձն ազատությունից զրկվել է որոշակի ժամկետով, ապա նա պետք է ազատ արձակվի, եթե մինչև այդ ժամկետի ավարտը վերացել է անձին անազատության մեջ պահելու անհրաժեշտությունը: Օրինակ՝ եթե մեղադրյալի նկատմամբ երկամսյա կալանք է կիրառվել վարույթին խոչընդոտելու հիմքով, մեղադրյալը պետք է ազատ արձակվի, եթե մինչև այդ ժամկետի լրանալը վերացել է վարույթին խոչընդոտելու ռիսկը: Դատարանը, դատախազը, քննիչը, հետաքննության մարմինը իրենց իրավասության սահմաններում պարտավոր են ազատ արձակել անազատության մեջ անհիմն պահվող յուրաքանչյուր անձի³:

Օրենսգիրքը, ողջամիտ քննության ժամկետները սահմանելիս, որպես դատարանում քննվող վարույթների տարբերակիչ հատկանիշ է դիտել այն, թե արդյոք մեղադրյալը զրկված է ազատությունից թե ոչ, դրանով պայմանավորելով վարույթի քննության նախապատվությունը: Դատավորը նախապատվություն պետք է տա այն վարույթին որով.

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 145-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

1) մեղադրյալը գտնվում է կալանքի տակ.

2) մեղադրյալն ավելի երկար է գտնվում անազատության մեջ՝ այլ վարույթով ներգրավված մեղադրյալների համեմատ¹: Եթե այս տարբերակիչ հատկանիշները բացակայում են, տվյալ դատավորի կողմից քրեական գործերի քննության հաջորդականությունը որոշվում է՝ հաշվի առնելով քրեական գործերը դատարանում ստանալու ժամկետները:

Կրկին դատվելու անթույլատրելիությունը

Կրկին դատվելու անթույլատրելիության (non bis in idem) սկզբունքը հիմնարար տեղ է զբաղեցնում Սահմանադրությամբ և միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված՝ անձի իրավունքների պաշտպանության համակարգում: Այն իրենից ներկայացնում է նույն արարքի համար նույն անձին կրկին քրեական հետապնդման չենթարկելու, չդատապարտելու, չպատժելու երաշխիք, քանի որ երաշխավորում է, որ անձը չի կարող կրկին անգամ դատվել կամ պատիժ կրել նույն արարքի համար, որի համար նա արդեն վերջնականապես դատապարտվել կամ արդարացվել է: Ընդ որում՝ «նույն արարքի համար» ձևակերպումը նշանակում է, որ կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության առարկան պետք է ընկալվի ոչ թե հանցանքի իրավական որակման, այլ փաստական նկարագրության իմաստով:

Այստեղից կարելի է եզրակացնել, որ կրկնակի դատապարտման և պատժման անթույլատրելիության սկզբունքը ենթադրում է անձի և պետության միջև որոշակի արարքի կապակցությամբ ծագած քրեական և քրեադատավարական իրավահարաբերությունների վերջնական դադարում, ինչը քրեադատավարական տեսանկյունից հիմնվում է քրեական հետապնդման սպառնալիքի վերջնականության գաղափարի վրա: Ի ապահովումն դրա՝ Օրենսգիրքը նախատեսել է քննարկվող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

սկզբունքի երաշխիք հանդիսացող՝ քրեական վարույթը կամ քրեական հետապնդումը բացառող երկու հիմքեր¹:

Քանի որ այս սկզբունքը կոչված է անձին պաշտպանել պարբերական քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու սպառնալիքից, Օրենսգիրքը սահմանում է, որ անձի վիճակի բարելավման պահանջով վարույթը եզրափակող ակտի վերանայումը կրկին դատվել չէ:

Անձի վիճակի վատթարացման պահանջի հիման վրա կրկին դատվել չէ օրինական ուժի մեջ չմտած եզրափակիչ դատական ակտի կամ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին օրինական ուժի մեջ չմտած որոշման վերանայումը կամ հիմնարար խախտման, նոր հանգամանքի կամ նոր ի հայտ եկած հանգամանքի հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատական ակտի կամ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած որոշման վերանայումը՝ Օրենսգրքով նախատեսված ժամկետներում²: Միաժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի խախտում չեն հանդիսանում նաև այն դեպքերը, երբ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած որոշումը վերացվում է մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության սահմանադրական գործառույթի իրացման հատուկ ընթացակարգերի շրջանակներում³:

Հանրային քրեական հետապնդում չհարուցելը կամ դադարեցնելն արգելք չէ մասնավոր քրեական հետապնդում հարուցելու համար: Միաժամանակ, Քրեական հայցի հիման վրա քրեական վարույթ սկսելը մերժվում է, եթե քրեական հայցում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 198-րդ հոդվածը, ինչպես նաև Ուղեցույցի 26-րդ գլուխը:

նկարագրված փաստական հանգամանքների կապակցությամբ քրեական հետապնդումը կարող է իրականացվել միայն հանրային կարգով¹: Նման դեպքում հանրային կարգով քրեական հետապնդման հարուցումը ևս կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի խախտում չէ, քանի որ այս կարգավորման հիմքում ընկած է հանրային և մասնավոր քրեական հետապնդումների հարաբերակցության հայեցակարգը²:

Օրենսգիրքը, հիմք ընդունելով Եվրոպական Դատարանի իրավաբանությունը³, կարգավորել է նաև խնդրահարուց այն դեպքերը, երբ անձը իրեն մեղսագրվող հանցագործության համար արդեն իսկ ենթարկվել է վարչական կամ քրեական պատասխանատվության: Մասնավորապես, եթե անձին դատապարտելիս պարզվում է, որ նույն արարքի համար նրա նկատմամբ կիրառվել է վարչական կամ կարգապահական պատասխանատվության՝ պատժին համարժեք միջոց, ապա նրա նկատմամբ պատիժ նշանակելու դեպքում այն պետք է վերացվի և հաշվի առնվի պատիժ նշանակելիս⁴:

Մասնավոր և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը

Այս սկզբունքի ներքո Օրենսգիրքն ամրագրել է Սահմանադրությամբ երաշխավորված երեք հիմնական իրավունք՝ մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիությունը, բնակարանի անձեռնմխելիությունը և հաղորդակցության ազատությունն ու գաղտնիությունը⁵:

Պայմանավորված միջամտության ենթակա իրավունքի բնույթով և միջամտության աստիճանով՝ Օրենսգիրքը նախատեսել է իրավունքների պաշտպանության տարբեր մակարդակներ: Օրինակ՝ եթե վարույթի ընթացքում անձին վերաբերող և բժշկական,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 452-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածը և 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 9-րդ կետերը:

³ Տես՝ օրինակ՝ Grande Stevens and Others v. Italy, 94-101 կետեր:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁵ Տես՝ համապատասխանաբար՝ ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ, 32-րդ և 33-րդ հոդվածները:

նոտարական, բանկային կամ հարակից գաղտնիք պարունակող տեղեկությունները կարող են հավաքվել միայն դատարանի որոշմամբ¹, ապա այդպիսին չհամարվող տեղեկությունները կարող են հավաքվել, պահվել և օգտագործվել առանց դատարանի թույլտվության, միայն պայմանով, որ դրանք անհրաժեշտ են վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ բացահայտելու համար²:

Անձը, որին վարույթն իրականացնող մարմինն առաջարկում է հայտնել այնպիսի տեղեկություններ կամ տրամադրել այնպիսի նյութեր, որոնք հետագայում ողջամտորեն կարող են օգտագործվել կամ մեկնաբանվել ի վնաս իրեն, իր ամուսնու կամ մերձավոր ազգականի, իրավունք ունի հրաժարվելու նման տեղեկություններ հայտնելուց կամ նյութեր տրամադրելուց: Այս իրավունքի իրացումն ապահովելու նպատակով Օրենսգիրքը պարտավորեցնում է վարույթն իրականացնող մարմնին առանձին քննչական գործողությունների ժամանակ դրա մասնակիցներին իրազեկել իրենց այս իրավունքի մասին³:

Նյութեր չտրամադրելու իրավունքը, սակայն, չի ներառում վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով նմուշներ չհանձնելը⁴: Ամեն դեպքում դա անձի պարտականությունն է, որի կատարումը կարող է ապահովվել նաև ֆիզիկական հարկադրանքի կիրառմամբ⁵:

Օրենսգիրքն առանց որևէ վերապահման անընդունելի է համարում փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ կամ նյութեր հավաքելը, պահելը կամ օգտագործելը⁶: Քանի որ նման տեղեկատվությունն առավելապես կարող է հավաքվել գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման արդյունքում,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 218-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ինչպես նաև 220-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը, 58-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը, 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Օրենսգիրքն արգելում է հաղորդակցության վերահսկումը, երբ անձը շփվում է իր փաստաբանի հետ: Իսկ եթե այդ հանգամանքը պարզվում է համապատասխան հաղորդակցությունը վերահսկելուց, այսինքն՝ այս կամ այն գաղտնի քննչական գործողությունը կատարելուց հետո, ապա դրա արդյունքում ստացված տեղեկությունները պարտադիր ենթակա են ոչնչացման¹:

Նախկին օրենսդրության համեմատությամբ, Օրենսգիրքն էապես ընդարձակել է բնակարանի² անձեռնմխելիության երաշխիքների շրջանակը: Եթե նախկինում դատական վերահսկողության առարկա էր միայն բնակարանի խուզարկությունը, ապա ներկայումս օրենսդիրը պարտադիր դատարանի որոշում է պահանջում նաև անձի բնակարանում կատարվող առգրավման և զննության համար: Ինչ վերաբերում է բնակարանում կատարվելիք ապացուցողական և վարույթային այլ գործողություններին (օրինակ՝ ցուցմունքը տեղում ստուգելուն կամ փորձարարությանը), ապա անձի համաձայնության բացակայության դեպքում դրանց համար ևս անհրաժեշտ է դատարանի թույլտվությունը: Բացառություն է կազմում միայն դեպքի վայր հանդիսացող³ բնակարանի զննությունը, այն էլ, եթե դա կատարվում է առաջին անգամ⁴:

Այս սկզբունքի շրջանակներում Օրենսգիրքը ուժեղացված պաշտպանություն է նախատեսել նաև քրեական վարույթ ներգրավված անձի սեփականության իրավունքի համար՝ այն ևս դարձնելով դատական վերահսկողության առարկա⁵:

Վարույթի լեզուն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Բնակարանի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 56-րդ կետում:

³ Դեպքի վայրի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 58-րդ կետում:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, ինչպես նաև 209-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը և 4-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 7-րդ մասը, ինչպես նաև Ուղեցույցի 15-րդ և 39-րդ գլուխները:

Օրենսգիրքն այս սկզբունքի միջոցով ոչ միայն սահմանել է, թե ինչ լեզվով պետք է անցկացվի քրեական վարույթը, այլ նաև օրենսդրական մակարդակով իրացրել է Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքի բաղադրիչներից մեկը՝ սեփական լեզվով մեղադրանքի մասին տեղեկացվելու և վարույթի ընթացքում հանդես գալու մեղադրյալի իրավունքը¹։ Սակայն օրենսդիրն այսքանով չի սահմանափակվել և վարույթի ընթացքում մայրենի լեզվով հանդես գալու իրավունք է վերապահել վարույթի յուրաքանչյուր մասնավոր մասնակցի²։

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ վարույթի լեզվին չտիրապետող անձին նրան հասկանալի լեզվով տրվում են նաև Օրենսգրքով նախատեսված՝ հանձնման ենթակա փաստաթղթերի պատճենները։

Հայերենին չտիրապետող մեղադրյալին վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ անհատույց հնարավորություն է տրվում թարգմանչի օգնությամբ իրականացնելու Օրենսգրքով սահմանված իր բոլոր իրավունքներն այն լեզվով, որին նա տիրապետում է³։

Ինչ վերաբերում է վարույթի այլ մասնակիցներին, օրինակ՝ տուժողին, ապա վերջինս պետական միջոցների հաշվին ապահովում է թարգմանչի ծառայություններով, եթե չունի հայերեն հաղորդակցվելու հնարավորություն և ապացուցում է, որ բավարար միջոցներ չունի վճարովի թարգմանություն ապահովելու համար⁴։ Իրավիճակն այլ է վկայի դեպքում. վերջինս որպես վարույթին օժանդակող անձ չունի ինքնուրույն դատավարական շահ, հետևաբար, նրան թարգմանիչ տրամադրելու կամ նրա կողմից ներկայացված փաստաթղթերը թարգմանելու համար դրամական միջոցներ վճարելու պարտականությունը վկայի վրա դրվել չի կարող, և դրանք պետք է ներառվեն վարութային ծախսերի մեջ։

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 67-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ կետերը։

² Տես՝ Օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 1-ին մասը։

³ Տես՝ Օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ինչպես նաև 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը։

⁴ Տես՝ ՀՀ դատական օրենսգիրք ՀՀ սահմանադրական օրենքի 12-րդ հոդվածի 6-րդ մասը։

Լսողական, խոսակցական կամ տեսողական սահմանափակումներ ունեցող անձինք իրենց վարության իրավունքներն իրականացնում են օրենքով սահմանված հատուկ եղանակներով¹:

Ղատական վարության հրապարակայնությունը

Օրենսգիրքն իրացրել է Սահմանադրությամբ² և Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված յուրաքանչյուրի՝ իր գործի հրապարակային դատական քննության իրավունքը: Այն ամրագրվել է դատական վարույթների դնբացության ընդհանուր կանոնի տեսքով³: Միննույն ժամանակ, վարույթի առանձին տեսակների առանձնահատկություններով պայմանավորված, Օրենսգիրքը դրանց համար ի սկզբանե նախատեսել է դոնփակ դատական նիստեր անցկացնելու ռեժիմ (օրինակ՝ ապացուցողական գործողությունների կատարման դատական երաշխիքների վարույթը⁴ կամ ցուցմունքի դատական դեպոնացումը⁵): Որոշ դեպքերում սահմանելով դոնփակ դատական քննություն անցկացնելու պահանջ՝ օրենսդիրը դատարանին միաժամանակ հնարավորություն է տվել դատական նիստն անցկացնել դոնբաց⁶:

Դոնբացության սկզբունքից բացառություններ հնարավոր են նաև այն դեպքերում, երբ դա անհրաժեշտ է մասնավոր կամ հանրային շահերի պաշտպանության իրավաչափ նպատակով⁷: Ընդ որում, կախված համապատասխան հիմքից և դրա բնույթից, դատարանը դատական նիստը կարող է դոնփակ անցկացնել ինչպես ամբողջությամբ, այնպես էլ մասնակի (օրինակ՝ միայն կոնկրետ վկայի անվտանգությունն ապահովելու մասով):

¹ Տես՝ ՀՀ դատական օրենսգիրք ՀՀ սահմանադրական օրենքի 12-րդ հոդվածի 7-9-րդ մասերը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 293-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁷ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, Օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 267-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Ամեն դեպքում, եթե դատական քննությունը կամ դրա մի մասն անցկացվել է դռնփակ, դատական վարույթի ընթացքում դատարանի կայացրած ակտերը հայտարարվում են հրապարակայնորեն: Խոսքն այս դեպքում վերաբերում է եզրափակիչ դատավարական ակտերին¹: Սակայն դատարանը, ելնելով դռնփակ դատական նիստ անցկացնելու հիմքերից՝ իր որոշմամբ դատական ակտի առանձին մասեր կարող է հրապարակայնորեն չհայտարարել, օրինակ՝ դատարանը կարող է չհրապարակել առանձին ապացույցների բովանդակությունը, որոնք անձնական կամ ընտանեկան կյանքի վերաբերյալ տեղեկություններ են պարունակում: Նշված դատական ակտերի ներածական և եզրափակիչ մասերն ամեն դեպքում հրապարակվում են²:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը, հրապարակայնության սկզբունքի ամբողջական իրացման շրջանակներում կարգավորման է ենթարկել նաև դատական քննության ընթացքում նիստերի դահլիճում ներկա գտնվողների կողմից տեխնիկական միջոցների կիրառման ընթացակարգը³: Այդուհանդերձ, հարկ է նշել, որ նախատեսված սահմանափակումները դատական վարույթի հրապարակայնության սկզբունքից շեղումներ չեն հանդիսանում, այլ նպատակ են հետապնդում պաշտպանել վարույթի մասնավոր մասնակիցների իրավունքները, ինչպես նաև արդարադատության շահերը:

Ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքը

Ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքը քրեական վարույթի լիովին նոր սկզբունք է: Այն, որոշակի անձանց համար պարտադիր վարքագծի տարրեր սահմանելով, պաշտպանության տակ է վերցնում այլոց իրավաչափ շահերը, ինչպես նաև արդարադատության շահը: Նախկին օրենսգրքում նման կարգավորման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 36-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 267-րդ հոդածի 1-ին մասը:

բացակայությունը հաճախ հանգեցնում էր սուբյեկտիվ իրավունքների չարաշահման կամ դատավարական պարտականությունների չկատարման, ինչի հետևանքով կամ հանրային շահը չարդարացված կերպով ստորադասվում էր մասնավորին, կամ էլ կիրառվում էին այդ վարքագծին ոչ համաչափ, իսկ երբեմն էլ՝ օրենքով չնախատեսված միջոցներ:

Այս սկզբունքով սահմանված և դրանից բխող կարգավորումները ստեղծում են զսպիչների և հակակշիռների յուրօրինակ համակարգ, որով հանրային և մասնավոր շահերի համար ապահովվում է հավասարակշիռ պաշտպանություն:

Ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքի առաջնային հասցեատերը վարույթի մասնավոր մասնակիցներն են¹, ինչպես նաև վարույթին օժանդակող անձինք², այսինքն՝ վարույթին ներգրավված այն անձինք, ովքեր օժտված չեն պետաիշխանական լիազորություններով: Նրանց ներկայացվում է իրենց իրավունքներից օգտվելու և պարտականությունները կատարելու բարեխղճության պահանջ, որը ենթադրում է սեփական վարույթային վարքագծի հանդեպ ինչպես ազնիվ և պարտաճանաչ ներքին վերաբերմունք, այնպես էլ դրա տեսանելի արտաքին դրսևորում, օրինակ՝ վարույթն իրականացնող մարմնին ուղղված պանանջը կամ խնդրանքը պատշաճ հիմնավորելը, դատական նիստին ժամանակին ներկայանալը, վարույթային հարաբերություններում բարեկիրթ վերաբերմունք ցուցաբերելը և այլն:

Այս պահանջները խախտած անձանց նկատմամբ Օրենսգրքը թույլ է տալիս կիրառել ներգործության որոշակի միջոցներ՝ դատավարական սանկցիաներ³, որոնք ունեն ինչպես կանխարգելիչ (օրինակ՝ նկատողությունը⁴), այնպես էլ պատժիչ բնույթ

¹ Վարույթի մասնավոր մասնակիցների շրջանակը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետում:

² Վարույթին օժանդակող անձինք թվարկված են է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 14-րդ կետում:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 17-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 142-րդ հոդվածը:

(օրինակ՝ դատական տուգանքը¹): Միաժամանակ այս սկզբունքն ամրագրել է դատավարական սանկցիայի կիրառման նպատակը, այն է՝ վարույթի բնականոն ընթացքն ապահովելը, և գլխավոր պայմանը՝ դրա համաչափությունը ոչ իրավաչափ վարքագծին: Այս կարգավորումներից ուղղակիորեն բխող և կոնկրետ իրավիճակներում կիրառման ենթակա այլ դրույթները, ներառյալ՝ սանկցիայի կիրառման հիմքը և հատուկ պայմանները, ինչպես նաև վերաբերելի մյուս մանրամասները նախատեսված են Օրենսգրքի համապատասխան հոդվածներում²:

Ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքն առանձնահատուկ կարգավորում է նախատեսում մեղադրյալի համար³: Վերջինիս կողմից իր վարույթային պարտականությունները միայն չարամտորեն չկատարելու դեպքում Օրենսգիրքը հնարավոր է համարում դատավարական սանկցիաներից բացի նրա նկատմամբ ավելի խիստ ներգործություն իրականացնել՝ կիրառել խափանման միջոց կամ այն փոխել առավել պիտանիով: Մասնավորապես՝ վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով չներկայանալու դեպքում մեղադրյալի նկատմամբ կարող է կիրառվել այդ պարտականության կատարումն ապահովող դատավարական սանկցիա՝ վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելը⁴: Սակայն եթե այդ եղանակով մեղադրյալի օրինական վարքագիծը հնարավոր չէ ապահովել, ապա նրա նկատմամբ կարող է ընտրվել ավելի խիստ հարկադրանքի միջոց⁵:

Հարկ է նաև նկատել, որ այս սկզբունքով սահմանված դատավարական սանկցիայի կիրառման նպատակը թույլ է տալիս դրա առանձին տեսակներ (օրինակ՝ նկատողությունը կամ դատական նիստի դահլիճից հեռացնելը) կիրառել նաև

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 146-րդ հոդվածը:

² Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 142-147-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 145-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերը, ինչպես նաև 116-րդ և 117-րդ հոդվածները:

վարույթին չներգրավված անձանց նկատմամբ, որպիսիք կարող են լինել դատական նիստին ներկա անձինք¹:

Ինչ վերաբերում պետաիշխանական լիազորություններով օժտված վարույթի մասնակիցներին, ապա նրանց պատշաճ վարքագծի հիմնական չափանիշներն ամրագրված են վարութային այլ սկզբունքով², ինչպես նաև վարույթի հանրային մասնակիցների ինքնուրույնությունը և պատասխանատվությունը սահմանող դրույթներով³:

Օրենսգրքով սահմանված վերոնշյալ կամ դրանցից բխող այլ պահանջները չկատարելու դեպքում նշված անձանց համար կարող են վրա հասնել ինչպես վարութային, այնպես էլ անբարենպաստ այլ իրավական հետևանքներ: Մասնավորապես՝ հսկող դատախազն իրավասու է քրեական վարույթի ընթացքում օրենքի կոպիտ խախտում թույլ տալու դեպքում հետաքննության մարմնի պետին, հետաքննիչին կամ քննիչին հեռացնել տվյալ վարութին մասնակցելուց⁴ կամ խախտում թույլ տված անձը կարող է ենթարկվել կարգապահական կամ նույնիսկ քրեական պատասխանատվության (օրինակ՝ եթե դա լիազորությունները չարաշահելու կամ անցնելու կամ պաշտոնեական անփութության հետևանք է):

Այդուհանդերձ, վարութի հանրային մասնակիցը ևս կարող է ենթարկվել դատավարական սանկցիայի, եթե առերևույթ հանցանքի կապակցությամբ իրականացվող քննության որոշակի փուլում վարութի մյուս մասնակիցների հետ գտնվում է հավասարազոր վարութային հարաբերությունների մեջ: Այսպես՝ Օրենսգրքով սահմանված հիմքի, պայմանների և այլ նախադրյալների առկայության դեպքում դատական վարութին մասնակցող քննիչի նկատմամբ դատարանն իրավասու է կիրառել այնպիսի դատավարական սանկցիաներ, ինչպիսին են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 144-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը, ինչպես նաև նույն հոդվածի 2-րդ մասը:

նկատողությունը և դատական տուգանքը, իսկ հանրային մեղադրողի նկատմամբ՝ նաև վարույթից հեռացնելը¹:

ԲԱԺԻՆ 2. ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՁԻՆՔ

Օրենսգրքի այս հատվածն ամենածավալուններից մեկն է: Այն իր մեջ ամփոփում է քրեական վարույթի հիմնական բոլոր դերակատարների² կարգավիճակին վերաբերող իրավադրույթների գերակշռող մեծամասնությունը: Առերևույթ հանցանքի քննության հետ առնչվող սուբյեկտների դասակարգման հիմքում դրված է այդ գործընթացին նրանց մասնակցության սկզբնապատճառը, ինչով էլ կանխորոշվում է քրեական ընթացակարգում այս կամ այն անձին հատկացված առաքելությունը:

Այս չափանիշը կարևորագույն նշանակություն ունի քրեական վարույթին ներգրավված մարմիններին և անձանց հանրային, մասնավոր կամ օժանդակող գործառույթ վերապահելու, վերջիններիս դատավարական գործունեության սահմաններն ուրվագծելու և ըստ այդմ՝ նրանց իրավասությունների շրջանակը կամ իրավունքների ու պարտականությունների ծավալը որոշելու համար:

Վերոգրյալի օգնությամբ Օրենսգիրքը հստակ տարանջատել է արդարադատության, դատախազական հսկողության, նախաքննության և հետաքննության իրականացմանը, ինչպես նաև մինչդատական քրեական վարույթի կազմակերպմանն ուղղված հանրային գործունեության տեսակները, օպտիմալացրել է մասնավոր շահեր պաշտպանող սուբյեկտների շրջանակը, որոշակիացրել է նրանց միջև ձևավորվող փոխհարաբերությունների կարգավորման սկզբունքները:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 146-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 147-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը:

ԳԼՈՒԽ 4. ԴԱՏԱԴԱՆԸ

Օրենսգրքի 2-րդ բաժինը նվիրված է քրեական վարույթին ներգրավված մարմինների և անձանց դատավարական կարգավիճակին: Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքն այս բաժնում ոչ միայն սահմանել է վարույթին ներգրավված մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները, այլ առանձին հոդվածով անդրադարձել է նաև վարույթի հանրային մասնակիցների փոխհարաբերություններին¹:

Հաշվի առնելով քրեական վարույթում դատարանի կենտրոնական դերը, քրեական վարույթին ներգրավված մարմինների դատավարական կարգավիճակի ներկայացումը Օրենսգիրքը սկսել է դատարանից, այնուհետև անցում է կատարել վարույթի հանրային մասնակիցներին², մասնավոր մասնակիցներին³ և վարույթին օժանդակող անձանց⁴: Վերջում առանձին գլուխներով սահմանել է վարույթի նշված մասնակիցների՝ վարույթին մասնակցության անհնարինությանը և նրանց հատուկ պաշտպանությանը ներկայացվող կանոնները⁵:

Ինչպես նշվեց, Օրենսգրքի «Քրեական վարույթին ներգրավված մարմինները և անձինք» վերտառությամբ 2-րդ բաժինը սկսում է քրեական դատավարությունում արդարադատության գործառույթով օժտված մարմին՝ դատարանին՝ վերաբերող իրավակարգավորումներով:

Օրենսգիրքը, ՀՀ դատական օրենսգրքում սահմանված կարգավորումների շրջանակներում⁶, նախատեսում է դատական եռաստիճան համակարգի ատյաններից

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 12-րդ կետը և 5-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 13-րդ կետը և 6-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 14-րդ կետը և 7-րդ գլուխը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի համապատասխանաբար 8-րդ և 9-րդ գլուխները:

⁶ Տես՝ ՀՀ դատական օրենսգիրք ՀՀ սահմանադրական օրենքի 15-րդ հոդվածը:

յուրաքանչյուրում որպես դատարան հանդես եկող դատավորների թվային կազմը¹: Ընդ որում, նախկին օրենսդրությամբ սահմանված իրավակարգավորումներից բովանդակային առումով տարբերվում են միայն Վճռաբեկ դատարանի կազմի մասով տրված լուծումները: Մյուս տարբերությունները կրում են բացառապես տերմինաբանական, խմբագրական և տեխնիկական բնույթ:

Վճռաբեկ դատարանի մասով սահմանվել է վարույթի իրականացման եռափուլ համակարգ՝ դրանցից յուրաքանչյուրի համար դատարանի առանձին կազմով: Այսպես, բողոքը վերադարձնելու մասին որոշումը² կայացվում է Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի կամ հակակոռուպցիոն պալատի՝ կոռուպցիոն հանցանքների քննության դատական կազմի մեկ դատավորի կազմով, այն առանց քննության թողնելու, վարույթ ընդունելու կամ վարույթ ընդունելը մերժելու³ մասին որոշումները՝ երեք դատավորի կազմով, իսկ բողոքի ըստ էության քննությունը, նախկին օրենսդրությամբ սահմանված կարգավորման անալոգիայով՝ իրականացվում է Վճռաբեկ դատարանի համապատասխան պալատի դատավորների ընդհանուր թվի մեծամասնության կազմով⁴:

Հարկ է նկատել, որ այս կարգավորումը վերաբերում է Վճռաբեկ դատարանում իրականացվող վերանայման բոլոր վարույթներին՝ վճռաբեկությանը, հատուկ վերանայմանը և բացառիկ վերանայմանը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 31-րդ հոդվածը:

² Այն համարժեք է 1998թ. օրենսգրքի ներքո կիրառվող «Ժամկետ տրամադրելով բողոքի վերադարձ» հասկացությանը:

³ Այն համարժեք է 1998թ. օրենսգրքի ներքո կիրառվող «առանց ժամկետի տրամադրման՝ բողոքի վերադարձ» հասկացությանը:

⁴ Առաջին հայացքից կարող է հակասություն նկատվել ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և Օրենսգրքի 31-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերի միջև: Սակայն հակասությունը բացակայում է, քանի որ ՀՀ դատական օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասը տարածվում է միայն բողոքների ըստ էության քննությանը նկատմամբ՝ լուծության մատնելով բողոքարկման փուլում Վճռաբեկ դատարանի կազմի հարցը:

Վճռաբեկ դատարանում իրականացվող վարույթներով բողոքարկման փուլում դատարանի կազմը կրճատելու մոտեցումը համահունչ է Եվրոպական Դատարանում, ինչպես նաև Սահմանադրական դատարանում ընդունված մոդելին, համաձայն որի՝ բողոքի ձևական և բովանդակային ընդունելիության հարցերը լուծվում են դատարանի (Եվրոպական Դատարանում՝ պալատի) կրճատ կազմով¹: Այս մոդելն ունի դատարանի բեռնաթափման նպատակ:

Քննարկվող գլխում ամենասկզբունքային նորարարությունը «պահեստային դատավորի» ինստիտուտի ներդրումն է², որը լուծում է բացառիկ երկար ժամանակ պահանջող վարույթներով ողջամիտ ժամկետի սկզբունքը³ երաշխավորելու խնդիրը: Այն պայմանավորված է վարույթի բանավորության և անմիջականության հիմնադրույթի⁴ ներքո՝ դատարանի կազմի անփոփոխելիության պահանջով⁵, և հնարավորություն է տալիս ապահովելու, որ առաջին ատյանի կարգով վարույթն իրականացնող դատավորից բացի՝ վարույթի ողջ ընթացքն անմիջականորեն ընկալի մեկ այլ դատավոր ևս՝ «պահեստային դատավորը»: Վարույթն իրականացնող դատավորի կողմից այն շարունակելու անհնարինության դեպքում պահեստային դատավորը քրեական գործն ընդունում է իր վարույթ և շարունակում է այն ընդհատման պահից: Մինչդեռ, պահեստային դատավոր չլինելու դեպքում, անհրաժեշտություն կառաջանար վարույթը սկսել սկզբից⁶:

Պահեստային դատավոր նշանակելու համար անհրաժեշտ է թե՛ նախագահող դատավորի և թե՛ տվյալ դատարանի նախագահի կամարտահայտությունը: Առաջինը պետք է կայացնի պահեստային դատավորի անհրաժեշտության, իսկ երկրորդը՝

¹ Տես՝ Եվրոպական Կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածի 1-ին կետը, Սահմանադրական դատարանի մասին ՀՀ սահմանադրական օրենքի 26-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 69-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 268-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 269-րդ հոդվածը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 269-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

պահեստային դատավոր նշանակելու մասին որոշում: Ընդ որում, նշված որոշումները ենթակա չեն դատական վերանայման, քանի որ դրանք բացակայում են վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման ենթակա դատական ակտերի սպառիչ ցանկում¹:

Վարույթի ընթացքում պահեստային դատավորը որևէ լիազորությամբ օժտված չէ. նրա միակ խնդիրը վարույթի ընթացքն ամբողջ ծավալով անմիջականորեն ընկալելն է: Հենց այդ նպատակով է, որ պահեստային դատավորը պետք է ներգրավվի նախնական դատալսումները սկսելուց առաջ²: Դա նաև կողմերին հնարավորություն է տալիս նախնական դատալսումների ընթացքում, Օրենսգրքով սահմանված հիմքերով³, բացարկ հայտնելու պահեստային դատավորին⁴: Սա բխում է Օրենսգրքով սահմանված այն կարգավորումներից, որոնց համաձայն դատավորի ինքնաբացարկի և բացարկի հարցը լուծվում է նախնական դատալսումների ընթացում⁵, սակայն պահեստային դատավորի ներգրավվմամբ դատաքննության ընթացքում դատավորին փոխարինելու դեպքում դատաքննությունը չի վերսկսվում⁶, ուստի նրա բացարկի հարցը պետք է լուծվի նախքան դատաքննությունը սկսելը՝ նախնական դատալսումների ընթացքում: Ընդ որում, նրան հայտնած բացարկի հարցը պետք է լուծի հենց ինքը՝ պահեստային դատավորը⁷: Բացարկն ընդունելու կամ ինքնաբացարկի դեպքում դատարանի նախագահը պետք է նշանակի նոր պահեստային դատավոր: Պահեստային դատավորի ինքնաբացարկը խոչընդոտ չէ պահեստային նոր դատավոր նշանակելու համար, քանի որ մեկ վարույթի համար

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 66-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 313-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 313-րդ հոդվածը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 269-րդ հոդվածը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին նախադասությունը:

միայն մեկ պահեստային դատավոր նշանակելու պահանջի¹ նպատակը միաժամանակ մի քանի պահեստային դատավորների նշանակումն արգելելն է:

Դատարանի իրավասությանը վերաբերող Օրենսգրքի հոդվածից դուրս են բերվել դատավճիռն ի կատար ածելիս ծագող, ինչպես նաև դատվածությունը հանելու հետ կապված հարցեր լուծելու լիազորությունները, քանի որ դատավճիռների կատարման փուլը դուրս է մնացել Օրենսգրքի կարգավորումից: Դրան հակառակ՝ քեական գործ հարուցելու միջնորդությամբ դատախազին դիմելու լիազորությունը դուրս է բերվել այն պատճառով, որ այն ստեղծում էր տպավորություն, որ դատարանն օժտված է քրեական հետապնդման լիազորությամբ: Այնուհանդերձ, այդ լիազորությունը դատարանը չի կորցրել, քանի որ դատավորը կարող է հանցագործության մասին հաղորդում ներկայացնել²:

Օրենսգիրքը, սահմանում է նաև վարույթը կոլեգիալ կազմով իրականացնելիս նախագահողի լիազորությունները, որոնք բացառապես կազմակերպական են³: Վարույթը կոլեգիալ կազմով իրականացնելիս դատավարական որոշումներն ընդունվում են դատավորների ձայների պարզ մեծամասնությամբ: Ձայները հավասար բաշխվելու դեպքում, առաջնորդվելով անմեղության կանխավարկածով և դրա բաղադրիչը հանդիսացող՝ չփարատված կասկածներն հոգուտ մեղադրյալի մեկնաբանելու պահանջի կենսագործման անհրաժեշտությամբ, ընդունված է համարվում այն որոշումը, որն առավել բարենպաստ է մեղադրյալի համար:

ԳԼՈՒԽ 5. ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՄԱՄՆԱԿԻՑՆԵՐԸ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 177-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 34-րդ հոդվածը:

Վարույթի հանրային մասնակիցների¹ փոխհարաբերությունները բավականին բազմատեսակ ու բազմաբնույթ են: Դրանք ենթադրում են ոչ միայն տարբեր պաշտոնատար անձանց, այլև զանազան պետական մարմինների միջև իրավական շփումներ, որոնք ծագում և զարգանում են խիստ կանոնակարգված ընթացակարգի շրջանակներում: Հետևաբար, Օրենսգրքի կարգավորման տիրույթում են հայտնվում նրանց ոչ միայն դատավարական, այլև գերատեսչական շահերը:

Այս անձանց վարութային գործունեության համակարգային և համալիր կանոնավորման հիմքում դրվել է «գործառույթ-սուբյեկտ-լիազորություն» շղթան: Ելնելով սահմանադրական վերաբերելի կարգավորումներից², Օրենսգիրքը վարույթի հանրային մասնակիցների գործառույթները սահմանել է դատավարական պատասխանատվության տեսքով³, իսկ որպես դրա հենասյուներ ընտրել է «մեկ սուբյեկտ՝ մեկ գործառույթ» և «լիազորությունների կրկնօրինակման անթույլատրելիության» սկզբունքները: Դրա շնորհիվ հստակեցվել են քննության ընթացքում նրանցից յուրաքանչյուրի դերակատարությունը, վարույթին մասնակցելու նպատակը, ինչպես նաև դրան հասնելու իրավաչափ միջոցները:

Այսպիսով, քրեական վարույթի ընթացքում.

- դատախազն իրականացնում է բացառապես Սահմանադրությամբ ամրագրված գործառույթներ⁴,
- քննչական մարմնի ղեկավարը՝ նախաքննության կազմակերպման գործառույթ⁵,

¹ Վարույթի հանրային մասնակիցների շրջանակը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետում:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ և 178-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-5-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 18-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 20-րդ կետը:

- քննիչը՝ քննության գործառույթ¹,
- հետաքննության մարմինը՝ նախաքննությանն օժանդակելու գործառույթ²:

Այս ֆունկցիոնալ բաշխումն իր հերթին օրինաչափ նախադրյալներ է ստեղծել նրանց լիազորությունները և դրանց իրականացմամբ պայմանավորված փոխհարաբերությունները կանոնակարգող ավելի կոնկրետ իրավանորմեր նախատեսելու համար, օրինակ՝ քննիչն իրավասու է միջնորդություն ներկայացնել դատարան³, իսկ հսկող դատախազը՝ հետ վերցնել այն կամ մասնակցել համապատասխան դատական վարույթին⁴, կամ հսկող դատախազը լիազորված է վարույթից հեռացնել քննիչին⁵, սակայն նրա փոխարեն այլ քննիչ կարող է նշանակել միայն քննչական մարմնի ղեկավարը⁶:

Այսինքն՝ այսուհետ պաշտոնատար անձինք Օրենսգրքով լիազորված են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնք անհրաժեշտ են իրենց գործառույթներն իրականացնելու համար: Սա լիովին նոր գաղափար է, որի իրացմամբ ըստ էության վերջ է դրվում իրավակիրառ պրակտիկայում երկար տարիներ ձգվող այն վեճին, թե նախաքննությանը մասնակցող պաշտոնատար անձինք վարութային հնարավորությունների ինչ ծավալ պետք է ունենան: Հարկ է նաև ընդգծել, որ մեկ այլ էական նորամուծությամբ սահմանվել են վարույթի հանրային մասնակցի դատավարական ինքնուրույնության և պատասխանատվության չափանիշները⁷, ինչը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ և 19-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ և 21-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 17-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

թույլ է տալիս կոնկրետ անձին ոչ միայն ընտրել իր վարութային վարքագիծը, այլև կանխատեսել դրա հետևանքները:

Օրենսգրքի այս գլխում առկա նշանակալի նորամուծություններից մեկն էլ վարույթի հանրային մասնակիցների փոխհարաբերությունների մանրամասն կարգավորումն է¹: Դրանով սահմանված են այս խմբի մեջ ներառված սուբյեկտների բոլոր երկկողմ հարաբերությունները՝ վերջիններիս առանձնահատկությունների հաշվառմամբ: Մասնավորապես՝ հսկող դատախազը կարող է քննիչին հանձնարարել պարզելու վարույթի համար նշանակություն ունեցող որոշակի փաստական հանգամանքներ, սակայն համապատասխան միջոցի ընտրության հարցում նրան կարող է ուղղորդել միայն քննչական մարմնի ղեկավարը²: Նույն կերպ՝ հսկող դատախազը կարող է մերժել քրեական հետապնդում հարուցելու մասին քննիչի միջնորդությունը, բայց չի կարող նրան որոշակի բովանդակությամբ միջնորդություն ներկայացնելու հանձնարարություն տալ³:

Դրա հետ մեկտեղ, այս փոխհարաբերություններին ներկայացվում են ընդհանուր բնույթի պարտադիր պահանջներ: Այսպես՝

- ✓ վարույթի հանրային մասնակիցների միջև պաշտոնական բոլոր շփումները միայն գրավոր են⁴,
- ✓ այդ շփումներին հատուկ են որոշակի սահմանափակումներ (օրինակ՝ վերադաս դատախազը կարող է հանձնարարություն տալ հսկող դատախազին, բայց ոչ քննիչին, իսկ քննչական մարմնի ղեկավարը կարող է հանձնարարություն տալ քննիչին, բայց ոչ հետաքննության մարմնին),

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը և 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 3-րդ և 7-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 49-րդ և 50-րդ կետերը:

✓ առկա տարաձայնությունները լուծվում են միայն որոշում կայացնելու միջոցով¹:

Վարույթի հանրային մասնակիցների շրջանակին անդրադառնալիս նախ և առաջ պետք է նշել, որ օրենսդիրը տարանջատել է վերադաս և հսկող դատախազների կարգավիճակները: Թեև այս երկու սուբյեկտները ներկայացնում են նույն պետական մարմինը և իրականացնում են նույն գործառույթները, սակայն կոնկրետ քրեական վարույթին նրանց մասնակցության նախադրյալները տարբեր են: Հետևաբար, յուրահատուկ և չկրկնվող են նաև նրանց վերապահված լիազորությունները², որոնցից յուրաքանչյուրը բացահայտում է երկու մակարդակի դատախազների վարութային իրավասության բովանդակությունը: Այսպես՝ հսկող դատախազի տիրություն է գտնվում նախաքննության ընթացքում առաջացող ամենօրյա, օպերատիվ հարցերի լուծումը (օրինակ՝ քրեական վարույթի նյութերը ստուգելը, քրեական հետապնդում հարուցելը կամ դատավարական ակտերը հաստատելը³), մինչդեռ վերադաս դատախազը ներգրավվում է մեծ ընդգրկում ունեցող փոխհարաբերություններում, որոնք սովորական կամ հերթապահ բնույթ չունեն⁴:

Վերադաս և հսկող դատախազների լիազորությունների տարբերակումը և հստակեցումը բարենպաստ պայմաններ են ստեղծում նաև նրանց միջև վարութային փոխհարաբերությունների ձևավորման և հնարավոր իրավական տարաձայնությունների արդյունավետ լուծման համար⁵:

Հարկ է նաև նկատել, որ ի տարբերություն մինչդատական վարույթի, ուր դատախազն իրեն վերապահված լիազորությունների ուժով ունի վճռորոշ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը, 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ և 10-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 37-րդ և 38-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-6-րդ և 15-րդ կետերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-9-րդ կետերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

դերակատարություն, դատական վարույթի ընթացքում նրան տրված իրավունքներից¹ պարզորոշ երևում է, որ այդ փուլում վերջինս որևէ գերազանցություն չունի, ինչն օրինաչափորեն և տրամաբանորեն բխում է կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքից²:

Օրենսգիրքը սկզբունքորեն նոր մոտեցում է ցուցաբերել քննչական մարմնի ղեկավարի վարութային գործունեության կարգավորման հարցում: Նախ, ի տարբերություն նախկինի, Օրենսգիրքը վերջինիս լիազորությունները չի թվարկել նախնական քննության ընդհանուր պայմանների շարքում, այլ նրան տվել է քրեական վարույթի լիարժեք մասնակցի կարգավիճակ³: Բացի այդ, որոշակիացվել և ընդգծվել է քննչական մարմնի ղեկավարի վարութային առաքելության կազմակերպական կամ ապահովող բնույթը, ինչը հստակեցրել է նրա դերը հսկող դատախազի հետ ունեցած հարաբերություններում⁴: Ի վերջո, ավելի պարզ և կանախատեսելի են դարձել նաև քննչական մարմնի ղեկավարի ու քննիչի վարութային փոխհարաբերությունների հիմքերը⁵: Այս նորամուծությունների ամբողջությունը թույլ է տալիս մինչդատական վարույթի ներկայիս կառուցվածքի պայմաններում երաշխավորել վերոնշյալ երեք սուբյեկտների վարութային հարաբերությունների ներդաշնակությունը և արդյունավետությունը:

Օրենսգիրքն ամրագրել է քննիչի հարաբերական ինքնուրույնության, սակայն ոչ անկախության գաղափարը: Վերջինի իրացման մասին խոսելն իրատեսական չէ, երբ քննիչի վարութային գործունեությունը գտնվում է դատավարական հսկողության և գերատեսչական վերահսկողության ներքո: Իսկ առաջարկվող քրեադատավարական մոդելի պայմաններում քննիչի վարութային սահմանափակ ինքնավարությունը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 5-րդ, 9-րդ, 11-րդ կետերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի 5-րդ և 6-րդ մասերը, ինչպես նաև 187-րդ հոդվածը:

բացատրվում է նրա պրոֆեսիոնալ իրավաբան լինելու, ինչպես նաև վարութային հիմնական գործառնություններից մեկը՝ քննությունն իրականացնելու հանգամանքներով:

Նախաքննության ընթացքում քննիչն իրեն վերապահված վարութային հնարավորություններն իրացնում է երկու ձևով՝ իր հայեցողությամբ¹ և հսկող դատախազի հանձնարարությամբ կամ համաձայնությամբ²: Միաժամանակ վարութային որոշ գործընթացներ չեն կարող նախաձեռնվել, եթե քննիչը որոշի ձեռնպահ մնալ իր համապատասխան լիազորությունն իրականացնելուց, օրինակ՝ միջնորդությամբ չդիմի դատարան կամ քրեական վարությը կարճելու մասին որոշում չկայացնի: Սակայն այս ազատությունը բացարձակ չէ և որոշակի վարութային գործողությունները կարող են կատարվել նաև նրա կամքին հակառակ՝ հսկող դատախազի հանձնարարությունների հիման վրա³:

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ քննիչն անհամաձայնություն ունենալու դեպքում հսկող դատախազի հրահանգները կամ որոշումները վիճարկում է դրանք կատարելուց հետո⁴: Սակայն առանձին դեպքերում, երբ առկա է անձի իրավունքների ոչ իրավաչափ սահմանափակման վտանգ կամ վարությի հետագա ընթացքի հետ կապված խնդիր, Օրենսգիրքը թույլ է տալիս քննիչին սեփական դիրքորոշումը պաշտպանել՝ առանց իր ներքին համոզմունքին հակասող վարքագիծ դրսևորելու⁵:

Այդուհանդերձ, պետք է արձանագրել, որ քննիչի և հսկող դատախազի վարութային տարաձայնությունները հանգուցալուծվում են բացառապես վերադաս դատախազի կողմից և, եթե դա ի շահ քննիչի չէ, վերջինիս մնում է միայն համակերպվել նման վերջնարդյունքի հետ: Սակայն այս պարագայում քննիչը ձերբազատվում է դրա

¹ Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 8-րդ, 9-րդ, 15-րդ, 18-րդ կետերը:

² Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 6-րդ, 21-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 22-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 23-րդ կետը:

հետ կապված իր հետագա վարության գործունեության կամ նախաքննության ընթացքի համար վարության պատասխանատվություն կրելու ռիսկից:

Օրենսգիրքն արմատապես փոխել է նաև հետաքննության մարմնի (հետաքննության մարմնի պետի և հետաքննիչի)¹ վարության կարգավիճակը՝ նրա գործունեության առանցքը համարելով որոշակի եղանակով միայն նախաքննությանն օժանդակելը²: Դա բացատրվում է նրանով, որ հետաքննությունն այլևս մինչդատական վարույթի ինքնուրույն միավոր չէ և ընթանում է բացառապես նախաքննությանը զուգահեռ³: Այս ինքնատիպ միավորման նպատակը նույն փաստերի կապակցությամբ կրկնակի կամ համընթաց քննության իրականացումը բացառելն է, ինչպես նաև տարբեր գործառույթներ ունեցող պետական մարմինների կամ ստորաբաժանումների միջև առավել արդյունավետ համագործակցություն ապահովելը:

Սակայն քրեական վարույթում հետաքննության մարմինների սահմանափակ հնարավորությունները ամեննին չեն ստվերում նրանց դերն ու նշանակությունը դրա շրջանակներից դուրս, այն է՝ օպերատիվ-հետախուզական գործունեության ոլորտում, ուր վերջիններս շարունակում են ամբողջ ծավալով իրականացնել իրենց լիազորությունները:

Այսպիսով, վարույթի հանրային մասնակիցների իրավասությունների համակարգային և համեմատական վերլուծությունից հետևում է, որ մինչդատական վարույթում ձևավորվել է գաղիչների ու հակակշիռների ամբողջական կառուցակարգ, որի շնորհիվ ոչ միայն բալանսավորվել է տարբեր կառույցների ներկայացուցիչների դատավարական գործունեությունը, այլև ստեղծվել են անհրաժեշտ նախադրյալներ այն բացառապես իրավունքի շահից ելնելով իրականացնելու համար:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 21-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը և 42-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 188-րդ հոդվածը:

ԳԼՈՒԽ 6. ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԸ

Օրենսգրքի քննարկվող գլուխը հանգամանալից կարգավորում է վարույթի մասնավոր մասնակիցների¹ կարգավիճակին, այդ թվում՝ նրանց իրավունքներին և պարտականություններին վերաբերող հարցերը: Այստեղ առավել մանրամասնվել են պաշտպանի և տուժողի կարգավիճակին առնչվող ինստիտուտները, օրենսդրական լուծումներ են տրվել նախկինում չկարգավորված կամ թերի կարգավորված և իրավակիրառ պրակտիկայում որոշակի խնդիրներ առաջացնող մի շարք հարցերի: Վարույթի մասնավոր մասնակիցների շրջանակը մի փոքր կրճատվել է, քանի որ Օրենսգիրքն այլև չի նախատեսում այնպիսի սուբյեկտներ, ինչպիսին են կասկածյալը և քաղաքացիական հայցվորը:

Ինչպես և վարույթի հանրային մասնակիցների դեպքում, Օրենսգիրքն այս գլխի համապատասխան հոդվածներում դրանցից յուրաքանչյուրի հասկացությունը չի սահմանել՝ դա թողնելով եզրույթներ բացահայտող 6-րդ հոդվածի կարգավորմանը: Դրա փոխարեն առավել մեծ տեղ է հատկացվել այն իրավադրույթներին, որոնք մասնավոր մասնակիցների համար կիրառելի են քրեական վարույթի գրեթե բոլոր փուլերում կամ առավել հաճախ հանդիպող իրավահարաբերություններում:

Այդուհանդերձ, օրենսդիրը նպատակ չի հետապնդել Օրենսգրքի այս գլխում գետեղել վարույթի մասնավոր մասնակիցներին վերաբերող բոլոր իրավանորմերը կամ կարգավորել նրանց մասնակցությամբ ձևավորվող բոլոր վարութային հարաբերությունները, ինչի մասին վկայում է նաև վերջիններիս իրավունքների ոչ սպառիչ սահմանումը:

¹ Վարույթի մասնավոր մասնակիցների շրջանակը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետում:

Օրենսգրքի համաձայն՝ մեղադրյալը¹ քրեական վարույթի հիմնական մասնավոր մասնակիցներից մեկն է, ով պետություն կողմից պաշտոնապես մեղադրվում է հանցանք կատարելու համար: Մեղադրյալի ի հայտ գալով ոչ միայն գործարկվում է նախաքննության ինքնատիպ ենթափուլը՝ հանրային քրեական հետապնդումը², այլև պայման է ստեղծվում խափանման միջոցներ կիրառելու³ կամ առանձին վարույթներ նախաձեռնելու համար (մասնավորապես՝ առանց մեղադրյալի կարգավիճակ ունեցող անձի մինչդատական վարույթում հնարավոր չէ կիրառել համագործակցության վարույթ կամ իրականացնել հեռակա վարույթ⁴):

Մեղադրյալի կարգավիճակի առանձնահատկությունները բացահայտող հիմնական կարգավորումներն ամրագրվել են նրա իրավունքների տեսքով⁵, որոնք զգալիորեն ընդլայնվել են: Մասնավորապես՝ մեղադրյալն այսուհետ կարող է ձերբակալման կամ կալանավորման դեպքում պահանջելու անվճար բժշկական զննում և ստանալու անվճար եզրակացություն, ինչպես նաև իր ընտրությամբ հրավիրելու բժիշկ և անարգել հաղորդակցվելու նրա հետ՝ առանց տեսողական կամ լսողական վերահսկման: Այս իրավունքի նախատեսումը, հետևաբար, և դրա անվերապահ իրականացումը կոչված է ուղղակիորեն նպաստելու կյանքի և խոշտանգումներից զերծ մնալու սահմանադրական⁶ և կոնվենցիոն⁷ իրավունքների երաշխավորմանը, ինչպես նաև անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության վարութային սկզբունքի առանձին դրույթների իրացմանը⁸:

¹ Մեղադրյալի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 22-րդ կետում:

² Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 26-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածը:

⁴ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 56-րդ և 57-րդ գլուխները:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածը:

⁶ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 24-րդ և 26-րդ հոդվածները:

⁷ Տես՝ Եվրոպական Կոնվենցիայի 2-րդ և 3-րդ հոդվածները:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 8-րդ և 9-րդ մասերը:

Մեղադրյալի՝ նոր ձևակերպում ստացած իրավունքներից մեկն էլ լռություն պահպանելը կամ ցուցմունք տալն է, այդ թվում՝ պաշտպանի ներկայությամբ: Պաշտպանի մասնակցությամբ մեղադրյալի այս իրավունքի իրականացումը կարող է առանցքային նշանակություն ունենալ հետագայում նրա ցուցմունքի օգտագործման համար: Այսպես, եթե մինչդատական վարույթի ընթացքում մեղադրյալը ցուցմունք է տվել պաշտպանի նույնիսկ իրավաչափ բացակայությամբ, ապա այն դատարանում չի կարող օգտագործվել որպես ապացույց, եթե մեղադրյալը հրաժարվել է դրանից¹:

Մեղադրյալն իրավունք է ստացել նաև հակընդդեմ հարցման ենթարկելու իր դեմ վկայած անձանց, կամ որ այդ անձինք ենթարկվեն հակընդդեմ հարցման, ինչպես նաև, որ իր օգտին վկայող անձինք կանչվեն և հարցաքննվեն նույն պայմաններով, ինչ իր դեմ վկայած անձինք: Արդար դատաքննության իրավունքի և մեղադրանքից պաշտպանվելու իրավունքի այս բաղադրատարրը մինչդատական վարույթում իրացվելու է ցուցմունքի դատական դեպոնացման ընթացակարգի միջոցով², որի կիրառմամբ վերջ կդրվի իրավակիրառ պրակտիկայում տարիներ շարունակ ձևավորված այն թյուր մոտեցմանը, որ մինչդատական վարույթում մեղադրյալի հակընդդեմ հարցման իրավունքի ապահովման կառուցակարգն առերեսումն է³:

Առերեսմանը վերաբերող նախկին իրավակարգավորումները չէին համապատասխանում Եվրոպական Դատարանի կողմից սահմանված՝ արդյունավետ հակընդդեմ հարցման իրավունքի չափանիշներին⁴, քանի որ.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 330-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 41-րդ գլուխը:

³ Տես՝ ԵԱԲԴ/0189/01/12 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 31.05.2014թ. որոշման 25-31 կետերը:

⁴ Տես՝ մասնավորապես՝ Chernika v. Ukraine, կետ 45:

1/ հանգամանքների շրջանակը (ներառյալ՝ նախօրոք հարցաքննված երկու անձանց ցուցմունքներում առկա հակասությունների էական լինելը), որոնք պարզելու համար կատարվում էր առերեսումը, որոշում էր քննիչը,

2/ առերեսման կանչված անձինք միմյանց կարող էին հարցեր տալ միայն քննիչի թույլտվությամբ,

3/ մեղադրյալին կամ նրա պաշտպանին առերեսումից առաջ կամ դրա ընթացքում չէին տրամադրվում հակընդդեմ հարցման իրավունքը պատշաճորեն իրականացնելու հնարավորություն տվող վարույթի նյութերը:

Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի մեղադրյալն այսուհետ կարող է վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ներկայացնել ապացույցներ, այլ ոչ թե նյութեր: Դա նշանակում է, որ մեղադրյալն այլևս պարտավոր չէ մինչդատական վարույթում քննիչին միջնորդություն ներկայացնել այս կամ այն առարկան կամ փաստաթուղթն ապացույց ճանաչելու համար: Ներկայացնելու պահից դրանք համարվում են ապացույց, քանի դեռ պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանաներում հակառակը չի հաստատվել: Մինչդատական վարույթում որպես այս իրավունքի իրականացման երաշխիք նախատեսված է քննիչի կողմից կատարվող նոր քննչական գործողություն՝ առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը¹:

Իր մասնակցությամբ կատարված ապացուցողական և վարութային այլ գործողության արձանագրությանը ծանոթանալու, դրա կապակցությամբ դիտողություններ ներկայացնելու կամ գրառումներ կատարելու իրավունքի հետ մեկտեղ մեղադրյալն օժտվել է նաև իր մասնակցությամբ կատարված ապացուցողական և վարութային այլ գործողության արձանագրության, այդ թվում՝ դրա հավելվածի պատճենը, ինչպես նաև փորձագետի եզրակացության պատճենն իր խնդրանքով անվճար ստանալու իրավունքով: Այս կարգավորմամբ վերացվել է այն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 233-րդ հոդվածը:

չարդարացված և անտրամաբանական սահմանափակումը, ըստ որի՝ մեղադրյալը վերոնշյալ արձանագրության պատճենը կարող էր ստանալ միայն նախաքննության ավարտին վարույթի նյութերին ծանոթանալիս, իսկ փորձագետի եզրակացությանը կարող էր միայն ծանոթանալ: Ակնհայտ է, որ այս դեպքում չկա նախաքննության տվյալների հրապարակման իրական վտանգ, իսկ դրա առկայության դեպքում՝ քննիչը միշտ կարող է միջոցներ ձեռնարկել այն կանխելու համար¹:

Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, մեղադրյալի համար նախատեսվել է նաև ուղիղ իրավունք՝ իր, ինչպես նաև իր ընտանիքի անդամի կամ այլ մերձավոր անձի կյանքին, առողջությանը և իրավաչափ շահերին սպառնացող վտանգի դեպքում վարույթն իրականացնող մարմնից հայցելու և ստանալու հատուկ պաշտպանություն: Այս իրավունքի իրացման կառուցակարգը և առանձնահատկությունները կարգավորված են վարույթին ներգրավված անձանց հատուկ պաշտպանության ինստիտուտի շրջանակներում²:

Հիմք ընդունելով հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանության գաղափարը և հստակեցնելով մեղադրյալի որոշ իրավունքներ՝ Օրենսգիրքը միաժամանակ նախատեսել է դրանց սահմանափակման ողջամիտ չափանիշներ: Այսպես՝ մեղադրյալն այսուհետ իրավունք ունի առանց քննիչի կամ դատախազի թույլտվության մասնակցելու իր կամ պաշտպանի միջնորդությամբ կատարվող ապացուցողական և վարութային այլ գործողություններին, եթե դա չի վնասի այլ անձանց կամ արդարադատության շահերին: Նման սահմանափակման նպատակը վարույթի այլ մասնակիցների, մասնավորապես, հարցաքննության կամ առերեսման դեպքում անչափահաս տուժողի կամ վկայի իրավաչափ շահերի պաշտպանությունն է³, ինչպես նաև վարույթի պատշաճ ընթացքն ապահովելը,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 186-րդ հոդվածը:

² Այս մասին մանրամասն՝ տես՝ Ուղեցույցի 9-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 212-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

օրինակ՝ երբ մեղադրյալի մասնակցությունը որևէ առարկայի կամ փաստաթղթի զննությանը կամ առգրավմանը կամ փորձաքննության կատարմանը¹ կարող է ապացույցի կորստի ռիսկ առաջացնել:

Միաժամանակ մեղադրյալն իրավունք ունի ստանալու իր կամ պաշտպանի միջնորդությամբ կատարվող ապացուցողական գործողությանն իր մասնակցությունը չթույլատրելու մասին վարույթն իրականացնող մարմնի որոշումը, ինչը նշանակում է, որ յուրաքանչյուր դեպքում այդ սահմանափակումը պետք է պատշաճ հիմնավորվի²:

Նույն տրամաբանությամբ բացարձակ բնույթ չի կրում նաև պաշտպանի հետ առանց տեսակցությունների սահմանափակման՝ խորհրդապահական կարգով (կոնֆիդենցիալ), անարգել տեսակցելու մեղադրյալի իրավունքը, եթե նրա մասնակցությամբ կատարվում են վարութային գործողություններ, օրինակ՝ մեղադրյալի հարցաքննությանն անմիջապես պետք է հաջորդի նրան ճանաչման ներկայացնելը կամ նրա ցուցմունքը տեղում ստուգելը³: Այսպիսի կարգավորումը ևս բխում է վարույթի բնականոն ընթացքի և պատշաճ ապացուցման ապահովման անհրաժեշտությունից:

Ինչպես արդեն նշվել է Օրենսգիրքը հրաժարվել է կասկածյալին վարույթի մասնավոր մասնակից համարելուց, վերջինիս համար ինքնուրույն կարգավիճակ սահմանելուց, ինչպես նաև նրա իրավունքներն ու պարտականությունները նախատեսելուց: Դա պայմանավորված է երկու հանգամանքով.

1/ էապես իջել է անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու համար անհրաժեշտ ապացուցողական շեմը, այսինքն՝ քրեական վարույթում մեղադրյալ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 255-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Նմանատիպ կարգավորում է նախատեսված նաև ձերբակալվածի հարցաքննության դեպքում, տես՝ Օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

ունենալու համար այսուհետ բավարար է անձի կողմից հանցանքի կատարումը վկայող փաստերի առկայությունը¹,

2/ մեղադրյալ չհանդիսացող, սակայն հանցագործության մեջ կասկածվող անձը վարությային հարաբերությունների մասնակից կարող է դառնալ միայն մեկ ձևով՝ երբ ձերբակալվել է հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում²:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը, ինչպես նաև այն, որ մեղադրյալ չհանդիսացող և ձերբակալված անձի «վարությային կյանքը» կարող է տևել առավելագույնը 72 ժամ³, օրենսդիրն ընտրել է նրա ոչ թե կարգավիճակը, այլ փաստացի վիճակն ամրագրելու տարբերակը՝ վարությին ներգրավված անձանց մեջ ներառելով նաև ձերբակալված անձին⁴: Օրենսդիրը նմանատիպ մոտեցում է ցուցաբերել նաև վարությին դրվագային կամ կարճաժամկետ մասնակցություն ունեցող այլ անձանց նկատմամբ, ինչպիսին են ենթադրյալ հանցանքի մասին հաղորդում ներկայացրած անձը⁵ կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ներկայացուցիչը⁶:

Այդուհանդերձ, նկատի ունենալով ձերբակալված անձի առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ առանց դատարանի որոշման նրա ազատության իրավունքի սահմանափակումը և հանցանք կատարելու մեջ փաստացի կասկածվելը, Օրենսգիրքը նրա համար սահմանել է նվազագույն իրավունքներ և պարտականություններ⁷, նրա ցուցմունքը համարել է ապացույցի տեսակ⁸, ինչպես նաև

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 8-րդ և 9-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը

⁵ Տես՝ նույն կետը:

⁶ Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 10-րդ մասը, 134-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 235-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 238-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 240-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ և 113-րդ հոդվածները:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և 87-րդ հոդվածը:

նախատեսել է նրա մասնակցությամբ որոշակի քննչական գործողություններ կատարելու հնարավորություն¹:

Այսպիսով, Օրենսգիրքն այս անձին չի համարում վարույթի մասնավոր մասնակից և նրա ձերբակալումն ու հանցագործության համար կասկածվելը դիտարկում է միայն որպես հնարավոր քրեական հետապնդման յուրօրինակ նախապատրաստություն, սակայն նրան օժտում է մի շարք իրավունքներով և դրանց իրականացման համար սահմանում է որոշակի երաշխիքներ:

Օրենսգրքով մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչին վերաբերող հիմնական կարգավորումներից մեկն այն է, որ վերջինս առանձնացվել է որպես վարույթի ինքնուրույն մասնավոր մասնակից²: Բացի այդ, օրինական ներկայացուցիչ կարող է ունենալ ինչպես անչափահաս կամ անգործունակ, այնպես էլ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող մեղադրյալը: Մակայն վարույթի այս մասնավոր մասնակցին առնչվող գլխավոր նորամուծությունն այն է, որ ավանդական դարձած ծնողի, որդեգրողի, խնամակալի կամ հոգաբարձուի հետ մեկտեղ օրինական ներկայացուցչի կարգավիճակ է ստացել նաև մահացած մեղադրյալի կամ ենթադրյալ հանցանք կատարած և մահացած անձի մերձավոր ազգականը: Վերջինս որպես այդպիսին կարող է ներգրավվել քրեական վարույթին, եթե առարկում է իր մահացած մերձավոր ազգականի նկատմամբ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեմ այն հիմքով, որ մահացածը չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը³: Այս իրավակարգավորումն ուղղակիորեն կապված է անձի մահվան հիմքով քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքի առկայության,

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 222-րդ հոդվածը, 225-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 227-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 229-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 30-րդ կետում:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ինչպես նաև քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու դեմ առարկելու կապակցությամբ իրականացվող ընթացակարգերի հետ¹:

Ինչ վերաբերում է մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի կարգավիճակին առնչվող այլ կարգավորումներին, ապա դրանցից հիշարժան է այն դրույթը, ըստ որի՝ վերջինս իրավունք չունի կատարելու մեղադրյալի շահերին վնասող որևէ գործողություն²: Այս դեպքում օրենսդիրը մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի վարքագծի առանձին սահմանափակումներ սահմանելու փոխարեն նախատեսել է տարողունակ վարությանին արգելք, որի խախտումը կարող է հանգեցնել վերջինիս վարության մասնակցելուց ազատելուն³:

Օրենսգիրքը մեծացրել է քրեական վարության պաշտպանի⁴ դերակատումը և ընդլայնել նրա վարությանին հնարավորությունները՝ ձեռքակալված անձի ու մեղադրյալի իրավունքների և իրավաչափ շահերի պատշաճությունն ապահովելու նկատառմամբ: Քրեական վարությանին պաշտպանի վաղ մասնակցությունն ամրագրելը, պաշտպանի պարտադիր մասնակցության դեպքերի շրջանակն ընդլայնելը, նրան նոր իրավունքներ վերապահելը վերջինիս դարձնում են քրեական վարությանին առանցքային դերակատարներից մեկը, առանց որի որոշակի վարությանին գործողությունների կատարումը պարզապես անհնար է (օրինակ՝ դատական նիստ անցկացնելը՝ մեղադրյալի բացակայությամբ⁵ կամ հեռակա վարությամբ շարունակելը⁶) կամ վարությանին իրականացնող մարմնի համար կարող է առաջացնել անբարենպաստ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետը և նույն հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածը:

⁴ Պաշտպանի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 25-րդ կետում:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 272-րդ հոդվածի 5-րդ մասը կամ :

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 478-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

դատավարական հետևանքներ (օրինակ՝ հանգեցնել ապացույցի կորստի¹ կամ դատական ակտի բեկանման²):

Քրեական վարույթին պաշտպանի մասնակցությանը վերաբերող հիմնական նորամուծություններից մեկն էլ այն է, որ մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի կամ մերձավոր ազգականի կողմից հրավիրվելու դեպքում մեղադրյալի պաշտպանությունը ստանձնելիս պաշտպանն այլևս պարտավոր չէ վարույթն իրականացնող մարմինն ներկայացնել այդ կապացությամբ մեղադրյալի ստորագրությամբ վավերացված որևէ փաստաթուղթ: Մեղադրյալի հետագա գրավոր համաձայնությունն անհրաժեշտ է միայն այն դեպքում, երբ պաշտպանը մեղադրյալի պաշտպանությունը ստանձնել է այլ անձանց հրավերով³:

Այն դեպքում, երբ ՀՀ փաստաբանների պալատը հանրային պաշտպան է նշանակել պաշտպանի ծառայությունների դիմաց վճարելու համար մեղադրյալի՝ բավարար միջոցներ չունենալու հիմքով, վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է միջոցներ ձեռնարկել մեղադրյալի անվճարունակությունն ստուգելու համար⁴: Այս կարգավորումն ուղղակիորեն կապված է Օրենսգրքում ամրագրված մեկ այլ դրույթի հետ, համաձայն որի՝ դատարանը կարող է ակնհայտ վճարունակ դատապարտված մեղադրյալից բռնագանձել նրան ցույց տրված իրավաբանական օգնության վճարման համար պետության կատարած ծախսերը, բացառությամբ այն դեպքի, երբ մեղադրյալին իրավաբանական օգնությունը ցույց է տրվել անկախ նրա կամքից⁵:

Օրենսգիրքն սկզբունքորեն փոխել է քրեական վարույթին պաշտպանի պարտադիր մասնակցության գաղափարը: Այսուհետ պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր է ոչ թե հատուկ նախատեսված դեպքերն ի հայտ գալու հիմքով, այլ Օրենսգրքով

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 6-րդ մասը կամ 330-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 45-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 45-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

ուղղակիորեն և հստակ սահմանված պահից¹: Նման կարգավորումը նշանակում է, որ պաշտպանի մասնակցությունը վարույթին միշտ պարտադիր է և պետք է տևի այնքան ժամանակ, քանի դեռ վարույթն իրականացնող մարմինն Օրենսգրքով սահմանված դեպքերում և կարգով չի ընդունել մեղադրյալի հրաժարվելը պաշտպանից: Ինչ վերաբերում է այն հիմքերին, որոնք ընդունված է անվանել «պաշտպանի պարտադիր մասնակցության դեպքեր», ապա դրանք նախ և առաջ դարձել են պաշտպանից մեղադրյալի հրաժարվելը չընդունելու նախադրյալներ: Ընդ որում, ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, այդ դեպքերում վարույթն իրականացնող մարմինն այլևս չունի մեղադրյալի հրաժարվելն ընդունելու կամ չընդունելու հայեցողություն²:

Պաշտպանից մեղադրյալի հրաժարվելն ընդունելու արգելքների շրջանակն էապես ընդլայնվել է: Ի թիվս նախկինում սահմանվածների, դրանց շարքին են դասվել նաև այն դեպքերը, երբ մեղադրյալի նկատմամբ իրականացվում է հեռակա վարույթ³, անհրաժեշտ է կատարել մեղադրյալին առնչվող ցուցմունքի դեպոնացում⁴, մեղադրյալը միջնորդել է դատական նիստն անցկացնել իր բացակայությամբ⁵, վարույթն իրականացնող մարմինը պաշտպանին ազատել է հետագա վարույթին մասնակցելուց⁶ կամ պաշտպանին հեռացրել է վարույթից⁷:

Հատկանշական է նաև, որ ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, պաշտպանի մասնակցությունը վարույթին պարտադիր դարձնող հիմքերը սպառիչ թվարկված չեն, ինչից հետևում է, որ քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը, հաշվի առնելով արդարադատության շահը, միշտ հնարավորություն ունի Օրենսգրքում հատուկ չնշված հիմքերից բացի բերել հավելյալ հիմնավորումներ և ըստ էության մեղադրյալի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 57-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ գլուխը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 272-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 68-րդ և 72-րդ հոդվածները:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածը:

կամքին հակառակ իրականացնել նրա պաշտպան ունենալու իրավունքը (օրինակ՝ դա կարող է տեղի ունենալ այն դեպքերում, երբ մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքի բնույթը կամ ծավալը կամ մեղադրյալի կրթական մակարդակը նրան ակնհայտորեն թույլ չեն տալու ինքնուրույն և արդյունավետ կերպով պաշտպանել իր իրավունքներն ու իրավաչափ շահերը):

Այս կարգավորումը համահունչ է Եվրոպական Դատարանի կողմից սահմանված այն չափանիշներին, համաձայն որոնց՝ պետությունն ունի հայեցողություն (թեև սահմանափակ) որոշելու մեղադրյալի համար պաշտպան նշանակելու պայմանները: Հետևաբար, ազգային դատարաններն իրավասու են սահմանել, որ արդարադատության շահը պահանջում է պաշտպանի պարտադիր նշանակում, ինչպես նաև, որ դա կիրառվում է ի շահ մեղադրյալի՝ նրա շահերը պատշաճ պաշտպանելու համար¹:

Այլ դեպքերում մեղադրյալի հրաժարվելը պաշտպանից ընդունվում է միայն Օրենսգրքում հստակ սահմանված բոլոր պայմանները պահպանելու պարագայում²: Դա պայմանավորված է նաև այն կարգավորմամբ, որ պաշտպանից հրաժարվելը կարող է հետապնդել միայն մեկ իրավաչափ նպատակ, այն է՝ մեղադրյալը ցանկանում է իր պաշտպանությունն իրականացնել անձամբ, առանց որևէ պաշտպանի օգնության: Իսկ վարույթին արդեն ներգրավված պաշտպանին մեկ այլ պաշտպանով փոխարինելու մտադրություն ունենալու դեպքում, մեղադրյալը ոչ թե պետք է հրաժարվի պաշտպանից և նոր պաշտպան հրավիրի, այլ՝ պարզապես դադարեցնի գործող պաշտպանի լիազորությունները՝ նրան փոխարինելու նպատակով³:

¹ Տես՝ մասնավորապես՝ *Correia de Matos v. Portugal* [GC], կետ 122, *Croissant v. Germany*, կետ 27, *Lagerblom v. Sweden*, կետ 50:

² Տես՝ Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

Հարկ է նշել, որ այս կարգավորումներն, այդուհանդերձ, մեղադրյալին չեն զրկում պաշտպանից հրաժարվելուց հետո այդ կապակցությամբ իր դիրքորոշումը փոխելու և նորից պաշտպանով ներկայացված լինելու հնարավորությունից: Պարզապես Օրենսգրքի ուղղակի պահանջի ուժով մեղադրյալը չի կարող վարույթ վերադարձնել նախորդ պաշտպանին, այլ ստիպված է լինելու համագործակցել նոր պաշտպանի հետ¹: Միաժամանակ նոր պաշտպան ունենալու մեղադրյալի կամարտահայտությունը ևս բացարձակ չէ և այդ իրավունքը կարող է սահմանափակվել, եթե մեղադրյալն ակնհայտ չարաշահում է այն: Այս դեպքում քրեական վարույթն իրականացնող մարմինն իրավասու է կիրառել հատուկ դատավարական սանկցիան և չընդունել պաշտպանից հրաժարվելը՝ դրանով ապահովելով վարույթի բնականոն ընթացքը²:

Ինչպես մեղադրյալի դեպքում, պաշտպանի իրավունքները ևս էապես ընդլայնվել են³: Մասնավորապես՝ պաշտպանը հնարավորություն ունի առանց որևէ նախապայմանի մասնակցել իր պաշտպանյալի մասնակցությամբ կատարվող ցանկացած ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողության: Այսինքն՝ ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, պաշտպանի այս իրավունքի իրականացման համար այլևս անհրաժեշտ չէ, որպեսզի դա պահանջի մեղադրյալը կամ դրա մասին միջնորդի ինքը՝ պաշտպանը: Այս կարգավորմամբ իրացվել է նաև Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումներից մեկը, ըստ որի՝ նշված իրավունքի իրականացումը մեղադրյալի կամարտահայտությամբ կամ պաշտպանի միջնորդությամբ պայմանավորելը հակասում է Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ ունենալու, ինչպես նաև իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքներին⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 29-րդ, 141-րդ և 143-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 49-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 08.10.2013թ. ՄԴՈ-1119 որոշումը:

Պաշտպանը կարող է նաև վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ձեռք բերել և ներկայացնել ապացույցներ, այլ ոչ թե նյութեր, ինչպես դա նախատեսված էր նախկին օրենսգրքով: Այս ձևակերպումից հետևում է, որ պաշտպանի կողմից ձեռք բերված և ներկայացված փաստաթուղթը կամ առարկան իր բնույթով ի սկզբանե հավասարազոր է քննիչի հավաքած փաստական տվյալներին, և պաշտպանը դրանք ապացույց ճանաչելու խնդրանքով վերջինիս չպետք է դիմի: Այս իրավունքի իրականացումը մինչդատական վարույթում ապահովվում է քննիչի համար սահմանված համապատասխան պարտականությամբ, ըստ որի՝ վերջինս պարտավոր է վարույթի նյութերին կցել պաշտպանի ներկայացրած առարկան կամ փաստաթուղթը¹:

Պաշտպանին վերապահված նոր իրավունքներից մեկն էլ իր խնդրանքով իր կամ իր պաշտպանյալի մասնակցությամբ, ինչպես նաև իր պաշտպանյալի կամ իր միջնորդությամբ կատարված ապացուցողական և վարութային այլ գործողությունների արձանագրությունների, այդ թվում՝ դրանց հավելվածների պատճենները, ինչպես նաև այն փաստաթղթերի պատճենները ստանալն է, որոնք իր պաշտպանյալն Օրենսգրքով ստանալու իրավունք ունի: Այս իրավունքի իրացմամբ էապես բարձրանում է նախաքննության ընթացքի և միջանկյալ արդյունքների վերաբերյալ պաշտպանի, հետևաբար, և մեղադրյալի տեղեկացվածության աստիճանը, զգալիորեն մեղմվում է այս առումով վերջիններիս և քննիչի ու դատախազի միջև եղած էական անհավասարությունը, ստացվում են պաշտպանությունը պատշաճ և ավելի արդյունավետ կազմակերպելու ու իրականացնելու հավելյալ հնարավորություններ:

Պաշտպանը ևս ուղիղ իրավունք է ստացել իր, ինչպես նաև իր ընտանիքի անդամի կամ այլ մերձավոր անձի կյանքին, առողջությանը և իրավաչափ շահերին սպառնացող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 233-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

վտանգի դեպքում վարույթն իրականացնող մարմնից հայցելու և ստանալու հատուկ պաշտպանություն¹:

Դրա հետ մեկտեղ պաշտպանի առանձին իրավունքների իրականացման համար նախատեսվել են որոշակի պայմաններ: Նման կարգավորման հիմքը իրավունքի սահմանափակման և հակակշիռ հանրային շահի պաշտպանության նպատակի համաչափության ապահովումն է²: Այս համատեքստում պաշտպանը դարձյալ իրավունք ունի հարցման ենթարկելու ֆիզիկական անձանց, սակայն արդեն նրանց համաձայնության դեպքում: Այս պայմանը ողջամտորեն ենթադրվում էր, սակայն նախկին օրենսգրքում ուղիղ ամրագրված չէր, ինչի հետևանքով տպավորություն էր ստեղծվում, թե այս իրավունքը բացարձակ բնույթ ունի:

Նույն տրամաբանությամբ պաշտպանը տարբեր մարմիններից և անձանցից փաստաթղթեր և տեղեկություններ պահանջելու և ստանալու իրավունք ունի, եթե դրանք օրենքով պահպանվող գաղտնիք չեն պարունակում: Այս դեպքում Օրենսգիրքը ստացվելիք տեղեկությունների շրջանակը սահմանափակել է ոչ միայն պետական և ծառայողական գաղտնիքով, ինչպես դա անարդարացիորեն նախատեսված էր նախկին օրենսգրքով, այլ երրորդ անձանց իրավունքների պաշտպանությունն ապահովող այլ գաղտնիքներով, որպիսիք, ի թիվս այլնի, կարող են լինել բանկային, ապահովագրական կամ առևտրային գաղտնիքները:

Որոշակի հանգամանքով պայմանավորված վերապահումով կարող է իրականացվել նաև իր պաշտպանյալի հետ առանց տեսակցությունների սահմանափակման, խորհրդապահական կարգով (կոնֆիդենցիալ), անարգել տեսակցելու իրավունքը, եթե մեղադրյալի մասնակցությամբ կատարվում են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

վարութային այլ գործողություններ: Այս սահմանափակումը կարող է տարածվել նաև ձերբակալվածի հարցաքննությունից առաջ նրա և պաշտպանի միջև շփումների վրա¹:

Ի վերջո, պաշտպանը սահմանափակված է նաև մասնակցելու իր կամ իր պաշտպանյալի միջնորդությամբ կատարվող ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողությանը, եթե դա կարող է վնասել այլ անձանց կամ արդարադատության շահերին: Թեև այս վտանգի առկայությունը և լրջությունը վերջին հաշվով գնահատելու է քննիչը, սակայն վարության խոցելի մասնակիցների, օրինակ՝ անչափահաս տուժողի կամ վկայի իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը կամ ապացույցի կորստի ռիսկը նշված դեպքում գերակշռում է այս կամ այն գործողությանը զուտ մասնակցելու իրավունքի նկատմամբ: Սակայն այս արգելքը չի տարածվում պաշտպանի բացակայությամբ կատարված գործողության արդյունքին ծանոթանալու վրա, քանզի, ինչպես արդեն նշվել է, նա իրավունք ունի ստանալու իր պաշտպանյալի կամ իր միջնորդությամբ կատարված ապացուցողական և վարութային այլ գործողությունների արձանագրությունների պատճենները՝ նույնիսկ եթե չի մասնակցել դրանց:

Ինչ վերաբերում է պաշտպանի վարութային վարքագծի սահմանափակումներին կամ նրա պարտականություններին, ապա դրանք նախկին օրենսգրքի համեմատ էական փոփոխությունների չեն ենթարկվել: Այդուհանդերձ, դրանցից երկուսի կապակցությամբ հարկ է ներկայացնել որոշակի պարզաբանումներ:

Այսպես՝ պաշտպանն իրավունք չունի սեփական նախաձեռնությամբ դադարեցնելու իր լիազորությունները, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի: Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, որը պաշտպանի լիազորություններն ինքնակամ դադարեցնելու բացարձակ արգելք էր սահմանում, նոր կարգավորումը մեղմել է այս սահմանափակումը: Այս դեպքում հաշվի են առնվել ինչպես օրենսդրական այլ կարգավորումները², այնպես էլ այն իրավիճակները, երբ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 222-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Փաստաբանության մասին ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածը:

պաշտպանն օբյեկտիվորեն չի կարող իրականացնել իր լիազորությունները, օրինակ՝ վստահորդի կողմից իր պայմանագրային պարտավորությունները չկատարելու կամ նրանից ոչ իրավաչափ հանձնարարություններ ստանալու դեպքերում:

Դրա հետ մեկտեղ պաշտպանը պարտավոր է վարույթին մասնակցելուց իրեն ազատելու խնդրանքով դիմելու վարույթն իրականացնող մարմնին, եթե դա չանելն անխուսափելիորեն կվնասի պաշտպանյալի իրավաչափ շահերին: Մասնավորապես՝ դա կարող է վերաբերել այն դեպքերին, երբ պաշտպանը մասնագիտական ծանրաբեռնվածության կամ անձնական պատճառներով տևական ժամանակով չի կարող մասնակցել վարույթին կամ հայտնվել է շահերի բախման վիճակում: Այս կարգավորումն ուղղակիորեն կապված է նաև հարգելի պատճառով փաստաբանին վարույթին մասնակցելուց ազատելու հետ¹:

Օրենսգրքի հիմնական նորամուծություններից մեկն էլ այն է, որ պաշտպանի համար նախատեսվել են քրեական վարույթին մասնակցելու որոշակի սահմանափակումներ: Մասնավորապես՝ իրացնելով «մեկ փաստաբան՝ մեկ վստահորդ» ընդհանուր գաղափարը, Օրենսգիրքը սահմանել է, որ միևնույն վարույթի շրջանակներում նույն պաշտպանը կարող է ներկայացնել միայն մեկ մեղադրյալի²:

Այս կարգավորումն ունի կախարգելիչ բնույթ և կոչված է բացառել այն իրավիճակները, երբ նույն պաշտպանի կողմից երկու կամ ավելի մեղադրյալների պաշտպանությունն իրականացնելու ընթացքում նրանց շահերի միջև առաջանում են հակասություններ կամ բացահայտվում են այդպիսիք: Եվ որպեսզի պաշտպանը չկանգնի փաստաբանական էթիկայի կանոնների խախտման վտանգի առջև ու ստիպված չլինի հրաժարվել բոլոր պաշտպանյալներին ներկայացնելուց, Օրենսգիրքը հնարավոր այս իրավիճակի բոլոր մասնակիցներին ի սկզբանե ապահովագրում է անցանկալի փոխհարաբերությունների մեջ հայտնվելու ռիսկից:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 72-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով իրավակիրառ պրակտիկայի պահանջները, օրենսդիրը հրաժարվել է բացարձակ կոշտ կարգավորումից և նախատեսել է մեկ բացառություն, որով, որոշակի պայմանների միաժամանակյա պահպանման պարագայում, արդարադատության շահին սպառնացող վտանգի չեզոքացումը գերադասել է այս կանոնից¹: Մասնավորապես՝ խոսքը վերաբերում է այն եզակի դեպքերին, երբ մեկից ավելի մեղադրյալների համար կարող է առկա լինել բացառապես հանրային պաշտպան նշանակելու հիմք, իսկ իրավասու մարմինը, տվյալ դատական տարածքում հանրային պաշտպանների բավարար քանակի բացակայության պատճառով, օբյեկտիվորեն հնարավորություն չունենա ապահովել այդպիսի ներկայացուցչություն:

Տուժողի վարութային նոր հասկացությունն² էապես ազդել է նրա կարգավիճակի բովանդակության վրա: Օրենսգիրքը հստակ և ընդգծված սահմանել է, որ տուժող կարող է ճանաչվել ոչ միայն ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը, այլև պետությունը, համայնքը կամ միջազգային կազմակերպությունը: Ենթադրյալ հանցանքից վնաս կրած սուբյեկտների այսպիսի լայն և սպառիչ շրջանակի նախատեսումը ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից տարբերվող սուբյեկտներին տուժող ճանաչելու առումով գործնականում որևէ վեճի կամ տարաձայնության տեղ չի թողնում:

Բացի այդ, ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, ենթադրյալ հանցանքով տուժողին պատճառված վնասի տեսակները չրվարկելը ավելի դյուրին է դարձնում տուժող ճանաչելու հնարավորությունն այն դեպքերում, երբ առկա հետևանքները հնարավոր չէ կամ առնվազն վիճելի է բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնասի հետ նույնացնելը:

Ի վերջո, տուժողի կրած վնասը ենթադրյալ հանցանքով անմիջականորեն պատճառված լինելն այլևս նրան այդպիսի կարգավիճակ տալու պարտադիր պայման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 45-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 26-րդ կետը:

չէ: Դա նշանակում է, որ քրեական վարույթի շրջանակներում տուժող կարող է ճանաչվել թե այն անձը, ում դեմ անմիջականորեն ուղղված է եղել հանցագործությունը, և թե նա, ում իրավաչափ շահերի դեմ ուղղակի ոտնձգություն չի եղել (օրինակ՝ պայթեցման սարքի գործադրմամբ անձի սպանության դեպքում տուժող են ճանչվելու նաև այն անձինք, ում այդ արարքով գույքային վնաս է պատճառվել): Դրանով է պայմանավորված նաև այն հանգամանքը, որ Օրենսգիրքը քաղաքացիական հայցվոր կամ գույքային հայցվոր սուբյեկտ չի նախատեսել՝ վերջինիս փաստացի նույնացնելով տուժողի հետ:

Տուժողի կարգավիճակին վերաբերող ընդհանուր կարգավորումներից մեկն էլ այն է, որ վարույթի ընթացքում բավարար հիմքերի ի հայտ գալու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ տուժողի կարգավիճակը ենթակա է դադարեցման¹: Այսպիսի լուծումը նշանակում է, որ անձին տուժող ճանաչելը ամբողջ վարույթին նրա մասնակցությունը դեռևս չի երաշխավորում և այդ որոշումը ոչ իրավաչափ դարձնող հանգամանքների առկայությունը (օրինակ՝ ենթադրյալ հանցանքով պատճառված վնասի բացակայությունը կամ ենթադրյալ հանցանքով մեկ այլ անձի վնաս պատճառելու փաստը պարզելը) թույլ է տալիս անձին զրկել այդ կարգավիճակից՝ չսպասելով քրեական վարույթի ավարտին:

Տուժողի կարգավիճակի առանձնահատկություններից մեկը դրսևորվում է ցուցմունք տալու նրա իրավապարտականության մեջ: Սակայն այս թվացյալ երկվությունն ունի վարությաին բացատրություն: Տուժողի ցուցմունք տալու պարտականությունը նախ և առաջ բխում է վարույթի հանրայնությունից, որի բաղադրիչներից մեկի համաձայն՝ տուժողը պարտավոր է օժանդակել քրեական վարույթում հանրային շահերի պաշտպանությանը²: Մինչդեռ տուժողի ցուցմունք տալու իրավունքն առավելապես ուղղված է նրա մասնավոր շահերի պաշտպանությանը: Միաժամանակ այս իրավունքից օրգանապես բխող՝ ցուցմունք

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

տալուց կամ նյութեր տրամադրելուց հրաժարվելու տուժողի հիմնական իրավունքը (բնականաբար, ողջամտորեն ենթադրելի այն պայմանով, որ դրանք հետագայում կարող են օգտագործվել իր կամ իր ամուսնու կամ մերձավոր ազգականի դեմ) հիմնված է սահմանադրական կարգավորման¹ և քրեական վարույթի մեկ այլ՝ մասնավոր և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության սկզբունքի² վրա: Հետևապես, տուժողի՝ ցուցմունք տալու ընդհանուր պարտականությունը կարող է մասնակի չեզոքացվել նրան վերապահված հատուկ արտոնությամբ, որի ուժով վերջինս ունի տրամադրման ենթակա տեղեկությունների կամ նյութերի բովանդակությունը որոշելու հարաբերական ազատություն:

Մեղադրյալի և պաշտպանի նմանությամբ տուժողը ևս օժտվել է վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ապացույցներ ներկայացնելու ուղիղ իրավունքով: Այս հնարավորությամբ Օրենսգիրքը տուժողին նույնպես ազատել է համապատասխան միջնորդություն ներկայացնելու և այն հիմնավորելու պարտականությունից: Մինչդատական վարույթում տուժողի այս իրավունքն իրացվում է հատուկ նախատեսված նոր գործիքի միջոցով՝ «առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը» քննչական գործողությունը կատարելով³:

Օրենսգիրքն ընդլայնել է նաև մինչդատական վարույթի ընթացքում տուժողին տրամադրվելիք փաստաթղթերի շրջանակը: Այսուհետ նա իրավունք ունի իր խնդրանքով անվճար ստանալու իր մասնակցությամբ կատարված ապացուցողական և վարութային այլ գործողության արձանագրության, այդ թվում՝ դրա հավելվածի, ինչպես նաև փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշման և փորձագետի եզրակացության պատճենները, այնինչ նախկին օրենսգրքով մինչև նախաքննության ավարտը տուժողը համապատասխան արձանագրություններին կամ փորձաքննությանը վերաբերող փաստաթղթերին կարող էր միայն ծանոթանալ:

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 65-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 233-րդ հոդվածը:

Նկատի ունենալով, որ Օրենսգիրքն ըստ էության միավորել է տուժողի և քաղաքացիական հայցվորի կարգավիճակները, տուժողին վերապահվել է ոչ միայն հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցում ստանալու, այլև իրեն ենթադրաբար պատճառված վնասը հատուցելու նպատակով՝ գույքային հայց ներկայացնելու իրավունք: Տուժողը կարող է նաև փոփոխել գույքային հայցը, ինչպես նաև հրաժարվել դրանից: Սակայն թվարկված բոլոր իրավունքների իրականացման համար Օրենսգիրքը սահմանել է որոշակի պայմաններ:

Նախ, տուժողը գույքային հայցը կարող է հարուցել միայն դատարանում և մինչև դատաքննության որոշակի փուլի ավարտը: Բացի այդ, գույքային հայցի փոփոխության կամ լրացման համար ևս կա վարութային վերջնակետ. դա կարող է տեղի ունենալ մինչև դատարանում ապացույցների հետազոտման ավարտը: Ի վերջո, գույքային հայցից հրաժարվելու իրավունքը ևս բացարձակ չէ և տուժողը ազատ է դա անել մինչև դատարանի առանձին սենյակ հեռանալը¹:

Օրենսգիրքը նախկին իրավակարգավորման նմանությամբ հնարավոր է համարում, որ տուժողի իրավունքներն ու պարտականություններն անցնեն այն անձին, ում մերձավոր ազգական տուժողը կամ տուժող ճանաչվելու ենթակա անձը մահացել է: Սակայն, ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, այդ անձը ճանաչվում է հենց տուժող², այլ ոչ թե տուժողի իրավահաջորդ, քանզի Օրենսգիրքը վարութային հարաբերություններում իրավահաջորդության գաղափարը չի ընդունում:

Այս իրավակարգավորման հիմնական առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ նշված ձևաչափով տուժող ճանաչվելու մեկից ավելի հավակնորդների առկայության դեպքում ընտրվում է ոչ թե դատախազի կամ դատարանի որոշած անձը, այլ այն մերձավոր ազգականը, որի թեկնածությունն իր համաձայնության առկայության

¹ Գույքային հայցի հետ կապված առավել մանրամասն տես՝ Օրենսգրքի 157-163-րդ հոդվածները, ինչպես նաև 317-րդ, 345-րդ և 348-րդ հոդվածների վերաբերելի կարգավորումները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածը:

դեպքում պաշտպանում են մյուսները: Միաժամանակ Օրենսգիրքը սահմանում է, որ մահացած տուժողի կամ տուժող ճանաչվելու ենթակա անձի փոխարեն տուժող ճանաչվում է նրա մերձավոր ազգականներից, որպես կանոն, միայն մեկը, ինչից հետևում է, որ վերոնշյալ անձանց միջև տարաձայնությունների առկայության դեպքում այդ կարգավիճակով վարույթին կարող են ներգրավվել մեկից ավելի անձինք¹:

Բնականաբար, այս ընթացակարգով տուժող ճանաչված անձի համար կան տուժողի իրավունքների և պարտականությունների իրականացման ողջամիտ սահմանափակումներ: Սակայն գլխավոր նորամուծությունն այն է, որ այս անձը կարող է հարցաքննվել ոչ թե որպես վկա, այլ միայն որպես տուժող²:

Քրեական վարույթի շրջանակներում տուժողը կարող է հանդես գալ նաև հավելյալ հատուկ կարգվիճակով՝ **որպես մասնավոր մեղադրող**³: Այս կարգավորումը կիրառելի է միայն մասնավոր կարգով իրականացվող քրեական հետապնդման դեպքում, երբ քրեական վարույթը սկսվում է բացառապես ենթադրյալ հանցանքից տուժածի ներկայացրած քրեական հայցի հիման վրա⁴: Մասնավոր մեղադրանքի վարույթում անձը տուժող է ճանաչվում բացառապես դատարանի որոշմամբ: Այս կարգավիճակով տուժողի վարույթային իրավունքների և պարտականությունների բովանդակությունն, ընդհանուր օրինաչափություններից բացի, պայմանավորված է նաև մասնավոր կարգով իրականացվող քրեական հետապնդման և դրա իրացումն ապահովող նոր կառուցակարգի՝ մասնավոր մեղադրանքով վարույթի յուրահատկությամբ⁵:

Տուժողը քրեական վարույթին կարող է մասնակցել ինչպես անձամբ, այնպես էլ **ներկայացուցչի միջոցով**: Կախված տուժողի անձի առանձնահատկություններից այդ ներկայացուցչությունը նրա համար կարող է լինել պարտադիր կամ հայեցողական:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 29-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 54-րդ գլուխը:

Այսպես, անչափահաս, անգործունակ կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող տուժողի իրավունքները նրա փոխարեն իրականացնում է նրա օրինական ներկայացուցիչը, իսկ տուժող ճանաչված իրավաբանական անձի իրավունքները և պարտականություններն իրականացնում է նրա օրինական ներկայացուցիչը¹: Այսինքն՝ այս տուժողների դեպքում օրինական ներկայացուցիչն այն անձն է, ով իրավասու է հանդես գալ տուժողի անունից օրենքի ուժով՝ առանց հատուկ լիազորության: Նույն տրամաբանությամբ քրեական վարույթում օրինական ներկայացուցչի միջոցով հանդես է գալու նաև տուժող ճանաչված պետությունը, համայնքը կամ միջազգային կազմակերպությունը:

Ինչ վերաբերում է հայեցողական ներկայացուցչությանը, ապա տուժողը կարող է ունենալ նաև պայմանագրային կամ հատուկ կարգով լիազորված ներկայացուցիչ², այսինքն՝ իր ցանկությամբ Օրենսգրքով նախանշված անձանց ներգրավել քրեական վարույթին իր իրավունքներն ու իրավաչափ շահերը ներկայացնելու համար:

Անձը տուժողի ինչպես օրինական ներկայացուցիչ, այնպես էլ լիազոր ներկայացուցիչ է ճանաչվում վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ: Ընդ որում, որպես օրինական ներկայացուցիչ թույլատրվում է մասնակցել այն ծնողին, որդեգրողին, խնամակալին կամ հոգաբարձուին, որի թեկնածությունն իր համաձայնության առկայության դեպքում պաշտպանում են մյուսները և, ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, դատախազը կամ դատարանն այլևս իրավասու չէ որոշելու որպես օրինական ներկայացուցիչ մասնակցող անձին: Հաշվի առնելով, որ վարույթին որպես տուժողի օրինական ներկայացուցիչ կարող է մասնակցել վերոնշյալ անձանցից, որպես կանոն, միայն մեկը, նրանց միջև տարաձայնությունների

¹ Տուժողի օրինական ներկայացուցչի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 30-րդ կետում:

² Տուժողի լիազոր ներկայացուցչի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 31-րդ կետում:

առկայության դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է այդ կարգավիճակով ներգրավել մեկից ավելի անձանց¹:

Մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի նմանությամբ տուժողի օրինական ներկայացուցիչը ևս իրավունք չունի կատարելու տուժողի շահերին վնասող որևէ գործողություն: Հետևաբար, այս պահանջը խախտելու դեպքում նրա համար կարող են վրա հասնել վարութային նույն անբարենպաստ հետևանքները²:

Անչափահաս տուժողի նկատմամբ փորձաքննություն կատարելու դեպքում նրա օրինական ներկայացուցչի համար Օրենսգրքով նախատեսված է հավելյալ կարգավորում³:

Անդրադառնալով տուժողի լիազոր ներկայացուցչին վերաբերող մյուս կարգավորումներին, հարկ է նշել, որ տուժողը նրան կարող է վերապահել ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հատուկ լիազորություններ: Հատուկ լիազորություններ չունենալու դեպքում լիազոր ներկայացուցիչը զրկվում է Օրենսգրքով տուժողին վերապահված որոշ իրավունքներ իրականացնելու հնարավորությունից⁴: Տուժողի լիազոր ներկայացուցչի համար կիրառելի են նաև վարույթին փաստաբանի մասնակցությունը բացառող հանգամանքները⁵:

Վարույթի մասնավոր մասնակիցների ցանկը եզրափակում է **գույքային պատասխանողը**⁶: Նկատի ունենալով, որ տուժողը գույքային հայցը կարող է հարուցել միայն դատարանում, այս սուբյեկտն ի հայտ է գալիս, հետևաբար, համապատասխան

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի կարգավորումները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածը:

⁶ Գույքային պատասխանողի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 27-րդ կետում:

հարաբերությունների մասնակից է դառնում բացառապես դատաքննության փուլից: Դատարանի որոշմամբ գույքային պատասխանող է ճանաչվում մեղադրյալը կամ այն անձը, որի վրա կարող է գույքային պատասխանատվություն դրվել մեղադրյալի գործողությունների համար¹ (անչափահաս, անգործունակ կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող մեղադրյալի կողմից վնաս պատճառելու դեպքում՝ նրա օրինական ներկայացուցիչը, աշխատողի դեպքում՝ իրավաբանական անձը, իսկ պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնատար անձանց դեպքում՝ համապատասխանաբար՝ պետությունը կամ համայնքը):

Գույքային պատասխանողին վերապահված են մի շարք առանձնահատուկ իրավունքներ, որոնք իրենց բնույթով հատկապես կոչված են ապահովել նրա դեմ ներկայացված գույքային հայցից արդյունավետ պաշտպանվելու հնարավորությունը²:

Ինչ վերաբերում է գույքային պատասխանողի պարտականություններին, ապա ի տարբերություն վարույթի այլ մասնավոր մասնակիցների, նա պարտավոր է դատարանի պահանջով ներկայացնել իր մոտ եղած առարկաները, փաստաթղթերը կամ այլ նյութերը: Այս տարբերակումը պայմանավորված է քրեական վարույթում գույքային հայցի քննության և լուծման առանձնահատկություններով³: Այդուհանդերձ, նույնիսկ այս դեպքում գույքային պատասխանողն իրավունք ունի հրաժարվել որոշակի նյութեր տրամադրելուց կամ տեղեկություններ հայտնելուց, եթե կգտնի, որ դրանք հետագայում կարող են օգտագործվել կամ մեկնաբանվել ի վնաս իրեն, իր ամուսնու կամ մերձավոր ազգականի⁴:

Գույքային պատասխանողը ևս քրեական վարույթին կարող է մասնակցել ինչպես անձամբ, այնպես էլ ներկայացուցչի միջոցով: Գույքային պատասխանող ճանաչված

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 317-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ, 3-րդ, 10-րդ, 19-րդ և 20-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 158-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

իրավաբանական անձի իրավունքները և պարտականությունները կարող է իրականացնել միայն դրա օրինական ներկայացուցիչը¹: Ինչ վերաբերում է լիազոր ներկայացուցչին², ապա նա իրեն տրված լիազորագրի բովանդակությամբ պայմանավորված կարող է ունենալ ընդհանուր և հատուկ լիազորություններ: Առանձին իրավունքներ լիազոր ներկայացուցիչը կարող է իրականացնել միայն հատուկ լիազորություններով օժտվելու դեպքում³: Գույքային պատասխանողի լիազոր ներկայացուցչի համար նույնպես կիրառելի են վարույթին փաստաբանի մասնակցությունը բացառող հանգամանքները⁴: Գույքային պատասխանողի թե օրինական ներկայացուցիչը, և թե լիազոր ներկայացուցիչը այդպիսին կարող են ճանաչվել միայն դատարանի որոշմամբ:

ԳԼՈՒԽ 7. ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ՕԺԱՆԴԱԿՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

Օրենսգրքի 7-րդ գլուխը առանձին հոդվածներ է նվիրել վարույթին օժանդակող անձանց⁵ կարգավիճակին, սահմանելով ինչպես նշված սուբյեկտների հասկացությունը, այնպես էլ նրանց իրավունքները և պարտականությունները: Ընդ որում, վարույթին օժանդակող անձանց շրջանակը փոփոխությունների է ենթարկվել, քանի որ դրանում այլևս ներռաված չեն մասնագետը և վկայի օրինական ներկայացուցիչը՝ որպես ինքնուրույն սուբյեկտներ, սակայն դրա փոխարեն դատավարական ինքնուրույն սուբյեկտ է դիտվել հոգեբանը: Թեև Օրենսգիրքը, պայմանավորված քրեական վարույթին հոգեբանի մասնակցության սահմանափակ և

¹ Գույքային պատասխանողի օրինական ներկայացուցչի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 30-րդ կետում:

² Գույքային պատասխանողի լիազոր ներկայացուցչի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 31-րդ կետում:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածը:

⁵ Վարույթին օժանդակող անձանց շրջանակը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 14-րդ կետում:

դրվագային բնույթով, դատավարության այս մասնակցին առանձին հոդված չի նվիրել, սակայն հոգեբանի իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանված են անչափահասի, անգործունակի կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի մասնակցությամբ կատարվող քննչական գործողության կատարման ընթացակարգը կարգավորող հոդվածներում¹:

Օժանդակող սուբյեկտներից քրեական վարույթին ամենալայն ներգրավվածություն ունեցողը *վկան է*: Թեև Օրենսգրքն առանձին հոդվածներ է նվիրել վկայի հասկացությանն ու նրա կարգավիճակին,² սակայն վկայի իրավունքների և պարտականությունների վերաբերյալ դրույթներ նախատեսված են նաև մինչդատական վարույթում և դատարանում հարցաքննության դատավարական ընթացակարգը կանոնակարգող հոդվածներում³, ծանուցումների և պարզաբանումների դատավարական կարգը սահմանող հոդվածներում,⁴ վարձատրությունը, ծախսերը և հատուցումը կարգավորող հոդվածներում,⁵ նախաքննության տվյալների հրապարակման անթույլատրելիությունը սահմանող հոդվածում⁶ և այլն:

Օրենսգիրքը, պայմանավորված վարույթի համար տեղեկությունների տիրապետող անձի կարգավիճակով, սահմանում է այն անձանց սպառիչ ցանկը, ովքեր չեն կարող վարույթի ընթացքում հարցաքննվել վկայի կարգավիճակով: Նման սահմանափակումը պայմանավորված է նշված անձանց կողմից՝ իրենց կարգավիճակից բխող իրավունքների և պարտականությունների անկաշկանդ իրականացումն ապահովելու անհրաժեշտությամբ՝ նրանց ազատելով մասնագիտական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 212-րդ, 217-րդ, 329-րդ, 415-րդ հոդվածները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 57-րդ և 58-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 218-րդ, 326-րդ և 329-րդ հոդվածները:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ գլուխը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ գլուխը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 186-րդ հոդվածը:

և պաշտոնական պարտականությունների իրականացման կապակցությամբ իրենց հայտնի դարձած տեղեկությունները հետագայում քրեական վարույթի ընթացքում հայտնելու մտավախությունից:

Քանի որ անձի՝ քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները ճիշտ ընկալելու, հիշելու և վերարտադրելու ունակությունը հնարավոր է պարզել բացառապես հատուկ գիտելիքների վրա հիմնված հետազոտության արդյունքում¹, Օրենսգիրքն ի սկզբանե չի արգելում վկայի կարգավիճակով հարցաքննել այն անձանց, որոնց ընկալելու կամ վերարտադրելու կարողությունն առերևույթ սահմանափակ է: Հնարավոր են դեպքեր, երբ օրինակ՝ հոգեկան հիվանդությամբ տառապող անձի մոտ ժամանակավորապես վերականգնվի օբյեկտիվ իրականության փաստերը ճիշտ ընկալելու և վերարտադրելու ունակությունը, կամ տվյալ հիվանդությունն իր բնույթով այնպիսին լինի, որ անձին չգրկի երևույթների նշանակությունը հասկանալու և դրանք վերարտադրելու ունակությունից²: Հետևաբար, Օրենսգիրքը թեև նման ցուցմունքը համարում է օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված, սակայն, եթե հաստատվում է, որ բացակայում է ցուցմունք տվող անձի՝ ճիշտ ընկալելու, հիշելու և վերարտադրելու ունակությունը, ապա նման անձի տված ցուցմունքը վարույթի ընթացքում որպես ապացույց չի կարող օգտագործվել³:

Օրենսգիրքը չի արգելում նաև վկայի կարգավիճակով հարցաքննել հետաքննության մարմնի պետին և աշխատակիցներին՝ քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող այն հանգամանքների վերաբերյալ, որոնք նրանց հայտնի են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

² Տես՝ ԿԴ/0006/01/14 քրեական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 27.03.2015թ. որոշման 15.1-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-րդ կետը:

դարձել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ կամ գաղտնի քննչական գործողություններ կատարելիս:

Օրենսգիրքը վկայի կարգավիճակով քննիչի հարցաքննությունը թույլատրում է բացառապես այն դեպքում, երբ վիճարկվում է նրա ձեռք բերած իրեղեն ապացույցի, կատարած ապացուցողական կամ վարության այլ գործողության արձանագրության կամ արտավարության փաստաթղթի թույլատրելիությունը կամ հավաստիությունը և հարցաքննությունն անհրաժեշտ է վարույթի մասնակիցների կամ դատարանի մոտ ապացույցի թույլատրելիության կամ հավաստիության վերաբերյալ առկա հարցերին պարզաբանում տալու համար¹:

Քանի որ Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «դ» ենթակետով երաշխավորված՝ մեղադրյալի՝ իր դեմ ցուցմունք տված անձանց հակընդդեմ հարցման իրավունքը տարածվում է նաև փաստաթղթային ապացույցների նկատմամբ², ուստի Եվրոպական Դատարանի այս դիրքորոշումն իրացնելու նպատակով Օրենսգիրքը սահմանել է, որ քրեական հետապնդման մարմնի աշխատակցի կազմած փաստաթուղթը չի կարող օգտագործվել, եթե մեղադրյալը հնարավորություն չի ունեցել հարցաքննել տվյալ փաստաթուղթը ձեռք բերած կամ կազմած պաշտոնատար անձին՝ դրա ձեռքբերման կամ ամրագրման կարգի ենթադրյալ խախտման վերաբերյալ³:

Վկայի՝ նոր ձևակերպում ստացած իրավունքներից է հարցաքննությունից առաջ Օրենսգրքով նախատեսված իր իրավունքների և պարտականությունների մասին, ինչպես նաև ցուցմունք տալուց հրաժարվելու կամ սուտ ցուցմունք տալու համար օրենքով սահմանված պատասխանատվության մասին տեղեկացվելու իրավունք⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Chap Ltd v. Armenia, կետ 48:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 218-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Վկայի այս իրավունքին համապատասխանում է վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը՝ պարզաբանել վկայի իրավունքները և պարտականությունները, ապահովել դրանց իրականացման պատշաճ և իրական հնարավորությունը¹: Այս կարգավորությունը կարևոր երաշխիք է վկայի կողմից Օրենսգրքով իրեն վերապահված իրավունքներից պատշաճ օգտվելու համար և սրանով վերջ կդրվի տարածում ստացած այն գործելաոճին, որ վկան հարցաքննությունից առաջ տեղեկացվում է միայն ցուցմունք տալու իր պարտականության, իր և մերձավոր ազգականների դեմ չվկայելու իրավունքի, ճիշտ ցուցմունք տալու պարտականության և ցուցմունք տալուց հրաժարվելու կամ սուտ ցուցմունք տալու համար նախատեսված պատասխանատվության մասին:

Վկային վերապահված նոր իրավունքներից մեկն էլ իր, ինչպես նաև իր ընտանիքի անդամի կամ այլ մերձավոր անձի կյանքին, առողջությանը և իրավաչափ շահերին սպառնացող վտանգի դեպքում վարույթն իրականացնող մարմնից հատուկ պաշտպանություն հայցելու և ստանալու իրավունքը²: Օրենսգրքով նախատեսված հատուկ պաշտպանության բոլոր այն միջոցները, որոնք կիրառելի են վարույթի շրջանակներում սեփական կամ ներկայացվողի դատավարական շահ հետապնդող մասնակիցների նկատմամբ, հավասարապես կիրառելի են նաև վկայի նկատմամբ: Ընդ որում, հատուկ պաշտպանության միջոցները կարող են կիրառվել ինչպես վկայի միջնորդությամբ, այնպես էլ՝ վարույթն իրականացնող մարմնի նախաձեռնությամբ³: Ավելին, քանի որ վկան վարույթին ներգրավվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից վարույթին օժանդակելու նպատակով, վարույթն իրականացնող մարմինը, անգամ վկայի միջնորդության բացակայության դեպքում, ինքը պետք է նախաձեռնողականություն և շրջահայացություն դրսևորի՝ հիմքերի առկայության դեպքում վկայի անվտանգությունն ապահովելու համար:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 148-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածը:

Օրենսգիրքը վերանայել է նաև վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով փորձաքննության համար նմուշներ հանձնելու, քննման և փորձաքննության ենթարկվելու վկայի պարտականությունը¹: Հաշվի առնելով, որ վկան վարույթին ներգրավվում է բացառապես դրան օժանդակելու նպատակով, ուստի նրա անձեռնմխելիությանը միջամտությունը պետք է թույլատրելի լինի ծայրահեղ դեպքերում, որպես վերջին միջոց և հետապնդի բացառապես նրա ցուցմունքը ստուգելու իրավաչափ նպատակ: Հետևաբար, այսուհետ թույլատրելի կլինի նմուշներ վերցնել, վկային քննման կամ փորձաքննության ենթարկել միայն նրան հարցաքննելուց հետո այն դեպքում, եթե դա անհրաժեշտ կլինի նրա տված ցուցմունքը ստուգելու նպատակով:

Օրենսգրքով *փորձագետին* վերաբերող հիմնական նորամուծություններից մեկն այն է, որ վերջինս մեկտեղում է նաև մասնագետի գործառույթները: Թեև Օրենսգիրքը հրաժարվել է մասնագետին ինքնուրույն սուբյեկտ համարելուց, նրա համար առանձին կարգավիճակ սահմանելուց, սակայն պահպանել է նրա միակ գործառույթը՝ ապացուցողական կամ վարույթային գործողությանը մասնակցելով վարույթն իրականացնող մարմնին օժանդակելը՝ այն վերապահելով փորձագետին²: Ավելին, քանի որ Օրենսգիրքն ընդլայնել է ապացուցման գործընթացին մասնակցելու՝ մեղադրյալի և նրա պաշտպանի դատավարական հնարավորությունները՝ վերջիններիս վերապահելով ինքնուրույն ապացույց համարվող փորձագետի կարծիք³ ստանալու իրավունք⁴, Օրենսգիրքը վարույթի վերը նշված մասնավոր մասնակիցների այդ իրավունքի իրացումն ապահովելու համար ընդլայնել է փորձագետի դատավարական գործառույթները, սահմանելով, որ փորձագետը օժանդակում է վարույթին նաև առանց հետազոտություն իրականացնելու գրավոր կարծիք տալով⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 86-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետ, 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

Այսպիսով, փորձագետի համար ավանդական համարվող գործառնությունը՝ հետազոտություն իրականացնելուց և դրա հիման վրա եզրակացություն տալուց զատ, Օրենսգիրքը փորձագետի համար նախատեսել է վարույթին օժանդակելու ևս երկու եղանակ՝ առանց հետազոտություն իրականացնելու գրավոր կարծիք տալը և ապացուցողական կամ վարութային գործողությանը մասնակցելը:

Ընտ որում, եթե գրավոր եզրակացություն տալու համար փորձագետը կարող է վարույթին ներգրավվել ինչպես վարույթն իրականացնող մարմնի, այնպես էլ վարույթի մասնավոր մասնակցի կողմից, ապա գրավոր կարծիք տալու նպատակով փորձագետը վարույթին կարող է ներգրավվել միայն վարույթի մասնավոր մասնակցի կողմից, իսկ ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողությանը մասնակցելու համար՝ միայն վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից¹:

Օրենսգիրքը որդեգրել է *jura novit curia* մոտեցումը², այդ իսկ պատճառով իրավունքի հարցերի ընկալման և մեկնաբանման համար դատավարությունում նախատեսված չէ փորձագետի ներգրավման հնարավորություն: Օրենսգրքում տրված «փորձագետ չի ներգրավվում» ձևակերպումը³ նշանակում է, որ Հայաստանի Հանրապետության իրավունքի և միջազգային իրավունքի հարցերով վարույթն իրականացնող մարմինը զրկված է փորձագետի եզրակացություն, իսկ վարույթի մասնավոր մասնակիցները եզրակացություն կամ կարծիք ստանալու հնարավորությունից: Հակառակ դեպքում, իրավունքի հարցով տրված եզրակացությունը կամ կարծիքը, որպես ապացույց, պետք է ստուգվեր և գնահատվեր ընդհանուր կարգով, այդ թվում՝ հաստատվեր կամ հերքվեր այլ ապացույցներով, ինչը, մեղմ ասած, հնարավոր չէ: Բացի այդ, կողմը զրկված չէ իրավունքի մեկնաբանման կամ կիրառման հարցերով իր դիրքորոշումը ներկայացնել *amicus curiae*-ի տեսքով:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Լատիներենից թարգմանաբար նշանակում է՝ «դատավորները գիտեն իրավունքը», «դատարանին իրավունքը հայտնի է»:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Օրենսգրքով փորձագետի կարգավիճակի փոփոխությունը, ինչպես նշվեց, նախ և առաջ կապված է վարույթի հանրային մասնակիցների նախաձեռնությամբ ապացույց՝ գրավոր կարծիք տրամադրելու փորձագետին լրացուցիչ գործառնություն վերապահելու հետ: Պաշտպանության կողմին նման դատավարական հնարավորություն, իսկ փորձագետին՝ գործառնություն վերապահելով, Օրենսգրքը միանաժամանակ նախատեսել է գործուն ընթացակարգային հակակշիռներ՝ փորձագետի կարծիքի արժանահավատությունն ու դատավարության մասնակիցների հակընդդեմ հարցման իրավունքի իրացումն ապահովելու համար: Պաշտպանության կողմի նախաձեռնությամբ կարծիք տրամադրած փորձագետն առնվազն պետք է նախատեսի, որ.

ա) վարույթն իրականացնող մարմնի կամ վարույթի մասնավոր մասնակիցների կողմից իր կարծիքի վերաբերյալ կարող է հայցվել և ստացվել մեկ այլ փորձագետի գրավոր կարծիք,

բ) համապատասխան միջնորդության դեպքում նա պետք է ներկայանա դատարան, պատասխանի վարույթի մասնակիցների հարցերին, հակառակ դեպքում իր տրամադրած գրավոր կարծիքը որպես ապացույց չի կարող օգտագործվել¹:

Վարույթին օժանդակող հաջորդ սուբյեկտի՝ **թարգմանչի** դատավարական կարգավիճակը Օրենսգրքով գրեթե փոփոխությունների չի ենթարկվել: Թարգմանչի մասնագիտական անկախությունն ու անաչառությունն առավել ընդգծելու համար սահմանվել է, որ վարույթն իրականացնող մարմնի կարգադրությունները, որոնք վերաբերում են թարգմանության բովանդակությանը, թարգմանչի համար պարտադիր չեն²: Այս կարգավորմամբ անուղղակի ձևով ընդգծվել է նաև թարգմանչի մասնագիտական գործունեությանը վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից որևէ կերպ միջամտելու անթույլատրելիությունը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 332-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 61-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 7-րդ կետը:

Եթե ՀՀ-ում որոշակի լեզվով թարգմանիչ գտնելը դժվար է կամ անհնար, վարույթն իրականացնող մարմինը, հիմք ընդունելով քննչական գործողության կատարման ընթացքում տեխնիկական միջոցներ կիրառելու հնարավորությունը¹, կարող է թարգմանությունն ապահովել նաև հեռավար կարգով:

Թեև Օրենսգիրքը, որպես վարույթին օժանդակող ինքուրույն սուբյեկտ շարունակում է դիտել նաև **ընթերակային**, սակայն, ապացուցողական և վարութային այլ գործողությունների ընթացքն ամրագրող օբյեկտիվ միջոցների (տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ ամրագրում) առկայությունը ընթերակայի դերակատարումն իրավացիորեն էականորեն նվազեցրել է: Օրենսգրքը քննչական գործողության ընթացքն ու արդյունքներն ամրագրելու առաջնային օբյեկտիվ միջոց է դիտում տեսաձայնագրումը²:

Քննչական գործողության կատարմանն ընթերականեր են նգրավվում միայն այն դեպքում, եթե օբյեկտիվության ավելի բարձր մակարդակ ունեցող ամրագրման եղանակը՝ տեսաձայնագրումն օբյեկտիվորեն անհնար է: Ընդ որում, տեսաձայնագրման անհնարինությունը քննչական գործողությունը կատարող սուբյեկտի կողմից արձանագրության մեջ ենթակա է պարտադիր պատճառաբանման:

Բացառելու համար տարածում ստացած իրավակիրառական պրակտիկան, երբ միևնույն վարույթի շրջանակներում կատարվող մի քանի քննչական գործողության ներգրավվում են միևնույն ընթերակաները՝ դրանով իսկ անուղղակիորեն հաստատելով իրենց կապը վարույթն իրականացնող մարմնի հետ և կասկածի տակ դնելով քննչական գործողության արդյունքների արժանահավատությունը, Օրենսգիրքն արգելել է նույն ընթերակային մասնակից դարձնել միևնույն վարույթի ընթացքում կատարվող մեկից ավելի քննչական գործողության, բացառությամբ այն դեպքի, երբ այդ քննչական գործողությունն անմիջականորեն հաջորդում է տվյալ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 214-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 214-րդ հոդված:

ընթերակայի մասնակցությամբ կատարված մեկ այլ ապացուցողական գործողությանը (օրինակ՝ դեպքի վայրի զննությանն անմիջապես հաջորդում է քննչական փորձարարությունը)¹:

Վարույթին օժանդակող վերջին սուբյեկտը **դատական նիստի քարտուղարն** է: Դատական նիստի քարտուղարի իրավունքները և պարտականությունները սահմանող դրույթների ձևակերպումները հստակեցվել են², այնուամենայնիվ, վարույթի այս մասնակցի դատավարական կարգավիճակը Օրենսգրքով փոփոխություններ չի կրել:

ԳԼՈՒԽ 8. ՎԱՐՈՒՅԹԻՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՆՀՆԱԴԻՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Օրենսգրքում հիմնականում պահպանված են բացարկի, ինքնաբացարկի և վարույթին մասնակցելուց ազատելու³ հիմքերի և ընթացակարգերի վերաբերյալ իրավակարգավորումները, և դրանք առավելապես ենթարկվել են տերմինաբանական, խմբագրական ու տեխնիկական բնույթի փոփոխությունների, ինչպես նաև դրանցում տեղայնացվել են քրեադատավարական այլ ինստիտուտներին վերաբերող նոր մոտեցումները:

Գործնականում առավել մեծ կարևորություն ունի տերմինաբանական այն փոփոխությունը, որ դատավորին հայտնվում է ոչ թե ինքնաբացարկի միջնորդություն, այլ բացարկ: Դա պայմանավորված է «ինքնաբացարկի միջնորդություն» ձևակերպման արհեստականության մասին պրակտիկայում արմատավորված մոտեցմամբ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 6-րդ մաս:

² Տես՝ Օրենսգրքի 63-րդ հոդվածը:

³ Այն համարժեք է 1998թ. օրենսգրքի ներքո կիրառվող «վարույթից հեռացնել» հասկացությանը:

Օրենսգիրքը նորովի է մոտեցել ինչպես վարույթին մասնակցելու անհնարինության ենթակա սուբյեկտների շրջանակին, այնպես էլ՝ վարույթին մասնակցության անհնարինության գնահատման չափանիշներին:

Նախ, Օրենսգրքով ընդլայնվել է վարույթին մասնակցելու անհնարինության ենթակա (բացարկի, ինքնաբացարկի, վարույթին մասնակցությունից ազատման) սուբյեկտների շրջանակը: Դրանում ընդգրկվել են վարույթի՝ իրավաբանական անձ հանդիսացող տուժողի և գույքային պատասխանողի օրինական ներկայացուցիչները¹, մահացած մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչը², խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի աշխատակիցը՝ որպես օրինական ներկայացուցիչ³, վկայի փաստաբանը⁴, ինչպես նաև պահեստային դատավորը⁵:

Անհարկի ինքնաբացարկներից կամ վարույթին մասնակցելուց ազատելու միջնորդություններից խուսափելու նպատակով, Օրենսգրքում բարձրացվել է դրանց ներկայացման չափանիշը. իր մասնակցությամբ վարույթի բնականոն ընթացքի անհնարինության վերաբերյալ անձը ոչ թե պետք է կասկած, այլ համոզմունք ունենա⁶: Այս դրույթը պետք է դիտարկել այն պահանջի հետ համակցության մեջ, համաձայն որի՝ դատավորը⁷, վարույթի հանրային մասնակիցը⁸, ընթերական⁹, փորձագետը, թարգմանիչը և դատական նիստի քարտուղարը¹⁰ չեն կարող մասնակցել վարույթին,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 69-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 69-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 53-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 69-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 4-րդ գլխի մեկնաբանությունը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը, ինչպես նաև ՀՀ դատական օրենսգիրք ՀՀ սահմանադրական օրենքի 71-րդ հոդվածը:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

⁹ Տես՝ Օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

¹⁰ Տես՝ Օրենսգրքի 71-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

եթե առկա են հանգամանքներ, որոնք կարող են ողջամիտ կասկած հարուցել տվյալ վարույթի հետ կապված նրա անկողմնակալության մեջ: Անձը պետք է ինքնաբացարկ հայտնի, եթե համապատասխան հանգամանքը կարող է կասկած հարուցել, այլ ոչ թե արդեն փաստացի հարուցել է: Սակայն ողջամիտ կասկած հարուցելու հնարավորության հարցի վերաբերյալ անձը պետք է համոզմունքի աստիճանի հասած վստահություն ունենա:

Օրենսգրքում պահպանվել է վարույթի հանրային մասնակցին՝ ցանկացած պահի, իսկ դատավորին՝ միայն վարույթի նախնական փուլում բացարկ հայտնելու հնարավորության մասին ընդհանուր կանոնը¹: Առաջին աստիճանում դատական վարույթի նոր կառուցվածքի պայմաններում դա վերաբերում է նախնական դատալսումներին²:

Որպես ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքի նոր սկզբունքի դրսևորում³՝ սահմանվել է նույն փաստարկմամբ միայն մեկ բացարկ ներկայացնելու պահանջը, իսկ որպես դրա հիմք՝ ամրագրվել է բացարկների պարտադիր փաստարկման մասին դրույթ⁴: Օրինակ՝ եթե դատավորին հայտնված բացարկը փաստարկվել է նրանով, որ տուժողի հետ ունեցած ընկերական հարաբերությունները դատավորի անաչառության վերաբերյալ հիմնավոր կասկածի տեղիք են տալիս, ապա նույն փաստարկմամբ, այն է՝ կրկին անգամ տուժողի և դատավորի միջև առկա հարաբերությունների հանգամանքը մատնանշելով, բացարկ չի կարող ներկայացվել: Սակայն, եթե դատարանը մերժել է ներկայացված բացարկը՝ հերքելով նման հարաբերության առկայությունը, ապա նույն հիմքով դատավորի դեմ կարող է կրկին բացարկ հայտվել՝ ներկայացնելով նման հարաբերության առկայությունը հիմնավորող լրացուցիչ փաստարկներ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Ուղեցույցի 42-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Օրենսգրքում մեկ առ մեկ թվարկված են վարույթին մասնակցելու անհնարինության ենթակա կոնկրետ սուբյեկտների բացարկի, ինքնաբացարկի կամ վարույթին մասնակցությունից ազատման միջնորդությունները քննելու և լուծելու իրավասություն ունեցող սուբյեկտները¹: Մինչդասական վարույթում դրանք հանգում են վարույթն իրականացնող քննիչին և դատախազին, իսկ դատական վարույթում՝ դատարանին: Կարևոր է ընթերակային հայտնված բացարկը լուծելու իրավասու սուբյեկտի հարցը: Այն ոչ թե վարույթն իրականացնող մարմինն է, այլ տվյալ ապացուցողական գործողությունը կատարող անձը²: Այս տարբերությունը կարող է էական նշանակություն ունենալ այն դեպքերում, երբ օրինակ՝ քննչական գործողությունը կատարվում է քննչական խմբում ընդգրկված, սակայն դրա ղեկավար (հետևաբար՝ վարույթն իրականացնող մարմին) չհանդիսացող քննիչը:

Օրենսգիրքը կարևոր բացառություն է սահմանել այն կանոնից, որ եթե առկա են տվյալ վարույթին մի քանի անձանց մասնակցությունը փոխադարձաբար բացառող հանգամանքներ, ապա վարույթի մասնակցելուց պետք է ազատվի վարույթին ավելի ուշ ներգրավված անձը: Խոսքն առաջին հերթին վերաբերում է ազգակցական կապին: Նման կապը գնահատվում է՝ հիմք ընդունելով ոչ միայն կենսաբանական կապի, այլև սոցիալական որոշակի հարաբերությունների պարտադիր առկայությունը³:

Օրենսգիրքն այս ընդհանուր կանոնից բացառություն է սահմանել օրինական ներկայացուցիչների համար՝ հաշվի առնելով նրանց առավել սերտ կապը նրանց կողմից ներկայացվող՝ վարույթից ազատվելու ոչ ենթակա անձանց հետ (մեղադրյալ, տուժող, գույքային պատասխանող, վկա):

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 4-9-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 65-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

³ Այս մասին մանրամասն տես՝ ՎԲ-251/06 քրեական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 24.11.2006թ. 24-ի որոշումը:

Վարույթին դատավորի մասնակցությունը բացառող հանգամանքների կարգավորման մեխանիզմի մասով Օրենսգիրքը տարբերվում է նախկինում առկա իրավակարգավորումներից: Այն չի սահմանափակվում ՀՀ դատական օրենսգրքում սահմանված՝ դատավորի ինքնաբացարկի (բացարկի) հիմքերին¹ պարզ հղումով, այլ հղմանը զուգահեռ՝ առանձին սահմանում է երեք հիմք²: Ընդ որում, դրանցից միայն մեկն է, որ ունի ինքնուրույն նշանակություն: Այն է՝ դատավորը մինչդատական վարույթի շրջանակներում ի պաշտոնե ունկնդրել է մեղադրյալի խոստովանությունը³: Այս հիմքը հատուկ սահմանելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Օրենսգիրքն ընդհանուր առմամբ չի բացառում մինչդատական վարույթի ընթացքում դատական երաշխիքների վարույթ իրականացրած դատավորի հետագա մասնակցությունը քրեական վարույթին՝ որպես քրեական գործն ըստ էության քննող դատավոր: Մինչդեռ, եթե մինչդատական վարույթում դատավորն ունկնդրել է մեղադրյալի խոստովանությունը (օրինակ՝ խափանման միջոցների կիրառման դատական վարույթներում, սեփականության իրավունքի սահմանափակման, մինչդատական ակտերի վիճարկման, ինչպես նաև ցուցմունքի դեպոնացման դատական վարույթներում), ապա օբյեկտիվ դիտորդի աչքերում նա որևէ պարագայում այլևս չի կարող պահպանել անկողմնակալ երևալու հատկանիշը⁴:

Ինչ վերաբերում է մյուս երկու հիմքերին, ապա դրանցից մեկը նույնությամբ սահմանված է դատական օրենսգրքում⁵, իսկ մյուսը կրում է ընդհանրական բնույթ⁶: Այս պայմաններում Օրենսգրքում դրանց առանձին ամրագրումը կրում է զուտ իրավա-

¹ Տես՝ ՀՀ դատական օրենսգիրք ՀՀ սահմանադրական օրենքի 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը և ՀՀ դատական օրենսգիրք ՀՀ սահմանադրական օրենքի 71-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

տեխնիկական բնույթ, քանի որ սույն գլխի մի քանի այլ հոդվածներում¹ հղում է կատարվում նշված երկու հիմքերին՝ որպես վարույթին մի քանի այլ սուբյեկտների մասնակցությունը բացառող հանգամանքներ:

Օրենսգիրքը, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, որդեգրել է նույն վարույթում «նույն փաստաբանին՝ միայն մեկ վստահորդ» ընդհանուր կանոնը՝ թույլ տալով որոշակի բացառություններ: Այդ ընդհանուր կանոնը, մի կողմից, նպատակ է հետապնդում բացառել ոչ միայն առկա, այլև տեսականորեն հնարավոր շահերի բախումները նույն փաստաբանի վստահորդների միջև, իսկ մյուս կողմից, ապահովում է փաստաբանության ինստիտուտի զարգացումը՝ սահմանափակելով վստահորդների անհարկի համատեղումը: Հաշվի առնելով, որ փաստաբան-վստահորդ հարաբերությունները փոխադարձ վստահության վրա հիմնված հարաբերություններ են, Օրենսգիրքը, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, նախաքննության տյալները հրապարակելու սահմանափակումները չի տարածել փաստաբանի և նրա վստահորդի միջև տեղեկությունների փոխանակման վրա²: Հետևաբար, «նույն փաստաբանին՝ միայն մեկ վստահորդ» կանոնը հետապնդում է նաև նախաքննական գաղտնիքի պաշտպանությունը երաշխավորելու նպատակ:

Այս ընդհանուր կանոնից կատարված է երեք բացառություն.(ա) մի քանի մեղադրյալներ կամավոր, գիտակցաբար և գրավոր հրաժարվել են առանձին պաշտպաններով ներկայացվելու հնարավորությունից, և միաժամանակ, մեկ անձի ներկայացնելու կանոնը կարող է վտանգել արդարադատության շահը³, (բ) նույն փաստաբանի վստահորդներն ունեն տուժողի կարգավիճակ⁴, (գ) նույն փաստաբանի վստահորդներն ունեն վկայի կարգավիճակ⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 67-րդ, 70-րդ և 71-րդ հոդվածները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 186-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 45-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ նույն տեղում:

Նոր կարգավորման պայմաններում, օրինակ՝ բացառվում է այն իրավիճակը, երբ մեղադրյալի կարգավիճակ ունեցող վստահորդ ունեցող փաստաբանը նույն վարույթում ունենա նաև վկայի կարգավիճակ ունեցող վստահորդ: Բացի այդ, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը վարույթին փաստաբանի մասնակցությունը բացառող հանգամանքների կիրառումը չի կապում վստահորդի կամարտահայտության կամ ցանկության հետ¹:

Օրենսգիրքը վերանայել է նույն վարույթով մի քանի ապացուցողական գործողությանը նույն ընթերակայի մասնակցության հնարավորության հարցը: Ընդհանուր կանոնը շարունակում է մնալ այդպիսի հնարավորության բացակայությունը, սակայն բացառությունը ոչ թե պայմանավորված է մասնակցության օրացուցային ժամանակամիջոցի², այլ ապացուցողական գործողությունների հաջորդականության հետ: Մասնավորապես, վարույթին ընթերակայի մասնակցությունը բացառող հանգամանք չէ այն իրավիճակը, երբ նա մասնակցում է իր մասնակցությամբ կատարված ապացուցողական գործողությանն անմիջապես հաջորդող նոր ապացուցողական գործողությանը³: Մյուս բոլոր դեպքերում նույն վարույթին կրկին անգամ ներգրավվող ընթերական ենթակա է բացարկման: Բացառության այսպիսի սահմանափակումը պայմանավորված է Օրենսգրքով ընթերակայի պարտադիր մասնակցության իրավիճակների շեշտակի կրճատմամբ:

Օրենսգիրքը, սահմանելով փաստաբանի, օրինական ներկայացուցչի, դատական նիստի քարտուղարի, ընթերակայի կամ թարգմանչի վարույթին մասնակցությունը բացառող հիմքերը, միաժամանակ վարույթի այս մասնակիցներին հնարավորություն է տալիս այդ հիմքերի բացակայության պայմաններում, սեփական միջնորդությամբ ազատվել վարույթին մասնակցելուց, եթե առկա է նրանց մասնակցությունը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ կետերը:

² 1998թ. օրենսգրքով՝ նույն անձին թույլատրելի էր որպես ընթերակա ներգրավել մեկ ամսվա ընթացքում առավելագույնը երկու անգամ:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 210-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

խոչընդոտող հարգելի պատճառ¹, օրինակ՝ պաշտպանը միջնորդում է իրեն ազատել վարույթին մասնակցելուց, քանի որ հարազատի բուժման նպատակով տևական ժամանակով բացակայելու է երկրից:

ԳԼՈՒԽ 9. ՎԱՐՈՒՑԹԻՆ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾ ԱՆՁԱՆՑ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Օրենսգրքի այս գլուխն ամբողջապես նվիրված է վարույթին ներգրավված անձանց հատուկ պաշտպանության հետ կապված հարաբերությունների կարգավորմանը: Նշված գլխում ամրագրված դրույթներով նախ և առաջ սահմանվել են վարույթի ընթացքում կիրառվող հատուկ պաշտպանության միջոցների շրջանակը², նման միջոցների կիրառման և դադարեցման հիմքերն ու դատավարական կարգը³, ինչպես նաև՝ պաշտպանվող անձի իրավունքները և պարտականությունները⁴:

Ինչպես նախկին օրենսդրությունը, այնպես էլ Օրենսգիրքը նախատեսում են պաշտպանության միջոց կիրառելու հնարավորություն բոլոր այն դեպքերում, երբ վարույթին ներգրավված անձի⁵, նրա ընտանիքի անդամի կամ այլ մերձավոր անձի կյանքին, առողջությանը կամ իրավաչափ շահերին **ողջամտորեն** կարող է սպառնալ **իրական** վտանգ⁶:

Օրենսգիրքը սահմանում է անձանց բավականին լայն շրջանակ, ում նկատմամբ վարույթի ընթացքում կարող են կիրառվել պաշտպանության միջոցներ: Այդ շրջանակը ներառում է ոչ միայն վարույթին ներգրավված անձին, նրա մերձավոր ազգականներին

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 72-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 74-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 73-րդ և 85-րդ հոդվածները:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 84-րդ հոդվածը:

⁵ Վարույթին ներգրավված անձանց շրջանակը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետում:

⁶ Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

կամ ազգականներին¹, այլև հավասարապես կիրառելի է վարույթին ներգրավված անձի այլ մերձավորների (օրինակ՝ ընկեր, գործընկեր) նկատմամբ:

Քանի որ Օրենսգիրքը, հատուկ պաշտպանության միջոցների կիրառմամբ պայմանավորված նախատեսում է առանձին վարութային գործողությունների կատարման առանձնահատուկ կարգ², նման միջոցների կիրառումը ուղիղ ազդեցություն է ունենում անձի իրավունքների և պարտականությունների վրա, հատուկ պաշտպանության միջոցները վարույթի ընթացքում պետք է կիրառվեն միայն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով: Հետևաբար, ապահովելու համար հատուկ պաշտպանության միջոցների տեղին և միայն ըստ անհրաժեշտության կիրառումը, բացառելու համար նման միջոցների կիրառման չարաշահումը, Օրենսգիրքը նախատեսել է հատուկ պաշտպանության միջոց կիրառելու համար պարտադիր մի քանի պայման.

ա) նախ, պաշտպանության միջոց կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ անձին սպառնացող վտանգը անմիջականորեն պայմանավորված է նախաձեռնված և իրականացվող վարույթի առկայությամբ,

բ) վտանգի սպառնալիքը պետք է լինի ողջամիտ, այսինքն՝ չլինի վերացական և պետք է հաստատվի վարույթի շրջանակներում ձեռք բերված տվյալներով,

գ) սպառնացող վտանգը պետք է լինի իրական, այսինքն՝ իրապես վտանգավոր անձի կյանքի, առողջության կամ իրավաչափ շահի համար,

¹ Անձի մերձավոր ազգականների կամ ազգականների շրջանակը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 54-րդ և 55-րդ կետերում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 328-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

դ) պաշտպանության միջոցի կիրառումը պետք է իրավաչափ նպատակ հետապնդի, այն է՝ անձի կյանի, առողջության և իրավաչափ շահի պաշտպանությունը¹:

Թեև հատուկ պաշտպանության միջոցները կարող են կիրառվել ինչպես համապատասխան անձի դիմումի հիման վրա, այնպես էլ վարույթն իրականացնող մարմնի նախաձեռնությամբ², այնուամենայնիվ, վարույթն իրականացնող մարմինը կրում է վարույթին ներգրավված անձանց կյանքն ու առողջությունը պաշտպանելու պոզիտիվ պարտավորություն, և, անգամ պաշտպանվող անձի համաձայնության բացակայության դեպքում պարտավոր է ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ և բավարար միջոցները՝ ուղղված նրա կյանքի ու առողջության պաշտպանությանը³: Քանի որ օրենսգրքով սահմանված է պաշտպանության միջոցների բավականին լայն շրջանակ⁴, սկսած պաշտպանվող անձին մոտենալու կամ նրա հետ շփվելու արգելքից մինչև պաշտպանվող անձի արտաքինի փոփոխումը, պաշտպանության միջոց կիրառելու մասին որոշում կայացնելուց հետո վարույթն իրականացնող մարմինն անհապաղ դրա կատարումը հանձնարարում է կիրառված միջոցի կատարումն ապահովող իրավասու պետական մարմնին⁵:

Հաշվի առնելով պաշտպանության միջոցի կիրառման նպատակը՝ Օրենսգիրքը նախատեսել է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից դրա կիրառման վերաբերյալ դիմումի քննարկման բավականին սեղմ ժամկետներ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Center for Legal Resources on behalf of Valentin Campeanu v. Romania, [GC], կետ 130:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 74-րդ հոդվածը:

⁵ Ներկայումս կիրառված պաշտպանության միջոցի կատարման իրավասություն ՀՀ օրենսդրությամբ վերապահված է միայն նոստիկանությանը (տես՝ «Պաշտպանության ենթակա անձանց նկատմամբ նոստիկանության կողմից պաշտպանության միջոցների իրականացման կարգը սահմանելու մասին» ՀՀ Կառավարության 2020 թվականի սեպտեմբերի 3-ի N 1474-Ն որոշումը):

Քանի որ հատուկ պաշտպանության միջոցի կիրառման նպատակը անձի կյանքի, առողջության և իրավաչափ շահերի պաշտպանությունն է, Օրենսգիրքը հատուկ պաշտպանության միջոցի կիրառումը մերժելու դեպքում դիմում ներկայացրած անձին վերապահում է վարույթն իրականացնող մարմնի որոշումը բողոքարկելու իրավունք: Հատուկ պաշտպանության միջոց կիրառելը մերժելու մասին որոշումը կարող է բողոքարկվել ընդհանուր կարգով¹: Քանի որ հատուկ պաշտպանության միջոցի կիրառման մերժումը կամ դրա դադարեցումը անմիջականորեն առնչվում են շահագրգիռ անձի իրավունքներին և օրինական շահերին, վարույթի հետագա փուլերում դրանց բողոքարկումը անհնար է լինելու կամ բողոքարկողին զրկելու է իր իրավաչափ շահերն արդյունավետ պաշտպանելու հնարավորությունից, Օրենսգիրքը հատուկ պաշտպանության միջոցի կիրառումը մերժելու կամ դադարեցնելու մասին որոշումը դասել է դատական բողոքարկման ենթակա մինչդատական ակտերի շարքին²: Ընդ որում, հատկանշանական է, որ բողոքարկման նույն ընթացակարգը սահմանված է ինչպես հատուկ պաշտպանության միջոցի կիրառումը մերժելու, այնպես էլ դադարեցնելու մասին որոշման համար, քանի որ երկու որոշումներն անձի համար ունեն կամ կարող են ունենալ նույն հետևանքները:

Օրենսգիրքը սահմանում է հատուկ պաշտպանության միջոցների սպառիչ ցանկը և առանձին հոդվածներով բացահայտում դրանցից յուրաքանչյուրի բովանդակությունը³: Թեև հատուկ պաշտպանության միջոցների սպառիչ ցանկի սահմանումը նշանակում է, որ դրանից դուրս պաշտպանության այլ միջոցներ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից չեն կարող կիրառվել, սակայն, Օրենսգիրքը՝ հնարավորություն է տալիս նույն անձի նկատմամբ անհրաժեշտության դեպքում կիրառել պաշտպանության մեկից ավելի միջոցներ⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 156-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 75-83-րդ հոդվածները:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 74-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Ամեն դեպքում, պաշտպանության միջոց կիրառելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է առաջնորդվի համաչափության սկզբունքով, այսինքն՝ հատուկ պաշտպանության միջոցը պետք է համաչափ լինի սպառնացող վտանգի բնույթին և հնարավոր հետևանքներին: Սա նշանակում է, որ յուրաքանչյուր դեպքում պետք է կիրառվի այնպիսի պաշտպանության միջոց կամ դրանց համակցություն, որն ի գործու կլինի չեզոքացնել անձին սպառնացող վտանգը:

Ինչպես նշվեց, Օրենսգիրքը սահմանում է քրեական վարույթի ընթացքում կիրառելի պաշտպանության միջոցների սպառիչ ցանկը և առանձին հոդվածներով բացահայտում դրա բովանդակությունը, սակայն հատուկ պաշտպանության միջոցների կիրառման կարգն ու պայմանները սահմանում է Կառավարությունը: Սա վերաբերում է պաշտպանության այն միջոցներին, որոնք վարութային բնույթ չունեն¹: Մինչդեռ, այն պաշտպանության միջոցների կիրառման կարգը, որոնք անմիջական փախկապված են վարութային գործողության հետ և ներազդում են դրա անցկացման ընդհանուր կարգի վրա (օրինակ՝ դատական նիստերի դահլիճից հեռացումը կամ դոնփակ դատական նիստի անցկացումը², դատարանում պաշտպանվող անձի հարցաքննությունը հատուկ կարգով³), կարգավորված է նաև Օրենսգրքով (օրինակ՝ նման կարգավիճակ ունեցող անձանց հարցաքննությունն իրականացվում է ընդհանուր կարգից տարբերով՝ առանձնահատուկ կարգով⁴ կամ անվտագության նկատառումներից ելնելով դատաքննությունն անցկացվում է դոփակ⁵):

Օրենսգիրքը նախատեսում է նաև այն հիմքերը, որոնց առկայության դեպքում հատուկ պաշտպանության միջոցի կիրառումը դադարեցվում է⁶: Պաշտպանության

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 77-րդ, 78-րդ և 80-րդ հոդվածները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 82-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 328-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 267-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 85-րդ հոդվածը:

միջոցի անվերապահ դադարեցման հիմքերը նրանք են, որոնց առկայությունն ինքնին բացառում է նման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը (օրինակ՝ անձը մահացել է, կամ վերացել է անձին սպառնացող վտանգը): Սակայն, պաշտպանության միջոցը դադարեցնելու մասին պաշտպանվող անձի դիմումն ինքնին պաշտպանության միջոցի կիրառումը դադարեցնելու հիմք չէ և վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է շարունակել պաշտպանության միջոցի կիրառումը, եթե անձի կյանքին, առողջությանը և իրավաչափ շահերին սպառնացող վտանգը շարունակում է առկա լինել:

Պաշտպանության միջոցների կիրառումն առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում համագործակցության վարույթի շրջանակներում՝ հաշվի առնելով վարույթի այս տեսակի կիրառման նպատակը: Դա է պատճառը, որ Օրենսգիրքը, համագործակցության վարույթի ընթացակարգը սահմանելիս, հատուկ կարգավորումներ է նվիրել այս վարույթի շրջանակներում պաշտպանության միջոցների կիրառմանը¹:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 468-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 469-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 471-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

ԲԱԺԻՆ 3. ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԸ ԵՎ ԱՊԱՑՈՒՑՈՒՄԸ

Ապացույցներին նվիրված բաժինն ավանդաբար ամենապահպանողական կարգավորումներ պարունակող հատվածներից մեկն է: Այդուհանդերձ, դա չի խանգարել, որպեսզի Օրենսգրքով փաստական տվյալներին առնչվող համարձակ նորարարական մոտեցումներ ու վարության ճկուն լուծումներ նախատեսվեն:

Այս առումով առաջին հերթին հարկ է նշել, որ քրեական ընթացակարգի շրջանակներում օգտագործման ենթակա ապացույցների ցանկը համալրվել է նոր տեսակներով, ինչը թույլ է տալու արդարադատության իրականացման գործընթացում ավելի ընդլայնել հատուկ գիտելիքների կիրառումը: Բացի այդ, որոշակիացվել է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող, սակայն դրանից դուրս ձևավորված տեղեկությունների շրջանակը: Այդ նպատակով, մասնավորապես, սահմանվել են օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքների ապացուցողական արժեքի գնահատման և դրանց օգտագործման վարության չափանիշները:

Հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանության տեսանկյունից Օրենսգրքով կատարելագործվել են ապացույցների թույլատրելիությանը և դրանց օգտագործման սահմանափակումներին վերաբերող կանոնակարգումները:

Ի վերջո, ներդրվել են նոր ինստիտուտներ, որոնք հիմնովին փոխում են ապացուցման գործընթացի և դրա առանձին տարրերի վերաբերյալ տարիներ շարունակ ձևավորված պատկերացումները:

ԳԼՈՒԽ 10. ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐԸ

Օրենսգրքի 3-րդ բաժինն ամբողջությամբ վերաբերում է ապացույցներին և ապացուցմանը և տրամաբանական հաջորդականությամբ ներառում է երեք գլուխ՝ նվիրված ապացույցներին, ապացույցների պահպանմանն ու տնօրինմանը և ապացուցմանը¹:

Թեև ապացույցներին վերաբերող օրենսդրական կարգավորումները հազվադեպ են արմատական փոփոխությունների ենթարկվում, այնուամենայնիվ, նախկին օրենսդրության համեմատությամբ, ինչպես ապացույցների շրջանակի, այնպես էլ ապացույցների թույլատրելիության հետ կապված հարցերին Օրենսգիրքը նորովի է մոտեցել: Մասնավորապես.

ա) ապացուցման գործընթացին մասնակցելու՝ Օրենսգրքով պաշտպանության կողմին ընձեռնված ավելի լայն հնարավորություններին համապատասխան, հստակեցվել է ապացույցների շրջանակը,

բ) ապացույցի առանձին տեսակների բովանդակությունը սահմանվել է այնպես, որ բացառվի դրա արհեստական ընդարձակումը (օրինակ՝ երբ նախկին օրենսդրության գործողության ընթացքում քրեական վարույթի շրջանակներում ձեռք բերված կամ ձևավորված բոլոր փաստաթղթերը ճանաչվում էին որպես այլ փաստաթուղթ, թեև չէին համապատասխանում օրենքով այդ ապացույցին ներկայացվող պահանջներին),

գ) ապացույցի թույլատրելիության կանոնները սահմանվել են այնպես, որ մի կողմից ոչ էական կամ ձևական խախտումը, որը հնարավոր է չեզոքացնել, չորակագրկի ապացույցը, մյուս կողմից՝ ապացույցի հավաքման ընթացքում պաշտպանվեն վարույթի մասնակիցների իրավունքները:

Օրենսգիրքը, սահմանելով ապացույցի հասկացությունը², վերաբերելիության հատկանիշից բացի, դրանում ներառել է նաև թույլատրելիության հատկանիշը

¹ Տես՝ համապատասխանաբար՝ Օրենսգրքի 10-րդ, 11-րդ և 12-րդ գլուխները:

² Ապացույցի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 39-րդ կետում:

(օրենքով սահմանված կարգով ստացված լինելը)՝ ապացույցի հասկացությանը հաղորդելով կիրառական նշանակություն:

Օրենսգիրքը վերանայել է նաև ապացույցների տեսակները¹: Ապացույցների ցանկից դուրս են մնացել այն ապացույցները, որոնք համահունչ չէին նոր իրավակարգավորումներին (օրինակ՝ կասկածյալից՝ որպես դատավարական սուբյեկտից հրաժարվելու պայմաններում կասկածյալի ցուցմունքը որպես ապացույց չէր կարող պահպանվել Օրենսգրքում) կամ որոնց նախատեսումն իմաստագուրկ էր (օրինակ՝ տվյալ գործի մեղադրանքի հետ առնչվող՝ մեկ այլ քրեական գործով կասկածյալի կամ մեղադրյալի կամ ամբաստանյալի ցուցմունքները, դատապարտյալի ցուցմունքները, քանի որ նշված կարգավիճակն ունեցող անձինք վարույթի ընթացքում կարող են հարցաքննվել վկայի դատավարական կարգավիճակով՝ օգտվելով լռելու իրավունքից):

Դրա փոխարեն Օրենսգիրքը նախատեսել է ապացույցի նոր տեսակներ՝ պայմանավորված վարույթի սուբյեկտային կազմի փոփոխությամբ (օրինակ՝ ձերբակալվածի ցուցմունքը), կամ պաշտպանության կողմի՝ ապացուցման գործընթացին մասնակցելու նոր հնարավորություններով (օրինակ՝ փորձագետի կարծիքը):

Օրենսգիրքը ավանդական համարվող որոշ ապացույցների հաղորդել է նոր բովանդակություն (օրինակ՝ փորձագետի եզրակացությանը), հստակեցրել է ապացույցի հասկացությունը՝ բացառելու համար տարամեկնաբանությունը (օրինակ՝ արտավարությանին փաստաթղթինը) կամ փոխել է անվանումը՝ այն համապատասխանեցնելով նոր իրավակարգավորումներին (օրինակ՝ ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողությունների արձանագրությանը):

Օրենսգիրքը, որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ, նախատեսել է **ձերբակալվածի, մեղադրյալի, տուժողի, վկայի կամ փորձագետի ցուցմունքը**²: Նվաճ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 87-րդ, 88-րդ, 89-րդ և 90-րդ հոդվածները:

սուբյեկտների հայտնած տվյալները ցուցմունք կհամարվեն միայն այն դեպքում, եթե դրանք հաղորդվել են օրենքով նախատեսված ապացուցողական գործողության ժամանակ: Օրենսգիրքը, նման ապացուցողական գործողություններ է համարում ձեռքակալված անձի, մեղադրյալի, տուժողի կամ վկայի հարցաքննությունը, առերեսումը կամ տեղում ցուցմունքների ստուգումը և փորձագետի հարցաքննությունը¹: Այլ ապացուցողական գործողությունների ընթացքում վարույթի այս մասնակիցների հայտնած տվյալները ցուցմունք համարվել չեն կարող: Նման կարգավորումը կբացառի նախկինում տարածված այն իրավակիրառական պրակտիկան, երբ ապացույց էին համարվում նաև այլ քննչական գործողության (օրինակ՝ փորձաքննության, դեպքի վայրի զննության, քննման, ճանաչման ներկայացնելու) ժամանակ դրան մասնակցող անձանց հայտարարություններն ու բացատրությունները:

Հիշատակման է արժանի վարույթի նշված մասնակիցներից երկուսի՝ ձեռքակալվածի և փորձագետի ցուցմունքների հետ կապված հետևյալ առանձնահատկությունները.

ա) ի տարբերություն մեղադրյալի, տուժողի, վկայի ցուցմունքների, որոնք կարող են ստացվել մինչդատական կամ դատական վարույթներում, ձեռքակալված անձի ցուցմունքը կարող է ստացվել բացառապես մինչդատական վարույթում՝ հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձեռքակալման ընթացքում,

բ) եթե ձեռքակալված անձի, մեղադրյալի, տուժողի, վկայի ցուցմունքը կարող է վերաբերել վարույթի համար նշանակություն ունեցող ցանկացած հանգամանքի, ապա փորձագետի ցուցմունքն ունի բովանդակային սահմանափակում և կարող է վերաբերել միայն իր եզրակացությանը կամ կարծիքին, կամ ապացուցողական և վարութային այլ գործողությունների կատարմանը մասնակցելիս նրա ընկալած փաստերին և կարող է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 51-րդ կետը:

ստացվել միայն եզրակացություն կամ կարծիք ներկայացնելուց կամ ապացուցողական կամ վարութային գործողությանը մասնակցելուց հետո¹:

Պայմանավորված պաշտպանության կողմի՝ ապացուցման գործընթացին մասնակցելու հնարավարությունների ընդլայնմամբ², Օրենսգիրքը վերանայել է նաև **փորձագետի եզրակացության** հասկացությունը՝ դրան հողորդելով նոր, պաշտպանության կողմի՝ ապացուցման գործընթացին մասնակցելու ընդլայնված վարութային հնարավարություններին համահունչ բովանդակություն:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, երբ փորձագետի եզրակացություն կարող էր ստանալ բացառապես վարույթն իրականացնող մարմինը, իսկ փորձաքննություն նշանակելիս պաշտպանության կողմի հնարավորությունները սահմանափակ էին և դրանց իրականացումը կախված էր քրեական հետապնդման մարմնի կամահայտնությունից, Օրենսգիրքը վարույթի մասնավոր մասնակիցներին վերապահել է փորձագետի եզրակացություն ստանալու հնարավարություն³: Օրենսգիրքը, սակայն, չի պարտադրում վարույթն իրականացնող մարմնին՝ փորձագետի եզրակացություն ստանալու համար վարույթի մասնավոր մասնակիցների պահանջով վերջիններիս տրամադրել վարույթի նյութերը: Վարույթի մասնավոր մասնակիցների նախաձեռնությամբ եզրակացություն կարող է տրվել բացառապես նրանց տրամադրության տակ եղած առարկաները և փաստաթղթերը հետազոտելով:

Փորձագետի եզրակացություն ստանալուն զուգահեռ, Օրենսգիրքը վարույթի մասնավոր մասնակիցներին օժտել է նաև **փորձագետի կարծիք** ստանալու իրավունքով: Ի տարբերություն փորձագետի եզրակացության, փորձագետի կարծիքը.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 87-րդ և 93-րդ հոդվածները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը և 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 91-րդ հոդվածը:

ա) ստացվում է միայն վարույթի մասնավոր մասնակիցների նախաձեռնությամբ և նրանց առաջադրած հարցերի հիման վրա,

բ) փորձագետի կողմից տրամադրվում է այն դեպքում, երբ հետազոտություն կատարելու անհրաժեշտությունը բացակայում է¹:

Ինչպես նշվեց, Օրենսգիրքն ապացույցների տեսակները համալրել է նաև **փորձագետի ցուցմունքով**²: Թեև նախկին օրենսդրությունը հնարավորություն տալիս էր փորձագետին հարցաքննել և մինչդասական վարույթում, և դատարանում, այնուամենայնիվ, քանի որ փորձագետի ցուցմունքը որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ նախատեսված չէր, մոտեցումը դրա ապացուցողական նշանակությանը իրավակիրառական պրակտիկայում միանշանակ չէր (թեև փորձագետի հարցաքննությունը լայնորեն կիրառվում էր քրեական վարույթի տարբեր փուլերում, բայց դատավարական ակտերի հիմքում դրվում էր միայն փորձագետի եզրակացությունը):

Փորձագետի եզրակացությունը, կարծիքը և ցուցմունքը դիտելով որպես ինքնուրույն ապացույցներ՝ Օրենսգիրքն ամբողջացրել է ապացուցման գործընթացում հատուկ գիտելիքի օգտագործման հարցը՝ նման գիտելիքը նաև հասանելի դարձնելով ապացուցման գործընթացում ներգրավված բոլոր շահագրգիռ մասնակիցներին:

Թեև Օրենսգիրքը հստակեցրել է **իրեղեն ապացույցի** հասկացությունը, ապացույցի այս տեսակն էական բովանդակային փոփոխություն չի կրել³: Օրենսգիրքը, սակայն, հստակեցրել է առարկան իրեղեն ապացույցի «վերաձելու» եռաքայլ ընթացակարգը (զննել, ճանաչել իրեղեն ապացույց և կցել վարույթի նյութերին)⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 92-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 86-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Ապացուցողական և վարութային գործողությունների¹ արձանագրությունները ապացույց դիտելու համար որպես պարտադիր պայման Օրենսգիրքը նախատեսել է, որ դրանցում արտացոլված՝ վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները պետք է անմիջականորեն ընկալված լինեն վարույթն իրականացնող մարմնի կամ օրենքով սահմանված պատշաճ այլ անձի կողմից: Այսինքն՝ ապացուցողական նշանակություն կունենան նշված արձանագրություններում արտացոլված այն տվյալները, որոնք անմիջականորեն ընկալված կլինեն վարույթն իրականացնող մարմնի կամ օրենքում նշված այլ անձի կողմից: Քննչական գործողությունների դեպքում այս պայմանն ապահովվում է նրանով, որ քննչական գործողությունը կատարում է տվյալ վարույթով քննչական գործողություն կատարելու իրավասություն ունեցող քննիչը²: Սակայն, կան դեպքեր, երբ քննչական գործողության կատարման արդյունքում արձանագրման ենթակա հանգամանքներն ընկալվում են օրենքով նախատեսված այլ անձանց կողմից (օրինակ՝ մերկացմամբ զուգորդված քննման դեպքում՝ բժշկության բնագավառի ձեռնահաս փորձագետի³, փորձաքննության կատարման կամ նմուշի ստացման դեպքում՝ փորձագետի կողմից⁴): Գաղտնի քննչական գործողության կատարման դեպքում այդ հանգամանքներն ընկալվում են հետաքննիչի կողմից:

Այս կարգավորումը վերջ կդնի նախկին օրենսդրության կիրառման ընթացքում տարածում ստացած այն գործելաոճին, երբ քննչական գործողությունները, առանց որևէ պատճառաբանության, քննիչի հանձնարարությամբ կատարվում էին հետաքննության մարմնի աշխատակիցների կողմից:

¹ Վարութային և ապացուցողական գործողությունների հասկացությունները սահմանված են Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի համապատասխանաբար 37-րդ և 38-րդ կետերում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերը:

Օրենսգիրքն ապացույցի այս տեսակին է դասում նաև հանցագործությունների վերաբերյալ բանավոր հաղորդում ընդունելու, մեղայականով ներկայանալու և ձերբակալելու արձանագրությունները¹:

Քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս ձևավորված փաստաթղթերի պարագայում Օրենսգիրքն օգտագործում է «Արտավարութային փաստաթուղթ» եզրույթը: Ապացույցի անվանումն արդեն իսկ նախանշում է, որ խոսքն այնպիսի փաստաթղթի մասին է, որը ձևավորվել է քրեական վարույթից դուրս, թեև՝ ապացույցի այս տեսակին ներկայացվող այդ պարտադիր պահանջն ստացել է նաև օրենսդրական ամրագրում²: Օրենսգիրքն առանձնացրել է արտավարութային փաստաթղթերի հետևյալ երեք խմբերը.

1) *քրեական վարույթից դուրս ձևավորված և քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի մասին ցանկացած գրառումները*: Սրանք այն փաստաթղթերն են, որոնք գոյություն ունեն օբյեկտիվ իրականության մեջ՝ անկախ քրեական վարույթ նախաձեռնած լինելու փաստից և սրանց ձևավորման գործընթացքում վարույթն իրականացնող մարմնի ներգրավվածությունը գրեթե զրոյական է³: Նման արտավարութային փաստաթղթեր կարող են լինել օրինակ՝ հաշվեքննիչ պալատի ստուգման արդյունքները, պետական գնումների մասնակցության մրցութային փաթեթները, բուժհաստատություններում պահվող հիվանդության պատմագրերը և այլն:

2) *քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս իրականացված օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները*: Արտավարութային փաստաթուղթ համարվելու համար նման օպերատիվ-հետախուզական միջոցառմանն Օրենսգիրքը ներկայացնում է հետևյալ պոզիտիվ և նեգատիվ պահանջները.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 95-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

ա) օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը պետք է կատարվի դատարանի թույլտվությամբ,

բ) օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքները պետք է ամրագրվեն օբյեկտիվ կրիչների վրա (տեսագրություն, տեսաձայնագրություն, ձայնագրություն, այլ օբյեկտիվ փաստաթուղթ),

գ) օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումը պետք է իրականացված լինի ենթադրյալ հացագործությունը կանխելու, խափանելու կամ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին հանցանքի կատարման պահին կամ դրանից անմիջապես հետո բացահայտելու նպատակով¹,

դ) նման օպերատիվ-հետախուզական միջոցառման արդյունքները չեն կարող օգտագործվել ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքով մեղադրանքը հիմնավորելու համար²,

ե) այդ արդյունքները կարող են օգտագործվել միայն այն դեպքում, երբ դրանք ստացվել են քրեական վարույթ նախաձեռնելուց առավելագույնը չորս ամիս առաջ՝ ծանր հանցագործության մեղադրանքը հիմնավորելու համար, կամ ութ ամիս առաջ՝ առանձնապես ծանր հանցագործության մեղադրանքը հիմնավորելու համար, բացառությամբ Օրենսգրքով նախատեսված դեպքերի, երբ դրանց օգտագործման ժամկետային սահմանափակում չի կիրառվում³:

Օրենսգիրքն արգելում է այն փաստաթղթերի և որևէ կրիչի վրա ամրագրված տվյալների օգտագործումը, որոնք ստացվել են դատարանի թույլտվություն չպահանջող օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 10-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 10-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 40-րդ կետը:

3) *Ստուգման կամ վերստուգման արդյունքները*: Նման փաստաթղթերը կարող են ճանաչվել արտավարության փաստաթուղթ բացառիկ դեպքերում, երբ առանց դրանց վարույթի համար նշանակություն ունեցող որևէ հանգամանքի պարզումն օբյեկտիվորեն անհնար է: Ի տարբերություն առաջին խումբ արտավարության փաստաթղթերի, որոնց ձևավորման գործընթացքում վարույթն իրականացնող մարմնի ներգրավվածությունը, ինչպես նշվեց, զրոյական է, ստուգման կամ վերստուգման ակտերը կարող են ճանաչվել որպես արտավարության փաստաթղթեր նաև այն դեպքում, եթե ստուգումը կամ վերստուգումը նախաձեռնվել է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից¹:

Իրեդեն ապացույցի օրինակով արտավարության փաստաթուղթը կամ վարույթ է «ներմուծվում» եռաքայլ գործընթացի (զննում, ճանաչում, կցում) արդյունքում²:

Ապացույցների տեսակները սահմանելուց հետո Օրենսգիրքը, բավականին մանրամասն կարգավորմամբ անդրադառնում է վարույթի ընթացքում ձեռք բերված տվյալների հիմնական հատկանիշներից մեկին՝ **թույլատրելիությանը**, որը հետագա վարույթի ընթացքում դրա օգտագործման հնարավորությունը կանխորոշող հիմնական հատկանիշներից է:

Օրենսգիրքը սահմանել է ապացույցի թույլատրելիության կանխավարկածը: Այսինքն, թե՛ վարույթն իրականացնող մարմնի, և թե՛ վարույթի հանրային մասնակիցների ներկայացրած ապացույցները համարվում են թույլատրելի, քանի դեռ պատշաճ իրավական ընթացակարգով³ հակառակը չի հաստատվել:

Ընդ որում, վարույթի որևէ փուլում ապացույցի թույլատրելիության հարցի որոշումը վարույթի մասնակիցներին չի զրկում վարույթի հետագա փուլերում կամ այդ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 28-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 19-րդ կետ, 97-րդ, 320-րդ, 335-րդ հոդվածները:

հարցին անդրադառնալու հնարավորությունից: Դա է պատճառը, որ անթույլատրելի ճանաչված ապացույցն ամեն դեպքում շարունակում է պահվել վարույթի նյութերում¹:

Օրենսգիրքն առաջին անգամ օրենսդրորեն ամրագրեց տեսությանը հայտնի և պրակտիկայում կիրառություն ստացած՝ ապացույցների թույլատրելիությանը վերաբերող «թունավոր ծառի պտուղների» կանոնը²: Այս կանոնը կիրառելիս ուղենիշային պետք է լինեն Վճռաբեկ դատարանի սահմանած՝ «Բխելու» և «պատճառական կապի» չափանիշները: «Բխելու» չափանիշը առկա է այն դեպքում, երբ ապացույցն անմիջականորեն բխել է օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցից: Օրինակ՝ օրենքի էական խախտմամբ կատարված խուզարկությամբ հայտնաբերված հրազենի դատաձգաբանական փորձաքննության եզարակացությունը: «Պատճառական կապի» չափանիշը նշանակում է, որ անգամ անօրինական ճանապարհով ստացված տվյալի վրա ամբողջությամբ հիմնված (դրանից բխած) ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու համար անհրաժեշտ է, որ բացակայի ողջամիտ ջանքերով այդ ապացույցը ստանալու հնարավորությունը³: Օրինակ՝ օրենքի էական խախտմամբ կատարված հեռախոսային խոսակցության գաղտնալսման արդյունքում բացահայտված վկայի ցուցմունքն անթույլատրելի չի ճանաչվի, եթե նույն վկայի ինքնությունը հնարավոր էր բացահայտել ավելի ուշ առգրավված տեսագրություններով:

Ապացույցը կդառնա անպիտան, եթե հաստատվի դրա անթույլատրելիությունը⁴ կամ օգտագործման անհնարինությունը⁵: Եթե ապացույցի անթույլատրելիության հանգեցնում է ապացույցը ձեռք բերելիս թույլ տրված օրենքի էական խախտումը, ապա դրա օգտագործման անհնարինության դեպքում, թեև ապացույցը ձեռք է բերվում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 12-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 2-րդ և 8-րդ մասերը:

³ Տես՝ ՎԲ-07/13 քրեական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 31.05.2014թ. որոշման 35-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 5-րդ և 6-րդ մասերը:

օրենքով սահմանված կարգով, սակայն, ելնելով որոշ հանգամանքներից (Ճիշտ ընկալելու և վերարտադրելու ունակության բացակայություն, ապացույցը փոխարինած լինելու կասկածի առկայություն և այլն), անհնար է դառնում տվյալ ապացույցն օգտագործել վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները հաստատելու համար: Օրինակ՝ թեև առարկան ձեռք է բերվել օրենքով սահմանված կարգով կատարված ապացուցողական գործողության արդյունքում և դրա հիման վրա փորձաքննությունը կատարելիս ևս պահպանվել է փորձաքննության կատարման դատավարական կարգը, սակայն փորձագետը եզրակացության մեջ արձանագրել է, որ ի սկզբանե խախտված է եղել առարկայի փաթեթավորման ամբողջականությունը:

Թեև Օրենսգիրքը սահմանում է օրենքի այն էական խախտումների սպառիչ ցանկը, որոնք անվերապահորեն հանգեցնում են ապացույցի անթույլատրելիության¹, սակայն, միաժամանակ, իրացնելով հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործման սահմանադրական արգելքը², սահմանում է նաև օրենքի էական խախտման ընդհանուր ձևակերպում՝ որպես այդպիսին համարելով այն խախտումները, որոնք դրսևորվել են մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների ոտնահարմամբ կամ քրեական վարույթի սկզբունքների խախտմամբ³: Օրինակ՝ մեղադրյալից հետազոտման համար նմուշ է ստացվում անհամարժեք ֆիզիկական հարկադրանքի կիրառմամբ⁴ կամ վարույթն իրականացնող մարմինն արգելում է պաշտպանի ներկայությունը մեղադրյալի մասնակցությամբ կատարվող քննչական փորձարարությանը⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Ի տարբերություն օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների անթույլատրելիության, Օրենսգիրքը նախատեսել է մեղադրյալի՝ օրենքով սահմանված կարգով, սակայն պաշտպանի բացակայությամբ տված ցուցմունքի օգտագործման արգելք այն դեպքում, եթե մեղադրյալը դատարանում հրաժարվել է դրանցից: Այլ խոսով, այս դեպքում խոսք է գնում ոչ թե օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցի անթույլատրելիության, այլ՝ օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված ապացույցի օգտագործման սահմանափակման մասին: Հետևաբար, ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու՝ Օրենսգրքով նախատեսված հետևանքներն այս դեպքում չեն կարող վրա հասնել: Օրինակ՝ եթե օրենքի խախտմամբ ստացված տվյալների հիման վրա կատարված վարության գործողությունների արդյունքում ստացված տվյալները ևս ճանաչվում են անթույլատրելի¹, ապա մեղադրյալի ցուցմունքի օգտագործման սահմանափակումը, չի հանգեցնի դրա հիման վրա ձեռք բերված ապացույցների անթույլատրելիության կամ դրանց օգտագործման սահմանափակման:

Պաշտպանի բացակայությամբ տրված ցուցմունքի օգտագործումը սահմանափակելու նպատակն այն է, որ մեղադրանքը հիմնականում կամ առավելապես հիմնված չլինի մեղադրյալի ցուցմունքի վրա և վարույթն իրականացնող մարմինն ինքը շահագրգռված լինի, որ մեղադրյալի հարցաքննությունը կատարվի պաշտպանի ներկայությամբ:

Օրենսգիրքը նախատեսել է նաև «ապացույցի թույլատրելիության ասիմետրիայի» կանոնը՝ հնարավորություն տալով մեղադրյալի, նրա պաշտպանի կամ օրինական ներկայացուցչի միջնորդությամբ օգտագործել վարույթի հանրային մասնակցի թույլ տված՝ օրենքի պահանջների խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցը, օրինակ՝ մեկ ընթերակայի մասնակցությամբ կատարված ճանաչումը, երբ ճանաչողը չի ճանաչել մեղադրյալին:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Այդպիսի ապացույցը, սակայն, կարող է օգտագործվել միայն ի շահ տվյալ մեղադրյալի, և եթե խախտմամբ չեն ոտնահարվել այլ անձի իրավաչափ շահերը (օրինակ՝ սպառնալիքով ձեռք բերված տուժողի ցուցմունքը, որով հաստատվում է մեղադրյալներից մեկի կողմից նվազ վտանգավոր արարք կատարելը):

ԳԼՈՒԽ 11. ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ ԵՎ ՏՆՕՐԻՆՈՒՄԸ

Օրենսգրքի քննարկվող գլուխը կարգավորում է երկու խումբ հարաբերություններ.

ա) իրեղեն ապացույցների և փաստաթղթերի պահպանման հետ կապված հարաբերությունները, և

բ) փաստաթուղթ չհանդիսացող իրեղեն ապացույցների տնօրինման հետ կապված հարաբերությունները:

Իրեղեն ապացույցների և փաստաթղթերի պահպանման և տնօրինման հետ կապված առանձին կարգավորումներ կարելի է գտնել նաև Օրենսգրքի՝ քրեական վարույթի ամրագրմանը նվիրված իրավակարգավորումներում:¹

Ապացույցների այս երկու տեսակների (իրեղեն ապացույցներ և փաստաթղթեր) առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ Օրենսգիրքը սահմանել է դրանց պահպանման տարբերակված կարգավորումներ:

Իրեղեն ապացույցները, որպես կանոն, պահվում են վարույթի նյութերի հետ այնքան, քանի դեռ դրանց տնօրինման հարցը չի լուծվել օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատավարական ակտով²: Մասնավորապես, հանրային քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշմամբ³, վարույթը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Եզրափակիչ դատավարական ակտերի շրջանակը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 35-րդ կետում:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

կարճելու մասին որոշմամբ¹ կամ դատավճռով² լուծման ենթակա հարցերի շարքում Օրենսգիրքը ներառել է նաև ապացույցների տնօրինման հարցի լուծումը:

Սահմանված ընդհանուր կանոնից, ըստ որի՝ իրեղեն ապացույցները պահվում են վարույթի նյութերի հետ, Օրենսգիրքը նախատեսել է բացառություն.

ա) շուտ փչացող ապրանք կամ արտադրանք հանդիսացող իրեղեն ապացույցների համար,

բ) մարդու կյանքի, առողջության կամ շրջակա միջավայրի համար վտանգավոր իրեղեն ապացույցների համար, և

գ) այն իրեղեն ապացույցների համար, որոնք, պայմանավորված իրենց հատկանիշներով (մեծածավալություն, մեծաքանակություն և այլն), չեն կարող պահվել վարույթի նյութերի հետ,

դ) իրեղեն ապացույց ճանաչված դրամի, արժեթղթերի կամ այլ արժեքների համար,

ե) գրավի առարկա իրեղեն ապացույցների համար:

Շուտ փչացող ապրանքներ կամ արտադրանք հանդիսացող իրեղեն ապացույցները, որոնք դժվար է պահել, կամ որոնց պահելու ծախսերը ողջամտորեն արդարացված չեն, որոշմամբ վերադարձվում են օրինական տիրապետողին: Միայն այն դեպքում, երբ դրանք օրինական տիրապետողին վերադարձնելն անհնարին է, վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ և օրենսդրությամբ սահմանված կարգով դրանք հանձնվում են իրացման: Իրացման արդյունքով ստացված միջոցները փոխանցվում են վարույթն իրականացնող մարմնի ղեկավարին՝ այդ մասին պատշաճ ծանուցելով օրինական տիրապետողին: Եթե նման ապացույցները փչացել կամ դարձել են ոչ պիտանի (կորցրել են իրենց տնտեսական նշանակությունը), ապա

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 207-րդ հոդվածի 5 մասը և 315-րդ հոդվածի 2 մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 348-րդ հոդվածի 1-ին մասի 14-րդ կետը:

վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ դրանք ոչնչացվում են¹: Նման դեպքում, արդարացված մեղադրյալին² քրեական վարույթի շրջանակներում³, իսկ այն անձին, ում նկատմամբ քրեական հետապնդում չի հարուցվել կամ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցվել է՝ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով⁴, Օրենսգիրքը վերապահում է հատուցում ստանալու իրավունք:

Մարդու կյանքի, առողջության կամ շրջակա միջավայրի համար վտանգավոր իրեղեն ապացույցները վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ և օրենսդրությամբ սահմանված կարգով հանձնվում են տեխնոլոգիական վերամշակման, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով ոչնչացվում են⁵:

Ինչ վերաբերում է *այն իրեղեն ապացույցներին, որոնք, չեն կարող պահվել կամ որոնք նպատակահարմար չէ պահել վարույթի նյութերի հետ*, Օրենսգիրքը վարույթն իրականացնող մարմնին վերապահում է դրանք պահպանելու երեք այլընտրանքային հնարավորություն⁶.

ա) Վերադարձնել այն օրինական տիրապետողին: Իրեղեն ապացույցը վերադարձվում է օրինական տիրապետողին, եթե դա չի վնասի պատշաճ ապացուցմանը (իրեղեն ապացույցը չի կորսվի, չի թաքցվի, չի վնասվի, չի կորցնի էական հատկանիշները և այլն):

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Արդարացված մեղադրյալի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 23-րդ կետում:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 164-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետ:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 164-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

բ) Պահել այլ վայրում՝ նախապես բացառելով դրա հատկանիշների փոփոխությունը (իրեղեն ապացույցը լուսանկարելով կամ տեսագրելով, անհրաժեշտության դեպքում՝ կնքելով):

գ) Իրացնել իրեղեն ապացույցը: Այս միջոցին վարույթն իրականացնող մարմինն իր նախաձեռնությամբ կարող է դիմել միայն բացառիկ դեպքում, երբ իրեղեն ապացույցի պահպանման այլ հնարավորությունները բացակայում են: Իրեղեն ապացույցի իրացումից ստացած միջոցները փոխանցվում են վարույթն իրականացնող մարմնի դեպոզիտային հաշվին մինչև դրանց տնօրինման հարցի լուծումը օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատավարական ակտով:

Թեև Օրենսգիրքը նման ապացույցների պահպանության վերը նշված այլընտրանքային հնարավորությունների հերթականություն չի նախատեսում, սակայն, հաշվի առնելով Սահմանադրությամբ երաշխավորված սեփականության իրավունքի պաշտպանության առաջնայնությունը¹, վարույթն իրականացնող մարմինն իրեղեն ապացույցի պահպանության վերջին երկու միջոցին կարող է դիմել միայն այն դեպքում, եթե իրեղեն ապացույցն օրինական տիրապետողին վերադարձնել հնարավոր չէ:

Նույն մոտեցումն է գործում նաև *իրեղեն ապացույց ճանաչված դրամի, արժեթղթերի կամ արժեքների* պահպանության դեպքում²:

Գրավի առարկա իրեղեն ապացույցը վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ վերադարձվում է դրա օրինական տիրապետողին անհրաժեշտ ապացուցողական գործողությունները կատարելուց հետո, եթե դա չի կարող վնասել պատշաճ ապացուցմանը³:

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 98-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

Եթե վարույթի նյութերին կցված իրեղեն ապացույցի նկատմամբ իրավունքի մասին վեճը ենթակա է քննության քաղաքացիական դատավարության կարգով, ապա տվյալ առարկան պահվում է վարույթի նյութերի հետ մինչև տվյալ քաղաքացիական գործով վարույթի ավարտը:

Քանի որ տարբեր են ապացույցի պահպանման և գույքի արգելադրման նպատակները, Օրենսգիրքն արգելել է իրեղեն ապացույց ճանաչված գույքի արգելադրումը¹:

Իրեղեն ապացույցի պահպանման ինստիտուտը որոշակիորեն հատվում է նաև վարութային ծախսերի և դրանց հատուցման ընթացակարգը սահմանող կարգավորումների հետ: Օրենսգիրքը վարութային ծախս է համարում նաև իրեղեն ապացույցների պահպանման, առաքման և հետազոտման համար ծախսված գումարները²:

Փաստաթուղթը պահվում է վարույթի նյութերի հետ՝ դրանք պահելու ամբողջ ընթացքում:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը նախատեսել է հետևյալ երկու կարգավորումները, որոնք միտված են վարույթի նյութերին կցված փաստաթղթի օրինական տիրապետողի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը.

ա) Ընթացիկ հաշվետվության կամ այլ իրավաչափ նպատակի համար փաստաթուղթը տրամադրվում է դրա օրինական տիրապետողին կամ նրան հնարավորություն է տրվում պատճենահանել այն³:

Նման խնդրանք ստանալու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը չի կարող մերժել խնդրանքը, այլ պետք է ընտրի հնարավոր երկու տարբերակներից մեկը՝

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1 մասի 4 կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ժամանակավորապես տրամադրել փաստաթուղթը կամ հնարավորություն տալ պատճենահանել այն:

բ) Եզրափակիչ դատավարական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո վարույթի նյութերում առկա փաստաթղթերի բնօրինակները շահագրգիռ անձանց խնդրանքով հանձնվում են նրանց, իսկ վարույթի նյութերում պահվում են դրանց պատճենները¹:

Օրենսգիրքը սահմանում է նաև փաստաթուղթ չհանդիսացող իրեղեն ապացույցների տնօրինման կանոնները, որոնց հիմքում ընկած է հանցագործությունների կանխման և գույքի սեփականատիրոջ իրավունքների պաշտպանության նպատակների արդարացի հավասարակշռումը²:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը սահմանում է, որ առանձնապես ծանր հանցագործությունների, ինչպես նաև կյանքի դեմ ուղղված հանցանքների վերաբերյալ վարույթներով իրեղեն ապացույցները չեն ոչնչացվում³: Այս կարգավորումը նպատակ է հետապնդում չբացառել բացառիկ վերանայման շրջանակներում այդ ապացույցների արժանահավատության բացահայտման հետագա հնարավորությունները՝ հաշվի առնելով նաև գիտատեխնիկական զարգացման ապագա հնարավորությունները: Օրինակ՝ գիտատեխնիկական զարգացմամբ պայմանավորված՝ հետագայում հնարավոր է ճշգրտության ավելի բարձր մակարդակով պարզել նմուշի՝ կոնկրետ անձին պատկանելու հանգամանքը:

ԳԼՈՒԽ 12. ԱՊԱՑՈՒՑՈՒՄԸ

Օրենսգրքի 3-րդ բաժնի վերջին հատվածը նվիրված է ապացուցմանը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 100-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 100-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Օրենսգիրքն ապացուցման հասկացությունը սահմանել է հիմնվելով գործունեության այդ տեսակի հետևյալ երեք բնութագրիչների վրա.

ա) ապացուցումը ճանաչողական գործունեություն է (իրականացվում է ապացուցման ենթակա փաստական հանգամանքները հաստատելու կամ հերքելու նպատակով)¹,

բ) ապացուցումը տրամաբանական գործունեություն է (իրականացվում է ապացույցներ հավաքելով, ստուգելով և գնահատելով):

գ) ապացուցումը վարույթային գործունեություն է (իրականացվում է Օրենսգրքով սահմանված կարգով):

Օրենսգիրքը հստակեցրել է ապացուցման ենթակա հանգամանքների շրջանակը՝ դրանում ներառելով այնպիսի հանգամանքներ, որոնց հաստատումը կարևոր նշանակություն ունի դատավարական ակտ կայացնելու համար²: Նշված հանգամանքներն իրենց ամբողջության մեջ կազմում են ապացուցման առարկան, որը կիրառելի է բոլոր տեսակի հանցագործությունների համար: Դրա հետ մեկտեղ, սակայն, հարկ է ընդգծել, որ ապացուցման առարկայի՝ օրենքում ամրագրված տիպական թվարկումը յուրաքանչյուր գործով ճշգրտվում և լրացվում է հանցագործության քրեաիրավական որակմանը համապատասխան: Սա նշանակում է, որ կատարված իրադարձությունը (ինչպես ամբողջությամբ, այնպես էլ նրա յուրաքանչյուր հանգամանքը առանձին վերցված) յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հետազոտել հաշվի առնելով քրեական օրենքով նախատեսված կոնկրետ հանցակազմի հատկանիշները³:

Ավանդաբար ապացուցման առարկան կազմող հանգամանքներից զատ, Օրենսգիրքը սահմանել է, որ քրեական վարույթի ընթացքում ապացուցման ենթակա

¹ Սա է պատճառը, որ ապացուցման ենթակա հանգամանքները սահմանվեցին Օրենսգրքի՝ ապացուցմանը վերաբերող գլխում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ ԵԷԴ/0058/01/10 քրեական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 22.12.2011թ. որոշումը:

են նաև մեղադրյալի անձը բնութագրող հանգամանքները, ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված վնասը և գույքային պահանջների հիմնավորումը:

Օրենսգիրքն ապացուցման ենթակա հանգամանքների շարքում ներառել է նաև այն հանգամանքները, որոնք թույլ են տալիս անձին ազատել քրեական պատասխանատվությունից կամ պատժից: Նյութական օրենսդրությամբ նախատեսված՝ քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ապացուցված հիմքի¹ առկայությունը, կբացառի նաև անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը²:

Օրենսգիրքը վարույթի առանձին տեսակների համար սահմանել է ապացուցման ենթակա հանգամանքների այլ շրջանակ³: Օրինակ՝ անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթով ապացուցման ենթակա հանգամանքների շրջանակը ներառում է նաև անչափահասի սոցիալական, ընտանեկան դրությանը, դաստիարակության պայմաններին վերաբերող հանգամանքներ⁴, կամ բժշկական հարկադրանքի վարույթով՝ անձի հոգեկան առողջության վիճակին վերաբերող հանգամանքներ⁵:

Ապացուցման գործընթացի առաջին տարրն **ապացույցներ հավաքելն** է: Քրեական վարույթի ընթացքում ապացույցները հավաքնվում են երկու եղանակով.

ա) Օրենսգրքով նախատեսված ապացուցողական գործողությունների կատարման միջոցով:

Բացառապես Օրենսգրքով նախատեսված ապացուցողական գործողությունների կատարման միջոցով ապացույցների հավաքման իմպերատիվ պահանջն օրենսդրորեն ամրագրելու միջոցով իրացվել են ապացույցի թույլատրելիությանը ներկայացվող պայմաններից երկուսը, այն է՝ ապացույցը պետք է ստացվի միայն օրենքով նախատեսված աղբյուրից և միայն օրենքով նախատեսված

¹ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 12-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 410-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 421-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

միջոցներով (դատավարական եղանակով): Հետևաբար, թեև այս պահանջները ապացույցի թույլատրելիությունը սահմանող հոդվածում¹ նախատեսված չեն, սակայն պետք է հաշվի առնվեն ապացույցի թույլատրելիությունը գնահատելիս: Օրինակ՝ հավասարապես որպես ապացույց չեն կարող օգտագործվել ինչպես օպերատիվ հետախուզական միջոցառման արդյունքում կազմված փաստաթղթերը², այնպես էլ Օրենսգրքով չնախատեսված ապացուցողական գործողության արդյունքում ձեռք բերված տվյալները:

Թեև ապացույցների հավաքման հասկացությունից անմիջականորեն չի բխում, սակայն, վարույթի հանրային և մասնավոր մասնակիցների դատավարական կարգավիճակը սահմանող հոդվածների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ապացուցման գործընթացին մասնակցելու՝ նրանց հնարավորությունների ընդլայնմամբ պայմանավորված՝ վերջիններս, թեև սահմանափակ ձևով, օժտվել են ապացույցներ հավաքելու և վարույթն իրականացնող մարմնին ներկայացնելու իրավունքով³: Ընդ որում, նրանց ներկայացրած ապացույցները ևս հավաքում են ապացուցողական գործողության միջոցով՝ դրանով իսկ ապահովելով այդ ապացույցների ձևավորման դատավարական կարգ⁴: Վարույթի մասնավոր մասնակիցների՝ ապացույց հավաքելու նոր հնարավորություններին անդրադարձ է կատարվել նաև Ուղեցույցի 11-րդ գլխում:

Հատկանշական է, որ թեև Օրենսգիրքը հնարավորություն է տալիս վարույթի ընթացքում որպես ապացույց օգտագործել նաև քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս իրականացված օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքները⁵, սակայն այդ տվյալները դատավարական իմաստով նույնպես հավաքվում են վարույթի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 19-րդ կետը, 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը, 49-րդ հոդվածի 1-օն մասի 6-րդ կետը, 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 233-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 96-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

ընթացքում, օրենքով նախատեսված ապացուցողական գործողությունների կատարման միջոցով¹:

բ) Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում և կարգով՝ օտարերկրյա իրավասու մարմինների կողմից համապատասխան գործողությունների կատարման միջոցով²:

Հայաստանի Հանրապետության կողմից վավերացված միջազգային բազմակողմ³ և երկկողմ⁴ պայմանագրերով նախատեսվում է փոխադարձ իրավական օգնության շրջանակներում ձեռք բերել և վարույթի ընթացքում օգտագործել ապացույցներ:

ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությունը չի պարունակում այսպես կոչված «վերիֆիկացման» կամ «լեգիտիմացման» (օրինականացման) ինստիտուտ,

¹ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 11-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 103-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ օրինակ՝ Կոնվենցիա քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին (Մինսկի Կոնվենցիա, 22.01.1993թ., ՀՀ-ի համար ուժի մեջ է մտել 21.12.1994թ.-ից), Մինսկի Կոնվենցիայի արձանագրություն (28.03.1997թ., ՀՀ-ի համար ուժի մեջ է մտել 09.06.2000թ.-ից), Կոնվենցիա քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավահարաբերությունների մասին (Քիշնևի Կոնվենցիա, 07.10.2002թ., ՀՀ-ի համար ուժի մեջ է մտել 19.02.2005թ.-ից) և այլն:

⁴ Տես՝ օրինակ՝ Պայմանագիր ՀՀ և Ռումինիայի միջև քաղաքացիական և քրեական գործերով իրավական օգնության մասին (25.03.1996թ., ուժի մեջ է 08.10.1996թ.-ից), Համաձայնագիր ՀՀ և Իրանի իսլամական հանրապետության միջև քաղաքացիական և քրեական գործերով իրավական համագործակցության մասին (05.07.2006թ., ուժի մեջ է 21.05.2009թ.-ից), Պայմանագիր ՀՀ և Լիտվայի Հանրապետության միջև ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության և իրավական հարաբերությունների մասին (15.09.2003թ., ուժի մեջ է 08.07.2005թ.-ից), Պայմանագիր ՀՀ և Վրաստանի միջև քրեական գործերով իրավական օգնության մասին (01.06.1996թ., ուժի մեջ է 04.03.1997թ.-ից), Պայմանագիր ՀՀ և Բուլղարիայի Հանրապետության միջև քրեական գործերով իրավական օգնության մասին (10.04.1995թ., ուժի մեջ է 07.12.1997թ.-ից), Համաձայնագիր ՀՀ և Հունաստանի Հանրապետության միջև քաղաքացիական, ընտանեկան և քրեական գործերով իրավական օգնության մասին (21.11.2000թ., ուժի մեջ է 21.07.2002թ.-ից) և այլն:

հետևաբար՝ այդ կերպ ստացված ապացույցների նկատմամբ գործում է թույլատրելիության կանխավարկածը:

Միջազգային համագործակցության շրջանակներում ձեռք բերված ապացույցներին ներկայացվող հիմնական պահանջն այն է, որ դրանք ձեռք բերված լինեն քննչական պահանջը կատարող պետության օրենսդրությանը համապատասխան և, միաժամանակ, չհակասեն Օրենսգրքով՝ ապացույցների թույլատրելիությանը վերաբերող կարգավորումներին: Այլ կերպ ասած, եթե որևէ պետության օրենսդրությամբ թույլատրելի լինի ապացույցների ստացումը ՀՀ օրենսդրությամբ արգելված ճանապարհով (հարկադրանք, դաժան անմարդկային վերաբերմունք կիրառելու, սպառնալիքի միջոցով), ապա դրանք քրեական վարույթի ընթացքում չեն կարող օգտագործվել որպես թույլատրելի ապացույցներ: Հետևաբար, եթե այդ ապացույցների ձեռքբերման կարգը չի հակասում ներպետական օրենսդրությանը, ապա դրանք կհամարվեն թույլատրելի:

Օրենսգիրքն **ապացույցի ստուգման** հասկացության մեջ, ստուգման ավանդական եղանակների (ապացույցների համադրում, նոր ապացույցների հավաքում, ապացույցի ստացման աղբյուրի վարհանում) շարքում ներառել է նաև ստացված ապացույցի ձևի և բովանդակության վերլուծությունը¹: Քրեական դատավարության օրենսգրքով ապացույցի ձևին ներկայացվող պահանջներին ապացույցի համապատասխանության ստուգման արդյունքում վարույթն իրականացնող մարմինը հավաստիանում է, որ պահպանված են ապացույցի արժանահավատության ապահովմանն ու ապացուցողական գործողության մասնակցի իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված՝ Օրենսգրքով առանձին ապացույցների ձևին ներկայացվող պահանջները: Մասնավորապես՝ Օրենսգիրքը, որոշակի պահանջներ է ներկայացնում հարցաքննության արձանագրությանը (օրինակ՝ հարցաքննվողի կողմից հարցաքննության արձանագրության յուրաքանչյուր

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 104-րդ հոդվածը:

էջը ստորագրելու պահանջը), որի նպատակը հարցաքննվողի կողմից հարցաքննության ընթացքի և իր ցուցմունքների արձանագրման իսկության հաստատումն է: Հետևաբար, ստուգման շրջանակներում վերլուծության է ենթակա ոչ միայն ապացույցի բովանդակությունը, այլ նաև ապացույցի ձևի համապատասխանությունը Օրենսգրքի պահանջներին:

Ապացուցման գործընթացի վերջին տարրը ապացույցների **գնահատումն է**:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, երբ ապացուցման գործընթացի տարրերից մեկի՝ ապացույցի գնահատման հիմնական կանոնների մի մասը բարձրացվել էր քրեադատավարական սկզբունքի մակարդակի, Օրենսգիրքը ապացույցների գնահատման կանոններն արտացոլել է ապացույցների գնահատման հասկացությունը և ընթացակարգը սահմանող հոդվածում¹, իսկ պատշաճ ապացուցման սկուզբունքի բովանդակությունն են կազմել ապացուցման գործընթացի բոլոր տարրերին բնորոշ առանցքային, ելակետային դրույթները, որոնք նախանշում են ապացուցման էությունն ու դատավարական ձևը: Օրինակ՝ քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող ցանկացած հանգամանք միայն պատշաճ ապացույցների բավարար համակցությամբ հաստատելու պահանջը² բարձրացվել է սկզբունքի մակարդակի, իսկ ապացույցների՝ մեկը մյուսի նկատմամբ առավելություն չունենալու վերաբերյալ կանոնը³ ներառվել է ապացույցների գնահատման ընթացակարգը սահմանող հոդվածում:

Ապացույցների գնահատումը, որպես ապացուցման գործընթացի տարր, իրենից ներկայացնում է մտավոր, տրամաբանական գործունեություն, որի արդյունքում եզրահանգում է արվում ապացույցներից յուրաքանչյուրի վերաբերելիության,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 105-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

թույլատրելիության, հավաստիության և հիմնավոր եզրափակիչ դատավարական ակտ¹ կայացնելու համար ապացույցների համակցության բավարարության մասին:

Ապացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա: Ներքին համոզմունքը, որպես ապացույցների գնահատման արդյունք, բնութագրվում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների անխզելի կապով. այն, մի կողմից, պետք է բխի հետազոտվող ապացույցների բավարար համակցությունից և հիմնվի դրանց վրա, իսկ մյուս կողմից, անկողմնակալ դիտորդի մոտ պետք է առաջացնի այն վստահությունը, որ ապացույցները հետազոտվել են արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ: Ապացույցների պատշաճ գնահատումը ենթադրում է դրա արդյունքում հիմնավոր, այսինքն՝ հասցեատերերի համար օբյեկտիվորեն համոզիչ, դատավարական ակտի կայացում²:

Ապացույցները, որոնք հավաքվել և ստուգվել են օրենքին համապատասխան, կազմում են ներքին համոզմունքի այն օբյեկտիվ հիմքը, որն իր դրսևորումն է գտնում ընդունվող որոշումներում: Թեպետ ապացույցների գնահատումը կատարվում է ներքին համոզման հիման վրա, այն չի կարող լինել կամայական: Դրա հիմքում պետք է դրված լինի վարույթի համար նշանակություն ունեցող բոլոր հանգամանքների համակողմանի, անաչառ և պատշաճ քննությունը:

Գնահատման ենթակա են ինչպես ստացված տեղեկությունների բովանդակությունը, այնպես էլ աղբյուրները: Ապացույցների գնահատումը համապատասխան որոշումներում պետք է արտահայտվի պատճառաբանված եզրահանգումների ձևով՝ հիմնավորելով, թե ինչու որոշ ապացույցներ դրվել են որոշման հիմքում, իսկ մյուսները մերժվել են՝ ճանաչվելով ոչ հավաստի:

¹ Եզրափակիչ դատավարական ակտի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 35-րդ կետում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Ցանկացած դատավարական ակտում արվող եզրահանգման հիմնավորվածությունը կախված է նաև բացահայտված փաստերի վերաբերելիության ճիշտ գնահատականից¹: Յուրաքանչյուր ապացույցի վերաբերելիության ճիշտ որոշումը պետք է հանգեցնի օրինական և հիմնավոր որոշում կայացնելու համար անհրաժեշտ և բավարար ապացույցների հավաքմանը:

Ոչ մի տվյալ նախապես հավաստի ապացույցի ուժ չունի: Դատավորը, ինչպես նաև քննիչը և դատախազը չպետք է կանխակալ վերաբերմունք դրսևորեն ապացույցներին, չպետք է դրանց որոշ մասին մյուսների նկատմամբ առավել կամ նվազ նշանակություն տան, քանի դեռ պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում դրանք չեն գնահատվել²:

Միննույն ժամանակ, ներքին համոզմամբ ապացույցների ազատ գնահատումը ենթադրում է, որ ապացույցը գնահատող անձը կաշկանդված չէ տվյալ ապացույցին վարույթի նախորդ փուլերում կամ տվյալ փուլի շրջանակներում այլ անձանց տված գնահատականներով:

Նախապես հաստատված ապացույցի ուժ չունենալու օրենսդրական արգելքը բացառում է որևէ ապացույցի նկատմամբ կանխակալ մոտեցում ցուցաբերելը (մյուս ապացույցների նկատմամբ այդ փաստական տվյալի ապացուցողական արժեքին առավելություն վերագրելը կամ այդ արժեքը նվազեցնելը), քանի դեռ այդ ապացույցը քրեադատավարական օրենսգրքով ամրագրված ընթացակարգով մրցակցության և կողմերի իրավահավասարության, մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի ապահովման և այլ սկզբունքների պահպանմամբ չի հետազոտվել պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում:

Այնուհանդերձ, ապացույցների նկատմամբ կանխակալ մոտեցման արգելքը գործում է մինչև «պատշաճ իրավական ընթացակարգով դրանց գնահատումը», ուստի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդանքի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 105-րդ հոդանքի 3-րդ մասը:

Օրենսգրքի նշված հոդվածը չի կարող մեկնաբանվել այնպես, որ օրենսդիրն ապացույցների հետազոտումից հետո նույնպես արգելում է ապացույցների գնահատման արդյունքում դրանցից մի մասին մյուսների նկատմամբ առավելություն կամ նվազ կարևորություն վերագրելու հնարավորությունը, հակառակ դեպքում, հակասական ապացույցների առկայության պարագայում հնարավոր չէ հիմնավորված հետևության հանգել անձի մեղավորության կամ անմեղության և այլ հարցերի վերաբերյալ:

Ապացույցների գնահատման բնութագրիչ առանձնահատկությունն այն է, որ օրենքը, որպես կանոն, չի նշում, թե հատկապես որ ապացույցներով պետք է հաստատվի այս կամ այն հանգամանքը: Նշված կանոնից միակ բացառությունը Օրենսգրքով սահմանված այն հանգամանքներն են, որոնք կարող են հաստատվել միայն որոշատի տեսակի ապացույցներով¹: Նախկին օրենսդրության համամեմատությամբ այս հանգամանքները բովանդակային փոփոխություն չեն կրել:

Օրենսգրքում առաջին անգամ ամրագրում ստացավ փաստերի իրավական կանխավարկածը²: Քրեադատավարական իմաստով կանխավարկածը իրավաբանական փաստի առկայության կամ բացակայության մասին նորմատիվ բնույթի մտահանգում է, որն ունի հավանականության բարձր աստիճան և ենթակա չէ ապացուցման: Օրենսգրքում իրավական կանխավարկածը ձևակերպված է որպես ապացուցման պարտականությունից ազատելու եղանակ, որի արդյունքում տեղի է ունենում նաև ապացուցման բեռի բաշխում: Օրենսգրքով սահմանված հանգամանքները համարվում են հաստատված, եթե քրեական վարույթի ընթացքում հակառակը չի հաստատվում, իսկ հակառակն ապացուցելու պարտականությունը կրում է սահմանված փաստը վիճարկող կողմը³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 107-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 106-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի 2-րդ մասը: Փաստերի իրավական կանխավարկածի և ապացուցման բեռի բաշխման մասին մանրամասն տես՝ Salabiaku v. France, 26-30 կետեր, Janosevic v. Sweden, 96-111 կետեր:

Օրենսգիրքը վարույթի ընթացքում հաստատված փաստերի թվին, ի թիվս հանրահայտ փաստերի և արդի գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի կամ այլ բնագավառների համընդհանուր ճանաչում ստացած մեթոդիկաների, դասում է նաև.

ա) փաստը, որը անձին հայտնի է կամ պետք է հայտնի լիներ իրավական ակտով կամ պայմանագրով սահմանված իր մասնագիտական կամ պաշտոնական պարտականությունների կապակցությամբ: Օրինակ՝ աշխատողի՝ աշխատանքի անվտանգության կանոնների մասին հրահանգավորելու վերաբերյալ ակտի առկայությունը հաստատում է աշխատողի հրահանգավորված լինելու հանգամանքը, անկախ նրա կողմից հակառակը պնդելուց: Կամ պայմանագիրը ստորագրած լինելու հանգամանքը հաստատում է պայմանագրի կողմերի՝ պայմանագրի պայմանների մասին տեղեկացված լինելու փաստը:

բ) փաստը, որը մեղադրյալին հայտնի է կամ պետք է հայտնի լիներ՝ որպես նրա բացառիկ իրազեկության հանգամանք: Անձի ուղեբեռում թմրամիջոցի առկայությունը հաստատում է այն ուղեբեռի տիրոջը պատկանելու փաստը, քանի որ միայն վերջինիս է հայտնի, թե ինչպես է թմրամիջոցը հայտնվել ուղեբեռում:

Ամեն դեպքում, հաշվի առնելով, որ վարույթի մասնավոր մասնակիցներն ի տարբերություն քրեական հետապնդման մարմնի օժտված են ապացուցման գործընթացին մասնակցելու սահմանափակ հնարավորություններով, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է այս ինստիտուտը կիրառի ծայրահեղ զգուշավորությամբ՝ պաշտպանության կողմին ընձեռելով հաստատված կանխավարկածը հերքելու բոլոր հնարավորությունները և ստուգելու առաջ քաշված փաստարկները:

Թեև Օրենսգիրքը վերը նշված հանգամանքներն ի սկզբանե ապացուցված է համարում, սակայն վարույթի մասնակիցներին չի զրկում հակառակն ապացուցելու հնարավորությունից¹: Օրինակ՝ վկայի ցուցմունքով մեղադրյալը կարողանում է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

ապացուցել, որ իր ստորագրած փաստաթղթին ծանոթանալու հնարավորություն իրեն չի տրվել կամ որ ճամպրուկում ուրիշին պատկանող է իր է դրվել և այլն:

ԲԱԺԻՆ 4. ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Հարկադրանքը վարությամբ ներգործության այն միջոցներից մեկն է, որի կիրառումը ոչ միայն կարող է երաշխավորել քրեական ընթացակարգի բնականոն շարժը, այլև հանգեցնել անձի հիմնական իրավունքների և ազատությունների խախտման: Դա է պատճառը, որ Օրենսգիրքն այս իրավակարգավորումներում հատուկ ուշադրություն է հատկացրել հարկադրանքի միջոցների գործածման իրավաչափության պայմաններին և կարգին, ինչպես նաև դրանց ներգործությանը ենթարկվող անձանց իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության միջոցներին:

Օրենսգրքի այս հատվածում միավորված են քրեական վարույթի ընթացքում կիրառման ենթակա հարկադրանքի գրեթե բոլոր միջոցները: Բացառություն են կազմում որոշ քննչական գործողությունների (օրինակ՝ խուզարկության կամ առգրավման) ժամանակ ձեռնարկվող քայլերը, ինչպես նաև առանձին վարույթի շրջանակներում իրավաբանական անձի նկատմամբ կիրառվող ապահովման միջոցները:

Թեև վարույթի մասնակիցների նկատմամբ պոտենցիալ գործադրվելիք հարկադրանքի միջոցներն ընդհանուր առմամբ ավելացել են (մասնավորապես՝ ընդլայնվել են խափանման միջոցների և դատավարական սանկցիաների շրջանակները), սակայն դրանց բազմազանությունը և կիրառման առանձնահատկությունները նպաստավոր պայմաններ են ստեղծում անհրաժեշտության դեպքում անձի իրավունքներն ու ազատությունները միայն համաչափ և արդարացված կերպով սահմանափակելու կամ նրան նվազագույն անհարմարություններ պատճառելու համար:

ԳԼՈՒԽ 13. ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒՄԸ

Օրենսգրքում էապես փոխվել է ձեռքակալման հայեցակարգը և ըստ այդմ՝ նաև դրա իրավական կարգավորումները: Ձեռքակալման նոր հայեցակարգը հարկադրանքի այդ միջոցի սահմանման առանցքում դնում է ոչ թե հաջորդաբար իրականացվող որոշակի գործողություններ, որոնցից վերջինը կատարելու պահից միայն հնարավոր է խոսել ձեռքակալման մասին, այլ փոխարենը՝ այն սահմանում է մարդու և նրա իրավունքների դիտանկյունից՝ արձանագրելով, որ առանց դատական սանկցավորման՝ անձին ազատությունից զրկելու առաջին իսկ պահից գործ ունենք ձեռքակալման հետ¹, եթե անձը կասկածվում կամ մեղադրվում է հանցագործության համար²:

Նոր հայեցակարգի պայմաններում վերանում է «բերման ենթարկելու» ու «բերելու» ինքնուրույն իրավական մեխանիզմների անհրաժեշտությունը, քանի որ եթե անձը բռնված է՝ հանցանքի կասկածով, ու չկա դատական սանկցավորում, ապա ինքնաբերաբար գործ ունենք ձեռքակալման հետ: Նույնիսկ եթե անձը ինքնուրույն և կամավոր եկել է, օրինակ՝ ոստիկանության բաժին, սակայն իր ընկալմամբ՝ այնտեղից ազատորեն դուրս գալու հնարավորություն այլևս չունի, ապա նույնպես գործ ունենք «ձեռքակալման» հետ: Դա՛ է պատճառը, որ «ձեռքակալման» սահմանման մեջ օգտագործվել է ոչ թե «ազատությունից **զրկվելու**», այլ համեմատաբար մեղմ՝ «ազատության **սահմանափակման**» հատկանիշը:

Նոր հայեցակարգի պայմաններում ստացվում է, որ առանց դատական սանկցավորման՝ ազատության իրավունքի սահմանափակման բոլոր դեպքերում գործ ունենք ձեռքակալման հետ՝ բացառությամբ այն իրավիճակի, երբ կիրառվում է վարույթի մասնավոր մասնակցին, վկային, փորձագետին կամ թարգմանչին՝ վարույթն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 44-րդ կետը:

իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելու դատավարական սանկցիա¹։ Այս բացառությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ այս իրավիճակում առկա չէ ազատությունից զրկվողի կողմից հանցանք կատարած լինելու կասկած։

Ձերբակալման նոր հայեցակարգի պայմաններում առկա է անմիջական կապ՝ ձերբակալման և կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու նպատակով անձին դատարանի առաջ կանգնեցնելու միջև, որն արտահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածում տրված «ձերբակալման» սահմանմամբ։ Ընդ որում, այդ սահմանման և Օրենսգրքում թվարկված ձերբակալման տեսակների² միջև թվացյալ հակասությունը բացակայում է, քանի որ խափանման միջոցի պայմանները խախտած մեղադրյալի ձերբակալումը նույնպես կատարվում է նրան դատարան ներկայացնելու նպատակով։ Ձերբակալման և ազատության սահմանափակման հետ կապված խափանման միջոցների անմիջական կապն արտահայտվում է նաև այն հանգամանքում, որ ձերբակալման բոլոր երեք տեսակների մանրամասներն ամրագրող դրույթներում սահմանված է, որ կալանավորման հարցը քննարկելիս դատարանը պետք է ստուգի նաև ձերբակալման իրավաչափությունը³։

Ձերբակալման առավել դասական տեսակը՝ անմիջականորեն ծագած կասկածով ձերբակալումը, լրացվել է նոր հատկանիշով. կասկածը պետք է լինի «հիմնավոր»⁴։ Այդ հատկանիշի լրացումը նպատակ է հետապնդում ձերբակալման իրավաչափությունը գնահատելիս կիրառելի դարձնել կալանավորման անհրաժեշտ պայման հանդիսացող և մասնագիտական մշակվածության բարձր մակարդակ ունեցող «հիմնավոր կասկածի» չափորոշիչի վերաբերելի տարրերը։ Այլ կերպ՝ անձին ձերբակալելիս

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 145-րդ հոդվածը։ Այն համարժեք է 1998թ. քրեական դատավարության օրենսգրքի ներքո՝ «Բերման ենթարկելու» հարկադրանքի միջոցին։

² Տես՝ Օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 1-ին մասը։

³ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 9-րդ մասը, 111-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 112-րդ հոդվածի 6-րդ մասը։

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և 109-րդ հոդվածը։

իրավասու պաշտոնատար անձը պետք է պատրաստ լինի ոչ միայն մատնանշել կասկած պարունակող որևէ հանգամանք¹, այլև ցույց տալ, թե ինչու է տվյալ իրավիճակում այդ հանգամանքը գնահատել արժանահավատ, և միաժամանակ ինչու արժանահավատ չի գնահատել այդ հանգամանքը հերքող փաստարկները: Հիմնավոր կասկածի անմիջականորեն ծագած լինելու հանգամանքը ենթակա է պարտադիր ստուգման դատարանի կողմից՝ խափանման միջոց կիրառելու մասին միջնորդությունը քննելիս և եթե դատարանը հանգում է հետևության, որ անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով անձին ձերբակալելիս հիմնավոր կասկածը ակնհայտ չի եղել անմիջականորեն ծագած, մերժում է խափանման միջոց կիրառելու մասին քննիչի միջնորդությունը:² Այս կարգավորումն ունի առավելապես պրեվենտիվ նշանակություն՝ քրեական հետապնդման մարմիններին հետ պահելով անմիջականորեն ծագած կասկածանքի հիմքով անձին ձերբակալելուց այն դեպքերում, երբ տվյալ հիմքն իրականում առկա չէ:

Օրենսգրքում արմատապես փոխվել է անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածով ձերբակալման փաստաթղթավորման տրամաբանությունը: Նախ, կազմվում է ոչ թե մեկ (արձանագրություն), այլ երկու փաստաթուղթ՝ սկզբից արձանագրություն³, ապա՝ որոշում⁴: Ընդ որում, արձանագրությունը ոչ թե արտահայտում է պետաիշխանական կամք, այլ միայն բովանդակում է փաստեր: Պետաիշխանական կամքն արտահայտվում է այդ նպատակին առավել հարմար փաստաթղթում՝ որոշման մեջ:

Երկրորդ, ձերբակալվածը պետք է ստանա համապատասխան փաստաթուղթ նաև այն դեպքում, երբ սահմանված ժամկետում ձերբակալման որոշում չի կայացվել և այդ փաստով ձերբակալումն ավարտվել է: Այդ փաստաթուղթը՝ «անձին ազատ արձակելու

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-4-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

որոշումը»¹ կարող է հիմք լինել նրան կարճաժամկետ ազատությունից զրկելու իրավաչափությունը վիճարկելու համար:

Երրորդ, հաշվի առնելով անմիջականորեն ծագած կասկածի՝ հիմնավոր լինելու որակական պահանջը՝ ձերբակալման արձանագրությունը դադարել է ֆորմալ բնույթ կրելուց. դրանում պետք է ներառվի նկարագրողական բնույթի տվյալների մեծ ծավալ՝ անձին ազատությունից փաստացի զրկելու վայրը, պայմանները, պատճառները և հիմքերը², ինչպես նաև ձերբակալում իրականացրած պաշտոնատար անձի տվյալները³: Խոշտանգումների դեմ պայքարի տեսանկյունից կարևոր է, որ արձանագրության մեջ ներառվում են նաև ձերբակալվածի մարմնի կամ հագուստի վրա տեսանելի վնասվածքները, ինչպես նաև նրա առերևույթ ֆիզիկական և հոգեկան վիճակը⁴: Ավելին, ձերբակալման որոշման մեջ պարտադիր պետք է ներկայացվի ձերբակալվածին վերագրվող արարքի փաստական նկարագրությունը⁵:

Անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածով ձերբակալման ընթացակարգի փաստաթղթավորման նոր՝ առավել ծավալուն պահանջները ենթադրում են ավելի երկար ժամկետ, ուստի Օրենսգիրքը 3 ժամի փոխարեն իրավասու մարմիններին տրամադրում է առավելագույնը 6 ժամ՝ անձին ձերբակալելու կամ ազատ արձակելու որոշում կայացնելու համար⁶:

Անձի ձերբակալման մասին դատախազին տեղեկացնելու պարտականությունը ձերբակալած մարմինը պետք է կատարի ոչ թե 12 ժամվա ընթացքում, այլ անմիջապես ձերբակալման որոշում կայացնելուց հետո՝ նրան ուղարկելով արձանագրության և

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը: 1998թ. օրենսգրքի ներքո՝ դրա փոխարեն նշվում էին արձանագրությունը կազմող պաշտոնատար անձի տվյալները, և սովորաբար դրանք տարբեր պաշտոնատար անձինք էին լինում:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետը, 114-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁶ Տես՝ նույն տեղում:

որոշման պատճենները¹: Դա կարևոր է հարկադրանքի միջոցների օրինականության նկատմամբ հսկողության սահմանադրական գործառնությունն ավելի արագ իրացնելու, և ըստ այդմ՝ անհիմն կամ ապօրինի ձեռքակալված անձանց ազատելու հնարավորությունն ավելի արագ ստանալու տեսանկյունից:

Կալանավորված անձանց տրվող երաշխիքներից մեկը՝ նրանց խնամքին գտնվող անչափահասների և անաշխատունակների խնամքի, ինչպես նաև նրանց գույքի պահպանության պարտականությունը պետության կողմից ընդունելը, Օրենսգիրքը տեղափոխում է ձեռքակալման փուլ², ինչը բխում է ազատությունից զրկվածի իրավաչափ շահերից:

Նախկին օրենսգրքով սահմանված չէր կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու համար դատարան դիմելու վերջնաժամկետ: Նոր օրենսգիրքը լուծել է այդ խնդիրը՝ ձեռքակալման այս տեսակի պարագայում դատարանին տրամադրելով առնվազն 12 ժամ՝ որոշում կայացնելու համար: Այսպիսով, անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածով դատարան դիմելու վերջնաժամկետը սահմանված է անձին փաստացի ազատությունից զրկելուց հետո 60 ժամը³:

Օրենսգրքում վերջնական տեսքի է բերվել ձեռքակալման սկզբնական փուլում անձի իրավունքների և դրա երաշխիքների շրջանակը: Հանցագործության կասկածանքով ազատությունից զրկված անձի իրավունքների երաշխավորման գործընթացը սկսել էր Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային իրավունքում⁴, այնուհետ դրանք ամրագրվել էին նախկին օրենսգրքում, սակայն համակարգը ամբողջական չէր:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

⁴ Տես՝ ԵԱԴԴ/0085/06/09 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 18.12.2009թ. որոշումը:

Օրենսգիրքը ոչ միայն սահմանում է ձեռքավորվածի հինգ նվազագույն իրավունքները¹, դրանց ծագման պահը², այլև ամրագրում է դրանց հետ թղթակցող պարտականություններ՝ համապատասխան պաշտոնատար անձանց համար, ինչպես նաև հստակ սահմանում է ձեռքավորվածի տվյալ իրավունքի և դրա հետ թղթակցող՝ պաշտոնատար անձի պարտականության ծագման պահը:

Այսպես, անձին ազատությունից փաստացի զրկելու պահին առաջանում են տեղեկատվական բնույթի պարտականություններ (ձեռքավորվածի պատճառի, ձեռքավորվածի իրավունքների և պարտականությունների բանավոր պարզաբանում), ընդ որում՝ պարզաբանման այդ պարտականությունը դրված է հենց ձեռքավորողների վրա³:

Անձին ոստիկանության բաժին կամ նախաքննության մարմին բերելուց անմիջապես հետո առաջանում են ձեռքավորվածի մասին հարազատներին տեղեկացնելու, փաստաբան հրավիրելու և բժշկական զննության ենթարկվելու «իրավունքների եռանկյունին» ապահովելու պարտականությունները: Ընդ որում, այդ պարտականությունները դրված են արդեն ոչ թե ձեռքավորողների, այլ հետաքննության մարմնի կամ քննիչի վրա⁴: Այս առումով կարևոր է նաև Ոստիկանության մասին ՀՀ օրենքում 2019թ. կատարված լրացումը⁵, համաձայն որի՝ ոստիկանության ստորաբաժանումների վարչական շենքերի մուտքերն ու ելքերը պետք է կահավորված լինեն տեսագրող համակարգերով: Ընդ որում, այդ սարքերը պետք է տեղակայվեն այնպես, որ հնարավոր լինի տեսագրել ոստիկանության ստորաբաժանումների վարչական շենքեր անձանց մուտք գործելու և ելքի ժամանակը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 1-ին կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 2-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Ոստիկանության մասին ՀՀ օրենքի 5.1 հոդվածը:

Կարևոր է նաև այն, որ այդ տեսագրությունները սկզբունքորեն կարող են հասանելի լինել պաշտպանության կողմին՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի միջոցով:

Ձերբակալվածի միակ իրավունքը, որը իրականացման ապահովումը կարող է ժամանակավորապես հետաձգվել, իր ընտրած անձին ձերբակալման մասին տեղեկացնելու իրավունքն է՝ պայմանավորված ավելի բարձրաժեք իրավաչափ շահով (ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքի կանխում, խափանում կամ բացահայտում): Սահմանադրական հիմքեր ունեցող այս սահմանափակման համար¹ Օրենսգիրքը նախատեսել է չորս երաշխիք՝ (ա) վերադասի, այսինքն՝ քննչական մարմնի ղեկավարի համաձայնություն, (բ) իրավունքի ապահովման հետաձգման առավելագույն ժամկետ՝ 12 ժամ, (գ) համապատասխան հիմնավորումներով գրավոր որոշման կայացում, (դ) ձերբակալվածի գրավոր տեղեկացում²: Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ Օրենսգիրքը սահմանում է ոչ թե որոշման պատճենը ձերբակալվածին հանձնելու, այլ նրան գրավոր տեղեկացնելու պահանջ: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ տվյալ պահին որոշման մեջ ամրագրված հիմնավորումները ձերբակալվածին հասու դարձնելը կարող է վտանգել ավելի բարձրաժեք իրավաչափ շահը: Մյուս կողմից, որոշումը պետք է պաշտպանության կողմին հասու դառնա ավելի ուշ փուլում, հետևաբար, դրա իրավաչափությունը կարող է վիճարկման առարկա դառնալ: Բացի այդ, կայացման պահից այն հասու է հսկող դատախազին, որն ոչ իրավաչափ համարելու դեպքում իրավասու է անմիջապես ձեռնարկել դրա վերացմանն ուղղված միջոցներ:

Ձերբակալման երկրորդ տեսակի՝ ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալին դատարան ներկայացնելու համար ձերբակալման միակ նպատակը մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելն է: Այն նոր Օրենսգրքի նախագծից արդեն իսկ փոխադրվել էր և տեղայնացվել էր նախկին օրենսգրքում:

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 6-7-րդ մասերը:

Ձերբակալման այս տեսակը պայմանավորված է այն հիմնարար գաղափարով, որ կալանքի հարցը քննող դատարանը պետք է ոչ թե անձին ազատությունից զրկող լինի, այլ պետք է ստուգի արդեն իսկ անազատության մեջ գտնվող անձին ազատությունից զրկելու ինչպես նաև նրան հետագայում անազատության մեջ պահելու իրավաչափությունը: Եթե նախկին օրենսգրքում կատարված լրացմամբ սահմանված է այս հիմքով անձին անազատության մեջ պահելու առավելագույնը 36 ժամ տևողություն (որից 18 ժամը՝ դատարան ներկայացնելու համար), ապա նոր Օրենսգիրքը կրճատում է այդ ժամկետը մինչև 24 ժամ (որից 12 ժամը՝ դատարան ներկայացնելու համար)¹:

Նույնը վերաբերում է նաև ձերբակալման երրորդ տեսակին՝ խափանման միջոցի պայմանները խախտած մեղադրյալի ձերբակալմանը: Այդ դեպքում ևս Օրենսգիրքը կրճատել է ձերբակալման առավելագույն ժամկետը 36-ից մինչև 24 ժամ (որից 12 ժամը՝ դատարան ներկայացնելու համար)²: Ձերբակալման այս տեսակի միակ նպատակը ևս մեղադրյալի կալանավորումն է, քանի որ քննիչը, ձերբակալալու մասին որոշում կայացնելու հետ միաժամանակ՝ մեղադրյալին կալանավորելու միջնորդություն է ներկայացնում դատարան³:

Եթե հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով անձին ձերբակալելիս, ինչպես նշվեց, սկզբից կազմվում է արձանագրություն, դրանից հետո՝ որոշում, ձերբակալման վերջին երկու տեսակների դեպքում սկզբից որոշում է կայացվում, հետո նոր միայն՝ կազմվում արձանագրություն⁴:

Օրենսգիրքն առանձին հոդվածով անդրադարձել է նաև ձերբակալված օտարերկրյա քաղաքացու և քաղաքացիություն չունեցող անձի լրացուցիչ իրավունքներին, բացառություն նախատեսելով ապաստան հայցողների կամ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 4-5-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 5-6-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը և 112-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերը:

փախստականների համար¹: Պետք է նշել, սակայն, որ ապաստան հայցողների կամ փախստականների համար ևս օրենսդրությամբ նախատեսված են լրացուցիչ իրավունքներ², առաջին հերթին՝ ազատությունից զրկելու պատճառների մասին իրեն հասկանալի լեզվով տեղեկացվելու իրավունքը³:

Կարևոր նոր երաշխիք է սահմանված նաև ձերբակալվածին ազատելու հիմքերը կարգավորող դրույթում: Մասնավորապես, ձերբակալման՝ Օրենսգրքով սահմանված կարգի պահպանումն ապահովելու նպատակով Օրենսգիրքը որպես ձերբակալվածին ազատելու ինքնուրույն հիմք է սահմանել այն, որ անձն ազատությունից զրկվել է ձերբակալման կարգի էական խախտմամբ⁴:

Եթե լրացել է ձերբակալման՝ Օրենսգրքով սահմանված առավելագույն ժամկետը և քննիչի կամ դատախազի որոշմամբ անձն ազատ չի արձակվել, ձերբակալվածին ազատ է արձակում ձերբակալվածներին պահելու վայրի վարչակազմի ղեկավարը՝ անձին հանձնելով ձերբակալվածին ազատելու մասին տեղեկանք, որի մեջ նշվում են անձին ազատելու հիմքը և ժամանակը⁵: Այս կարգավորումն ունի մի կողմից պրեվենտիվ նշանակություն, քանի որ կարճանագրվի անձին ազատ արձակելու ժամանակը և անձն օրենքով սահմանված ժամանակահատվածից երկար չի պահվի անազատության մեջ, մյուս կողմից՝ ձերբակալման դատավարական ժամկետները խախտվելու դեպքում անձը ձեռք կրերի իր իրավունքի խախտումը վիճարկելու առարկայական հնարավորություն:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը, ինչպես նաև Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենքի 46-րդ հոդվածի 7-րդ մասը և 47-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ *Khlaifia and Others v. Italy*, կետ 115:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ձերբակալված անձն ազատ արձակվելուց հետո չի կարող կրկին ձերբակալվել նույն հիմքով¹, այսինքն՝ միևնույն ենթադրյալ հանցանքը կատարած լինելու կասկածանքով: Սա չի նշանակում, սակայն, որ ազատ արձակվածը հետագայում չի կարող ձերբակալվել՝ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու նպատակով²:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 111-րդ և 112-րդ հոդվածները:

ԳԼՈՒԽ 14. ԽԱՓԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Օրենսգրքն արմատապես փոխել է խափանման միջոցների համակարգի ողջ տրամաբանությունը՝ թե՛ դրանց դասակարգման և թե՛ կազմի, կիրառման մեխանիզմի ու պայմանների առումով:

Առավել հիմնարար փոփոխությունն այն է, որ խափանման միջոցները դասակարգվում են երկու մասի՝ կալանավորում և կալանքին այլընտրանք հանդիսացող խափանման միջոցներ¹: Այլ կերպ՝ խափանման միջոցների ողջ համակարգն ուղղված է վարույթն իրականացնող և դատական երաշխիքներ տրամադրող մարմիններին այնպիսի այլընտրանքներ տրամադրելուն, որոնք հնարավորություն կտան մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծն ապահովել նրա իրավունքների հնարավոր նվազ սահմանափակմամբ: Վարույթն իրականացնող մարմինն անձի նկատմամբ խափանման միջոց ընտրելիս պետք է առաջնորդվի նվազագույնի սկզբունքով, այն է՝ չընտրի ավելի խիստ խափանման միջոց, քան այն, որով քրեական վարույթի ընթացքում հնարավոր կլինի ապահովել մեղադրյալի օրինական վարքագիծը²: Սա կրացառի կալանքի կիրառումն այն բոլոր դեպքերում, երբ առկա է որոշակի հնարավորություն երաշխավորելու մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծը՝ առանց նրան ազատությունից զրկելու³:

Այդ նպատակով է սահմանվել նաև այն պահանջը, որ այլընտրանքային խափանման միջոցները կարող են կիրառվել ինչպես առանձին, այնպես էլ համակցված⁴: Նախկին օրենսդրությամբ, իբրև թե մեղադրյալի իրավաչափ շահերից ելնելով, սահմանված էր, որ նույն մեղադրյալի նկատմամբ միաժամանակ կարող է կիրառվել միայն մեկ խափանման միջոց: Սակայն, գործնականում դա վարույթն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 115-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

իրականացնող մարմնին և դատարանին զրկում էր ճկունությունից և սահմանափակում կալանավորմանն այլընտրանք որոշելու հնարավորությունները:

Խափանման միջոցների իրավաչափության ընդհանուր պայմաններում կատարված կարևորագույն փոփոխությունն այն է, որ վերագրվող հանցագործության մեջ հիմնավոր կասկածը տարածվել է խափանման բոլոր միջոցների վրա, այլ ոչ թե միայն կալանավորման¹: Դա տրամաբանական է, քանի որ ցանկացած խափանման միջոց իրենից ներկայացնում է մեղադրյալի իրավունքների որոշակի սահմանափակում, ուստի դրա կիրառման իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձը պետք է ապացուցողական թեկուզ ցածր չափանիշով հիմնավորում ունենա, որ մեղադրյալը կատարել է իրեն վերագրվող արարքը:

Խափանման միջոցների կիրառման հիմքերի շրջանակը նույնպես փոփոխվել է՝ Եվրոպական Դատարանի նախադեպային իրավունքի հիման վրա: Ավելին, «հիմքերը» ձևակերպվել են որպես նպատակներ², հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դրանք որպես կանոն կանխատեսողական, այլ ոչ թե փաստական բնույթ են կրում: Նախկին օրենսգրքով սահմանված երեք հիմք՝ մինչդատական վարույթում կամ դատարանում գործի քննությանը խոչընդոտելը, քրեական պատասխանատվությունից և նշանակված պատիժը կրելուց խուսափելը և դատարանի դատավճռի կատարմանը խոչընդոտելը, միավորվել են մեկ միասնական նպատակի ներքո, այն է՝ ապահովել մեղադրյալի կողմից իր վրա Օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ դրված պարտականությունների կատարումը³: Այս նպատակի սահմանումն և ինքնին դրա ձևակերպումն ունեն ինչպես կոնվենցիոնալ⁴, այնպես էլ սահմանադրական⁵ հիմքեր: Մինևույն ժամանակ, օրենքով մեղադրյալի վրա հստակորեն դրվել են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

² Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Եվրոպական Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի բ կետը:

⁵ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

պարտականություններ¹, որոնց խախտումներն ըստ էության վկայում են նրա ոչ պատշաճ վարքագծի մասին, իսկ օրենքով սահմանված այդ և մյուս պարտականությունների կատարումն ապահովելու նպատակը խափանման միջոցների իրավաչափության պայման է:

Եթե նախկին օրենսգիրքն ամրագրում էր որոշակի հանգամանքների ոչ սպառիչ ցանկ, որոնք պետք է հաշվի առնվեին խափանման միջոցի տեսակն ընտրելիս, ապա Օրենսգիրքը իրավակարգավորման այլ տարբերակ է ընտրել: Մասնավորապես, սահմանվել է, որ հաշվի են առնվում մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովող և դրան խոչընդոտող բոլոր հնարավոր հանգամանքները²: Այլ կերպ՝ Օրենսգիրքը շեշտը դնում է ոչ թե կոնկրետ հանգամանքների վրա, այլ մեղադրյալի հնարավոր վարքագծի տեսանկյունից դրական և բացասական գործոնների հակակշռման և հավասարակշռման գաղափարի վրա:

Խափանման միջոցներ կիրառելու, այդ թվում՝ դրանց տեսակներն ընտրելու, հետագայում դրանք փոխելու մեխանիզմի հիմքում դրված մյուս կարևոր գաղափարը խափանման միջոցի պիտանիությունն է՝ դրված նպատակին³: Այս չափանիշն Օրենսգիրքն ամրագրել է սկզբունքի մակարդակով՝ մեղադրյալի պատշաճ վարքագիծն ապահովելու նպատակով ոչ միայն հնարավորություն տալով կիրառել խափանման միջոց, այլ կիրառել այն խափանման միջոցը, որն առավել պիտանի կլինի հետապնդվող նպատակին հասնելու համար⁴: Այս պահանջն ուղղակիորեն ամրագրված է խափանման միջոցը փոխելու ընթացակարգի շրջանակներում, սակայն այն ակնհայտորեն առկա է նաև խափանման միջոցների նպատակների և հաշվի առնելու ենթակա գործոնների՝ որպես խափանման միջոցների կիրառման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 3-4-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

իրավաչափության պայմանների¹ ամրագրման հիմքում: Այս սկզբունքի երաշխավորմանն է ուղղված նաև նույն կամ ավելի պիտանի խափանման միջոց կիրառելու արգելքն այն դեպքում, երբ կիրառված խափանման միջոցը իրավասու անձի կողմից վերացվել է: Այդ դեպքում, նույն վարույթում այլ՝ առավել պիտանի խափանման միջոց կարող է կիրառվել միայն այնպիսի նոր հանգամանքի ակայության դեպքում, որը կհիմնավորի նման խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտությունը²:

Հաշվի առնելով կալանքի առանձնահատուկ տեղը խափանման միջոցների համակարգում՝ Օրենսգիրքը սահմանել է դրա իրավաչափության լրացուցիչ պայմաններ, որոնք առավելապես վերաբերում են ապացուցողական իրավունքի տիրույթին: Դրանք են՝ (ա) այլընտրանքային խափանման միջոցների ոչ պիտանի լինելը³, (բ) խափանման այդ միջոցի իրավաչափության պայմանների՝ քննիչի կամ դատախազի կողմից պատշաճ հիմնավորվելը և միաժամանակ դատարանի կողմից պատճառաբանված հաստատվելը⁴, (գ) կալանքի ժամկետի երկարացման դեպքում՝ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից գործադրված պատշաճ ջանասիրությունը⁵ (due diligence), ինչպես նաև տվյալ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը շարունակելու, այսինքն՝ մինչդատական վարույթը դեռևս չավարտելու անհրաժեշտությունը:

Հանրային իրավաչափ շահի ապահովման տեսանկյունից կարևոր է Օրենսգրքում տեղ գտած այն դրույթը, որը հնարավորություն է տալիս ազատագրկման հետ կապված պատիժ չնախատեսող հանցանքների համար մեղադրվող անձանց նկատմամբ կիրառել կալանքը որպես խափանման միջոց՝ պայմանով, որ նրանք խախտել են իրենց

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-3-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Այդ հայեցակարգն առաջին անգամ արտահայտվել է ԱՎԴ/0022/06/08 քրեական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 31.10.2008թ. որոշմամբ:

նկատմամբ կիրառված այլընտրանքային խափանման միջոցի պայմանները¹: Այս փոփոխությունն անհրաժեշտ էր ոչ մեծ ծանրության հանցանքներով մեղադրյալների պատշաճ վարքագիծն ապահովելու տեսանկյունից, քանի որ նախկին օրենսդրությամբ սահմանված իմպերատիվ արգելքը կարող էր խոչընդոտել վարույթը բարեխղճորեն իրականացնող մարմինների աշխատանքը:

Մարդու իրավունքների իրավաչափ շահի ապահովման տեսանկյունից կարևոր է Օրենսգրքում տեղ գտած այն դրույթը, որ կալանավորվածի՝ այլ անձանց հետ հաղորդակցվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն դատարանի կողմից՝ կալանքի կիրառման համար անհրաժեշտ չափանիշով²: Ընդ որում, այս երաշխիքը ներառում է սահմանափակման ժամկետը և սահմանափակման ենթակա անձանց շրջանակը: Նախկին օրենսդրության հիման վրա այդպիսի սահմանափակում դնում էր նախաքննության մարմինը՝ առանց դրա անհրաժեշտության և ծավալի հիմնավորման պարտականություն կրելու: Մինչդեռ, խափանման միջոց կալանքը ինքնին չի ենթադրում հաղորդակցության իրավունքի սահմանափակում. այն ենթադրում է միայն ազատության իրավունքի սահմանափակում, ուստի այդ լրացուցիչ սահմանափակումը պետք է լինի դատական սանկցավորման առանձին առարկա՝ ապացուցման նույն կանոններով, ինչ բուն կալանքը: Այս սահմանափակումը, ինչպես տնային կալանքի կամ վարչական հսկողության դեպքում սահմանվող լրացուցիչ պայմանները³, Օրենսգրքը դիտում է որպես կալանքի կիրառման պայման, և այն քննվում է բացառապես կալանքի կամ դրա ժամկետի երկարացման միջնորդության շրջանակներում: Հետևաբար, խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ միջնորդության մեջ քննիչը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի համապատասխանաբար՝ 123-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 124-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

պետք է նշի ոչ միայն միջնորդվող խափանման միջոցը, այլ նաև դրա պայմանները¹: Դատարանն իր հերթին, քննելով միջնորդությունը, խափանման միջոցի անհրաժեշտությունն ու իրավաչափությունը գնահատում է՝ հաշի առնելով նաև միջնորդված պայմանները, ինչն էլ կանխորոշում է միջնորդության արդյունքում դատարանի կողմից կայացվող որոշումը (միջնորդությունն ամբողջությամբ կամ մասնակի բավարարելու մասին)²:

Օրենսգրքում սկզբունքային վերափոխման են ենթարկվել նաև կալանքի ժամկետների վերաբերյալ իրավակարգավորումները: Նախ, հետևելով Եվրոպական Դատարանի իրավաբանությանը՝³ սահմանվել է, որ անձի ազատության իրավունքի սահմանափակման (կալանքի) իրավաչափությունն ու անհրաժեշտությունը պետք է ենթարկվի պարբերական վերանայման ոչ միայն մինչդատական, այլև դատական վարույթում⁴: Ընդ որում, դատական վարույթում վերանայման պարբերականությունն ավելի մեծ է՝ 3 ամիս՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դատարանն այստեղ հանդես է գալիս ոչ թե դատական երաշխիքներ տրամադրողի, այլ վարույթն իրականացնող մարմնի կարգավիճակով, ուստի այս պայմաններում անձի իրավունքների ապահովման երաշխիքների ինտենսիվությունը կարող է ավելի փոքր լինել:

Օրենսգիրքը ավելի մանրամասն է կարգավորել կալանքի տակ անձին պահելու ընդհանուր ժամկետը: Այն շարունակում է կապակցված լինել մեղադրյալին վերագրվող հանցագործության տեսակին, սակայն ոչ թե երկու, այլ չորս տարբերակով⁵: Նոր կարգավորման պայմաններում փաստորեն կրճատվել է ոչ մեծ ծանրության հանցանքի համար մեղադրվող անձին կալանքի տակ պահելու ընդհանուր ժամկետը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը և 4-րդ մասը:

³ Տես՝ McKay v. the United Kingdom [GC], կետ 34:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

(6-ից 4 ամիս) և ծանր հանցանքի համար մեղադրվող անձին կալանքի տակ պահելու առավելագույն ժամկետը (12-ից 10 ամիս): Միջին ծանրության և առանձնապես ծանր հանցանքներով կալանքի տակ անձին պահելու առավելագույն ժամկետը մնացել է նույնը՝ համապատասխանաբար, 6 և 12 ամիս:

Հիմք ընդունելով Եվրոպական Դատարանի իրավաբանությունը¹, Օրենսգիրքը հատուկ կանոն է սահմանել այն մասին, որ կալանքի տակ պահելու ընդհանուր ժամկետի մեջ չի հաշվակցվում այն ժամանակը, որի ընթացքում անձը արգելանքի տակ է գտնվել այլ պետության տարածքում՝ պայմանավորված վարույթի փոխանցմամբ կամ անձի հանձնմամբ²:

Նույն մեղադրանքով կրկին կալանավորման հնարավորության հարցում Օրենսգրքում կատարված է առաջին հայացքից խմբագրական, սակայն իրականում լուրջ երաշխիքային նշանակություն ունեցող բովանդակային փոփոխություն: Մասնավորապես, կալանքից ազատված անձը չի կարող կրկին կալանավորվել, եթե նոր էական հանգամանքներ վարույթն իրականացնող մարմնին արդեն հայտնի էին մեղադրյալին կալանքից ազատելու պահին, սակայն դատարանին չէին ներկայացվել³: Այս դրույթը երաշխավորում է, որ մեղադրանքի կողմը չկարողանա անձի իրավունքների հաշվին ուղղել իր սխալները, մասնավորապես՝ կալանքի միջնորդության թերի հիմնավորվածությունը:

Ըստ մեղադրյալի իրավունքների նկատմամբ միջամտության ինտենսիվության աստիճանի՝ այլընտրանքային խափանման միջոցները դասակարգվում են երեք խմբի.

1) Տնային կալանք և վարչական հսկողություն. այս խափանման միջոցները մինչդատական վարույթում ենթակա են դատական սանկցավորման⁴:

¹ Տես՝ Chraidi v. Germany, կետ 33; Nedyalkov v. Bulgaria, կետ 61:

² Տես՝ Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

2) Գրավ և պաշտոնավարման կասեցում. այս խափանման միջոցները մինչդատական վարույթում քննիչի կողմից կարող են կիրառվել միայն հսկող դատախազի համաձայնությամբ¹:

3) Բացակայելու արգելքը², երաշխավորությունը³, դաստիարակչական հսկողությունը⁴ և զինվորական հսկողությունը⁵. այս խափանման միջոցները մինչդատական վարույթում քննիչի կողմից կարող են կիրառվել ինքնուրույն՝ առանց հսկող դատախազի համաձայնության:

Խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությունը լուծելիս դատարանն իրավասու է կալանքի փոխարեն կիրառել իր կողմից սանկցավորման ենթակա ցանկացած այլընտրանքային միջոց կամ դրանց համակցություն⁶: Դատարանը, նման դեպքերում, քննիչի միջնորդությունը բավարարում է մասնակի՝ քանի որ հանգում է հետևության, որ մեղադրյալի օրինական վարքագիծը հնարավոր է ապահովել առավել մեղմ խափանման միջոցի (օրինակ՝ տնային կալանքի) կամ խափանման միջոցների համակցության (օրինակ՝ տնային կալանքի և գրավի) կիրառմամբ⁷: Եթե միջնորդության քննության արդյունքում դատարանը հանգում է հետևության, որ մեղադրյալի օրինական վարքագիծն ապահովվելու համար միջնորդվող խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը բացակայում է, մերժում է քննիչի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Այն համարժեք է 1998թ. օրենսգրքի ներքո կիրառվող «ստորագրություն՝ չհեռանալու մասին» խափանման միջոցին:

³ Այն համարժեք է 1998թ. օրենսգրքի ներքո կիրառվող «անձնական երաշխավորություն» խափանման միջոցին:

⁴ Այն համարժեք է 1998թ. օրենսգրքի ներքո կիրառվող «հսկողության հանձնելը» խափանման միջոցին:

⁵ Այն համարժեք է 1998թ. օրենսգրքի ներքո կիրառվող «հրամանատարության հսկողության հանձնելը» խափանման միջոցին:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 2-րդ մասը և 3-րդ մասի 3-րդ կետը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետը:

միջնորդությունը՝ առավել մեղմ խափանման միջոցի կամ դրանց համակցության կիրառման հարցի լուծումը թողնելով վարույթի համապատասխան հանրային մասնակիցներին¹:

Օրենսգրքով սահմանված են երկու նոր խափանման միջոցներ՝ տնային կալանքը և վարչական հսկողությունը:

Տնային կալանքը մեղադրյալի ազատության այնպիսի սահմանափակում է, որի ընթացքում նա պարտավոր է չլքել դատարանի որոշման մեջ նշված բնակության տարածքը²:

«Բնակության տարածք» կարող է համարվել բնակվելու համար նախատեսված ցանկացած տարածք, որտեղ մեղադրյալն ունի օրինական հիմքերով բնակվելու իրավունք և որն, ըստ դատարանի, կարող է ծառայել խափանման այս միջոցի կիրառումն ապահովելու համար: Ընդ որում, պարտադիր չէ, որ բնակության տարածքը մեղադրյալին պատկանի սեփականության իրավունքով: Այս խափանման միջոցի իմաստով դատարանի որոշման մեջ նշված բնակության տարածք կարող է համարվել նաև մեղադրյալի վարձակալած բնակարանը, այն բնակարանը, որտեղ մեղադրյալը մշտապես կամ ժամանակավորապես բնակվում է դրա սեփականատիրոջ թույլտվությամբ: Այն կարող է ներառել ոչ միայն բնակվելու համար նախատեսված շինությունը, այլ նաև տնամերձ հողամասը և հարակից շինությունները: Այլ խոսքով, «բնակության տարածք» կարող է համարվել բնակվելու համար նախատեսված ցանկացած շինություն, որը իրավաբանորեն (բնակվելու իրավական արգելքի բացակայություն) և փաստացի (բնակվելու պայմաններ) կարելի է օգտագործել այս խափանման միջոցի կիրառումն ապահովելու համար:

Ընդ որում, դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին կարող է արգելվել նաև (ա) ունենալ նամակագրություն, հեռախոսային խոսակցություններ, օգտվել

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածը:

հաղորդակցության այլ ձևերից, այդ թվում՝ փոստային առաքանուց, (բ) շփում ունենալ որոշակի անձանց հետ կամ իր բնակության վայրում հյուրընկալել այլ անձանց:

Տնային կալանք կիրառելու մասին դատարանի որոշման մեջ նշվում են այն կոնկրետ սահմանափակումները, որոնք տարածվում են մեղադրյալի վրա, ինչպես նաև իրավասու այն մարմինը, որին հանձնարարվում է այդ սահմանափակումների պահպանման նկատմամբ վերահսկողությունը: Հեռախոսային խոսակցություններ ունենալու արգելքը չի տարածվում շտապ բժշկական օգնություն, իրավապահ մարմիններ կամ արտակարգ իրավիճակներում փրկարար ծառայություն կանչելու, ինչպես նաև վերահսկողություն իրականացնող մարմնի հետ կապ հաստատելու դեպքերի վրա: Այդ մասին մեղադրյալն անհապաղ տեղեկացնում է վերահսկողություն իրականացնող մարմնին:

Այս խափանման միջոցն ունի տեխնիկական բաղադրիչ: Մասնավորապես, մեղադրյալի վարքագծի նկատմամբ հսկողությունը դատարանի որոշմամբ իրականացվում է հատուկ էլեկտրոնային միջոցներով: Մեղադրյալը պարտավոր է իր վրա մշտապես կրել նշված էլեկտրոնային հսկողության միջոցները, չվնասել դրանք, ինչպես նաև արձագանքել իրավասու մարմնի հսկողության ազդանշաններին:

Հաշվի առնելով տնային կալանքի բնույթը՝ դրա մեկ օրը հավասարեցվել է կալանքի մեկ օրվան:

Վարչական հսկողությունը մեղադրյալի տեղաշարժման և գործողությունների ազատության սահմանափակումն է, որի պայմաններում նա պարտավոր է ոչ հաճախ, քան շաբաթը երեք անգամ գրանցվել դատարանի որոշման մեջ նշված վայրի իրավասու մարմնում¹: Ընդ որում, դատարանի որոշմամբ մեղադրյալին կարող է արգելվել նաև՝ (ա) առանց վարույթի իրականացնող մարմնի թույլտվության փոխել մշտական կամ ժամանակավոր բնակության վայրը՝ համայնքը, իսկ Երևան քաղաքում՝

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 124-րդ հոդվածը:

վարչական շրջանը, (բ) այցելել որոշման մեջ նշված որոշակի վայրեր, (գ) հաղորդակցվել որոշակի անձանց հետ, (դ) օրվա որոշակի ժամերի լքել իր բնակության տարածքը, սակայն ոչ ավելի, քան 12 ժամը:

Նշված արգելքները սահմանելիս պետք է հաշվի առնվեն մեղադրյալի առողջական վիճակը, ինչպես նաև աշխատանքի և ուսման պայմանները:

Մեղադրյալի նկատմամբ վարչական հսկողություն կիրառելու մասին որոշման պատճենը կատարման նպատակով ուղարկվում է դատարանի կողմից սահմանված իրավասու մարմնին, այն է՝ Արդարադատության նախարարության պրոբացիայի ծառայություն: Այն անհապաղ գրանցում է մեղադրյալին և նրան հսկողության ընդունելու մասին տեղյակ պահում վարույթն իրականացնող մարմնին:

Ինչպես և տնային կալանքի դեպքում՝ մեղադրյալի վարքագծի նկատմամբ հսկողությունը դատարանի որոշմամբ իրականացվում է հատուկ էլեկտրոնային միջոցներով: Վարչական հսկողության պարագայում ևս մեղադրյալը պարտավոր է իր վրա մշտապես կրել նշված էլեկտրոնային հսկողության միջոցները, չվնասել դրանք, ինչպես նաև արձագանքել իրավասու մարմնի հսկողության ազդանշաններին:

Այլընտրանքային խափանման միջոցների կատարումն ապահովում է պրոբացիայի ծառայությունը¹, սակայն, սա չի բացառում նաև, բավարար հիմքերի առկայության դեպքում, այլընտրանքային խափանման միջոցի ներքո գտնվող մեղադրյալի նկատմամբ նաև օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացումը:

Դատական սանկցավորում չպահանջող խափանման միջոցները² նախ և առաջ տարբերվում են իրենց նպատակներով: Օրինակ՝ պաշտոնավարման կասեցումը կիրառվում է որպեսզի կանխվի մեղադրյալի կողմից նոր հանցանքի կատարումը կամ վերջինս չկարողանա խոչընդոտել քրեական վարույթին կամ միջամտել ապացուցման

¹ Տես՝ Պրոբացիայի մասին ՀՀ օրենքի 12-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 125-ից 130-րդ հոդվածները:

գործընթացին: Բացակայելու արգելքը կիրառվում է վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով մեղադրյալի ներկայանալն ապահովելու և խուսափելու միջոցով քրեական վարույթին խոչընդոտելը կանխելու նպատակով: Գրավի, երաշխավորության, դաստիարակչական հսկողության և զինվորական հսկողության կիրառումը կարող է հետապնդել Օրենսգրքով նախատեսված ցանկացած անհրաժեշտ նպատակ¹:

Ապահովելու համար այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառման արդյունավետությունը, Օրենսգիրքը մեղադրյալի իրավաչափ վարքագծի ապահովման պատասխանատվությունը ստանձնողների համար նախատեսում է իրավունքներ և պարտականություններ, ինչպես նաև իրավական հետևանքներ՝ ստանձնած պարտականությունների կատարումը ձախողելու համար: Օրինակ՝ երաշխավորման դեպքում անձը տեղեկացվում է, որ երաշխավոր դառնալով ստանձնում է պարտականություն՝ ապահովելու վարույթն իրականացնող մարմնի հրավերով մեղադրյալի ներկայանալը և նրա այլ պարտականությունները կատարելը, բացատրվում է, իր պարտականությունները չկատարելու դեպքում վրա հասնող քրեական պատասխանատվության² և երաշխավորություն ստանձնելուց հրաժարվելու նրա իրավունքի մասին:

ԳԼՈՒԽ 15. ԳՈՒՑՔԻ ԱՐԳԵԼԱԴՐՈՒՄԸ

Գույքի արգելադրումը քրեական վարույթի ընթացքում անձի սեփականության իրավունքը, այսինքն՝ իր հայեցողությամբ իր գույքը տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու հնարավորությունը սահմանափակող հիմնական և առավել խիստ միջոցն է: Վարությային այս հարկադրանքը նախատեսված էր նաև նախկին օրենսգրքով (գույքի վրա կալանք դնելը), սակայն, որևէ աղերս չունենալով ապացույց ձեռք բերելու

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 511-րդ հոդվածը:

կամ գոնե այդպիսի ակնկալիքի հետ, տարօրինակ կերպով ամրագրված էր քննչական գործողությունների շարքում: Օրենսգիրքը շտկել է բովանդակային այդ թերությունը և գույքի արգելադրումը սահմանել է բացառապես որպես հարկադրանքի միջոց:

Եթե գույքի արգելադրման նպատակի մասով նոր կարգավորումներն էական փոփոխության չեն ենթարկվել¹, ապա հիմքերի առումով Օրենսգիրքը մի շարք նորամուծություններ է սահմանել: Նախ, գույքի արգելադրման հիմքերն ընդլայնվել և հստակեցվել են: Բացի այդ, արգելադրման հիմքերն ուղղակիորեն կապվել են այս կամ այն գույքին վերագրվող որոշակիացված հատկանիշի (օրինակ՝ հանցանքի կատարման համար օգտագործված գործիք կամ մաքսանենգության առարկա) կամ դրա առնչությամբ կատարված կամ կատարվելիք կոնկրետ գործողության հետ (հանցագործության արդյունքում ստացված գույքի օգտագործում, վնասում կամ ոչնչացում): Ի վերջո, օրենսդիրը գույքի արգելադրման հիմքերը հաստատելու համար նախատեսել է ապացուցման երկու շեմ՝ ապացույցների գերակշռություն և ողջամիտ ենթադրություն²:

Ապացուցման շեմն այն չափանիշն է, որի հիման վրա գնահատվում են ապացույցները և հաստատվում (կամ հերքվում) են փաստերը: Ապացույցների գերակշռությունը նշանակում է, որ մի կողմը ներկայացրել է իր պնդումների իրավացիությունը հաստատող թեկուզև մի փոքր ավելի ծանրակշիռ (սակայն ամեննին ոչ բացարձակ համոզիչ) ապացույցներ, քան մյուս կողմը: Այլ կերպ ասած՝ ապացուցման այս չափանիշով որոշում կայացնելուց հետևություն է արվում, որ առաջ քաշված թեզը կամ արված պնդումն *ավելի հավանական է, քան թե՛ ոչ* (օրինակ՝ խարդախության համար մեղադրվող անձն իրեն վերագրվող արարքի հետ համընկնող ժամանակահատվածում ձեռք է բերել մոտավորապես այն գումարին համարաժեք

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

անշարժ գույք, որը նա ենթադրաբար հափշտակել է, ուստի կարելի է պնդել, որ այն ստացվել է հանցագործության արդյունքում):

Ինչ վերաբերում է **ողջամիտ ենթադրությանը**, ապա այն ապացուցման ավելի թեթև բեռ է սահմանում: Վերջինս կարելի է բնութագրել որպես որոշակի փաստերի վրա հիմնված տրամաբանական, խելամիտ եզրահանգում առ այն, որ կանխատեսվող գործողությունը կամ իրադարձությունը **միանգամայն հնարավոր է կամ կարող է տեղի ունենալ** (օրինակ՝ մեղադրյալի գործողությունների համար գույքային պատասխանատվություն կրող անձը՝ նրա ծնողը, քրեական վարույթի ընթացքում օտարել է իրեն սեփականության իրավունքով պատկանող երկու տրանսպորտային միջոցներից մեկը, ինչից կարելի է ողջամտորեն ենթադրել, որ նա կարող է օտարել կամ թաքցնել նաև երկրորդը):

Հարկադրանքի այս միջոցին վերաբերող առանցքային նորամուծություններից մեկն էլ կապված է դրա կիրառման կարգի հետ: Մինչդառական վարույթում անձի գույքը կարող է արգելադրվել միայն քննիչի որոշմամբ, սակայն այդ որոշումը և այն հիմնավորող նյութերը եռօրյա ժամկետում պետք է ներկայացվեն դատարանի հաստատմանը¹: Այսինքն՝ գույքի արդեն իսկ իրականացված արգելադրումը պարտադիր դառնում է հետագա դատական վերահսկողության առարկա², որի պարագայում գույքի արգելադրման հիմքերի հաստատման համար սահմանված ապացուցման շեմերը ձեռք են բերում ավելի մեծ նշանակություն և արժեք, քանզի ենթարկվելու են դատական ստուգման:

Այսպիսի կառուցակարգի նախատեսման հիմքում ընկած է երեք իրավական նախադրյալ.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 39-րդ գլուխը:

1/ Սահմանադրությունը սեփականության իրավունքն ամրագրում և երաշխավորում է որպես անձի հիմնական իրավունք¹,

2/ Եվրոպական Դատարանի նախադեպային պրակտիկան սահմանում է, որ անձի սեփականությանը միջամտելու դեպքում նրան պետք է տրամադրվի իր գործը իրավասու մարմինների առջև ներկայացնելու ողջամիտ հնարավորություն՝ այդ միջամտությունը արդյունավետորեն վիճարկելու նպատակով²,

3/ մասնավոր և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության սկզբունքի բաղադրատարրերից մեկը պահանջում է, որ վարույթի ընթացքում անձի գույքի արգելադրումը ենթարկվի պարտադիր դատական ստուգման³:

Դատական վարույթում գույքն արգելադրվում է դատարանի որոշմամբ: Հետևաբար, քրեական վարույթի ընթացքում հարկադրանքի այս միջոցի կիրառման յուրաքանչյուր դեպքի իրավաչափությունը վերջնականապես որոշում է միայն դատարանը:

Քրեական վարույթի ընթացքում անձի սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել տարբեր դատավարական ակտերով: Մի դեպքում դա կարող է լինել դատական ակտով գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշման իրավաչափությունը հաստատելով⁴, մեկ այլ դեպքում՝ դատարանի կողմից գույքի արգելադրման մասին ինքնուրույն որոշում կայացնելով⁵: Հատուկ կարգվորման ուժով դատարանն իրավասու է գույքի արգելադրում կիրառել նաև դատավճիռ կայացնելիս, եթե գույքային հայցը բավարարելու դեպքում գտնում է, որ մինչև դատավճիռն օրինական

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածը:

² Տես՝ մասնավորապես՝ AGOSI v. the United Kingdom, 55, 58-60 կետեր, Air Canada v. the United Kingdom, կետ 46, Kemal Bayram v. Turkey, կետ 54:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 317-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ուծի մեջ մտնելն անհրաժեշտ է որոշում կայացնել հայցի ապահովման միջոցներ ձեռնարկելու մասին (եթե այդպիսիք նախկինում ձեռնարկված չեն եղել)¹:

Ինչ վերաբերում է գույքն արգելանքից հանելուն, ապա դա հնարավոր է իրականացնել ինչպես համապատասխան որոշմամբ, այնպես էլ այլ դատավարական ակտով, օրինակ՝ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշմամբ², քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշմամբ³ կամ դատավճռով⁴: Սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքների շրջանակներում գույքն արգելանքից կարող է ազատվել դատարանի հատուկ որոշմամբ՝ գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշման իրավաչափությունը հաստատելու միջնորդությունը մերժելով և գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշումը վերացնելով⁵ կամ սեփականության իրավունքի սահմանափակումը վերացնելու միջնորդությունը մասնակի կամ ամբողջությամբ բավարարելով և գույքի արգելադրումը մասնակի կամ լրիվ վերացնելով⁶:

Հաշվի առնելով հարկադրանքի այս միջոցի կիրառման հիմքերի առանձնահատկությունները, արգելադրվել կարող է ինչպես մեղադրյալի կամ նրա գործողությունների համար գույքային պատասխանատվություն կրող անձի գույքը, այնպես էլ ցանկացած այլ անձի գույք⁷: Ընդ որում, որոշ դեպքերում Օրենսգրքով ուղղակիորեն նշված կոնկրետ գույքի բացակայության պայմաններում կարող է արգելադրվել դրան համարժեք այլ գույք⁸: Այս եղանակով օրենսդիրը կանխել է այն դեպքերը, երբ, մասնավորապես, ահաբեկչական գործունեությունը ֆինանսավորելուն ուղղված կամ մաքսանենգության առարկա հանդիսացող գույքը թաքցնելու կամ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 348-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 207-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 348-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 298-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետ:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

սպառելու միջոցով փորձ կարվի խուսափել դրա արգելադրումից, իսկ հետագայում նաև՝ հնարավոր բռնագրավումից:

Այս իրավակարգավորումներից նաև հետևում է, որ վարույթի ընթացքում կարող է արգելադրման ենթակա գույքը որոնելու անհրաժեշտություն առաջանալ, ուստի այն հայտնաբերելու նպատակով Օրենսգիրքը թույլատրում է խուզարկություն կատարել¹:

Գույքի արգելադրումն իրականացվում է երեք եղանակով.

1/ քննիչի կամ հարկադիր կատարողի կողմից առգրավելով, այսինքն՝ սեփականատիրոջից կամ տիրապետողից ֆիզիկապես վերցնելով, եթե դա անշարժ գույք կամ մեծածավալ առարկա չէ (օրինակ՝ թանկարժեք մետաղներ և քարեր, դրամական միջոցներ, հնարժեք իրեր և այլն),

2/ պատասխանատու անձի պահպանությանը թողնելով, եթե դա մեծածավալ գույք է (օրինակ՝ շինարարական տեխնիկա, գործարանային սարքավորումներ, խոշոր եղջերավոր անասուններ և այլն),

3/ համապատասխան իրավասու մարմնի կամ իրավաբանական անձի միջոցով, եթե գույքի (օրինակ՝ անշարժ գույք, բաժնեմաս, բանկում առկա դրամական միջոցներ և այլն) արգելադրման համար անհրաժեշտ է որևէ պետական մարմնի կամ իրավաբանական անձի համապատասխան ակտի կայացում:

Նկատի ունենալով, որ գույքի արգելադրումը պետք է որոշակի իրավաչափ նպատակ հետապնդի, անհրաժեշտ է, որպեսզի արգելադրման ծավալը ևս համարժեք լինի ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված հնարավոր վնասի կամ վարույթային հնարավոր ծախսերի չափին: Այստեղից հետևում է, որ արգելադրման ենթակա գույքի արժեքը պետք է նախապես որոշվի երկու պարտադիր պայմանի պահպանմամբ՝ շուկայական գնով և այդ նպատակով ներգրավված փորձագետի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

կողմից¹: Միաժամանակ դա չի նշանակում, որ յուրաքանչյուր նման դեպքում քրեական վարույթի շրջանակներում պետք է պարտադիր փորձաքննություն նշանակվի, քանզի փորձագետը քրեական վարույթին օժանդակում է ոչ միայն գրավոր եզրակացություն կամ կարծիք տալով, այլև ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողության կատարմանը մասնակցելով²: Հետևաբար, բոլոր այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ է արգելադրել որոշման մեջ նշված արժեքին կամ բացակայող գույքին համարժեք գույք, այն պետք է իրականացվի ձեռնհաս փորձագետի մասնակցությամբ: Դա հավասարապես պարտադիր է նաև այն ժամանակ, երբ արգելադրման ենթակա, սակայն որոշման մեջ չորոշակիացված գույքի սեփականատերը կամ տիրապետողը որոշման պահանջները կատարելու համար իրացնում է բավարար գույք ընտրելու իր իրավունքը³:

Գույքի արգելադրմանն առնչվող առանցքային կարգավորումներից մեկը վերաբերում է դրա տևողությանը: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ գույքի արգելադրումը պահպանվում է մինչև տվյալ վարույթով եզրափակիչ դատավարական ակտի⁴ օրինական ուժի մեջ մտնելը: Այդուհանդերձ, Օրենսգիրքն այս դրույթից նախատեսում է որոշակի բացառություններ՝ սահմանելով արգելադրման ժամկետի ինչպես ավելի երկար, այնպես էլ ավելի կարճ տարբերակներ:

Այսպես՝ տուժողի կամ այլ շահագրգիռ անձի միջնորդությամբ կամ սեփական նախաձեռնությամբ դատարանն իրավասու է գույքի արգելադրումը պահպանելու նաև քրեական վարույթի ավարտից հետո⁵՝ մինչև դատական ակտի կատարումը: Այս հնարավորությունը, մասնավորապես, կարող է օգտագործվել դատավճռով գույքային

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

⁴ Եզրափակիչ դատավարական ակտի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 35-րդ կետում:

⁵ Քրեական վարույթն ավարտող հանգամանքները նախատեսված են Օրենսգրքի 14-րդ հոդվածով:

հայցը լրիվ կամ մասնակի բավարարելու, դրա բացակայության դեպքում՝ հանցագործության հետևանքով պատճառված գույքային վնասի հատուցման պարտականություն սահմանելու, ինչպես նաև գույքի բռնագրավում կիրառելու դեպքերում՝ դատական ակտի պատշաճ կատարումն ապահովելու նպատակով:

Ինչ վերաբերում է մինչև վարույթի ավարտը գույքի արգելադրումը վերացնելուն, ապա Օրենսգրքով նախատեսված է նման մի քանի հնարավորություն:

Նախ՝ գույքը արգելանքից կարող է հանվել տվյալ փուլում վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից՝ մինչդատական վարույթում հսկող դատախազի կողմից հաստատված քննիչի որոշմամբ, իսկ դատական վարույթում՝ դատարանի որոշմամբ: Այս դեպքում պետք է առկա լինեն այնպիսի հանգամանքներ, որոնք կվկայեն գույքի արգելադրումը վերացնելու անհրաժեշտության մասին (օրինակ՝ մեղադրյալի նկատմամբ դադարեցվել է քրեական հետապնդումը, մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքը փոփոխվել է կամ հերքվել է հանցագործությամբ գույքային վնաս պատճառելու փաստը)²:

Բացի այդ, մինչդատական վարույթի ընթացքում շահագրգիռ անձն իրավունք ունի միջնորդություն ներկայացնելու դատարան գույքի արգելադրումը վերացնելու մասին: Վերջինիս համար անհարժեշտ է երկու պայմանի առկայություն՝ ***միջնորդությունը պետք է ներկայացվի գույքի արգելադրումից ոչ շուտ, քան երեք ամիս հետո և դրանում անհրաժեշտ է շարադրել գույքի արգելադրման իրավաչափությունը վիճարկող նոր էական փաստարկներ³:***

Ի վերջո, Օրենսգիրքը սահմանում է գույքը արգելանքից հանելու հատուկ դեպք, երբ արգելադրված գույքը քաղաքացիաիրավական հարաբերություններից բխող ***գրավի առարկա է հանդիսանում և այն արգելանքից հանելու խնդրանքով վարույթն***

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 348-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ և 12-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 298-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

իրականացնող մարմնին դիմում է գրավառում: Այս պարագայում օրենսդիրը պարտադիր է համարում արդեն հստակ նշված հանգամանքների բացակայությունը¹:

Գույքի արգելադրման հետ կապված հարցերը կարող են քննարկվել և լուծվել քրեական վարույթի տարբեր փուլերում: Մինչդատական վարույթում դրանք կարող են բարձրացվել նախաքննության կամ սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքների շրջանակներում: Դատական վարույթում այդ հարցերը կարող են դառնալ նախնական դատալսումների² կամ լրացուցիչ դատալսումների³ առարկա: Այդուհանդերձ, չի բացառվում, որ հատուկ հանգամանքների ուժով գույքի արգելադրման անհրաժեշտությունը քննարկվի նշված ենթափուլերից դուրս: Օրինակ՝ հիմնական կանոնի համաձայն՝ գույքային հայցը կարող է հարուցվել քրեական գործը դատարան հանձնելուց հետո՝ մինչև նախնական դատալսումների ավարտը: Սակայն եթե տուժողը վարույթին ավելի ուշ է ներգրավվել (օրինակ՝ որոշակի ապացույցների հետազոտման արդյունքում), ապա իրավասու է գույքային հայց հարուցելու տուժող ճանաչվելուց անմիջապես հետո⁴: Իր հերթին դա նշանակում է, որ հիշյալ դեպքում գույքի արգելադրման հարցի քննարկումը ողջամտորեն պետք է հաջորդի գույքային հայց հարուցելուն, ինչը կարող է տեղի ունենալ նաև հիմնական դատալսումների ընթացքում:

Հարկ է նաև նկատել, որ Օրենսգիրքը հնարավոր է համարում գույքի արգելադրման հետ կապված հարցերը լուծել նաև քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշում կամ եզրափակիչ դատական ակտ կայացնելուց հետո՝ դրանց անհատականությունները հատուկ որոշմամբ լուծելու միջոցով⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ և 9-րդ կետերը, ինչպես նաև 317-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 160-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 207-րդ հոդվածի 13-րդ մասը և 283-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

Այսպիսով՝ գույքի արգելադրման հետ կապված վարութային հարաբերություններին Օրենսգիրքը տվել է համակողմանի և համալիր կարգավորումներ՝ համատեղելով հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը: Ուստի, քննարկված իրավադրույթների պատշաճ իրացման արդյունքում ոչ միայն հնարավոր է իրավաչափորեն սահմանափակել անձի սեփականության իրավունքը (իսկ հետագայում՝ նաև նրան իրավաչափորեն զրկել սեփականությունից), այլև ապահովել այդ իրավունքի արդյունավետ պաշտպանությունը՝ առկա սահմանափակումը շուտափույթ վերացնելով կամ դրա հետևանքները չեզոքացնելով (օրինակ՝ արդարացված մեղադրյալն¹ իրավունք ունի, ի թիվս այլնի, որպես հատուցում պահանջելու և ստանալու նաև գույքն արգելադրելու հետևանքով պատճառված վնասը²):

ԳԼՈՒԽ 16. ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐ ՈՒՆԵՑՈՂ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԿԻՐԱՌՎՈՂ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու վարույթով³ առանցքային փաստական տվյալն անձի հոգեկան առողջության վերաբերյալ փորձագիտական եզրակացությունն է: Սա ապացույցի այն բացառիկ տեսակն է, որը հնարավորություն է տալիս ամբողջական պատկերացում կազմել անձի վարքագծի հոգեֆիզիոլոգիական հատկանիշների մասին՝ նրան քրեական պատասխանատվությունից ազատելու և/կամ բժշկական բնույթի իրավական ներգործության միջոցներ նշանակելու անհրաժեշտությունը գնահատելու համար: Մեղսունակությունը համարվում է կանխավարկած, քանի դեռ այն ողջամտորեն չի դրվել կասկածի տակ անձի՝ հոգեպես անառողջ

¹ Արդարացված մեղադրյալի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 23-րդ կետում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 164-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

³ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 51-րդ գլուխը:

լինելու վերաբերյալ առաջացած ենթադրությունների մակարդակով: Միայն այդ պայմաններում է առաջանում փորձաքննություն նշանակելու անհրաժեշտություն:

Անկախ նրանից, թե անձի հոգեկան առողջության վերաբերյալ ի՞նչ ապացույցներ են ձեռք բերվել վարույթի ընթացքում, այնուամենայնիվ, մեղադրյալի անմեղսունակության հանգամանքը ենթակա է հաստատման բացառապես դատահոգեբուժական փորձագետի եզրակացությամբ¹:

Անձի վարքագծի հոգեֆիզիոլոգիական հատկանիշների պարզման համար նշանակվում է կա՛մ դատահոգեբուժական, կա՛մ դատահոգեբանական փորձաքննություն, որոնց միջև կոնկրետ գործի հանգամանքներից ելնելով ճիշտ ընտրության կատարումն ունի առանձնակի կարևոր նշանակություն:

Փորձաքննության վերոնշյալ տեսակների կազմակերպման ձևերը տարբերակվում են և կարող են իրականացվել ինչպես հիվանդանոցային (ստացիոնար), այնպես էլ հեռավար (փաստաթղթային), արտահիվանդանոցային (ամբուլատոր) ձևերով, քննիչի առանձնասենյակում և դատարանում: Օրենսգիրքը միայն հիվանդանոցային ձևով անցկացվող փորձաքննության համար անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելն է առանձնացնում որպես դատավարական հարկադրանքի հատուկ միջոց²: Թեև, իրավական բնույթի առումով փորձաքննության մյուս ձևերի անցկացման ընթացակարգը ևս պարունակում է դատավարական հարկադրանքի կիրառման տարրեր, սակայն, հարկ է նկատի ունենալ, որ դրանցից միայն հիվանդանոցային ձևով անցկացվող փորձաքննությունն է առավել մեծ չափով սահմանափակում անձի իրավունքները և միջամտում անձի անձեռնմխելիությանը, ինչով պայմանավորված Օրենսգիրքը սահմանել է նման փորձաքննության դեպքում մարդու իրավունքների հնարավոր խախտումները նվազագույնի հասցնող երաշխիքներ³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելու հիմք է հանդիսանում այն փաստական տվյալների ամբողջությունը, որը ողջամիտ կասկած է առաջացնում անձի՝ քրեական օրենքով արգելված ենթադրյալ արարքը կատարելու պահին կամ քրեական վարույթի ընթացքում հոգեկան հիվանդությամբ տառապելու հնարավորության մասին: Մասնավորապես՝ որպես այդպիսին կարող են դիտարկվել անձի՝ հոգեկան հիվանդությամբ նախկինում տառապելու վերաբերյալ բժշկական պատմագրերը, էպիկրիզները, տարաբնույթ բժշկական փաստաթղթերը, հոգեբուժական հաստատություններում հաշվառված լինելը և այլն, որոնք ողջամտորեն կվկայեն անձի մոտ հնարավոր հոգեկան առողջության խնդիրների առկայության մասին: Ընդ որում, ստացիոնար ձևով փորձաքննության ենթարկելու համար անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելու միջնորդությունը պետք է պարունակի բավարար հիմնավորումներ առ այն, որ ազատությունից զրկելու հետ չկապված՝ ամբուլատոր (արտահիվանդանոցային) ձևով փորձաքննության նշանակումն ու կատարումն անհնարին են: Այլ խոսքով, թեև փորձաքննության անցկացման ձևի բացառիկ ընտրությունն իրականում վերապահված է քննիչին, սակայն այն պետք է ունենա մասնագիտական հիմնավորում: Ստացիոնար փորձաքննության անցկացման ձևի ընտրությունը պետք է լինի որպես վերջին միջոց, երբ անձի հոգեկան վիճակի պարզումը փորձաքննության այլ՝ անձի իրավունքների նկատմամբ առավել նվազ միջամտություն դրսևորող ձևի կիրառմամբ անցկացնելը կլինի անհնարին: Վարույթն իրականացնող մարմինը ենթադրաբար հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձի մասնակցությամբ կատարվող քննչական կամ այլ վարութային գործողություններին կարող է մասնակից դարձնել համապատասխան փորձագետի՝ լրացուցիչ պարզաբանում ստանալով նաև այն մասին, թե ելնելով անձի վիճակից ի՞նչ փորձաքննություն է խորհուրդ տրվում անցկացնել կոնկրետ գործով¹:

Փորձաքննության անցկացման համար անձին բժշկական հաստատությունում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

տեղավորելու հիմնական պայմանները մեկը վերաբերում է փորձաքննության ենթարկվող անձի դատավարական կարգավիճակին: Փորձաքննության ենթարկվելու համար բժշկական հաստատությունում կարող է տեղավորվել միայն մեղադրյալը¹: Այսինքն՝ փորձաքննություն կարող է նշանակվել, երբ մինչ այդ ձեռքբերված ապացույցների բավարար համակցությամբ առնվազն կարելի է հետևություն անել, որ փորձաքննության ենթարկվող անձն է ենթադրաբար կատարել քրեական օրենքով արգելված հենց այն արարքը, որի կապակցությամբ անհրաժեշտ է որոշել նրա մեղսունակությունը:

Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ 1991 թվականի դեկտեմբերի 17-ի «Հոգեկան հիվանդների պաշտպանության և հոգեբուժական օգնության բարելավման» թիվ 46/119 բանաձևի 1-ին սկզբունքի 6-րդ մասի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ անձի անմեղսունակ լինելը վիճահարույց է, պաշտպանության իրավունքը պետք է լինի երաշխավորված: Մեղադրյալի հնարավոր հոգեկան հիվանդության առկայությունը ստուգելու համար անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելու գործընթացին պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր է. եթե դա արվում է ընդհանուր կարգով իրականացվող վարույթով, ապա այդ դեպքում մեղադրյալի համար դժվար է պաշտպանվել հոգեկան կամ մտավոր առողջության խնդիր ունենալու պատճառով², իսկ եթե հարկադրանքի այդ միջոցը կիրառվում է վարույթի փոխակերպումից հետո, ապա նման վարույթ սկսելու պահից պաշտպանի մասնակցությունն ինքնին պարտադիր է³: Ուստի, փորձաքննության ենթարկելու համար անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելու միջնորդության քննությունն առանց պաշտպանի հնարավոր չէ:

Օրենսգրքով վերջ տրվեց նաև նախկին օրենսդրության գործողության ընթացքում ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկային, երբ անձի ֆիզիկական ազատությունը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասը և Ուղեցույցի 51-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 424-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը:

սահմանափակող՝ կալանավորման և փորձաքննության ենթարկելու նպատակով անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորման դատավարական հարկադրանքի միջոցները որպես կանոն կիրառվում էին միաժամանակ՝ զուգահեռաբար: Բժշկական հարկադրանքի վարույթում խափանման միջոցներ չեն կարող կիրառվել, հետևաբար, քննիչի կողմից քրեական վարույթը փոխակերպելուց անմիջապես հետո մինչ այդ կիրառված խափանման միջոցները վերացվում են¹: Եթե նշանակված փորձաքննության արդյունքում պարզվում է, որ անձը ենթադրյալ հանցանքը կատարել է մեղսունակության վիճակում, ապա հատուկ վարույթը փոխակերպվում է ընդհանուրի², որի ընթացքում անձի նկատմամբ կարող են կիրառվել Օրենսգրքով նախատեսված խափանման միջոցներ³: Օրենսգիրքը, սակայն, խափանման միջոցը վերացնելուց հետո նույն կամ մեկ այլ խափանման միջոց կիրառելու հնարավորություն տալիս է միայն նոր հանգամանքի առկայության դեպքում⁴, այսինքն՝ այնպիսի հանգամանքի, որն անձի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցը վերացնելիս հայտնի չի եղել վարույթն իրականացնող մարմնին և ունի առանցքային նշանակություն խափանման միջոց կիրառելու հարցը լուծելիս: Այն դեպքում, երբ փորձաքննության արդյունքում ստացված եզրակացությամբ պարզվում է, որ անձը մեղսունակ է, ապա այդ հանգամանքն ինքնին հանդիսանում է նոր (քանի որ մինչ այդ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին հաստատապես հայտնի չէր) և առանցքային (քանի որ հնարավոր անմեղսունակության փաստի հաստատման դեպքում քրեական վարույթի ընթացքում կիրառվող դատավարական ռեժիմը ենթարկվելու էր արմատական վերանայման, որը բացառելու էր նաև կալանքը կիրառելու հնարավորությունը): Հետևաբար, փորձաքննության արդյունքներով բժշկական հարկադրանքի վարույթը քրեական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 425-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 14-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

վարության փոխակերպելուց հետո, անհրաժեշտության դեպքում մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդություն կրկին դատարան ներկայացնելու օրենսդրական արգելք չկա: Ամեն դեպքում, փորձաքննություն կատարելու համար բժշկական հաստատությունում մեղադրյալի գտնվելու ժամկետը պետք է ներառվի կալանքի ընդհանուր ժամկետի մեջ¹:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, որը փորձաքննություն կատարելու համար բժշկական հաստատությունում տեղավորելու հարկադրանքի միջոցի կիրառման դատավարական կարգ չէր նախատեսում, Օրենսգիրքը փորձաքննություն կատարելու համար բժշկական հաստատությունում տեղավորելու հարկադրանքի միջոցի նկատմամբ վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*) կիրառելի է համարում կալանքի՝ որպես խափանման միջոցի կիրառման համար Օրենսգրքով սահմանված կանոնները²:

Քանի որ փորձաքննություն կատարելու համար բժշկական հաստատությունում մեղադրյալին տեղավորելու ինչպես նպատակը, այնպես էլ հարկադրանքի այս միջոցի կիրառման հիմքերն ու պայմանները տարբերվում են խափանման միջոցի կիրառման նպատակներից, հիմքերից ու պայմաններից, վերը նշված կարգավորումն առավելապես վերաբերում է փորձաքննություն կատարելու համար բժշկական հաստատությունում մեղադրյալին տեղավորելու մասին միջնորդության քննարկման վարության կարգին:

Սակայն խափանման միջոցների կիրառման իրավաչափության առանձին պայմաններ պարտադիր են նաև այս հարկադրանքի միջոցը կիրառելիս: Մասնավորապես, փորձաքննության ենթարկելու համար անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելու միջնորդությունը քննարկելիս դատարանը պետք է գնահատի նաև մեղադրյալի առնչությունն իրեն մեղսագրվող քրեական օրենքով

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

արգելված արարքի կատարմանը: Քրեական վարույթի շրջանակներում անձի ազատության իրավունքի սահմանափակումը չի կարող լինել վերացական և մշտապես պայմանավորված է քրեական օրենքով արգելված արարք կատարելու հետ: Հետևաբար, փորձաքննության ենթարկելու համար անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելիս դատարանը պետք է քննարկի նաև հիմնավոր կասկածի առկայությունը:

Հենց հիմնավոր կասկածի գնահատմամբ է անձին բժշկական հաստատությունում տեղավորելու քրեադատավարական ընթացակարգը տարբերվում քաղաքացիադատավարական գործընթացից¹:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, որն անձին փորձաքննության ենթարկելու համար բժշկական հաստատությունում տեղավորելու առավելագույն ժամկետներ չէր սահմանում, Օրենսգիրքը թույլ է տալիս հարկադրանքի այս միջոցը կիրառել մինչև մեկ ամիս ժամկետով²:

Վարությային հարկադրանքի այս հատուկ միջոցների նշանակման հարցը լուծելիս պետք է հիմք ընդունվի անձի՝ հասարակության և ինքն իր համար ներկայացվող վտանգավորության գնահատումը: Այս պնդումը բխում է Միավորված ազգերի կազմակերպության՝ «Հոգեկան հիվանդների պաշտպանության և հոգեբուժական օգնության բարելավման» 1991 թվականի դեկտեմբերի 17-ի թիվ 46/119 բանաձևի 16-րդ սկզբունքից, ըստ որի՝ անձն իր կամքին հակառակ կարող է ընդունվել բժշկական հաստատություն որպես հիվանդ կամ պահվել այնտեղ, եթե հոգեկան հիվանդության պատճառով առկա է իրեն կամ այլ անձանց անմիջական կամ անխուսափելի ծանր վնաս պատճառելու վտանգ: Եվրոպական Դատարանը ևս նշել է, որ բուժհաստատությունում հոգեկան խանգարում ունեցող անձի տեղավորումը կարող է պահանջվել այն ժամանակ, երբ անհրա-

¹ Տես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Ժեշտ է հսկել վերջինիս ինքն իրեն կամ այլ անձանց վնասելու վտանգը կանխելու համար¹:

Հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց նկատմամբ կիրառվող հարկադրանքի միջոցների հիմքերը, խափանման միջոցների կիրառման հիմքերի նման ևս կրում են կանխատեսական, մոտավոր բնույթ, սակայն դրանք միջնորդություն ներկայացնող անձի կողմից պետք է պատշաճ հիմնավորվեն, իսկ դատարանի կողմից պատճառաբանված հաստատվեն², հակառակ դեպքում այս հատուկ միջոցների կիրառումն իրավաչափ չի լինի³:

Եթե բժշկական հսկողության դեպքում վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*) կիրառելի են կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու ընթացակարգային կանոնները, ապա ընտանեկան հսկողության դեպքում վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*) կիրառելի են անչափահասի նկատմամբ սահմանվող դաստիարակչական հսկողություն խափանման միջոցի կանոնները⁴:

Այսինքն՝ ընտանեկան հսկողություն սահմանելիս հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձի մերձավոր ազգականներից կամ խնամակալներից մեկին, ում նա ենթակա է հանձնման հսկողության, վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է ծանոթացնի անվտանգության միջոցի կիրառման որոշմանը և հանձնի դրա պատճենը, ծանոթացնի մեղսագրվող քրեական օրենքով արգելված արաքի էությանը, նրանց բացատրի իրենց իրավունքները, պարտականությունները և պատասխանատվությունը: Նշված գործողությունների վերաբերյալ պետք է կազմվի արձանագրություն՝ այդ գործընթացին մասնակցող անձանց ստորագրությամբ:

Միևնույն ժամանակ, դաստիարակչական հսկողության կանոնները ընտանեկան հսկողության նկատմամբ կիրառելիս, հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձի

¹ Տես՝ *Hutchison Reid v. The United Kingdom*, կետ 98:

² Տես՝ Օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 140-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 139-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 140-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

մերձավոր ազգականներից յուրաքանչյուրն իրավունք ունի հրաժարվել ընտանեկան հսկողություն ստանձնելուց: Նման դեպքում հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց հսկողությունը պետք է կազմակերպվի խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի միջոցով:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, երբ անձի նկատմամբ բժշկական հսկողությունը սահմանվում էր առանց որևէ ժամկետային սահմանափակման, Օրենսգիրքը, կալանքի կիրառման կանոնները բժշկական հսկողություն անվտանգության միջոցի նկատմամբ կիրառելու միջոցով, ապահովել է վերջինիս պարբերական վերանայումը՝ առնվազն յուրաքանչյուր երկու ամիսը մեկ անգամ: Սա համապատասխանում է նաև Եվրոպական Դատարանի այն դիրքորոշմանը, ըստ որի անձի «վտանգավորության» հիմքով անժամկետ, առանց ազատագրկման օրինակաճության պարբերական դատական ստուգման անձին անազատության մեջ պահելն անհամատեղելի է Եվրոպական Կոնվենցիայի պահանջների հետ¹:

ԳԼՈՒԽ 17. ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՍԱՆԿՑԻԱՆԵՐԸ

Օրենսգրքի այս հատվածն ամբողջությամբ նվիրված է քրեական վարույթի շրջանակներում հարկադրանքի հատուկ միջոցների կիրառման հետ կապված հարաբերությունների կարգավորմանը: Նշված գլխում ամրագրված դրույթներով նախ և առաջ իրացվել են ոչ իրավաչափ վարքագծի արգելքի սկզբունքից բխող հիմնական կարգավորումները², սահմանվել են դատավարական սանկցիաների կիրառման նպատակը, հիմքերը, տեսակները, ինչպես նաև դրանց ընտրության չափանիշները³:

Եթե նախկին օրենսդրությունը քրեական գործի քննության ընթացքում սանկցիաների կիրառումը նախատեսել էր որպես դատական քննության ընդհանուր

¹ Տե՛ս՝ M. v. Germany, կետ 104:

² Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 29-րդ հոդվածը:

³ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 141-րդ հոդվածը:

սլացման և այդ իրավասությունը վերապահել միայն դատարանին, ապա Օրենսգիրքն այս ինստիտուտի կարգավորման հարցում լիովին նոր մոտեցում է որդեգրել:

Նախ, դատավարական սանկցիաներն ամրագրվել են Օրենսգրքի առաջին մասում՝ որպես ընդհանուր դրույթներ, ինչը նշանակում է, որ դրանք կարող են կիրառվել թե մինչդատական, և թե դատական վարույթներում: Որպես դրա հետևանք՝ առանձին դատավարական սանկցիաներ կարող են կիրառվել ինչպես դատարանի, այնպես էլ քննիչի կողմից (օրինակ՝ նկատողությունը կամ վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելը)¹: Որոշ սանկցիաներ կիրառելու իրավասությունը վերապահվել է միայն դատարանին (դատական նիստի դահլիճից հեռացնելը կամ դատական տուգանքը)² կամ հսկող դատախազին (վարույթից հեռացնելը)³: Ի վերջո, Օրենսգիրքն ընդլայնել է դատավարական սանկցիաների շրջանակը՝ դրանք երեքից հասցնելով վեցի⁴:

Դատավարական սանկցիայի կիրառումը անխուսափելիորեն ենթադրում է կոնկրետ անձի նկատմամբ որոշակի ներգործություն, որը կարող է ունենալ նախազգուշական, կանխարգելիչ, ապահովող կամ պատժող բնույթ⁵: Այդ պատճառով սանկցիայի կիրառումը պետք է իրավաչափ նպատակ հետապնդի: Օրենսգիրքը միակ այդպիսի նպատակ է համարում վարույթի բնականոն ընթացքն ապահովելը⁶: Ուստի, վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից դատավարական սանկցիայի կիրառումը որևէ այլ մտադրությամբ (օրինակ՝ ապացուցողական գործողությունը կամ դատական նիստը շուտ ավարտելը կամ փաստաբանի մասնագիտական ակտիվությունը ճնշելը) ուղղակիորեն կհանգեցնի քրեական վարույթի սկզբունքի խախտման:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 142-րդ և 145-րդ հոդվածները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 144-րդ և 146-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 266-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 271-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 29-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 141-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Միաժամանակ օրենսդիրը սպառիչ սահմանել է դատավարական սանկցիայի կիրառման հիմքերը, որպիսիք են՝

- ✓ անձի կողմից իր իրավունքները չարաշահելը,
- ✓ անձի կողմից իր պարտականությունները չարամտորեն չկատարելը,
- ✓ դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելը:

Դա նշանակում է, որ վարությանին հարկադրանքի այս տեսակի գործածության համար անհրաժեշտ է, որպեսզի օբյեկտիվ իրականության մեջ կոնկրետ անձը որոշակի վարքագիծ դրսևորի, այլ ոչ թե նման մտադրություն ունենա կամ այդ կապակցությամբ առկա լինի որևէ ենթադրություն (օրինակ՝ դատական նիստին առանց հարգելի պատճառի անձի չներկայանալը, այլ ոչ թե հաջորդ դատական նիստի օրվա կամ ժամի վերաբերյալ կարծիք հայտնելը կամ դատարանին վիրավորելը, այլ ոչ թե նախկինում դա անելու հիմքով այդպիսի կասկած ունենալը):

Սանկցիայի կիրառման հիմքերի մեջ «չարաշահել», «չարամտորեն» կամ «անհարգալից» եզրույթները հնարավոր է մտավախություն առաջացնեն առ այն, որ որոշակի հանգամանքներում դրանք կարող են սուբյեկտիվ գնահատականի կամ հայեցողության առարկա դառնալ: Սակայն հարկ է նկատի ունենալ, որ կոնկրետ անձի կողմից իրավունքը չարաշահելու, այսինքն՝ այն այլոց վնաս պատճառելու մտադրությամբ իրականացնելու, պարտականությունը չարամտորեն չկատարելու, այն է՝ գիտակցված և նպատակային անգործություն ցուցաբերելու կամ դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք արտահայտելու, այսինքն՝ այս կամ այն կերպ ոչ պարկեշտ վարվելաձև դրսևորելու ապացուցման և հիմնավորման բեռը կրում է սանկցիան կիրառող վարույթն իրականացնող մարմինը: Որպես այդ իրավասության հակակշիռ և սանկցիայի ենթարկված անձի իրավունքների ապահովման յուրատեսակ

երաշխիք՝ Օրենսգիրքը սահմանել է, որ առավել խիստ սանկցիաների կիրառումը կարող է վիճարկվել, այդ թվում՝ դատական կարգով¹:

Այս ամենի հետ մեկտեղ Օրենսգիրքը պահանջում է նաև, որ դատավարական սանկցիայի կիրառումը համաչափ լինի անձի վարքագծի բնույթին և հետևանքներին: Այստեղից հետևում է, որ սանկցիայի տեսակն ընտրելիս անձի նկատմամբ դրա ներգործության առանձնահատկությունը և աստիճանը հարկավոր է համադրել նրա ոչ իրավաչափ վարքագծով այլ անձանց կամ արդարադատության շահերին հասցված վնասի հետ (օրինակ՝ անթույլատրելի է բացարկ հայտնելու իրավունքը մեկ անգամ չարաշահելու դեպքում այդ իրավունքը սահմանփակելը կամ իրավասու անձի կարգադրությանը չենթարկվելու համար օրինական ներկայացուցչին վարույթից հեռացնելը): Այս չափանիշը նախատեսելով օրենսդիրը դարձյալ անհրաժեշտ պայմաններ է ստեղծել հանրայնության սկզբունքի բաղադրատարրերից մեկի իրացման համար, համաձայն որի՝ անձի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը պետք է համաչափ լինի հակակշիռ հանրային շահերի պաշտպանության նպատակին²:

Այսպիսով, ցանկացած դատավարական սանկցիայի կիրառման համար անհրաժեշտ է իրավաչափ նպատակ, հստակ արձանագրված հիմք, ինչպես նաև ոչ իրավաչափ վարքագծի և դրա համար վրա հասած իրավական հետևանքի միջև արդարացի հարաբերակցություն:

Դատավարական սանկցիան կարող է կիրառվել ինչպես վարույթի մասնակցի, այնպես էլ վարութային կարգավիճակ չունեցող անձի նկատմամբ, որպիսին հանդիսանում է դատական նիստին ներկա անձը: Սակայն հարկադրանքի ենթակա անձանց շրջանակը բոլոր սանկցիաների դեպքում նույնը չէ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 146-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 147-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 299-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 389-րդ 1-ին մասը և 394-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Այսպես, եթե նկատողությունը կարող է կիրառվել ցանկացած անձի նկատմամբ¹, ապա վարույթից հեռացնել կարելի է միայն որոշակի սուբյեկտների²: Որոշ սանկցիաների պարագայում օրենսդիրը նախանշել է ներգործության ենթակա անձանց թիրախային խումբը (օրինակ՝ դատական տուգանքը կարող է նշանակվել միայն դատական վարույթի մասնակցի նկատմամբ)³, մինչդեռ այլ սանկցիաների համար ընտրվել է ընդհանուր խմբից բացառություն նախատեսելու տարբերակը (օրինակ՝ դատական նիստի դահլիճից չի կարելի է հեռացնել դատախազին, փաստաբանին և ցուցմունք տվող վկային)⁴:

Առանձին սանկցիայի բնույթը հաշվի առնելով, Օրենսգիրքը դրա հասցեատերերին սահմանել է ոչ թե նրանց կարգավիճակը նշելով, այլ մեկ ուրիշ չափանիշով: Այսպես՝ իրավունքի իրականացման սահմանափակումը կիրառելի է միայն սահմանափակման ենթակա և սպառնիչ թվարկված իրավունքներից⁵ օգտվող անձանց նկատմամբ (օրինակ՝ պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն մեղադրյալի համար, մինչդեռ միջնորդություն հարուցելու իրավունքը՝ դրանով օժտված՝ վարույթի ցանկացած մասնակցի համար):

Դատավարական սանկցիաները դրանց հասցեատերերի համար առաջացնում են վարութային տարբեր հետևանքներ: Որքան ուժեղ է սանկցիայի ներգործությունը և անձի վրա դրա թողած ազդեցությունը, այնքան ավելի բարձր նշաձող է սահմանվում սանկցիան կիրառող վարույթն իրականացնող մարմնի համար: Այսպես՝

- (i) Նկատողությունն ամենամեղմ դատավարական սանկցիան է, սակայն դրա պահանջները չկատարելը կարող է հիմք հանդիսանալ ավելի խիստ սանկցիայի կիրառման համար: Ուստի, Օրենսգիրքը պարտավորեցնում է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 146-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 144-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

վարույթն իրականացնող մարմինն այդ մասին ամեն անգամ հավուր պատշաճի տեղեկացնել տվյալ սանկցիային ենթարկված անձին¹:

- (ii) Իրավունքի իրականացման սահմանափակումը համապատասխան անձին զրկում է վարույթի որոշակի փուլում իրեն վերապահված առանձին իրավունքներից օգտվելու հնարավորությունից: Այս հանգամանքը հաշվի առնելով, վարույթն իրականացնող մարմինը դատավարական սանկցիայի նշված տեսակը կարող է կիրառել միայն իրավունքները չարաշահելու դեպքում² և չարաշահման պարբերականության պայմաններում³: Վերջինս պետք է գնահատվի ելնելով չարաշահվող իրավունքի տեսակից, ինչպես նաև չարաշահման բնույթից և հաճախականությունից: Այսպես՝ բացարկ հայտնելու կամ պաշտպանից հրաժարվելու իրավունքը չի կարող սահմանափակվել, քանի դեռ դրա քանակական ամբողջությունը և բովանդակությունը չեն վկայում այն մասին, որ անձը դրանով բացահայտ և աներկբա հետապնդում է դատական նիստը ձգձգելու ոչ իրավաչափ նպատակ՝ վնաս հասցնելով այլոց կամ արդարադատության շահերին: Դրա հետ մեկտեղ որոշակի յուրահատուկ իրավիճակներում իրավունքի սահմանափակումը կարող է կիրառվել նաև հիմք ընդունելով ոչ թե չարաշահման պարբերականությունը, այլ դրա ձևը⁴, օրինակ՝ հարցաքննությանը կամ առերեսմանը մասնակցելու համար մեկ տասնյակից ավելի փաստաբաններով ներկայանալը: Ամեն դեպքում, որպես անձի իրավունքների պաշտպանության հավելյալ երաշխիք, Օրենսգիրքը արգելում է այս սանկցիայի կիրառումը, եթե այն իսպառ բացառում է համապատասխան իրավունքի իրացումը⁵, մասնավորապես՝ քննարկվող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 142-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 141-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

սանկցիայի կիրառման արդյունքում անձը չի կարող ընդհանրապես զրկվել ապացույցներ ներկայացնելու, վարույթի նյութերին ծանոթանալու կամ փաստաբանով ներկայացված լինելու իրավունքից:

- (iii) Դատական նիստի դահլիճից հեռացվելու դեպքում անձը զրկվում է տվյալ նիստին կամ ընդհանրապես դատալսումներին մասնակցելու հնարավորությունից: Սպառնացող հետևանքի լրջության հաշվառմամբ դատավարական այս սանկցիան իրավաչափ կլինի միայն այն դեպքում, երբ անձը մինչ այդ չի ենթարկվել դատական նիստում իրեն տրված մեկ այլ սանկցիայի՝ նկատողության պահանջներին¹: Միաժամանակ նկատի ունենալով մեղադրյալի կարգավիճակի առանձնահատկությունը, դատական նիստին նրա մասնակցության կարևորությունը, ինչպես նաև հաշվի առնելով, որ դատական նիստի դահլիճում մեղադրյալի ներկա գտնվելու իրավունքը երաշխավորելու պետության պարտականությունը բխում է Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի պահանջներից², Օրենսգիրքը դատական նիստի դահլիճից նրան հեռացնելու դեպքում նախատեսում է հատուկ կարգավորումներ, որոնք կոչված են նրա համար հնարավորինս մեղմել կիրառված սանկցիայի հետևանքները: Այդուհանդերձ, ոչ իրավաչափ վարքագիծ դրսևորելու պարագայում դրանք մեղադրյալին դատական նիստի դահլիճում մնալու արտոնություն չեն տալիս³, բայց անխուսափելի են դարձնում նրա պաշտպանությունն ապահովող լրացուցիչ միջոցներ ձեռնարկելը՝ պաշտպանի պարտադիր

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 144-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ մասնավորապես՝ *Hermi v. Italy* [GC], 58-59 կետեր, *Sejdovic v. Italy* [GC], 81 և 84 կետեր, *Arps v. Croatia*, կետ 28:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 144-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

մասնակցության տեսքով¹, ինչը ևս համահունչ է Եվրոպական Դատարանի նախադեպային պրակտիկային²:

(iv) Դատական տուգանքի կիրառումը, ի տարբերություն դատավարական այլ սանկցիաների, անձի համար առաջացնում է բացառապես ֆինանսական հետևանքներ: Թեև հարկադրանքի այս միջոցի ընտրության համար նախատեսված է իրավաչափության նույն պայմանը, ինչ դատական նիստի դահլիճից հեռացնելու դեպքում (այն է՝ նկատողության պահանջները չկատարելը)³, սակայն դա չի կարող մեկնաբանվել այն իմաստով, որ նույն ոչ իրավաչափ վարքագիծը դրսևորելու պարագայում դատարանն ունի տարբեր դատավարական սանկցիաներ կիրառելու բացարձակ հայեցողություն: Վերոնշյալ կարգավորումը քննարկվող սանկցիայի իրավաչափության հատուկ պայման է, որը չի բացառում և չի վերացնում դրա ընտրության ընդհանուր պայմանի կիրառելիությունը, այն է՝ անձի նկատմամբ կիրառված սանկցիան պետք է համաչափ լինի նրա վարքագծի բնույթին և հետևանքներին: Ուստի, դատական տուգանքը կիրառելիս, ինչպես նաև դրա չափը սահմանելիս դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է իր որոշմամբ հիմնավորի, որ հարկադրանքի հենց այդ միջոցն է համարժեք ոչ իրավաչափ վարքագծի կոնկրետ դրսևորմանը:

(v) Վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելը միակ սանկցիան է, որը սահմանափակում է անձի ազատության իրավունքը: Այն իր բնույթով ըստ էության հավասարազոր է ձերբակալմանը: Այդ պատճառով դատավարական այս սանկցիայի կիրառումն իրավաչափ կհամարվի միայն այն դեպքում, երբ անձը չարամտորեն, այսինքն՝ գիտակցված և դիտավորությամբ խուսափում է իր վարույթային պարտականությունները

¹ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 11-րդ կետը:

² Տե՛ս՝ *Idalov v. Russia* [GC], 176-177 կետեր, *Margus v. Croatia* [GC], կետ 90:

³ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 146-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

կատարելուց¹: Վերջինս պետք է ունենա որոշակի փաստական հիմք և կոնկրետ դրսևորում, օրինակ՝ պատշաճ ծանուցված² վկան չի ներկայանում քննիչի հրավերով կամ տուժողն առանց հարգելի պատճառի³ հրաժարվում է ենթարկվել փորձաքննության: Միաժամանակ այս սանկցիան ունի ընդհանուրից բխող հատուկ նպատակ՝ համապատասխան պարտականության կատարումն ապահովելը: Դա նշանակում է, որ հարկադրանքի այս միջոցը չի կարող և չպետք է դիտարկվի որպես անձի ոչ իրավաչափ վարքագծի դիմաց նշանակվող պատիժ կամ յուրատեսակ հատուցում: Դրա հետ մեկտեղ, որպես հավելյալ երաշխիք, Օրենսգիրքը սահմանում է կիրառված ազատազրկման առավելագույն ժամկետները պահպանելու և անձին անհապաղ ազատ արձակելու կոշտ պահանջներ⁴:

- (vi) Վարույթից հեռացնելու արդյունքում որոշակի կարգավիճակ ունեցող անձի հետագա մասնակցությունը քննությանն արգելափակվում է: Այս դատավարական սանկցիայի կիրառման նշաձողն ամենաբարձրն է, քանի որ պահանջում է դրան նախորդած երկու ինքնավար պայմաններից առնվազն մեկի առկայությունը⁵: Ընդ որում, յուրաքանչյուր պայման իր հերթին ունի քանակական չափանիշներ, որոնց գոյությունը ևս պարտադիր է: Օրենսգիրքը հատուկ կամ ընդգծված ձևով չի կարգավորում այն հարցը, թե արդյոք վարույթից հեռացված համապատասխան անձը կարող է նույն վարույթին կրկին ներգրավվել մեկ այլ կարգավիճակով: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով նրա նկատմամբ կիրառված հարկադրանքի միջոցին

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Ծանուցման պատշաճության վերաբերյալ կարգավորումներն ամրագրված են Օրենսգրքի 153-րդ հոդվածում:

³ Հարգելի պատճառի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 59-րդ կետում:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

նախորդած ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորումները (երկու անգամ առանց հարգելի պատճառի չներկայանալը կամ երեք անգամ դատավարական սանկցիայի ենթարկվելը), ողջամտորեն կարելի է եզրակացնել, որ նա, որպես անցանկալի անձ (յուրօրինակ persona non grata), տվյալ վարույթին այլևս չպետք է մասնակցի: Բացառություն կարող են կազմել միայն այն դեպքերը, երբ նշված անձը հետագայում վարույթին ներգրավվում է ոչ իր կամքով, օրինակ՝ որպես մեղադրյալ կամ տուժող:

Այսպիսով, դատավարական սանկցիաները աստիճանական կամ բացառիկ պայմաններում կիրառելու մոտեցման հիմքում դրված է նվազագույնի սկզբունքը, ըստ որի՝ արգելվում է անձի նկատմամբ ընտրել ավելի խիստ հարկադրանքի միջոց, քան այն, որով քրեական վարույթի ընթացքում հնարավոր կլինի ապահովել նրա օրինական վարքագիծը¹:

ԲԱԺԻՆ 5. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱՅԼ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

Օրենսգրքի այս բաժինն իր մեջ միավորել է բոլոր այն ինստիտուտները, որոնք թեն չունեն կիրառման մեծ ծավալ, սակայն կարող են տարածվել վարույթի հիմնական մասնակիցների վրա (օրինակ՝ միջնորդությունների հարուցմանը և բողոքների ներկայացմանը վերաբերող կարգավորումները) կամ շոշափել բավականին կարևոր իրավահարաբերություններ (օրինակ՝ գույքային հայցի լուծումը կամ տարաբնույթ գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների օգտագործումը):

Այստեղ ամրագրված են նաև այնպիսի իրավակարգավորումներ, որոնք գործնականում ոչ հաճախ են կիրառվում (օրինակ՝ վարձատրությունը կամ վարութային ծախսերը) կամ երբեմն իրավակիրառողի կողմից պատշաճ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ուշադրության չեն արժանանում (օրինակ՝ իրավունքների պարզաբանումը կամ ծանուցումները):

Այդուհանդերձ, դրանից վերջիններիս նշանակությունը չի նվազում, իսկ կանոնակարգվող վարությային հարաբերություններն էլ պակաս կարևոր չեն դառնում, ուստի այս դրույթների ուղղվածության և նպատակային նշանակության ճիշտ բացահայտումը մյուսների պես արդիական է և անհրաժեշտ:

ԳԼՈՒԽ 18. ՊԱՐԶԱԲԱՆՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐԸ

Օրենսգրքի այս գլխում տեղ գտած դրույթներն առաջին հերթին ունեն ապահովող բնույթ և ուղղված են վարույթին ներգրավված անձանց ինչպես իրավունքների իրականացման, այնպես էլ պարտականությունների կատարման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը: Դրա հետ մեկտեղ պարզաբանումներին և ծանուցումներին վերաբերող պահանջները չպահպանելը թե վարույթն իրականացնող մարմնի, և թե վարույթի մասնակիցների համար կարող է հանգեցնել որոշակի անբարենպաստ հետևանքների, օրինակ՝ կատարված գործողությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելուն կամ հարկադրանքի միջոցի կիրառելուն:

Իրավունքների և պարտականությունների պարզաբանման պահանջը

Օրենսգրքի ընդհանուր դրույթ է¹, որը որոշակիացվում կամ կոնկրետացվում է վարույթի տարբեր փուլերը կամ վարությային առանձին հարաբերությունները կարգավորող նորմերում²: Վարույթն իրականացնող մարմնի այս պարտականությունը ներառում է նաև համապատասխան անձի վերաբերելի իրավունքի կամ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 148-րդ հոդվածը:

² Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 312-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, 211-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 110-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 1-ին կետը, 84-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 196-րդ հոդվածի 6-րդ և 8-րդ մասերը, 326-րդ հոդվածի 1-ին մասը և այլն:

պարտականության իրականացման համար պատշաճ և իրական հնարավորությունն ապահովելը, քանզի հակառակ դեպքում պարզաբանումը կկրի զուտ ձևական բնույթ:

Վարույթի մասնավոր մասնակցի կամ վարույթին օժանդակող անձի համար անհրաժեշտ պարզաբանում ստանալն իր իրավունքի կամ պարտականության կատարումը երաշխավորող միջոց է, որը նրան թույլ է տալու այս կամ այն վարքագիծը դրսևորելու հարցում կշռադատված ընտրություն կատարել: Այսպես, Երաշխավոր դառնալու ցանկություն ունեցող անձին վարույթն իրականացնող մարմինը ծանոթացնում է մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքի էությանը, նրան բացատրում երաշխավորի իրավունքները և պարտականությունները, ինչպես նաև նախազգուշացնում երաշխավորի կողմից իր վրա դրված պարտականությունները չկատարելու դեպքում օրենքով նախատեսված պատասխանատվության մասին, որից հետո դիմողին հնարավորություն է տրվում հաստատելու իր խնդրանքը կամ հրաժարվելու դրանից¹: Կամ, քննիչը հեռակա վարույթ սկսելուց հետո եռօրյա ժամկետում պաշտպան չունեցող և խուսափող մեղադրյալին, իսկ դրա օբյեկտիվ անհնարինության դեպքում նրա մերձավոր ազգականներից որևէ մեկին ուղարկում է տվյալ մեղադրյալի նկատմամբ հեռակա վարույթ իրականացնելու մասին որոշման պատճենը և տրամադրում տասնօրյա ժամկետ պաշտպան հրավիրելու համար, ինչպես նաև գրավոր պարզաբանում է հեռակա վարույթ իրականացնելու և այդ ժամկետում պաշտպան չհրավիրելու հետևանքները: Այդ ժամկետում պաշտպան չհրավիրվելու դեպքում քննիչը Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատից պահանջում է նշանակել պաշտպան²:

Վարույթին ներգրավված անձանց համապատասխան իրավունքի իրականացմանը նպաստող պարտականություններից մեկն էլ վարույթի այլ մասնակիցների վերաբերյալ որոշակի տեղեկատվության տրամադրումն է: Օրինակ՝ բացարկ հայտնելու իրավունքն իրացնելու համար անձը պետք է ունենա տվյալ վարույթով

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 128-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 478-րդ հոդվածի 2-րդ մասը

բացարկման ենթակա սուբյեկտների¹, իսկ վարույթի հանրային մասնակիցների գործողությունների դեմ առարկելու համար՝ քննչական մարմնի ղեկավարի և հսկող դատախազի տվյալները²:

Օրենսգիրքը բավականին հանգամանալից կանոնակարգման է ենթարկել նաև **ծանուցումներին վերաբերող վարութային հարաբերությունները**: Նախ և առաջ, ուշադրություն է գրավում ծանուցման եղանակների բազմազանությունը³, ինչը թույլ է տալիս առավել արդյունավետ դարձնել կազմակերպական այս բաղադրիչի իրականացումը: Մասնավորապես՝ ժամանակի, նյութական և մարդկային ռեսուրսների լուրջ խնայողություն է ապահովում էլեկտրոնային ծանուցագիրը, որն ուղարկվում է ծանուցվող անձի պաշտոնական կամ նրա կողմից գրավոր հայտնված էլեկտրոնային փոստի հասցեով կամ հեռախոսահամարով⁴: Բացի այդ, օրենսդիրն ըստ էության չի սահմանափակել ծանուցման եղանակները, հնարավորություն տալով ծանուցվողի համաձայնությամբ նրան ծանուցել ցանկացած այլ եղանակով: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների արագ զարգացման պայմաններում նման կարգավորումը թույլ է տալիս ծանուցման գործընթացը հեշտությամբ հարմարեցնել տեխնիկական նոր հնարավորություններին:

Այսպես, թեև ծանուցագիրը բնորոշվում է որպես թղթային կամ էլեկտրոնային փաստաթուղթ, որով անձը հրավիրվում է որոշակի վարութային գործողության կամ դատական նիստի մասնակցելու⁵, սակայն արդեն այսօր ընկալելի է, որ տեսողության խնդիր ունեցող անձանց այն կարող է ուղարկվել նաև ձայնային հաղորդագրության տեսքով:

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 148-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 183-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 255-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 148-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետը կամ 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 149-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Օրենսգիրքը հատուկ կարգավորել է նաև այն անձանց ծանուցման կարգը, ովքեր որոշակի առանձնահատկությունների (տարիք կամ կարգավիճակ) ուժով չեն կարող անձամբ կամ անմիջականորեն ստանալ ծանուցագիրը¹:

Ծանուցագրի բովանդակությունը ևս էապես փոխվել է: Այսուհետ այն, ի թիվս նախկինում սահմանված տեղեկությունների, ներառում է նաև տվյալ վարույթի նախաձեռնման հիմքում դրված փաստը և դրա իրավական գնահատականը, ինչպես նաև կատարման ենթակա վարութային գործողությունը²: Այս նորամուծությունը հնարավորություն է տալիս ծանոցվողին իրական պատկերացում կազմել իր մասնակցությամբ ընթացող վարույթի և դրա շրջանակներում իրականացվող կոնկրետ գործողության վերաբերյալ, հետևաբար, իրավական առումով պատշաճ պատրաստվել դրան (օրինակ՝ ուսումնասիրել վերաբերելի իրավակարգավորումները կամ դրանց կապակցությամբ խորհրդատվություն ստանալ), իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև ձեռնամուխ լինել իր իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանությանը: Որպես վերջինիս երաշխիք՝ Օրենսգիրքը սահմանել է, որ ծանուցագրին կցվում է ծանուցվողի կարգավիճակից բխող իրավունքների և պարտականությունների ցանկը, իսկ տուժողի կամ վկայի համար հավելյալ պարզաբանվում են նաև առանց փաստաբանի ներկայանալու վարութային հետևանքները³:

Օրենսդիրը ծանուցվողի համար սահմանել է ծանուցագիրն ընդունելու ընդհանուր պարտականություն⁴, որը պատշաճ ծանուցման⁵ դեպքում վերածվում է այլ պարտականության: Ըստ այդմ, պատշաճ ծանուցված անձը պարտավոր է կամ նշանակված ժամին ներկայանալ պահանջվող վայր կամ վարույթն իրականացնող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 149-րդ հոդվածի 3-5-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ և 6-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 152-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Պատշաճ ծանուցման դեպքերը սպառիչ թվարկված են Օրենսգրքի 153-րդ հոդվածի 1-ին մասում:

մարմնին նախապես իրազեկել չներկայանալու պատճառների մասին¹: Այս պարտականություններից որևէ մեկի չկատարումը կարող է հանգեցնել անձի նկատմամբ դատավարական սանկցիայի, իսկ մեղադրյալի դեպքում՝ նաև խափանման միջոցի կիրառման²:

Իհարկե, պետք է նկատի ունենալ, որ վարույթային հարկադրանքի այս կամ այն միջոցը կիրառելուց առաջ վարույթն իրականացնող մարմինը նախ և առաջ պետք է հավուր պատշաճի պարզի անձի չներկայանալու պատճառը՝ դրա արդարացված լինելու առումով³, ինչը, ի թիվս այլնի, կարող է ներառել նաև ծանցուցագիրը ծանուցվողին Օրենսգրքով սահմանված ժամկետի խախտումով հանձնելը⁴:

ԳԼՈՒԽ 19. ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԲՈՂՈՔՆԵՐԸ

Օրենսգրքի այս գլուխը կարգավորում է վարույթի մասնավոր մասնակիցների, կամ այլ անձի կողմից միջնորդությունների հարուցման, բողոքների ներկայացման, իսկ հանրային մասնակիցների կողմից՝ միջնորդությունների և բողոքների քննարկման և լուծման դատավարական ընթացակարգը:

Միջնորդությունը վարույթի մասնակցի կամ այլ անձի խնդրանքն է՝ ուղղված վարույթն իրականացնող մարմնին⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 153-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ինչպես նաև 271-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 153-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 271-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 145-րդ հոդվածը, 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը և 272-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Հարգելի պատճառի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 59-րդ կետում:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 46-րդ կետը:

Քանի որ միջնորդության հարուցումը վարույթի մասնավոր մասնակիցների կողմից իրենց իրավունքների իրացման հիմնական եղանակներից մեկն է և իրենց խնդրանքները վարույթն իրականացնող մարմնին հասնցելու հիմնական միջոցը, Օրենսգիրքը հատուկ ամրագրել է վարույթի մասնավոր մասնակիցների՝ վարույթն իրականացնող մարմնին միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքը¹: Օրենսգիրքը միջնորդություն ներկայացնելու իրավունք է վերապահել ոչ միայն վարույթի մասնակիցներին, այլ նաև «ցանկացած անձի», որի իրավունքներն ու օրինաչափ շահերը շոշափվել են վարույթն իրականացնող մարմնի գործողությամբ կամ անգործությամբ: Ընդ որում, եթե Օրենսգիրքը վարույթին ներգրավված անձ է համարում, ի թիվս այլոց, նաև ցանկացած անձի, որի իրավաչափ շահերին առնչվում է վարութային ակտը², ապա անձանց այդ շրջանակի հետ համեմատած, միջնորդություն ներկայացնելու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակն ավելի ընդարձակ է: Այն ներառում է նաև վարույթին չներգրավված այն անձանց, որոնց իրավունքներին կամ իրավաչափ շահերին առնչվող վարութային ակտ դեռևս չի կայացվել, որոնք, սակայն, ակնկալում են ի պաշտպանություն իրենց իրավունքների վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից նման ակտի կայացում (օրինակ՝ վարույթի մասնակից հանդիսացող անձի մերձավորը միջնորդում է իր նկատմամբ կիրառել պաշտպանության միջոց)³:

Քանի որ, ինչպես նշվեց, միջնորդության հարուցումը քրեական վարույթում ներգրավված անձանց իրավունքների պաշտպանության հիմնական միջոցներից մեկն է, Օրենսգիրքը նախատեսել է վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից միջնորդության քննարկման բավականին սեղմ ժամկետներ: Բանավոր միջնորդությունը պետք է քննության առնվի և լուծվի անհապաղ, իսկ գրավոր միջնորդությունը՝ այն ստանալուց հետո՝ յոթ օրվա ընթացքում: Դատական քննության

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 15-րդ կետը, 49-րդ հոդվածի 1-ի մասի 10-րդ կետը, 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 9-րդ կետը:

³ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

ընթացքում, Օրենսգրքով սահմանված կարգով հարուցված բանավոր միջնորդությունը ևս պետք է անհապաղ քննության առնվի՝ մինչև հաջորդ վարութային գործողությանն անցնելը: Բանավոր և գրավոր միջնորդությունների քննության ժամկետների նման տարբերակումը պայմանավորված է նրանով, որ բանավոր միջնորդությունը, որպես կանոն, հարուցվում է վարութային գործողության կամ դատական նիստի ընթացքում, ենթակա է անհամապաղ քննարկման՝ մինչև վարութային գործողության ավարտը, ինչը, սակայն, չի բացառում նաև բանավոր միջնորդության լուծումը հետաձգելու հնարավորությունը¹:

Սակայն, եթե նախաքննության ավարտ հայտարարելուց հետո հարուցված միջնորդության լուծումն ազդեցություն կարող է ունենալ քննիչի արդեն իսկ ձևավորված համոզմունքի և վարույթի ընթացքի վրա, Օրենսգիրքը քննիչին նման միջնորդությունը լուծելու հնարավորությունից չի զրկում: Ավելին, Օրենսգիրքը նման միջնորդությունները քննարկելու և լուծելու հնարավորություն է տալիս նաև հսկող դատախազին՝ մեղադրական եզրակացությունը կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը քննիչից ստանալու պահից մինչև մեղադրական եզրակացությունը դատարան հանձնելը, քրեական վարույթը կարճելու մասին քննիչի որոշումը հաստատելը կամ վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը²:

Ամեն դեպքում, վարույթի մասնակիցները զրկված չեն նույն միջնորդությունը դատարան ներկայացնելու հնարավորությունից, ինչը, որոշ դեպքերում, իրավունքի պաշտպանության ավելի արդյունավետ միջոց կարող է դառնալ:

Այս փուլում հարուցված միջնորդությունը քննիչի կամ հսկող դատախազի կողմից առանց քննության թողնելը բողոքարկման ենթակա չէ³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Միջնորդության քննարկման արդյունքում վարույթն իրականացնող մարմինը կայացնում է հետևյալ որոշումներից մեկը.

ա) միջնորդությունը բավարարելու մասին.

բ) միջնորդությունը մերժելու մասին.

գ) միջնորդության լուծումը հետաձգելու մասին.

դ) միջնորդությունն առանց քննության թողնելու մասին

Նախ, անհրաժեշտ է հստակ արձանագրել, որ միջնորդության լուծումը դրա բավարարումը կամ մերժումն է: Միջնորդության լուծումը հետաձգելը և այն առանց քննության թողնելը բացառություններ են, որոնք պայմանավորված են միջնորդությունը լուծելու համար էական հանգամանքներ պարզելու անհրաժեշտությամբ կամ այն առանց քննության և լուծման թողնելու իրավաչափ հիմքերի ակայությամբ: Սակայն, բոլոր դեպքերում վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից պետք է կայացվի հիմնավոր գրավոր որոշում¹:

Միջնորդությունն առանց քննության թողնելու մասին որոշում է կայացվում այն դեպքում, եթե միջնորդությունը բերել է միջնորդություն հարուցելու իրավունք չունեցող անձը, օրենքով նախատեսված դեպքերում այն հարուցվել է ոչ ժամանակին, ստորագրված չէ կամ եթե վարույթի տվյալ փուլում այդ միջնորդությունն արդեն իսկ մերժվել է և այն հիմնավորելու համար չեն բերվում նոր էական փաստարկներ:

Միջնորդությունը ոչ ժամանակին հարուցելու մասնավոր դրսևորումներից է միջնորդության՝ նախաքննության ավարտից հետո հարուցումը: Քանի որ քննիչը նախաքննությունն ավարտում է, երբ մինչդատական վարույթում հավաքված բոլոր ապացույցները գնահատելով՝ հանգում է հետևության, որ մեղադրյալին վերագրվող հանցանքի համար իրավասու դատարանի կողմից նրա դատապարտումը մեծապես հավանական է, ուստի դրանից հետո քննիչին միջնորդություններ ներկայացնելը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

հիմնականում դառնում է ոչ արդյունավետ կամ ձևական: Օրինակ՝ նախաքննությունն ավարելուց հետո, երբ արդեն իսկ քննիչի կողմից գնահատվել են նախաքննությամբ ձեռք բերված ապացույցները և նախաքննության ավարտ է հայտարարվել, պաշտպանը միջնորդում է դադարեցնել մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը՝ ապացույցների անբավարարության հիմքով: Նման պայմաններում, երբ արդեն իսկ առկա է ապացույցների բավարարության վերաբերյալ քննիչի ձևավորված համոզմունք, Օրենսգիրքը վերջինիս հնարավորություն է տալիս այդ փուլում իրեն ուղղված միջնորդությունները թողնել առանց քննության: Նման միջնորդությունն առանց քննության թողնելու հնարավորության նախատեսումը պայմանավորված է նաև Օրենսգրքով նախատեսված՝ քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետները պահպանելու անհրաժեշտությամբ և կարող է դիտվել որպես հակակշիռ՝ ուղղված մեղադրյալի և պաշտպանի կողմից քրեական հետապնդման ժամկետների խախտման նպատակով (քանի որ քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետի լրանալը քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք է¹) իրենց իրավունքների չարաշահմանը:

Օրենսգիրքը միջնորդությունների ներկայացման հստակ ժամանակային սահմանափակումներ է նախատեսում ինչպես նախաքննության ընթացքում², այնպես էլ՝ դատաքննության փուլում³:

Ինչպես նշվեց, միջնորդության մերժումը չի խոչընդոտում նույն հարցի վերաբերյալ միջնորդության հարուցումը վարույթի հետագա փուլերում կամ վարույթն իրականացնող այլ մարմնի առջև: Սակայն, կանխելու համար վարույթի մասնակիցների կողմից միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքի հնարավոր չարաշահումը, սակայն, միջնույն ժամանակ հաշվի առնելով, որ քրեական վարույթի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդածի 1-ին մասի 7-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 207-րդ հոդվածի 3 մասը, 255-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2 կետը կամ 466-րդ հոդվածի 2 մասը:

³ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 334-րդ հոդածի 1-ին մասը, 335-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

նույն փուլում հնարավոր է օբյեկտիվորեն առաջանա արդեն իսկ ներկայացված միջնորդությունը կրկին ներկայացնելու անհրաժեշտություն, Օրենսգիրքը հնարավորություն է տալիս վարույթի նույն փուլում կամ վարույթն իրականացնող նույն մարմնի առջև նույն միջնորդությունը հարուցել միայն այն դեպքում, եթե այն հիմնավորելու համար բերվում են նոր էական փաստարկներ: Հակառակ դեպքում, ինչպես նշվեց, միջնորդությունը թողնվում է առանց քննության¹:

Անձին դատավարական կարգավիճակի տրամադրումը անհրաժեշտ նախապայման է վարույթին ներգրավվելու և դատավարական իրավունքներից օգտվելու համար: Դա է պատճառը, որ վարույթի ընթացքում միջնորդություն հարուցելու և լուծելու ընդհանուր կարգը սահմանող հոդվածից բացի, Օրենսգիրքն առանձին հոդվածով կարգավորել է վարույթի մասնակից ճանաչելու միջնորդության հարուցման և լուծման դատավարական կարգը: Մասնավորապես, վարույթի մասնակից չհանդիսացող ցանկացած անձ, Օրենսգրքով նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում, իրավունք ունի միջնորդելու իրեն ճանաչել տուժող² կամ օրինական ներկայացուցիչ³, իսկ վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է նման միջնորդություն ստանալու պահից երեք օրվա ընթացքում քննել միջնորդությունը և կայացված որոշման մասին անհապաղ տեղյակ պահել դիմողին՝ նրան տրամադրելով կայացված որոշման պատճենը⁴: Քանի որ վարույթի մասնակից ճանաչելու միջնորդությունը վարույթի ընթացքում հարուցվող միջնորդության կոնկրետ դրսևորում է, դրա նկատմամբ տարածվում են միջնորդությունն առանց քննության թողնելու և դրա լուծումը հետաձգելու վերաբերյալ Օրենսգրքի կարգավորումները⁵: Հաշվի առնելով վարույթի մասնակից ճանաչելու միջնորդության

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 26-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 30-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 155-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերը:

կարևորությունն այն ներկայացնողի և վարույթի ընթացքի համար, դրա մերժումը ենթակա է դատական բողոքարկման¹:

Թեև դատավարական բողոքարկմանը վերաբերող կարգավորումներ առկա են Օրենսգրքի այլ գլուխներում ևս, Օրենսգրքի տվյալ հատվածն անդրադառնում է բողոքարկման ընդհանուր դրույթներին²:

Դատարանի, ինչպես նաև վարույթի հանրային մասնակցի վարութային ակտը³ Օրենսգրքով սահմանված կարգով յոթնօրյա ժամկետում կարող է բողոքարկվել վարույթի մասնավոր մասնակցի կողմից: Քանի որ բողոքը վարութային ակտի վերաբերյալ անհամաձայնություն է⁴, Օրենսգիրքը բողոքարկման իրավունք վերապահել է ոչ միայն վարույթի մասնակիցներին, այլ ցանկացած այլ անձի, որի իրավաչափ շահերին առնչվում է տվյալ վարութային ակտը, օրինակ՝ վարույթի մասնակից չհանդիսացող գույքի սեփականատերը, ում գույքն արգելադրվել է վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ՝ մեղադրյալի գործողությունների հետևանքով: Այս կարգավորումները չեն տարածվում վարույթի հանրային մասնակիցների փոխհարաբերությունների վրա, որոնց համար Օրենսգիրքը նախատեսել է առարկություն ներկայացնելու հնարավորություն:⁵ Բողոքարկման յոթնօրյա ժամկետը գործում է բոլոր դեպքերում, եթե Օրենսգրքով բողոքարկման այլ ժամկետ նախատեսված չէ: Օրինակ՝ արաշիրմման մասին քննիչի որոշումը կարող է բողոքարկվել՝ այն հասցեատիրոջը հանձնելու պահից եռօրյա ժամկետում⁶:

Նախկին օրենսդրության նմանությամբ, Օրենսգիրքը հնարավորություն է տալիս հետաքննության մարմնի պետի, հետաքննիչի, քննիչի կամ քննչական մարմնի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 156-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 32-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 48-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

դեկավարի վարությանին ակտը բողոքարկել հսկող դատախազին, հսկող դատախազի վարությանին ակտը՝ վերադաս դատախազին, դատարանին՝ վերադաս դատարան:

Ամեն դեպքում, որոշ բացառություններով, մինչդատական ակտերի դեմ բողոքները կարող են ներկայացվել դատարան միայն իրավասու դատախազին բողոքարկելու և նրա կողմից բողոքը չբավարարելու դեպքում¹:

Օրենսգիրքը բողոքարման իրավունքին զուգահեռ նախատեսել է նաև բողոքը հետ վերցնելու հնարավորություն: Ի շահ մեղադրյալի բերված բողոքը կարող է հետ վերցվել միայն նրա համաձայնությամբ: Ի շահ անչափահասի, անգործունակի կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի բերված բողոքը հետ վերցվել չի կարող²:

Ամեն դեպքում բողոքը հետ վերցնելը չի խոչընդոտում նախքան բողոքարկման ժամկետը լրանալը նույն բողոքը կրկին ներկայացնելուն:

Օրենսգիրքը նախատեսել է նաև բողոքն առանց քննության թողնելու հնարավորություն³: Թեև բողոքն առանց քննության թողնելու դեպքում բողոքն ըստ էության չի լուծվում, սակայն այս դեպքում ևս պետք է առանձին փաստաթղթի տեսքով հիմնավոր որոշում կայացվի: Թեև Օրենսգիրքը բողոքի ժամկետանց լինելն այն առանց քննության թողնելու հիմք է համարում, սակայն, անհրաժեշտ է հաշվի անել, որ Օրենսգիրքը նախատեսում է նաև բողոքարկման բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու հնարավորություն⁴:

ԳԼՈՒԽ 20. ԳՈՒՅՔԱՅԻՆ ՀԱՅՑԸ ԵՎ ՌԵԱԲԻԼԻՏԱՑԻԱՆ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի 50-րդ կետը, 49-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը, 53-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, 51-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 172-րդ հոդվածը:

Քրեական վարույթում գույքային հայցը հանցագործության հետևանքով պատճառված նյութական վնասի համար հատուցում ստանալու միջոցներից մեկն է: Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, այս պահանջը կոչվում է ոչ թե քաղաքացիական, այլ գույքային, քանի որ դրա առարկա կարող են լինել միայն նյութականացված արտահայտություն ունեցող վնասները կամ դրանց հետևանքով կատարված նյութական ծախսերը:

Քրեական վարույթի շրջանակներում քաղաքացիաիրավական բնույթ ունեցող այս ինստիտուտի կիրառման նպատակը հանցագործությունից տուժած անձի իրավունքների և իրավաչափ շահերի արդյունավետ պաշտպանության ապահովումն է: Օրենսգրքով նախատեսված պայմանների և հիմքերի առկայության դեպքում օրենսդիրը տուժողին հնարավորություն է ընձեռում նույն ընթացակարգի սահմաններում օգտվելու ինչպես քրեաիրավական, այնպես էլ քաղաքացիաիրավական պաշտպանության միջոցներից, ոչ միայն հասնելու իր դեմ ոտնձգած անձի դատապարտմանը, այլև պատճառված վնասի համար ստանալու դրամական հատուցում:

Դա է պատճառը, որ գույքային հայցի հետ կապված հարաբերությունները քրեական վարույթում ունեն երկակի կարգավորում¹. որպես կանոն այն հարուցվում, ապացուցվում և լուծվում է Օրենսգրքով սահմանված կարգավորումներին համապատասխան, սակայն այն դեպքում, երբ գույքային հայցի քննության և լուծման համար անհարժեշտ կանոնները Օրենսգրքով նախատեսված չեն, կարող են կիրառվել քաղաքացիադատավարական օրենսդրության նորմերը, եթե դրանք չեն հակասի Օրենսգրքի դրույթներին: Այսպես՝ քրեական վարույթում գույքային հայցի վրա չեն տարածվում քաղաքացիական դատավարության օրենսդրությամբ սահմանված հակընդդեմ հայց հարուցելու կանոնները, հետևաբար, հակընդդեմ հայց ներկայացնելուն և այն վարույթ ընդունելուն վերաբերող կարգավորումներն այս

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 158-րդ հոդվածը:

դեպքում չեն գործում¹: Միաժամանակ Օրենսգիրքն ապացույցի վերաբերելիության հատուկ չափանիշ չի սահմանում, ուստի գույքային հայցը հիմնավորելիս կամ դրա դեմ առարկելիս կարող են վկայակոչվել և կիրառվել քաղաքացիադատավարական օրենսդրության համապատասխան դրույթները²:

Գույքային հայցին վերաբերող առանցքային նորամուծություններից մեկը քրեական վարույթի ընթացքում հատուցման ենթակա *գույքային վնասի տեսակների* սպառիչ թվարկումն է³: Նախկին օրենսգիրքն այս հարցն ընդհանրապես կարգավորման չէր ենթարկել, ինչի հետևանքով իրավակիրառ պրակտիկայում առաջանում էին բազաթիվ տարաձայնություններ, իսկ խնդրահարույց հարցերը հաճախ ստանում էին ոչ միատեսակ կամ հակասական լուծումներ:

Ինչպես հետևում է Օրենսգրքով սահմանված գույքային վնասի տեսակների բովանդակությունից, դրանք կամ անմիջականորեն պատճառված նյութական վնաս են (օրինակ՝ հափշտակության հետևանքով որոշակի գույքից զրկվելը), կամ ֆիզիկական ու բարոյական վնասից ուղղակիորեն բխող դրամական ծախսեր (օրինակ՝ մարմնական վնասվածքի հետևանքները չեզոքացնելու համար բժշկական ծառայության կամ դեղորայքի համար վճարելը կամ անձի մահվան դեպքում՝ նրա հուղարկավորության հետ կապված ծախսեր կատարելը):

Ամեն դեպքում նոր կարգավորումը գույքային հայց հարուցող սուբյեկտի համար կանխատեսելի է դարձնում վնասի այն տեսակը, որի հատուցումը նա կարող է ակնկալել քրեական վարույթի շրջանակներում: Բացի այդ, հստակ ուրվագծվում են գույքային հայցով ապացուցման առարկան և դատարանի կողմից կայացվելիք որոշման սահմանները: Այս կանոնակարգմամբ վերջ է դրվում այն իրավական վեճին, թե տուժողն ինչպիսի նյութական պահանջներ կարող է ներկայացնել գույքային

¹ Տես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 140-րդ հոդվածը:

² Տես՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 58-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 159-րդ հոդվածը:

պատասխանողին, իսկ դատարանը դրանցից որը կարող է բավարարել, մերժել կամ թողնել առանց լուծման:

Հաշվի առնելով, որ Օրենսգիրքն ըստ էության միավորել է տուժողի և քաղաքացիական հայցվորի կարգավիճակները, քրեական վարույթում գույքային հայց կարող են հարուցել *միայն երկու սուբյեկտ՝ տուժողը և դատախազը*: Ընդ որում, տուժողը հարուցում և պաշտպանում է միայն մասնավոր շահերի պաշտպանությանն ուղղված հայցը, իսկ դատախազը գույքային հայց է ներկայացնում միայն պետական շահերի պաշտպանության համար: Բնականաբար, տուժողի անունից այդ իրավունքը կարող են իրականացնել նաև մահացած տուժողի մերձավոր ազգականը¹, տուժողի օրինական ներկայացուցիչը² և լիազոր ներկայացուցիչը³:

Սակայն սա նրանց միջև եղած միակ տարբերությունը չէ: Եթե տուժողի համար գույքային հայց ներկայացնելն իրավունք է⁴, ապա դատախազի համար դա սահմանված է որպես վարութային պարտականություն⁵: Նման կարգավորումը նախ և առաջ պայմանավորված է դատախազության՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված գործառույթներով և, մասնավորապես, պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու բացառիկությամբ⁶, ինչպես նաև օրենսդրական այլ կարգավորումներով⁷: Դատախազը նաև պատասխանատու է պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելու համար անհրաժեշտ հանգամանքների վերհանման համար⁸ և իրավասու է դրանք պարզելու կապակցությամբ քննիչին տալ հանձնարարություններ⁹: Այսինքն՝

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 22-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

⁶ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Դատախազության մասին ՀՀ օրենքի 29-րդ հոդվածը:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁹ Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը:

մեղադրյալին մեղսագրվող արարքով պետությանը գույքային վնաս պատճառելու հիմքերի և պայմանների առկայության դեպքում դատախազը **գույքային հայց հարուցելու հայեցողություն չունի**:

Գույքային հայցը կարող է ներկայացվել կամ մեղադրյալի կամ այն անձի դեմ, որի վրա կարող է գույքային պատասխանատվություն դրվել մեղադրյալի գործողությունների համար: Այսպես՝ անչափահաս, անգործունակ կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող մեղադրյալի կողմից վնաս պատճառելու դեպքում դա նրա օրինական ներկայացուցիչն է, աշխատողի դեպքում՝ իրավաբանական անձը, իսկ պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց դեպքում՝ համապատասխանաբար՝ պետությունը կամ համայնքը¹: **Հետևաբար, գույքային պատասխանող հնարավոր է ճանաչել կամ մեղադրյալին, կամ վերոնշյալ սուբյեկտներից որևէ մեկին**²:

Տուժողը կամ դատախազը գույքային հայցը կարող են **հարուցել միայն առաջին ատյանի դատարանում, գործը դատարան հանձնելուց հետո՝ մինչև նախնական դատալսումների ավարտը**: Այս մոտեցումը տարբերվում է նախկին օրենսգրքում առկա կարգավորումից, երբ քաղաքացիական հայցը հնարավոր էր ներկայացնել քրեական գործի հարուցումից հետո մինչև դատավճիռ կայացնելու համար դատարանի խորհրդակցական սենյակ հեռանալը: Նշված նորամուծությունը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ գույքային հայցը նախ և առաջ դատական ինստիտուտ է և պետք է լինի դատական վեճ, որպեսզի այն դառնա քննության առարկա: Ուստի, մինչդատական վարույթում գույքային հայց հարուցելը բացարձակ անտրամաբանական է, քանի որ այն քննիչի կամ դատախազի կողմից քննվել չի կարող,

¹ Տես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1062-րդ, 1063-րդ, 1068-րդ, 1069-րդ և 1071-րդ հոդվածները:

² Գույքային պատասխանող ճանաչելուն վերաբերող կարգավորումները տես՝ Օրենսգրքի 317-րդ հոդվածում:

իսկ այդ փուլում վարույթն էլ դատարանին փոխանցելու վերաբերյալ որոշակիություն դեռ չկա:

Ինչ վերաբերում է գույքային հայց ներկայացնելու փուլային սահմանափակմանը, ապա այն ևս իր բացատրությունն ունի: Բանն այն է, որ առաջին ատյանում իրականացվող դատաքննությանը հատուկ է որոշակի ներքին տրամաբանություն՝ նախապատրաստական գործողությունների ամբողջության¹, ապացույցների հետազոտման ընթացակարգերի² և վարույթին վերաբերող հիմնական հարցերի լուծման³ ենթափուլերի պարտադիր հաջորդականության տեսքով: Ի թիվս այլնի, գույքային հայցի ներկայացումն անխուսափելիորեն ենթադրում է դրա հիմնավորում և ապացուցում (ներառյալ՝ ապացույցների տրամադրում և դրանց հետազոտում, դիրքորոշումների ներկայացում և դրանց վիճարկում), քանի որ քրեական վարույթի ընթացքում ապացուցման ենթակա են այն հանգամանքները, որոնցով անձը հիմնավորում է իր գույքային պահանջները⁴: Հետևապես, գույքային հայցի հարուցումը ևս օրգանապես պետք է ինտեգրվի այս կառուցակարգերին՝ դրա պատշաճ և արդյունավետ քննության ու լուծման հնարավորությունը երաշխավորելու համար:

Այդուհանդերձ, Օրենսգիրքը հատուկ հանգամանքի ուժով այս կանոնից թույլատրում է մեկ բացառություն, երբ անձը տուժող է ճանաչվում և այդ կարգավիճակով վարույթին ներգրավվում է գույքային հայց ներկայացնելու վարութային վերջնաժամկետի, այն է՝ նախնական դատալսումների ավարտից հետո: ***Այս դեպքում գույքային հայց հնարավոր է հարուցել տուժող ճանաչվելուց անմիջապես հետո***⁵, քանի որ վարույթի նախորդ փուլերում ոչ իրավաչափորեն տուժող չճանաչվելու

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 42-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 44-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 160-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

հետևանքով անձը չպետք է զրկվի իր վարութային իրավունքն իրացնելու հնարավորությունից: Ուստի, իրավիճակի բացառիկությունը ստիպում է, որպեսզի տվյալ պարագայում մասնավոր շահը գերակայի սահմանված ընթացակարգային կարգավորումները պահպանելու խիստ կանոնի նկատմամբ:

Նույն կերպ Օրենսգիրքը սահմանափակել է նաև գույքային հայցը ***փոփոխելու կամ լրացնելու հնարավորությունը***: Տուժողին, նրա ներկայացուցչին և դատախազին իրավունք է վերապահվել ճշգրտել հայցի հիմքը և չափը, սակայն դա թույլատրելի է համարվել ***մինչև կողմերի եզրափակիչ ելույթներին անցնելը***¹: Այս ճանապարհով օրենսդիրն ապահովել է փոփոխված կամ լրացված հայցի կապակցությամբ գույքային պատասխանողի կամ շահագրգիռ այլ անձի կողմից դիրքորոշում հայտնելու, մասնավորապես՝ դրա դեմ առարկելու, անհրաժեշտ ապացույցներ ներկայացնելու, ինչպես նաև եզրափակիչ ելույթներում համապատասխան փաստարկներով հանդես գալու վարութային պատշաճ հնարավորությունը՝ դարձյալ նկատի ունենալով, որ անձի գույքային պահանջները (ներառյալ՝ դրանց տեսակը և չափը) հիմնավորող հանգամանքները քրեական վարույթի ընթացքում ենթակա են ապացուցման:

Օրենսգիրքը մանրամասն կարգավորման է ենթարկել նաև արդեն իսկ ներկայացված ***գույքային հայցից հրաժարվելու*** հետ կապված իրավահարաբերությունները²: Թեև անձին իրավունք է վերապահված հրաժարվել հայցից, սակայն այդ իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է իրացվել միայն որոշակի պայմանների առկայության դեպքում: Այսինքն՝ մասնավոր իրավահարաբերություններին հատուկ տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքն այս դեպքում լիարժեք չի գործում: Նման սահմանափակումը բացատրվում է այն հանգամանքով, որ գույքային հայցից հրաժարվելը հանգեցնում է բավականին

¹ Այս կարգավորման մասով տես՝ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 22-րդ կետը և 336-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 161-րդ հոդվածը:

խիստ իրավական հետևանքների՝ *դրա քննության դադարեցման և հետազայում ցանկացած ձևաչափով այն կրկին ներկայացնելու անհնարինության*:

Այդուհանդերձ, տարբեր սուբյեկտների համար այս սահմանափակումը տարբեր հիմքեր ունի: Այսպես՝ հաշվի առնելով, որ քրեական վարույթում պետական շահերի պաշտպանության հայց հարուցելը դատախազի պարտականությունն է, վերջինս կարող հրաժարվել ներկայացված գույքային հայցից միայն այն ժամանակ, երբ դրա համար կան իրավաչափ հիմքեր, օրինակ՝ ապացուցվել է, որ մեղադրյալը չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը, հետևաբար, չէր կարող դրանով պետությանը գույքային վնաս պատճառել կամ հաստատվել է, որ պետությանը այդպիսի վնաս չի պատճառվել: Հակառակ դեպքում այդ հրաժարումը կհակասի օրենքին:

Տուժողի օրինական ներկայացուցիչը թեև օգտվում է նրա բոլոր իրավունքներից, սակայն չի կարող հրաժարվել գույքային հայցից, եթե դա կվնասի տուժողի շահերին¹: Իր հերթին տուժողի լիազոր ներկայացուցիչը չի կարող հրաժարվել ներկայացված գույքային հայցից կամ փոփոխել դրա չափը, եթե չունի տուժողի կողմից տրված նման հատուկ լիազորություն²: Նշված պայմանների անտեսումով գույքային հայցից հրաժարվելը կխախտի տուժողի իրավաչափ շահերը կամ կհակասի օրենքին:

Գույքային հայցից հրաժարվելու նման կանոնակարգումը տրամաբանորեն ենթադրում է դրա հետ կապված որոշակի վերահսկողական լիազորության առկայություն, որն էլ օրենսդիրը վերապահել է դատարանին՝ նրան հնարավորություն տալով նաև չընդունել օրենքին հակասող կամ այլ անձի իրավունքները խախտող հրաժարումը՝ դրա վերաբերյալ կայացնելով առանձին որոշում: Ընդ որում, տուժողի դեպքում, ով ըստ էության ունի գույքային հայցից հրաժարվելու բացարձակ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 54-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ կետը:

հայեցողություն¹, Օրենսգիրքը պարտավորեցրել է դատարանին մինչև հրաժարումն ընդունելը նրան պարզաբանել դրա հետևանքները:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ գույքային հայցից իրավաչափ հրաժարումն ընդունելն ինքնին չի անդրադառնում մեղադրանքի հիմնավորվածության և ապացուցվածության վրա կամ չի դառնում արդարացման դատավճիռ կայացնելու նախադրյալ, քանի որ քրեական վարույթում գույքային հայցն ածանցյալ է մեղադրանքից և կարող է դրանով կանխորոշվել, սակայն ի վիճակի չէ վերջինիս վրա հետադարձ ներգործություն ունենալ:

Գույքային հայցից հրաժարվելն էապես տարբերվում է ***գույքային հայց չհարուցելուց***: Եթե առաջինի դեպքում անձը կորցնում է իրեն վնաս պատճառած անձից նույն հիմքերով հատուցում ստանալու հնարավորությունը, ապա երկրորդը նրան միայն զրկում է քրեական վարույթի շրջանակներում իր իրավունքների և իրավաչափ շահերի համակողմանի պաշտպանության նպաստավոր պայմանից՝ միաժամանակ թույլ տալով պահպանել մեղադրյալի կամ նրա գործողությունների համար պատասխանատվություն կրող անձի դեմ հետագայում գույքային պահանջներ ներկայացնելու իրավական հեռանկարը:

Այսպիսով, Օրենսգիրքը վարույթի մասնավոր մասնակիցներին տալիս է պարզ և կանխատեսելի այլընտրանք՝ հարուցել կամ չհարուցել գույքային հայց, իսկ այն ներկայացնելու դեպքում՝ հրաժարվել դրանից կամ ակնկալել դրա վերաբերյալ դատարանի ամփոփիչ դիրքորոշում՝ դրանով իսկ որոշակի հակակշիռներ ստեղծելով նաև գույքային պատասխանողի իրավունքների պաշտպանության համար:

Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, Բավականին հանգամանալից և նորովի կարգավորվել է ***գույքային հայցի լուծումը***²: Նախ սահմանվել է, որ գույքային հայցը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 22-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 162-րդ հոդվածը:

լուծվում է եզրափակիչ դատական ակտով¹, այսինքն՝ ոչ միայն դատավճռով, այլև քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշմամբ:

Բացի այդ, հստակ նշվել են գույքային հայցի լուծման ձևերը: Դատարանը կարող է գույքային հայցը՝

- լրիվ կամ մասնակի բավարարել (երբ ամբողջությամբ կամ մի մասով համաձայնվում է գույքային հայցը ներկայացրած անձի դիրքորոշման հետ),
- մերժել (երբ գտնում է, որ գույքային հայցում առկա պահանջներն ընդհանրապես հիմնավորված չեն),
- թողնել առանց լուծման (մասնավորապես՝ երբ պարզում է, որ գույքային հայցով պահանջվում է այնպիսի վնաս, որը չի կարող հատուցվել քրեական վարույթի ընթացքում, օրինակ՝ բաց թողնված օգուտը կամ ներկայացվել է այնպիսի պահանջ, որը դուրս է գույքային հայցի քննության շրջանակներից, օրինակ՝ գործարքն անվավեր ճանաչելը): Գույքային հայցը կարող է առանց լուծման թողնվել նաև Օրենսգրքով նախատեսված հատուկ դեպքերում, օրինակ՝ համաձայնեցման վարույթով դատավճիռ կայացնելիս²:

Ի վերջո, Օրենսգիրքը հնարավոր է համարում գույքային հայցը լրիվ կամ մասնակի բավարարել ոչ միայն մեղադրական, այլև արդարացման դատավճիռ կայացնելու, ինչպես նաև քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեպքերում: Այսպես՝ ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում քրեական օրենքով պաշտպանվող շահերին առավել վտանգի աղբյուրով (օրինակ՝ տրանսպորտային միջոցով) վնաս պատճառած անձի նկատմամբ քրեական պատասխանատվությունը բացառող հանգամանքի ուժով կայացվում է արդարացման վերդիկտ³, սակայն նրա դեմ

¹ Եզրափակիչ դատական ակտի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 36-րդ կետում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 463-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ներկայացված գույքային հայցը բավարարվում է, քանի որ նա չի կարողացել ապացուցել, որ վնասը ծագել է անհաղթահարելի ուժի կամ տուժողի դիտավորության հետևանքով¹: Նույն կերպ գույքային հայցը ենթակա է բավարարման, եթե մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է, մասնավորապես, վաղեմության ժամկետն անցնելու կամ համաներում կիրառելու հիմքով²:

Ինչպես և գույքային հայցից հրաժարվելու դեպքում, Օրենսգիրքը գույքային պատասխանողի համար որոշակի երաշխիքներ է նախատեսում գույքային հայցը լրիվ կամ մասնակի բավարարելու, ինչպես նաև մերժելու դեպքերում: Այդպիսի բովանդակությամբ վերջնական դատական ակտի առկայությունն անհնար է դարձնում գույքային պատասխանողի դեմ հայցը ներկայացրած անձի՝ նույն պահանջների քննությունը քաղաքացիական դատավարության կարգով: Մինչդեռ գույքային հայցն առանց լուծման թողնելը չի բացառում այդ հնարավորությունը, քանզի այդ դեպքում դատարանը քրեական վարույթի հետ անհամատեղելի պահանջների կապակցությամբ առկա վեճի արդյունքը չի կանխորոշում:

Գույքային հայցը լուծելու հարցը դատարանը որպես կանոն քննարկում է լրացուցիչ դատալսումների ընթացքում³: Սակայն դատաքննության այս փուլը կիրառելի չէ քրեական վարույթը կարճելու դեպքում, հետևաբար, այս պարագայում դատարանը գույքային հայցը քննարկում է այն ժամանակ, երբ գտնում է, որ առկա է վարույթը կարճելու հիմք⁴:

Գույքային հայցի լուծման հետ կապված հարցերը կարող են դառնալ նաև **դատական վերանայման առարկա**: Մասնավորապես՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցը (տվյալ դեպքում՝ տուժողը կամ գույքային պատասխանողը) և նույնիսկ

¹ Տես՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1072-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ և 13-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածը:

այդպիսին չհանդիսացող անձը (օրինակ՝ երբ հանցագործության հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման պարտականությունը եզրափակիչ դատական ակտով դրվել է գույքային պատասխանող չճանաչված անձի վրա), իսկ հանրային շահի առկայության դեպքում (երբ ներկայացվել է հանցագործության հետևանքով պետությանը պատճառված գույքային վնասի հատուցման հայց)՝ նաև դատախազն իրավունք ունեն գույքային հայցի մասով դատական վերանայման բողոք բերել¹: Բացի այդ, գույքային հայցը լուծելու առումով նյութական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառում արձանագրելու դեպքում, վերադաս դատարանն իրավասու է այդ մասով բեկանել կամ փոփոխել ստորադաս դատարանի դատական ակտը²:

Ինչ վերաբերում է *ռեաբիլիտացիայի*³, ապա այն ոչ միայն ենթադրում է արդարացվածին վերապահված իրավունքների և հնարավորությունների ամբողջություն⁴, ինչպես դա նախատեսված էր նախկին օրենսգրքով, այլև դրանց արդյունավետ իրացման կառուցակարգի առկայություն:

Օրենսգիրքը արդարացված մեղադրյալին⁵ հնարավորություն է ընձեռում հենց տվյալ քրեական վարույթի շրջանակներում, իսկ ավելի կոնկրետ՝ լրացուցիչ դատալսումների ընթացքում պահանջել և ստանալ անօրինական քրեական հետապնդում հարուցելու, հարկադրանքի միջոցներ կիրառելու, դատապարտելու, ինչպես նաև իրավունքների կամ ազատությունների անօրինական այլ սահմանափակումների հետևանքով իրեն պատճառված վնասի հատուցում: Այսինքն՝

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 353-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 375-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 387-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Ռեաբիլիտացիայի էությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 43-րդ կետում:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 164-րդ հոդվածը:

⁵ Արդարացված մեղադրյալի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 23-րդ կետում:

արդարացված մեղադրյալին պատճառված վնասը հատուցվում է նույն արդյունավետ ձևաչափով, ինչ տուժողինը¹:

Ինչպես և գույքային հայցի դեպքում, Օրենսգիրքը հստակ և սպառիչ սահմանել է ռեաբիլիտացիայի շրջանակներում հատուցման ենթակա ***նյութական ծախսերը և իրավունքների վերականգնման ծնեքը***:

Միաժամանակ նկատի ունենալով, որ քրեական վարույթի շրջանակներում արդարացվածին հատուցում տալու և նրա իրավունքները վերականգնելու հարցը պատշաճ կերպով կարող է քննվել և լուծվել միայն արդարացման վերդիկտի դեպքում, օրենսդիրը նախատեսել է հատուկ վերապահում, ըստ որի՝ ռեաբիլիտացնող հանգամանքներով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու (որը կարող է տեղի ունենալ թե մինչդատական, և թե դատական վարույթներում) կամ վերաքննիչ դատարանի կողմից արդարացման դատավճիռ կայացնելու դեպքերում անձը հատուցում և իր իրավունքների վերականգնում պահանջելու հնարավորություն ունի բացառապես քաղաքացիական դատավարության կարգով²:

ԳԼՈՒԽ 21. ՎԱՐՉԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԾԱԽՍԵՐԸ ԵՎ ՀԱՏՈՒՑՈՒՄԸ

Օրենսգրքի այս գլխում ամրագրված դրույթները քրեական վարույթի ընթացքում թերևս ամենից քիչ կիրառվողներն են, սակայն վերջիններիս կարևորությունը և նշանակությունը դրանից չի նվազում:

Քրեական վարույթի ընթացքում վարձատրություն կարող են ստանալ միայն երեք սուբյեկտ՝ փաստաբանը, փորձագետը և թարգմանիչը: Ընդ որում, նրանց վարձատրությունը կարող է լինել ինչպես մասնավոր անձանց, այնպես էլ պետական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը, 346-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ինչպես նաև 348-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 164-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

միջոցների հաշվին¹: Փորձագետը քրեական վարույթի ընթացքում մասնավոր անձանց միջոցների հաշվին վարձատրվում է այն դեպքում, երբ վարույթի մասնավոր մասնակցի կողմից ներգրավվել է գրավոր եզրակացություն կամ գրավոր կարծիք տալու համար²:

Ինչ վերաբերում է փաստաբանին, ապա նրա կողմից տրամադրվող իրավաբանական օգնությունը որոշ դեպքերում հնարավոր է նաև առանց որևէ վարձատրության (*pro bono publico*), եթե վերջինս հանդես է գալիս նման նախաձեռնությամբ:

Վերոնշյալ անձինք (բացառությամբ մասնավոր միջոցների հաշվին վարձատրվող փաստաբանի), տուժողի, նրա օրինական ներկայացուցչի, գույքային պատասխանողի, մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի, հոգեբանի և վկայի հետ մեկտեղ իրավունք ունեն ստանալ նաև վարույթի ընթացքում իրենց կատարած որոշակի ծախսերի հատուցում³: Այն վերոնշյալ անձանց տրվում է նրանց կողմից համապատասխան գրավոր խնդրանք ներկայացնելու դեպքում: Թեև նման հատուցում պահանջելը վարույթին ներգրավված անձանց սուբյեկտիվ իրավունքն է⁴, գործնականում այդպիսի դիմումներ հազվադեպ են ներկայացվում: Այդուհանդերձ, հարկ է նկատի ունենալ, որ դա օրենսդրական մակարդակում երաշխավորված իրավունք է և իրացնելու դեպքում կատարված ծախսերը ենթակա են հատուցման վարույթն իրականացնող մարմնի որոշման հիման վրա: Առանձին ծախսեր կարող են հատուցվել նաև վարույթն իրականացնող մարմնի նախաձեռնությամբ⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 165-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 24-րդ կետը, 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը, 61-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ կետը և այլն:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Հանրային մեղադրանքով վարութային ծախսերը հատուցվում են պետական միջոցների հաշվին: Սակայն դրանք հետագայում բռնագանձվում են դատապարտված մեղադրյալից, եթե վերջինս վճարունակ է¹: Ակնհայտ վճարունակ դատապարտված մեղադրյալից և տուժողից կարող են բռնագանձվել նաև պետական միջոցների հաշվին իրավաբանական օգնություն տրամադրելու համար կատարված ծախսերը: Դրան նպաստում է նաև պաշտպան նշանակելուց հետո մեղադրյալի՝ անվճարունակության վերաբերյալ հայտարարությունն ստուգելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի վրա դրված պարտականությունը²: Բացառություն է կազմում միայն այն դեպքը, երբ փաստաբանի իրավաբանական օգնությունը մեղադրյալին տրամադրվել է պաշտպանի պարտադիր մասնակցության կառուցակարգի շրջանակներում³: Դատապարտված մեղադրյալը վարութային ծախսերը հատուցելու պարտականությունից ազատվում է նաև այն ժամանակ, երբ նրա նկատմամբ դատավճիռ է կայացվել համաձայնեցման կամ համագործակցության վարույթի շրջանակներում⁴:

Կարևոր է նաև նշել, որ նույնիսկ վարութային ծախսերը հատուցելուց հետո Օրենսգիրքը մեղադրյալին հնարավորություն է ընձեռում արդարացվելու դեպքում ետ ստանալ այդ նպատակով վճարված գումարը⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 45-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 46-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 463-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 474-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 164-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը:

ԳԼՈՒԽ 22. ԳԱՂՏՆԻՈՒԹՅԱՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԸ

Քրեական վարույթի ընթացքում հավաքվում և ուսումնասիրվում է բազմատեսակ ու բազմաբնույթ տեղեկատվությունը, որը կարող է վերաբերել նաև օրենքով հատուկ պաշտպանվող տվյալներին: Դրանց գաղտնիության պահպանումը երաշխավորելու համար Օրենսգիրքը նախատեսել է հատուկ վարութային կարգավորումներ, որոնց հասցեատերերը թե ի պաշտոնե գործող, և թե մասնավոր անձինք են:

Սահմանադրությամբ երաշխավորված մասնավոր և ընտանեկան կյանքի, բնակարանի անձեռնմխելիության, հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության¹ պաշտպանության նպատակով մինչդատական վարույթի ընթացքում քննիչը, իսկ դատական քննության փուլերում դատարանը պարտավոր են ձեռնարկել միջոցներ՝ ուղղված մասնավոր և ընտանեկան կյանքին վերաբերող տեղեկությունների պաշտպանությանը²: Ընդ որում, անձնական տվյալները պաշտպանելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը տարածվում է ոչ միայն վարույթին ներգրավված, այլ ցանկացած անձի մասնավոր և ընտանեկան կյանքին վերաբերող տեղեկություններին, եթե դրանք հայտնի են դարձել վարույթի ընթացքում:

Նախ և առաջ դա արտահայտվում է նրանում, որ վարութային գործողության ընթացքում անձնական կամ ընտանեան կյանքին վերաբերող տեղեկություններին հասանելիություն ստանալու դեպքում դրա մասնակիցները նախազգուշացվում են այդպիսիք հրապարակելու անթույլատրելիության մասին³, օրինակ՝ բնակարանում կատարվող խուզարկությանը մասնակցող փորձագետից, հետաքննության մարմնի աշխատակցից կամ համատիրության կամ տեղական ինքնակաավարման մարմնի ներկայացուցչից քննիչը այդ մասին ստորագրություն է վերցնում կամ, եթե դատական

¹ Տես՝ համապատասխանաբար՝ ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ, 32-րդ և 33-րդ հոդվածները:

² Տես՝ օրինակ՝ Անձնական տվյալների պաշտպանության մասին ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 168-րդ հոդածի 1-ին մասը:

քննության ընթացքում անհրաժեշտություն է առաջանում հետազոտել մասնավոր կամ ընտանեկան կյանքի առավել զգայուն հարցերին վերաբերող ապացույցներ, ապա վարույթի շահագրգիռ մասնակցի պահանջով կամ դատարանի նախաձեռնությամբ այդ ապացույցները կարող են հետազոտվել դռնփակ դատական նիստում¹:

Վերոնշյալ նպատակին ուղղված միջոցներից մեկն էլ անձի մասնավոր կամ ընտանեկան կյանքին առնչվող, սակայն վարույթին չվերաբերող նյութերն առանձնացնելու պահանջն ու դրանք օգտագործելու արգելք է՝ նման տեղեկությունների տարածումը կանխելու նպատակով: Մասնավորապես, անձնական կամ ընտանեկան կյանքին վերաբերող տեղեկություններ պարունակող նյութերը, որոնք ձեռք են բերվել գաղտնի քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարման արդյունքով, պահվում են առանձին և չեն կարող օգտագործվել տվյալ քրեական վարույթում: Այս կարգավորումը հնարավորություն է տալիս սահմանափակել գաղտնի քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում ձեռք բերված նման տվյալներին դատավարության մասնակիցների ծանոթանալու հնարավորությունը: Միննույն ժամանակ Օրենսգիրքն այս կանոնից նախատեսել է բացառություն այն դեպքերի համար, երբ վարույթի մասնավոր մասնակիցը վիճարկում է նման տեղեկատվության վերաբերելիությունը², օրինակ՝ մեղադրյալը միջնորդում է իր նամակագրության վերահսկման արդյունքում ստացված և տուժողի մասնավոր կյանքին վերաբերող տվյալները կցել վարույթի նյութերին ու հետազոտել, քանի որ դրանցով հիմնավորում է վերջինիս հակաիրավական վարքագիծը:

Հիշյալ կարգավորումը չի վերաբերում այն դեպքերին, երբ ապացուցողական գործողությունների իրականացման արդյունքում ձեռք բերված, սակայն տվյալ վարույթին չվերաբերող և անձի մասնավոր կամ ընտանեկան կյանքին առնչվող տեղեկատվությունը կատարած, նախապարաստվող կամ կատարվող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 168-րդ հոդածի 3-րդ մասը և 267-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 168-րդ հոդածի 4-րդ մասը:

հանցագործության մասին տվյալներ է պարունակում և ենթակա է ինքնուրույն քրեաիրավական գնահատականի: Օրենսգրքով նախատեսված պայմանների առկայության դեպքում, դրանք կարող են օգտագործվել ինչպես տվյալ վարությամբ, այնպես էլ, կարող են նոր վարությո՞ն նախաձեռնելու առիթ լինել¹:

Օրենսգիրքը հատուկ վարությային ընթացակարգ է նախատեսել նաև պետական գաղտնիքի պաշտպանության համար: Քանի որ անձը, որից պահանջվում է հաղորդել պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ (օրինակ՝ հարցաքննության ընթացքում), չի կարող վկայակոչելով պետական գաղտնիքի պահպանման անհրաժեշտությունը հրաժարվել այդ պահանջը կատարելուց, վարությո՞ն իրականացնող մարմինը պարտավոր է ձեռնարկել օրենսդրությամբ նախատեսված բոլոր միջոցները, որոնք անհրաժեշտ են պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների պահպանման համար²: Մասնավորապես՝ քննիչը պետք է միջոցներ ձեռնարկի, որ պետական և ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկություններին կարողանան ծանոթանալ միայն այդպիսի գաղտնիքին առնչվելու իրավունք ունեցող քաղաքացիները՝ պահպանելով նման տեղեկություններին ծանոթանալու համար Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից սահմանված կարգը³:

Օրենսգիրքը նախատեսել է նաև պետական գաղտնիքի պաշտպանության հետևյալ երաշխիքները.

ա) պետական գաղտնիք պարունակող և իրեն վստահված տեղեկությունների վերաբերյալ ցուցմունքներ տված հանրային ծառայողը, հարցաքննությունից հետո, այդ մասին գրավոր հաղորդում է համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարին, եթե քննիչը նրան գրավոր ձևով ուղղակիորեն չի արգելել,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 1-ին մասը 178-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

³ Տես՝ օրինակ՝ Պետական և ծառայողական գաղտնիքի մասին ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածը:

բ) պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների հետ կապված վարույթն իրականացնում է այդպիսի տեղեկությունները չհրապարակելու մասին ստորագրություն տված քննիչը, դատախազը, դատավորը,

գ) վարույթի մասնավոր մասնակիցները, պետք է նախապես ստորագրություն տան այդպիսի տվյալների չհրապարակման մասին, հակառակ դեպքում պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունները նրանց չեն տրամադրվում¹,

դ) պետական գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի առգրավումը կատարվում է բացառապես դատախազի թույլտվությամբ, իսկ դրա կարգը համաձայնեցվում է իրավասու պետական մարմնի ղեկավար հետ²:

Վարույթի ընթացքում պաշտպանության ենթակա են նաև բժշկական, նոտարական, բանկային և հարակից գաղտնիքը³, ծառայողական, առևտրային և օրենքով նախատեսված այլ գաղտնիք (օրինակ՝ փաստաբանական գաղտնիքը)⁴ պարունակող տեղեկությունները:

Բժշկական, նոտարական, բանկային և հարակից գաղտնիք, ծառայողական, առևտրային և օրենքով նախատեսված այլ գաղտնիք կազմող տեղեկությունները չեն կարող հավաքվել կամայականորեն: Այլ խոսքով, այդ տվյալները թույլատրվում է ձեռք բերել միայն այն դեպքում, երբ դրանք կարող են նշանակություն ունենալ վարույթի համար և վարույթն իրականացնող մարմինն այդպիսի ենթադրություն անելու համար ունի բավարար հիմքեր: Ավելին, բժշկական, նոտարական, բանկային կամ հարակից գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների հավաքման համար Օրենսգիրքը սահմանել է դատարանի թույլտվություն ստանալու պարտադիր պահանջ⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 3-5-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 209-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը և 239-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Բանկային կամ հարակից գաղտնիքի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 57-րդ կետում:

⁴ Տես՝ Փաստաբանության մասին ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 209-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 5-րդ կետը,

Վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով վարութային գործողությունների մասնակիցները պարտավոր են չհրապարակել նշված տեղեկությունները, որի համար նրանցից վերցվում է ստորագրություն:

Օրենսգիրքը, երաշխավորելով օրենքով պահպանվող գաղտնիքի պաշտպանությունը, այս խումբ տեղեկությունների համար սահմանել է պաշտպանության ավելի բարձր մակարդակ: Մասնավորապես՝ անձը, որից վարույթն իրականացնող մարմինը պահանջում է հաղորդել բժշկական, նոտարական, բանկային կամ հարակից գաղտնիք պարունակող տեղեկություններ, իրավունք ունի հրաժարվելու այդ պահանջը կատարելուց՝ վկայակոչելով համապատասխան գաղտնիքի պահպանման անհրաժեշտությունը: Այս կարգավորումը թույլ չի տալիս ապացույց հավաքող սուբյեկտին հարցաքննության կամ տեղեկատվության պահանջի միջոցով շրջանցել դրա ստացման համար դատարանի որոշում ունենալու պարտադիր պահանջը:

Սակայն նույնը վերաբերելի չէ այլ գաղտնիք կազմող տեղեկություններին: Օրինակ՝ եթե վարույթն իրականացնող մարմինը պահանջում է հաղորդել ծառայողական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ, ապա անձը իրավունք չունի հրաժարվելու այդ պահանջը կատարելուց՝ վկայակոչելով համապատասխան գաղտնիքի պահպանման անհրաժեշտությունը¹: Սակայն այս դեպքում անձը, պետական գաղտնիքի օրինակով, կարող է պահանջել իրեն տրամադրել նշված տեղեկությունների ստացման անհրաժեշտությունը հաստատող պարզաբանում, իսկ եթե նման պահանջ ներկայացվել է հարցաքննության ընթացքում, ապա քննիչը կարող է պարզաբանումը ներառել հարցաքննվողին առաջադրվող հարցում:

Դատաքննության ընթացքում օրենքով պաշտպանվող գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների վերաբերյալ ապացույցներ հետազոտելու անհրաժեշտության դեպքում վարույթի շահագրգիռ մասնակցի պահանջով կամ դատարանի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

նախաձեռնությամբ այդ ապացույցները կարող են հետազոտվել դռնփակ դատական նիստում¹:

ԳԼՈՒԽ 23. ԺԱՄԿԵՏՆԵՐԸ

Օրենսգրքի այս գլուխը սահմանում է վարության ժամկետները հաշվելու կանոնները, ժամկետը բաց թողնելու ընդհանուր հետևանքները, ինչպես նաև դրավերականգնման կարգը: Միաժամանակ Օրենսգրքի այս հատվածում գետեղված նորմերը չեն կանոնակարգում վարույթի ընթացքում կիրառվող բոլոր ժամկետները կամ այն կոնկրետ անբարենպաստ հետևանքները, որոնք վրա են հասնում դրանք չպահպանելու արդյունքում:

Ժամկետներ սահմանելու հիմնական նպատակը վարույթի բնականոն ընթացքի և ողջամիտ տևողության ապահովումն է²: Վարության ժամկետներով հաճախ պայմանավորվում է որոշակի իրավահարաբերությունների սկիզբը (օրինակ՝ դատական ակտի բողոքարկման ժամկետի պահպանումը վարության հարաբերություն է առաջացնում բողոք բերած անձի և վերադաս դատարանի միջև), իսկ առանձին դեպքերում դրանք հանդիսանում են նաև անձի իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության յուրօրինակ երաշխիք (օրինակ՝ քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետի լրանալը մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք է³):

Օրենսգիրքը վարության ժամկետները պահպանելու պարտականությունը սահմանել է ինչպես վարույթն իրականացնող մարմնի, այնպես էլ վարույթի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 170-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 267-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

² Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 296-րդ հոդվածի 7-րդ մասը, 303-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 310-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 344-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 392-րդ հոդվածը և այլն:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը:

մասնավոր մասնակիցների համար: Այդ ժամկետների մի մասը բավականին կոշտ են և չեն կարող *երկարաձգվել* (օրինակ՝ ձերբակալման ժամկետները¹ կամ վերաքննիչ բողոքի պատասխան ներկայացնելու ժամկետը²) կամ *վերականգնվել* (օրինակ՝ ձերբակալված անձին դատարան տանելու ժամկետները³ կամ քրեական վարույթը կարճելու դեպքում վարույթի նյութերին ծանոթանալուց հետո միջնորդություններ ներկայացնելու ժամկետը⁴), մինչդեռ մյուսների համար նախատեսվել են ավելի ճկուն կարգավորումներ (օրինակ՝ կալանքի կամ գաղտնի քննչական գործողության կատարման ժամկետները⁵):

Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ ժամկետն անցնելուց հետո կատարված գործողություններն առաջացնում են անբարենպաստ վարութային հետևանքներ, եթե ժամկետը չի վերականգնվում⁶: Դա նշանակում է, որ վերականգնման ոչ ենթակա ժամկետը բաց թողնելու պատճառով դրա համար պատասխանատու անձը զրկվում է որոշակի վարութային ակնկալիքներից (օրինակ՝ դատարանը մերժում է կալանքը վերացնելու կամ կալանքի փոխարեն այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդության հիման վրա վարույթի հարուցումը, եթե միջնորդությունը ներկայացվել է ոչ պատշաճ ժամկետում⁷ կամ ձերբակալման ներքո չգտնվող անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին հսկող դատախազի որոշման դեմ 18 ժամվա ընթացքում առարկություն չներկայացնելու դեպքում, քննիչը պարտավոր է մեղադրյալին մեղադրանք ներկայացնել⁸) կամ չի կարող ստանալ հնարավոր վարութային առավելություններ (օրինակ՝ պահպանված գաղտնի թվային

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 364-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածի 4-րդ մասը կամ 112-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 207-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 2-րդ մասը կամ 243-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 289-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

տվյալները ենթակա են անհապաղ ոչնչացման, եթե դատարանի համապատասխան որոշման կայացումից հետո՝ 90 օրվա ընթացքում հետաքննության մարմինը դրանք չի վերցրել¹ կամ մեղադրյալի կամ վերջինիս մերձավոր ազգականներից որևէ մեկի կողմից տասնօրյա ժամկետում պաշտպան չհրավիրվելու դեպքում քննիչը պաշտպան է նշանակում ՀՀ փաստաբանների պալատի միջոցով²):

Ինչ վերաբերում է բաց թողնված ժամկետի վերականգնմանը, ապա Օրենսգիրքն այդպիսի հնարավորություն տալիս է միայն որոշակի դեպքերում, օրինակ՝ դատական վերանայման բողոք բերելուց³, այն էլ, եթե առկա է ժամկետը բաց թողնելու հարգելի պատճառ⁴:

Օրենսգրքով նախատեսված չէ այնպիսի մի դեպք, երբ կարելի է վերականգնել վարույթն իրականացնող մարմնի կամ նրա հանձնարարությամբ գործող անձի կողմից բաց թողնված որևէ ժամկետ: Նույնական ասիմետրիա է պահպանվում նաև ժամկետները հաշվելու համար, երբ ժամկետը լրանալու օրը ոչ աշխատանքային է: Այս դեպքում ժամկետի վերջին օր է համարվում դրան հաջորդող առաջին աշխատանքային օրը, բացառությամբ, ***երբ հաշվվում են անձի ազատության սահմանափակման հետ կապված ժամկետները***⁵ (օրինակ՝ ձերբակալման, կալանքի կամ փորձաքննություն կատարելու համար բժշկական հաստատությունում տեղավորելու ժամկետները):

Վարությային հետևանքներ առաջացնող ժամկետներից բացի (օրինակ՝ կալանքի կամ տնային կալանքի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությունը սահմանված ժամկետից ուշ դատարան ներկայացնելու դեպքում համապատասխան վարույթի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 249-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 478-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերը:

⁴ Հարգելի պատճառի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 59-րդ կետում:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 171-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

հարուցումը մերժվում է¹, կամ հստակ նշված ժամկետում քննիչի կողմից համապատասխան առարկություն չներկայացնելը նրան զրկում է հսկող դատախազի կամ քննչական մարմնի ղեկավարի հանձնարարությունը կամ վարութային ակտը վիճարկելու հնարավորությունից², կամ վերադարձված գույքային հայցի թերությունները վերացնելու և կրկին ներկայացնելու համար տրված ժամկետը չպահպանելու դեպքում, հայցը համարվում է չհարուցված³), սահմանվել են նաև այնպիսի ժամկետներ, որոնց խախտման հետ Օրենսգիրքը որևէ ***կոնկրետ հետևանք չի կապում*** (օրինակ՝ մեղադրական եզրակացությամբ ստացված վարույթի նյութերով հսկող դատախազի կողմից յոթ օրվա ժամկետի խախտմամբ որոշում կայացնելը⁴ կամ դատավորի կողմից եռօրյա ժամկետի խախտմամբ վարույթն ստանձնելու և նախնական դատալսումներ նշանակելու մասին որոշում կայացնելը⁵):

Այդուհանդերձ, դա չի նշանակում, որ վերոնշյալ կամ նմանատիպ այլ ժամկետներ նախատեսելը կրում է ձևական բնույթ: Դրանց խախտումը պատասխանատու անձի համար կարող է առաջացնել այլ իրավական հետևանքներ, օրինակ՝ դառնալ նրան ***կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմք***:

Երբեմն վարութային ժամկետ սահմանելիս օրենսդիրը հստակ ժամի կամ օրվա փոխարեն կիրառում է ժամանակի մեջ որոշակի գործողություն կատարելու կամ այն գնահատելու չափանիշ: Այսպես՝ քրեական վարույթ չնախաձեռնելու և դրա օրինականությունը հսկող դատախազի կողմից հաստատելու մասին քննիչն ***անհապաղ*** գրավոր տեղեկացնում է հաղորդումը ներկայացրած անձին⁶, կամ արդարացման վերդիկտ կայացնելու դեպքում դատարանը դատական նիստերի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 6-րդ և 9-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 22-24-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 160-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 310-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 179-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

դահլիճից *անհասպաղ* ազատում է կալանավորված մեղադրյալին¹, կամ ձերբակալումն իրականացնող անձը պարտավոր է ձերբակալելուց *անմիջապես հետո* ձերբակալվածին բանավոր պարզաբանել նրան ազատությունից զրկելու պատճառը, ինչպես նաև նրա իրավունքները և պարտականությունները², կամ քրեական վարույթ նախաձեռնելու մասին արձանագրությունը կազմելուց հետո քննիչն *անմիջապես* ձեռնամուխ է լինում նախաքննության կատարմանը³:

Այսպիսով, վարութային տարատեսակ ժամկետների պահպանումը դրա հասցեատերերի առանցքային պարտականություններից մեկն է, որի չկատարումը կամ ոչ պատշաճ կատարումը, կախված խախտված ժամկետի բնույթից կամ նպատակից, կարող է լուրջ բացասական ազդեցություն ունենալ անձի իրավունքների և իրավաչափ շահերի կամ վարույթի բնականոն ընթացքի վրա:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 344-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 1-ին կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

ՄԱՍ ԵՐԿՐՈՐԴ. ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

ԲԱԺԻՆ 6. ՄԻՆՉԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ

Օրենսգրքի հայեցակարգային լուծումների համաձայն՝ մինչդատական վարույթը¹ շարունակում է մնալ ամբողջ քրեական ընթացակարգի հիմնական բաղադրիչներից մեկը: Այն սկսվում է հանցագործության մասին հաղորդում ստանալով և ավարտվում քրեական վարույթը դատարան ուղարկելով կամ այն կարճելով: Ի տարբերություն նախկին իրավակարգավորումների, մինչդատական վարույթը միատարր է և իրականացվում է բացառապես նախաքննության ձևով²: Հետաքննությունը չլինելով վարութային ինքնուրույն միավոր, կոչված է աջակցել նախաքննության խնդիրների լուծմանը³:

Մեծ հաշվով մինչդատական վարույթի նպատակը դատարանին օժանդակելն է: Վարույթը կարճելու դեպքում դա դրսևորվում է դատարանին անհարկի ընթացակարգերից զերծ պահելու մեջ, իսկ վարույթը դատարան ուղարկելուց՝ այն դատարանում քննելու և լուծելու համար անհրաժեշտ նախադրյալներ ու պայմաններ ստեղծելով:

Ամեն դեպքում մինչդատական վարույթը պետք է խարսխված լինի պատշաճ, համակողմանի և անաչառ քննության վրա, որի հիմնական գրավականը դատախազական հսկողությունը⁴ և դատական վերահսկողությունն են⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը:

⁴ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

⁵ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը և Օրենսգրքի 9-րդ բաժինը:

ԳԼՈՒԽ 24. ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹ ՆԱԽԱԶԵՌՆԵԼԸ

Քրեական վարույթի նախաձեռնումը լուրջ ձևափոխությունների ենթարկված և սկզբունքորեն նոր իմաստավորում ստացած ինստիտուտներից մեկն է: Այն էապես տարբերվում է նախկին օրենսգրքով նախատեսված քրեական գործ հարուցելու կամ ինչպես ընդունված էր ասել՝ նյութերի նախապատրաստման փուլից:

Նախ և առաջ դա պայմանավորված է նրանով, որ Օրենսգիրքը մինչդատական վարույթը դիտարկում է որպես մեկ ամբողջություն՝ դրանում ձևականորեն չառանձնացնելով տարբեր ենթափուլեր (օրինակ՝ վարույթի հարուցում կամ հետաքննություն): Բացի այդ, փոխվել է այս հարաբերությունների իրավակարգավորման հիմքում դրված մոտեցումը, այն է՝ նույն գործառույթով (տվյալ դեպքում՝ քննություն իրականացնելը) և նույն խնդիրների լուծմամբ (տվյալ դեպքում՝ ենթադրյալ հանցանքի առկայությունը կամ բացակայությունը պարզելը) պայմանավորված գործունեությունը չպետք է արհեստականորեն մասնատվի տարբեր անվանումներ կրող և միմյանց կրկնակող մասերի (ինչի ամենավառ ապացույցը նույն անձից քրեական գործի հարուցման փուլում բացատրություն վերցնելն է, այնուհետև հետաքննության ընթացքում հետաքննիչի, իսկ նախաքննության ժամանակ՝ նաև քննիչի կողմից նրան հարցաքննելը): Վերջապես, օրենսդիրը հիմնվել է այն ելակետի վրա, որ իրավասու մարմինն իր խնդիրները լուծելու համար պետք է ունենա արդյունավետ կառուցակարգեր, այլ ոչ թե կիսատ կամ ոչ լիարժեք գործիքներ (ինչպիսին էին, մասնավորապես, սահմանափակ քննչական գործողությունները կամ սեղմ ժամկետները):

Նոր իրավակարգավորումների հիմքում դրված գաղափարախոսությունը հետևյալն է. քրեական վարույթ նախաձեռնելը պետք է լինի կանոն, իսկ չնախաձեռնելը՝ բացառություն: Այստեղից հետևում է, որ ենթադրյալ հանցանքի

առկայության նույնիսկ փոքր հավանականության դեպքում քրեական վարույթ նախաձեռնելը և հետագայում այն իրավաչափորեն կարճելը չի կարող դիտարկվել որպես բացասական երևույթ կամ չգոհացնող վիճակագրական տվյալ, առավել ևս՝ համարվել վարույթի հանրային մասնակցին կշտամբելու հիմք կամ առիթ, քանզի առերևույթ հանցանքների վերաբերյալ ողջամիտ հաղորդումներին արագ և արդյունավետ արձագանքելը պետության առաջնային պարտականություններից մեկն է:

Այս համատեքստում սնանկ է այն փաստարկը, թե իբր նոր մետեցումն իրացնելու համար պահանջվելու են լրացուցիչ մարդկային ռեսուրսներ և հավելյալ ժամանակ, քանի որ բովանդակային առումով ենթադրյալ հանցանքի կապակցությամբ իրականացվող գործընթացը չի փոխվում (հետաքննիչը դառնում է քննիչ, բացատրությունը դառնում է ցուցմունք, իսկ նյութերի նախապատրաստումն էլ՝ նախաքննություն): Ավելին, քննիչը ստանում է ենթադրյալ հանցանքին վերաբերող հանգամանքները պարզելու ավելի մեծ գործիքակազմ (կարող են կատարվել գրեթե բոլոր ապացուցողական գործողությունները¹), դադարում են գործել հիմնավոր որոշում կայացնելու համար ժամկետային խիստ սահմանները (Օրենսգրքով նախաքննության ժամկետ սահմանված չէ), վերանում է տարբեր անձանց (նյութեր նախապատրաստած հետաքննիչի և նախաքննություն կատարող քննիչի) կողմից նույն փաստերի քննության անհրաժեշտությունը: Այսինքն՝ առկա ռեսուրսների գրագետ վերաբաշխման և ժամանակի արդյունավետ կառավարման դեպքում նոր ձևաչափին անցումը որևէ լուրջ խնդիր չի ստեղծելու:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ քրեական գործի հարուցումը՝ որպես քրեական դատավարության փուլ կամ մինչդատական վարույթի ենթափուլ պարզեցվել է, դարձել է նախաքննություն սկսելու նախապայման և դրա անբաժանելի

¹ Բացառություն են կազմում միայն Օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված դեպքերը:

մաս, ինչով էլ կանխորոշվել են դրան փոխարինած ինստիտուտի կարգավորման առանձնահատկությունները:

Առաջին և գլխավոր նորամուծությունը, որով աչքի է ընկնում նոր իրավակարգավորումը, դա քրեական վարույթ նախաձեռնելու *հիմքի նախատեսումն է*¹: Օրենսդրորեն սահմանվել է այն չափանիշը, որով քննիչը պետք է առաջնորդվի այս կամ այն պատշաճ հաղորդման վերաբերյալ իրավական դիրքորոշում ձևավորելուց: Նորմի բովանդակությունից պարզորոշ հետևում է, որ նախատեսվել է քրեական վարույթ նախաձեռնելու բավականին ցածր շեմ՝ նախաքննության շրջանակներում ապահովելով նվազագույն պահանջներին համապատասխանող յուրաքանչյուր հաղորդման լիարժեք քննության հնարավորությունը: Դա պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ, ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, քննիչը հաղորդման մեջ նշված փաստերի ճշմարտացիությունը կամ արժանահավատությունը ստուգելու վարութային միջոցներ չունի: Այսինքն՝ մինչև քրեական վարույթ նախաձեռնելը քննիչը որևէ գործողություն կատարել չի կարող և իր կողմից ձեռնարկվելիք քայլերը որոշելու է միայն հաղորդման բովանդակությունը (իսկ առկայության դեպքում՝ նաև դրան կցված նյութերը) վերլուծելու ու գնահատելու միջոցով:

Նույն նկատառումից ելնելով, Օրենսգիրքը հաղորդման մեջ նշված փաստերին տրվելիք իրավական գնահատականը, այն է՝ քրեական օրենսգրքի որոշակի հոդվածը, դրա մասը կամ կետը ընտրելը, *համարում է նախնական*, քանզի ողջամտորեն հավանական է, որ նախաքննության ընթացքում ստացված տեղեկությունների հիման վրա այն կարող է ճշգրտվել կամ փոփոխվել: Ի ապահովումն վերջինիս Օրենսգիրքը նախատեսում է, որ հսկող դատախազի հանձնարարությամբ քննիչն իրավասու է փոփոխություն կատարել քրեական վարույթ նախաձեռնելու մասին արձանագրության մեջ, եթե առկա է ենթադրյալ հանցանքի փաստական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

նկարագրությունը կամ դրան տրված իրավական գնահատականը շտկելու անհրաժեշտություն¹:

Օրենսգիրքն ընդլայնել է առերևույթ հանցանքի վերաբերյալ տեղեկություն ստանալու *աղբյուրների կամ քրեական վարույթ նախաձեռնելու առիթների շրջանակը*: Ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից, քննիչից, դատախազից ու դատավորից բացի այդպիսի հաղորդում այսուհետ կարող են ներկայացնել նաև պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը կամ դրա պաշտոնատար անձը՝ իր գործունեության իրականացման կապակցությամբ, ինչպես նաև օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինը՝ իր լիազորություններն իրականացնելու կապակցությամբ²: Սրանով ըստ էության լրացվել է նախկինում քրեադատավարական օրենսդրության մեջ առկա բացը, երբ նշված եղանակներից որևէ մեկով ի հայտ բերված առերևույթ հանցանքի մասին տեղեկությունը իրավասու մարմիններին ներկայացվում էր ոչ թե հաղորդման տեսքով, այլ պարզապես համապատասխան նյութեր տրամադրելու ձևով:

Միաժամանակ ֆիզիկական անձի հաղորդումը տարբերակվել է հիմք ընդունելով ոչ թե դրա ներկայացման ձևը՝ գրավոր կամ բանավոր, այլ կարգը՝ անմիջականորեն ոստիկանություն կամ հաղորդումն ընդունելու իրավասություն ունեցող այլ մարմին գալով կամ փոստով ուղարկելով³: Սույն մոտեցումը բացատրվում է այն պարզ հանգամանքով, որ հանցանքի մասին հաղորդումը միշտ ընդունվում է գրավոր տեսքով, անկախ նրանից, թե անձն այն ինչ ձևով է հայտնում: Փոստային հաղորդումը պետք է հնարավորություն տա, ի թիվս այլնի, բացահայտելու նաև ֆիզիկական անձի ինքնությունը: Հակառակ դեպքում այն կդիտվի որպես ոչ պատշաճ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը և 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 3-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 174-րդ և 175-րդ հոդվածները:

և քննիչի համար վարույթ նախաձեռնելու իրավական պարտականություն չի առաջացնի:

Օրենսգիրքը հատուկ կարգավորում է նախատեսել *զանգվածային լրատվության միջոցներում* տեղ գտած տեղեկությունների մասով: Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, դրանցում առերևույթ հանցանքի վերաբերյալ հրապարակված տվյալներն այլևս վարույթ նախաձեռնելու պարտադիր առիթ չեն և քննիչին վերապահված է դրանք որպես հանցանքի մասին հաղորդում գնահատելու հայեցողություն¹: Այս ձևաչափի պայմաններում զանգվածային լրատվության միջոցն ունի այլընտրանք. անել հրապարակում և օգտվել տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու իր իրավունքից, սակայն կրել ռիսկ, որ համապատասխան հրապարակումը քրեական վարույթ նախաձեռնելու տեսանկյունից չի քննարկվի կամ դա անել իրավաբանական անձի անունից՝ բացահայտելով իր իրազեկության աղբյուրը, բայց ունենալով երաշխիք, որ այն կդիտարկվի որպես առերևույթ հանցանքի վերաբերյալ հաղորդում՝ քրեական վարույթ նախաձեռնելու հեռանկարով, իսկ չնախաձեռնելու դեպքում՝ դրա բողոքարկման հնարավորությամբ:

Նախկին օրենսգրքի համեմատ ամբողջական կարգավորում է տրվել նաև *ռչ պատշաճ հաղորդումների* քննարկմանը վերաբերող հարցերին: Այսպես՝ եթե հանցանքի մասին տեղեկությունն ստացվել է Օրենսգրքով չնախատեսված, ինչպես նաև անհայտ կամ չբացահայտված աղբյուրից, ապա քրեական վարույթ նախաձեռնելն անթույլատրելի է: Այդուհանդերձ, այդ արգելքը բացարձակ չէ և օրենսդիրը նաև սահմանել է, որ այդպիսի տեղեկությունը ստուգվում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության շրջանակներում:

Սակայն դա ամենևին չի նշանակում, որ բոլոր անանուն հաղորդումները մեխանիկորեն ուղարկվելու են օպերատիվ-հետախուզական մարմիններին և դառնալու են նրանց ուսումնասիրության առարկա: Քրեական վարույթի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

շրջանակներից դուրս հանցանքի առկայության կամ բացակայության հարցի քննարկումը Օրենսգրքում առկա հատուկ վերապահման ուժով հնարավոր է միայն այն դեպքում, երբ համապատասխան տեղեկությունը ***ռոջամտորեն ստուգելի փաստեր է պարունակում***¹: Այսինքն՝ դրանք պետք է լինեն կոնկրետացված, վերաբերեն որոշակի իրադարձությունների կամ անձանց և իրականության հետ ունենան խելամիտ աղերսներ: Նման չափանիշներին բավարարող փաստերի ստուգման արդյունքում առերևույթ հանցանքի հատկանիշների հայտնաբերումը կդիտվի որպես օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմնի կողմից իր լիազորություններն իրականացնելու կապակցությամբ տրված հաղորդում:

Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության շրջանակներում կարող է ստուգվել նաև ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի փոստային այն հաղորդումը, որը ձևի տեսանկյունից չի համապատասխանում Օրենսգրքի պահանջներին², բնականաբար, այն պայմանով, որ դրանով փաստվում է առերևույթ հանցանքի մասին վկայող դեպք, գործողություն կամ անգործություն:

Այսպիսով, Օրենսգիրքը հավասարակշռված մոտեցում է ցուցաբերում ձևի առումով անընդունելի, սակայն բովանդակության տեսանկյունից ենթադրյալ հանցանք մատնանշող տեղեկություններին, չի խրախուսում դրանց ներկայացումը, բայց և չի անտեսում այդպիսիք, թեև իրավասու մարմիններին անհարկի չի ծանրաբեռնում յուրաքանչյուր նման տեղեկություն պարտադիր ստուգելու պարտականությամբ, այնուհանդերձ, ընդունում է դրա հնարավորությունը և արդյունքները:

Այս ինստիտուտի առանձնահատկությունները ընդգծված կերպով արտահայտվում են նաև քրեական վարույթ նախաձեռնելու կարգին վերաբերող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

դրույթներում¹: Այսպես, քրեական վարույթ նախաձեռնելու լիազորություն ունի *միայն քննիչը*: Հանցանքի մասին պատշաճ հաղորդում ստացած մյուս մարմինները կամ պաշտոնատար անձինք այն պետք է փոխանցեն քննիչին: Կախված իրավիճակից՝ դա կարող է արվել ինչպես անմիջականորեն (օրինակ՝ ոչ աշխատանքային օրը ֆիզիկական անձից անմիջական հաղորդում ստացած ոստիկանության իրավասու ծառայողն այն քննչական ենթակայության կանոններին համապատասխան փոխանցում է այդ օրը հերթապահող քննիչին), այնպես էլ միջնորդավորված ձևով, այսինքն՝ իրավասու մարմնի միջոցով (օրինակ՝ ազատագրկման ձևով պատիժ կրող անձը առերևույթ հանցանքի մասին հաղորդում է ներկայացնում ուղղիչ հիմնարկի վարչակազմին, վերջինս այն փոխանցում է իրավասու քննչական մարմնի ղեկավարին, որի միջոցով էլ հասնում է քննիչին):

Ինչ վերաբերում է դատախազին, ապա վերջինս առերևույթ հանցանքի մասին պատշաճ հաղորդում ստանալու յուրաքանչյուր դեպքում, քննչական ենթակայության կանոններին համապատասխան այն վերահասցեագրում է իրավասու քննչական մարմնի ղեկավարին՝ քրեական վարույթ նախաձեռնելու հարցը լուծելու համար:

Այսպիսի կարգավորման հիմքում ընկած է դատախազության և քննչական մարմինների՝ Սահմանադրությամբ նախատեսված գործառույթային տարանջատումը²: Հաշվի առնելով, որ քրեական վարույթ նախաձեռնելու լիազորությունը չի բխում դատախազության սահմանադրական որևէ գործառույթից, ինչպես նաև նկատի ունենալով, որ այն հանդիսանում է մինչդատական վարույթը կազմակերպելու և իրականացնելու քննչական մարմինների սահմանադրական առաքելության բաղկացուցիչ մասը, Օրենսգիրքը *դատախազին զրկել է* անմիջականորեն քրեական վարույթ նախաձեռնելու հնարավորությունից: Այդուհանդերձ, դատախազի կողմից առերևույթ հանցանքի մասին պատշաճ հաղորդման վերահասցեագրումը իրավասու

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 178-րդ հոդվածը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ և 178-րդ հոդվածները:

քննչական մարմնին դրա ոչ թե տեխնիկական փոխանցում է, այլ բովանդակային քննարկման առաջարկ: Նման քննարկումը քննչական մարմնի պարտականությունն է, իսկ դրա ընթացքն ու արդյունքներն էլ մինչդատական քրեական վարույթի օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության առարկա են, քանզի մինչդատական վարույթը սկսվում է ոչ թե քրեական վարույթ նախաձեռնելու, այլ առերևույթ հանցանքի մասին պատշաճ հաղորդում ստանալու պահից¹:

Այսպիսով, դատախազն իրավասու չէ անձամբ քրեական վարույթ նախաձեռնել, սակայն այդ գործընթացի վրա կարող է ներազդել հսկողական գործիքների միջոցով, մասնավորապես՝ քրեական վարույթ նախաձեռնելու մասին հանձնարարություն տալով²:

Առերևույթ հանցանքի մասին պատշաճ հաղորդում ստանալու դեպքում քննիչը պետք է քրեական վարույթ նախաձեռնի *առավելագույնը 24 ժամվա ընթացքում*: Նման սեղմ ժամկետ նախատեսելը բացատրվում է նրանով, որ ենթադրյալ հանցանքի առկայությունը կամ բացակայությունը որոշելու համար քննիչը ստուգողական որևէ գործողություն չի կատարում, այլ վերլուծում և գնահատում է միայն կոնկրետ հաղորդման բովանդակությունը (իսկ առկայության դեպքում՝ նաև դրան կցված նյութերը): Քրեական վարույթ նախաձեռնելու անհապաղությունից և դրանից անմիջապես հետո նախաքննություն կատարելու պահանջից բխում է քննիչի մեկ այլ կարևոր պարտականություն՝ ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցները քրեորեն հետապնդելի արարքը կանխելու կամ խափանելու, այն կատարած անձին հայտնաբերելու, ինչպես նաև հանցագործության հետքերը կամ վարույթի համար նշանակություն ունեցող առարկաները կամ փաստաթղթերը պահելու և պահպանելու համար:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

Քրեական վարույթ նախաձեռնելու վերաբերյալ որոշում չի կայացվում, այլ կազմվում է համանուն **արձանագրություն**։ Ի տարբերություն քրեական գործ հարուցելու՝ նոր կարգավորման պարագայում որոշում կայացնելու անհրաժեշտությունն օբյեկտիվորեն բացակայում է։ Քանի որ քննիչը հաղորդման մեջ նշված որևէ հանգամանք կամ պնդում չի ստուգում, նա փաստական առումով չի էլ կարող հիմնավորել դրա հետ համաձայնվելու իր հետևությունները։ Այլ կերպ ասած՝ արձանագրություն կազմելով քննիչը միայն փաստում է, որ առկա են որոշակի հանցանքի առերևույթ հատկանիշներ, ինչը լիովին բավարար է նախաքննությունը գործարկելու համար։

Քրեական վարույթ նախաձեռնելու արձանագրությունը քննիչն ուղարկում է ոչ միայն հաղորդում ներկայացրած անձին և հսկող դատախազին, այլև **հետաքննության իրավասու մարմնի պետին**։ Այս կարգավորումը պայմանավորված է նախաքննության և հետաքննության սկզբունքորեն նոր հարաբերակցությամբ, նախաքննության հանդեպ վերջինիս օժանդակ բնույթով և նույն փաստերի կապակցությամբ զուգահեռ կամ ինքնավար քննության իրականացումը բացառելու անհրաժեշտությամբ¹։ Նշված եղանակով նաև ապահովվում է յուրաքանչյուր քրեական վարույթի մասին հետաքննության մարմնի պատշաճ իրազեկումը և քննիչի հետ նրա արդյունավետ հետադարձ կապը։

Նոր իրավակարգավորման առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ Օրենսգիրքը հրաժարվել է առերևույթ հանցանքի մասին **հաղորդումն ըստ ենթակայության ուղարկելու գաղափարից**։ Բանն այն է, որ առերևույթ հանցանքին արձագանքելու պետության պարտականությունը հետաձգումներ կամ այդ կապակցությամբ նրա տարբեր մարմինների միջև վեճերի առկայություն չի ենթադրում։ Այն նաև անհամատեղելի է քրեական վարույթ նախաձեռնելու

¹ Այս առումով, մասնավորապես, տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ և 21-րդ կետերը, ինչպես նաև 35-րդ, 36-րդ և 42-րդ հոդվածները։

անհապաղության գաղափարի հետ: Ուստի, օրենսդիրը սահմանել է, որ քննիչն իր նախաձեռնած քրեական վարույթով կատարվող նախաքննությունը քննչական ենթակայության կանոններին համապատասխան շարունակելու հարցը հսկող դատախազի առջև կարող է բարձրացնել միայն իրավիճակից թելադրվող անհրաժեշտ բոլոր վարութային գործողությունները կատարելուց հետո: Այսպիսի լուծումն ապահովում է նոր սկսված նախաքննության օպերատիվությունը և արդյունավետությունը, ինչպես նաև բացառում է քննչական մարմինների միջև վարույթի ենթակայության կապակցությամբ հնարավոր քաշքշուկները: Միաժամանակ Օրենսգրքում առկա այս հատուկ կանոնն ինքնին չեզոքացնում է վարութային գործողությունները ոչ պատշաճ սուբյեկտի կողմից կատարելու, հետևաբար, և ձեռք բերված ապացույցներն անթույլատրելի ճանաչելու վերաբերյալ բոլոր մտավախությունները:

Վերջապես, քրեական վարույթ նախաձեռնելու համատեքստում առանձին հիշատակման է արժանի այն կարգավորումը, համաձայն որի՝ նախաքննության ընթացքում այլ ենթադրյալ հանցանք կատարելու փաստի հայտնաբերման յուրաքանչյուր դեպքում **նոր քրեական վարույթ է նախաձեռնվում**: Նշված դրույթով սկզբունքորեն վերջ է դրվել բոլոր այն իրավական տարաձայնություններին և գործնական խնդիրներին, որոնք առաջանում էին նախկին օրենսգրքում այս կանոնի բացակայության, դրա տարակերպ ընկալման, իսկ երբեմն էլ՝ հակասական մեկնաբանության հետևանքով: Այսուհետ անկախ այն հանգամանքից, թե ավելի ուշ հայտնաբերված հանցանքը ենթադրաբար նույն անձի կողմից կատարված կլինի կամ նախորդի հետ այլ կապ կունենա, թե ոչ, նախաքննական մարմինը պետք է հավուր պատշաճի արձանագրի դրանցից յուրաքանչյուրը, իսկ նախաքննության հետագա ընթացքը կորոշվի քրեական վարույթների միացմանը և անջատմանը վերաբերող կարգավորումների շրջանակում¹:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածը:

Պատշաճ իրավական ընթացակարգով պարզված յուրաքանչյուր նոր ենթադրյալ հանցանքի առանձին ֆիքսումը կարևոր է նաև այն պատճառով, որ Օրենսգիրքը որոշակի վարույթային գործողությունների կատարման հնարավորությունը պայմանավորում է քննվող հանցագործության ծանրության աստիճանով¹: Ուստի, ամեն անգամ քրեական վարույթ նախաձեռնելու մասին առանձին արձանագրություն կազմելը ոչ թե ձևական պահանջ է, այլև վարույթի ընթացքում անձի իրավունքների սահմանափակման կամ ապացույցների ստացման իրավաչափությունն ապահովող երաշխիք:

Քննիչի կողմից քրեական վարույթ նախաձեռնելու հարցի լուծման տարբերակներից մեկն էլ **քրեական վարույթ չնախաձեռնելն է²**: Այդպիսի արդյունք կարող է գրանցվել հետևյալ դեպքերում.

1/ հաղորդման մեջ նշված չէ որևէ կոնկրետ դեպք, գործողություն կամ անգործություն, որը կարող է ենթադրաբար հանցավոր լինել,

2/ հաղորդման մեջ նշված է որոշակի դեպք, գործողություն կամ անգործություն, սակայն այն ակնհայտորեն չի համապատասխանում քրեական օրենսգրքով նախատեսված որևէ արարքի,

3/ հաղորդման մեջ նկարագրված հանցանքի վերաբերյալ վարույթով քրեական հետապնդումը կարող է իրականացվել միայն մասնավոր կարգով³, սակայն հաղորդումը ներկայացնողին հայտնի է ենթադրյալ հանցանքը կատարած անձը,

4/ մասնավոր մեղադրանքի վարույթով քննվող ենթադրյալ հանցանքը կատարած անձը հայտնի չէ, սակայն հաղորդումը ներկայացրել է ոչ ենթադրյալ հանցանքից տուժած անձը, և ոչ էլ նրա ներկայացուցիչը:

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, 242-րդ հոդվածի 3-րդ մասը կամ 465-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 179-րդ հոդվածը:

³ Այս մասին մանրամասն տես՝ Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածը և Ուղեցույցի 54-րդ գլուխը:

Վերոնշյալից թեկուզև մեկի առկայությունը բացառում է քրեական վարույթ նախաձեռնելը: Այս ընթացակարգը բաղկացած է երկու պայմանական փուլերից:

Առաջին փուլում քննիչը, գտնելով, որ քրեական վարույթ նախաձեռնելու հիմքեր չկան, այդ մասին սեղմ ժամկետում գրավոր տեղեկացնում է հսկող դատախազին: Ժամանակային նման փոքր միջանցքի վերապահումը, ինչպես և քրեական վարույթ նախաձեռնելու դեպքում, պայմանավորված է ստուգողական գործողություններ կատարելու անհնարինությամբ և հատուկ որոշում կայացնելու պահանջի բացակայությամբ (քրեական վարույթ չնախաձեռնելը ևս առանց որոշման է փաստվում):

Երկրորդ փուլում հսկող դատախազը կրկին կարճ ժամանակի ընթացքում ստուգում է քրեական վարույթ չնախաձեռնելու օրինականությունը և ընտրում երկու հնարավոր լուծումներից մեկը.

1/ հաստատում է քննիչի կողմից քրեական վարույթ չնախաձեռնելը կամ

2/ չհամաձայնվելով դրա հետ՝ քննիչին հանձնարարում է նախաձեռնել քրեական վարույթ և կատարել նախաքննություն:

Հսկող դատախազի կողմից քրեական վարույթ չնախաձեռնելու օրինականությունը հաստատելուց հետո միայն քննիչն այդ մասին տեղեկացնում է հաղորդումը ներկայացրած անձին: Այս կառուցակարգն ընտրվել է այն նկատառումով, որպեսզի հաղորդում ներկայացրած անձը քրեական վարույթ չնախաձեռնելը բողոքարկելու դեպքում չդիմի այդ հարցի վերաբերյալ արդեն իսկ դիրքորոշում ունեցող հսկող դատախազին, իսկ բողոքարկումն էլ չվերածվի ձևական գործընթացի: Այստեղից հետևում է, որ քրեական վարույթ չնախաձեռնելը և այն հսկող դատախազի կողմից հաստատելը կարող է միանգամից բողոքարկվել վերադաս դատախազին, իսկ բողոքի չբավարարման դեպքում՝ դատարան¹:

Քրեական վարույթն իրավաչափորեն չնախաձեռնելը նույնքան կարևոր է, որքան քրեական վարույթ նախաձեռնելը: Ապօրինի նախաձեռնված վարույթը նման է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

Ժամային սարքով ռումբի, որի պայթյունը ընթացակարգային ծանր հետևանքներ է առաջացնում: Այսպես, եթե վարույթը նախաձեռնվել է Օրենսգրքով չնախատեսված աղբյուրից ստացված տեղեկության հիման վրա (օրինակ՝ զանգվածային լրատվության միջոց չհանդիսացող, սակայն քննիչի կողմից որպես այդպիսին ընկալված սուբյեկտի հրապարակած տեղեկատվությունը), ապա այդ վարույթով քրեական հետապնդում չի կարող հարուցվել, իսկ արդեն հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման¹: Նույն կերպ Օրենսգիրքն անվերապահորեն սահմանում է, որ քրեական վարույթը ենթակա է կարճման, եթե այն նախաձեռնվել է հատուկ նշված պայմանների խախտմամբ² (օրինակ՝ չբացահայտված աղբյուրից ստացված և օպերատիվ-հետախուզական մարմնի կողմից չստուգված տեղեկության հիման վրա):

Այսպիսով, քննարկվող ինստիտուտը թեև կորցրել է իր հարաբերական ինքնուրույնությունը, սակայն շարունակում է մնալ վարույթային այն հենասյունը, որն իր ազդեցության տիրույթում ապահովում է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը:

ԳԼՈՒԽ 25. ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Օրենսգրքի այս հատվածում միավորված են բոլոր այն կանոնները, որոնք իրենց բնույթով և ընդհանրության աստիճանով կիրառելի են միայն քրեական վարույթի դատական փուլերին նախորդող ընթացակարգերում: Մինչդատական վարույթում դրանցով կարգավորվող իրավահարաբերություններն առանցքային են, ուստի այս իրավանորմերն ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեն, քան վարույթի հանրային մասնակիցների առանձին լիազորությունները սահմանող դրույթները:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

Մինչդատական վարույթի իրավաչափությունը երաշխավորող կարևոր պայմաններից մեկը **քննչական ենթակայությունն է**¹: Այն չափանիշների ամբողջություն է, որը թույլ է տալիս որոշել, թե կոնկրետ քրեական վարույթը նախաքննության որ մարմինը պետք է իրականացնի: Օրենսգիրքը հիմնականում նախատեսել է նախաքննական մարմնի նույնականացման բացարձակ կարգավորումներ²: Դրա հետ մեկտեղ օրենսդիրն այս կամ այն քննչական մարմնի ընտրության հարցում որոշակի դեր է հատկացրել վերադաս դատախազին՝ նրա ազատությունը սահմանափակելով կոնկրետ նպատակով³: Ի վերջո, Օրենսգիրքը նախատեսել է քրեական վարույթի առարկայական ենթակայությունը փոխելու մեկ բացառություն՝ գլխավոր դատախազի համար սահմանելով բացառիկ, սակայն օբյեկտիվորեն չափելի հայեցողություն⁴: Այս վարութային գործիքը կարող է օգտագործվել միայն ծայրահեղ դեպքում, երբ ոչ թե կոնկրետ քննիչի կամ ստորաբաժանման, այլ ընդհանրապես նախաքննության տվյալ մարմնի կողմից քրեական վարույթի իրականացումը կասկածի տակ կոնի դրա իրավաչափությունը (օրինակ՝ երբ նախաքննության ընթացքում պարզվում է, որ բացառապես տվյալ քննչական մարմնին ենթակա վարույթին ներգրավված է կամ կարող է ներգրավվել դրա ղեկավարի հետ փոխկապակցված անձ):

Օրենսգիրքն առանձին կարգավորումներ է նախատեսել նաև նախաքննության նույն մարմնի շրջանակներում քրեական վարույթն իրականացնող իրավասու ստորաբաժանումը նույնականացնելու համար⁵: Տարածքային ենթակայության կանոնից շեղումը թույլատրելի է միայն վերադաս դատախազի միջամտության

¹ Քննչական ենթակայությանը վերաբերող ժամանակավոր կարգավորումներ են նախատեսված անցումային դրույթներով, տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 15-17-րդ մասերը:

² Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 181-րդ հոդվածի 1-4-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետը, ինչպես նաև 181-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 181-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

դեպքում՝ նախաքննության արդյունավետության ու խնայողականության շարժառիթով¹:

Քննչական ենթակայության կանոնները պահպանելու անհրաժեշտությունն ընդգծվում է նաև այն հանգամանքով, որ դրանք սկսում են գործել արդեն քրեական վարույթ նախաձեռնելու հարցի լուծման ժամանակ², իսկ վերոնշյալ պահանջների խախտումն անվերապահորեն հանգեցնում է նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված ապացույցների անթույլատրելիության, հետևաբար, և դրանց վարութային կորստի³:

Քննչական խմբի կողմից նախաքննության կատարումը մինչդատական վարույթի պատշաճությունը, համակողմանիությունը և արդյունավետությունն ապահովող պայմանն է⁴: Այն կարող է կազմված լինել նախաքննական ինչպես նույն, այնպես էլ տարբեր մարմինների քննիչներից: Ըստ այդմ՝ տարբեր են նաև այդ վարութային միավորի ձևավորումը նախաձեռնող սուբյեկտները⁵:

Քննչական խմբի ղեկավարը վարութային հատուկ կարգավիճակ չունի: Թեև Օրենսգիրքն առանձին թվարկել է նրա որոշ լիազորություններ⁶, սակայն դրանք չեն ձևափոխում նրա կողմից իրականացվող քննության գործառույթը և չեն ազդում նրա՝ քննիչի կարգավիճակի վրա: Տվյալ վարույթով նա չի փոխարինում քննչական մարմնի ղեկավարին և վերջինիս հետ շարունակում է գտնվել ընդհանուր վարութային հարաբերությունների մեջ: Ինչ վերաբերում է խմբի քննիչներին նրանց համար պարտադիր հանձնարարություններ տալուն, ապա դրանք իրենց բնույթով չեն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը, ինչպես նաև 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 1-ին և 6-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 183-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը և 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 184-րդ հոդվածը:

նույնանում վարույթի հանրային մասնակիցների կողմից տրվող հրահանգների հետ և վերաբերելի կարգավորումների տիրույթից դուրս են¹ (օրինակ՝ այդ հանձնարարությունը կարող է տրվել նաև բանավոր, իսկ խմբի քննիչն այն վիճարկելու իրավասություն չունի): Այդուհանդերձ, եթե կլինեն իրավիճակներ, երբ քննիչը խմբի ղեկավարից կստանա բացահայտ ապօրինի կամ նախաքննության բնականոն ընթացքն ուղղակիորեն խաթարող հանձնարարություն, ապա նա հսկող դատախազին կամ քննչական մարմնի ղեկավարին այդ կապակցությամբ կարող է ներկայացնել իր գրավոր դիրքորոշումը:

Հարկ է նշել, որ առանձին դեպքերում մեկ վարույթում մեկից ավելի քննիչներ կարող են ներգրավված լինել նաև առանց քննչական խումբ ստեղծելու: Սակայն այս դեպքում ևս անհրաժեշտ է հատուկ վարութային փաստաթղթի առկայություն², որը կլեգիտիմացնի նրանց մասնակցությունը նախաքննությանը և այդ հիմքով կապահովագրի նրա կողմից ձեռք բերված ապացույցի թույլատրելիությունը:

Հանցանքի կատարմանը նպաստող հանգամանքները պարզելը քննիչի և դատախազի վարութային պարտականությունն է: Դրա կատարումն առավելապես պայմանավորված է քննվող ենթադրյալ հանցանքի բնույթով և դրան նախորդող կամ ուղեկցող որոշակի երևույթների առանձնահատկություններով: Թեև Օրենսգիրքը սահմանում է, որ այս ուղղությամբ միջոցները պետք է ձեռնարկվեն մինչդատական վարույթի ընթացքում, սակայն չի հստակեցնում, թե համապատասխան միջնորդագիրը հատկապես երբ պետք է ուղարկվի դրա հասցեատիրոջը³: Այստեղից հետևում է, որ օրենսդիրը դա թողել է իրավասու անձի հայեցողությանը, քանի որ յուրաքանչյուր դեպքում հանցանքի կատարմանը նպաստող կոնկրետ հանգամանքները կարող են քննության տարբեր ժամանակահատվածներում պարզվել:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 49-րդ կետը և 36-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ և 7-րդ կետերը, ինչպես նաև 182-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 185-րդ հոդվածը:

Ողջամտորեն ենթադրվում է, որ դա պետք է լինի մինչդատական վարույթի ավարտին, երբ իրավասու անձանց կարծիքով արդեն հաստատվել են որոշակի փաստեր, որոնց կապակցությամբ անհրաժեշտ է համապատասխան միջոցներ ձեռնարկել: Սակայն չի բացառվում, որ դա տեղի ունենա նաև ավելի վաղ փուլում, օրինակ՝ եթե անչափահաս մեղադրյալներից մեկի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցվել է քրեական պատասխանատվության ենթարկելու՝ օրենքով նախատեսված տարիքին չհասնելու հիմքով, իսկ մյուսների մասով քննությունը շարունակվում է, ապա միջնորդագիրը կարող է ուղարկվել այդ ժամանակ՝ չսպասելով նախաքննության ավարտին:

Օրենսգիրքը սկզբունքորեն փոխել է ***նախաքննության տվյալների հրապարակման սահմանափակումներին*** վերաբերող կարգավորման տրամաբանությունը: Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, ներդրվել է վարութային տեղեկությունների հրապարակման թույլատրելիության, այլ ոչ թե արգելքի կանխավարկածը¹, ինչը նախ և առաջ բխում է մարդու ազատ գործելու հիմնական իրավունքից²:

Միաժամանակ օրենսդիրը սահմանել է քննիչի կողմից վարույթի մասնավոր մասնակիցների, ինչպես նաև վկայի և նրա փաստաբանի վրա համապատասխան պարտականություն դնելու սպառիչ հիմքերը, իսկ առանձին անձանց կարգավիճակը հաշվի առնելով՝ նաև հատուկ բացառություն է նախատեսել³, ինչն իսպառ բացակայում էր նախկին իրավակարգավորումներում: Ի թիվս այլնի, նման մոտեցման հիմքում դրված է Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումը, ըստ որի՝ նախնական քննության տվյալների հրապարակման թույլտվություն տալու՝ վարույթն իրականացնող իրավասու մարմնի հայեցողությունը չպետք է լինի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 186-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 186-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

բացարձակ: Այդ կապակցությամբ կայացված որոշումը պետք է հետապնդի նախաքննության շահերի իրական պաշտպանության նպատակ¹:

Ինչ վերաբերում է հիշյալ արգելքի կիրառմանը վարույթին օժանդակող այլ անձանց (փորձագետ, թարգմանիչ, ընթերակա) նկատմամբ, ապա վերջիններիս համար այն ամրագրվել է ավելի խիստ ռեժիմով՝ վերաբերելի հոդվածներում կոնկրետ պարտականության տեսքով²: Վարույթային տեղեկատվությունը հրապարակելու անթույլատրելիության հետ կապված առանձին կարգավորումներ տեղ են գտել նաև Օրենսգրքի ընդհանուր այլ դրույթներում³:

Նախաքննության մարմնում քրեադատավարական վերադասության կանոնը հստակեցրել է այն անձանց շրջանակը, ովքեր որոշակի հանցանքի քննության ընթացքում կարող են վարույթային հարաբերությունների մեջ գտնվել որպես քննչական մարմնի ղեկավար և քննիչ⁴: Այս դրույթներով ամրագրվել է «մեկ քննիչ մեկ անմիջական վերադաս» սկզբունքը, ինչի շնորհիվ բացառվում է քննչական մարմնում տարբեր ստորաբաժանումների ղեկավարների կամ նրանց տեղակալների կողմից միևնույն քննիչի կողմից իրականացվող կոնկրետ վարույթի շրջանակներում Օրենսգրքով վերապահված լիազորությունների կրկնօրինակումը: Վերոնշյալ յուրահատուկ իրավանորմերն ապահովում են նաև քննչական մարմնի ղեկավարի առանձին լիազորությունների անխափան և անկոնֆլիկտ իրականացումը⁵:

Մինչդատական վարույթի ընդհանուր պայմանների շարքում ***հետաքննությանը վերաբերող դրույթների*** նախատեսումը պայմանավորված է «նախաքննության» և

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 24.01.2012թ. ՄԴՈ-1008 որոշումը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետը, 61-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 7-րդ կետը և 62-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 169-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 170-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 187-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 3-րդ, 4-րդ, 9-րդ 11-րդ կետերը, ինչպես նաև 36-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

«հետաքննության» հարաբերակցության, հետևաբար, և մինչդառական վարույթի կառուցվածքի հայեցակարգային փոփոխությամբ: Միատարր նախաքննության պայմաններում, ուր քննության գործառույթն իրականացնում է բացառապես քննիչը, հետաքննությանը վերապահված է միայն դրան օժանդակող, աջակցող դեր:

Վարույթային այս գործառույթի կրողները բացառապես օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնելու իրավասություն ունեցող պետական մարմիններն են¹: Հետևաբար, հետաքննությունը նախաքննության ինքնատիպ բաղադրատարր է հանդիսանում և կատարվում է դրան զուգահեռ²: Ըստ այդմ էլ դրա բովանդակությունն ընդգրկում է միայն գաղտնի քննչական գործողությունների³ և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարումը⁴:

Վերոնշյալ երկու ուղղություններով հետաքննության մարմնի գործունեության մեկնարկը կախված է տարբեր նախապայմաններից: Եթե առաջինի համար պարտադիր է քննիչի գրավոր հրահանգի առկայությունը, ապա երկրորդի իրականացման հարցում հետաքննության մարմինն ունի նաև որոշակի նախաձեռնողականություն ցուցաբերելու ազատություն⁵: Դա բացատրվում է նրանով, որ գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման համար դատական թույլտվություն ստանալու լիազորությամբ օժտված է բացառապես քննիչը⁶, իսկ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարումն այդ մարմինների ամենօրյա գործունեությունն է, որը նախաքննությամբ պայմանավորված չէ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 21-րդ կետը, ինչպես նաև Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 188-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերը, ինչպես նաև 178-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 30-րդ և 31-րդ գլուխները:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ և 40-րդ կետերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 188-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը և 292-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Այս կառուցակարգը երաշխավորում է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի միասնական քննությունը, բացառում է պետական գործունեության տարբեր տեսակներ իրականացնող մարմինների լիազորությունների խաչաձևումը, ինչպես նաև բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում ի շահ արդարադատության նրանց արդյունավետ համագործակցության համար:

ԳԼՈՒԽ 26. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄԸ

Քրեական հետապնդմանն առնչվող իրավահարաբերությունների հիմքում ընկած է լիովին նոր հայեցակարգ: Այդ պատճառով էլ Օրենսգրքում դրանց վերաբերող գրեթե բոլոր կարգավորումները հիմնովին վերափոխվել են: «Քրեական հետապնդում» կատեգորիան դարձել է ավելի տարողունակ: Այսուհետ այն ներառում է ոչ միայն քրեական հետապնդում հարուցելը, չհարուցելը և այն դադարեցնելը, այլև քրեական հետապնդման ժամկետը, այն կասեցնելը, ինչպես նաև քրեական հետապնդումը նորոգելը:

Հիմք ընդունելով դատախազությանը Սահմանադրությամբ վերապահված քրեական հետապնդում հարուցելու բացառիկ գործառույթը¹, օրենսդիրը մանրամասնել և հստակեցրել է այն: Մասնավորապես՝ դատախազին տալով նաև քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մենաշնորհ, ինչպես նաև քրեական հետապնդմանն առնչվող մյուս հարցերում նրան հատկացնելով վճռական դերակատարություն, Օրենսգիրքն ըստ էության ամրագրել է մինչդատական վարույթում քրեական հետապնդման տնօրինման դատախազի եզակի իրավասությունը: Միաժամանակ դրա տարանջատումը մինչդատական վարույթի

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը:

օրինականության նկատմամբ հսկողության գործառնություն¹ ավելի է ընդգծում քրեական հետապնդման ինքնուրույնությունն ու առանձնահատուկ նշանակությունը:

Դատախազը պետության քրեական քաղաքականությունն իրացնող և դրա համար հաշվետու պաշտոնատար անձ է, որին պատկանում են քրեական հետապնդում հարուցելու, ինչպես նաև դրանից ձեռնպահ մնալու բացառիկ լիազորությունները: Նա պատասխանատու է քրեական հետապնդման հարուցման, չհարուցման և դադարեցման իրավաչափության համար² և, որպես այդ պատասխանատվությունից բխող օրինաչափ լծակ, իրավասու է հանձնարարություններ տալ քննիչին՝ քրեական հետապնդման հարուցման կամ դադարեցման հարցը լուծելու համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները պարզելու առումով³: Ուստի տրամաբանական է, որ քրեական հետապնդմանը վերաբերող բոլոր որոշումները կայացնում է միայն դատախազը (հսկող կամ վերադաս): Այսպես՝

- քրեական հետապնդում հարուցելու, չհարուցելու կամ դադարեցնելու մասին որոշումը կայացնում է հսկող դատախազը՝ քննիչի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ,
- քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու և վերսկսելու որոշումները կայացնում է հսկող դատախազը՝ քննիչի միջնորդությամբ,
- քրեական հետապնդման ժամկետը երկարաձգում է վերադաս դատախազը՝ հսկող դատախազի միջնորդությամբ,
- քրեական հետապնդումը կարող է նորոգվել միայն վերադաս դատախազի նախաձեռնությամբ և նրա կողմից:

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը և Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը:

Վերոնշյալ մոտեցման յուրահատկությունը պայմանավորված է նաև նրանով, որ քրեական հետապնդման հարցի լուծումն այլևս վարույթի շրջադարձային ենթափուլ է դարձել: Քրեական հետապնդման հարուցումից, հետագա իրականացումից կամ դրանից հրաժարվելուց է մեծամասամբ կախված վարույթի ընթացքը և բովանդակությունը, մեղադրյալի ի հայտ գալը¹ և վերջինիս մասնակցությամբ վարութային հարաբերությունների ձևավորումը, նրա նկատմամբ խափանման միջոցներ կիրառելը, ինչպես նաև վարութային հիմնական ժամկետների հոսքը և հաշվարկը:

Այս հանգամանքների ամբողջությամբ էլ բացատրվում է դատախազի կողմից քրեական հետապնդումը տնօրինելու իրավասությունը միանձնյա կրելու և իրականացնելու օրինաչափությունը, ինչպես նաև այլ սուբյեկտների, մասնավորապես՝ քննիչի և քննչական մարմնի ղեկավարի կողմից դրանից բխող լիազորությունները կրկնօրինակելու անթույլատրելիությունը:

Այժմ դիտարկենք քրեական հետապնդման տարբեր բաղադրատարրերի նորամուծություններն ու առանձնահատկությունները:

Քրեական հետապնդում հարուցելը².

Ի սկզբանե հարկ է նշել, որ հանրային քրեական հետապնդում³ իրականացնելու մեկնարկը տվող դատավարական ակտերի շրջանակն էապես նեղացվել է: Այսուհետ կոնկրետ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու միակ ձևը ***համանուն որոշում կայացնելն է***⁴: Այն այլևս չի ներառում անձին ձերբակալելու կամ նրա

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 22-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածը:

³ Հանրային և մասնավոր կարգով քրեական հետապնդում իրականացնելու վերաբերյալ ընդհանուր կարգավորումները տես՝ Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածում:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 41-րդ կետը:

նկատմամբ խափանման միջոց ընտրելու մասին որոշումները: Այս մոտեցումը բացատրվում է հայեցակարգային մի քանի լուծումներով.

1/ քրեական հետապնդման չենթարկված, այսինքն՝ մեղադրյալ չհանդիսացող անձը կարող է ձերբակալվել միայն հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում¹,

2/ այդ անձին պետք է մեղադրանք ներկայացվի սեղմ ժամկետում²,

3/ ձերբակալման կարճաժամկետ բնույթը, ինչպես նաև ձերբակալվածին մեղադրանք ներկայացնելու հիմքերի հնարավոր անբավարարությունը թույլ չեն տալիս այն գնահատել որպես քրեական հետապնդման հարուցում, քանզի վերջինս ենթադրում է դրա իրականացում տևական ժամանակահատվածի ընթացքում,

4/ Օրենսգիրքն այլևս չի նախատեսում այնպիսի սուբյեկտ, ինչպիսին կասկածյալն է³,

5/ խափանման միջոց կարող է կիրառվել միայն մեղադրյալի, այսինքն՝ արդեն իսկ քրեական հետապնդման ենթարկված անձի նկատմամբ⁴:

Քրեական հետապնդում *հարուցելու հիմքը* ևս սկզբունքային ձևափոխման է ենթարկվել: Այսուհետ այն կապվում է ոչ թե անձի կողմից հանցանքի կատարումը վկայող բավարար ապացույցների համակցության, այլ այդպիսի փաստերի հետ: Այս կարգավորումը համահունչ է «քրեական հետապնդման հարուցում» և «մեղադրանք» հասկացությունների հետ, որոնք անձին հետապնդելու հիմքում դնում են նրան մեղսագրվող արարքի փաստական նկարագրությունը և իրավական հիմնավորումը⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Ուղեցույցի 6-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 41-րդ և 42-րդ կետերը

Նոր կարգավորման գլխավոր առավելությունն այն է, որ օրենսդրական մակարդակում անձին ներկայացվող սկզբնական մեղադրանքը բնութագրվում է ոչ թե «բավարար ապացույցների համակցություն» գնահատողական կամ անորոշ ձևակերպմամբ (որը մեղադրյալի համար որպես կանոն պարզ չէր նաև այն պատճառով, որ որպես մեղադրյալ ներգրավելու որոշման մեջ որևէ կոնկրետ ապացույց չէր վկայակոչվում կամ չէր բացահայտվում), այլ որոշակիացված և հստակ փաստերով, ինչը մեղադրյալին թույլ է տալիս կանախատեսելիորեն պաշտպանվել հարուցված քրեական հետապնդումից: Բնականաբար, մեղադրյալին վերագրվող փաստերը պետք է հիմնավորվեն կամ հաստատվեն որոշակի ապացույցներով, որոնց վաղ կամ ուշ բացահայտումը կարող է ունենալ մարտավարական նկատառում, սակայն վարույթի հետագա փուլերում անխուսափելի է: Այս առումով հարկ է նաև նկատի ունենալ, որ ապօրինի հարուցված կամ անհիմն չդադարեցված քրեական հետապնդումը հետագայում մեղադրյալին իրավաչափ հնարավորություն է տալու պետությունից իրեն պատճառված վնասների հատուցում պահանջել¹:

Քրեական հետապնդում հարուցելու որոշման *կայացման ընթացակարգը* ևս փոփոխության է ենթարկվել, ինչը նախ և առաջ բխում է քրեական հետապնդմանը վերաբերող հայեցակարգային լուծումներից: Այս նախաձեռնությունը որպես կանոն գալիս է քննիչից, ով իր կողմից կատարված քննության միջանկյալ արդյունքներով համապատասխան միջնորդություն է ներկայացնում հսկող դատախազին: Վերջինս իր որոշմամբ բավարարում կամ մերժում է այդ միջնորդությունը:

Այդուհանդերձ, վերաբերելի կարգավորումներում առկա մի շարք առանձնահատկություններ պայմանավորված են նաև այլ գործոններով: Այսպես՝ քրեական հետապնդում հարուցելու երկփուլ գործընթացը ձերբակալված անձի դեպքում պետք է իրականացվի բավականին սեղմ ժամկետներում², ինչը բացատրվում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 164-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

է նրան 60 ժամվա ընթացքում մեղադրանք ներկայացնելու և խափանման միջոց կիրառելու հարցը լուծելու համար դատարան տանելու անհրաժեշտությամբ¹: Հսկող դատախազի և քննիչի վարութային փոխհարաբերությունների հստակեցման կարևորությունից ելնելով Օրենսգիրքը սահմանել է, որ թեև քրեական հետապնդում հարուցելու հիմքի բացակայության դեպքում դատախազը որոշմամբ մերժում է քննիչի համապատասխան միջնորդությունը, սակայն չի կարող հանձնարարել, որպեսզի քննիչը ներկայացնի անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու վերաբերյալ որոշակի բովանդակությամբ միջնորդություն կամ պատրաստի այդպիսի որոշման նախագիծ²:

Միաժամանակ օրենսդիրը կանխատեսելով քրեական հետապնդում հարուցելու կապակցությամբ հսկող դատախազի և քննիչի միջև իրավական տարաձայնություններ առաջանալու հավանականությունը, նախատեսել է դրանք լուծելու այլընտրանքային միջոցներ: Մասնավորապես՝ դատախազն իրավասու է քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնել նաև սեփական նախաձեռնությամբ՝ քննիչից ստացած վարույթի նյութերի ուսումնասիրության արդյունքում³, քանի որ սահմանադրական գործառույթի իրականացումը չի կարող կախվածության մեջ դրվել մեկ այլ սուբյեկտի կամարտահայտությունից: Իսկ ձերբակալման ներքո չգտնվող անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշման հետ համաձայն չլինելու դեպքում քննիչն իրավասու է առանց մեղադրանք ներկայացնելու դրա կապակցությամբ առարկությամբ դիմել վերադաս դատախազին⁴: Ի տարբերություն ձերբակալված անձի, այս դեպքում որոշումը չկատարելը թույլատրելի է համարվում այն տրամաբանությամբ, որ դատախազի և քննիչի մասնագիտական տարաձայնությունները որևէ պարագայում չեն կարող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 23-րդ կետը և 190-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

հանգեցնել անձի իրավունքների ու իրավաչափ շահերի չարդարացված սահմանափակման:

Քրեական հետապնդման ժամկետները¹.

Անձին պաշտոնապես մեղադրելով հանցանքի կատարման մեջ, պետությունը հնարավորություն է ստանում քրեական վարույթի ընթացքում տևական ժամանակով սահմանափակել նրա իրավունքները և ազատությունները: Դա է պատճառը, որ հարուցված քրեական հետապնդման, հետևաբար, և մեղադրյալի կարգավիճակի համար Օրենսգիրքը սահմանել է ժամկետային սահմանափակումներ՝ ելնելով մեղսագրվող արարքի ծանրության աստիճանից²: Այս կարգավորումն ունի երկակի նշանակություն. մի կողմից այն ստիպում է նախաքննության մարմնին դրսևորել պատշաճ ջանասիրություն և կոնկրետ անձի մասով մինչդատական վարույթն ավարտել մինչև համապատասխան վերջնաժամկետի լրանալը, իսկ մյուս կողմից՝ անձի համար հանդիսանում է երաշխիք, որ մինչդատական վարույթում նրա նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդումը անողջամիտ երկար կամ հավերժ չի տևի: Որպես վերոնշյալի հակակշիռ և ապահովման միջոց՝ Օրենսգիրքը սահմանում է, որ քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը լրանալու և դրա ընթացքում դատախազի կողմից վարույթի նյութերը դատարանին չհանձնելու դեպքում հարուցված քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման³: Ընդ որում, քրեական հետապնդումը բացառող այս հանգամանքը ռեաբիլիտացնող է, ինչը նշանակում է, որ մեղադրյալը կարող է քաղաքացիական դատավարության կարգով պետությունից հատուցում և իրավունքների վերականգնում պահանջել⁴:

¹ Քրեական հետապնդման ժամկետների վերաբերյալ անցումային դրույթներում տրվել են հատուկ կարգավորումներ, տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 3-րդ և 18-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 164-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

Օրենսգիրքը սահմանում է նաև քրեական հետապնդման **ժամկետները հաշվելու որոշակի կանոններ**: Այսպես՝ եթե նույն կամ միացված վարույթով անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում է հարուցվել ոչ մեծ ծանրության և միջին ծանրության հանցանքների համար, ապա քրեական հետապնդումը կարող է իրականացվել առավելագույնը հինգ ամսվա ընթացքում: Նույն կերպ, եթե ծանր հանցանքի համար քրեական հետապնդում իրականացնելու ընթացքում մեղադրյալի նկատմամբ նույն կամ միացված վարույթի շրջանակներում քրեական հետապնդում է հարուցվում առանձնապես ծանր հանցանքի համար, ապա այդ դեպքում քրեական հետապնդման ընդհանուր ժամկետը չի կարող գերազանցել տասն ամիսը¹: Սակայն նշված կանոնները չեն գործի, եթե տարբեր մեղադրանքներով վարույթները քննվեն առանձին-առանձին:

Մեկից ավելի հանցանքներից մեկի համար քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ ի շահ մեղադրյալի նրան վերագրվող արարքի իրավական գնահատականը փոխելու դեպքում գործելու է այն ժամկետը, որով քրեական հետապնդումը շարունակվում է, օրինակ՝ ծանր հանցանքի և միջին ծանրության հանցանքի համար մեղադրվող անձի նկատմամբ երեք ամիս հետո ծանր հանցանքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դեպքում միջին ծանրության մեղադրանքով քրեական հետապնդումը երկու ամսից ավելի տևել չի կարող: Սակայն եթե այդ մնացորդային ժամկետը քրեական հետապնդումը դադարեցնելու պահին արդեն լրացել է կամ մեկ ամսից պակաս է, ապա քրեական հետապնդումը չի կարող տևել ավելի, քան մեկ ամիս²: Արարքի իրավական գնահատականն ի վնաս մեղադրյալի փոխելու դեպքում քրեական հետապնդման ժամկետը չի վերսկսվում, այլ շարունակում է հոսել՝ մինչև նոր մեղադրանքով սահմանված առավելագույն ժամկետի ավարտը, օրինակ՝ ոչ մեծ ծանրության հանցանքով երկու ամիս քրեական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

հետապնդում իրականացնելուց հետո այն միջին ծանրության հանցանքի վերադրակելուց հետո քրեական հետապնդումը կարող է տևել ևս երեք ամիս:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ քրեական հետապնդման ժամկետները քարացած չեն և օրենսդիրը նախատեսում է դրանց ինչպես երակարաձգման, այնպես էլ կասեցման հնարավորություն:

Քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգումն Օրենսգիրքը ոչ թե կանոն, այլ խիստ բացառություն է համարում, որի միակ նպատակը արդարադատության շահի պաշտպանությունն է¹: Նման բացառիկ դեպքերը կարող են պայմանավորված լինել ինչպես վարությամբ հանգամանքներով, մասնավորապես՝ անձին ներկայացված կոնկրետ մեղադրանքի աննախադեպ մեծ ծավալով և բարդությամբ, այնպես էլ նախաքննության ընթացքի վրա ազդող արտաքին գործոններով, օրինակ՝ երկրում հայտարարված արտակարգ կամ ռազմական դրությամբ: Քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման օբյեկտիվ անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ նաև այն ժամանակ, երբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը վերացվել է, իսկ օրենքով սահմանված ժամկետն ակնհայտ անբավարար է հետապնդումը շարունակելու և հիմնավոր որոշում կայացնելու համար (օրինակ՝ ծանր հանցանքի վերաբերյալ մեղադրանքով հետապնդումը հարուցելուց յոթ ամիս հետո դադարեցվել է և այն շարունակելու համար մնացել է ընդամենը մեկ ամիս): Նույն անհրաժեշտությունը կարող է առաջանալ, երբ քրեական հետապնդումով իրականացվող վարույթից անջատվում է նոր վարույթ²: Այլ կերպ ասած՝ դրանք այն իրավիճակներն են, երբ քրեական հետապնդման հարցի լուծման կարևորությունը գերակայում է մասնավոր շահի նկատմամբ:

Այս նկատառումը հաշվի առնելով քրեական հետապնդման ժամկետի երկարաձգման լիազորությունը վերապահվել է ոչ թե հսկող, այլ վերադաս

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

դատախազին, ինչն ավելի է բարձրացնում այս բացառության նշանակությունը և դրա հանդեպ եղած պատասխանատվությունը:

Ինչ վերաբերում է քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելուն, ապա այն կարող է տեղի ունենալ ինչպես անորոշ ժամանակահատվածով, այնպես էլ հստակ սահմանված ժամկետներով: Եթե քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցվում է այնպիսի հիմքով, որն ուղղակիորեն կապված է մեղադրյալի հետ կամ ունի բացառապես օբյեկտիվ բնույթ¹, ապա ժամկետի հոսքը վերականգնվում է որոշակի հանգամանքների վերանալու կամ ի հայտ գալու ուժով²: Իսկ երբ քրեական հետապնդման ժամկետի կասեցումը պայմանավորված է հատուկ հանգամանքներով (փորձագետի եզրակացությունը կամ իրավական օգնության մասին հարցման պատասխանը ստանալը), ապա նշված դեպքերում օրենսդիրը կիրառել է կասեցման որոշակիացված ժամկետ սահմանելու չափանիշը³:

Նկատի ունենալով, որ քրեական հետապնդման ժամկետի կասեցումը կարող է հանգեցնել որոշակի անձանց (օրինակ՝ մեղադրյալի կամ տուժողի) իրավունքների և իրավաչափ շահերի ենթադրյալ խախտման, ինչպես նաև հաշվի առնելով, որ դրա առանձին հիմքեր կամ դեպքեր ունեն գնահատողական բնույթ (օրինակ՝ մեղադրյալի ծանր հիվանդությունը և դրա հետևանքով տևական ժամանակով վարույթին մասնակցելու անհնարինությունը կամ առանց նշանակված փորձաքննության եզրակացության քրեական հետապնդումը շարունակելու հարցի լուծման անհնարինությունը) և ողջամտորեն կարող են դառնալ տարատեսակ ընկալման կամ մեկնաբանության առարկա, Օրենսգիրքը շահագրգիռ անձին հնարավորություն է ընձեռել բողոքարկել հսկող դատախազի այդ որոշումը, ներառյալ՝ դատական կարգով⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 194-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

Քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու մասին որոշումն ընդունվում է մեղադրյալի բացակայությամբ հնարավոր և անհրաժեշտ վարութային բոլոր գործողությունները կատարելուց հետո: Միաժամանակ հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ քրեական հետապնդման ժամկետի կասեցման և կասեցված ժամկետի վերսկսման գործընթացները երկփուլ են, այսինքն՝ անհրաժեշտ է քննիչի համապատասխան միջնորդություն և հսկող դատախազի համանուն որոշում, օրենսդիրը նախատեսել է, որ կասեցված քրեական հետապնդման պայմաններում որոշակի վարութային գործողությունների կատարումը թույլատրելի է, եթե դրա անհրաժեշտությունն առաջացել է ժամկետը կասեցնելուց հետո¹: Այս ճանապարհով փորձ է արվել ձերբագատվել քրեական հետապնդման ժամկետը պարբերաբար կասեցնելու և վերսկսելու շրջապատույտից, ինչպես նաև դա սովորական գործընթացի վերածելու միտումից: Իսկ եթե գործնականում այդ պայմանի խախտմամբ կատարված գործողությունների արդյունքում ձեռք կբերվեն որոշակի ապացույցներ, ապա շահագրգիռ անձինք միշտ հնարավորություն ունեն վիճարկելու դրանց թույլատրելիությունը²:

Քրեական հետապնդում չհարուցելը կամ դադարեցնելը³.

Քրեական հետապնդում հարուցելուց հրաժարվելու կամ այն չշարունակելու լիազորությունը դատախազին Սահմանադրությամբ վերապահված բացառիկ գործառույթի բաղկացուցիչ մասն է: Ի տարբերություն քրեական հետապնդում հարուցելու, այն չհարուցելու կամ դադարեցնելու հիմքերը Օրենսգրքում հստակ և սպառիչ են սահմանված⁴, ինչը նվազեցնում է դրանց գնահատման հարցում իրավասու անձի հայեցողությունը: Իսկ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքների

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 194-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ, 320-րդ և 335-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

առկայությունը դատախազին ընդհանրապես թույլ չի տալիս այդ հարցում որևէ այլընտրանք ունենալ:

Քրեական հետապնդման այս բաղադրիչի հիմնական առանձնահատկությունները կապված են դրա իրացման կարգի հետ: Ինչպես և քրեական հետապնդման հարուցման ժամանակ, այս նախաձեռնությունը որպես կանոն գալիս է քննիչից: Սակայն հսկող դատախազը համապատասխան միջնորդություն ստանալու փաստով կաշկանդված չէ և կոնկրետ անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու որոշում կարող է կայացնել նաև վարույթի նյութերն ուսումնասիրելու արդյունքում¹: Ըստ այդմ, շահագրգիռ անձը վերոնշյալ որոշման հետ համաձայն չլինելու դեպքում այն կարող է բողոքարկել ոչ թե հսկող, այլ վերադաս դատախազին, իսկ հետագայում՝ նաև դատարան:

Հարկ է նշել, որ Օրենսգիրքը շահագրգիռ անձ է համարում ոչ միայն վարույթի մասնավոր մասնակիցներին² և հանցագործության մասին հաղորդում ներկայացրած անձին, այլև ցանկացած այլ անձի, ում իրավաչափ շահերը կարող են շոշափվել տվյալ որոշմամբ³: Այդպիսին կարող է հանդիսանալ դեռևս տուժող չճանաչված անձը կամ նրա օրինական ներկայացուցիչը, եթե գտնում է, որ մեղադրյալը կամ պոտենցիալ մեղադրյալն իր կամ իր կողմից ներկայացվող անձի դեմ ուղղված հանցանք է կատարել:

Օրենսգիրքը բավականին կոշտ կարգավորումներ է նախատեսել քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշումը վերացնելու իրավական հետևանքների մասով: Եթե դատարանը բավարարում է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը:

² Վարույթի մասնավոր մասնակիցների շրջանակը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետում:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

համապատասխան բողոքը, ապա դատախազին չի մնում որևէ այլընտրանք, քան դրա հիման վրա քրեական հետապնդում հարուցել կամ այն նորոգել: Իսկ այն դեպքում, երբ բողոքը բավարարվում է վարույթի նյութերը մեղադրական եզրակացությամբ դատարան ուղարկելուց հետո, ապա քրեական հետապնդումը հարուցելու կամ նորոգելու պահից օրենքի ուժով դատարանի վարույթում գտնվող քրեական գործից անջատվում է նոր վարույթ¹:

Վերջին դրույթով օրենսդրորեն կանխվել է իրավակիրառ պրակտիկայում այն ոչ իրավաչափ հնարքի օգտագործումը, երբ նախաքննության մարմինը քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշումը կայացնում էր նախաքննության ավարտին (ըստ էության մեղադրական եզրակացությունը կազմելու հետ մեկտեղ)՝ այն հաշվարկով, որ դրա վերացումից հետո ստեղծված պատային իրավիճակն այլևս թույլ չի տա կոնկրետ անձի նկատմամբ շարունակել քրեական հետապնդումը:

Վերոնշյալ իրավադրույթները ներքին տրամաբանական կապի մեջ են գտնվում Օրենսգրքում առկա մեկ այլ կարգավորման հետ, ըստ որի՝ մինչդատական ակտի վիճարկման բողոքը բավարարելու դեպքում դատարանը վարույթի հանրային մասնակցին պարտավորեցնում է կայացնել անձի իրավունքների խախտումը վերացնելուն ուղղված կոնկրետ վարութային ակտ²:

Ի վերջո, ուշադրության է արժանի նաև այն հանգամանքը, որ, ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, ներդրվել է քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշման օրինական ուժի մեջ մտնելու գաղափարը: Որոշումն այդպիսին է համարվում, երբ բողոք չներկայացնելու դեպքում լրացել է բողոքարկման համար սահմանված ժամկետը կամ բոլոր բողոքները վերջնականապես մերժվել են³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 11-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 12-րդ մասը:

Այս նորամուծության նպատակը քրեական հետապնդումից ազատված անձի իրավական ապահովագրումն է, նրա համար էական նշանակություն ունեցող դատավարական ակտը վերջնական դառնալու պահի ամրագրումը, հետևաբար, և նրա կարգավիճակի կայունության ապահովումը: Այս մոտեցումը համակարգային ամբողջության մեջ է գտնվում կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի բովանդակության¹ և քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներից մեկի հետ² ըստ էության երաշխավորելով դրանց կիրառումը:

Եթե Օրենսգրքով սահմանված քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներից որևէ մեկի առկայության դեպքում դատախազը պարտավոր է քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշում կայացնել, ապա քրեական օրենսգրքով նախատեսված որոշ պայմաններ նրան թույլ են տալիս այդ հարցում դրսևորել չափելի հայեցողություն: Թեև հայեցողական քրեական հետապնդման հիմքում ընկած է գործուն գոջալու քրեաիրավական ինստիտուտը, սակայն, ի տարբերություն քրեական պատասխանատվությունից ազատելու այլ հիմքերի³, միայն այն կարող է հայեցողության առարկա լինել⁴, քանի որ դրա իրացման համար նաև անհրաժեշտ է իրավասու դատախազի կամարտահայտությունը⁵:

Այդուհանդերձ, այս հարցում դատախազի հայեցողությունը բացարձակ չէ. նա կարող է օգտվել իր հատուկ լիազորությունից, եթե դրա համար կան անհրաժեշտ պայմաններ, սակայն զրկված է այդ հնարավորությունից, եթե բացակայում է դրանցից թեկուզ մեկը կամ առկա է այդ լիազորության իրականացմանը խոչընդոտող հատուկ հանգամանք:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

³ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 80-րդ, 82-րդ և 83-րդ հոդվածները:

⁴ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Այսպես՝ քրեական հետապնդում կարող է չհարուցվել կամ արդեն հարուցված քրեական հետապնդումը կարող է դադարեցվել, եթե միաժամանակ առկա են ներքոնշյալ բոլոր պայմանները.

1/ անձին վերագրվող արարքը ոչ մեծ կամ միջին ծանրության է,

2/ նա համագործակցում է նախաքննության հետ,

3/ անձը չի վիճարկում իրեն մեղսագրվող արարքը,

4/ վնաս պատճառած լինելու դեպքում նա հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է այն:

Սակայն նշված պայմանների գոյությունը անձի համար ցանկալի արդյունք դեռ չի երաշխավորում, քանի որ դատախազը, հիմք ընդունելով այլ հազամանքներ, կարող է ձեռնպահ մնալ իր բացառիկ լիազորությունն իրականացնելուց: Մասնավորապես՝ դատախազն իրավունք ունի կոնկրետ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը նպատակահարմար չհամարել, հաշվի առնելով նրա անձնական բնութագիրը, նրան վերագրվող հանցանքի բնույթը, դրա հանգամանքները և այլն: Միաժամանակ դատախազը չի կարող օգտվել հայեցողական քրեական հետապնդման լիազորությունից, եթե անձը գործուն գոջալու հիմքով մեկ անգամ արդեն ազատվել է քրեական պատասխանատվությունից¹:

Քրեական հետապնդումը նորոգելը՝

Օրենսգիրքը քրեական հետապնդման ինստիտուտը համալրել է միանգամայն նոր բաղադրիչով, որը թույլ է տալիս մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության շրջանակներում բացահայտել և վերացնել քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին ոչ իրավաչափ որոշումները:

¹ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 198-րդ հոդվածը:

Ի սկզբանե պետք է նշել, որ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու վերաբերյալ որոշման բողոքարկումը և դրա հիման վրա վերջինիս վերանայումը դուրս են քրեական հետապնդման նորոգմանը վերաբերող դրույթների գործողության տիրույթից: Վերջինս ամբողջական և արդյունավետ կարգավորում է այն իրավիճակները, երբ համապատասխան որոշման իրավաչափության ստուգումը նախաձեռնվում է ոչ թե արտաքին ազդակի, այն է՝ շահագրգիռ անձի բողոքի հիման վրա, այլ հսկողական ներքին կառուցակարգերի կիրարկման արդյունքում:

Մինչդասական վարույթում քրեական հետապնդումը նորոգելու համար նախատեսված է երեք հնարավորություն.

1/ վերադաս դատախազը կարող է վերացնել քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին հսկող դատախազի չբողոքարկված որոշումը՝ այն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո երեք ամսվա ընթացքում, եթե գտնում է, որ այն անօրինական է կամ չհիմնավորված,

2/ ՀՀ գլխավոր դատախազը կամ նրա տեղակալը կարող է վերացնել քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին հսկող դատախազի որոշումը, ինչպես նաև այն հաստատելու մասին վերադաս դատախազի որոշումը՝ այն կայացնելուց հետո երեք ամսվա ընթացքում, եթե գտնում է, որ այն անօրինական է կամ չհիմնավորված,

3/ վերոնշյալ ժամկետներն անցնելուց հետո միայն ՀՀ գլխավոր դատախազը կարող է վերացնել քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին հսկող դատախազի որոշումը և այն հաստատելու մասին վերադաս դատախազի որոշումը, եթե առկա է նոր հանգամանք կամ նոր ի հայտ եկած հանգամանք: Այս դեպքում վերաբերելի մասով կիրառվում է նոր ի հայտ եկած հանգամանքներով նախնական վարույթ իրականացնելու կարգը¹:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 405-րդ հոդվածը:

1-ին և 2-րդ դեպքերում վերադաս դատախազը սահմանափակված է համապատասխան որոշումը վերացնելու ինչպես ժամանակահատվածով, այնպես էլ հիմքով: Դրանցից առաջինը շահագրգիռ անձի համար կանխատեսելի է դարձնում իր վերաբերյալ կայացված որոշման չեղարկման առավելագույն ժամկետը, ինչպես նաև երաշխավորում է դրա հարաբերական կայունությունը, իսկ երկրորդն ապահովում է ստորադաս դատախազի մասնագիտական ինքնուրույնությունը, քանզի ըստ էության բացառում է նրա կայացրած որոշման հայեցողական կամ կամայական վերացումը:

Միաժամանակ քննարկվող երկու պայմանները չեն գործում 3-րդ դեպքի համար, երբ համապատասխան որոշումը վերացվում է այնպիսի հատուկ հանգամանքների ուժով, որոնք առկա կամ հայտնի չեն եղել որոշումը կայացնելու պահին: Հետևաբար, այս պարագայում ժամկետի և հիմքի առումով քրեական հետապնդումը նորոգելու հնարավորություններն ավելի մեծ են:

Առանձին ուշադրության է արժանի այն փաստը, որ 2-րդ և 3-րդ դեպքերի համար օրենսդիրը սահմանել է հատուկ նախապայման, այն է՝ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշումը պետք է դատական ստուգման ենթարկված չլինի¹: Այսինքն՝ շահագրգիռ անձի բողոքի քննության արդյունքում դատարանը չպետք է հաստատած լինի դրա իրավաչափությունը: Այս սահմանափակման նպատակը մինչդատական և դատական վարույթների շրջանակներում իրականացվող ընթացակարգերի հատումը բացառելն է: Հակառակ պարագայում կստացվի, որ գլխավոր դատախազը կամ նրա տեղակալը, ինչ հիմքով էլ որ դա լինի, փաստացի վերացնում են ոչ թե ստորադաս դատախազի որոշումը, այլ դատական ակտը, ինչը դատարանի անկախության և ինքնուրույնության տեսանկյունից բացարձակ անթույլատրելի է:

Ինչ վերաբերում է արդեն իսկ դատական ստուգման ենթարկված քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշմանը, ապա դրա

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

վերացման համար անհրաժեշտ հիմքերի առկայության դեպքում իրավասու դատախազը միայն կարող է նախաձեռնել դատարանի համապատասխան որոշման բողոքարկման ընթացակարգ և մինչդատական վարույթում թույլ տրված խախտումների վերացմանը փորձել հասնել բացառապես այդ ճանապարհով:

Քրեական հետապնդումը նորոգելու վերաբերյալ որոշման բովանդակությունը կախված է այն հանգամանքից, թե վերադաս դատախազի կողմից ինչպիսի որոշում է վերացվում: Եթե վերացվել է քրեական հետապնդում չհարուցելու մասին որոշումը, ապա դրանով միաժամանակ քրեական հետապնդում չի հարուցվում, քանզի նման լիազորություն ունի միայն հսկող դատախազը, իսկ քրեական հետապնդում հարուցելու պարտադիր լինելն այս դեպքում ուղղակիորեն բխում է օրենքի պահանջից¹: Այդուհանդերձ, դա չի բացառում, որ քրեական հետապնդումը նորոգելու որոշումն ընդգծված ձևով պարունակի քրեական հետապնդում հարուցելու մասին որոշում կայացնելու կոնկրետ հանձնարարություն: Ինչ վերաբերում է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը վերացնելուն, ապա այդ փաստի ուժով նախկինում հարուցված քրեական հետապնդումն ինքնաբերաբար նորոգվում է: Այլ կերպ ասած քրեական հետապնդում հարուցելու որոշումը, որը փաստացի չեղարկվել էր քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշմամբ, օրինական ուժ է ստանում, հետևաբար, նման որոշում կրկին կայացնելու անհրաժեշտություն չկա:

Քրեական հետապնդումը նորոգելու հիմքերի և պայմանների վերոնշյալ ամբողջությունը վերջին հաշվով նպատակ է հետապնդում ապահովել համապատասխան որոշման իրավաչափությունը: Այդուհանդերձ, նկատի ունենալով, որ քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշման վերացումը կոնկրետ անձի համար առաջացնում է անբարենպաստ իրավական հետևանքներ (հարուցվում կամ վերսկսվում է քրեական հետապնդումը, ինչի հետևանքով մեղադրյալի նկատմամբ կարող է կիրառվել խափանման միջոց կամ այլ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 198-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

հարկադրանք), օրենսդիրը նախատեսել է, այդ որոշման բողոքարկման հնարավորություն, ներառյալ՝ դատական կարգով¹: Սակայն բողոքարկման ընթացակարգը տարբերակվում է կախված այն հանգամանքից, թե որ դատախազի որոշումն է բողոքարկվում: Եթե քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշումը վերացվել է վերադաս դատախազի կամ գլխավոր դատախազի տեղակալի որոշմամբ, ապա դրա դեմ բողոքը դատարան կարող է ներկայացվել միայն իրավասու վերադաս դատախազին բողոքարկելու և նրա կողմից բողոքը չբավարարելու դեպքում: Իսկ եթե քրեական հետապնդումը նորոգելու մասին որոշումը կայացվել է գլխավոր դատախազի կողմից, ապա այն միանգամից բողոքարկվում է դատարան²:

Չհարուցված կամ դադարեցված քրեական հետապնդումը նորոգելու մասին որոշման դեմ բերված բողոքի բավարարման դեպքում գործում է հակադարձ արդյունքի կանոնը, այսինքն՝ այդ որոշման վերացման հետևանքով կրկին օրինական ուժ է ստանում քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշումը:

ԳԼՈՒԽ 27. ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԱՎԱՐՏԸ

Օրենսգրքի այս գլուխը նվիրված է նախաքննության եզրափակիչ հատվածի դատավարական ընթացակարգի կանոնակարգմանը: Օրենսգրքում տեղ գտած կարգավորումները միտված են ոչ միայն վարույթի սահման ընթացքի ապահովմանը, այլ նաև վարույթի այս փուլում կայացվող վարութային ակտերի հիմնավորվածության ապահովմանը, մինչդատական վարույթի եզրափակիչ հատվածում վարույթի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 11-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

մասնավոր մասնակիցների իրավունքների և դրանց իրացման ընթացակարգերի նախատեսմանը:

Օրենսգիրքը նախատեսում է ընդհանուր կարգով իրականացվող նախաքննության ավարտման երկու եղանակ՝

- 1) նախաքննության ավարտ մեղադրական եզրակացություն կազմելով, և
- 2) նախաքննության ավարտ քրեական վարույթը կարճելով:

Նախաքննությունը մեղադրական եզրակացություն կազմելով է ավարտվում այն դեպքում, երբ նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված բոլոր ապացույցների գնահատման արդյունքում քննիչը հանգում է այն հետևության, մեղադրյալին մեղսագրվող հանցագործության համար նրա դատապարտումը մեծապես հավանական է¹: Այլ խոսքով, նախաքննության ավարտն ազդարարվում է այն պահին, երբ քննիչի մոտ ապացույցների գնահատման արդյունքում ձևավորվում է ներքին համոզմունք առ այն, որ ձեռք բերված ապացույցների համակցությունը բավարար է հիմնավոր կասկածից վեր չափանիշով մեղադրյալի մեղավորությունը հաստատելու համար և բացառվում է հակառակի ողջամիտ հավանականությունը: Հետևաբար, նախաքննության ավարտ հայտարարելուց հետո վարույթի մասնավոր մասնակիցների հարուցած բոլոր այն միջնորդությունները, որոնցով ակնկալվող գործողություններն ի գործու չեն փոխելու մեղադրյալի մեղավորության վերաբերյալ քննիչի արդեն իսկ ձևավորված ներքին համոզմունքը, թողնվում են առանց քննության և այդ որոշումը բողոքարկման ենթակա չէ²:

Նախաքննության ավարտի պայմանավորումը մեղադրյալի մեղավորության վերաբերյալ ապացույցների բավարարության մասին քննիչի ներքին համոզմունքի ձևավորման հետ, ենթադրում է, որ քննիչի համոզմամբ բոլոր անհրաժեշտ վարութային գործողություններն արդեն իսկ կատարված են և բացակայում է լրացուցիչ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 199-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

գործողությունների ահնրաժեշտությունը: Հետևաբար, տրամաբանական է, որ դրանից հետո վարույթի մասնավոր մասնակիցների բոլոր միջնորդությունները ներկայացվեն դատարան¹: Այդուհանդերձ քննիչն իրավունք ունի նման միջնորդությունները քննարկել և բավարարել, եթե կգտնի, որ դրանցում առկա հիմնավորումները էական են վարույթի համար:

Թեև նախաքննության ավարտ հայտարարում է քննիչը, սակայն, քրեական վարույթը դատարան ուղարկելու համար որոշիչ է դատախազի դիրքորոշումը, քանի որ մեղադրական եզրակացությամբ ստացված վարույթով դատախազը նախ և առաջ պարզում է, թե առկա են արդյոք բավարար ապացույցներ մեղադրյալին վերագրվող արարքը կատարելու մեջ նրա մեղավորությունը դատարանում ապացուցելու համար²:

Քանի որ նախաքննության հետ միաժամանակ ավարտվում է նաև հետաքննությունը, և այդ պահին շարունակվող գաղտնի քննչական գործողությունները և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները դադարեցվում են³, մինչև նախաքննության ավարտի մասին ծանուցելը քննիչը միջոցներ է ձեռնարկում իրականացվող գաղտնի քննչական գործողություններն ու օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները դադարեցնելու և դրանց արդյունքները վարույթի նյութերին կցելու համար⁴:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը վարույթն իրականացնող մարմնին պարտավորեցնում է նախաքննության ավարտին վարույթի նյութերին ծանոթացնել ոչ միայն վարույթի մասնավոր մասնակիցներին, այլ նաև այդպիսիք չհանդիսացող անձանց ծանոթացնել իրենց նկատմամբ նախաքննության ընթացքում կատարված ապացուցողական գործողությունների կամ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում ձեռք բերված տեղեկություններին՝ վերջիններիս

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 199-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 204-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 188-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 243-րդ հոդվածի 6-րդ մասի 2-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 199-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

հնարավորություն տալով վիճարկել իրենց անձնական կամ ընտանեկան կյանքին միջամտության իրավաչափությունը¹: Օրինակ՝ եթե վարույթի մասնակից չհանդիսացող անձի (օրինակ՝ ֆիզիկական անձ, որի վերաբերյալ այդ պահին առկա է եղել հիմնավոր ենթադրություն նրա կողմից հանցանք կատարելու մասին) նկատմամբ իրականացվել է թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում գաղտնի քննչական գործողությունը, նախաքննության ավարտին տվյալ անձին պետք է հնարավորություն տրվի ծանոթանալու իր նկատմամբ իրականացված գաղտնի քննչական գործողության վերաբերյալ վարույթում առկա նյութերին: Կամ օրինակ՝ վարույթի ընթացքում առգրավվել են վկայի՝ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունները՝ մեղադրյալի հետ անմիջական կապ ունենալու մասին ենթադրության հիման վրա², որը, սակայն, հետագայում չի հաստատվել: Նշված անձանց վարույթում առկա՝ իրենց վերաբերող նյութերը ծանոթացման համար տրամադրվում են միայն նրանց խնդրանքի դեպքում³:

Օրենսգիրքը բավականին մանրամասն կարգավորել է վարույթի նյութերին ծանոթանալու ընթացակարգը: Սակայն, հարկ է նշել, որ քրեական դատավարության էլեկտրոնային համակարգի ներդրմամբ նյութերին ծանոթացնելու նշված ընթացակարգն էկանորեն կկորցնի իր արդիականությունը: Ամեն դեպքում, անկախ նրանից, թե վարույթի մասնակիցներն ինչ եղանակով են ծանոթացվում վարույթի նյութերին, նրանց այդ նպատակով տրամադրվում է ողջամիտ ժամկետ, այսինքն՝ այնքան ժամանակ, որքան օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ է վարույթի բոլոր նյութերին մանրամասն ծանոթանալու (այդ թվում՝ նյութերում առկա փաստաթղթերից դուրսգրում անելու, համապատասխան սարքավորումների կիրառմամբ ձայնագրությունները լսելու, տեսագրությունները, արձանագրությունների հավելված տեսապատկերները դիտելու, իրեղեն ապացույցները ուսումնասիրելու) համար:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 199-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Օրենսգիրքը նախատեսում է մեղադրական եզրակացությանը ներկայացվող պարտադիր պահանջները, որոնք նախկին օրենսդրության կարգավորումների հետ համամեատած սկզբունքային փոփոխություններ չեն կրել¹: Մակայն, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը քննիչին պարտավորեցնում է մեղադրական եզրակացությանը կցել վարույթին ներգրավված բոլոր անձանց² կարգավիճակի և վերաբերելի անձնական տվյալների, դատարանին հետազոտման համար ներկայացվող՝ մեղադրանքի կողմի ապացույցների ցանկի, իրեղեն ապացույցների գտնվելու վայրի, գույքի հնարավոր բռնագրավումը կամ հնարավոր գույքային հայցն ապահովելու համար ձեռնարկված միջոցների, կատարված դատական ծախսերի, կիրառված հարկադրանքի միջոցների և քրեական հետապնդման ժամկետների մասին տեղեկանքները: Մեղադրանքի կողմի ապացույցների ցանկում ներառվում են այն ապացույցները, որոնք նախնական դատալսումների ընթացքում հանրային մեղադրողը ներկայացնելու է դատարանին՝ հիմնական դատալսումների ընթացքում հետազոտելու նպատակով³:

Քննիչը մեղադրական եզրակացությունը վարույթի նյութերի հետ միասին հսկող դատախազին է հանձնում ոչ ուշ, քան տվյալ մեղադրյալի համար սույն օրենսգրքով սահմանված քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը⁴ լրանալուց տասնհինգ օր առաջ:

Վարույթը մինչդատականից դատական փուլեր փոխադրելու միջանկյալ կարճ ընթացաշրջանում հենց դատախազն է՝ որպես վարույթն իրականացնող մարմին⁵, իրավասու իր լիազորությունների կենսագործմամբ վճռել վարույթի ճակատագիրը: Հսկող դատախազն է, որ այս փուլում գնահատում է մեղադրյալի դատապարտման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 202-րդ հոդվածը:

² Վարույթին ներգրավված անձանց շրջանակը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 9-րդ կետում:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 192-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

հավանականության մասին քննիչի հետևության հիմնավորվածությունը: Ընդ որում, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, երբ դատախազը մեղադրական եզրակացությամբ ստացված գործով ստուգում էր, թե ապացուցված է արդյոք մեղադրյալին մեղսագրվող արարքը և հիմնավորված է արդյոք մեղադրյալի մեղավորությունը, Օրենսգիրքը, հիմք ընդունելով մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածը, դատախազին վերապահել է միայն մեղադրյալին վերագրվող արարքը կատարելու մեջ նրա մեղավորությունը դատարանում ապացուցելու համար անհրաժեշտ ապացույցների բավարարությունը գնահատելու իրավասություն¹:

Մեղադրական եզրակացությամբ վարույթի նյութերն ստանալուց հետո՝ յոթ օրվա ընթացքում, հսկող դատախազն ընդունում է հետևյալ որոշումներից մեկը՝

1) մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու մասին,

2) մեղադրական եզրակացությունը վերակազմելու մասին, եթե քրեական վարույթի նյութերի ուսումնասիրության արդյունքում պարզում է, որ անհրաժեշտ է մեղադրանքից հանել առանձին փաստեր կամ ի շահ մեղադրյալի փոխել նրան վերագրվող արարքի իրավական գնահատականը՝ առանց սկզբնական փաստերն էապես փոխելու,

3) վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելու մասին, եթե վարույթի նյութերի ուսումնասիրության արդյունքում պարզում է, որ անհրաժեշտ է շարունակել նախաքննությունը, կարճել վարույթը, կասեցնել քրեական հետապնդման ժամկետը կամ կազմել նոր մեղադրական եզրակացություն²:

Եթե վարույթի նյութերի ուսումնասիրության արդյունքում պարզում է, որ անհրաժեշտ է մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքը լրացնել կամ փոփոխել սկզբնականից էապես տարբերվող փաստերով, ապա հսկող դատախազը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 204-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 205-րդ հոդվածը:

նախաքննությունը շարունակելու համար վարույթի նյութերը վերադարձնում է նախաքննության մարմին:

Մեղադրական եզրակացությամբ ստացված վարույթի նյութերով հսկող դատախազն իրավասու է վերացնելու կամ փոխելու մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցը, իսկ եթե խափանման միջոց չի կիրառվել՝ միջոցներ ձեռնարկել խափանման միջոց կիրառելու համար:

Մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու կամ այն վերակազմելու դեպքում հսկող դատախազն իրավասու է իր որոշմամբ կրճատելու կամ լրացնելու դատարանին հետազոտման համար ներկայացվող՝ մեղադրանքի կողմի ապացույցների ցանկը:

Մեղադրական եզրակացությունը հաստատելու կամ այն վերակազմելու դեպքում հսկող դատախազն իր որոշմամբ մեղադրական եզրակացությունը վարույթի նյութերի հետ հանձնում է իրավասու դատարան: Եթե մեղադրյալը կալանավորված է, ապա մեղադրական եզրակացությունը վարույթի նյութերի հետ միասին դատարան է հանձնվում ոչ ուշ, քան մեղադրյալի կալանքի ժամկետը լրանալուց 15 օր առաջ¹: Օրենսգրքով սահմանված այս ժամկետը կոչված է նախ և առաջ երաշխավորելու, որ մեղադրյալն առանց դատական վերահսկողության չմնա անազատության մեջ և, բացի այդ, դատարանը կարողանա ազատորեն տնօրինել նախնական դատալսումներ նշանակելու համար նախատեսված երկշաբաթյա ժամկետը²:

Եթե վարույթի նյութերն այս ժամկետի խախտմամբ են ուղարկվել դատարան, ապա դատարանն առանց նախնական դատալսումներ անցկացնելու մասին որոշում կայացնելու քրեական գործը վերադարձնում է հսկող դատախազին խափանման միջոցի հարցը քննարկելու և գործը կրկին դատարան հանձնելու նպատակով³: Ընդ որում, Օրենսգրքի այս կարգավորումը գործում է նաև այն դեպքում, երբ վարույթին

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 206-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 310-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 310-րդ հոդվածը:

ներգրված են կալանավորված մի քանի մեղադրյալներ և վերը նշված ժամկետի խախտումը վերաբերում է նրանցից ոչ բոլորին: Այս դեպքում ևս դատարանը գործն ամբողջությամբ վերադարձնում է հսկող դատախազին:

Նշված կարգավորումն ունի կանխիչ նշանակություն, որպեսզի վարույթը դատարան չուղարկվի սահմանված ժամկետի խախտմամբ: Հակառակ դեպքում, հսկող դատախազը՝ որպես վարույթն իրականացնող մարմին¹, ստիպված կլինի վերադարձված վարույթով որոշում կայացնել մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցը փոխելու մասին կամ միջնորդություն ներկայացնել դատարան՝ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանավորման ժամկետը երկարացնելու և կրկին վարույթը դատարան ուղարկելու համար:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը բավականին մանրամասն կարգավորման է ենթարկել քրեական վարույթը կարճելով նախաքննության ավարտման դատավարական կարգը²: Քանի որ քրեական վարույթը կարճելը նախաքննության ավարտման երկու եղանակներից մեկն է, Օրենսգիրքը նախաքննության ավարտման այս եղանակն ըստ էության հավասարեցրել է մեղադրական եզրակացություն կազմելով նախաքննությունը ավարտելուն՝ գրեթե նույնականացնելով նախաքննության ավարտման այս երկու ձևերի դատավարական ընթացակարգերը:

Նախ, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, ներկայումս կարճման որոշումը, մեղադրական եզրակացության օրինակով, հաստատում է հսկող դատախազը: Եթե վարույթը կարճելու հիմքերը բացակայում են կամ բավարար չեն, հսկող դատախազն իր որոշմամբ վարույթի նյութերը վերադարձնում է քննիչին՝ նախաքննությունը շարունակելու համար³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 207-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 207-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

Սակայն, մինչև հսկող դատախազի կողմից վարույթի կարճման վերաբերյալ որոշման կայացումը (այն հաստատելը կամ նյութերը քննիչին վերադարձնելը) Օրենսգիրքը, մեղադրական եզրակացությամբ նախաքննությունն ավարտելու օրինակով, նախատեսում է որոշակի դատավարական ընթացակարգ, որն ուղղված է նախաքննության այս եղանակով վարույթի ավարտը ամբողջականացնելուն և վարույթի մասնակիցների իրավունքների իրացումն ապահովելուն: Նշված ընթացակարգը հանգում է հետևյալին.

- ✓ դադարեցվում են քննչական գործողություններն ու օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումները և դրանց արդյունքները կցվում են վարույթի նյութերին (բացառությամբ Օրենսգրքով նախատեսված հատուկ դեպքի¹),
- ✓ նյութերին ծանոթանալուց հետո երեք օրվա ընթացքում վարույթի մասնակիցներին հնարավորություն է տրվում ներկայացնել միջնորդություններ,
- ✓ մինչև վարույթը կարճելու մասին որոշման կայացումը միջնորդությունների վերաբերյալ կայացված որոշումների դեմ բողոքները քննարկվում են հսկող դատախազի կողմից:

Քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշման հանձնման և բողոքարկման նկատմամբ կիրառվում է հանրային քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ դադարեցնելու մասին որոշման բողոքարկման դատավարական կարգը:²

Օրենսգիրքը նախատեսում է քրեական վարույթը կարճելու բողոքարկման այդ թվում՝ դատական ընթացակարգ³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 168-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 300-րդ հոդվածը:

Քրեական վարույթը կարճելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած որոշումը կարող է վերացվել վերադաս դատախազի որոշմամբ: Եթե հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշումը վերադաս դատախազի կողմից վերցնելու դեպքում (քանի որ այս դեպքում առկա է քրեական հետապնդման ենթարկվող կամ ենթակա անձ և անհրաժեշտ են իրավունքների պաշտպանության լրացուցիչ երաշխիքներ) նախատեսված են ժամանակային սահմանափակումներ¹, Օրենսգիրքը քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը վերադաս դատախազի կողմից վերացնելու համար ժամանակային սահմանափակումներ չի նախատեսում: Օրենսգիրքը, սակայն, քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին որոշումը վերացնելու օրինակով, այս դեպքում ևս սահմանել է հատուկ նախապայման, այն է՝ վարույթը կարճելու մասին որոշումը պետք է դատական ստուգման ենթարկված չլինի²: Այսինքն՝ շահագրգիռ անձի բողոքի քննության արդյունքում դատարանը չպետք է հաստատած լինի դրա իրավաչափությունը:

Օրենսգիրքը հնարավորություն է տալիս հսկող դատախազին լուծել քրեական վարույթը կարճելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած որոշման անհստակությունները: Անհստակությունները լուծումը, սակայն, չպետք է փոխի որոշման էությունը, օրինակ՝ հսկող դատախազը չի կարող փոխել կարճման հիմքը կամ նախաքննության ընթացքում հաստատված փաստական հանգամանքները կամ ավելացնել կամ հանել ապացույցներ և այլն:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 198-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 207-րդ հոդվածի 12-րդ մասը:

ԲԱԺԻՆ 7. ԱՊԱՑՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ապացուցողական գործողությունը¹ բավականին տարողունակ բովանդակություն ունեցող վարութային հասկացություն է: Այն ներառում է ապացույցների հավաքմանն ուղղված երեք խումբ գործողություններ.

1/ քննչական գործողությունները,

2/ գաղտնի քննչական գործողությունները,

3/ փորձաքննությունները:

Քննչական և գաղտնի քննչական գործողությունների տարանջատման հիմքում ընկած է վերջիններիս բնույթը և կատարման եղանակը՝ բացահայտ կամ քողարկված: Ըստ այդմ, տարբեր են նաև դրանք կատարող սուբյեկտները՝ քննիչ և հետաքննության մարմին:

Ինչ վերաբերում է փորձաքննություններին, ապա քննչական գործողություններից դրանց առանձնացումը պայմանավորված է ինչպես այն կատարող անձով (հատուկ գիտելիքներ ունեցող փորձագետ), այնպես էլ փորձաքննությունների իրականացման յուրահատուկ կարգով և պայմաններով:

Ստորև կներկայացվեն դրանցից յուրաքանչյուրին վերաբերող ինչպես ընդհանուր բնույթի, այնպես էլ խիստ առանձնահատուկ հիմնական կարգավորումները:

ԳԼՈՒԽ 28. ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

¹ Ապացուցողական գործողության հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 38-րդ կետում:

Իր ձևով և բովանդակությամբ այս գլուխը միանգամայն նոր երևույթ է Օրենսգրքի կառուցվածքում: Քննարկվող հատվածում գետեղված են այն իրավանորմերը, որոնցով տրվող կարգավորումները կիրառելի են բոլոր քննչական գործողությունների համար: Կոդիֆիկացված օրենսդրական ակտում այսպիսի մոտեցման իրացումը թույլ է տալիս ընդգծել ապացույցների ձեռք բերման այս միջոցին հատուկ առավել ընդհանուր և առանցքային իրավադրույթները, ինչպես նաև խուսափել Օրենսգիրքը ծանրացնող անտեղի կրկնություններից:

Զգալի փոփոխության է ենթարկվել քննչական գործողությունների շրջանակը: Նախ, այդպիսին այլևս չեն համարվում գույքի արգելադրումը¹, փորձաքննությունը և նմուշ ստանալը²: Բացի այդ, նամակագրության վերահսկումը և հեռախոսային խոսակցությունները լսելը դասվել են գաղտնի քննչական գործողությունների շարքին³: Ի վերջո, նախատեսվել են ցուցմունքը տեղում ստուգել, տեղեկատվության պահանջ և առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնել լրիվ նոր գործողությունները: Վերջիններս նախկինում սահմանված ևս ինը քննչական գործողությունների հետ (դրանց տարատեսակներով հանդերձ) ամբողջացրել են ապացույցների հավաքման այս միջոցների շրջանակը⁴:

Օրենսգիրքն առաջին անգամ սահմանել է ***քննչական գործողության կատարման նպատակը***⁵՝ վարույթի համար նշանակություն ունեցող ապացույց ձեռք բերելը⁵: Այս նորամուծությունը կոնկրետ քննչական գործողության կատարումը նախաձեռնած քննիչին կամ այդպիսի հանձնարարություն տված քննչական մարմնի ղեկավարին ոչ միայն պարտավորեցնում է հավուր պատշաճի հիմնավորել դրա անհրաժեշտությունը (հատկապես, երբ պետք է ստանալ դատախազի կամ դատարանի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 32-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 31-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 208-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 209-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

թույլտվությունը), այլև շահագրգիռ անձին որոշակի դեպքերում հնարավորություն է ընձեռում այս պահանջի խախտմամբ կատարված քննչական գործողության հետևանքով պատճառված վնասի հատուցում ստանալ¹:

Միաժամանակ սպառիչ թվարկվել են այն քննչական գործողությունները, որոնց իրավաչափության պարտադիր պայման է հանդիսանում քննիչի որոշման, դատախազի թույլտվության կամ դատարանի որոշման առկայությունը²: Այս կարգվորումը թույլ է տալիս բացառման սկզբունքով դուրս բերել նաև այն քննչական գործողությունները, որոնց կատարումը հնարավոր է առանց որևէ որոշման կամ հաստատման (օրինակ՝ փորձարարությունը, ճանաչումը, տեղեկատվության պահանջը և այլն):

Քննչական գործողությունների կատարման հիմնական կանոններից մեկը վերաբերում է **դրա մասնակիցներին**³, որով ամրագրվել են մի շարք կարևոր կարգավորումներ: Նախ և առաջ, հատուկ և հստակ նշվել է, որ քննչական գործողություն կարող է կատարել միայն տվյալ վարույթով իրավասու քննիչը: Ըստ Օրենսգրքի այդպիսին է համարվում.

- ✓ քրեական վարույթ նախաձեռնած և այն իրականացնող քննիչը⁴,
- ✓ քննչական մարմնի ղեկավարից նախաքննություն կատարելու հանձնարարություն ստացած քննիչը⁵,
- ✓ քննչական խմբում ընդգրկված քննիչը⁶,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 32-րդ կետը և 164-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 209-րդ հոդվածի 2-4-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 210-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և 178-րդ հոդվածի 3-րդ ու 6-րդ մասերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 183-րդ հոդվածը:

- ✓ քննչական մարմնի ղեկավարից առանձին քննչական գործողություն կատարելու հանձնարարություն ստացած քննիչը¹,
- ✓ քննչական փոխօգնության խնդրանքի հիման վրա առանձին քննչական գործողություն կատարելու հանձնարարություն ստացած քննիչը²,
- ✓ քրեական վարույթով իրավական օգնություն ցույց տալու մասին միջազգային հարցման հիման վրա քննչական գործողություն կատարելու հանձնարարություն ստացած քննիչը³:

Այս կանոնից օրենսդիրը նախատեսել է երկու բացառություն, որոնք թելադրված են համապատասխան քննչական գործողությունը քննիչի կողմից կատարելու օբյեկտիվ անհնարինությամբ.

1/ մերկացմամբ զուգորդվող քննչական գործողությունը քննիչի հանձնարարությամբ կատարում է բժշկության բնագավառի ձեռնհաս փորձագետը⁴,

2/ անձին ազատությունից փաստացի զրկելու պահին անձնական խուզարկությունը կատարում է հետաքննիչը⁵:

Այսպիսով, ոչ միայն որոշակիացվել է օրենքի էական խախտմամբ ստացված տվյալներն անթույլատրելի ճանաչելու չափանիշներից մեկը⁶, այլև վերջ է դրվել իրավակիրառ պրակտիկայում երկար տարիներ արմատացած այն գործելակերպին, երբ նախաքննության ընթացքում առանձին քննչական գործողություններ (օրինակ՝ խուզարկությունը կամ առգրավումը) կատարվում էին հետաքննության մարմնի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը և 182-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 181-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 237-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը, 237-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետը:

աշխատակիցների կամ նույնիսկ այդպիսին չհանդիսացող անձանց (մասնավորապես՝ օպերատիվ աշխատակիցների) կողմից:

Առանձին կարգավորում է ստացել նաև քննչական գործողություններին փորձագետի մասնակցության հարցը: Նկատի ունենալով, որ փորձագետի կողմից քրեական վարույթին օժանդակելու ձևերից մեկն ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողության կատարմանը մասնակցելն է¹, քննիչը վերջինիս կարող է ներգրավել քննչական գործողության կատարմանը՝ նրա հատուկ գիտելիքների կամ հմտությունների օգտագործմամբ մասնագիտական օժանդակություն ստանալու նպատակով: Ընդ որում, պետք է նկատի ունենալ, որ, օրինակ՝ դիակի զննմանը կամ արտաշիրմանը պարտադիր չէ, որ մասնակցի բացառապես դատաբժշկական փորձաքննության կատարելու մասնագիտական հատուկ թույլտվություն կամ փորձ ունեցող փորձագետը: Բավարար է, որ նա համարվի համապատասխան բնագավառում հատուկ գիտելիքներ կամ հմտություններ ունեցող ձեռնհաս փորձագետ²: Միաժամանակ Օրենսգիրքը սպառիչ թվարկել է այն քննչական գործողությունները, որոնց կատարմանը փորձագետի մասնակցությունը պարտադիր է³:

Քննչական գործողության կատարմանը քննիչը կարող է ներգրավել նաև հետաքննության մարմնի աշխատակիցներին, եթե դա անհրաժեշտ է այդ գործողության բնականոն ընթացքն ապահովելու համար: Քննիչի այս իրավասությունը համապատասխանում է հետաքննության մարմնի՝ ապացուցողական և վարութային այլ գործողությունների կատարմանը օժանդակելու լիազորությանը⁴: Այդ աջակցությունը կարող է անհրաժեշտ լինել, օրինակ՝ դեպքի վայրի զննության ժամանակ այն պահպանելու, շենքում կամ շինությունում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

² Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի 5-րդ մասը կամ 240-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

խուզարկություն կատարելու դեպքում այնտեղ անձանց մուտքը և ելքը վերահսկելու, փորձարարության ժամանակ մեղադրյալի հնարավոր փախուստը կանխելու, արտաշիրման դեպքում դրան խոչընդոտելու փորձերը խափանելու համար և այլն:

Օրենսգիրքն էապես նվազեցնելով վարության գործողությունների կատարմանը ընթերակայի մասնակցության դեպքերը¹, այդուհանդերձ, չի բացառել այդ հնարավորությունը: Միաժամանակ քննչական գործողություններին ընթերակայի մասնակցության համար սահմանված պայմաններից հետևում է², որ այն վերածվել է պահեստային տարբերակի: Այսպիսով, ընթերակայի մասնակցությունը քննչական գործողություններին ոչ թե կանոն է, այլ խիստ բացառություն, որին կարելի է դիմել միայն ծայրահեղ դեպքերում:

Քննչական գործողությունների կատարման առավել առանցքային կանոնները վերաբերում են դրանց *մասնակիցների իրավունքների պաշտպանությանը*³: Այս կարգավորումները բխում են քրեական վարույթի առանձին սկզբունքներից կամ ընդհանուր այլ դրույթներից: Այսպես.

- Քննչական գործողություն կատարելու ժամային սահմանափակումը և դրանից հատուկ պայմանով արվող բացառությունը, այն է՝ ակնկալվող ապացույցի կորստի կամ վնասման վտանգը, ուղղակիորեն թելադրված են վարույթի ընթացքում հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունն ապահովելու գաղափարով⁴: Այս չափանիշով Օրենսգիրքը կոնկրետացրել է նախկինում կիրառվող «անհետաձգելի դեպք» անորոշ և առաձգական հասկացությունը, որը հնարավորություն էր տալիս որպես այդպիսին գնահատել ցանկացած սուբյեկտիվ շարժառիթ կամ պատճառ:

¹ Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 190-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 214-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 215-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 211-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերը:

Այսուհետ կա միայն մեկ իրավաչափ նպատակ, որը կարող է արդարացնել գիշերային ժամերին, մասնավորապես՝ դեպքի վայրի զննություն կամ բնակարանի խուզարկություն կատարելու միջոցով առանձին անձանց կամ նույնիսկ որոշակի խմբի հանգստի իրավունքի սահմանափակումը:

➤ Քննչական գործողությունը սկսելուց առաջ դրա մասնակիցներին որոշակի տեղեկատվություն տրամադրելը և առանձին իրավական հարցեր բացատրելն անմիջականորեն կապված է վարույթին ներգրավված անձանց պարզաբանումներ տալու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի ընդհանուր պարտականության հետ¹: Քննչական գործողության բնույթը, նշանակությունը, կատարման կարգը բացահայտելը, դրա մասնակիցների իրավունքները և պարտականությունները պարզաբանելը կոնկրետ անձի համար ոչ միայն կանխատեսելի են դարձնում քննիչի կամ քննչական գործողությանը մասնակցող այլ անձանց վարքագիծը, այլև թույլ են տալիս այս կամ այն հարցի կապակցությամբ ձևավորել ու ներկայացնել իր իրավունքների և իրավաչափ շահերի առավել արդյունավետ պաշտպանությանը միտված դիրքորոշում, օրինակ՝ խուզարկության կամ առգրավման դեպքում կամովին հանձնել պահանջվող առարկաները կամ փաստաթղթերը, առարկել քննիչի կամ քննչական գործողության այլ մասնակցի գործողությունների դեմ, իր կողմից կարևորվող հանգամանքների վերաբերյալ գրառումներ կատարել արձանագրության մեջ և այլն:

➤ Քննչական գործողության կատարման ընթացքում դրա մասնակցի անձեռնմխելիությունը չխախտելու, նրա պատիվն ու արժանապատվությունը հարգելու, ինչպես նաև կյանքը և առողջությունը չվտանգելու կանոնները կոչված են իրացնելու ինչպես սահմանադրական կարգի հիմունքները², Սահմանադրությամբ հռչակված մարդու հիմնական իրավունքները և

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 148-րդ հոդվածը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածը:

ազատությունները¹, այնպես էլ անձի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության վարությամբ սկզբունքի պահանջները²: Այս արգելքները բացարձակ են և դրանցից որևէ բացառություն կամ վերապահում չի թույլատրվում: Իհարկե, դա չի նշանակում, որ անձի անձնական անձեռնմխելիությանը որևէ միջամտություն չի կարող լինել, քանզի որոշ քննչական գործողությունների էությունը (օրինակ՝ անձնական խուզարկությունը կամ քննումը) ողջամտորեն հենց դա է ենթադրում: Մակայն նույնիսկ այդ դեպքում համապատասխան միջամտությունը պետք է ունենա իրավաչափ նպատակ, իսկ կոնկրետ իրավունքի սահմանափակումը՝ համաչափ լինի այդ նպատակին: Մասնավորապես՝ եթե անձնական խուզարկությունը կատարվում է այն հիմքով, որ անձի մոտ գտնվող իրերում (օրինակ՝ պայուսակում) կա ենթադրյալ հանցագործությանն առնչվող առարկա (օրինակ՝ հափշտակված նկար կամ հագուստ), ապա որոնողական գործողությունները չեն կարող տարածվել նրա մարմնի վրա: Այսինքն՝ իրավունքի սահմանափակման հնարավորությունը երբեք չպետք է ընկալվի որպես դրա խախտման թույլտվություն:

- Որպես վերոնշյալ կանոնի մասնավոր դրսևորում՝ Օրենսգիրքը հատուկ կարգավորումներ է նախատեսում մերկացմամբ զուգորդվող քննչական գործողությունների համար: Այս իրավիճակների կապակցությամբ սահմանված է երկու արգելք՝ այդպիսի քննչական գործողությունը տեսաձայնագրելը, տեսագրելը կամ լուսանկարելը և դրա կատարմանը հակառակ սեռի անձանց ներկա գտնվելը: Վերջինի հետ կապված օրենսդիրը նախատեսել է միայն մեկ բացառություն, ըստ որի՝ մերկացմամբ զուգորդվող քննչական գործողությունը կարող է կատարվել հակառակ սեռի անձի կողմից,

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 23-րդ, 25-րդ և 26-րդ հոդվածները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 8-րդ և 9-րդ մասերը:

Եթե նա բժշկության բնագավառի ձեռնհաս փորձագետ է¹, ինչը բարոյական և հոգեբանական մակարդակում եթե չի չեզոքացնում, ապա գոնե նվազեցնում է այդ երևույթի բացասական ընկալման աստիճանը: Այս կանոնը գործնականում պատշաճ կիրառելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե որ դեպքում է գործողության կատարումը համարվում մերկացմամբ զուգորդվող: Այդպիսին կարող է լինել մարդու մարմնի այն հատվածը, որի համար սովորաբար կամ որոշակի իրավիճակում ողջամտորեն ենթադրվում է հագուստի առկայություն՝ համընդհանուր ճանաչված հասարակական համակեցության կանոններին համապատասխան: Նույն չափանիշը կգործի նաև այն դեպքում, երբ մարդու մարմնի որևէ մասը մշտապես կամ առավելապես հագուստով ծածկված է կրոնական համոզմունքների ուժով: Այսպիսով, վերոնշյալ դրույթներով մարդու արժանապատվությունը հարգելուն ուղղված բարոյական մի շարք նորմերի տրվել է օրենսդրական պաշտպանություն:

- Քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում անձի հիմնական իրավունքների պաշտպանությունը երաշխավորող կանոնների շարքում ամրագրված է նաև օրենքով պահպանվող գաղտնիքի հրապարակման արգելքը: Այն հավասարապես վերաբերում է թե քննիչին, և թե քննչական գործողության մյուս մասնակիցներին: Քննարկվող կանոնի հիմքում ընկած են ինչպես սահմանադրական կարգավորումները², այնպես էլ Օրենսգրքի այլ ընդհանուր դրույթները³: Օրենքով պահպանվող են հանդիսանում անձին վերաբերող այնպիսի տեղեկություններ, ինչպիսին են նրա մասնավոր և ընտանեկան կյանքին առնչվող տվյալները, բժշկական, նոտարական, բանկային և հարակից գաղտնիք⁴ պարունակող տեղեկությունները, ինչպես

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 237-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 168-րդ և 170-րդ հոդվածները:

⁴ Բանկային և հարակից գաղտնիքի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 57-րդ կետում:

նաև առևտրային կամ փաստաբանական գաղտնիքը: Նշված տվյալները հրապարակելու արգելքը նշանակում է, որ քննչական գործողության մասնակիցը դրանք չպետք է որևէ եղանակով (բացահայտ կամ գաղտնի) հասանելի է դարձնի այն անձանց համար, ովքեր իրավունք չունեն հավաքել, տիրապետել և օգտագործել նման տեղեկատվություն:

Քննչական գործողությունների կատարման որոշ ընդհանուր կանոններ առանձնահատուկ երաշխիքներ են նախատեսում ***առանձին խոցելի խմբերի համար¹***: Ըստ այդմ, անչափահաս, անգործունակ կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի մասնակցությամբ կատարվող ցանկացած քննչական գործողությանը պարտադիր ներգրավվում է հոգեբան, իսկ նրա օրինական ներկայացուցիչն իրավունք ունի մասնակցելու այդ գործողություններին: Այս իրավակարգավորումից հետևում է, որ վերոնշյալ հավելյալ երաշխիքը սահմանելիս օրենսդիրը որպես չափանիշ է ընդունել ոչ թե անձի վարության լարգավիճակը, այլ նրան բնութագրող և մյուսներից տարբերակող օբյեկտիվ այլ հատկանիշ: Հետևաբար, այս նորմի տիրույթում կարող են հայտնվել և ձերբակալված անձը, և մեղադրյալը, և տուժողը, և վկան:

Մանկավարժի փոխարեն հոգեբանի ներգրավումը քրեական վարությամբ մասնավոր շահերի կարևորմանն ուղղված էական քայլ է, քանի որ հոգեբանն իր գիտելիքներով և ունակություններով կարող է առավել արդյունավետ նպաստել վերոնշյալ անձանց իրավունքների պաշտպանությանը: Մասնավորապես.

- ✓ ցուցմունք տալու հետ կապված քննչական գործողությանը (որպիսին համարվում են հարցաքննությունը, առերեսումը և ցուցմունքը տեղում ստուգելը²) մասնակցելիս հոգեբանը կարող է տալ հարցեր, ինչպես նաև ներկայացնել այդ գործողությանը վերաբերող մասնագիտական առաջարկներ (օրինակ՝ մինչև բուն քննչական գործողությունը սկսելը անձի հետ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 212-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 51-րդ կետը:

հոգեբանական կապ հաստատելու կամ քննիչի վարվելաձևի այլ դրսևորումների վերաբերյալ դիտարկումները),

- ✓ հոգեբանի առաջարկությամբ որոշվում են քննչական գործողության կատարման վայրը, տևողությունը և մասնակիցների շրջանակը,
- ✓ անչափահասին տրվելիք հարցերը քննիչը ձևակերպում և համաձայնեցնում է հոգեբանի հետ,
- ✓ ձերբակալվածի, մեղադրյալի կամ նրա պաշտպանի հարցերն անչափահասին տրվում են հոգեբանի հետ համաձայնեցնելուց հետո, ընդ որում՝ վերջիններս անչափահասի հետ անմիջական շփումներ ունենալ չեն կարող:

Հոգեբանին վերապահված այս հնարավորությունները հատկապես կարևորվում են բռնությամբ կատարված, ինչպես նաև սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցանքների վերաբերյալ վարույթներով, երբ հավելյալ անհրաժեշտություն կա կոնկրետ քննչական գործողության կատարման ընթացքում անչափահասին պաշտպանել կրկնակի վիկտիմիզացիայից կամ մեղադրյալի հնարավոր վնասակար ազդեցությունից:

Ինչ վերաբերում է քննչական գործողություններին օրինական ներկայացուցչի մասնակցության իրավունքին, ապա դա նշանակում է, որ պատշաճ ծանուցված լինելու դեպքում¹ նրա կողմից այդ հնարավորությունից չօգտվելը կամ իր վարութային պարտականությունները կատարելուց հրաժարվելը ինքնին չի կարող համապատասխան քննչական գործողությունը չկատարելու կամ այն հետաձգելու հիմք հանդիսանալ:

Նույն տրամաբանությամբ Օրենսգիրքը ֆիզիկական կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձանց մասնակցությամբ քննչական գործողության կատարումը հնարավոր է համարում միայն ձեռնհաս բժշկի գրավոր թույլտվությամբ

¹ Ծանուցման պատշաճության մասին տես՝ Օրենսգրքի 153-րդ հոդվածը:

կամ նրա ներկայությամբ, իսկ խլություն կամ համրություն ունենալու դեպքում՝ միայն հատուկ թարգմանչի ներգրավմամբ¹:

Տեխնիկական միջոցների կիրառումը քննչական գործողություններին վերաբերող այն ընդհանուր կանոններից է, որը տարածվում է գրեթե բոլոր գործողությունների վրա: Այս առումով մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում քննչական գործողությունների պարտադիր տեսաձայնագրման պահանջը², ինչն Օրենսգրքի էական նորամուծություններից մեկն է: Այս կանոնից նախատեսված են միայն հազվադեպ հնարավոր բացառություններ, որոնք ի տարբերություն նախկին կարգավորումների, այլևս չեն կարող կախված լինել քննիչի կամ քննչական գործողությանը մասնակցող այլ անձանց ցանկությունից կամ իրավիճակային նպատակահարմարությունից: Իր հերթին դա նշանակում է, որ պահանջի պատշաճ կատարումն ապահովելու համար քննչական մարմինները պետք է հազեցած լինեն անհրաժեշտ քանակի և որակի տեխնիկական միջոցներով, ինչպես նաև դրանք կիրառող և սպասարկող անձնակազմով:

Տեսաձայնագրումից բացի Օրենսգիրքը քննչական գործողության կատարման ընթացքում նախատեսում է տեխնիկական մեկ այլ միջոցի՝ տեսակապի կիրառման հնարավորություն: Մակայն ի տարբերություն առաջինի, օրենսդիրը դրա գործածումը դիտարկում է որպես բացառություն, այլ ոչ թե կանոն՝ թվարկելով այն բացառիկ դեպքերը, երբ քննչական գործողությունը կարելի է կատարել առանց կոնկրետ անձի ֆիզիկական ներկայության³: Այս դեպքում ևս մանրամասն նկարագրված են նշված տեխնիկական միջոցի օգտագործման պահանջները և պայմանները⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 213-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 214-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 214-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 214-րդ ռեդակցիայի 7-9-րդ մասերը:

Ինչպես տեսաձայնագրման, այնպես էլ տեսակապի կիրառման դեպքում սահմանվում է ապացույցի լավորակության չափանիշ, այն է՝ տվյալ քննչական գործողության արձանագրությունը չի կարող ապացուցման գործընթացում օգտագործվել առանց տեսաձայնագրության էլեկտրոնային կրիչի¹: Միաժամանակ նկատի ունենալով, որ վերջինս համարվում է քննչական գործողության արձանագրության հավելված², Օրենսգիրքն արգելում է այն օգտագործել առանց համապատասխան արձանագրության³:

Անդրադառնալով *քննչական գործողության արձանագրություններին*, հարկ է նկատել, որ դրանց բովանդակությունը տարբերակվում է կանխված համապատասխան գործողությունը տեսաձայնագրելու հանգամանքից: Ըստ այդմ, եթե քննչական գործողությունը տեսաձայնագրվել է, ապա ընդհանուր պահանջների պահպանմամբ⁴ կազմված արձանագրությունում նշվում են միայն տվյալ գործողության էությունը, հակիրճ բովանդակությունը և հիմնական արդյունքները: Տրամաբանորեն, տեսաձայնագրմամբ ամրագրվում են նաև վերաբերելի մյուս տեղեկությունները, ինչպես նաև գործողությունների կատարման փաստը⁵: Իսկ այն բացառիկ դեպքերում, երբ քննչական գործողությունը կատարվել է առանց տեսաձայնագրման, դրա արձանագրությունը պարտադիր պետք է պարունակի անհամեմատ ավելի մեծ ծավալի և ստուգելի տեղեկություններ⁶:

ԳԼՈՒԽ 29. ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 214-րդ հոդվածի 5-րդ և 10-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 216-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 216-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 215-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 215-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Օրենսգրքի այս գլխում մանրամասն կանոնակարգված են մինչդատական վարույթում բոլոր 12 քննչական գործողությունների կատարմանը վերաբերող հարցերը: Բացառություն է կազմում միայն դեպոնացման ընթացակարգով կատարվող հարցաքննությունը¹: Միաժամանակ հաշվի առնելով, որ որոշ քննչական գործողություններ միատիպ չեն (օրինակ՝ հարցաքննությունը, ճանաչումը, խուզարկությունը) և դրանց առանձին տեսակների կարգավորումը ենթադրում է նույնական նորմերի կիրառում, օրենսդիրը վերջիններիս համար սահմանել է ընդհանուր պայմաններ²: Բացի այդ, հիմք ընդունելով այն դրույթը, որ առանձին քննչական գործողությունների համար Օրենսգրքով կարող են նախատեսվել դրանց արձանագրություններին ներկայացվող հատուկ պահանջներ³, այս գլխում տեղ են գտել նաև այդպիսի հոդվածներ⁴:

Հարցաքննությունը.

Այս քննչական գործողության կատարման կարգին վերաբերող հիմնական նորամուծությունն այն է, որ հարցաքննությունը սկսվում է ցանկացած կարգավիճակով հարցաքննվողին հարցեր տալով, այլ ոչ թե տվյալ վարույթով նրան հայտնի ամեն ինչ պատմելու առաջարկով: Նշված կարգվորումը տրամաբանական է այն առումով, որ հարցաքննությունները գերակշռող մեծամասնությամբ տեղի են ունենում քննիչի նախաձեռնությամբ և ողջամտորեն ենթադրվում է, որ վերջինս կոնկրետ անձին հարցաքննության հրավիրելուց արդեն իսկ ունի նրան տրվելիք հարցեր, որոնցով պարզաբանման ենթակա հանգամանքները վարույթի համար կարևոր են:

Թեև հարցաքննության հրավիրելու վերաբերյալ ծանուցագրում նշվում են տվյալ վարույթի նախաձեռնման հիմքում դրված փաստը և դրա իրավական

¹ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 41-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 217-րդ, 229-րդ և 234-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 215-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 223-րդ և 238-րդ հոդվածները:

գնահատականը¹, սակայն դա ամեննից չի նշանակում, որ հարցաքննվողը (օրինակ՝ վկան) տիրապետում է վարույթի համար նշանակություն ունեցող տեղեկատվությանը կամ ի սկզբանե պատկերացնում է, թե հատկապես ինչն է հետաքրքրում քննիչին: Հակաարդյունավետ կլինի նաև անձին հրավիրել հարցաքննության միայն նրա համար, որպեսզի պարզվի, թե նա վարույթի հետ կապված տեղեկատվություն ունի, թե ոչ, հատկապես, որ դրա համար կա օրենքով նախատեսված այլ, անհամեմատ ավելի արդյունավետ գործիքակազմ²:

Իսկ եթե հարցաքննվելու նախաձեռնությունը գալիս է կոնկրետ անձից, ապա վերջինս համապատասխան խնդրանքի մեջ պետք է առնվազն ընդհանուր գծերով նկարագրի իր կողմից բացահայտման ենթակա հանգամանքները, ինչը դարձյալ քննիչին թույլ է տալու հարցաքննությունը սկսել որոշակի հարցերից: Էականն այն է, որ հարցերին պատասխանելուց հետո հարցաքննվողը միշտ հնարավորություն ունի հայտնել նաև այն տեղեկությունները, որոնք նրա կարծիքով կարող են նշանակություն ունենալ վարույթի համար:

Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, հստակ կարգավորում է ստացել նաև հարցաքննությանը մասնակցող այլ անձանց կողմից հարցեր տալու հնարավորությունը և հաջորդականությունը: Վերջիններս հարցաքննվողին իրավունք ունեն հարցեր տալ միայն քննիչի հարցերն ավարտվելուց հետո³: Այս ձևակերպմամբ Օրենսգիրքն ապահովում է քննիչի կողմից կատարվող հարցաքննության ամբողջականությունը և ներքին տրամաբանությունը, ինչպես նաև երաշխավորում, որ նշված քննչական գործողությանն այլ անձանց մասնակցությունը բացասաբար չանդրադառնա դրա նպատակային նշանակության և արդյունավետության վրա:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը:

² Տես՝ Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, 15-րդ և 16-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 217-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

Հարցաքննության կարևոր ընդհանուր պայմաններից մեկը դրա կատարման վայրն է: Որպես կանոն հարցաքննությունը կատարվում է նախաքննության կատարման վայրում, այսինքն՝ հարցաքննության հրավիրված անձը պետք է ֆիզիկապես ներկա լինի քննչական մարմնի վարչական շենքում: Սակայն օրենսդիրը բացառության կարգով հարցաքննության իրականացումը հնարավոր է համարում հարցաքննվողի գտնվելու վայրում¹, եթե վարույթն իրականացնող մարմին նրա ներկայանալն անհնար է հարգելի պատճառով²:

Այս կարգավորումը չի հակասում տեսակապի միջոցով իրականացվող հարցաքննությանը, քանի որ դրա կատարման հիմքերն ավելի է լայն են³: Բացի այդ, որոշ դեպքերում դրանք կարող են լրացնել միմյանց, օրինակ՝ վարակիչ հիվանդություն ունեցող անձի հարցաքննությունը նրա գտնվելու վայրում անցկացնելու անհնարինության դեպքում կկատարվի տեսակապի միջոցով:

Այդուհանդերձ, պետք է նկատի ունենալ խիստ կարևոր մի հանգամանք. եթե հարցաքննության կատարման վայրն անձի բնակարանն է, ապա քննիչն այնտեղ կարող է մուտք գործել կամ դատարանի որոշմամբ, կամ տվյալ անձի համաձայնությամբ⁴:

Հարցաքննությանը վերաբերող էական կարգավորումներից մեկն էլ կապված է դրա ընթացքում որոշակի ապացույցներ ներկայացնելու հետ: Օրենսգիրքը հնարավոր է համարում վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ պարզելու համար հարցաքննվողին ծանոթացնել այս կամ այն ապացույցի բովանդակությանը: Սակայն դա չի նշանակում, որ կոնկրետ առարկայի կամ փաստաթղթի ներկայացման փաստը փոխարինում է ճանաչմանը⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 217-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Հարգելի պատճառի բացատրությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 59-րդ կետում:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 214-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 217-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

Նախ, դա բխում է այն ընդհանուր պահանջից, որ նույն ընթացակարգի շրջանակներում կարելի է կատարել միայն մեկ քննչական գործողություն: Բացի այդ, բուն ճանաչմանը պետք է նախորդի հատուկ առարկայով ճանաչողի հարցաքննությունը¹: Ի վերջո, հարկ է նկատի ունենալ, որ ճանաչումն անթույլատրելի է, եթե ճանաչողը վարույթի շրջանակներում տեսել է ճանաչվող անձին կամ օբյեկտը²: Այսինքն՝ քննիչը մարտավարության տեսանկյունից պետք է հարցաքննության ընթացքում ապացույցների բացահայտմանը զգուշավոր մոտեցում ցուցաբերի, քանի որ վարութային այդ հնարքից օգտվելու դեպքում հարցաքննվողին ցույց տրված առարկան կամ փաստաթուղթը չի կարող հետազայում նրան ճանաչման ներկայացնել:

Վկայի հարցաքննության առանձնահատկություններն առավելապես կապված են այս քննչական գործողությանը նրա փաստաբանի մասնակցության հետ: Ի սկզբանե քննիչը պարտավոր է ծանուցագիր ուղարկելուց վկային տեղեկացնել նրա իրավունքների և պարտականությունների³, ներառյալ՝ փաստաբանի մասնակցությամբ հարցաքննվելու իրավունքի մասին⁴: Միաժամանակ վկան զգուշացվում է, որ հարցաքննությանն առանց փաստաբանի ներկայանալու դեպքում այն չի հետաձգվի, եթե նա ցանկանա փաստաբան ունենալ⁵:

Այդուհանդերձ, նույնիսկ այս պարագայում Օրենսգիրքը նշված կանոնից բացառություն է նախատեսում, սահմանելով, որ վկան կարող է փաստաբան հրավիրելու հիմքով հարցաքննության հետաձգում խնդրել, եթե գտնում է, որ փաստացի կասկածվում է հանցագործության մեջ⁶: Մասնավորապես՝ դա կարող է տեղի ունենալ, երբ որպես վկա հրավիրված անձը հարցաքննության ընթացքում իրեն տրված հարցերից ենթադրում է, որ իր նկատմամբ ըստ էության քրեական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 229-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 229-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 218-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

հետապնդում է իրականացվում: Նման պայմաններում հարցաքննությունն առանց փաստաբանի շարունակելը կարող է հանգեցնել վկայի ցուցմունքի անթույլատրելիության¹:

Հարցաքննության ընթացքում վկայի փաստաբանի վարույթային հնարավորությունները մեծ չեն: Նա կարող է վկայի կարգավիճակի հետ կապված կարճատև խորհրդատվություն տալ, այդ թվում՝ պարզաբանել, որ վկան իրավունք ունի չհայտնել այնպիսի տեղեկություններ, որոնք իր կարծիքով հետագայում ողջամտորեն կարող են օգտագործվել կամ մեկնաբանվել ի վնաս իրեն, իր ամուսնու կամ մերձավոր ազգականի², ինչպես նաև վկային տեղեկացնել հարցաքննությանն իր մասնակցության նպատակի և սահմանների վերաբերյալ: Մասնավորապես, որ փաստաբանն իրավունք չունի վկային հուշել հարցի պատասխանը կամ մեկնաբանել այն, իսկ հարցեր կարող է տալ միայն քննիչի թույլտվությամբ: Միաժամանակ, փաստաբանի հայտարարությունները պարտադիր ներառվում են արձանագրության մեջ, եթե դրանք վերաբերում են հարցաքննության ընթացքում վկայի իրավունքները խախտող հարցեր տալուն կամ այդպիսի գործողություններ կատարելուն³:

Վկայի հարցաքննության առանձնահատկություններից մեկն էլ կապված է նրա կարգավիճակի հնարավոր երկակիության հետ: Գործնականում քիչ չեն դեպքերը, երբ կոնկրետ վարույթով վկա հանդիսացող անձը տվյալ վարույթին առնչվող մեկ այլ վարույթում ունենում է մեղադրյալի կարգավիճակ կամ արդեն դատապարտված է լինում օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Որպեսզի նման դեպքերում հակասական իրավիճակներ չառաջանան և անձը հնարավորություն ունենա լիարժեք պաշտպանել իր իրավաչափ շահերը, Օրենսգիրքը սահմանում է, որ այդպիսի վկայի հարցաքննությունը պետք է կատարվի մեղադրյալի հարցաքննության կանոններով⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 65-րդ հոդվածը, Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 218-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 218-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

Փորձագետի հարցաքննությունն այս քննչական գործողության լիովին նոր տարատեսակ է: Դրա հիմքում նախ և առաջ ընկած է Օրենսգրքի մեկ այլ նորամուծություն, ըստ որի՝ փորձագետի ցուցմունքը դիտվում է որպես ինքնուրույն ապացույց¹:

Ի տարբերություն վկայի, փորձագետի հարցաքննության առարկան բավականին նեղ է և կապված է բացառապես նրա հատուկ գիտելիքների կամ հմտությունների կիրառման հետ²: Դա նշանակում է, որ փորձագետը կարող է հարցաքննվել միայն եզրակացություն կամ կարծիք տալուց կամ որևէ վարութային գործողության կատարմանը մասնակցելուց հետո:

Միաժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ անթույլատրելի է փորձագետի հարցաքննությամբ շրջանցել լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելը, քանզի դրա հիմքերը միանգամայն այլ են³: Այսինքն՝ փորձագետը կարող է կանչվել հարցաքննության, երբ նրա տված եզրակացությունն ըստ էության հիմնավորված է, լրիվ և որոշակի է, դրա կապակցությամբ չկան մասնագիտական տարակարծություններ, փորձաքննության ընթացքում օգտագործվել են միայն թույլատրելի ապացույցներ, ինչպես նաև պահպանվել է փորձաքննության կատարման կարգը, սակայն առաջացել է նրա ներկայացրած եզրակացության կամ կարծիքի ճշգրտման կամ պարզաբանման անհրաժեշտություն:

Ինչ վերաբերում է ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողության կատարմանը մասնակցելուց փորձագետի ընկալված փաստերին, ապա դրանք կարող են խիստ բազմազան լինել՝ կախված ապացուցողական գործողության տեսակից (օրինակ՝ դեպքի վայրի զննություն կամ արտաշիրմում) կամ դրա ընթացքում փորձագետի կատարված գործողություններից (օրինակ՝ քննման ժամանակ անձի մարմնի տեսողական ուսումնասիրությունը կամ դիակի զննումը): Ամեն դեպքում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը և 93-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

ապացուցողական կամ վարությային այլ գործողությանը փորձագետի մասնակցության նպատակը, այն է՝ հատուկ գիտելիքների կամ հմտությունների օգտագործմամբ վարությին օժանդակելը, բացառում է փորձագետի հարցաքննությունը համապատասխան գործողության ընթացակարգի խախտումը հաստատելու կամ դրա հետևանքը վերացնելու միտումով:

Տուժողի հարցաքննության կարգը մեծամասամբ նման է վկայի հարցաքննությանը: Հիմնական տարբերությունը պայմանավորված է տուժողին և նրա լիազոր ներկայացուցչին¹ վերապահված իրավունքների ծավալով: Այսպես, ի տարբերություն վկայի, եթե փաստաբանի հետ հարցաքննությանը ներկայանալու իրավունքի մասին պատշաճ ծանուցված տուժողը հարցաքննության է ներկայացել առանց փաստաբանի, ապա քննիչը փաստաբան հրավիրելու հիմքով նրա հարցաքննությունը հետաձգելու որևէ պարտականություն չունի, անգամ եթե տուժողը գտնի, որ իրեն փաստացի կասկածում են հանցանք կատարելու մեջ²: Նման տարբերակումը բացատրվում է նրանով, որ վկան ավելի ռիսկային խմբում է, ավելի շատ է ենթարկվում իրավունքների ոչ իրավաչափ սահմանափակումների, հետևաբար, ավելի ուժեղ պաշտպանության կարիք ունի:

Հարցաքննությունների ժամանակ տուժողների նկատմամբ փաստացի քրեական հետապնդում իրականացնելու հավանականությունը, ուստի և դրանից բխող մտավախություններն ավելի քիչ են: Այդուհանդերձ, նույնիսկ այսպիսի կարգավորման պարագայում տուժողի իրավաչափ շահերի պաշտպանության արդյունավետ այլ միջոցները շարունակում են գործել, օրինակ՝ այդ դեպքում տուժողից ձեռք բերված տվյալները կարող են համարվել օրենքի էական խախտմամբ ստացված, հետևաբար, և ճանաչվել անթույլատրելի³:

¹ Լիազոր ներկայացուցչի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 31-րդ կետում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 150-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետը:

Ինչ վերաբերում է հարցաքննության ընթացքում տուժողի լիազոր ներկայացուցչի իրավունքներին, ապա դրանք մի փոքր ավելի լայն են, քան վկայի փաստաբանինը: Մասնավորապես՝ իր վստահորդին հարցեր տալու համար տուժողի լիազոր ներկայացուցիչը քննիչի նախնական թույլտվություն չպետք է ստանա: Թեև քննիչն իրավասու է հանել լիազոր ներկայացուցչի հարցերը, սակայն պարտավոր է դրանք ներառվել հարցաքննության արձանագրության մեջ¹: Այս տարբերությունը թերևս պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ տուժողը վարույթի մասնավոր մասնակից է, հանցագործությամբ իրեն պատճառված վնասի կապակցությամբ ունի պաշտպանության ենթակա շահեր, հետևաբար, և շահագրգռված է վարույթի ելքով:

Ինչպես և վկայի դեպքում, օրենսդիրը չի բացառել տուժողի կարգավիճակի հնարավոր երկակիությունը և նախատեսել է, որ միաժամանակ և տուժող, և մեղադրյալ հանդիսանալու դեպքում, տուժողը հարցաքննվում է միայն մեղադրյալի հարցաքննության համար սահմանված կանոններով: Միակ տարբերությունն այն է, որ այդ երկու կարգավիճակները տուժողը պետք է համատեղի նույն վարույթի շրջանակներում², այսինքն՝ նրա նկատմամբ պետք է կայացված լինի երկու առանձին որոշում՝ տուժող ճանաչելու մասին և քրեական հետապնդում հարուցելու մասին:

Մեղադրյալի հարցաքննությունն իր բովանդակությամբ ամենահագեցածը և ծավալունն է: Մեղադրյալի հարցաքննության առարկան բավականին կոնկրետացված է³: Բացի այդ, ի տարբերություն հարցաքննությունների մյուս տեսակների, նշված դեպքում օրենսդիրը քննչական այս գործողության կատարման ժամկետ է սահմանել⁴, ինչն ուղղակիորեն կապված է քրեական հետապնդում հարուցելու և մեղադրանք ներկայացնելու վարութային ժամկետների հետ⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 220-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 189-րդ և 190-րդ հոդվածները:

Մեղադրյալի հարցաքննության կարգը ներառում է նրա մի շարք իրավունքների իրացման երաշխիքներ: Մասնավորապես՝ մեղադրյալին տրամադրվում է նրա իրավունքների մասին գրավոր ծանուցում, նրան պարզաբանվում են լուրջություն պահպանելու կամ պաշտպանի ներկայությամբ ցուցմունք տալու իրավունքները, ինչպես նաև մինչև բուն հարցաքննությունը սկսվելը մեղադրյալը տեղեկացվում է, որ իր ցուցմունքը կարող է օգտագործվել որպես ապացույց¹:

Հարցաքննությանն առնչվող կարևորագույն նորամուծություններից մեկն այն է, որ ցուցմունք տալու ցանկություն հայտնելու դեպքում մեղադրյալը տեղեկացվում է ճիշտ ցուցմունք տալու պարտականության և նախազգուշացվում սուտ ցուցմունք տալու համար սահմանված պատասխանատվության մասին²: Այս կարգավորմամբ Օրենսգիրքը մեղադրյալին զրկել է սուտ ցուցմունք տալու նախկինում առկա, չարդարացված և անտրամաբանական արտոնությունից: Իրականում այս թվացյալ առավելությունն էական վնաս էր հասցնում ինչպես հանրային, այնպես էլ մասնավոր շահերին: Ստելու թույլտվությունը մեղադրյալին հնարավորություն էր տալիս վարույթի ամբողջ ընթացքում և, հատկապես, դատարանում չարաշահել պաշտպանության իր իրավունքը: Լինելով ի սկզբանե ոչ իրավաչափ միջոց, այն առավելապես օգտագործվում էր արդարադատության կամ այլ անձանց շահերին վնասելու նպատակով: Իր հերթին մեղադրյալի ցուցմունքի հնարավոր սուտ լինելու վերաբերյալ նախապաշարումը (իսկ հաճախ՝ նաև համոզմունքը) վարույթն իրականացնող մարմնին ներքուստ ետ էր պահում նրան հավատալու, այն պատշաճ կերպով ստուգելու ձգտումից, ինչի հետևանքով մեղադրյալի ցուցմունքը փաստացի ընկալվում և գնահատվում էր որպես թերարժեք, ուշադրության ոչ արժանի ապացույց կամ քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու միջոց:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 6-րդ և 9-րդ կետերը, ինչպես նաև 221-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 504-րդ հոդվածը:

Նոր մոտեցմամբ օրենսդիրն ըստ էության սահմանել է արդարադատությունը հարգելու, դրա հանդեպ պատասխանատու վերաբերմունք դրսևորելու կանոն՝ անկախ վարույթին ներգրավված անձի կարգավիճակից: Դրանով նաև լուրջ նախադրյալներ են ստեղծվել մեղադրյալի ցուցմունքի նկատմամբ անհրաժեշտ վստահություն ձևավորելու, անմեղության կանխավարկածի լույսի ներքո այն ստուգելու և պատշաճ հետազոտման ու վերլուծության հիման վրա գնահատելու համար:

Ի վերջո մեղադրյալի հարցաքննությունը դրա մյուս տարատեսակներից առանձնանում է նաև նրանով, որ Օրենսգիրքը սահմանափակում է նրա հետագա հարցաքննությունների առարկան¹: Դա նշանակում է, որ մեղադրյալի հարցաքննությունը պետք է նախապատրաստվի և անցկացվի այն նկատառմամբ, որ դրա ընթացքում տրված հարցերը լրացուցիչ հարցաքննության ընթացքում այլևս չեն կարող նույնությամբ կրկնվել կամ ձևականորեն վերախմբագրվել՝ առավել ձեռնտու պատասխաններ ստանալու, ինչպես նաև մեղադրյալի հայտնած դիրքորոշման փոփոխության հասնելու ակնկալիքով: Միաժամանակ մեղադրյալի համար ողջամտորեն կանխատեսելի է դառնում, որ իր յուրաքանչյուր հաջորդ հարցաքննություն կարող է պայմանավորված լինել միայն լրացուցիչ հանգամանքներ պարզաբանելու անհրաժեշտությամբ, այլ ոչ թե սուբյեկտիվ գործոններով կամ ոչ իրավաչափ մղումներով:

ձերբակալվածի հարցաքննության վրա առավելապես տարածվում են մեղադրյալի հարցաքննության կանոնները, սակայն այն ունի նաև միայն իրեն բնորոշ յուրահատկություններ: Նախ, որպես ձերբակալված կարող է հարցաքննվել միայն հանցանք կատարած լինելու անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով ազատությունից զրկված անձը²: Դրանից հետևում է, որ Օրենսգրքով նախատեսված մյուս հիմքերով ձերբակալված անձը կարող է հարցաքննվել միայն որպես մեղադրյալ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Հաշվի առնելով, որ վերոնշյալ հիմքով ձերբակալումը չի կարող տևել 72 ժամից ավելի, իսկ ձերբակալվածին պետք է մեղադրանք ներկայացվի, և նրա նկատմամբ համապատասխան խափանման միջոց կիրառելու հարցը լուծելու համար մեղադրյալը պետք է դատարան տարվի ոչ ուշ, քան ձերբակալման պահից 60 ժամվա ընթացքում¹, օրենսդիրը հատուկ կարգավորման է ենթարկել ձերբակալվածի հարցաքննությանը նախորդող որոշ հարաբերություններ՝ նպատակ հետապնդելով այդ կարճ ժամկետում ապահովել ինչպես վարույթի բնականոն ընթացքը, այնպես էլ ձերբակալվածի իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը:

Այսպես, իրացնելով փաստաբանի հետ հաղորդակցվելու իր իրավունքը², ձերբակալվածը կարող է մինչև հարցաքննությունը սկսվելը առանձին, խորհրդապահական կարգով և անարգել տեսակցել իր պաշտպանի հետ: Միննույն ժամանակ այդ տեսակցության տևողությունը կարող է սահմանափակվել, եթե քննիչն անհրաժեշտ է համարում ձերբակալվածի մասնակցությամբ կատարել վարույթային այլ գործողություններ, օրինակ՝ հարցաքննելուց հետո ձերբակալվածին ճանաչման ներկայացնել կամ նրան առերես հարցաքննել տուժողի հետ: Սակայն նույնիսկ նման հանգամանքները չեն բացառում ձերբակալվածի վերոնշյալ կարևոր իրավունքի բուն իրացումը, ուստի Օրենսգիրքը երաշխավորում է, որ պաշտպանի հետ տեսակցության տևողությունը չի կարող սահմանափակվել ավելի քան 2 ժամով³:

Նույն կերպ, եթե ձերբակալվածի հրավիրած պաշտպանը չի ներկայացել հարցաքննությանը, ապա այդ քննչական գործողությանը մասնակցում է քննիչի պահանջի հիման վրա ՀՀ փաստաբանների պալատի կողմից նշանակված պաշտպանը: Դրա հետ մեկտեղ, հաշվի առնելով ձերբակալվածի, իսկ հետագայում նաև մեղադրյալի համար պաշտպան հրավիրելու նախապատվությունն ու կարևորությունը, Օրենսգիրքն ընդգծված սահմանել է, որ այդ հանգամանքը որևէ կերպ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 110-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

չի խոչընդոտում նախկինում ներգրավված պաշտպանի մասնակցությունը վարույթին¹: Այլ կերպ ասած՝ անխուսափելի ժամկետային սահմանափակումների պայմաններում սա արտակարգ միջոց է, որի նպատակը ոչ թե հարցաքննության չներկայացած փաստաբանի հեռացումն է վարույթից, այլ ձերբակալված անձի իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքի պատշաճ ապահովումը:

Այսպիսով, վերոնշյալ իրավակարգավորումները դարձյալ կոչված են քրեական վարույթի ընթացքում երաշխավորել հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը²:

Ինչպես արդեն նշվել է, հարցաքննությունը դասվում է այն առանձնահատուկ քննչական գործողությունների շարքին, որոնց արձանագրությանը օրենսդիրը հատուկ պահանջներ է ներկայացնում: *Հարցաքննության արձանագրության* բովանդակությունը մեծամասամբ կախված է նրանից, թե ինչպես են ամրագրվել դրա ընթացքն ու արդյունքները:

Սովորական կարգով, այն է՝ տեսաձայնագրությամբ իրականացված հարցաքննության ամբողջ ընթացքը, ներառյալ՝ հարցաքննվողի ինքնությունը ստուգելը, նրա որոշ իրավունքներ և պարտականություններ պարզաբանելը, առաջադրված հարցերը, դրանց պատասխանները, ինչպես նաև հարցաքննության ընթացքում կատարված մյուս գործողություններն ամրագրվում են բացառապես տեսաձայնագրման եղանակով: Այս դեպքում կազմվում է հարցաքննության հակիրճ, այսինքն՝ միայն դրա էությունը և հիմնական արդյունքն արտացոլող արձանագրություն, որին կցվում է տեսաձայնագրության էլեկտրոնային կրիչը: Անհրաժեշտության դեպքում քննիչը այդ արձանագրությանը կարող է կցել նաև տեսաձայնագրության հիման վրա իր կողմից կազմված և ստորագրված ցուցմունքի թղթային վերձանումը: Եթե վերջինիս և տեսաձայնագրության բովանդակության միջև

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

լինեն անհամապատասխանություններ, ապա դրանց մասով վերձանումն ապացուցման գործընթացում չի կարող օգտագործվել¹:

Ինչ վերաբերում է այն բացառիկ իրավիճակներին, երբ հարցաքննությունը կատարվել է առանց տեսաձայնագրման, ապա դրա արձանագրությունը պետք է լիարժեք արտացոլի այդ քննչական գործողության ողջ ընթացքը և արդյունքները: Նման դեպքերում հարցաքննության ժամանակ կարող է առաջանալ նաև հավելյալ գործողություններ կատարելու անհարժեշտություն, օրինակ՝ հարցաքննվողը կարող է ցանկություն հայտնել իր ցուցմունքն արձանագրել անձամբ կամ ցուցմունքին ծանոթանալուց հետո հարցաքննության մասնակիցները կարող են դրա ճշտության և լրիվության կապակցությամբ իրենց նկատառումները շարադրել արձանագրության մեջ²:

Առերեսումը.

Առերեսման նպատակը նախաքննության ընթացքում ի հայտ եկած էական հակասությունները պարզելն է: Այս քննչական գործողությունը որոշակի առումով անհնար է, քանի որ պայմանավորված է երկու հանգամանքի միաժամանակյա գոյությամբ.

1/ դրան նախորդած առնվազն երկու անձի հարցաքննությունը,

2/ այդ անձանց ցուցմունքներում էական հակասության առկայությունը:

Եթե առաջին հանգամանքի համար այդ հարցաքննությունների կայացած լինելու փաստն ինքնին բավարար է (ընդ որում՝ անկախ նրանից, թե այդ անձինք ինչ կարգավիճակով են հարցաքննվել, բացառությամբ փորձագետի, քանզի նրա հարցաքննության առարկան յուրահատուկ է³), ապա երկրորդը մեծամասամբ կախված է հակասության առկայությունը և դրա էական լինելը գնահատելու՝ իրավասու սուբյեկտի հայեցողությունից: Այդպիսին առաջին հերթին հանդիսանում է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 223-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 223-րդ հոդվածի 1-6-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

քննիչը¹, ինչպես նաև կարող է լինել նրան համապատասխան հանձնարարություն տված հսկող դատախազը² կամ քննչական մարմնի ղեկավարը³:

Այդուհանդերձ, այդ հայեցողությունը բացարձակ չէ և սահմանափակված է Օրենսգրքի որոշ կարգավորումներով: Այսպես, «ցուցմունք» եզրույթից⁴ հետևում է, որ դրա բովանդակությունը պետք է պարունակի վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի վերաբերյալ տվյալներ, ունենա ապացուցողական արժեք: Այսինքն՝ անհրաժեշտ է, որպեսզի այն լինի որոշակի, վերաբերի կոնկրետ իրադարձության, գործողության կամ անգործության, հաստատի կամ հերքի ինչ-որ հանգամանք: Հետևաբար, ցուցմունքներում առկա հակասող տվյալները ևս պետք է համապատասխանեն այս չափանիշներին: Հենց դրանով է պայմանավորված, որ քննիչը առերեսվողներին տալիս է նրանց ցուցմունքներում առկա էական հակասությունները պարզաբանող հարցեր⁵:

Այստեղից հետևում է, որ առերեսման նպատակը վարույթի համար նշանակություն ունեցող կոնկրետ հանգամանքերին վերաբերող էական հակասությունները վերացնելը կամ առնվազն դրանց պատճառը բացահայտելն է (ինչը հետագայում թույլ կտա նաև հավուր պատշաճի գնահատել հակասող ցուցմունքներից յուրաքանչյուրը), այլ ոչ թե չհամընկնող դիրքորոշումներով անձանց իրենց պնդումները վերահաստատելու հնարավորություն ընձեռելը: Մասնավորապես՝ այդպես է լինում այն դեպքերում, երբ առերեսում է անցկացվում հանցանքին իր առնչությունը ժխտող, սակայն լռություն պահպանելու իրավունքից օգտված և ըստ էության ցուցմունք չտված մեղադրյալի ու նրան մեղադրող ցուցմունք տված տուժողի միջև:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 36-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 51-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 224-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Նույն կերպ վերոնշյալ նպատակից չի բխում առերեսումը որպես հերթապահ քննչական գործողություն կատարելը, երբ դրա արդյունքն օգտագործվում է ընդամենը որևէ վարկածի օգտին վկայող ապացույցների քանակն ավելացնելու համար, օրինակ՝ մեղադրյալը պնդել է իր ցուցմունքը, իսկ վկան՝ իրենը, սակայն հետևություն է արվում, որ վկայի ցուցմունքը հաստատվել է նաև առերեսման ընթացքում: Մինչդեռ այդ տրամաբանությամբ հավասարապես կարելի էր պնդել, որ առերեսմամբ հաստատվել է մեղադրյալի ցուցմունքը: Նման պրակտիկային վերջ դնելու համար պարզապես հարկավոր է առերեսման էությունը համարժեք ընկալել և հիշել, որ ապացույցները կշռում են, այլ ոչ թե հաշվում:

Օրենսգրքով նորովի կարգավորված այս քննչական գործողությունն ունի երկու առանձնահատկություն.

1/ մեղադրյալի և մեկ այլ անձի ցուցմունքներում էական հակասություններ լինելու դեպքում առերեսում կատարելն այլևս պարտադիր չէ,

2/ միմյանց հարցեր տալու համար առերեսվողներն այլևս քննիչի թույլտվությունը չպետք է ստանան:

Առաջինը պայմանավորված է նրանով, որ առերեսումը չի դիտվում որպես մեղադրյալի հակընդդեմ հարցման իրավունքի ապահովման միջոց¹: Հետևաբար, քննիչը քննության մարտավարությունը մշակելու հարցում ավելի մեծ ազատություն է ստանում, քանի որ կարողանում է որոշել ոչ միայն քննչական այդ գործողության կատարման ժամանակը, այլև դրա նպատակահարմարությունն ընդհանրապես:

Ինչ վերաբերում է երկրորդ նորամուծությանը, ապա Օրենսգիրքը պարզապես վերացրել է այդ անտրամաբանական և որևէ այլ շահով չարդարացված սահմանափակումը: Բանն այն է, որ առերեսվողի ցուցմունքը լսելուց հետո նրան հարց տալու անձի ձգտումը կամ ցանկությունը լիովին օրինաչափ և իրավաչափ է, քանզի դրանով անձը հնարավորություն է ստանում հավելյալ հիմնավորել իր ասածի ճշմարտացիությունը, ինչպես նաև հերքել կամ կասկածի տակ դնել իր հետ

¹ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 6-րդ գլխում:

առերեսվողի պնդումները՝ օժանդակելով նաև էական հակասությունները պարզաբանելու քննիչի ջանքերին: Այդ տրամաբանությունից ելնելով էլ Օրենսգիրքը նաև սահմանել է, որ քննիչի հարցերն ավարտվելուց հետո առերեսվողներին (դարձյալ առանց քննիչի թույլտվության) հարցեր կարող են տալ նաև հարցաքննության ժամանակ հարցեր տալու իրավունք ունեցող անձինք¹, որպիսիք են մեղադրյալի պաշտպանը, տուժողի լիազոր ներակայացուցիչը, վկայի փաստաբանը, օրինական ներկայացուցիչը և հոգեբանը: Բնականաբար, քննիչն իրավասու է հանել այն հարցերը, որոնք չեն վերաբերում էական հակասությունների պարզաբանմանը կամ կրկնվող են, սակայն պարտավոր է դրանք ներառել առեսման արձանագրության մեջ²:

Ցուցմունքը տեղում ստուգելը.

Այս քննչական գործողությունը նոր է օրենսդրական կարգավորման առումով, սակայն այն ծանոթ է իրավակիրառ պրակտիկային: Նախկինում ապացույցների ձեռք բերման և ստուգման այս միջոցի գոյությունն օբյեկտիվորեն պահանջված է եղել, սակայն օրենսդրական բացը ստիպել է իրավակիրառողին նշված գործողությունը կատարել դեպքի վայրի զննության կամ քննչական փորձարարության, իսկ երբեմն էլ՝ օրենքով չնախատեսված՝ դեպքի պարագաների վերականգնման անվան տակ: Ամեն դեպքում դա առաջացնում էր այդ ճանապարհով ձեռք բերված փաստական տվյալների անթույլատրելիության, հետևաբար, և դրանց կորստի ռիսկ:

Օրենսգիրքը ցուցմունքը տեղում ստուգելու իրավաչափությունն ապահովող մի շարք պահանջներ է սահմանում, որոնց անտեսումը կհանգեցնի այս քննչական գործողության կատարման ընթացակարգի խախտման:

Այսպես, առերեսման պես ցուցմունքը տեղում ստուգելը ևս ածանցյալ է հարցաքննությունից, քանի որ դրա նպատակն արդեն իսկ հարցաքննված անձի ցուցմունքի պարզաբանումն է: Ընդ որում, ոչ թե ցանկացած, այլ այնպիսի ցուցմունքի,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 224-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 224-րդ հոդվածի 2-րդ և 5-րդ մասերը:

որում ներկայացված փաստերը կապված են կոնկրետ վայրի հետ¹: Հետևաբար, չի կարելի ցուցմունքը տեղում ստուգելուն ուղղված գործողություններ կատարել առանց անձին պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում հարցաքննելու, օրինակ՝ երբ հանցանք կատարելուց անմիջապես հետո բռնված (այսինքն՝ այդ հիմքով ձերբակալված) անձը քննիչին բանավոր և առանց արձանագրման հայտնում է, թե որտեղ է կատարել իրեն վերագրվող արարքը: Այդ դեպքում, ելնելով ենթադրյալ հանցագործության հետքերի հայտնաբերման և ամրագրման հրատապությունից, քննիչը մինչև ձերբակալված անձին հարցաքննելը կարող է կատարել դեպքի վայրի զննություն, իսկ այդ քննչական գործողության արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով՝ դրան մասնակից դարձնել ձերբակալված անձին²:

Օրենսգիրքը հստակ նախատեսում է նաև այն գործողությունները, որոնք նախապես հարցաքննված անձը պետք է հաջորդաբար կատարի ցուցմունքը ստուգելու վայրում³: Նշված գործողություններն ըստ էության կազմում են ցուցմունքը տեղում ստուգելու բովանդակությունը, որով էլ այն տարբերվում է դեպքի վայրի զննությունից և փորձարարությունից:

Կարևոր է նաև նկատի ունենալ, որ օրենքը չի թույլատրում ցուցմունքների կոլեկտիվ ստուգում իրականացնել, եթե նույնիսկ մի քանի անձինք նույն հանգամանքների վերաբերյալ միանման տեղեկություններ են հայտնել⁴:

Զննումը

Այս քննչական գործողության գլխավոր բնութագրիչներից մեկը դրա վարությամբ հասկացության ամրագրումն է: Զննման նպատակի և տեսակների հետ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 3-րդ մասը: Թեև Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետի համաձայն՝ ձերբակալված անձը վարույթի մասնավոր մասնակից չի համարվում, սակայն տվյալ դեպքում իրավունքի շահը, այն է՝ համակողմանի նախաքննություն կատարելու անհրաժեշտությունը, լիովին արդարացնում է քննիչի վերոգրյալ վարքագիծը (տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 35-րդ հոդվածի 4-րդ մասը):

³ Տես՝ Օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

մեկտեղ Օրենսգիրքը սահմանել է նաև, որ այն իր էությամբ որոշակի օբյեկտների տեսողական ուսումնասիրություն է¹: Դա թույլ է տալիս զննումը հստակ տարանջատել դրան նմանվող կամ երբեմն վերջինիս անվան տակ իրականացվող քննչական այլ գործողություններից, օրինակ՝ խուզարկությունից, որը պասիվ վիզուալ դիտարկումից բացի ներառում է նաև ակտիվ որոնողական գործողություններ կատարելը²: Այս ճանապարհով օրենսդիրը արգելափակել է, մասնավորապես, դատարանի որոշում պահանջող թվային խուզարկությունը զննում կատարելու միջոցով շրջանցելու հնարավորությունը: Դա նշանակում է, որ էլեկտրոնային կամ մագնիսական կրիչն առանց դատարանի որոշման հնարավոր է ուսումնասիրել միայն արտաքին դիտարկմամբ՝ որևէ տեղեկություն չփնտրելով:

Զննմանը վերաբերող նորամուծություններից մեկն էլ այն է, որ բացի դեպքի վայրի սկզբնական զննության, բնակարանում ցանկացած այլ, այդ թվում՝ դեպքի վայր հանդիսացող բնակարանում հետագա զննումը, կարող է կատարվել միայն դատարանի որոշմամբ³: Նման իրավակարգավորման հիմքը ոչ միայն հիմնական իրավունքի⁴ և վարութային սկզբունքի⁵ իրացման անհրաժեշտությունն է, այլև այն հիմնարար գաղափարը, որ սեփականատիրոջ կամ օրինական տիրապեստողի տեսանկյունից բացարձակ էական չէ, թե իր բնակարան ինչ հատուկ գործողության կատարման նպատակով են մուտք գործում: Այլ կերպ ասած՝ մասնավոր և ընտանեկան կյանքի գաղտնիության և բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակման համար առաջնայինը դրա փաստն է, իսկ ձևն ունի ածանցյալ բնույթ, ուստի դատական երաշխիքը կոչված է ապահովել այս երկուսի միասնական իրավաչափությունը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 209-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետը և 226-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 32-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

Օրենսգիրքը հատուկ կարգավորել է հանրամատչելի համակարգչային ծրագրերի, համացանցային կայքերի, թվայնացված տվյալների զննությանը վերաբերող հարցերը, այդ թվում՝ հստակ սահմանել է այն գործողությունների շրջանակը, որոնք քննիչը և գործողության մյուս մասնակիցները պետք է կամ կարող են կատարել զննության այս նոր տեսակի իրականացման դեպքում¹:

Զննության արդյունքներով քննիչն իրավասություն է ստացել վերցնել ոչ միայն վարույթի համար ապացուցողական նշանակություն ունեցող առարկաներ, փաստաթղթեր կամ այլ օբյեկտներ, այլև ՀՀ օրենսդրությամբ շրջանառությունից հանված կամ ապօրինի շրջանառության մեջ գտնվող օբյեկտները՝ անկախ տվյալ վարույթին դրանց առնչությունից²: Այս պարտականության կատարումը տարածվում է այնպիսի օբյեկտների վրա, ինչպիսին են ռադիոակտիվ նյութերը, ռազմամթերքը, վտանգավոր քիմիական կամ կենսաբանական նյութերը, թմրամիջոցները և այլն:

Թեև այս քննչական գործողության կատարմանը նվիրված է առանձին հոդված, այդուհանդերձ, Օրենսգիրքը զննման իրականացումը հնարավոր է համարում նաև այլ քննչական գործողության կատարման ժամանակ: Դա կարող է տեղի ունենալ, օրինակ՝ խուզարկության կամ առգրավման ընթացքում հայտնաբերված կամ վերցված օբյեկտների նկարագրման դեպքում³: Սակայն հարկ է նկատի ունենալ, որ դա մեկ ընթացակարգի շրջանակներում երկու քննչական գործողության կատարում չի ենթադրում: Ելնելով կոնկրետ իրավիճակից, զննումը պարզապես դառնում է մեկ այլ քննչական գործողության բովանդակության օբյեկտիվորեն անբաժանելի մասը, որի արդյունքն էլ ամրագրվում է հենց դրա արձանագրության մեջ⁴:

Քննումը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 226-րդ հոդված 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 226-րդ հոդված 7-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 238-րդ հոդվածի 1-ին մասը կամ 239-րդ հոդվածի 11-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 226-րդ հոդված 8-րդ մասը:

Քննումն այն սակավաթիվ քննչական գործողություններից է, որն առավել ինտենսիվ է միջամտում մարդու անձնական անձեռնմխելիությանը: Այդ պատճառով անձի մարմնի վրա հանցագործության հետքերի կամ հատուկ նշանների առկայությունը պարզելուն ուղղված նույնիսկ տեսողական ուսումնասիրությունը պետք է կատարվի առանձնակի զգուշությամբ և նրբանկատությամբ՝ նրա պատիվն ու արժանապատվությունը նվաստացնող ցանկացած վարքագիծ բացառելու համար:

Նույն նկատառումներից ելնելով մերկացմամբ զուգորդվող քննումը պետք է կատարվի քննվողի հետ նույն սեռի քննիչի կողմից: Սակայն եթե այս պահանջի պահպանումը գործնականում հնարավոր չէ, ապա նշված քննչական գործողությունը քննիչի հանձնարարությամբ կատարվում է բժշկության բնագավառի ձեռնհաս փորձագետի կողմից: Նկատի ունենալով, որ քննչական գործողության արձանագրություն կազմելը մտնում է քննիչի բացառիկ իրավասության մեջ, այս դեպքում փորձագետը քննման արդյունքներն ամրագրում է այդ նպատակով հատուկ կազմված տեղեկանքում, որն էլ կցվում է քննիչի կազմած արձանագրությանը¹: Իսկ մերկացման հանգամանքը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է որոշվի հաշվի առնելով քննման ենթարկվողի անձնական առանձնահատկությունները (օրինակ՝ կրոնական համոզմունքները), ինչպես նաև կոնկրետ իրավիճակը (օրինակ՝ այդ պահին անձի կրած հագուստը):

Քանի որ քննման դեպքում անձի անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանփակումը հետապնդում է հանցագործության կանխման կամ բացահայտման նպատակ, օրենսդիրն այս քննչական գործողության կատարումը հնարավոր է համարում նաև ֆիզիկական հարկադրանքի կիրառման միջոցով, եթե անձը կամավոր չի կատարում քննիչի կամ փորձագետի հրահանգները: Սակայն նույնիսկ այդ դեպքում կիրառվելիք հարկադրանքը պետք է համապատասխանի իրավաչափության որոշակի պահանջների²:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

Թեև քննումը պարտադիր իրականացվում է փորձագետի մասնակցությամբ¹, այն կարող է կատարվել, եթե անձի մարմնի վրա հանցագործության հետքերի կամ հատուկ նշանների առկայությունը պարզելու համար դատական բժշկության բնագավառում հատուկ գիտելիքներ անհրաժեշտ չեն²: Այլ կերպ ասած՝ քննումը չի կարող փոխարինել փորձաքննությանը, օրինակ՝ չի կարող կատարվել անձի մարմնի վրա առկա վնասվածքի բնույթը պարզելու համար:

Փորձարարությունը

Այս քննչական գործողության բովանդակությունը բավականին յուրահատուկ է: Այն ենթադրում է որոշակի պայմաններում որևէ երևույթի վերարտադրություն և դիտարկում՝ դրա արդյունքն ուսումնասիրելու նպատակով:

Ապացույցի ձեռք բերման այս միջոցի բովանդակությունը կազմող փորձերի և այլ հետազոտական գործողությունների կատարումը կարող է ուղղված լինել երեք խումբ փաստերի ստուգմանը.

1/ որոշակի գործողություններ կատարելու կարողությունը (օրինակ՝ պատուհանից շինություն մուտք գործելը),

2/ որոշակի երևույթներ ընկալելու հնարավորությունը (օրինակ՝ ավտոմեքենայի համարանիշները տարբերակելը),

3/ որոշակի հանգամանքի առկայությունը կամ բացակայությունը (օրինակ՝ ձայնի արձակումով դուռը բացվելը):

Փորձարարության արդյունքի հավաստիության բարձր աստիճան ապահովելու համար անհրաժեշտ է երկու նախադրյալների միաժամանակյա ապահովում.

Ա/ կոնկրետ երևույթի վերարտադրության պայմանները պետք է առավելագույնս մոտ լինեն անցյալում օբյեկտիվ իրականության մեջ դրանց դրսևորմանը,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Բ/ որոշակի փորձերը և այլ հետազոտական գործողությունները հարկավոր է կատարել մեկից ավելի անգամ¹:

Վերոնշյալ հատկանիշների ամբողջությամբ էլ փորձարարությունը տարբերվում է նմանատիպ այլ քննչական գործողություններից, մասնավորապես՝ դեպքի վայրի զննությունից կամ ցուցմունքը տեղում ստուգելուց:

Հաշվի առնելով, որ փորձարարության ընթացքում անխուսափելիորեն պետք է վերարտադրվի այս կամ այն երևույթը կամ իրադարձությունը, քննիչի համար առաջնահերթ է դառնում այս քննչական գործողության մասնակիցների կյանքը և առողջությունը վտանգող գործողություններից ձեռնպահ մնալը, ինչպես նաև այդպիսի վտանգը չեզոքացնող պայմանների ստեղծումը²:

Ճանաչումը

Ինչպես և հարցաքննությունը ճանաչումը նույնպես ունի առանձին տեսակներ: Դա պայմանավորված է ինչպես ճանաչողների, այնպես էլ ճանաչման ներկայացվող անձանց և օբյեկտների բազմազանությամբ³:

Ճանաչում կատարելու նախապայմաններից մեկը ճանաչողին վաղօրոք հարցաքննելն է: Ընդ որում, այդ հարցաքննությունը պետք է ունենա հատուկ առարկա և վերաբերի ճանաչվող անձի կամ օբյեկտի այն հատկանիշներին, որոնցով հետագայում իրականացվելու է ճանաչումը:

Ճանաչման իրավաչափության մյուս պայմանը վերաբերում է ճանաչողի ցուցմունքի բովանդակությանը: Վարույթի հետագա փուլերում ճանաչման արդյունքները կարող են վիճարկվել, եթե հարցաքննվելիս անձը տվել է ճանաչվող անձի կամ օբյեկտի այնպիսի անորոշ կամ ընդհանրական նկարագրություն, որից

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 228-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 9-րդ մասը և 211-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 229-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

ողջամտորեն հնարավոր չէ դուրս բերել նույնացման համար անհրաժեշտ հատկանիշների ամբողջությունը¹:

Ճանաչումը չի համարվի իրավաչափ նաև դրա կրկնության դեպքում, երբ անկախ ճանաչման արդյունքից, նույն ճանաչողին երկրորդ անգամ ճանաչման է ներկայացվում նույն անձը կամ օբյեկտը, ինչպես նաև այն դեպքում, երբ ճանաչողը վարույթի ընթացքում արդեն իսկ տեսել է ճանաչվող անձին կամ օբյեկտը, օրինակ՝ երբ մինչև ճանաչումը վկայի հարցաքննության ժամանակ նրան ներկայացվել է հանցանքի կատարման մեջ կասկածվող անձի լուսանկարը կամ տուժողը մասնակցել է ենթադրյալ հանցագործության գործիք համարվող դանակի զննությանը:

Անձի ճանաչմանը վերաբերող հիմնական նորամուծություններից մեկն այն է, որ վերջինս կարող է կատարվել ոչ միայն արտաքին հատկանիշներով, այլև ֆունկցիոնալ առանձնահատկություններով (օրինակ՝ քայլվածքով) և ձայնով: Ընդ որում, այս երկու չափանիշներով ճանաչում իրականացնելու դեպքում ես պետք է պահպանվեն անձին ճանաչման ներկայացնելու բոլոր անհրաժեշտ պայմանները (սեռը, արտաքին տեսքը, անձանց քանակը և այլն)²:

Ի տարբերություն նախկին իրավակարգավորմամբ տրված անորոշ ձևակերպման, Օրենսգիրքը հստակեցրել է այն դեպքերը, երբ անձի անմիջական ճանաչումը կարող է փոխարինվել լուսանկարով ճանաչմամբ: Ավելին՝ նույն հիմքերով ճանաչումը կարող է կատարվել նաև տեսագրությունով, տեսաձայնագրությունով կամ ձայնագրությունով³:

Ինչ վերաբերում է այլ օբյեկտների ճանաչմանը, ապա նմանակը չունեցող կամ դժվար ձեռք բերվող առարկայի, ինչպես նաև մարդու դիակի և դրա մասերի ճանաչումից բացի, մեկ օբյեկտով ճանաչման են ներկայացվում նաև փաստաթուղթը,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 229-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 230-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 230-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

կենդանու դիակը կամ դրա մասերը: Դիակի կամ դրա առանձին մասերի ճանաչմանը պարտադիր մասնակցում է բժշկության բնագավառի ձեռնհաս փորձագետը¹:

Տեղեկատվության պահանջը

Այս նոր քննչական գործողության նպատակը քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող և օբյեկտիվորեն ձևավորված որոշակի տեղեկություններ (օրինակ՝ անձին սեփականության իրավունքով պատկանող անշարժ գույքերի վերաբերյալ ամփոփ տվյալները, օդանավի կամ գնացքի մեկնելու ճշգրիտ ժամանակը, որոշակի ֆիզիկական կամ քիմիական երևույթներին առնչվող հանգամանքները և այլն) ստանալն է այն դեպքերում, երբ դա հնարավոր չէ կամ անարդյունավետ է անել այլ ապացուցողական գործողության միջոցով: Պահանջվող տեղեկատվությունը պետք է գտնվի դրա հասցեատիրոջ իրավասության կամ տեղեկացվածության տիրույթում և չպետք է հանդիսանա որևէ անձի սուբյեկտիվ ընկալման, ենթադրության կամ մասնագիտական գործունեության առարկա:

Այսուհետ նման դեպքերում քննիչը գրավոր պահանջ է ներկայացնելու վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների վերաբերյալ տեղեկություններ ունեցող պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնին, իրավաբանական անձին կամ այլ կազմակերպությանը՝ նշելով նաև այն ժամկետը, որի ընթացքում անհրաժեշտ է ներկայացնել պահանջվող տեղեկատվությունը: Հայցվող տեղեկությունը պետք է տրամադրվի տեղեկանքի տեսքով, որն էլ հավելվածի ձևով հետագայում կցվում է տեղեկատվության պահանջի արձանագրությանը²:

Տեղեկատվության պահանջը որպես կանոն պարտադիր է դրա հասցեատիրոջ համար: Սակայն օրենսդիրը սահմանել է որոշակի դեպքեր, երբ դրա մերժումը թելադրված է ավելի բարձր շահի պաշտպանությամբ: Այսպես, նշված քննչական գործողության շրջանակներում հայցվող տեղեկությունները չեն տրամադրվում, եթե դա անհրաժեշտ է.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 231-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերը:

- օրենքով պահպանվող որևէ գաղտնիք (բանկային, բժշկական, առևտրային և այլն) պաշտպանելու համար,
- լրատվական գործունեություն իրականացնողի կամ լրագրողի տեղեկատվության աղբյուրը չբացահայտելու համար,
- առանձին փաստաթղթեր, առարկաներ կամ այլ նյութեր տրամադրելու ոչ իրավաչափ պահանջը մերժելու համար,
- իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականի դեմ տեղեկություններ տրամադրելուց ձեռնպահ մնալու իրավունքի իրացման համար¹:

Վերոնշյալ բացառություններն ուղղված են ոչ միայն մասնավոր շահերի պաշտպանությանը, այլև նպատակ են հետապնդում արգելափակել բոլոր այն հնարավոր դեպքերը, երբ տեղեկատվության պահանջը կօգտագործվի փաստացի այլ ապացուցողական գործողություններ կատարելու համար, օրինակ՝ հարցաքննության փոխարեն ֆիզիկական անձից կպահանջեն որոշակի փաստական հանգամանքների վերաբերյալ տեղեկություններ, առգրավման փոխարեն պետական մարմնից կամ իրավաբանական անձից կպահանջեն կոնկրետ առարկաներ կամ փաստաթղթեր, փորձաքննություն նշանակելու փոխարեն հատուկ գիտելիքներ ունեցող անձից կպահանջեն հետազոտության արդյունքներ և այլն:

Օրենսգիրքը տեղեկատվության պահանջի համար սահմանել է տարբեր ռեժիմներ: Այն տեղեկությունները, որոնք կարող են վերաբերել անձի մասնավոր կյանքին, թույլատրվում է ստանալ միայն հսկող դատախազի համաձայնությամբ²: Հարկ է նկատել, որ նշված տվյալների ստացման համար դատարանի որոշում այլևս չի պահանջվում, քանզի Սահմանադրությունը մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակման դեպքում նման բարձր նշաձող չի նախատեսում³, և մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ դատախազական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ և 34-րդ հոդվածները:

հսկողությունը կարող է այդ իրավունքի երաշխավորման պատշաճ միջոց հանդիսանալ:

Բացի այդ, առավել զգայուն բնույթ ունեցող և մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությանն ավելի ինտենսիվ միջամտություն ենթադրող առանձին տեղեկություններ կարող են ստացվել միայն որոշակի շրջանակի անձանց վերաբերյալ: Այսպես, հեռախոսային հաղորդակցությունն սկսելու պահին և դրա ընթացքում հաղորդակցվողների գտնվելու վայրը և նրանց տեղաշարժը պարզելու համար անհրաժեշտ տվյալները ենթակա են տրամադրման միայն այն դեպքում, երբ դրանք վերաբերում են մեղադրյալին կամ հանցանքի կատարման մեջ փաստացի կասկածվող անձին: Նույն տեղեկությունները տուժողի կամ վկայի նկատմամբ կարող են պահանջվել բացառապես նրա ցուցմունքի հավաստիությունը ստուգելու նպատակով¹:

Այսպիսով, տեղեկատվության պահանջը հնարավորություն է ընձեռում քննիչին պարզ և արդյունավետ ընթացակարգի միջոցով ձեռք բերել ապացույցներ, իսկ այդ քննչական գործողության իրավաչափության պայմանները երաշխավորում են դրա ազդեցության տիրույթում գտնվող անձանց իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը:

Առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը

Այս քննչական գործողությունը լիովին նոր երևույթ է քրեական վարույթում: Այն հնարավորություն է տալիս ցանկացած անձի, և առաջին հերթին վարույթի մասնավոր մասնակցին, քննիչին տրամադրել այնպիսի առարկաներ կամ փաստաթղթեր, որոնք նրա կարծիքով անհրաժեշտ է հետազոտել և օգտագործել ենթադրյալ հանցանքի քննության ընթացքում:

Օրենսգրքի կարգավորումից հետևում է, որ քննիչը չի կարող վարույթի մասնավոր մասնակցի ներկայացրած առարկան կամ փաստաթուղթը վարույթի նյութերին չկցել²: Դա բացատրվում է նրանով, որ մեղադրյալը, պաշտպանը և տուժողն ունեն վարույթի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 233-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ապացույցներ ներկայացնելու իրավունք¹։ Այս իրավունքի անվերապահ իրացումն ապահովելու օգտին է խոսում նաև այն հանգամանքը, որ վարույթի մասնավոր մասնակիցը այս կամ այն առարկան վարույթի նյութերին կցելու վերաբերյալ միջնորդություն, այսինքն՝ վարույթն իրականացնող մարմնին հատուկ խնդրանք չի ներկայացնում, որպեսզի սպասի դրա բավարարմանը կամ մերժմանը։

Առարկան կամ փաստաթուղթը ներկայացնելու փաստն ինքնին բավարար է, որպեսզի քննիչը կատարի այս քննչական գործողությունը։ Քանի որ ապացույցը հավաքվում է միայն քրեական վարույթի ընթացքում կատարվող ապացուցողական գործողության միջոցով², վարույթի մասնավոր մասնակցի՝ ապացույց ներկայացնելու իրավունքը կարող է իրացվել բացառապես այս եղանակով։ Քննարկվող դեպքում ապացույց է դառնում «առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը» քննչական գործողության արձանագրությունը³, իսկ ներկայացված կոնկրետ առարկան կամ փաստաթուղթը կցվում են դրան՝ որպես հավելված⁴։ Չի բացառվում, որ վերցված առարկան կամ փաստաթուղթը հետագայում նաև ճանաչվի իրեղեն ապացույց⁵։

Թեև այս քննչական գործողությունը առարկա կամ փաստաթուղթ ներկայացնողին տալիս է բավականին լայն հնարավորություններ, Օրենսգիրքն այդ իրավունքն իրացնող անձին առաջադրում է նաև որոշակի պահանջներ։ Այսպես, առարկան կամ փաստաթուղթը վարույթի նյութերին կցելիս քննիչը կազմում է համապատասխան արձանագրություն, որի մեջ ոչ միայն նկարագրում է ներկայացվածը, այլև շարադրում է տվյալ առարկան կամ փաստաթուղթը ձեռք բերելու հանգամանքների մասին անձի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը, 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը և 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը։

² Տես՝ Օրենսգրքի 103-րդ հոդվածը

³ Տես՝ Օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը։

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 216-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և 3-րդ մասը։

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 94-րդ հոդվածը։

պարզաբանումները¹: Դա հնարավորություն կտա քննիչին պատկերացում կազմել կոնկրետ անձի կողմից առարկան կամ փաստաթուղթը տիրապետելու իրավաչափության վերաբերյալ, ինչպես նաև նախանշել վարութային այն գործողությունները, որոնց միջոցով անհրաժեշտության դեպքում հնարավոր կլինի ստուգել առարկան կամ փաստաթուղթը ներկայացրած անձի պնդումների հավաստիությունը:

Թեև համապատասխան պարզաբանում տալը, որպես վարութային պարտականություն, ուղղակիորեն ամրագրված չէ, անձն առավել քան պետք է շահագրգռված լինի իր ներկայացրած ապացույցի վերաբերյալ մանրամասն և արժանահավատ բացատրություններ տալու հարցում, քանզի առարկայի կամ փաստաթղթի վերաբերյալ անհրաժեշտ և պատշաճ տեղեկատվություն չներկայացնելու պարագայում քննիչն իրավասու է որոշում կայացնել դրա անթույլատրելիության մասին²:

Բացի այդ, նշված քննչական գործողության կատարումը կարող է ենթարկվել սահմանափակման, եթե անձը պարբերաբար չարաշահում է վարութի նյութերին կցելու և հետագոտելու համար ապացույցներ ներկայացնելու իր իրավունքը³ (օրինակ՝ կանոնավոր կերպով ներկայացնում է առարկաներ կամ փաստաթղթեր, որոնք ընդգծված չեն առնչվում վարութի ընթացքում ապացուցման ենթակա փաստական հանգամանքներին կամ վարութի համար ակնհայտորեն չունեն որևէ նշանակություն):

Վերջապես անհրաժեշտ է նշել, որ հիշյալ քննչական գործողությունը այս կամ այն առարկան կամ փաստաթուղթը վարութին կցելու միակ միջոցը չէ: Անձը կարող է դա անել նաև այլ քննչական գործողության (օրինակ՝ հարցաքննության կամ զննության) կատարման ընթացքում: Այդ դեպքում ներկայացված օբյեկտի վերաբերյալ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 233-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 19-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

տեղեկությունները ներառվում են համապատասխան քննչական գործողության արձանագրության մեջ, իսկ վերցված առարկան կամ փաստաթուղթը կցվում է դրան¹:

Խուզարկությունը

Օրենսդրական կարգավորման մակարդակով առաջին անգամ ամրագրվել է, որ խուզարկությունը դա որոնողական գործողություն է, որի նպատակը որոշակի օբյեկտ կամ անձ հայտնաբերելն է²: Այս քննչական գործողության բնութագրումը թույլ է տալիս այն պարզորոշ տարանջատել նմանատիպ այլ գործողություններից, օրինակ՝ առգրավումից կամ զննությունից, ինչի շնորհիվ կարելի է ոչ միայն ճշգրիտ ընտրել և պլանավորել ենթադրյալ ապացույցի ստացման առավել արդյունավետ միջոցը, այլև կոնկրետ քննչական գործողության կատարման ընթացքում և արդյունքներով հավուր պատշաճի գնահատել դրա մասնակիցների դրսևորած վարքագծի իրավաչափությունը, այդ թվում՝ արձանագրության մեջ ամրագրված գրառումների կամ դիտողությունների հիմնավորվածությունը:

Խուզարկության ընդհանուր պայմաններից մեկն այն է, որ խուզարկության օբյեկտի օրինական տիրապետողը (սեփականատերը կամ օգտագործողը) կամ նրա ներկայացուցիչը կարող է մասնակցել այս քննչական գործողության կատարմանը: Ընդ որում՝ այդ իրավունքի իրացումն ապահովելու համար քննիչը նրան պետք է պատշաճ կարգով տեղեկացնի կատարվող խուզարկության մասին, և եթե վերջինս նման ցանկություն է հայտնել, ապա նրա մասնակցությունը պարտադիր է³: Բնականաբար, դա չի նշանակում, որ քննիչը պետք է շահագրգիռ անձին նախապես տեղյակ պահի կատարվելիք խուզարկության մասին, քանի որ դա երբեմն կարող է վտանգել քննչական գործողության արդյունավետությունը: Սակայն խուզարկությունը սկսելուց առաջ վերոնշյալ գործողությունների ձեռնարկումը պարտադիր է:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 233-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Եթե բնակարանի, տեղանքի, շենքի կամ շինության օրինական տիրապետողին կամ նրա ներկայացուցչին օբյեկտիվորեն անհնար է եղել տեղեկացնել խուզարկության կատարման մասին (օրինակ՝ չի հաջողվել պարզել նրա գտնվելու վայրը), կամ նա չի ցանկացել մասնակցել խուզարկությանը, կամ տեղեկացված լինելով ողջամիտ ժամկետում չի ներկայացել խուզարկության վայր, ապա այն կատարվում է համատիրության կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ներկայացուցչի մասնակցությամբ: Օրենսգիրքը վերոնշյալ օբյեկտներում կատարվող խուզարկությանը պարտադիր է համարում նաև մեղադրյալի մասնակցությունը, եթե վերջինս դրանց սեփականատերն է: Սակայն այս կանոնը չի գործում այն դեպքում, երբ նրա մասնակցությունն անհնար է ապահովել օբյեկտիվ պատճառով (օրինակ՝ նա գտնվում է անազատության մեջ կամ դա թույլ չի տալիս նրա առողջական վիճակը) կամ, եթե առկա է ողջամիտ ենթադրություն, որ մեղադրյալին այդ մասին նախապես տեղեկացնելը կարող է հանգեցնել ակնկալվող ապացույցի կորստի կամ վնասման¹: Նման պարագայում ընդհանուր կարգավորման հիման վրա խուզարկության մասին պատշաճ տեղեկացվելու և դրան մասնակցելու իրավունք ունի մեղադրյալի պաշտպանը:

Խուզարկությանը վերաբերող նոր կարգավորումներից մեկն էլ այն է, որ քննիչն իրավասու է խուզարկության որոշման մեջ նշվածից բացի վերցնել նաև այն օբյեկտները, որոնք հանված են շրջանառությունից կամ որոնց շրջանառությունն ապօրինի է, ինչպես նաև այն առարկաները կամ փաստաթղթերը, որոնք կարող են կապված լինել այդ կամ մեկ այլ ենթադրյալ հանցագործության հետ: Այդուհանդերձ, քննիչի այս իրավասությունը սահմանափակվելու և հնարավոր չարաշահումները բացառելու նպատակով օրենսդիրը շեշտել է, որ վերջիններս թույլատրվում է վերցնել միայն այն պայմանով, որ դրանք իրենց բնույթով, բովանդակությամբ, տարբերակիչ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 235-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

նշաններով կամ իրենց վրա առկա հետքերով օբյեկտիվորեն առնչվում են ենթադրյալ հանցագործությանը¹:

Խուզարկության տեսակների մեջ իր լիովին նոր դրսևորմամբ առանձնանում է թվային խուզարկությունը²: Դրա օբյեկտ կարող են լինել միայն էլեկտրոնային սարքերում և կրիչներում առկա թվային տվյալները: Խուզարկության այս տեսակը կարող է իրականացվել միայն դատարանի որոշմամբ: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ժամանակակից տեխնոլոգիաների պայմաններում էլեկտրոնային սարքերն ու կրիչները կարող են պարունակել բազմազան և բազմատեսակ տեղեկատվություն, ներառյալ՝ մասնավոր և ընտանեկան կյանքի առավել զգայուն հարցերին վերաբերող տեղեկություններ (սկսած նկարներից և անձնական նամակներից, վերջացրած բանկային և բժշկական գաղտնիք կազմող տվյալներով): Ուստի դրանց գաղտնագերծումը կարող է ավելի ինտենսիվ միջամտություն ենթադրել անձի հիմնական իրավունքներին և ազատություններին, քան նույնիսկ բնակարանի խուզարկությունը:

Հաշվի առնելով այս օբյեկտի առանձնահատկությունը, Օրենսգիրքը սահմանում է, որ ի տարբերություն խուզարկության ժամանակ հայտնաբերված առարկաների կամ փաստաթղթերի, թվային տվյալները վերցվում են այլ կրիչի վրա պատճենելու եղանակով: Դրա շնորհիվ ապահովվում է թվային տվյալների ամբողջականությունը, պահպանվում է սկզբնական և պատճենված տվյալների հետագա համադրման հնարավորությունը, ինչպես նաև վերանում է էլեկտրոնային սարքը կամ կրիչը դրա օրինական տիրապետողից վերցնելու անհրաժեշտությունը:

Նկատի ունենալով, որ խուզարկության այս տեսակը նախկինում հատուկ կարգավորման չի ենթարկվել, իրավակիրառ պրակտիկայում կարող են լինել դեպքեր, երբ էլեկտրոնային սարքը կամ կրիչը կվերցվի մեկ այլ քննչական գործողության կատարման արդյունքում, օրինակ՝ դեպքի վայրի զննության ժամանակ դիակի մոտ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 236-րդ հոդվածը:

կգտնվի հեռախոս, կառգրավվի համակարգիչ կամ անձնական խուզարկության ընթացքում կհայտնաբերվի էլեկտրոնային կրիչ: Ուստի կարող է հարց առաջանալ, թե նման ձևով վերցված էլեկտրոնային սարքերում կամ կրիչներում թվային տվյալներ որոնելու համար արդյոք անհրաժեշտ է ստանալ դատարանի որոշում:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ էլեկտրոնային սարքը կամ կրիչը հայտնաբերվել է նախնական դատական վերահսկողության շրջանակներում սանկցիավորված քննչական գործողության կատարման արդյունքում (օրինակ՝ բնակարանում տեղի ունեցած խուզարկություն կամ աշխատասենյակում կատարված առգրավում), ապա թվային խուզարկություն կատարելու համար հավելյալ դատական որոշում ստանալու օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը բացակայում է, քանի որ դրանք որոնելու և վերցնելու քննիչի խնդրանքի բավարարումն իրավաբանորեն ներառում է նաև վերջիններս հետազայում ուսումնասիրելու նրա ողջամիտ ձգտման հետ համաձայնվելը: Սակայն, եթե էլեկտրոնային սարքը կամ կրիչը գտնվել է այնպիսի քննչական գործողության իրականացման ընթացքում, որի համար դատարանի որոշում չի պահանջվում (օրինակ՝ դեպքի վայրի զննություն կամ ձեռքակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկություն), ապա դրանում պարունակվող թվային տվյալների որոնումը կարող է կատարվել բացառապես այդ նպատակով ստացված դատարանի որոշման հիման վրա:

Խուզարկության առանձնահատուկ տեսակներից մեկն էլ անձնական խուզարկությունն է¹: Օրենսգրքում առկա կարգավորումը նախատեսում է, որ այս դեպքում ենթադրյալ հանցագործությանն առնչվող առարկաները, փաստաթղթերը կամ նյութերը կարող են որոնվել.

- անձի մոտ գտնվող իրերում,
- անձի հագուստի մեջ,
- անձի մարմնի վրա:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 237-րդ հոդվածը:

Այստեղից հետևում է, որ անձնական խուզարկություն կատարելիս հարկավոր է ոչ միայն հիմնավորել այս քննչական գործողության իրականացման անհրաժեշտությունը, այլև ելնելով առկա բավարար հիմքերի բովանդակությունից և որոնվող օբյեկտի յուրահատկությունից, հստակ նշել, թե անձի անձնական անձեռնմխելիությունը սահմանափակող վերոնշյալ միջոցներից որ մեկն է կիրառվելու (օրինակ՝ եթե որոնվում է ենթադրաբար հափշտակված մեծածավալ իր կամ հանցագործության գործիք, ապա իրավաչափ չի լինի այն փնտրել անձի մարմնի վրա):

Հատուկ նրբանկատություն է պահանջում անձի մարմնի խուզարկությունը, հատկապես, եթե դա զուգորդվում է մերկացմամբ: Եթե խուզարկվողի հետ նույն սեռի քննիչի կողմից խուզարկության կատարումն ապահովվելն անհնար է, ապա այն քննիչի հանձնարարությամբ իրականացնում է բժշկության բնագավառի ձեռնհաս փորձագետը: Այդ դեպքում անձնական խուզարկության արձանագրությանը կցվում է որոնման արդյունքներն ամրագրող տեղեկանք, որը կազմվում է փորձագետի կողմից¹: Անձնական խուզարկության այս տեսակը ներառում է նաև մարդու ներքին օրգաններում և մարմնի խոռոչներում կատարվող որոնումը (օրինակ՝ անձի ստամոքսում հատուկ փաթեթավորված թմրամիջոց կամ թանկարժեք քարեր հայտնաբերելու համար): Մերկացմամբ զուգորդվող անձնական խուզարկությունը չի կարող տեսաձայնագրվել, տեսագրվել կամ լուսանկարվել²:

Առգրավումը

Ապացույցի ձեռք բերման այս միջոցի՝ Օրենսգրքով սահմանված հասկացությունը³ ոչ միայն ընդգծում է առգրավման հատուկ բնույթը, այլև թույլ է տալիս այն հստակ տարբերել այնպիսի քննչական գործողություններից, ինչպիսին են առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը, տեղեկատվության պահանջը և խուզարկությունը: Առգրավումը կատարվում է միայն քննիչի նախաձեռնությամբ և

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 238-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 211-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

ուղղված է նախապես հայտնի կոնկրետ տեղից որոշակի օբյեկտներ հարկադրաբար վերցնելուն՝ առանց դրանք փնտրելու:

Առգրավումը դասվում է այն քննչական գործողությունների շարքին, որոնց կատարման համար որոշում կայացնելը պարտադիր է: Առգրավման առանձին տեսակներ կարող են կատարվել կամ դատախազի թույլտվությամբ¹ կամ դատարանի որոշման հիման վրա²:

Դատարանի որոշումից բացի առգրավման որոշ տեսակների համար օրենսդիրը սահմանել է իրավաչափության հավելյալ պայմաններ: Մասնավորապես՝ նամակագրության և հաղորդակցության այլ ձևերի, ինչպես նաև բանկային կամ հարակից գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի կամ առարկաների առգրավումը սահմանափակված է ինչպես վերահսկվող անձանց կարգավիճակով (օրինակ՝ մեղադրյալ), այնպես էլ որոշակի փաստերով (օրինակ՝ անձի կողմից ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին վկայող փաստեր կամ մեղադրյալի և իրավաբանական անձի կապը ցույց տվող փաստեր)³: Դա նշանակում է, որ դատարան ներկայացվող համապատասխան միջնորդության մեջ քննիչը, ի թիվս այլնի, պետք է հիմնավորի նաև այնպիսի հանգամանքներ, առանց որոնց հնարավոր չէ հասնել անձի հիմնական իրավունքի սահմանափակման իրավաչափ նպատակին:

Օրենսգիրքը խիստ սակավ դեպքերում քննիչին հնարավորություն է տալիս առգրավումը վերափոխել խուզարկության⁴: Դա կարող է տեղի ունենալ միայն այն ժամանակ, երբ բժշկական հաստատության, նոտարական գրասենյակի կամ բանկի իրավասու ներկայացուցիչն անողջամիտ պատճառաբանությամբ հրաժարվում է կատարել առգրավման ենթակա օբյեկտը հանձնելու քննիչի իրավաչափ պահանջը: Նման իրավիճակում առգրավման ենթակա փաստաթղթերի կամ առարկաների

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 208-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 208-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին, 4-րդ, 5-րդ և 6-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

հայտնաբերմանն ուղղված որոնողական գործողությունների կատարումը ոչ միայն տրամաբանական է (քանի որ դրանց հատուկ բնույթը հուշում է, որ վերջիններս ողջամտորեն պետք է գտնվեն հենց այդ վայրում), այլև իրավաչափ (քանզի դրանք հարկադրաբար վերցնելու համար դատարանի համապատասխան որոշումն արդեն տրված է և կրկին դատարան դիմելու օբյեկտիվ անհրաժեշտությունը բացակայում է): Մնացած դեպքերում առգրավումը խուզարկության փոխակերպելն արգելվում է:

Օրենսդիրը հատուկ կարգավորման է ենթարկել այն իրավիճակը, երբ հարկավոր է առգրավել այլ վարույթում գտնվող առարկա կամ փաստաթուղթ: Այս դեպքում առգրավումը կատարվում է հատուկ եղանակով. որպես կանոն քննիչին տրվում է միայն համապատասխան առարկայի լուսանկարը կամ փաստաթղթի պատճենը: Իսկ եթե այս կամ այն օբյեկտն առգրավվում է փորձաքննություն կատարելու նկատառումով, ապա դրա բնօրինակի տրամադրումը պարտադիր է այն պայմանով, որ փորձաքննության ավարտից հետո այն պետք է վերադարձվի¹:

Ինչ վերաբերում է էլեկտրոնային սարքերում և կրիչներում առկա թվային տվյալների առգրավմանը, ապա խուզարկության օրինակով, դրանք նույնպես վերցվում են այլ կրիչի վրա պատճենելու միջոցով:

Արտաշիրմումը

Այս յուրահատուկ քննչական գործողությունը լուրջ կանոնակարգման է ենթարկվել: Նախ և առաջ, ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի ընդհանրական կարգավորման, որոշակիացվել է արտաշիրմում կատարելու նպատակը²: Հետևաբար, արտաշիրմում կատարելու մասին որոշման մեջ քննիչը պարտավոր է հիմնավորել ոչ միայն այս քննչական գործողության անհրաժեշտությունը հաստատող փաստական հանգամանքները, այլև այն կոնկրետ վերջնարդյունքը, որի նվաճման համար հարկավոր է բացել թաղման տեղը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Վերջինս խիստ կարևոր է այն պատճառով, որ արտաշիրմումը հազվագյուտ քննչական գործողություն է (գուցե՝ համադրելի միայն մարդու դիակի կամ դրա մասերի ճանաչման հետ), որն էական հոգեբանական և բարոյական ներգործություն է ունենում հանգուցյալի մերձավոր ազգականների վրա: Ուստի, արտաշիրմումից առաջ անհրաժեշտ է առնվազն պարզել կատարվելիք քննչական գործողության վերաբերյալ վերջիններիս դիրքորոշումը:

Եվրոպական Դատարանն արձանագրել է, որ քրեական վարույթի շրջանակներում հանգուցյալի ընտանիքի անդամների կամքին հակառակ կատարվող արտաշիրմման նկատմամբ կիրառելի է Եվրոպական Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը (անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքը), հետևաբար, ազգային օրենսդրությունը պետք է ապահովի կամայականությունները կանխող բավարար երաշխիքներ¹:

Այս նկատառումներից ելնելով Օրենսգիրքը նախատեսում է, որ հանգուցյալի մերձավոր ազգականն իրավունք ունի մինչև արտաշիրմում կատարելը քննիչի այդ որոշումը բողոքարկել հսկող դատախազին՝ այն ստանալու պահից եռօրյա ժամկետում: Այդ բողոքարկումը կասեցնում է քննչական գործողության կատարումը՝ մինչև հսկող դատախազի կողմից բողոքի լուծումը²: Եթե հսկող դատախազը կմերժի այդ բողոքը, հանգուցյալի մերձավոր ազգականը կարող է դատախազի որոշումը բողոքարկել դատարան³:

Այսպիսով, արտաշիրմման կատարումը չկապելով հանգուցյալի մերձավոր ազգականների համաձայնության բացարձակ պայմանի հետ, Օրենսգիրքը նախատեսել է քննիչի իրավասությանը հակակշռող կառուցակարգ, որը թույլ է տալիս ստուգել նշված քննչական գործողության իրավաչափության պայմանները՝ դրա կատարման հիմքը և նպատակը: Սա քրեական վարույթի ընթացքում հանրային և

¹ Տես՝ Solska and Rybicka v. Poland, 107-108 և 124-127 կետեր:

² Տես՝ Օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունն ապահովելու իրական միջոցներից մեկն է¹:

ԳԼՈՒԽ 30. ԳԱՂՏՆԻ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման իրավաչափության, հետևաբար՝ դրանց արդյունքում ստացված ապացույցների թույլատրելիության առաջնային նախապայմանը Օրենսգրքում նախատեսված՝ գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման ընդհանուր կանոնների պահպանումն է: Անհիմն կամ Օրենսգրքով նախատեսված ընդհանուր կանոնների անտեսմամբ կամ խախտմամբ կատարված գաղտնի քննչական գործողությունների արդյունքները պետք է ճանաչվեն անթույլատրելի, նույնիսկ եթե դրանց արդյունքում ձեռք են բերվել վարույթի համար էական նշանակություն ունեցող փաստերի վերաբերյալ տվյալներ:

Օրենսգիրքը նախատեսել է գաղտնի քննչական գործողությունների իրավաչափությունն ապահովող հետևյալ կանոնները.

- ա) պետք է առկա լինեն գաղտնի քննչական գործողության կատարման հիմքերը,*
- բ) պետք է պահպանվեն գաղտնի քննչական գործողության կատարման պայմանները,*
- գ) պետք է պահպանվեն գաղտնի քննչական գործողության կատարման իրավաչափության երաշխիքները:*

Գաղտնի քննչական գործողությունների միջոցով հավաքված փաստերի վերաբերյալ տվյալները ապացույցի թույլատրելիության հատկանիշով օժտելու

¹ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

համար պետք է առկա լինեն գաղտնի քննչական գործողության կատարման նորմատիվ, վարութային և փաստական հիմքեր:

Գաղտնի քննչական գործողության **նորմատիվ հիմքն** Օրենսգրքի համապատասխան հոդվածն է, որը նախատեսում է կոնկրետ գաղտնի քննչական գործողությունը¹: Բացառապես Օրենսգրքով նախատեսված ապացուցողական գործողությունների կատարման միջոցով ապացույցների հավաքման իմպերատիվ պահանջն օրենսդրորեն ամրագրելով², իրացվել են ապացույցի թույլատրելիությանը ներկայացվող պայմաններից երկուսը, այն է՝ ապացույցը պետք է ստացվի միայն օրենքով նախատեսված աղբյուրից և միայն օրենքով նախատեսված միջոցներով (դատավարական եղանակով): Հետևաբար, եթե Օրենսգիրքն այս կամ այն գործողությունը չի դիտել որպես գաղտնի քննչական գործողություն, որքան էլ այն արդյունավետ և վարույթի քննության համար անհրաժեշտ լինի, այն չի կարող ապացույցի հավաքման միջոց ծառայել:

Գաղտնի քննչական գործողության կատարման **վարութային հիմքը** ենթադրում է.

ա) Նախաձեռնված քրեական վարույթի ակայություն:

Քանի որ գաղտնի քննչական գործողությունները կարող են կատարվել միայն քրեական վարույթի շրջանակներում³, հետևաբար, գաղտնի քննչական գործողության իրավաչափությունը որոշող առաջնային փաստաթուղթը քրեական վարույթի առկայությունը հաստատող արձանագրությունն է⁴:

բ) Գաղտնի քննչական գործողության կատարումը հետաքննության մարմնին հանձնարարելու՝ քննիչի իրավասության առկայություն:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 241-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 103-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 37-րդ և 38-րդ կետերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 178-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Քննիչի նման իրավասության համար դատավարական հիմք կարող է լինել քրեական վարույթ նախաձեռնելու արձանագրությունը, եթե դրանից անմիջապես հետո քննիչը ձեռնամուխ է լինում նախաքննության կատարմանը, քննչական մարմնի ղեկավարի հանձնարարությունը¹ կամ վարույթն իր ենթակայության ներքո գտնվող մի քննիչից մյուսին հանձնելու մասին որոշումը²:

զ) Գաղտնի քննչական գործողության կատարելու վերաբերյալ քննիչի միջնորդությունը բավարարելու և միջնորդվող գաղտնի քննչական գործողության կատարումը թույլատրելու մասին դատարանի որոշման ակայություն³:

դ) Գաղտնի քննչական գործողություն կատարելու մասին քննիչի գրավոր հանձնարարության առկայություն⁴:

Օրենսգիրքը սահմանում է գաղտնի քննչական գործողություն կատարելու մասին քննիչի հանձնարարությանը ներկայացվող պահանջները:⁵ Ի թիվս այլ տվյալների՝ քննիչի հանձնարարության մեջ պետք է նշվի, թե Օրենսգրքով նախատեսված ինչպիսի գաղտնի քննչական գործողություն պետք է կատարվի: Քննիչը չի կարող հանձնարարել հետաքննության մարմնին կատարել այնպիսի գաղտնի քննչական գործողություն և այնպիսի պայմաններով, որը դատարանի որոշման մեջ նշված չէ: Գաղտնի քննչական գործողության կատարումը թույլատրելու մասին դատարանի որոշման պատճենն ամեն դեպքում կցվում է քննիչի հանձնարարությանը:

Գաղտնի քննչական գործողության կատարման **փաստական հիմքն** այն տվյալներն են, որոնք պայմանավորում են գաղտնի քննչական գործողության կատարման անհրաժեշտությունը և կանխորոշում են դրա արդյունքում ապացույց ստանալու ողջամիտ հավանականությունը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 38-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 244-րդ հոդվածը, 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 244-րդ հոդվածը:

Քանի որ գաղտնի քննչական գործողություններն անձի սահմանադրական իրավունքներն առավելապես սահմանափակող ապացուցողական գործողություններ են, դրանք կարող են կատարվել միայն այն դեպքում, երբ բավարար հիմքեր կան ենթադրելու, որ դրանց արդյունքով կարող են ձեռք բերվել տվյալ վարույթի համար նշանակություն ունեցող ապացույցներ և եթե այլ եղանակով այդ ապացույցների ձեռքբերումը ողջամտորեն անհնար է¹: Այսինքն՝ եթե ապացույցի ձեռքբերումը հնարավոր է անձի իրավունքները նվազ սահմանափակող ապացուցողական այլ գործողության կատարման միջոցով, այդ ապացույցը գաղտնի քննչական գործողության կատարմամբ չի կարող ձեռք բերվել: Այլ խոսքով, գաղտնի քննչական գործողության կատարումը պետք է լինի տվյալ ապացույցի ձեռքբերման վերջին միջոց և կատարվի միայն այն դեպքում, երբ այլ եղանակով այդ ապացույցը ձեռք բերել հնարավոր չէ: Գաղտնի քննչական գործողության կատարման հիմքի առկայությունը հիմնավորելու պարտականությունը կրում է քննիչը²:

Օրենսգիրքը նախատեսում է գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման հետևյալ **պայմանները**.

ա) Քանի որ գաղտնի քննչական գործողությունները սահմանափակում են անձի սահմանադրական իրավունքները, ուստի հանցավորության դեմ պայքարի և մարդու իրավունքների պաշտպանության միջև պատշաճ հավասարակշռություն ապահովելու նպատակով սահմանվել է, որ գաղտնի քննչական գործողությունները կարող են կատարվել միայն ծանր կամ առանձնապես ծանր ենթադրյալ հանցանքների վերաբերյալ վարույթներով: Եթե գաղտնի քննչական գործողությունը կատարվել է ենթադրյալ ծանր հանցանքի վերաբերյալ նախաձեռնված վարույթի ընթացքում, սակայն հետագայում պարզվել է, որ ենթադրյալ հանցանքը, որի վերաբերյալ նախաձեռնվել է վարույթը, ոչ մեծ կամ միջին ծանրության է, ապա, կատարված

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը:

գաղտնի քննչական գործողության արդյունքում ձեռք բերված ապացույցներն այդ վարույթում չեն կարող օգտագործվել: Այս կարգավորումն ուղղված է իրավակիրառական պրակտիկայում հնարավոր չարաշահումների կանխմանը, երբ վարույթն ի սկզբանե արհեստականորեն կնախաձեռնվի ծանր հանցագործության փաստի առիվ և գաղտնի քննչական գործողության կատարումից հետո կփոխվի նաև արարքին տրված քրեաիրավական գնահատականը: Եթե նույնիսկ վարույթի ընթացքում օբյեկտիվորեն փոխվի առերևույթ հանցանքին տրված նախնական իրավական գնահատականը, վարույթն իրականացնող մարմինը չի կարող օգտագործել գաղտնի քննչական գործողության կատարման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցները:

բ) Հաշվի առնելով կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու, ինչպես նաև հարակից այլ հանցագործությունների լատենտային բնույթը և նման հանցագործությունների կատարման հանգամանքների հետագա ապացուցման բարդությունները, ինչպես նաև այն, որ նման հանցագործությունները երբեմն դասվում են միջին ծանրության հանցագործությունների շարքին, իսկ կաշառք ստանալու և կաշառք տալու նմանակում կարող է կատարվել միայն նշված հանցագործությունների դեպքում¹, Օրենսգիրքը թույլ է տալիս գաղտնի քննչական գործողություններ կատարել նաև կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու² ենթադրյալ հանցանքների վերաբերյալ վարույթներով:

գ) Այն հատուկ տեխնիկական միջոցները, որոնք օգտագործվում են գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում, պետք է ներառված լինեն Կառավարության կողմից հաստատված ցանկում³: Գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման ընթացքում կիրառվող տեխնիկական միջոցների ցանկը սահմանելու պահանջը պայմանավորված է նրանով, որ, նախ՝ հաշվի առնելով,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 251-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

որ այս գործողությունների արդյունքում ստացվող տվյալները համարվում են ապացույց, ուստի դրանց ստացման ու ամրագրման համար օգտագործվող տեխնիկական միջոցները պետք է համապատասխանեն որոշակի որակական չափանշների: Բացի այդ՝ չպետք է կիրառվեն տեխնիկական միջոցներ, որոնք կարող են վնաս պատճառել մարդկանց կյանքին և առողջությանը, ինչպես նաև շրջակա միջավայրին¹:

Գաղտնի քննչական գործողության իրավաչափության **երաշխիքներն** այն դատավարական կարգավորումներն ու ընթացակարգերն են, որոնք կոչված են բացառել գաղտնի քննչական գործողության կատարման ընթացքում մարդու իրավունքների խախտումները:

Գաղտնի քննչական գործողության կատարման ընթացքում ձեռք բերված տեղեկությունները, նյութերը և փաստաթղթերը կարող են օգտագործվել քրեական վարույթում, եթե դրանց ստացումը նախատեսված էր տվյալ գործողությունն անցկացնելու մասին որոշմամբ: Հնարավոր է, սակայն, որ գաղտնի քննչական գործողության արդյունքում ստացվեն տեղեկություններ, որոնք, թեև պարունակեն նախապատրաստվող, կատարվող կամ կատարված հանցագործության վերաբերյալ տվյալներ, որոնց ստացումը, սակայն, նախատեսված չլինի տվյալ գործողությունն անցկացնելու մասին որոշմամբ: Որպեսզի նման տեղեկություններն անհետևանք չմնան, մյուս կողմից՝ գաղտնի քննչական գործողությունը չկատարվի այլ՝ քողարկված նպատակներով, Օրենսգիրքը նախատեսել է նման տեղեկությունները, նյութերը և փաստաթղթերը վարույթում օգտագործելու իրավաչափության հետևյալ երկու պայմանի միաժամանակյա առկայության պարտադիր պահանջ.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

ա) հետաքննության մարմինը պետք է գործած լինի դատարանի որոշման հիման վրա, այսինքն՝ կատարած լինի դատարանի որոշման մեջ նշված գաղտնի քննչական գործողությունը՝ դատարանի որոշմամբ սահմանված վերաբերելի պայմաններով, և

բ) հետաքննության մարմինը պետք է գործած լինի Բարեխղճորեն¹:

Օրինակ՝ ենթադրյալ սպանության փաստի առթիվ նախաձեռնված վարույթի շրջանակներում հանցանքի կատարման մեջ կասկածվող անձի բնակարանում դատարանի թույլտվությամբ կատարված ներքին դիտում գաղտնի քննչական գործողության արդյունքում տեղեկություններ են ձեռք բերվում նույն անձի կողմից թմրանյութերի ապօրինի շրջանառությանը ներգրավված լինելու մասին: Այս դեպքում, քանի որ հետաքննության մարմինը գործել է դատարանի որոշման հիման վրա և Բարեխղճորեն, թմրանյութերի ապօրինի շրջանառությանը անձի ներգրավված լինելու մասին տեղեկությունները կհամարվեն օրենքով սահմանված կարգով ձեռքբերված:

Եթե սպանության փաստի առթիվ նախաձեռնված վարույթի շրջանակներում անձի բնակարանում դատարանի որոշմամբ կատարվի ներքին դիտում գաղտնի քննչական գործողության, իբրև թե սպանությանը տվյալ անձի առնչության վերաբերյալ ապացույցների ձեռք բերելու նպատակով, սակայն գաղտնի քննչական գործողության կատարման իրական նպատակը լինի թմրամիջոցների ապօրինի շրջանառությանը տվյալ անձի ներգրավվածության հաստատումը, ներքին դիտման արդյունքում ստացված տեղեկությունները կհամարվեն օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ ձեռք բերված, քանի որ, թեև հետաքննության մարմինը փաստացի գործել է դատարանի որոշման հիման վրա, սակայն՝ ոչ Բարեխղճորեն:

Հաշվի առնելով, որ գաղտնի քննչական գործողությունների կատարումը ենթադրում է միջամտություն անձի սահմանադրական իրավունքներին, Օրենսգիրքը սահմանափակել է այն անձանց շրջանակը, որոնց նկատմամբ նման գործողություններ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

կարող են կատարվել: Անձանց շրջանակը սահմանելիս հիմք է ընդունվել ոչ թե կամ ոչ միայն անձի կարգավիճակը, այլ.

ա) անձի կողմից ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին փաստերի առկայությունը: Օրինակ՝ թվային, այդ թվում հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում գաղտնի քննչական գործողությունը կարող է կատարվել որևէ դատավարական կարգավիճակ չունեցող անձի նկատմամբ, որի վերաբերյալ առկա են ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին վկայող փաստեր:

բ) ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի հետ որոշակի կապերի առկայությունը: Օրինակ՝ թվային, այդ թվում հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում գաղտնի քննչական գործողությունը կարող է կատարվել ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի մտերիմ ընկերոջ հետ, ով ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի հետ գտնվում է անընդհատ հեռախոսային կապի մեջ¹:

Որպես գաղտնի քննչական գործողության իրավաչափության կարևոր երաշխիք՝ Օրենսգիրքը կանոնակարգել է նման գործողությունների կատարման տևողությունը՝ սահմանելով ժամանակային սահմանափակումներ²: Գաղտնի քննչական գործողություն կատարելու թույլտվությունը յուրաքանչյուր անգամ դատարանի կողմից կարող է տրվել երեք ամիսը չգերազանցող ժամկետով: Սակայն, անկախ անձի դատավարական կարգավիճակից կամ նման կարգավիճակի բացակայությունից, նույն անձի նկատմամբ կատարվող որևէ գաղտնի քննչական գործողության կատարման ընդհանուր ժամկետը նույն վարույթով չի կարող գերազանցել տասներկու ամիսը:

Բացառությամբ ֆինանսական գործարքների վերահսկման և կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակման, մնացած բոլոր գաղտնի քննչական գործողություններն արգելվում է կատարել, երբ անձը, որի նկատմամբ իրականացվելու է այդ գործողությունը, հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

² Այս մասին մանրամասն տես՝ Sefilyan v. Armenia, 125-127 կետեր:

Փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ կամ նյութեր հավաքելու, պահելու կամ օգտագործելու արգելքը բացարձակ է¹, հետևաբար, գաղտնի քննչական գործողության արդյունքում ձեռք բերված փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների օգտագործման նկատմամբ Օրենսգրքով նախատեսված բացառությունը² կիրառելի չէ: Դա է պատճառը, որ Օրենսգիրքը պարտավորեցնում է անհապաղ ոչնչացնել փաստաբանի հետ ունեցած հաղորդակցության վերահսկման արդյունքով ստացված տեղեկությունները³, նույնիսկ եթե ի սկզբանե չի նախատեսվել հավաքել նման տեղեկություններ և միայն գաղտնի քննչական գործողության կատարման ընթացքում կամ դրանից հետո է պարզվել, որ անձը հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ:

Քանի որ հետաքննության առաքելությունը հետաքննության մարմնի միջոցով գաղտնի քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարմամբ նախաքննությանն օժանդակելն է, գաղտնի քննչական գործողություն կատարելու մասին հանձնարարությունը պետք է կատարի միայն հետաքննության մարմինը և այլ անձանց, օրինակ՝ գործակալների կողմից դրա կատարումն արգելված է⁴:

Օրենսգիրքը գաղտնի քննչական գործողության կատարման պարտադիր պայման է դիտել դրա ընթացքի և արդյունքների արձանագրումը: Գաղտնի քննչական գործողության արձանագրությանը ներկայացվող էական պահանջների⁵ չպահպանումը կարող է հանգեցնել գաղտնի քննչական գործողության արդյունքում ձեռք բերված ապացույցի անթույլատրելիության:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 10-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 245-րդ հոդվածը:

ԳԼՈՒԽ 31. ԳԱՂՏՆԻ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Օրենսգրքի այս հատվածում ներկայացվում են գաղտնի քննչական գործողությունների առանձին տեսակները:

Գաղտնի քննչական գործողությունների բովանդակության բացահայտումը Օրենսգիրքը սկսում է **ներքին և արտաքին** դիտման նկարագրությամբ:

Գաղտնի քննչական գործողության այս երկու տեսակի տարբերակման հիմնական չափանիշը անձի անձնական կյանքին միջամտության աստիճանն է: Սրանով էլ պայմանավորված, Օրենսգիրքը տարբերակում է նաև գաղտնի քննչական գործողության այս երկու տեսակի կատարման ընդհանուր կանոնները¹:

Եթե ներքին դիտման կատարման արդյունքում սահմանափակվում են անձի՝ Սահմանադրությամբ երաշխավորված բնակարանի, մասնավոր և ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքները², քանի որ ներքին դիտման բովանդակությունը հենց **բնակարանում**³ անձին հետևելն ու առանձին դեպքերի և իրադարձությունների ընթացքը վերահսկելն է⁴, ապա արտաքին դիտումը անձի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակում չի ենթադրում, քանի որ դիտումն իրականացվում է **բնակարան չհանդիսացող փակ տարածքներում**, բաց տարածություններում կամ այլ հանրային վայրերում (բնակարան չհանդիսացող փակ տարածքների օրինակներ կարող են լինել կալանավայրի խուցը, հիվանդասենյակը, պետական մարմինների սպասարկման սրահները և այլն)⁵:

¹ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 30-րդ գլուխը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 32-րդ հոդվածը:

³ Օրենսգրքում օգտագործվող իմաստով «բնակարան» հասկացության բովանդակությունը բացահայտված է 6-րդ հոդվածի 56-րդ կետում:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 246-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 247-րդ հոդվածը:

Ներքին և արտաքին դիտում գաղտնի քննչական գործողությունները ենթադրում են վիզուալ, էլեկտրոնային կամ համակարգված դիտում, գործողությունների, դեպքերի, իրադարձությունների նկատմամբ հսկողություն և դրանց ամրագրում՝ վարույթի համար նշանակություն ունեցող տեղեկությունների ստացման նպատակով: Դիտման օբյեկտ կարող են լինել մարդիկ, նրանց արտաքին նշանները (ինչպես ստատիկ, այնպես էլ՝ դինամիկ), նրանց էմոցիոնալ վիճակի դրսևորումը, բնավորությունը, սովորությունները, գործողությունները, այդ թվում այնպիսիք, որոնք անմիջականորեն ուղղված են հանցագործության նախապատրաստմանը, կատարմանը կամ պարտականքի և այլն: Դիտման օբյեկտ կարող են լինել նաև երևույթներն ու իրադարձությունները, հետքերի ձևավորման գործընթացը և այլն:

Դիտումը կարող է իրականացվել ինչպես անմիջական, այնպես էլ՝ միջնորդավորված ձևով: Անմիջական դիտման դեպքում գաղտնի քննչական գործողություն իրականացնող պաշտոնատար անձն անմիջականորեն ընկալում է դիտարկվող օբյեկտը և դրա մասին տեղեկատվությունը ստանում է անմիջականորեն: Միջնորդավորված դիտումը ենթադրում է ինֆորմացիայի ընկալումն այլ անձանց միջոցով (օրինակ՝ գործակալներ, համագործակցող անձինք), որոնք անմիջականորեն իրականացրել են դիտումը:

Ներքին դիտման հասկացության օրենսդրական ձևակերպումից հետևում է, որ դիտումը կարող է կատարվել ինչպես տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ, այնպես էլ՝ առանց դրա, ապա արտաքին դիտումը կարող է կատարվել միայն տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ¹: Դրանով պայմանավորված՝ ներքին դիտման արդյունքները գաղտնի քննչական գործողության արձանագրության մեջ արտացոլվելուց բացի կարող են ամրագրվել նաև տեսաձայնագրման, տեսագրման, ձայնագրման կամ լուսանկարման միջոցով, եթե ներքին դիտումն իրականացվել է տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ: Մինչդեռ, արտաքին դիտման արդյունքները

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 246-րդ և 247-րդ հոդվածները:

արձանագրության մեջ արտացոլվելուց բացի, պարտադիր պետք է ամրագրվեն նաև տեսաձայնագրման, տեսագրման, ձայնագրման կամ լուսանկարման միջոցով:

Քանի որ գիտության զարգացման ներկա փուլում հաղորդակցման առանձին միջոցների ավանդական ընկալումներն այլևս արդիական չեն, Օրենսգիրքը հաղորդակցության գաղտնիությունը¹ սահմանափող գաղտնի քննչական գործողությունների տարանջատումը կատարել է՝ հիմք ընդունելով այն, թե արդյոք վերահսկողությունն իրականացվում է թվային, թե՝ ոչ թվային հաղորդակցության նկատմամբ: Նման տարբերակման գործնական նշանակությունը կայանում է նրանում, որ հաղորդակցության թվային և ոչ թվային տեսակների նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացվում է տարբեր միջոցներով և տարբեր գործիքակազմի ներգրավվմամբ:

Այս հիմքով Օրենսգիրքն առանձնացրել է հաղորդակցության գաղտնիությանը միջամտող երկու գաղտնի քննչական գործողություն.

ա) նամակագրության և այլ ոչ թվային հաղորդակցության վերահսկումը և

բ) թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկումը:

Նամակագրության և այլ ոչ թվային հաղորդակցության վերահսկումը, տեխնիկական միջոցների օգտագործմամբ կամ առանց դրա, փոխանցվող փոստային առաքանու, հեռապատճենի (ֆաքսի), հեռագրային կամ այլ ոչ թվային հաղորդագրությունների, ներառյալ՝ դրանց բովանդակության հետազոտումն է՝ դրա արդյունքների ամրագրմամբ կամ այդ հաղորդումների առգրավմամբ²: Այս գաղտնի քննչական գործողության օբյեկտներ կարող են լինել նամակները, հեռագրերը, ռադիոգրերը, փոստածանրոցները (բանդերոլները), ծանրոցները, փոստային բեռնամփոփները (կոնտեյներները), ինչպես նաև ոչ թվային հաղորդակցության ցանկացած այլ եղանակ:

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 33-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 248-րդ հոդվածը:

Եթե հաղորդակցությունն իրականացվում է թվային հաղորդակցության միջոցներով, ապա դրա վերահսկողությունն իրականացվում է «թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկողությունը» գաղտնի քննչական գործողության միջոցով:

Նշված գաղտնի քննչական գործողության միջոցով վերահսկվում են.

1) ֆիքսված կամ բջջային հեռախոսային ցանցի դեպքում՝ հեռախոսային խոսակցության, տեքստային, պատկերային, ձայնային, տեսաձայնային և այլ հաղորդագրության բովանդակությունը, բաժանորդի մուտքային և ելքային զանգերը, հեռախոսային հաղորդակցությունն սկսելու և ավարտելու ժամանակը, հեռախոսագանգի վերահասցեագրման կամ փոխանցման դեպքում այն հեռախոսահամարը, որին փոխանցվել է հեռախոսագանգը,

2) համացանցային հաղորդակցության, այդ թվում՝ համացանցային հեռախոսային հաղորդակցության և համացանցի միջոցով փոխանցվող էլեկտրոնային հաղորդումների դեպքում՝ հաղորդակցության բովանդակությունը, համացանցային հեռախոսագանգերի մուտքային և ելքային զանգերը:

Օրենսգիրքը, անձնական կյանքի գաղտնիք չհամարվող, սակայն հաղորդակցվողների վերաբերյալ որոշ տեղեկություններ (հաղորդակցվողների հեռախոսահամարներ, բաժանորդի անհատական տվյալներ, հաղորդակցվողի գտնվելու վայր, համացանցին միանալու և համացանցից դուրս գալու վայր, ժամանակ, տևողություն, IP հասցե և այլ) ստանալու համար նախատեսել է այլ դատավարական ընթացակարգ¹:

Անձի հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքը սահմափակող նշված երկու գաղտնի քննչական գործողությունների կատարման դեպքում, փոստային կապի օպերատորները և հեռահաղորդակցության կազմակերպությունները պարտավոր են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 232-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

իրավասու մարմինների պահանջով տրամադրել տեխնիկական համակարգեր և ստեղծել գաղտնի քննչական գործողության կատարման համար անհրաժեշտ այլ պայմաններ:

Ամեն դեպքում պահպանված թվային տվյալները ենթակա են անհապաղ ոչնչացման, եթե դատարանի համապատասխան որոշման կայացումից հետո՝ 90 օրվա ընթացքում հետաքննության մարմինը դրանք չի վերցրել¹:

Ֆինանսական գործարքների վերահսկումը բանկային կամ այլ ֆինանսական կազմակերպությունների (օրինակ՝ վարկային կազմակերպություններ, ներդրումային ֆոնդեր, ապահովագրական կազմակերպություններ, վճարահաշվարկային կազմակերպություններ) միջոցով իրականացվող՝ անձի ֆինանսական գործարքների գաղտնի դիտարկումն է²: Նշված գաղտնի քննչական գործողության շրջանակներում կարող է դիտարկվել ոչ միայն ֆիզիկական, այլ նաև իրավաբանական անձի կողմից իրականացվող ցանկացած ֆինանսական գործարք: Այս գործողությունն անցկացնելիս բանկային կամ այլ ֆինանսական կազմակերպությունները պարտավոր են իրավասու մարմինների պահանջով տրամադրել գաղտնի քննչական գործողության կատարումն ապահովելու համար անհրաժեշտ տեղեկությունները:

Եթե բանկային կամ հարակից գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների առգրավման³ միջոցով վերցվում են արդեն իսկ կատարված կամ ընթացքի մեջ գտնվող գործարքների վերաբերյալ տեղեկությունները, «ֆինանսական գործարքների վերահսկում» գաղտնի քննչական գործողության միջոցով իրականացվում է տվյալ գործողության կատարման պահին կատարվող ֆինանսական գործարքների համաժամանակյա վերահսկում:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 249-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 250-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 239-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը¹ կատարվում է կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու հանցագործության բացահայտման նպատակով: Այս գաղտնի քննչական գործողության հասկացությունը, որը բացահայտում է նաև դրա բովանդակությունը, մանրամասն նկարագրված է Օրենսգրքում:

Նշված գաղտնի քննչական գործողությունը կատարվում է ոչ միայն կաշառք տալը և ստանալը, այլ նաև մի շարք հարակից հանցագործությունների բացահայտելու նպատակով²:

Այս գաղտնի քննչական գործողությունը կարող է կատարվել միայն այն դեպքում, երբ կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու առաջարկ ստացած անձը վկայի դատավարական կարգավիճակով հարցաքննվել է քրեական վարույթի ընթացքում և նրա հայտնած տեղեկությունները հասնում են արժանահավատության այնպիսի մակարդակի, որը բավարար է հանգելու հիմնավոր ենթադրության, որ նշված գործողության արդյունքում ձեռք կբերվեն վերը նշված հանցագործությունների բացահայտման համար անհրաժեշտ տեղեկություններ:

Կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը կարող է կատարվել բացառապես այն անձի նկատմամբ, որի վերաբերյալ առկա են ենթադրյալ հանցանք (կաշառք ստանալը, կաշառք տալը և հարակից հանցագործություններ) կատարելու մասին վկայող փաստեր: Ընդ որում, այս գաղտնի քննչական գործողությունը նույն անձի նկատմամբ միևնույն անձի տված ցուցմունքի հիման վրա կարող է կատարվել միայն մեկ անգամ³:

Հանցագործության կատարման հնարավոր սաղրանքը կանխելու կամ առնվազն նվազագույնի հասցնելու, ինչպես նաև կատարված գործողության ընթացքն արձանագրելու և հետևաբար՝ դրա արդյունքում ձեռք բերված տվյալների

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 251-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 251-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 4-րդ և 8-րդ մասերը, 251-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

արժանահավատությունն ապահովելու նպատակով, Օրենսգիրքը սահմանել է, որ այս գաղտնի քննչական գործողության ընթացքը և արդյունքները հավաստվում են բացառապես տեսաձայնագրման միջոցով¹:

ԳԼՈՒԽ 32. ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ապացուցողական գործողություններին նվիրված 7-րդ բաժինը եզրափակվում է փորձաքննությանը վերաբերող հատվածով:

Ինչպես արդեն նշվեց, փորձագետի եզրակացության՝ որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակի նկատմամբ Օրենսգրքի որդեգրած նոր մոտեցումը² պայմանավորեց փորձաքննության նախաձեռնման և անցկացման դատավարական կարգի վերանայման անհրաժեշտությունը:

Քննչական գործողություններից փորձաքննությունը տարանջատելը և այն ինքնուրույն ապացուցողական գործողություն դիտելը պայմանավորված է նրանով, որ Օրենսգիրքն ընդլայնել է ապացուցողական այս գործողությունը նախաձեռնելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների շրջանակը՝ վարույթն իրականացնող մարմնից բացի նման հնարավորություն վերապահելով նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցներին: Բացի այդ, ի տարբերություն քննչական գործողությունների, երբ վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի վերաբերյալ տվյալները քննիչի անմիջական ճանաչողության առարկա են հանդիսանում, փորձաքննության դեպքում քննիչի կողմից իրականացվող ճանաչողական գործունեությունը կրում է միջնորդավորված բնույթ³: Թեև որոշ քննչական գործողությունների ընթացքում ևս քննիչի կողմից ճանաչումն անմիջական չի իրականացվում (օրինակ՝ փորձագետի կողմից կատարվող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 251-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Ուղեցույցի 10-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 95-րդ հոդվածը:

քննման¹ կամ անձնական խուզարկության² դեպքում), սակայն օրենսգրքով նախատեսված այս կարգավորումները խիստ բացառություններ են, որոնք թելադրված են այլ, ավելի բարձր արժեքի՝ անձի արժանապատվության³ պաշտպանության անհրաժեշտությամբ:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգրքում կենսագործվել է տեսական գրականության մեջ վաղուց քննարկվող և բազմաթիվ երկրների քրեադատավարական օրենսդրությամբ որդեգրված այն մոտեցումը, որ հետազոտման համար նմուշներ ստանալը համարվում է փորձաքննության բաղկացուցիչ մաս: Այն, որ վարույթի ընթացքում նմուշներ կարող են ստացվել բացառապես փորձաքննության նպատակով, բխում է ոչ միայն նշված գործողության անվանումից (Փորձաքննության համար նմուշ ստանալը), այլ ուղիղ նախատեսված է Օրենսգրքում⁴:

Օրենսգիրքը, այնուամենայնիվ, մանրամասն սահմանել է նմուշ վերցնելու դատավարական ընթացակարգը⁵:

Թեև, ինչպես նշվեց, նմուշ վերցնելն ինքնուրույն ապացուցողական գործողություն չի համարվում և հետագայում վերցված նմուշների հիման վրա պետք է նշանակվի և կատարվի փորձաքննություն, քննիչը նմուշ վերցնելու մասին առանձին որոշում է կայացնում: Այս պահանջը պայմանավորված է նրանով, որ նմուշ վերցնելու և վերցված նմուշի հիման վրա փորձաքննություն նշանակելու միջև առկա է ժամանակային խզում, նմուշ (բացառությամբ մարդուց ստացվող նմուշների) կարող է վերցվել քննիչի կողմից այլ ապացուցողական գործողության կատարման ընթացքում: Հետևաբար, անկախ նրանից, թե նմուշն ինչպես է ձեռք բերվում, դրա համար պետք է կայացվի առանձին որոշում:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 227-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 237-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ և 23-րդ հոդվածները:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 254-րդ հոդվածը:

Նմուշը վերցվում է քննչական գործողությունների կատարման վերաբերելի ընդհանուր կանոնների պարտադիր պահպանմամբ¹:

Քանի որ նմուշ վերցնելը կարող է զուգորդվել անձի անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակմամբ, նմուշ վեցնելիս պարտադիր պետք է երաշխավորվեն այն անձի իրավունքները, ումից վերցվում է նմուշը²: Դա է պատճառը, որ նմուշ ստանալիս պետք է առկա լինի նշված գործողության կատարման փաստական հիմքը, այն է՝ բավարար տվյալներ առ այն, որ ստացված նմուշը կարող է օգտագործվել վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ հաստատելու համար: Օրենսգիրքը հենց այս պայմանն ապահովելու համար պարտադիր է համարում, որ փորձաքննության համար նմուշ ստանալու մասին որոշման մեջ նշվի նաև նմուշը ստանալու նպատակը:

Հետազոտման համար նմուշներ ստանալն այն գործողություններից մեկն է, որը կարող է քննիչի կողմից չկատարվել, իսկ կատարվելու դեպքում՝ պարտադիր փորձագետի մասնակցությամբ³:

Փորձաքննության համար նմուշ ստանալու մասին արձանագրության մեջ Օրենսգրքում նշված տվյալները նշելուց բացի, քննիչը կամ փորձագետը նկարագրում է նաև ստացված նմուշները, որոնք պատշաճ փաթեթավորվում են, կնքվում և կցվում են արձանագրությանը: Նմուշների ամրագրման վերը նշված կարգը չպահպանելը կարող է հանգեցնել ապացույցի օգտագործման սահմանափակման, իսկ հետագայում նաև՝ եզրակացության անթույլատրելիության⁴:

Ինչպես նախկին օրենսդրությամբ, այնպես էլ Օրենսգրքով վարույթի մի շարք մասնակիցների և օժանդակող անձանց համար փորձաքննության ենթարկվելը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 28-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 7-րդ, 8-րդ և 9-րդ մասերը, 211-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 254-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 1 կետը:

շարունակում է լինել դատավարական պարտականություն¹: Այնուամենայնիվ, Օրենսգիրքը, ելնելով երեխայի լավագույն շահը պաշտպանելու անհրաժեշտությունից, թույլ է տվել անչափահաս տուժողի կամ վկայի նկատմամբ փորձաքննություն կատարել միայն նրա օրինական ներկայացուցչի համաձայնությամբ: Բացառություն են կազմում միայն այն դեպքերը, երբ փորձաքննության կատարումն անհրաժեշտ է այնպիսի հանգամանքների հաստատման համար, որոնք կարող են հաստատվել բացառապես փորձագետի եզրակացությամբ²:

Վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից՝ փորձաքննություն նշանակելու մասին որոշման մեջ, իսկ վարույթի մասնավոր մասնակցի կողմից՝ փորձաքննություն նախաձեռնելու կապակցությամբ կազմվող փաստաթղթում (ղիմում, փորձագիտական հիմնարկի կողմից կազմված ձևաթուղթ և այլն), ի թիվս Օրենսգրքով նախատեսված այլ տվյալների, նշվում են նաև փորձաքննություն կատարելու անհրաժեշտությունը հիմնավորող տվյալներ: Այլ խոսքով, քանի որ որոշ փորձաքննությունների կատարումը ենթադրում է միջամտություն անձի՝ Սահմանադրությամբ երաշխավորված իրավունքներին, հետևաբար, փորձաքննությունը պետք է նախաձեռնվի միայն նշված ապացուցողական գործողության կատարման համար բավարար փաստական հիմքերի առկայության դեպքում, որոնք պետք է արտացոլված լինեն փորձաքննություն նախաձեռնելու կապակցությամբ կազմվող փաստաթղթերում:

Նախկին օրենսդրության համամատությամբ Օրենսգրքում խմբագրվել են փորձաքննության կատարման կապակցությամբ շահագիգիտ անձի իրավունքները՝ գործնականում դրանց կիրառումն ավելի արդյունավետ դարձնելու նպատակով: Նախ, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, որը փորձաքննություն նշանակելու և կատարելու ընթացքում իրավունքներ էր վերապահում միայն կասկածյալին,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետ, 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետը, 58-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 252-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 107-րդ հոդվածը:

մեղադրյալին, տուժողին և այն անձին, ում նկատմամբ պետք է լուծվեր բժշկական բնույթի հարկադրական միջոցներ կիրառելու հարցը, Օրենսգիրքը նման իրավունքներ վերապահել է ինչպես վարութային կարգավիճակ ունեցող, այնպես էլ նման կարգավիճակ չունեցող ցանկացած այլ անձի, որի իրավաչափ շահերին ակնհայտորեն առնչվում է փորձաքննությունը¹: Օրինակ՝ առավել վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասի չափը պարզելու նպատակով փորձաքննություն նշանակելիս և կատարելիս Օրենսգրքով նախատեսված համապատասխան իրավունքները կարող է իրացնել ոչ միայն մեղադրյալը, ում գործողությունների հետևանքով պատճառվել է վնասը, այլ նաև առավել վտանգի աղբյուրի սեփականատերը:

Բացի այդ, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը սահմանում է կոնկրետ ժամկետ (փորձաքննություն նշանակելու մասին քննիչի որոշումը ստանալուց հետո՝ երեք օր)՝ որի ընթացքում շահագրգիռ անձը կարող է բացարկ հայտնել փորձագետին, միջնորդել, որ իր մատնանշած անձը նշանակվի փորձագետ՝ հիմնավորելով այդ անձի մասնագիտական ձեռնահասությունը, միջնորդել, որ փորձագետին առաջադրվեն լրացուցիչ հարցեր: Նման կանոնակարգումը.

ա) կկանխի փորձաքննության կատարման անհարկի ձգձգումը և կստիպի շահագրգիռ անձին իր իրավունքներն իրացնել ժամանակին,

բ) կկանխի փորձաքննություն նշանակելիս շահագրգիռ անձի իրավունքների նկատմամբ ձևական մոտեցումը, քանի որ քննիչը փորձաքննության կատարումը չի նախաձեռնի, քանի դեռ չի սպառվել իր իրավունքների իրացման համար շահագրգիռ անձին վերապահված ժամկետը:

Քննիչի և դատարանի դեպքում փորձաքննության նշանակումը դրա կատարման անբաժանելի մասն է, ուստի փորձաքննության նշանակմանը վերաբերող պահանջների խախտումները կհանգեցնեն դրա արդյունքում ստացված

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 255-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

եզրակացության անթույլատրելիության¹: Սրանով է պայմանավորված, որ Օրենսգիրքը նույն հարթության վրա է դիտարկում փորձաքննության ընթացքում օգտագործված ապացույցներն անթույլատրելի ճանաչելը և փորձաքննության կատարման դատավարական կարգը խախտելը՝ երկու դեպքում էլ որպես իրավական հետևանք քննիչին պարտավորեցնելով նշանակել կրկնակի փորձաքննություն²:

Ի տարբերություն նախկին կարգավորման, երբ կասկածյալին, մեղադրյալին կամ տուժողին իրավունք էր վերապահվում պարզապես ծանոթանալու փորձագետի եզրակայությանը, Օրենսգիրքը պարտավորեցրել է վարույթն իրականացնող մարմնին՝ փորձագետի եզրակացությունը ստանալուց հետո շահագրգիռ անձին դրան ծանոթացնելու փոխարեն, եռօրյա ժամկետում նրան տրամադրել փորձագետի եզրակացության պատճենը³:

Օրենսգիրքը հիմնականում պահպանել է նախկին օրենսդրությամբ փորձաքննության առանձին տեսակներին վերաբերող իրավակարգավորումները⁴: Սակայն, ամեն դեպքում, հիշատակման արժանի են փորձագիտական կազմակերպության ղեկավարի լիազորությունների հետ կապված փոփոխությունները: Օրինակ՝ նախկին օրենսդրությամբ սահմանված կարգավորումների համաձայն՝ եթե փորձաքննության կատարումը, առանց հանձնաժողովային փորձաքննության պահանջի, հանձնարարված էր փորձագիտական հիմնարկին, փորձագիտական կազմակերպության ղեկավարն իրավասու էր կազմակերպել հանձնաժողովային կամ համալիր փորձաքննություն: Ներկա կարգավորումներով, փորձագիտական կազմակերպության ղեկավարն այդ լիազորությունից կարող է օգտվել բացառապես քննիչի՝ որպես վարույթն իրականացնող և վարույթի համար պատասխանատու սուբյեկտի համաձայնությամբ,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 255-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 257-րդ և 258-րդ հոդվածները:

իսկ փորձագիտական կազմակերպության փորձագետներից բացի այլ փորձագետներգրավելու անհրաժեշտության դեպքում պարտադիր է նաև քննիչի լրացուցիչ որոշումը¹:

Օրենսգիրքով հստակեցվել են նաև լրացուցիչ և կրկնակի փորձաքննությունների նշանակման հիմքերը՝ բացառելով փորձաքննության մի տեսակի փոխարինումը մյուսով, կամ դրանց փոխարինումը՝ փորձագետի հարցաքննությամբ: Ի տարբերություն նախկին իրավակարգավորման, լրացուցիչ փորձաքննություն նշանակելու հիմքերից դուրս է բերվել քննիչի կամ դատախազի անհամաձայնության հիմքը և լրացուցիչ փորձաքննություն նշանակվում է, եթե փորձագետի եզրակացությունը թերի կամ անորոշ է²: Կրկնակի փորձաքննություն նշանակվում է, եթե.

ա) փորձագետի եզրակացությունը հիմնավորված չէ,

բ) հանձնաժողովային փորձաքննություն կատարած փորձագետները չեն հանգել միասնական հետևության,

գ) անթույլատրելի են ճանաչվել փորձաքննության ընթացքում օգտագործված ապացույցները,

դ) խախտվել է փորձաքննության կատարման կարգը:

Քանի որ վերը նշված բոլոր դեպքերը հանգեցնում են փորձագետի եզրակացության անարժանահավատության, ինչպես նաև՝ անթույլարելիության, դրանց առկայության դեպքում քննիչը ոչ թե կարող է, այլ՝ պարտավոր է նշանակել կրկնակի փորձաքննություն՝ դրա կատարումը հանձնարարելով մեկ այլ փորձագետի³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 257-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Փորձագետի հարցաքննությունը կատարվում է իր տված եզրակացության ճշգրտման կամ պարզաբանման նպատակով: Եզրակացությունը կհամապատասխանի ապացույցին ներկայացվող հավաստիության և թույլատրելիության չափանիշներին միայն այն դեպքում, եթե բացակայեն կրկնակի և լրացուցիչ փորձաքննություն նշանակելու հիմքերը: Հետևաբար, փորձագետը կարող է հարցաքննվել բացառապես այն եզրակացության ճշգրտման նպատակով, որը համապատասխանում է Օրենսգրքով փորձագետի եզրակացությանը ներկայացվող պահանջներին և բացակայում են լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն կատարելու հիմքերը: Հակառակ դեպքում, եթե նշված հիմքերն առկա են, ապա դրանք կարող են չեզոքացվել բացառապես լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննությամբ: Այլ խոսքով, փորձագետի հարցաքննությունը չի կարող փոխարինել լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննությանը¹:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 219-րդ հոդվածը:

ՄԱՍ ԵՐՐՈՐԴ. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԸ

ԲԱԺԻՆ 8. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Դատարանակենտրոն քրեական արդարադատություն ձևավորելու հայեցակարգային գաղափարը մեծամասամբ իրացվել է Օրենսգրքի այս հատվածում: Դատական վարույթներում ամփոփված են ենթադրյալ հանցանքի քննությանը և դրանից ածանցվող այլ հարցերին վերաբերող ոչ միայն առանցքային, այլև վճռորոշ ընթացակարգերը:

Դրանով պայմանավորված Օրենսգրքում առանձնացվել են դատական բոլոր ընթացակարգերին (ներառյալ՝ դատական երաշխիքների վարույթին¹) այս կամ այն չափով վերաբերող ընդհանուր կանոններ, որոնք կոչված են ապահովել դատարանի կողմից իրականացվող տարատեսակ վարույթների իրավաչափությունն ու արդյունավետությունը, ինչպես նաև երաշխավորել անձի հիմնական իրավունքների և ազատությունների ու քրեական վարույթի սկզբունքների իրացումը: Ուստի, դատական վարույթներին վերաբերող պայմաններով կարգավորվում են ոչ միայն ընդհանուր բնույթի (օրինակ՝ դատական վարույթի իրականացման ձևը), այլև խիստ յուրահատուկ իրավահարաբերություններ (օրինակ՝ դատաքննության սահմանները), որոնք առանցքային են վարույթի հետագա ընթացքի և արդյունքների կանխորոշման տեսանկյունից:

Նախկին օրենսգրքի համեմատ դատական վարույթների ընդհանուր պայմանները ենթարկվել են բովանդակային և կառուցվածքային փոփոխությունների:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 7-րդ մասը, 296-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, 309-րդ հոդվածի 1-ին մասը և այլն:

Դրանցում ներառվել են այնպիսի կարգավորումներ, ինչպիսին ընդդատությանը վերաբերող կանոններն են: Միաժամանակ այս հատվածից դուրս են մնացել դատավարական սանկցիաների կիրառմանն առնչվող իրավանորմերը, քանի որ դրանք միասնական կանոնակարգման են ենթարկվել Օրենսգրքի մեկ այլ մասում¹:

Բացի այդ, հիմք ընդունելով դատական ընթացակարգերին վերաբերող ընդհանուր կանոնների կարգավորման առարկան, դրանք դասակարգվել են մի քանի խմբի, ինչի շնորհիվ դարձել են առավել համակարգված, իսկ կիրառման տեսանկյունից՝ նաև ավելի դյուրին:

ԳԼՈՒԽ 33. ԸՆԴԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ընդդատության կանոնների պահպանումը, այսինքն՝ թե որ դեպքում, որ վարույթը, որ դատարանը պետք է քննի, դատական վարույթի և դատարանի գործունեության իրավաչափության կարևոր պայմաններից մեկն է: Օրենսգրքով նախատեսված ընդդատության պահանջների չկատարումը ոչ միայն հանգեցնում է դատական պաշտպանության ապահովման սկզբունքի խախտմանը², այլև դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմք է³: Բացի այդ, Եվրոպական Դատարանի կողմից սահմանված նախադեպային չափանիշի համաձայն՝ եթե ներպետական օրենսդրության վերաբերելի նորմերի ուժով համապատասխան ամբաստանյալի գործն ընդդատյա չէ տվյալ դատարանին, ապա Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով այդ դատարանը չի համարվում «օրենքի հիման վրա ստեղծված»⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 17-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետը:

⁴ Տես՝ մասնավորապես՝ Richert v. Poland, կետ 41, Jorgic v. Germany, կետ 64:

Օրենսգիրքը սահմանում է ընդդատության երկու տեսակ՝ առարկայական¹ և տարածքային²: Առարկայական ընդդատության ընդհանուր կանոնից նախատեսված է միայն մեկ բացառություն, որով որոշակի տեսակի վարույթների քննությունը վերապահվել է այդ նպատակով ստեղծված մասնագիտացված դատարանին³: Նույն նկատառումից ելնելով բարձրագույն դատական ատյանում վերոնշյալ վարույթների, ներառյալ՝ մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքների շրջանակներում կայացված բոլոր դատական ակտերի դեմ բերված վերանայման բողոքները քննվում են մասնագիտացված պալատի կողմից⁴:

Ինչ վերաբերում է տարածքային ընդդատությանը, ապա դրան առնչվող կարգավորումները տարածվում են միայն առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից քննվող վարույթների վրա, քանի որ մասնագիտացված դատարանի դատական տարածքը ՀՀ տարածքն է⁵: Այստեղ կոնկրետ վարույթը քննող իրավասու դատարանի նույնականացման համար կիրառվում է ենթադրյալ հանցանքի կատարման վայրի չափանիշը⁶: Ընդ որում՝ քննչական ենթակայության կանոններն⁷ այս դեպքում վճռորոշ չեն:

Միաժամանակ իրավակիրառ պարկտիկայում հաճախ հանդիպող իրավիճակները տարածքային ընդդատության կարգավորումներին որոշակի ճկունություն տալու, հետևաբար, և վերոնշյալ կանոնից արդարացված բացառություններ նախատեսելու անհրաժեշտություն են առաջացնում: Ըստ այդմ,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 260-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 261-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 260-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 260-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

⁵ Տես՝ ՀՀ դատական օրենսգրքի 26-րդ հոդվածը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 181-րդ հոդվածը, ինչպես նաև 182-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

տարբեր դեպքերի համար սահմանվել են վարույթի ընդդատությունը որոշելու առանձին չափանիշներ: Այսպես՝

- տարբեր դատարաններին ընդդատյա մեկից ավելի հանցանքների վերաբերյալ վարույթի դեպքում կիրառվում է վերջին հանցանքի կատարման վայրի չափանիշը¹,
- վերոնշյալ հանգամանքը պարզելու անհնարինության դեպքում գործում է մինչդատական վարույթն իրականացրած նախաքննության մարմնի նստավայրի չափանիշը²,
- ՀՀ տարածքից դուրս կատարված հանցանքի վերաբերյալ վարույթի դեպքում կիրառվում է մեղադրյալի բնակության կամ հաշվառման վայրի, իսկ այն պարզելու անհնարինության դեպքում՝ մինչդատական վարույթն ավարտած նախաքննության մարմնի նստավայրի չափանիշը³,
- տարբեր դատարաններին ընդդատյա մեկից ավելի վարույթները միացնելու դեպքում⁴ դարձյալ գործում է վերջին հանցանքի կատարման վայրի չափանիշը⁵:

Օրենսգիրքը հատուկ կարգավորում է նախատեսել այն դեպքի համար, երբ նախաքննության ընթացքում վարույթների միացման հետևանքով առարկայական և տարածքային ընդդատության կանոնների միջև առաջանում է կոլիզիա: Նման իրավիճակը հանգուցալուծվում է հոգուտ առարկայական ենթակայության⁶:

Ի տարբերություն նախկին իրավակարգավորումների, Օրենսգիրքը սահմանել է նաև նախաքննության շրջանակներում իրականացվող դատական երաշխիքների վարույթների տարածքային ընդդատությունը որոշելու չափանիշները:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 262-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 262-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Համապատասխան միջնորդության կամ բողոքի քննությունն իրականացնող իրավասու դատարանին որոշելու հիմնական կանոն է ընտրվել նախաքննության մարմնի նստավայրը: Միաժամանակ հաշվի առնելով այս վարույթների ընթացակարգային առանձնահատկությունները, այդ թվում՝ ժամկետային սահմանափակումները¹, օրենսդիրը նախատեսել է այլընտրանքային կանոն՝ որոշակի վարության գործողության կատարման վայրը՝ պարտադիր այն վերապահումով, որ դա չպետք է վնասի անձանց իրավունքներին և իրավաչափ շահերին²: Այսպես՝ Երևանում իրականացվող նախաքննության շրջանակներում այլ վայրում (հեռավոր մարզում) քննչական փոխօգնության խնդրանք ներկայացնելու միջոցով³ ցուցմունքի դեպոնացում կատարելն⁴ անթույլատրելի կլինի, եթե դա անհամաչափ դժվարություններ կառաջացնի մեղադրյալի կամ նրա պաշտպանի համար: Հակառակ դրան՝ կոնկրետ ապացուցողական գործողության (օրինակ՝ արտաքին դիտման) միջնորդության քննության օպերատիվությունը և արդյունավետությունն ապահովելու առումով դրա կատարման վայրի դատարան դիմելը լիովին ընդունելի է նաև այն պարզ պատճառով, որ այս դեպքում հակակշիռ մասնավոր շահը որևէ կերպ չի սահմանափակվում:

Ընդդատության կանոնները սահմանելով օրենսդիրը հնարավոր է համարել, որ որոշակի դեպքերում դրանք կարող են և չպահպանվել: Նման իրավիճակներում փակուղիներից խուսափելու համար նախատեսվել է ընդդատության փոփոխության հնարավորություն:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ հայտնաբերվում է առարկայական կամ տարածքային ընդդատության կանոնների խախտում, դատարանը վարույթը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 37-41-րդ գլուխները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 308-րդ և 309-րդ հոդվածները:

պարտադիր փոխանցում է ըստ ընդդատության¹: Առանձին դեպքերում դատարանն իրավունք ունի փոխել վերաբերելի կանոնների պահպանմամբ ստացված վարույթի ընդդատությունը, երբ դա նպատակահարմար է դատաքննությունն ավելի արագ և արդյունավետ իրականացնելու համար: Սակայն այս հնարավորությունը գործում է միայն տարածքային ընդդատության համար և կարող է իրացվել միայն վարույթում ներգրավված բոլոր մեղադրյալների համաձայնությամբ²: Վերջին պայմանի գոյությունը պայմանավորված է քրեական վարույթի հիմքում ընկած այն ելակետային դրույթով, համաձայն որի՝ անձի չի կարող զրկվել իր գործն այն դատարանում և այն դատավորի կողմից քննվելու իրավունքից, որոնց ընդդատության այն վերապահված է օրենքով³:

Վարույթի ընդդատությունը փոխելու վերաբերյալ որոշումը որպես կանոն կայացվում է նախնական դատալսումների ընթացքում⁴: Սակայն Օրենսգիրքը չի բացառում, որ դատարանն այդ հարցին կարող է անդրադառնալ նաև հիմնական դատալսումների ժամանակ, եթե վարույթի ընդդատության վրա ազդող հանգամանքները պարզվել են այդ ենթափուլում, օրինակ՝ ապացույցների հետազոտման արդյունքում հաստատվել է, որ մեղադրյալին մեղսագրվող հանցանքը ենթադրաբար կատարվել է ընդհանուր իրավասության մեկ այլ դատարանի դատական տարածքում կամ հանրային մեղադրողը փոխել է մեղադրյալին վերագրվող արարքի իրավական գնահատականը, ինչն ինքնին բացառում է մասնագիտացված դատարանի կողմից տվյալ մեղադրանքի քննության հնարավորությունը:

Այդուհանդերձ, նույնիսկ վերոնշյալ դեպքում օրենսդիրը ելնելով արդարադատության արդյունավետության շահից, դատարանին թույլ է տալիս շարունակել դատաքննությունը, եթե մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերն այդ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը և 314-րդ հոդվածը:

կապակցությամբ տարաձայնություն չունեն¹: Ընդդատության կանոնի այսօրինակ անտեսումը կարող է արդարացվել այնպիսի հատուկ հանգամանքներով, ինչպիսին են վարույթի բարդությունը, դատաքննության վրա արդեն ծախսված ժամանակը, մեղադրանքի հանրային հնչեղությունը և այլն:

Հարկ է նաև նկատել, որ օրենսդիրը թույլ է տալիս բացառիկ դեպքերում մինչև վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելը կատարել որոշակի անհետաձգելի գործողություններ և կայացնել համապատասխան որոշումներ²: Այդպիսին կարող է լինել օրինակ՝ մինչդատական վարույթում մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքը վերացնելու, փոխելու կամ դրա ժամկետը երկարաձգելու հարցը քննարկելը, եթե մինչև այլ դատարանի կողմից նախնական դատալսումներ նշանակելն անխուսափելիորեն կլրանա մեղադրյալի կալանքի ժամկետը կամ հատուկ պաշտպանության միջոց կիրառելը, եթե դա չանելն իրական վտանգ կստեղծի որոշակի անձի կյանքի կամ առողջության համար:

Ընդդատության ինստիտուտին վերաբերող կարևորագույն կարգավորումներից մեկն էլ այն է, որ կոնկրետ վարույթով իրավասու դատարանին որոշելու հետ կապված հնարավոր վեճը լուծվում է շատ պարզ և օպերատիվ կերպով: Եթե վարույթը փոխանցած և ստացած դատարանների միջև տարաձայնային կամ առարկայական ընդդատության կապակցությամբ տարաձայնություն է առաջանում, ապա Օրենսգիրքը սկզբունքորեն բացառում է այդ առճակատման շարունակությունը՝ վերջին խոսքը վերապահելով բարձրագույն դատական ատյանը ներկայացնող պաշտոնատար անձին: Դատական վարույթի մասնակիցների և արդարադատության շահերից ելնելով, օրենսդիրն այս դեպքի համար ձևական ընթացակարգեր չի նախատեսել, այլ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

սահմանափակվել է հարցը կարճ ժամկետում և մեկ արարով լուծելու ռացիոնալ տարբերակով¹:

ԳԼՈՒԽ 34. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԿԱՐԳԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Դատական վարույթի կարգին վերաբերող պայմանները կիրառելի են դատական բոլոր վարույթների նկատմամբ, այնքանով, որքանով առանձին տեսակի դատական վարույթի դատավարական կարգը սահմանող իրավադրույթներն այլ բան չեն նախատեսում:

Դատական վարույթի կարգին վերաբերող պայմանների շարքում Օրենսգիրքը նախատեսում է ընդհանուր կարգավորումներ, որոնք սահմանում են վարույթի իրականացման ձևը և վայրը, դատարանի կազմին ներկայացող պահանջները, դատական նիստի անցկացման և դատական նիստում որոշում կայացնելու կարգը:

Դատական վարույթի կարգին վերաբերող պայմանները, դատական վարույթի մասնակիցներին վերաբերող պայմանների և դատական վարույթի այլ պայմանների հետ միասին, ըստ էության կանխորոշում են դատական վարույթների դատավարական ձևը՝ միևնույն ժամանակ չբացառելով առանձին դատական վարույթների համար առանձնահատուկ կարգավորումներ նախատեսելու հնարավորությունը:

Դատական վարույթի կարգին վերաբերող պայմանների շարքում Օրենսգիրքը նախ և առաջ անդրադառնում է դատական վարույթի իրականացման ձևին և վայրին:

Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կանոնն այն է, որ դատական վարույթներն իրականացվում են բանավոր, իսկ Օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև գրավոր ընթացակարգով:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 4-6-րդ մասերը:

Գրավոր ընթացակարգով անցկացվում են ապացուցողական գործողությունների կատարման դատական երաշխիքների, սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքների, հանրային մասնակիցների վարության ափսոսանքի (մինչդատական ափսոսանքի) իրավաչափության դատական երաշխիքների վարույթները, վճարհանձնները, հատուկ և բացառիկ վերանայումները¹:

Օրենսգիրքը, սակայն, դատարանին հնարավորություն է տալիս, սեփական նախաձեռնությամբ նշված վարույթներն ի սկզբանե անցկացնել բանավոր ընթացակարգով, իսկ եթե վարույթն անցկացվում է գրավոր ընթացակարգով, այն փոխակերպել բանավորի²: Բանավոր ընթացակարգով անցկացվող վարույթը գրավորի փոխակերպելու դատավարական հնարավորություն Օրենսգիրքը չի նախատեսում:

Բանավոր ընթացակարգով վարույթն իրականացվում է դատական նիստերի ձևով, որոնց ընթացքում, որպես կանոն, անցկացվում են դատալսումներ, մինչդեռ գրավոր ընթացակարգով վարույթն իրականացվում է առանց դատական նիստ անցկացնելու:

Եթե բանավոր ընթացակարգով անցկացվող վարույթի մասնակիցները տեղեկացվում են դատական նիստի տեղի և ժամանակի մասին³, ապա գրավոր ընթացակարգով իրականացվող վարույթով դրա մասնակիցները տեղեկացվում են միայն դատական ակտի կայացման օրվա մասին⁴:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, որը պարզապես նախատեսում էր արտագնա դատական նիստ անցկացնելու հնարավորություն, Օրենսգիրքը կարգավորել է արտագնա դատական նիստ անցկացնելու հետ կապված հարաբերությունները: Եթե նախկին օրենսդրությունն արտագնա դատական նիստ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 149-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 150-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

անցկացնելու հարցում դատարանին վերապահում էր լայն հայեցողություն՝ արտագնա դատական նիստի անցկացումը պայմանավորելով միայն արդարադատության արդյունավետության շահով, ապա ներկայումս հստակ սահմանված է ինչպես արտագնա դատական նիստ անցկացնելու թույլատրելի դեպքերի սպառիչ շրջանակը և նման նիստի անցկացման վայրը¹, այնպես էլ՝ նշված դեպքերում արտագնա դատական նիստ անցկացնելու մասին կողմերի միջնորդությունը մերժելու հիմքերը²:

Դատաքննության հրապարակայնության, դատական վարույթի մասնակիցների իրավունքների (անձնական կյանքի անձեռնմխելիության իրավունք և հրապարակային դատաքննության իրավունք), ինչպես նաև արդարադատության շահի արդյունավետ հավասարակշռման նպատակով Օրենսգիրքն, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, մանրամասն կարգավորման է ենթարկել դատական նիստին ներկա անձանց կողմից դատական նիստի ընթացքն արձանագրելու և լուսաբանելու կարգը³: Օրենսգրքով սահմանված կանոնները հանգում են հետևյալին.

✓ առանց դատարանի լրացուցիչ թույլտվության, թե դռնբաց, և թե դռնփակ դատական նիստերին թույլատրվում է կատարել գրառում,

✓ առանց դատարանի լրացուցիչ թույլտվության դռնբաց դատական նիստում թույլատրվում է կատարել ձայնագրում,

✓ դռնբաց դատական նիստի ընթացքի տեսագրումը, տեսաձայնագրումը, լուսանկարումը կամ հեռարձակումը թույլատրում է դատարանը՝ միայն մեղադրյալի համաձայնությամբ,

✓ նույնիսկ մեղադրյալի համաձայնության դեպքում, դատարանը, լսելով կողմերի կարծիքը, կարող է արգելել դատական նիստի ընթացքի տեսագրումը, ձայնագրումը, լուսանկարումը կամ հեռարձակումը, եթե դա է պահանջում արդարադատության շահը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 267-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Օրենսգիրքը նախատեսում է նաև կողմի միջնորդությամբ կամ դատարանի նախաձեռնությամբ դատական նիստը (դրա մի մասը) դնփակ անցկացնելու հնարավորություն:

Եթե դոնփակ դատական նիստ անցկացնելու հարցը պահանջում է քննարկում միայն կողմերի մասնակցությամբ, ապա հարցը քննարկվում է դոնփակ դատական նիստում: Դատարանը բոլոր դեպքերում հրապարակում է դոնփակ դատական նիստ անցկացնելու մասին որոշումը, ինչպես նաև դրա հիմքերը¹:

Դատական նիստի ընթացքում դատարանի և դատական վարույթի մասնակիցների միջև բոլոր շփումները, այդ թվում՝ նրանց ելույթները, միջնորդությունները և հայտարարությունները կատարվում են բանավոր², ինչն արգելք չէ նույն միջնորդության, հայտարարության կամ ելույթի գրավոր տեքստը դատարանին ներկայացնելու համար:

Բոլոր ապացույցները և վարույթի այլ նյութերը դատական նիստում ենթակա են անմիջական հետազոտման դատարանի և դատական վարույթի մասնակիցների կողմից³: Նշված կարգը կիրառելի չէ գրավոր ընթացակարգով իրականացվող դատական վարույթի նկատմամբ:

Օրենսգիրքը, դատական վարույթի կարգին վերաբերող պայմանների շարքում ներառել է նաև դատարանի կազմի անփոփոխելիությունը և դատական վարույթի անընդհատությունը:

Դատարանում վարույթը պետք է իրականացվի դատարանի նույն կազմով, իսկ վարույթին դատավորի մասնակցության անհնարինության դեպքում նա փոխարինվում է տվյալ դատարանի այլ դատավորով⁴: Դատավորի փոխարինման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 267-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 331-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 269-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

դեպքում վարույթը վերսկսվում է, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ քննությունն իրականացնող դատավորը փոխարինվում է պահեստային դատավորով¹:

Օրենսգրքով սահմանված դատական վարույթի անընդհատությունը նշանակում է, որ նախքան բանավոր ընթացակարգով իրականացվող դատական վարույթն ավարտելը կամ դատալսումները հետաձգելը բանավոր ընթացակարգով այլ դատական վարույթ իրականացնել չի թույլատրվում²:

Դատական նիստի ընթացքում լուծվող յուրաքանչյուր հարցի վերաբերյալ դատարանը կայացնում է որոշում՝ նախապես լսելով դատական նիստին մասնակցող կողմերի կարծիքները: Դատական նիստի ընթացքում դատարանի կողմից որոշումները կայացվում են առանձին փաստաթղթի ձևով կամ ներառվում են դատական նիստի արձանագրության մեջ: Նախկին օրենսդրության համեմատությամբ, Օրենսգիրքն ընդարձակել է առանձին փաստաթղթի ձևով կայացվող որոշումների շրջանակը՝ ներառելով վարույթը կարճելու, քրեական հետապնդումը դադարեցնելու, խափանման միջոցը վերացնելու, փոխելու, անփոփոխ թողնելու, դրա ժամկետը երկարաձգելու կամ այն կիրառելու, ինքնաբացարկ հայտնելու, բացարկն ընդունելու, վարույթին մասնակցելուց ազատելու, փորձաքննություն նշանակելու, ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու, դատական տուգանք նշանակելու, վարույթից հեռացնելու մասին որոշումները³: Սակայն, առանձին փաստաթղթի ձևով կայացվող որոշումների այս ցանկը սպառիչ չէ: Դատարանի կողմից կայացող բոլոր այն որոշումների համար, որոնք պետք է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 269-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 269-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 278-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 270-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

կայացվեն առանձին փաստաթղթի ձևով, Օրենսգիրքն օգտագործում է «առանձին փաստաթղթի ձևով»¹ կայացվող որոշում կամ «առանձին որոշում»² ձևակերպումները:

Մնացած բոլոր որոշումների համար առանձին փաստաթղթի ձևով կայացնելու պարտադիր պահանջ նախատեսված չէ, սակայն դատարանն իրավասու է իր հայեցողությամբ ցանկացած որոշում կայացնել առանձին փաստաթղթի ձևով³:

Բոլոր որոշումները, այդ թվում՝ առանձին փաստաթղթի ձևով կայացվող որոշումները դատարանը կայացնում է դատական նիստի դահլիճում՝ առանց որոշում կայացնելու համար առանձին սենյակ հեռանալու: Օրենսգիրքն այս կանոնից միակ բացառությունը սահմանում է վերդիկտի և վարույթը եզրափակող դատական ակտի համար, որոնք կայացվում են առանձին սենյակում:

Դատարանի կողմից կայացվող բոլոր որոշումները, անկախ նրանից՝ կայացվել են առանձին փաստաթղթի ձևով, թե ոչ, հրապարակվում են դատական նիստում, իսկ առանձին փաստաթղթի ձևով կազմված որոշումները նաև երեք օրվա ընթացքում տրամադրվում են կողմերին⁴:

ԳԼՈՒԽ 35. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Այս գլխում կարգավորված են դատական վարույթին վերաբերող երկրորդ խումբ պայմանները՝ նպատակ ունենալով սահմանել դատական վարույթին դրա հանրային և մասնավոր մասնակիցների մասնակցության այնպիսի պահանջներ, որոնք մի կողմից կապահովեն դատական վարույթի մրցակցային ձևը, մյուս կողմից՝ վարույթի

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 335-րդ հոդածի 2-րդ և 3-րդ մասերը, 279-րդ հոդածի 4-րդ մասի 17-րդ կետը:

² Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 459-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 472-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 480-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 270-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 270-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

սահուն ընթացքը՝ բացառելով վարույթի առանձին մասնակիցների բացակայությամբ պայմանավորված դատական նիստերի անհարկի հետաձգումները:

Օրենսգրքի որդեգրած ընդհանուր կանոնն այն է, որ դատական վարույթի մասնակիցներն ունեն երկու հիմնական պարտականություն՝ ներկայանալ դատական նիստին և չներկայանալու դեպքում այդ մասին պատշաճ ձևով տեղեկացնել դատարանին¹: Վերջինը նաև չափանիշ է՝ չներկայանալու հարգելի լինելը գնահատելու համար: Դա է պատճառը, որ Օրենսգիրքը հնարավորություն է տալիս դատարանին դատական նիստին առանց հարգելի պատճառի չներկայացած անձի նկատմամբ կիրառել դատավարական սանկցիաներ², հետագա դատական նիստերին վերջինիս ներկայությունն ապահովելու նպատակով: Օրինակ՝ դատական նիստին առանց հարգելի պատճառի չներկայացած մասնակցին հաջորդ դատական նիստին կարող է հայտարարվել նկատողություն³, դատական նիստերին ներկայանալուց չարամիտ խուսափելու դեպքում նրան կարող են հարկադրաբար ներկայացնել⁴, իսկ Օրենսգրքով նախատեսված մասնակցին՝ անհրաժեշտ պայմանների ակայության դեպքում՝ նաև հեռացնել վարույթից⁵:

Միննույն ժամանակ, սակայն, դատավարական կարգավիճակով պայմանավորված՝ վարույթի առանձին մասնակիցների համար սահմանվել են նաև որոշակի բացառություններ՝ նրանց ներկայությունը դատական նիստին պարտադիր չհամարելով այն դեպքերում, երբ դա չի վտանգի վարույթի մրցակցային բնույթը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 271-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

² Տես՝ Ուղեցույցի 17-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 142-րդ հոդածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 145-րդ հոդածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 147-րդ հոդածը:

Մեղադրյալի մասնակցությունը դատական նիստին պարտադիր է¹: Եթե մեղադրյալը դատական նիստին չի ներկայանում, ապա դատալսումները հետաձգվում են:

Մեղադրյալի կողմից դատականի նիստերին պարբերաբար չներկայանալու դեպքում Օրենսգիրքը հնարավոր է համարում դատավարական սանկցիաներից բացի, նրա նկատմամբ ավելի խիստ ներգործություն իրականացնել՝ կիրառել խափանման միջոց կամ այն փոխել առավել պիտանիով: Մասնավորապես՝ դատական նիստին անհարգելի չներկայանալու դեպքում մեղադրյալի նկատմամբ կարող է կիրառվել նրա այդ պարտականության կատարումն ապահովող դատավարական սանկցիա՝ վարույթն իրականացնող մարմին հարկադրաբար ներկայացնելը²: Սակայն, եթե այդ եղանակով մեղադրյալի օրինական վարքագիծը հնարավոր չէ ապահովել, ապա նրա նկատմամբ կարող է ընտրվել խափանման միջոց կամ ընտրված խափանման միջոցը կարող է փոխարինվել ավելի պիտանի միջոցով³:

Դատական նիստին մեղադրյալի պարտադիր մասնակցության կանոնից Օրենսգիրքը նախատեսում է հետևյալ բացառությունները.

ա) պաշաճ ծանուցված մեղադրյալի բացակայությունը խոչընդոտ չէ լրացուցիչ դատալսումներն անցկացնելու համար, եթե դաարանը հակառակ որոշում չի կայացնում⁴,

բ) վերդիկտի և դատավճռի հրապարակման դատական նիստին մեղադրյալի ներկայությունը պարտադիր չէ, բացառությամբ անազատության մեջ պահվող մեղադրյալի⁵,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 272-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 145-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերը, 29-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, ինչպես նաև 116-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 346-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 271-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

գ) ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի վերաբերյալ վարույթով դատական նիստը դատարանի որոշմամբ անցկացվում է մեղադրյալի բացակայությամբ, եթե վերջինս նախնական դատալսումների ընթացքում նման միջնորդություն է ներկայացրել¹:

Նախնական դատալսումների ընթացքում մեղադրյալը նման միջնորդություն ներկայացնելիս պետք է ֆիզիկապես ներկա լինի դատարանում, առնվազն մեկ անգամ կանգնի դատարանի առջև: Սա բխում է Օրենսգրքի այն կարգավորումից, որի համաձայն՝ դատարանը չի կարող դատական նիստն անցկացնել մեղադրյալի բացակայությամբ, եթե նա միջնորդությունը ներկայացրել է առանց պաշտպանի հետ խորհրդակցելու²: Այս հանգամանքը դատարանը կարող է պարզել միայն դատականի նիստում մեղադրյալին լսելով: Մեղադրյալի՝ առնվազն մեկ անգամ դատարանի առջև կանգնելը կարևոր է նաև, որպեսզի չձևավորվի պրակտիկա, ըստ որի՝ մեղադրյալն առանց դատարան գալու կարող է պաշտպանի հետ գրավոր միջնորդություն ուղարկել և նիստի այլևս չմասնակցել: Նման գործելակերպը նաև անհարգալից վերաբերմունք կլինի դատարանի հանդեպ:

Եթե դատարանը որոշում է կայացնում դատական նիստը մեղադրյալի բացակայությամբ անցկացնելու մասին, Օրենսգրքը պարտադիր է համարում պաշտպանի մասնակցությունը³:

Եթե դատարանը որոշում է նիստերն անցկացնել մեղադրյալի բացակայությամբ, անհրաժեշտության դեպքում կարող է առանձին դատական նիստին կամ առանձին վարույթային գործողությանը մեղադրյալի մասնակցությունը պարտադիր համարել:

գ) մեղադրյալի նկատմամբ դատավարական սանկցիա կիրառելու և նրան դատական նիստերի դադարեցում հեռացնելու դեպքում⁴,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 272-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 272-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 12-րդ կետը և 272-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 17-րդ գլուխը:

դ) խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությունը քննելիս, երբ առկա են մեղադրյալի պարտադիր մասնակցության կանոնից՝ Օրենսգրքով նախատեսված բացառությունները¹:

ե) մեղադրյալի նկատմամբ հեռակա կարգով դատաքննություն իրականացնելու դեպքում²:

Դատական վարությամբ մրցակցության սկզբունքի ապահովման նպատակով, Օրենսգրքը սահմանել է, որ մեղադրյալի հետ միասին դատական նիստին պարտադիր է նաև հանրային մեղադրողի մասնակցությունը³, եթե Օրենսգրքով այլ բան նախատեսված չէ: Օրինակ՝ Օրենսգրքը պատշաճ ծանուցված հանրային մեղադրողի բացակայությունը լրացուցիչ դատալսումներ անցակացնելու համար խոչընդոտ չի համարում⁴:

Դատական նիստին հանրային մեղադրողի չներկայանալու դեպքում դատական նիստը հետաձգում է: Օրենսգրքը, որպես դատական նիստի հետաձգումից խուսափելու այլընտրանք՝ նախատեսում է նաև դատախազին փոխարինելու հնարավորություն: Մասնավորապես, հանրային մեղադրողը վերադաս դատախազի կողմից փոխարինվում է այլ դատախազով⁵, եթե հանրային մեղադրողը դատարանի որոշմամբ հեռացվում է վարությից (օրինակ՝ երկու անգամ առանց հարգելի պատճառի դատական նիստին չներկայանալու համար) կամ այլ պատճառով նրա հետագա մասնակցությունը վարությին դառնում է անհնար (օրինակ՝ երեխայի խնամքի արձակուրդ վերցնելու դեպքում):

Դատական նիստին պաշտպանի մասնակցությունը նույնպես պարտադիր է, եթե Օրենսգրքով այլ բան նախատեսված չէ⁶: Դատական նիստին պաշտպանի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 57-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 273-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 346-րդ հոդվածի 2րդ մասը:

⁵ Տես՝ Դատախազության մասին ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 346-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

չներկայանալու և տվյալ նիստում նրան այլ պաշտպանով փոխարինելու անհնարինության դեպքում դատալսումները հետաձգվում են:

Պաշտպանին վարույթից հեռացնելու կամ այլ պատճառով վարույթին նրա հետագա մասնակցության անհնարինության դեպքում, ելնելով պաշտպանի ընտրության առաջնության գաղափարից, Օրենսգիրքը սահմանել է նրա փոխարինման հատուկ երկփուլ կարգավորում՝ դատարանին հնարավորություն տալով նշանակել այլ պաշտպան, եթե մեղադրյալը նոր պաշտպան չի հրավիրում¹: Ըստ էության պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր դարձնող այս կանոնը չի գործում այն դեպքում, երբ դատարանն ընդունել է պաշտպանից մեղադրյալի հրաժարվելը²:

Դատական նիստին պաշտպանի և հանրային մեղադրողի չներկայանալու հիմքով նրանց վարույթից հեռացնելու դեպքում դատարանը հետաձգում է դատալսումները³, սահմանելով ողջամիտ ժամկետ՝ որն անհրաժեշտ և բավարար կլինի նոր պաշտպան հրավիրելու կամ մեղադրողին փոխարինելու և նրանց կողմից քրեական գործն ուսումնասիրելու և դատավարական գործառույթներին նախապատրաստվելու համար⁴: Օրենսգիրքը սահմանել է այս հիմքով դատալսումները հետաձգելու ժամկետը որոշելու չափանիշներ՝ վարույթի բարդություն, դատական վարույթի վրա արդեն ծախսված ժամանակ և այլ հանգամանքներ⁵: Որպես հետաձգման ժամկետը որոշելու «այլ հանգամանք» կարող է դիտվել, օրինակ՝ մեղադրյալի կալանքի տակ գտնվելը⁶:

Տուժողի, գույքային պատասխանողի, նրանց ներկայացուցիչների, մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի մասնակցության համար Օրենսգիրքը, նախկին օրենսդրության օրինակով, նախատեսել է ավելի մեղմ ռեժիմ: Թեև վարույթի այս

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 273-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 28-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 278-րդ հոդվածի 2-ին մասի 2-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 278-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 273-րդ հոդվածի 2-րդ և 5-րդ մասերը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

մասնակիցների մասնակցությունը դատական նիստին պարտադիր է, սակայն, այս ընդհանուր կանոնից Օրենսգիրքը նախատեսել է հետևյալ բացառությունները.

1) դատարանը համապատասխան անձին նախապես թույլատրել է չմասնակցել դատական նիստին: Այս մասին, դատավարության համապատասխան մասնակիցը միջնորդություն է ներկայացնում դատարանին նախնական դատալսումների ընթացքում¹: Սա չի բացառում, սակայն, որ դատարանը կարող է անձին թույլատրել չմասնակցելու միայն կոնկրետ նիստի՝ այդ հարցը լուծելով նախորդ նիստում՝ դատավարության մասնակիցների ներկայությամբ:

2) դատարանը, լսելով կողմերի կարծիքը, գտնում է, որ համապատասխան անձի բացակայությունը խոչընդոտ չէ դատական նիստն անցկացնելու համար.

3) հրապարակվում է վերդիկտը կամ դատավճիռը:

Տուժողի, գույքային պատասխանողի, նրանց ներկայացուցիչների, մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի դատական նիստին չներկայանալու դեպքում դատալսումները հետաձգվում են²:

Վարույթին օժանդակող անձանց՝ դատական նիստին չներկայանալու դեպքում դատարանը, լսելով կողմերի կարծիքը, որոշում է կայացնում դատական նիստը շարունակելու կամ դատալսումները հետաձգելու մասին: Այս կանոնից միակ բացառությունն Օրենսգիրքն անում է թարգմանչի համար³, քանի որ պայմանավորված նրա բացակայությամբ, դատավարության մասնակիցները, կամ առնվազն նրանց մի մասը, չեն կարողանա իրացնել իրենց դատավարական իրավունքները, իսկ վարույթի հանրային մասնակիցները՝ իրենց դատավարական գործառնությունները:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 321-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 273-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 275-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Մնացած բոլոր դեպքերում դատական նիստը շարունակվում է, եթե նշված մասնակիցների բացակայությունը չի խոչընդոտի վարույթի արդարացի իրականացմանը¹:

Վկայի չներկայանալու դեպքում կողմերի համաձայնությամբ նիստը շարունակելը չի նշանակում, որ այդ վկան այլևս կարող է չհարցաքննվել, քանի որ դրա համար հարկավոր է ապացույցի հետազոտումը սահմանափակելու վերաբերյալ միջնորդություն²: Վկայի չներկայանալու դեպքում նիստը շարունակելը ինքնաբերաբար կփոխի ապացույցների հետազոտման հաջորդականությունը, որի համար դատարանի լրացուցիչ որոշում չի պահանջվում:

ԳԼՈՒԽ 36. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԱՅԼ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Դատական վարույթի պայմաններին վերաբերող չորրորդ և վերջին խումբը ներառել է դատարանի ու դատական վարույթի մասնակիցների գործունեության ինչպես զուտ դատավարական, այնպես էլ որոշ կազմակերպական հարցեր կարգավորող մի շարք կանոններ: Դրանց մեջ իրենց առանցքային բնույթով և սկզբունքային նորամուծությամբ առանձնանում են ***դատաքննության սահմաններին և ներկայացված մեղադրանքը փոխելուն կամ լրացնելուն նվիրված կանոնակարգումները***:

Վերջիններս նախ և առաջ խարսխված են մրցակցության սկզբունքը բնութագրող հիմնարար այն գաղափարի վրա, որ դատարանը սահմանափակված է միայն մեղադրանքի փաստակազմով, բայց ոչ դատախազի կողմից դրան տրված որակումով,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 275-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

քանզի դատարանը չպետք է կաշկանդված լինի օրենքի ընկալման և պարզաբանման կապակցությամբ կողմերի ունեցած մոտեցումներով¹:

Վարությային այս նոր փիլիսոփայությունն ավելի դյուրին ընկալելուն օժանդակում է մեղադրանքի հասկացությունը, որն անձին մեղսագրվող արարքի հիմքում առաջին հերթին դնում է դրա փաստական բաղադրիչը, իսկ իրավականին տալիս է դրանից բխող ածանցյալ նշանակություն²: Հետևաբար, առաջին ատյանի դատարանում դատաքննության սահմանները, այսինքն՝ հաստատման ենթակա հազամանքների շրջանակը և հետազոտման ենթակա ապացույցների ծավալը կանխորոշվում են կոնկրետ մեղադրյալով և նրան վերագրվող փաստերով³:

Դա է պատճառը, որ առաջին ատյանի դատարանում մեղադրանքը փաստերի մասով կարող է փոխել միայն հանրային մեղադրողը (այսինքն՝ այն անձը, ով այդ մեղադրանքը բերել է դատարան), իսկ դատարանը հնարավորություն ունի միայն հաստատել կամ հերքել այդ փաստերը՝ չփոփոխելով դրանք⁴: Դատարանի նման սահմանափակ իրավասությունն ունի շատ պարզ բացատրություն. նա հետազոտվող ապացույցների միջոցով միայն ստուգում է մեղադրանքի հիմնավորվածությունը՝ պատասխանատվություն չկրելով դրա որակի համար և ունենալով դրա հետ չհամաձայնվելու սկզբունքային ազատություն:

Ինչ վերաբերում է մեղադրյալին վերագրվող արարքի իրավական գնահատականին, ապա դրա փոփոխությունն այլևս հանրային մեղադրողի մենաշնորհը չէ, և հաշվի առնելով փաստական հանգամանքներից դրա կախվածությունը, ինչպես նաև օրենքը կիրառելու և մեկնաբանելու հարցում դատարանի ունեցած մեծ ինքնուրույնությունը, օրենսդիրը վերջինիս լիազորել է չհամաձայնվել հանրային մեղադրողի իրավական գնահատականի հետ և սեփական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 42-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 2-րդ և 4-րդ մասերը:

նախաձեռնությամբ փոխել այն, որն ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, կարող է հանգեցնել մեղադրյալի հնարավոր պատասխանատվության ոչ միայն մեղմացմանը, այլև խստացմանը¹:

Այդուհանդերձ, դատարանին տրված այս հնարավորությունը բացարձակ չէ և կարող է իրացվել միայն որոշակի պարտադիր ընթացակարգ անցնելուց հետո²: Մասնավորապես՝ բոլոր ապացույցների հետազոտումից հետո դատարանն իրավասու է կողմերի հետ քննարկել օրենքի կիրառմանն ու մեկնաբանմանը վերաբերող հարցեր, այդ թվում՝ վարույթի պրոֆեսիոնալ մասնակիցների հետ առանձին խորհրդակցություն անցկացնելու ձևով³, ինչպես նաև հատուկ այդ նպատակով վերադառնալ առանձին սենյակից և վերսկսել եզրափակիչ ելույթները⁴: Այս կառուցակարգը նպատակ է հետապնդում կողմերի համար ոչ միայն կանխատեսելի դարձնել դատարանի հատուկ լիազորության իրականացումը (ասել է թե՛ բացառել վարույթային անակնկալները), այլև վերջիններիս պատշաճ հնարավորություն է ընձեռում տվյալ հարցի կապակցությամբ հավասարության և մրցակցության պայմաններում ներկայացնել և հիմնավորել իրենց դիրքորոշումը⁵:

Օրենսգիրքը մանրամասն կարգավորել է նաև հանրային մեղադրողի կողմից ներկայացված մեղադրանքը փոփոխելու կամ լրացնելու կարգը՝ սահմանելով ինչպես դրա հիմքը, այնպես էլ պայմանները: Այսպես՝ մեղադրանքի փաստական հիմքը կարող է փոփոխվել կամ լրացվել միայն այն դեպքում, երբ դատարանում հետազոտված ապացույցներով հաստատվել են այնպիսի հանգամանքներ, որոնք վկայում են մեղադրյալին նոր մեղադրանք ներկայացնելու անխուսափելիության մասին: Ընդ որում, դրանք իրենց բնույթով պետք է նոր լինեն, այսինքն՝ մինչ այդ պահն

¹ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 3-րդ գլխում «Կողմերի հավասարության և մրցակցության» սկզբունքին վերաբերող մեկնաբանությունները (Օրենսգրքի 21-րդ հոդված):

² Տես՝ Օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 338-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

օբյեկտիվորեն դուրս գտնվեն մինչդատական վարույթն իրականացնող իրավասու անձանց իմացության տիրույթից¹:

Սա հանրային մեղադրողի կողմից համապատասխան միջնորդություն ներկայացնելու անհրաժեշտ պայման է, սակայն բավարար չէ, որպեսզի դատարանը համաձայնվի նրա հետ, քանի որ Օրենսգիրքը սահմանել է նաև նման միջնորդություն երկայացնելու ժամկետային սահմանափակում, այն է՝ մինչև եզրափակիչ ելույթները սկսվելը: Դա թելադրված է նրանով, որ մեղադրանքի փաստական հիմքի փոփոխությունը ողջամտորեն ենթադրում է դրանից մեղադրյալի պաշտպանվելու բնական ձգտում, հետևաբար, և նոր փաստակազմի վիճարկում, ներառյալ՝ լրացուցիչ ապացույցների հետազոտման անհրաժեշտությամբ²: Նույնանման վարութային վերջնաժամկետ է գործում նաև հանրային մեղադրողի կողմից մեղադրյալին վերագրվող արարքի իրավական գնահատականը փոխելու դեպքում³, ինչը նշանակում է, որ այդ հարցը կարող է արծարծվել ամենաուշը եզրափակիչ ելույթով հանդես գալու ժամանակ:

Սակայն նույնիսկ այս պայմանի պահպանմամբ ներկայացված միջնորդության բավարարումը դեռ չի նշանակում, որ դատարանը վարույթը շարունակելու է նոր մեղադրանքով: Բանն այն է, որ օրենսդիրը դատարանում փոփոխվող կամ լրացվող մեղադրանքին՝ որպես բացառիկ երևույթի, ներկայացնում է որոշակի ձևական պահանջներ, որոնց կրկնակի անտեսումը հանգեցնելու է դատական վարույթը սկզբնական մեղադրանքով շարունակելուն՝ մեղադրանքի կողմի համար դրանից բխող բոլոր հետևանքներով⁴:

Մեղադրանքը փոփոխելու կամ լրացնելու նոր կառուցակարգի օրգանական բաղադրիչն է հանդիսանում հանրային մեղադրողի կողմից առաջին ատյանի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 277-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 277-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 277-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

դատարանում մեղադրանքից հրաժարվելը, իսկ ավելի ճշգրիտ՝ նման լիազորության բացակայությունը: Նախկին կարգավորումների համեմատ, Օրենսգիրքը հանրային մեղադրողին զրկել է դատարանում մեղադրանքը տնօրինելու բացարձակ առանձնաշնորհից, երբ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին դատախազի ցանկացած, այդ թվում՝ չհիմնավորված հայտարարություն առնվազն տվյալ մեղադրյալի մասով անվերապահորեն հանգեցնում էր վարույթի ավարտին:

Նոր կանոնակարգումները չգերազնահատելով հանրային մեղադրողի դերը և նրան դիտարկելով որպես դատական վարույթի հավասար մասնակից, վերջինիս հնարավորություն են տալիս բոլոր ապացույցների պատշաճ հետազոտումից հետո, իր ներքին համոզմունքի հիման վրա ընդամենը միջնորդել դատարանին լրիվ կամ մասնակի արդարացնել մեղադրյալին: Ընդ որում, այդ միջնորդությունը ենթակա է քննարկման և լուծման, ինչպես վարույթի ցանկացած այլ մասնակցի ցանկացած այլ խնդրանք: Միակ առանձնահատկությունն այն է, որ դատարանը այն լուծում է եզրափակիչ դատական ակտով¹, ինչից հետևում է, որ վերջինս կարող է և չհամաձայնվել հանրային մեղադրողի ներկայացրած փաստարկների հետ և կայացնել մեղադրական վերդիկտ, հետևաբար, և մեղադրական դատավճիռ:

Այսպիսի կարգավորման հիմքում ընկած է հայեցակարգային այն գերակա գաղափարը, որ վարույթի որևէ մասնակցի որևէ դիրքորոշում չի կարող պարտադիր լինել դատարանի համար, առավել ևս նրան ստիպել կայացնելու ապացույցների պաշտաճ հետազոտման վրա հիմնված իր ներքին համոզմունքին հակասող որոշումներ: Նույն կերպ դատարանը կաշկանդված չէ մեղադրյալի կողմից իրեն ներկայացված մեղադրանքի հետ համաձայնվելու կամ վերագրվող արարքում իրեն մեղավոր ճանաչելու հայտարարությամբ, և իրավասու է ոչ միայն շարունակել

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 277-րդ հոդվածի 6-րդ և 7-րդ մասերը:

ապացույցների հետազոտումը, այլև կայացնել արդարացման վերդիկտ, հետևաբար, և արդարացման դատավճիռ¹:

Այսպիսով, մեղադրյալի մեղավորության կամ անմեղության հարցի որոշումը՝ որպես արդարադատության իրականացման անկյունաքար, գտնվում է դատարանի բացառիկ իրավասության տիրույթում և բացառապես արդարության պահանջների պահպանմամբ իրականացված պատշաճ գործընթացի արդյունք է:

Օրենսգրքի այս գլխում ամրագրված դատական վարույթի պայմաններից մեկն էլ **դատալսումները հետաձգելն** է²: Այս պայմանի ներքո միավորվել են դատալսումների հետաձգման առավել տիպական կամ վառ արտահայտված հիմքերը: Ընդ որում, դրանք բաժանված են երկու խմբի.

1/ հիմքեր, որոնց դեպքում դատալսումներն անվերապահորեն հետաձգվում են³,

2/ հիմքեր, որոնց առկայությունը դատարանին թույլ է տալիս դատալսումները հետաձգելու հարցում դրսևորել հայեցողություն⁴:

Միաժամանակ հարկ է նկատել, որ դատալսումները պարտադիր հետաձգելու դեպքերում օրենսդիրը հստակ սահմանում է այն միջոցառումները, որոնք դատարանը պետք է ձեռնարկի իր նշված լիազորությունն այս կամ այն հիմքով իրականացնելիս⁵: Նման մոտեցումը, մասնավորապես, պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ բանավոր ընթացակարգով իրականացվող վարույթը չավարտելու պարագայում, նույն ձևով իրականացվող մեկ այլ դատական վարույթի անցնելու միակ իրավաչափ միջոցը դատալսումները հետաձգելն է⁶: Հետևաբար, դատալսումների բոլոր հետաձգումները պետք է լինեն հիմնավորված և հետապնդեն դատական վարույթի բնականոն ընթացքն ու արդարացիությունն ապահովելու նպատակ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 461-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 278-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 278-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 278-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 278-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 269-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Ի տարբերություն նախկին իրավակարգավորումների, Օրենսգիրքը դատարանին չի պարտավորեցնում դատալսումների հետաձգման ժամկետ սահմանել, այլ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում տալիս է այդպիսին որոշելու չափանիշ՝ ելնելով հետաձգման հիմքից ու դրա հետևանքների հաղթահարման համար ձեռնարկվելիք գործողությունների բնույթից¹։ Իր հերթին դա դատարանին հնարավորություն է ընձեռում դրսևորել որոշակի ճկունություն և հաջորդ դատական նիստը նշանակելուց առաջնորդվել վարույթի ողջամտի ժամկետը պահպանելու չափորոշիչներով²։

Վերջապես պետք է նշել, որ քննարկվող հոդվածով սահմանվածից բացի, Օրենսգիրքը նախատեսում է դատալսումները հետաձգելու նաև այլ դեպքեր՝ ինչպես որոշակի ժամկետով³, այնպես էլ առանց այն հստակ նշելու⁴։

Դատական նիստի արձանագրմանը վերաբերող պայմանները փոփոխության գրեթե չեն ենթարկվել⁵։ Այս կարգավորումներով մանրամասնվել և կոնկրետացվել են քրեական վարույթի ամրագրմանը վերաբերող ընդհանուր դրույթները⁶։ Մասնավորապես՝ դրանք նվիրված են հատուկ համակարգչային ձայնագրման համակարգի գործարկմանը, դատական նիստի համառոտագրմանը և պարզ թղթային եղանակով արձանագրություն վարելուն։ Որոշակի առանձնահատկություն ունի միայն դատական վարույթում տեսաձայնագրման կիրառումը։ Այս դեպքում տեսաձայնագրված գործողության հակիրճ բովանդակությունը և հիմնական արդյունքները նշվում են դատական նիստի՝ համակարգչային կամ պարզ թղթային եղանակով վարվող համառոտ արձանագրության մեջ, որին պարտադիր կցվում է տեսաձայնագրության կրիչը⁷։

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 278-րդ հոդվածի 4-րդ մասը։

² Տես՝ Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին, 4-րդ և 5-րդ մասերը։

³ Տես՝ Օրենսգրքի 312-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը։

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 317-րդ հոդվածի 4-րդ մասը։

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 279-րդ և 280-րդ հոդվածները։

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածը։

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ հոդվածի 5-րդ մասը։

Այս գլխում տեղ են գտել նաև *դատական ակտի կատարմանը* վերաբերող որոշ կանոններ: Դա պայմանավորված է նրանով, որ Օրենսգիրքը դատական ակտերի կատարումն այլևս չի դիտարկում որպես քրեական վարույթի փուլ՝ դրա կարգավորումը թողնելով քրեակատարողական օրենսդրությանը: Սակայն նկատի ունենալով, որ դատական վարույթն ավարտվում է եզրափակիչ դատական ակտն¹ ուժի մեջ մտնելով կամ այն կատարման հանձնելով (եթե դրա համար անհրաժեշտ է ձեռնարկել հատուկ միջոցներ)², Օրենսգրքի այս գլխում ամրագրվել են միայն վարութային բնույթ ունեցող առանձին դրույթներ, ինչպիսին են դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահը³, դատավճիռը կատարման հանձնելը⁴, ինչպես նաև եզրափակիչ դատական ակտի անհստակությունների լուծումը⁵:

Ուշադրության է արժանի այն հանգամանքը, որ օրենսդիրը հատուկ ընդգծել է առաջին աստիճանի դատարանի՝ դատական երաշխիքների վարույթի⁶ շրջանակներում կայացված եզրափակիչ դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու պահը⁷: Դրանից միանշանակ հետևում է, որ այդ հատուկ դատական գործընթացի արդյունքում դատարանի ընդունած որոշումները հրապարակման պահից կամ կայացման օրվանից ենթակա են պարտադիր կատարման բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև այլ կազմակերպությունների կողմից⁸, եթե նույնիսկ դրանք բողոքարկվում են Օրենսգրքով սահմանված կարգով: Մասնավորապես՝ գույքը պետք է անհապաղ ազատվի արգելանքից, եթե դատարանը

¹ Եզրափակիչ դատական ակտի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 36-րդ կետում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 281-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 282-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 283-րդ հոդվածը:

⁶ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 9-րդ բաժինը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 281-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

մերժել է քննիչի համապատասխան միջնորդությունը և վերացրել գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշումը¹ կամ վարույթի հանրային մասնակիցը պարտավոր է անմիջապես կայացնել (կատարել) անձի իրավունքների խախտումը վերացնելուն ուղղված կոնկրետ վարութային ակտ, եթե դատարանը բավարարել է նրա բողոքը²:

Նմանատիպ կարգավորում է նախատեսված նաև վերաքննիչ դատարանի նույնաբովանդակ դատական ակտերի օրինական ուժի մեջ մտնելու համար³: Այս մոտեցումն ուղղակիորեն կոչված է քրեական վարույթի շրջանակներում երաշխավորել անձի՝ արդյունավետ դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի իրացումը⁴:

Դատավճիռը կատարման հանձնելու հետ կապված հարաբերությունները կարգավորելիս Օրենսգիրքը հատուկ կանոն է նախատեսել ապաստան հայցող կամ փախստական դատապարտյալի համար: Ըստ դրա՝ նշված անձի նկատմամբ դատավճիռը կատարման հանձնելու կարգադրության մասին դատարանը նրա քաղաքացիության պետությանը դիվանագիտական ուղիներով չի ծանուցում⁵: Նման բացառություն նախատեսելը կապված է ՀՀ օրենսդրությամբ այս կատեգորիայի անձանց իրավունքների պաշտպանության հավելյալ երաշխիքներ տրամադրելու հետ⁶:

Ինչ վերաբերում է եզրափակիչ դատական ակտի անհստակությունների լուծմանը, ապա ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, ոչ միայն ընդլայնվել է դատական ակտը կայացրած դատարանի կողմից քննարկվելիք հարցերի շրջանակը, այլև

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 281-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 282-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Փախստականների և ապաստանի մասին ՀՀ օրենքի 32-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

որոշակիացվել կամ կոնկրետացվել են այն թերությունները, որոնք պարզաբանելու համար հնարավոր է ստանալ դատական որոշում¹:

Նշված հոդվածն ուղղակիորեն չի սահմանում, թե ում նախաձեռնությամբ դատարանը կարող է քննարկման առարկա դարձնել լուծման ենթակա անհատականությունները, սակայն դատելով դրանց բնույթից և ուղղվածությունից, կարելի է տրամաբանորեն եզրակացնել, որ այդ դերում կարող են հանդես գալ թե եզրափակիչ դատական ակտը կատարող իրավասու մարմինը, թե կոնկրետ հարցով շահագրգիռ անձը, և թե ինքը՝ դատարանը: Ամեն դեպքում անվիճելի է, որ ցանկացած սուբյեկտի կողմից բարձրացված ցանկացած հարց դատարանի կողմից կարող է լուծվել միայն այն պայմանով, որ դա չի հանգեցնի դատական ակտի բովանդակային փոփոխության², մասնավորապես՝ այս ընթացակարգի շրջանակներում դատարանը չի կարող սահմանել մեկ ուրիշ պատժաչափ, սեփականատիրոջը հանձնված իրեղեն ապացույցը չի կարող վերահանձնել իրավասու հաստատությանը, չի կարող դատական ակտի թերի կամ սխալ հիմնավորումը ներկայացնել որպես ոչ միանշանակ ձևակերպում կամ բացթողում և այլն:

ԲԱԺԻՆ 9. ՄԻՆՉԴԱՏԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

Օրենսգրքի այս բաժինը նվիրված է մինչդատական վարույթի ընթացքում գործածվող առավել կարևոր և նշանակալից ինստիտուտներից մեկի կարգավորմանը: Թեև դատական երաշխիքների վարույթները տարածվում են այն հարաբերությունների վրա, որոնք ձևավորվում և գործում են մինչև քրեական գործը դատարան ուղարկելը, սակայն այս ընթացակարգերն իրենց էությամբ և ուղղվածությամբ բացառապես

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 283-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 283-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

դատական բնույթ ունեն, ուստի զետեղված են Օրենսգրքի դատական վարույթներին վերաբերող հատվածում:

Ի տարբերություն մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողությանն առնչվող նախկինում առկա օրենսդրական կարգավորումների, օրենսդիրն ընդլայնել է անձին տրամադրվող դատական երաշխիքների շրջանակը, կանոնակարգել է դրանց տեսակները, նախատեսել է փուլային ընթացակարգեր, սահմանել է միջնորդությանը կամ բողոքին ներկայացվող հստակ պահանջներ, որոշակիացրել է վարույթի իրականացման ձևը և դատական նիստի կարգը:

Այս ամենի արդյունքում էապես կատարելագործվել են մինչդատական վարույթում անձի իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության կառուցակարգերը, իսկ մի շարք նորարարական կարգավորումներ զգալիորեն բարձրացրել են այս ինստիտուտի արդյունավետությունը, ինչի մասին ավելի մանրամասն կխոսվի Ուղեցույցի՝ առանձին երաշխիքներին նվիրված գլուխներում:

ԳԼՈՒԽ 37. ԽԱՓԱՆՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

Մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքների կարգավորումն Օրենսգիրքը սկսում է խափանման միջոցների կիրառման դատական երաշխիքների վարույթից:

Թեև կալանքին, տնային կալանքին և վարչական հսկողությանը նվիրված հոդվածների¹ վերլուծությունից արդեն իսկ կարելի է եզրակացնել, որ այդ խափանման միջոցները կիրառվում են դատարանի որոշմամբ, այնուամենայնիվ, Օրենսգիրքը հստակ սահմանել է խափանման միջոցների կիրառման դատական երաշխիքների շրջանակը, դրանում ներառելով հետևյալ միջնորդությունների քննությունը.

1) վարչական հսկողությունը, տնային կալանքը կամ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը,

¹ Տես՝ համապատասխանաբար՝ Օրենսգրքի 118-րդ, 123-րդ և 124-րդ հոդվածները:

2) տնային կալանքի կամ կալանքի ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ միջնորդությունը,

3) կալանքը վերացնելու կամ կալանքի փոխարեն այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը¹:

Ինչպես նշեց, Օրենսգիրքը սահմանել է խափանման միջոցների կիրառման դատական երաշխիքների վարույթի փուլայնությունը՝ նախատեսելով այս վարույթի հետևյալ փուլերը.

ա) վարույթի հարուցում²

բ) վարույթի իրականացում³ և

գ) որոշման կայացում⁴:

Դատարանը, քննիչի միջնորդության հիման վրա խափանման միջոցների կիրառման դատական երաշխիքների վարույթ հարուցելու մասին որոշում է կայացնում, եթե պահպանված են քննիչի միջնորդության բովանդակությանը, դրան կցվող դատավարական նյութերի, միջնորդությունը և կից նյութերը դատարան ներկայացնելու ժամկետների և կարգի վերաբերյալ Օրենսգրքով սահմանված պայմանները⁵: Հակառակ դեպքում դատարանը կայացնում է վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշում՝ հստակ նշելով, թե խափանման միջոցների կիրառման դատական երաշխիքների վարույթ հարուցելու համար պարտադիր որ պայմանն է խախտվել⁶:

Կարևորելով վարույթի պատշաճ իրականացման համար անհրաժեշտ բոլոր պայմանների պահպանումը, Օրենսգիրքը քննիչը միջնորդությունը չընդունելու հիմք է համարում անգամ տեխնիկական պայմանները չպահպանելը (օրինակ՝

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 284-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 2-6-րդ մասերը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

միջնորդությունը երկու օրինակով դատարան ներկայացնելու փոխարեն, մեկ օրինակով ներկայացնելը): Դա պայմանավորված է ինչպես սահմանափակվող իրավունքի լրջությամբ, այնպես էլ դրան վերաբերող հարցի քննության կարճ ժամկետներով, ուստի նույնիսկ նման թերությունները դատարանի կողմից երբևէ չեն շտկվելու:

Վարույթ հարուցելու հարցը լուծելիս դատարանը անձին ազատությունից զրկելու անհրաժեշտությանն ու իրավաչափությանը չի անդրադառնում, այլ միայն ստուգում է ներկայացված միջնորդության՝ Օրենսգրքով նախատեսված պայմաններին համապատասխանության հարցը: Հետևաբար, վարույթի հարուցման մերժումը խոչընդոտ չէ նույն հիմքերով նոր միջնորդություն ներկայացնելու համար:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը հստակ սահմանել է խափանման միջոց կիրառելու կամ դրա ժամկետը երկարացնելու մասին քննիչի միջնորդության բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները¹: Ի թիվս այլնի, միջնորդությունը պետք է պարունակի ոչ միայն միջնորդվող խափանման միջոցը, այլ նաև դրա պայմանները: Օրինակ՝ քննիչը կարող է միջնորդել մեղադրյալի նկատմամբ ընտրել կալնաք՝ մեղադրյալի՝ այլ անձանց հետ հաղորդակցվելու իրավունքը սահմանափակելով, կամ՝ առանց նման սահմանափակման², կամ տնային կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին միջնորդությունը կարող է պարունակել մեղադրյալի վրա տարածվող այնպիսի լրացուցիչ սահմանափակում, ինչպիսին հեռախոսային խոսակցություններ ունենալու արգելքն է³:

Դատարանը միջնորդության ու դրան կից նյութերի մեկ օրինակն անհապաղ մեղադրյալին է հանձնում միայն վարույթ հարուցելու մասին որոշում կայացնելուց հետո, երբ արդեն ստուգված է դրանց համապատասխանությունը Օրենսգրքով ներկայացված պայմաններին: Նշված նյութերը մեղադրյալին, նրա պաշտպանին և

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 285-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը:

օրինական ներկայացուցչին կարող են հանձնվել ինչպես առձեռն, այնպես էլ՝ էլեկտրոնային եղանակով:

Դատարանում խափանման միջոց կիրառելու կամ խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու մասին միջնորդության քննության ընթացքում դատարանը նախ և առաջ քննարկման առարկա է դարձնում խափանման միջոցի կիրառման կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետի երկարաձգման անհրաժեշտության և իրավաչափության հարցը: Ընդ որում, հիմք ընդունելով Եվրոպական Դատարանի ձևավորած իրավունքը, դատարանը նախ պետք է քննարկի խափանման միջոցի կիրառման իրավաչափության, այնուհետև նոր միայն անհրաժեշտության հարցը: Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը դատարանից պահանջում է քննարկել նաև ավելի մեղմ խափանման միջոցներ (տնային կալանք, վարչական հսկողություն) կիրառելու հնարավորությունը: Եթե դատարան ներկայացված մեղադրյալը ձերբակալված է, դատարանը, անկախ մեղադրյալի միջնորդությունից, պարտադիր ստուգում է նաև ձերբակալման իրավաչափությունը¹:

Նախկին օրենսդրության համեմատ, Օրենսգիրքը սահմանել է խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու վարույթի իրականացման դատավարական կարգը²: Ամեն դեպքում, խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությամբ դատալսումների կարգի նկատմամբ վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*) տարածվում են դատական վարույթի ընդհանուր պայմանները³:

Խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությամբ անցկացվում են դատալսումներ՝ կողմերի հավասարության և մրցակցության հիման վրա, քննիչի և մեղադրյալի պարտադիր մասնակցությամբ: Խափանման միջոց կիրառելու միջնորդության քննությանը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 286-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ բաժինը:

մեղադրյալի մասնակցությունը պարտադիր է, բացառությամբ, երբ մեղադրյալի գտնվելու վայրը հայտնի չէ կամ նա գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության սահմաններից դուրս¹: Խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու վարույթի մասով մեղադրյալի ներկա գտնվելու համար կա ևս մեկ բացառություն, այն է՝ մեղադրյալը կամովին և գրավոր հրաժարվել է դատալսումներին մասնակցելու իրավունքից: Այս դեպքում, սակայն, մեղադրյալը պետք է ունենա պաշտպան, որը պարտադիր մասնակցում է խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությամբ դատալսումներին: Ամեն դեպքում, ստանալով դատալսումներին մասնակցելու մասին մեղադրյալի գրավոր հրաժարումը, դատարանն իրավունք ունի որոշել, որ դատալսումներին մեղադրյալի մասնակցությունը պարտադիր է²:

Մեղադրյալի ներկայության ապահովման պարտականությունը կրում է միջնորդությունը հարուցած պաշտոնատար անձը³:

Խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությամբ դատալսումներին մասնակցության իրավունք ունի հսկող դատախազը⁴, որին քննիչը միջնորդությունը հարուցելուց հետո ուղարկում է դրա պատճենը⁵: Դատալսումներին մասնակցելու իրավունք ունեն նաև մեղադրյալի պաշտպանը և օրինական ներկայացուցիչը:

Խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու հարցի քննության դատական նիստը դոնփակ է, սկայն ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը դատարանին հնարավորություն է տվել դատական նիստից առաջ կամ դրա ընթացքում որոշում կայացնել այն դոնփաց անցկացնելու մասին: Դատարանը նման որոշում կարող է կայացնել միայն կողմերից մեկի միջնորդությամբ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 287-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

Խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությամբ դատալսումներին առաջինը բացատրություն է տալիս մեղադրանքի կողմը, ապա՝ պաշտպանության կողմը: Օրենսգրքի նորամուծություններից է մեկն էլ այն է, որ դատավորից բացի բացատրություն ներկայացնող կողմին հարցեր տալու իրավունք է վերապահված նաև հակառակ կողմին¹:

Կողմերը կարող են դատարան ներկայացնել վարույթի առարկային վերաբերող լրացուցիչ նյութեր: Վերաբերելի չլինելու դեպքում դատարանը քննության չի առնում լրացուցիչ նյութերը, սակայն պարտավոր է դրանք կցել վարույթին:

Խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարացնելու միջնորդության քննության արդյունքով դատարանը կայացնում է հետևյալ երեք որոշումներից մեկը.

1) **Որոշում միջնորդությունը մերժելու մասին**²: Դատարանը նման որոշում կայացնում է այն դեպքում, երբ հայտնաբերում է քրեական հետապնդումը բացառող որևէ հանգամանք³ կամ կամ չի հաստատվում մեղադրյալի կողմից իրեն վերագրվող հանցանքը կատարելու հիմնավոր կասկածը⁴:

Դատարանը մերժում է միջնորդությունը նաև այն դեպքում, երբ դրա քննության արդյունքում հանգում է հետևության, որ մեղադրյալի օրինական վարքագիծը հնարավոր է ապահովել ավելի մեղմ այնպիսի խափանման միջոցի կամ խափանման միջոցների համակցությամբ ըստնությամբ, որոնց կիրառման անհրաժեշտության և հնարավորության հարցի լուծումը վերապահված է քննիչին կամ հսկող դատախազին⁵: Օրինակ՝ եթե քննիչը միջնորդել է մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառել կալանքը, սակայն դատարանը, քննելով միջնորդությունը, հանգում է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 116-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերը և 4-րդ մասը:

հետևության, որ մեղադրյալի օրինական վարքագիծը հնարավոր է ապահովել ոչ միայն կալանք, այլև տնային կալանք և վարչական հսկողություն չկիրառելով: Այսինքն՝ այս դեպքում մնացած այլընտրանքային խափանման միջոցների (օրինակ՝ գրավ, պաշտոնավարման կասեցում կամ բացակայելու արգելք) կիրառմանը դատարանը չի անդրադառնում՝ այն թողնելով իրավասու է մարմնի հայեցողությանը:

Հաշվի առնելով անձի կյանքի իրավունքի պաշտպանության պետության պոզիտիվ պարտականությունը, դատարանը մերժում է կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու միջնորդությունը, եթե այդ խափանման միջոցի կիրառմամբ իրական վտանգ է ստեղծվում մեղադրյալի կյանքի համար և միջնորդությունը ներկայացրած պաշտոնատար անձը չի հիմնավորում, որ առկա է այդ վտանգը չեզոքացնելու իրական հնարավորություն¹: Օրինակ՝ մեղադրյալը տառապում է կյանքին վտանգ սպառնացող ծանր հիվանդությամբ և միջնորդության քննության ընթացքում չի հիմնավորվում, որ կալանավորվածներին պահելու վայրում առկա են այնպիսի պայմաններ, որոնք կերաշխավորեն մեղադրյալի պատշաճ և արդյունավետ բուժումը:

Դատարանը միջնորդությունը մերժելու մասին որոշում է կայացնում նաև այն դեպքում, երբ հանգում է հետևության, որ անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածի հիմքով անձին ձերբակալելիս հիմնավոր կասկածը ակնհայտ չի եղել անմիջականորեն ծագած²: Միջնորդությունը մերժելու այս հիմքն ուղղակիորեն բխում է Սահմանադրությամբ ամրագրված հատուկ պահանջից³, և առավելապես ունի պրեվենտիվ նշանակություն՝ իրավասու պաշտոնատար անձանց հետ պահելով անմիջականորեն ծագած կասկածանքի հիմքով անձին ձերբակալելուց այն դեպքերում, երբ տվյալ հիմքն իրականում բացակայում է: Բացի այդ, այս հիմքով միջնորդությունը մերժելիս հարվածի տակ կորվի հանցանք կատարած լինելու

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը:

³ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

հիմնավոր կասկածը և էականորեն կթուլանան խափանման միջոցի կիրառման հիմքերը:

Խափանման միջոց կիրառելու մասին միջնորդությունն այս հիմքով մերժելու դեպքում, անձի նկատմամբ չի կարող կիրառվել ձերբակալման նույն տեսակը¹, սակայն, ազատության մեջ գտնվող մեղադրյալը կարող է ձերբակալվել՝ դատարան ներկայացվելու համար, եթե առկա են խափանման միջոց կիրառելու իրավաչափության պայմանները²:

2) **Որոշում միջնորդությունը մասնակի բավարարելու մասին**³: Դատարանը նման որոշում կայացնում է այն դեպքում, երբ.

ա) հանգում է հետևության, որ մեղադրյալի օրինական վարքագիծը հնարավոր է ապահովել ավելի մեղմ այնպիսի խափանման միջոցի կիրառմամբ, որի անհրաժեշտության և հնարավորության հարցի լուծումը վերապահված է իրեն⁴ (օրինակ՝ քննիչը միջնորդել է մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառել կալանքը, բայց դատարանը, քննելով միջնորդությունը, հանգում է հետևության, որ տնային կալանք կամ վարչական հսկողություն կիրառելով հնարավոր կլինի ապահովել մեղադրյալի օրինական վարքագիծը),

բ) հանգում է հետևության, որ մեղադրյալի օրինական վարքագիծը հնարավոր է ապահովել խափանման միջոցների համակցության կիրառմամբ, **երբ դրա մեջ ներառված խափանման միջոցներից առնվազն մեկի ընտրությունը մտնում է իր իրավասության մեջ**⁵ (օրինակ՝ քննիչը միջնորդել է մեղադրյալի նկատմամբ որպես խափանման միջոց կիրառել կալանքը, բայց դատարանը, քննելով միջնորդությունը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 111-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը և 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 122-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետը, 122-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 3-րդ մասի 3-րդ կետը:

գտնում է, որ մեղադրյալի օրինական վարքագիծը կարելի է ապահովել խափանման միջոցների համակցություն, այն է՝ տնային կալանք և գրավ կիրառելով),

գ) հանգում է հետևության, որ մեղադրյալի օրինական վարքագիծը հնարավոր է ապահովել միջնորդված խափանման միջոցի առավել մեղմ պայմաններով կիրառմամբ¹, օրինակ՝ քննիչը միջնորդում է մեղադրյալի նկատմամբ կալանքը կիրառել երկու ամիս ժամկետով, սակայն դատարանը կալանքը կիրառում է մեկ ամիս ժամկետով, կամ քննիչը միջնորդում է մեղադրյալի նկատմամբ կիրառել տնային կալանք՝ սահմանափակելով նաև որոշ անձանց հետ շփվելու վերջինիս իրավունքը², սակայն դատարանը կիրառում է տնային կալանք՝ առանց լրացուցիչ սահմանափակումների, կամ քննիչը միջնորդում է մեղադրյալի նկատմամբ կիրառել կալանք՝ սահմանափակելով մեղադրյալի՝ այլ անձանց հետ հաղորդակցվելու իրավունքը³, սակայն դատարանը կալանքը կիրառում է՝ առանց հաղորդակցվելու իրավունքի սահմանափակման:

3) Որոշում միջնորդությունը մասնակի բավարարելու մասին⁴: Դատարանը նման որոշում է կայացնում, եթե գալիս է հետևության, որ մեղադրյալի կողմը պատշաճորեն հիմնավորել է միջնորդվող խափանման միջոցի կիրառման անհրաժեշտությունը և իրավաչափությունը միջնորդված պայմաններով: Այս դեպքում դատարանը պարտավոր է նաև պատճառաբանված հաստատել կալանքի կիրառման իրավաչափության համապատասխան պայմանները⁵:

Քանի որ խափանման միջոց կիրառելու միջնորդությունը քննելիս դատարանը պարտադիր անդրադառնում է նաև ձերբակալման իրավաչափությանը⁶, ձերբակալվածի իրավունքների խախտում արձանագրելու դեպքում դատարանն իր

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը և 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 286-րդ հոդվածը:

որոշմամբ հաստատում է այդ փաստը և միջոցներ է ձեռնարկում խախտումը վերացնելու և խախտման փաստի առթիվ իրավական ընթացակարգ նախաձեռնելու ուղղությամբ¹:

Դատական երաշխիքների այս վարույթին վերաբերող նորամուծություններից մեկն էլ այն է, որ օրենսդիրը նշված ընթացակարգը նախաձեռնելու իրավունքով օժտել է նաև կալանավորված մեղադրյալին, նրա պաշտպանին կամ օրինական ներկայացուցչին: Վերջիններս կարող են դատարանին միջնորդություն ներկայացնել կալանքը վերացնելու կամ կալանքի փոխարեն այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու խնդրանքով²: Նման միջնորդություն կարող է ներկայացվել կալանքի ժամկետը լրանալուց ոչ ուշ, քան յոթ օր առաջ: Այս ժամկետը սահմանված է այն նպատակով, որ եթե վարույթն իրականացնող մարմինն իր հերթին միջոնորդելու է երկարացնել ընտրված խափանման միջոցի ժամկետը³, դատարանը երկու միջնորդությունների քննությունը կարողանա իրականացնել համատեղ:

Նման միջնորդություն ներկայացնելու դեպքում ևս դատարանը կայացնում է վարույթ հարուցելու մասին որոշում: Օրենսգիրքը չի նախատեսում քննիչի և մեղադրյալի ու նրա պաշտպանի միջնորդությունների հիման վրա վարույթ հարուցելու մասին միասնական մեկ որոշում կայացնելու որևէ արգելք:

Դատարանը մերժում է միջնորդության հիման վրա վարույթի հարուցումը, եթե միջնորդությունը ներկայացվել է ոչ պատշաճ անձի կողմից կամ ոչ պատշաճ ժամկետում, կամ եթե դրանում չեն ներկայացվել կալանքի իրավաչափությունը վիճարկող կամ այլընտրանքային խափանման միջոցների կիրառման հնարավորությունը հիմնավորող նոր էական փաստարկներ: Հակառակ դեպքում դատարանը միջնորդության հիման վրա հարուցում է վարույթ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 289-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

Միջնորդությունը քննարկվում է խափանման միջոց կիրառելու և կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու վարույթի իրականացման համար սահմանված կարգով¹:

Միջնորդության քննության արդյունքով դատարանը մերժում է այն, եթե գալիս է հետևության, որ կալանքի իրավաչափության և անհրաժեշտության մասին հետևությունները շարունակում են հիմնավոր լինել կամ մասնակի կամ ամբողջությամբ բավարարում է միջնորդությունը, եթե հաստատում է Օրենսգրքով նախատեսված² և սույն գլխի շրջանակներում քննարկված հանգամանքներից որևէ մեկի առկայությունը:

ԳԼՈՒԽ 38. ԱՊԱՑՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՏԱՐՄԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

Սույն գլուխը կարգավորում է ապացուցողական գործողությունների կատարման դատական երաշխիքների շրջանակը, ապացուցողական գործողություն կատարելու կամ գաղտնի քննչական գործողության ժամկետը երկարաձգելու վարույթի հարուցման, ինչպես նաև ապացուցողական գործողություն կատարելու կամ գաղտնի քննչական գործողության ժամկետը երկարաձգելու միջնորդության քննության և լուծման դատավարական կարգը:

Օրենսգիրքն ապացուցողական գործողությունների կատարման դատական երաշխիքների շրջանակի մեջ նախ և առաջ ներառել է անձի սահմանադրական իրավունքները սահանափակող հետևյալ քննչական գործողությունները.

- 1) բնակարանում խուզարկությունը և առգրավումը.
- 2) դեպքի վայր չհանդիսացող բնակարանում զննումը և դեպքի վայր հանդիսացող բնակարանում հետազա զննումը.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածը և 289-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 288-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

3) թվային խուզարկությունը.

4) նամակագրության և հաղորդակցության այլ ձևերի առգրավումը.

5) բժշկական, նոտարական, բանկային կամ հարակից գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի և առարկաների առգրավումը.

6) էլեկտրոնային սարքերում կամ կրիչներում պարունակվող թվային տվյալների առգրավումը¹:

Հաշվի առնելով բնակարանի² անձեռնմխելիության սահմանադրական իրավունքի պաշտպանության անհրաժեշտությունը³, ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը, ապացուցողական գործողությունների կատարման դատական երաշխիքների շրջանակի մեջ ներառել է նաև դեպքի վայր չհանդիսացող բնակարանում գննումը և դեպքի վայր հանդիսացող բնակարանում հետագա գննումը: Հաշվի առնելով, որ դեպքի վայրի, այդ թվում՝ բնակարանի համարվող դեպքի վայրի գննությունն անհետաձգելի քննչական գործողություն է, որի հապաղումը կարող է հանգեցնել ապացույցների անվերադարձ կորստի, Օրենսգիրքը դեպքի վայր հանդիսացող բնակարանում սկզբնական գննում կատարելու համար դատարանի որոշում չի պահանջում և նշված քննչական գործողությունը թույլատրելի է համարում կատարել քննիչի որոշմամբ⁴:

Սահմանադրական նույն իրավունքի պաշտպանության անհրաժեշտությամբ է պայմանավորված նաև բնակարանում կատարվող առգրավման դեպքում դատարանի որոշման պարտադիրությունը⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 209-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 291-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

² Օրենսգրքի իմաստով «բնակարան» հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 56-րդ կետում:

³ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 32-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 209-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 209-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին կետը:

Օրենսգրքով սահմանված պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում դատարանը քննում է նաև գաղտնի քննչական գործողություններ¹ կատարելու և գաղտնի քննչական գործողության ժամկետը երկարաձգելու վերաբերյալ միջնորդությունները²:

Հատկանշական է, որ ապացուցողական գործողություն, այդ թվում՝ գաղտնի քննչական գործողություն կատարելու, ինչպես նաև գաղտնի քննչական գործողության ժամկետը երկարաձգելու վարույթ նախաձեռնելու իրավունք վերապահված է բացառապես քննիչին: Այլ խոսքով, անձի սահմանադրական իրավունքները սահմանափակող գաղտնի քննչական գործողության կատարման դատական երաշխիքը հաղթահարելուց հետո է միայն վարույթն իրականացնող մարմինը՝ քննիչը, հետաքննության մարմնին տալիս տվյալ գաղտնի քննչական գործողությունը կատարելու հանձնարարություն³:

Դատական երաշխիքների վարույթ հարուցելու դատավարական հիմքը քննիչի միջնորդությունն է⁴: Բացի միջնորդություն հարուցած անձի, միջնորդությունը քննող դատարանի և միջնորդության տեխնիկական վավերապայմանների վերաբերյալ ինֆորմատիվ տվյալներից, Օրենսգիրքը պահանջում է, որ միջնորդությունը պարունակի տեղեկություններ նաև այն փաստարկների վերաբերյալ, որոնք հիմնավորում են անձի սահմանադրական իրավունքի սահմանափակման անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև դրա համաչափությունը՝ ապացուցողական գործողության ակնկալվող արդյունքին: Բացի այդ, միջնորդությունը պետք է պարունակի նաև հիմնավորում առ այն, որ միջնորդվող ապացուցողական գործողությունից ակնկալվող արդյունքն այլ եղանակով ստանալը ողջամտորեն անհնար է⁵:

¹ Գաղտնի քննչական գործողությունների մասին մանրանաստ տես՝ Ուղեցույցի 30-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 291-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 3-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 291-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 3-րդ կետերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 292-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետը:

Քանի որ Օրենսգրքով նախատեսված ապացուցողական գործողությունները կարող են կատարվել միայն հարուցված վարույթի շրջանակներում, միջնորդությանը պետք է պարտադիր կցվի նաև վարույթ նախաձեռնելու մասին արձանագրության պատճենը: Սա պարզապես ձևական պահանջ չէ, քանի որ, գաղտնի քննչական գործողության դեպքում ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցանքի, կամ կաշառք տալու կամ ստանալու ենթադրյալ հանցանքի վերաբերյալ վարույթի առկայությունը դրա իրավաչափության հատուկ պայման է¹:

Թեև Օրենսգիրքն ուղղակի չի նախատեսում, սակայն վարույթի հարուցումը մերժելու հիմքերից² բխում է, որ այս պայմանի խախտման դեպքում պետք է մերժվի վարույթի հարուցումը, այլ ոչ թե՝ միջնորդությունը:

Դատական երաշխիքների առարկա ապացուցողական գործողությունների սահմանները հստակ նախանշելու և դրանով պայմանավորված՝ մարդու սահմանադրական իրավունքների անհարկի և անհամաչափ սահմանափակումը բացառելու նպատակով Օրենսգիրքը որոշ ապացուցողական գործողությունների կատարմանը վերաբերող միջնորդություններին ներկայացնում է հատուկ պահանջներ: Մասնավորապես,

- նամակագրության և այլ ոչ թվային հաղորդակցության վերահսկումը գաղտնի քննչական գործողությունը կատարելու վերաբերյալ միջնորդությունը պետք է պարունակի նաև համապատասխան փոստային հասցեն: Դրա բացակայության դեպքում կարող են ներկայացվել համապատասխան անձի ձեռագրի նմուշը կամ նրան նույնացնելու համար բավարար այլ հատկանիշներ,
- թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկումը գաղտնի քննչական գործողությունը կատարելու վերաբերյալ միջնորդությունը պետք է պարունակի նաև համապատասխան հեռախոսահամարը, էլեկտրոնային հասցեն, որոնողական հետաքրքրություն ներկայացնող բառերը կամ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 242-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի 11-րդ մասը:

բառակապակցությունները կամ այլ վերաբերելի անհատականացնող տվյալներ,

- ֆինանսական գործարքների վերահսկումը գաղտնի քննչական գործողությունը կատարելու վերաբերյալ միջնորդությունը պետք է պարունակի նաև տվյալներ համապատասխան ֆինանսական գործարքների վերաբերյալ, այն անձի անհատական տվյալները, որին վերաբերում են այդ գործարքները, կամ որոնց պատկանում է բանկային հաշիվը, ինչպես նաև առկայության դեպքում՝ համապատասխան բանկային հաշվի (ավանդի) տվյալները,
- կաշառք ստանալու կամ կաշառք տալու նմանակումը գաղտնի քննչական գործողությունը կատարելու վերաբերյալ միջնորդությանը կից պետք է ներկայացվի նաև կաշառք ստանալու կամ տալու առաջարկության վերաբերյալ համապատասխան անձի ցուցմունքը¹:

Հաշվի առնելով ապացուցողական գործողությունների կատարման հրատապությունը և հապաղման անթույլատրելիությունը, Օրենսգիրքը սահմանել է նման միջնորդությունների քննարկման բավականին սեղմ ժամկետներ: Ապացուցողական գործողություն կատարելու միջնորդությունը ստանալուց հետո անհապաղ, բայց ոչ ուշ, քան 3 ժամվա ընթացքում, իսկ գաղտնի քննչական գործողության ժամկետը երկարաձգելու միջնորդությունը ստանալուց հետո՝ ոչ ուշ, քան հաջորդ օրը, դատարանը կայացնում է համապատասխան վարույթ հարուցելու կամ վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշում: Վարույթի հարուցումը մերժվում է, եթե պահպանված չէ նման միջնորդությանը Օրենսգրքով ներկայացվող վերը նշված պայմաններից որևէ մեկը: Քանի որ դատարանի մերժումը պետք է լինի հիմնավորված՝ հետևաբար դատարանն իր որոշման մեջ պետք է հստակ նշի այն պայմանը, որին ներկայացված միջնորդությունը չի համապատասխանում²:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի 4-7-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի 11-րդ մասը:

Ամեն դեպքում, վարույթի հարուցման մերժումը խոչընդոտ չէ նոր միջնորդություն ներկայացնելու համար: Այսինքն, եթե վարույթի հարուցումը մերժվում է Օրենսգրքով միջնորդությանը ներկայացվող ձևական պահանջները պահպանված չլինելու հիմքով, դա չի զրկում վարույթն իրականացնող մարմնին ձևական սխալները շտկելուց հետո միջնորդությունը կրկին ներկայացնելու հնարավորությունից: Այս կարգավորումը լուծում է իրավակիրառական պրակտիկայում առկա՝ ձևական պահանջներին չհամապատասխանող միջնորդությունն առանց քննության թողնելու կամ այն մերժելու մասին իրավական վեճը:

Սակայն, այս կարգավորումը որոշակիորեն իմաստագրկվում է այն դեպքում, երբ վարույթի հարուցումը մերժվում է, երբ պահպանված չեն քննչական գործողության կամ գաղտնի քննչական գործողության իրավաչափության պայմանները (օրինակ՝ գաղտնի քննչական գործողություն կատարելու վերաբերյալ միջնորդություն է ներկայացվել միջին ծանրության հանցանքի վերաբերյալ վարույթով), քանի որ նոր միջնորդություն ներկայացնելու ժամանակ վարույթի հարուցման մերժման հիմքը կշարունակի առկա լինել:

Ապացուցողական գործողության կատարման դատական երաշխիքների վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշումը վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման առարկա է¹:

Վարույթ հարուցելու դեպքում դատական նիստը նշանակվում է հնարավոր ամենակարճ ժամկետում: Ամեն դեպքում դատական նիստի ժամանակը որոշելիս հաշվի է առնվում միջնորդվող ապացուցողական գործողությունից ակնկալվող արդյունքի կորստի կամ վնասման հավանականությունը:

Ապացուցողական գործողությունների կատարման դատական երաշխիքների վարույթը անցակցվում է գրավոր ընթացակարգով, սակայն, դատարանն իրավասու է սեփական նախաձեռնությամբ նշված վարույթն իր որոշմամբ փոխակերպելու

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

բանավոր ընթացակարգով վարույթի՝ այդ մասին ծանուցելով վարույթի վերաբերելի մասնակիցներին¹:

Բանավոր ընթացակարգով քննությունն անցկացվում է դռնփակ դատական նիստում՝ միջնորդությունը ներկայացրած քննիչի պարտադիր մասնակցությամբ: Սակայն, դատական նիստին կարող է մասնակցել նաև հսկող դատախազը, իսկ գաղտնի քննչական գործողություն կատարելու կամ դրա ժամկետը երկարաձգելու միջնորդության դեպքում՝ նաև համապատասխան հետաքննության մարմնի պետը կամ հետաքննիչը: Դատական նիստին մասնակցելու՝ Օրենսգրքով իրեն վերապահված հնարավորությունից օգտվելու նպատակով, հսկող դատախազը պետք է նախապես իրազեկված լինի ինչպես միջնորդության ներկայացման, այնպես էլ դատական նիստի տեղի և ժամանակի մասին: Հետևաբար, միջնորդություն ներկայացնելիս քննիչն այդ մասին պետք է իրազեկի հսկող դատախազին՝ նրան ուղարկելով միջնորդության պատճենը²: Օրենսգրքը հետաքննության մարմնի պետին կամ հետաքննիչին իրազեկելու պարտադիր պահանջ քննիչի համար չի սահմանում: Հետևաբար, այս սուբյեկտները կարող են նիստին մասնակցել միայն այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ կհամարի միջնորդությունը ներկայացրած քննիչը: Եթե նշված սուբյեկտները դատական նիստին չեն ներկայացել, դատարանն իրավասու է պարտադիր համարել նրանց ներկայությունը, եթե առկա է միջնորդության առարկայի վերաբերյալ բացատրություններ տալու անհրաժեշտություն³:

Միջնորդության քննության արդյունքով դատարանը կայացնում է հետևյալ որոշումներից մեկը.

1) միջնորդությունը մերժելու մասին.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի 10-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 293-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

2) միջնորդությունը բավարարելու և միջնորդվող ապացուցողական գործողության կատարումը թույլատրելու մասին.

3) միջնորդությունը բավարարելու և միջնորդվող գաղտնի քննչական գործողության կատարման ժամանակը երկարաձգելու մասին:

Քանի որ, ի տարբերություն խափանման միջոցների կիրառման դատական երաշխիքների վարույթի, այս վարույթում, Օրենսգիրքը ներկայացված միջնորդությունը մասնակի բավարարելու մասին որոշում կայացնելու հնարավորություն դատարանին չի վերապահում, հանրային և մասնավոր շահերի միջև արդարացի հավասարակշռությունն ապահովելու նպատակով, դատարանին հնարավորություն է տրվել միջնորդությունը բավարարելու դեպքում ի շահ ապացուցողական գործողության արդյունքում իրավունքների սահմանափակման ենթարկվող անձի, փոխել թույլատրվող ապացուցողական գործողության կատարման վերաբերելի պայմանները, այդ թվում՝ ժամկետը¹ (օրինակ՝ թույլ տալ ներքին դիտում կատարել նույն բնակարանի միջնորդվող երկու սենյակներից միայն մեկում կամ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկությունների առգրավումը թույլատրել ավելի կարճ ժամանակահատվածի համար, քան միջնորդվում է կամ թույլ տալ ոչ թե երկու, այլ մեկ էլեկտրոնային սարքի խուզարկություն և այլն):

ԳԼՈՒԽ 39 . ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 293-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Սեփականության իրավունքի սահմանափակման նկատմամբ դատական վերահսկողություն սահմանելու առաջնային նպատակը մինչդատական վարույթում անձի սեփականության սահմանադրական իրավունքի պաշտպանությունը երաշխավորելն է¹: Բացի այդ, այս ընթացակարգը թույլ է տալիս մրցակցային պայմաններում ստուգել քննիչի կողմից գույքի արգելադրմանը ներկայացվող հիմնական պահանջների պահպանումը (օրինակ՝ արգելադրման հիմնավորվածությունը, ծավալը, համարժեքությունը և այլն)²: Ի վերջո, քննարկվող վարույթը շահագրգիռ անձին հնարավորություն է ընձեռում որոշակի պարբերականությամբ վիճարկել հարկադրանքի այս միջոցի կիրառումը՝ մինչդատական վարույթում այդ կերպ ևս իրացնելով դատական պաշտպանության իր իրավունքը³:

Այս վարույթն իր էությամբ բավականին յուրահատուկ է: Այն գույքի արգելադրման նախնական թույլտվություն չի ենթադրում և քննիչի համապատասխան որոշման առկայությունն ինքնին հարկադրանքի այդ միջոցի կիրառումն իրավաչափ է դարձնում⁴: Դա բացատրվում է նրանով, որ արգելադրման ենթակա գույքը թաքցնելու կամ սպառելու վտանգը երբեմն կարող է դրա վերահսկումը խիստ անհետաձգելի դարձնել, մասնավորապես՝ բանկային հաշվից դրամական միջոցների փոխանցման կամ կանխիկացման դեպքում: Միաժամանակ հաշվի առնելով արդեն իսկ կիրառված հարկադրանքի բավականին լուրջ միջամտությունը անձի իրավաչափ շահերին, Օրենսգիրքը դրա նկատմամբ սահմանված հետագա դատական վերահսկողությունը դարձրել է ինքնաշխատ՝ դրա նախաձեռնման վարութային պարտականությունը

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդվածը:

² Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 15-րդ գլուխը:

³ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը և Օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

դնելով քննիչի վրա, այլ ոչ թե շահագրգիռ անձին իրավունք վերապահելով քննիչի որոշումը բողոքարկել դատարան:

Ինչպես խափանման միջոցների կիրառման¹ և ապացուցողական գործողությունների կատարման² դեպքում, օրենսդիրը նախ և առաջ հստակեցրել է սեփականության իրավունքի սահմանափակման իրավաչափության նկատմամբ դատական երաշխիքների շրջանակը³: Դրա շնորհիվ թե քննիչի, թե շահագրգիռ անձանց, և թե դատարանի համար պարզ և կանխատեսելի են դառնում վարույթային այն հարաբերությունները, որոնք կարող են ծագել և զարգանալ այս ընթացակարգի շրջանակներում (օրինակ՝ քննիչը չի կարող այս վարույթով արգելադրման ենթակա գույքը հայտնաբերելու նպատակով դատարանի թույլտվություն ստանալու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնել, քանի որ այն կարող է քննարկվել միայն բնակարանում խուզարկություն կատարելու ընթացակարգի շրջանակներում⁴ կամ անթույլատրելի է քննարկվող ընթացակարգով բողոքարկել գույքն արգելանքից հանելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու մասին քննիչի որոշումը, քանզի վերջինս կարող է վիճարկվել բացառապես մինչդատական ակտերի իրավաչափության դատական երաշխիքների վարույթով)⁵:

Սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքների վարույթը ևս ունի նախնական փուլ, որի ընթացքում դատավորը բովանդակային առումով չանդրադառնալով քննիչի որոշման իրավաչափությանը, լուծում է միայն համապատասխան վարույթ հարուցելու կամ այն մերժելու հարցը⁶: Այս ընթացակարգը չի կարող նախաձեռնվել, եթե քննիչի կողմից չեն պահպանվել դրա համար

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 284-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 291-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 294-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 209-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին կետը, 234-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 291-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 295-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

անհրաժեշտ նախապայմանները (օրինակ՝ գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշման իրավաչափությունը հաստատելու մասին միջնորդությունը դատարան է ներկայացվել գույքի արգելադրմանը հաջորդող եռօրյա ժամկետի խախտմամբ, կամ միջնորդության մեջ ընդհանրապես նշված չեն գույքի արգելադրման անհրաժեշտությունը և իրավաչափությունը հիմնավորող փաստարկները, կամ միջնորդությանը կցված չէ Օրենսգրքով պարտադիր համարվող որևէ փաստաթուղթ)¹։ Այսինքն՝ դատարանն ըստ էության չի քննելու այնպիսի թերություններով միջնորդություն, որը կարող է տվյալ վարույթի ձգձգման պատճառ դառնալ կամ այն դարձնել անարդյունավետ։ Այս կարգավորումն ինքնին քննիչին չի զրկում դատարանի կողմից արձանագրված թերությունները վերացնելու և նոր միջնորդություն ներկայացնելու հնարավորությունից։ Այդուհանդերձ, պետք է նկատի ունենալ, որ դատարանի կողմից քննարկվող վարույթի հարուցումը մերժելը հանգեցնելու է գույքն արգելանքից հանելուն։ Բանն այն է, որ հիշյալ կառուցակարգի պայմաններում գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշումն ունի ժամանակավոր բնույթ և իր իրավաբանական ուժը պահպանում է միայն որոշակի գործողությունների հաջորդական շղթայի պահպանման դեպքում։

- գույքն արգելադրելու պահից երեք օրվա ընթացքում քննիչի կողմից համապատասխան միջնորդության ներկայացում դատարան,
- այդ միջնորդության հիման վրա դատարանի կողմից համապատասխան վարույթ հարուցելու մասին որոշման կայացում,
- նշված վարույթի շրջանակներում քննիչի միջնորդությունը բավարարելու վերաբերյալ դատական որոշման կայացում։

Վերոնշյալ միջանկյալ արդյունքներից որևէ մեկի բացակայությունը նշանակում է, որ անձի սեփականության իրավունքը սահմանափակող դատավարական ակտը՝ քննիչի որոշումն իրավաբանորեն դադարել է գոյություն ունենալուց, հետևաբար,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 295-րդ հոդվածի 7-րդ մասը։

գույքը պետք է հանվի արգելանքից: Թեև վարույթի հարուցումը մերժելու մասին և քննիչի միջնորդությունը մերժելու մասին դատարանի որոշումները բողոքարկելի են¹, սակայն դատական երաշխիքների վարույթի շրջանակներում դատարանի կայացրած եզրափակիչ դատական ակտն² օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից կամ կայացնելու օրը³: Այսինքն՝ այն պարտադիր է բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև այլ կազմակերպությունների համար⁴:

Սեփականության իրավունքի սահմանափակման իրավաչափության ստուգման վարույթն իրականացվում է գրավոր ընթացակարգով, քանի դեռ դատարանը վարույթի իրականացման բանավոր ձև չի սահմանել⁵:

Ի տարբերություն խափանման միջոց կիրառելու կամ կիրառված խափանման միջոցի ժամկետը երկարաձգելու միջնորդության քննության, որի դեպքում գործում է դատական նսիտի դոնփակության կանոնը⁶, այս վարույթով անցկացվող դատական նիստը դոնբաց է, եթե դատարանը Օրենսգրքով նախատեսված հիմքերից որևէ մեկով⁷ չի որոշել սահմանափակել հրապարակայնության սկզբունքը⁸:

Օրենսդիրն այս վարույթն ավարտելու համար սահմանել է բավականին սեղմ ժամկետ⁹, ինչը նպատակ է հետապնդում հնարավորինս արագ և արդյունավետ լուծում տալ սեփականության սահմանադրական իրավունքի սահմանափակմանն առնչվող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ և 4-րդ կետերը:

² Եզրափակիչ դատական ակտի հասկացությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 36-րդ կետում:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 281-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 3-րդ և 5-րդ մասերը, ինչպես նաև 296-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 287-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 28-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 267-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 296-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁹ Տես՝ Օրենսգրքի 296-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

իրավական հարցին: Նկատի ունենալով, որ այս վարույթով դատական վերահսկողության առարկան գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշման իրավաչափությունն է, դատարանին ընձեռված է որոշում կայացնելու միայն երկու տարբերակ՝ միջնորդությունը մերժել և վերացնել քննիչի որոշումը կամ միջնորդությունը բավարարել և հաստատել այդ որոշման իրավաչափությունը¹: Երրորդ տարբերակի՝ միջնորդությունը մասնակի բավարարելու հնարավորությունն այս դեպքում բացակայում է, ինչը նշանակում է, որ դատարանի կողմից սեփականության իրավունքի սահմանափակումը նույնիսկ որոշակի մասով ոչ իրավաչափ ճանաչելը բացառում է քննիչի որոշման իրավաբանորեն գոյությունը: Այսպես՝ եթե արգելադրված գույքն ակնհայտ ոչ համարժեք է ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված հնարավոր վնասի չափին (օրինակ՝ մեկ միլիոն դրամ ենթադրյալ վնասի առկայության դեպքում արգելադրվել է մի քանի տասնյակ միլիոն դրամ արժողությամբ անշարժ գույք կամ ամբողջությամբ սառեցվել է մի քանի միլիոն դրամի բանկային հաշիվ), ապա դատարանի որոշմամբ վերացվում է ամբողջ արգելադրումը, այլ ոչ թե դրա այն մասը, որը չի համապատասխանում հնարավոր վնասի չափին: Հակառակ դեպքում կստացվեր, որ դատարանը փաստացի փոփոխություն կատարելով շտկում է քննիչի որոշումը, իսկ նա նման խնդիր չունի և այդպիսի լիազորությամբ օժտված չէ:

Օրենսգիրքը կալանքի վերացմանը վերաբերող կարգավորումների նմանությամբ² նախատեսել է շահագրգիռ անձանց նախաձեռնությամբ նաև սեփականության իրավունքի սահմանափակման հարցը քննարկման առարկա դարձնելու հնարավորություն³: Ըստ այդմ՝ արգելադրված գույքի սեփականատերը կամ դրա նկատմամբ գույքային շահ ունեցող անձը (օրինակ՝ տվյալ գույքն օրինական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 297-րդ հոդվածի 1-ին մասը

² Տես՝ Օրենսգրքի 289-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 298-րդ հոդվածը:

հիմքով օգտագործող անձը կամ գրավառուն) կարող է դատարանին խնդրել վերացնել գույքի արգելադրումը: Դրա համար անհրաժեշտ է պահպանել երեք նախապայման.

1/ միջնորդությունը պետք է ներկայացվի մինչդատական վարույթում,

2/ միջնորդությունը պետք է ներկայացվի գույքի արգելադրումից առնվազն երեք ամիս անց,

3/ միջնորդությունը պետք է պարունակի գույքի արգելադրումը վիճարկող նոր էական փաստարկներ:

Վերոնշյալ պահանջներից թեկուզ մեկի խախտումը հանգեցնելու է նրան, որ դատարանը մերժելու է միջնորդության ըստ էության քննությունը¹: Թեև Օրենսգիրքը հստակ սահմանել է այս միջնորդության հիման վրա վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշում կայացնելու հիմքերը, սակայն դրա բողոքարկման հնարավորության կապակցությամբ որևէ ուղիղ կարգավորում չի նախատեսել: Այդուհանդերձ, Օրենսգրքի մյուս դրույթների համալիր և համակարգային վերլուծությունը թույլ է տալիս հիմնավոր կերպով եզրակացնել, որ նշված որոշումը բողոքարկելի է:

Այսպես, դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի և մասնավոր ու ընտանեկան կյանքի գաղտնիության սկզբունքի էությունից² անմիջականորեն հետևում է, որ այս վարույթը չնախաձեռնելն անխուսափելիորեն շոշափում է դրանցով պաշտպանվող շահերը: Բացի այդ, դատարանի վերոնշյալ որոշումը կարող է առերևույթ օրինական կամ հիմնավոր չլինել, որպիսի պայմաններում շահագրգիռ անձը պետք է հնարավորություն ունենա այն վիճարկել պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում³: Ի վերջո, սեփականության իրավունքի սահմանափակումը վերացնելու վարույթի հարուցումը մերժելն իր

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 298-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ինչպես նաև Օրենսգրքի 26-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

բնույթով շատ նման է նույն ընթացակարգի շրջանակներում գույքի արգելադրման մասին քննիչի որոշման իրավաչափությունը հաստատելու վարույթի հարուցումը մերժելուն, որի վերաբերյալ որոշումը կարող է բողոքարկվել վերադաս դատարան: Մինչդեռ Օրենսգիրքը սահմանում է, որ դատարանում վարույթն իրականացվում է կողմերի հավասարության ու մրցակցության հիման վրա, և սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքների վարույթում այդ սկզբունքից որևէ շեղում չի թույլատրվում¹: Հետևաբար, այս դեպքում շահագրգիռ անձի իրավունքների հնարավոր խախտման փաստը պարզելու միակ տարբերակը վերադաս դատարանի կողմից վերոնշյալ որոշման դատական ստուգումն է՝ համապատասխան բողոքի հիման վրա, որը պետք է ներկայացվի և քննվի հատուկ վերանայման կարգով՝ վերաբերելի վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշման դեմ բերվող բողոքի անալոգիայով²:

Այս ճանապարհով արգելադրված գույքի նկատմամբ իրավաչափ շահեր ունեցող անձինք կարողանում են դատարանին անմիջականորեն ներկայացնել այն փաստերը և հիմնավորումները, որոնք ի հայտ են եկել գույքի արգելադրումից հետո և ունակ են ազդել նախկինում դատարանի արտահայտած դիրքորոշման վրա:

Հարկ է նկատել, որ նշված ընթացակարգը շահագրգիռ անձանց չի պարտավորեցնում նույնանման խնդրանքով նախապես դիմել մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնին, թեև նրանք սկզբունքորեն զրկված չեն այդպիսի հնարավորությունից³:

Նման երկակի կարգավորումը արգելադրված գույքի սեփականատիրոջը կամ դրա նկատմամբ գույքային շահ ունեցող այլ անձին պարզապես տալիս է ընտրություն՝

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը, ինչպես նաև 392-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

կամ չսպասելով եռամսյա ժամկետի լրանալուն գույքն արգելանքից հանելու միջնորդություն ներկայացնել մինչդատական վարույթն իրականացնող մարմնին (մերժում ստանալու դեպքում ունենալով իրավասու դատախազին բողոքարկելու պարտավորություն, ինչպես նաև կրելով այն հետագայում դատարան վիճարկելու բարդության ռիսկը, քանզի այդ մինչդատական ակտի բողոքարկման համար պահանջվում է հավելյալ հիմնավորում)¹, կամ պահպանելով վերաբերելի բոլոր պահանջները՝ համապատասխան խնդրանքով անմիջապես դիմել դատարան:

Վերջին կառուցակարգի միջոցով օրենսդիրը լուծել է նաև մեկ այլ կարևոր խնդիր. ապահովվել է անձի սեփականության օգտագործման նկատմամբ պետության կողմից վերահսկողության միջոցառումներ կիրառելիս «արդարացի հավասարակշռության» չափանիշի իրացումը, որը պետք է պահպանվի հասարակության ընդհանուր շահերը հարգելու և մարդու հիմնարար իրավունքների պաշտպանության պահանջների միջև: Այս համատեքստում Եվրոպական Դատարանն արձանագրել է, որ գույքի տնական արգելադրման պարագայում պետությունը պետք է տրամադրի սեփականության իրավունքի վրա կամայական և չարդարացված ներգործության կանխումն ապահովող որոշակի վարութային երաշխիքներ: Հետևաբար, ներպետական իշխանությունները նման երկարաժամկետ սահմանափակման օրինականության և անհրաժեշտության վերանայման պարտականություն են կրում²:

¹ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը, 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ինչպես նաև 301-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը:

² Տե՛ս՝ Borzhonov v. Russia, 59-61 կետեր:

ԳԼՈՒԽ 40. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐԻ ՎԱՐՈՒԹԱՅԻՆ ԱԿՏԵՐԻ¹
(ՄԻՆԶԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ) ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

Մինչդատական վարույթի շրջանակներում տարաբնույթ լիազորություններ իրականացնող պաշտոնատար անձանց դատավարական վարքագծի արդյունքների վիճարկումը արդյունավետ դատական պաշտպանության հիմնական իրավունքի² իրացման յուրահատուկ կառուցակարգ է: Այն ուղղակիորեն բխում է նաև դատական պաշտպանության ապահովման վարութային սկզբունքի բովանդակությունից³ և զգալի զսպիչ գործիք է, որը թեև *post factum*, սակայն լուրջ ազդեցություն է ունենում խախտված իրավունքի կամ ոտնահարված իրավաչափ շահի պաշտպանության, իսկ որպես դրա արդյունք՝ հաճախ նաև մինչդատական վարույթի բովանդակության և ընթացքի վրա:

Ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, մինչդատական ակտերի դատական վիճարկման ինստիտուտն էական փոփոխություններ է կրել՝ սկսած բողոքարկման ենթակա ակտերի շրջանակից, վերջացրած բողոքը բավարարելու վերաբերյալ որոշման բովանդակությամբ: Այն դարձել է ամբողջական, վարույթի մասնակիցների համար առավել կանխատեսելի և անհամեմատ ավելի արդյունավետ:

Նախ և առաջ պետք է նշել, որ Օրենսգիրքը դատական կարգով բողոքարկելի վարութային ակտերի շրջանակը սահմանելիս կիրառել է կարգավորման խառը կամ համակցված մոդելը: Մի կողմից սպառիչ թվարկվել են վիճարկման ենթակա մինչդատական ակտերի տեսակները, որոնք ներառում են ինչպես անձի իրավունքներն ու իրավաչափ շահերն անմիջականորեն շոշափող, այնպես էլ

¹ Վարութային ակտի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 32-րդ կետում:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

մինչդատական վարույթն ամբողջությամբ կամ որոշակի մասով ավարտող ակտերը¹, իսկ մյուս կողմից տրվել է բավականին առաձգական կանոնակարգում, ինչի շնորհիվ շահագրգիռ անձը հնարավորություն է ստացել դատարան բողոքարկել նաև իր իրավունքներն ու իրավաչափ շահերը ենթադրաբար խախտող ցանկացած այլ մինչդատական ակտ²:

Այս եղանակով օրենսդիրն իրացրել է Վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումներից մեկում արտահայտված իրավական այն դիրքորոշումը, ըստ որի՝ եթե քրեական դատավարության օրենսգրքով կոնկրետ որոշման կամ գործողության՝ դատական բողոքարկման ուղղակի դեպք և կարգ սահմանված չէ, ապա այն կարող է վիճարկվել դատական կարգով, եթե խախտում է անձի իրավունքները և օրինական շահերը³: Միաժամանակ վերոնշյալ իրավահարաբերությունը կարգավորելիս օրենսդիրը դրսևորել է համալիր ու համակարգային մոտեցում և սահմանել է դատական կարգով վիճարկման ենթակա ակտերի շրջանակը սահմանափակող օբյեկտիվ ուղենիշ՝ դրա հիմնավորման բեռը դնելով բողոքը ներկայացրած անձի վրա⁴: Այդպիսի մինչդատական ակտերի շարքին, մասնավորապես, կարելի է դասել իրեղեն ապացույցների կամ փաստաթղթերի պահպանմանը⁵, ինչպես նաև գույքը արգելանքից հանելուն⁶ վերաբերող վարույթային ակտերը:

Այսպիսով, օրենքի աստիճանի է բարձրացվել Վճռաբեկ դատարանի մեկ այլ նախադեպային չափորոշիչ, համաձայն որի՝ դատարան կարող են բողոքարկվել քրեական հետապնդման մարմինների այն բոլոր որոշումներն ու գործողությունները,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 300-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ ԵԿԴ/0031/11/08 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 25.07.2008թ. որոշման 12-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 301-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 98-րդ և 99-րդ հոդվածները:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

որոնց վիճարկումը դատավարության ավելի ուշ փուլում անհնար է կամ կհանգեցնի անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամարժեք սահմանափակման¹:

Օրենսգիրքը պահպանել է մինչդատական ակտերի դատախազական բողոքարկման պարտադիր պայմանը՝ բացառություն նախատեսելով միայն հետաձգում չպահանջող և միջանկյալ վիճարկման ատյանի բացակայությամբ պայմանավորված դեպքերի համար², ինչպես նաև կրճատել է բողոքարկման վարությամբ ժամկետը³:

Ինչպես և այլ դատական երաշխիքների դեպքում, մինչդատական ակտերի իրավաչափության վարույթի համար սահմանվել է նախնական ընթացակարգ, որի նպատակը դատական այդ գործընթացը սկսելու հարցի լուծումն է: Վերջինս չի նախաձեռնվում, եթե բողոք ներկայացրած անձը չի պահպանել պարտադիր համարվող մի շարք պայմաններ⁴, այդ թվում՝ բավականին մանրամասն սահմանված՝ բողոքին ներկայացվող պահանջները⁵: Բնականաբար, հաշվի առնելով այս որոշման բնույթը և դրանից բխող իրավական հետևանքները, նախատեսվել է այն վերադաս դատարան բողոքարկելու հնարավորություն⁶:

Անհրաժեշտ է նշել, որ ի տարբերություն մինչդատական վարույթի դատական երաշխիքներին վերաբերող այլ ընթացակարգերի, երբ համապատասխան վարույթի հարուցման մերժումը խոչընդոտ չէ նոր միջնորդություն ներկայացնելու համար⁷, այս վարույթը նախաձեռնողին օրենսդիրը երկրորդ նման հնարավորություն չի տալիս՝

¹ Տես՝ ԵԿԴ/0060/11/10 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 05.11.2010թ. որոշման 16-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 301-րդ հոդվածը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 285-րդ հոդվածի 9-րդ մասը, 292-րդ հոդվածի 11-րդ մասը, ինչպես նաև 295-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

թերևս դա պայմանավորելով բողոքի ներկայացման համար սահմանված հստակ ժամկետի գոյության հետ: Այդուհանդերձ, եթե վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշումը ստանալուց հետո բողոք ներկայացրած անձը բողոքարկման օրենքով սահմանված ժամկետի ընթացքում կհասցնի վերացնել դատարանի մատնանշած թերությունները (օրինակ՝ բողոքում կնշի վարութային ակտի դատախազական բողոքարկման արդյունքը կամ բողոքին կկցի այն վարույթի հանրային մասնակցին ուղարկված լինելու մասին ապացույցը) և այն կրկին ներկայացնել դատարան, ապա դրա նոր քննարկման համար օրենսդրական որևէ խոչընդոտ չկա:

Նախնական այս ընթացակարգի շրջանակներում լուծվում են նաև այլ խնդիրներ: Մասնավորապես՝ մինչդատական ակտը վիճարկելու վարույթ հարուցելու մասին որոշմամբ սահմանվում են դրա իրականացման ձևը (գրավոր կամ բավավոր ընթացակարգով), վարույթի հանրային մասնակցի վրա դատարանի կողմից դրվող պարտականությունները, իսկ կիրառելի լինելու դեպքում՝ նաև դատական նիստի օրը և տեղը¹:

Մինչդատական ակտերի վիճարկման վարույթի բովանդակությունը կախված է դրա իրականացման ձևից: Եթե քննարկվող վարույթն անցկացվում է գրավոր ընթացակարգով, ապա վարույթի մասնակիցներն իրենց դիրքորոշումները, դրանք հիմնավորող նյութերը կամ միջնորդությունները կարող են ներկայացնել դատարանի կողմից սահմանված ժամկետում միայն հեռակա կարգով՝ դատարանի հետ գրավոր շփումների միջոցով: Այս դեպքում վարույթի մասնակիցները տեղեկացվում են միայն դատական ակտի կայացման օրվա մասին², իսկ որոշումը հետագայում հանձնվում կամ ուղարկվում է նրանց³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 302-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

Եթե դատարանն անհրաժեշտ է համարել (այդ թվում՝ բողոքաբերի խնդրանքի հիման վրա) բողոքի քննությունն իրականացնել բանավոր ընթացակարգով, ապա նշանակվում է դատական նիստ, որի ընթացքում անցկացվող դատալսումներին պարտադիր պետք է մասնակցի բողոք ներկայացրած անձը կամ նրա ներկայացուցիչը (օրինական կամ լիազոր) կամ պաշտպանը: Այս վարութային պարտականությունն առանց հարգելի պատճառի¹ չկատարելու դեպքում վրա է հասնում անդառնալի դատավարական հետևանք՝ մինչդատական ակտի վիճարկման վարույթը կարճվում է²: Այս նոր և առաջին հայացքից բավականին կոշտ կարգավորումն ունի լիովին տրամաբանական և ողջամիտ բացատրություն. հատուկ ընթացակարգ նախաձեռնած անձը պետք է պատասխանատու վերաբերմունք ցուցաբերի վերջինիս ընթացքի և հարգանք դրսևորի դրա մյուս դերակատարների նկատմամբ: Ուստի, եթե բողոք ներկայացրած անձն իր իրավաչափ շահերին առնչվող հարցի նկատմամբ կորցրել է վարութային հետաքրքրությունը, ապա որևէ այլ պատճառով իրավական գործընթացի շարունակությունը չի կարող արդարացվել:

Օրենսգիրքն այս դեպքում բողոքաբերի համար նույն բողոքը կրկին ներկայացնելու որևէ տարբերակ չի նախատեսում, ինչն ըստ էության նշանակում է, որ վարույթը կարճելու մասին դատարանի որոշումն իր իրավական հետևանքների առումով հավասարազոր է բողոքը մերժելուն: Ու թեև Օրենսգրքում ուղղակի կարգավորում չկա առ այն, որ վերոնշյալ որոշումը բողոքարկելի է³, անձի իրավաչափ շահերի հնարավոր խախտումը վերացնելու տեսանկյունից նա չպետք է զրկվի բողոքը մերժելու որոշման ձևաչափով այդ դատական ակտը վիճարկելու հնարավորությունից: Պարզապես հարկ է նկատի ունենալ, որ այս պարագայում վերադաս դատարանի առջև կարող է բարձրացվել միայն անձի՝ դատական նիստին չներկայանալու փաստի կամ

¹ Հարգելի պատճառի բովանդակությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 59-րդ կետում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածը:

չներկայանալու պատճառի հարգելի լինելու վերաբերյալ դատարանի հետևության իրավաչափության հարցը:

Ի տարբերություն բողոքը ներկայացրած կամ նրա անունից հանդես եկող անձի, վարույթի հանրային մասնակիցների համար դատալսումներին մասնակցելն իրավունք է, այլ ոչ թե պարտականություն: Միաժամանակ վարութային վարքագծի այդ կանոնը հարաբերական է, քանզի դատարանն իրավասու է փոխել այն՝ դրան տալով պարտադիր բնույթ¹: Այս իրավակարգավորումներն ամբողջանում են մեկ այլ նորամուծությամբ, համաձայն որի՝ վարույթի հանրային մասնակիցների վրա դատարանի կողմից դրված պարտականությունների չկատարումն անցանկալի հետևանքներ է առաջացնում արդեն նրանց համար²:

Վերոնշյալ նոր կառուցակարգերն ինքնանպատակ չեն, այլ ուժեղացնում են դատարանի դերակատարությունն ու ազդեցությունը, ինչպես նաև անհրաժեշտ նախադրյալներ են ապահովում մինչդատական ակտի վիճարկման վարույթի հիմնական բաղադրիչներից մեկի՝ կարճ ժամկետի³ պահպանման համար՝ կանխելով բողոքի քննության չարդարացված հետաձգումներն ու ընթացակարգային չարաշահումները:

Այդուհանդերձ, քննարկվող վարույթի գլխավոր արժանիքը բողոքը բավարարելու մասին դատարանի որոշման բովանդակությունն է: Անձի իրավունքների խախտումը վերացնելու վերաբերյալ նախկին օրենսգրքով նախատեսված վերացական պարտականության փոխարեն պարզ և որոշակիորեն սահմանվել է, որ դատարանը վարույթի հանրային մասնակցին պետք է պարտավորեցնի անձի օգտին կայացնելու կամ կատարելու կոնկրետ վարութային

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 4-րդ մասը

ակտ¹: Այսինքն՝ եթե բավարարվել է տուժող ճանաչելու միջնորդությունը մերժելու որոշման դեմ բերված բողոքը, ապա դատարանը պարտավորեցնում է քննիչին տվյալ անձին ճանաչել տուժող կամ, եթե բավարարվել է քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու մասին որոշման դեմ բերված բողոքը, ապա դատարանը պարտավորեցնում է վերադաս դատախազին վերացնել այդ որոշումը: Այս կարգավորմամբ երաշխավորվում է դատական պաշտպանության արդյունավետությունը, հստակեցվում է անձի վարութային ակնկալիքը, ինչպես նաև բացառվում են դատական ակտի հետագա տարակերպ մեկնաբանությունները, այդ թվում՝ դրա պահանջները չկատարելու հնարավոր միտումով:

Օրենսգիրքն այս վարույթի շրջանակներում առանձնահատուկ կարգավորումներ է նախատեսել ձերբակալման իրավաչափության վիճարկման համար: Այսպես՝

- ✓ նշված բողոքին ներկայացվում են ավելի մեղմ ձևական պահանջներ²,
- ✓ ձերբակալման իրավաչափության վիճարկման դեպքում դատախազական բողոքարկման պայմանը չի գործում³,
- ✓ այս վարույթն իրականացվում է միայն բանավոր ընթացակարգով⁴,
- ✓ գործում են բողոքի քննության անհամեմատ ավելի կարճ ժամկետներ⁵,
- ✓ ձերբակալման վերաբերյալ բողոքը կարող է քննվել ինչպես առանձին, այնպես էլ ձերբակալվածի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդության հետ⁶:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 304-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 301-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 303-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 305-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 305-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Ընդգծված յուրահատկություն ունի նաև այս ինքնատիպ ենթավարույթի իրականացման արդյունքում բողոքը բավարարելու վերաբերյալ դատարանի կայացրած որոշման բովանդակությունը: Վերջինս կամ պարունակում է անձի անձնական ազատությունն անմիջականորեն վերականգնող կարգադրություն, կամ սահմանում է ձերբակալվածի խախտված իրավունքների հետագա պաշտպանությունն ապահովող միջոցներ¹:

ԳԼՈՒԽ 41. ՑՈՒՑՄՈՒՆՔԻ ԴԱՏԱԿԱՆ ԴԵՊՈՆԱՑՈՒՄԸ

Գործնականում հաճախ մինչդատական վարույթի ընթացքում ցուցմունք տված անձինք օբյեկտիվորեն (որպես կանոն՝ հանրապետությունում չգտնվելու պատճառով) հնարավորություն չեն ունենում ներկայանալ դատաքննությանը: Հանդիպում են նաև դեպքեր, երբ մինչդատական վարույթի ընթացքում ցուցմունք տված անձը դատավարության հետագա փուլերում օգտվում է լռելու իր սահմանադրական իրավունքից²: Նման դեպքերում անձը, ում դեմ մինչդատական վարույթի ընթացքում ցուցմունք է տրվել, զրկվում է Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «դ» կետով և Սահմանադրությամբ³ երաշխավորված՝ իր դեմ ցուցմունք տված անձին հակընդդեմ հարցման ենթարկելու հնարավորությունից, իսկ դատարաններն իրենց հերթին, մինչդատական վարույթի ընթացքում տրված ցուցմունքներն օգտագործելու հետ կապված դժվարությունների առաջ են կանգնում:

Սակայն, հաճախ, դեռևս քրեական վարույթի սկզբնական փուլում արդեն իսկ առկա է լինում հիմնավոր ենթադրություն առ այն, որ ցուցմունք տված անձն օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով դատաքննության չի ներկայանալու կամ, անգամ

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և Օրենսգրքի 305-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 65-րդ հոդածը և Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը, 58-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետ, 110-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 67-րդ հոդածի 4-րդ կետը:

ներկայանալու պարագայում, իրավաչափորեն օգտվելու է լռելու իր սահմանադրական իրավունքից:

Նման դեպքերում, իր դեմ ցուցմունք տված անձին հակընդդեմ հարցման ենթարկելու մեղադրյալի իրավունքի իրացումը, իսկ դատարանին՝ մինչդատական վարույթում օրենքի պահանջների պահպանմամբ տրված ցուցմունքն ապացուցման գործընթացում օգտագործելու հնարավորությունը ապահովելու նպատակով, Օրենսգրքում նախատեսվեց ցուցմունքի դատական դեպոնացման հնարավորություն:

Ցուցմունքի դատական դեպոնացումը կատարվում է հետևյալ երկու դեպքում.

1) եթե առկա է հիմնավոր ենթադրություն, որ մինչդատական վարույթի ընթացքում ցուցմունք տված անձը դատական քննությանը ներկայանալու հնարավորություն չի ունենալու: Նման ենթադրությունը կարող է պայմանավորված լինել տարբեր օբյեկտիվ պատճառներով, օրինակ՝ մինչդատական վարույթի ընթացքում ցուցմունք տված անձը մշտապես բնակվում է ՀՀ տարածքից դուրս և առկա են հիմքեր ենթադրելու, որ ցուցմունք տալուց կարճ ժամանակ անց լքելու է ՀՀ տարածքը, կամ մինչդատական վարույթի ընթացքում անձը տառապում է ծանր հիվանդությամբ և առկա են օբյեկտիվ հիմքեր ենթադրելու, որ մինչև դատաքննությունը հնարավոր է առողջական վիճակը վատթարանա՝ զրկելով անձին դատարանում ցուցմունք տալու հնարավորությունից:

2) եթե առկա է հիմնավոր ենթադրություն, որ մինչդատական վարույթի ընթացքում ցուցմունք տված անձը դատաքննության ընթացքում իրավաչափորեն հրաժարվելու է ցուցմունք տալուց¹: Օրինակ՝ մինչդատական վարույթի ընթացքում հարցաքննված մեղադյալը ցուցմունք է տալիս ինչպես իր, այնպես էլ այլ մեղադրյալների վերաբերյալ, սակայն առկա են օբյեկտիվ հիմքեր ենթադրելու, որ դատական քննության ընթացքում վերջինս իրավաչափորեն կհրաժարվի ցուցմունք տալուց (օրինակ՝ օգտվի լռություն պահպանելու իրավունքից):

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 306-րդ հոդվածը:

Ցուցմունքի դատական դեպոնացման ընթացակարգի կիրառման առումով Օրենսգիրքը սուբյեկտային կազմի որևէ սահմանափակում չի նախատեսում: Հետևաբար, կարող են դեպոնացվել մեղադրյալի, վկայի և տուժողի ցուցմունքները: Ինչ վերաբերում է փորձագետին, ապա հաշվի առնելով նրա վարության կարգավիճակի, փորձագետի հարցաքննության, ինչպես նաև նրա ներկայացրած եզրակացության կամ կարծիքի հետազոտման կարգի առանձնահատկությունները¹, փորձագետի ցուցմունքի դեպոնացումն անհամատեղելի է այս ինստիտուտի վարության նշանակության և նպատակների հետ:

Օրենսգրքում առկա կարգավորումը հնարավորություն է տալիս անհրաժեշտության դեպքում, երբ առկա են օրենքով նախատեսված հիմքերը, դեպոնացնել նաև անչափահասի ցուցմունքը²:

Ցուցմունքի դատական դեպոնացում նախաձեռնելու դատավարական հիմքը ցուցմունքի դատական դեպոնացում կատարելու միջնորդությունն է: Նման միջնորդություն ներկայացնելու իրավունք ունեցող վարույթի մասնակիցների շրջանակը բավականին լայն է և ներառում է ինչպես վարույթն իրականացնող մարմինն՝ քննիչին, այնպես էլ վարույթի մասնավոր մասնակիցներին³:

Ցուցմունքի դատական դեպոնացման միջնորդությունը պետք է լինի հիմնավորված: Այն պետք է բովանդակի դրա անհրաժեշտության հիմնավորումները, ինչպես նաև վարույթի այն մասնակիցների մասին տվյալներ, որոնց մասնակցությունն անհրաժեշտ է դեպոնացմանը⁴: Դեպոնացման «անհրաժեշտության հիմնավորումները» պետք է ներառեն փաստարկներ այն մասին, որ առկա է հիմնավոր ենթադրություն, որ մինչդատական վարույթի ընթացքում ցուցմունք տված անձը դատաքննությանը ներկայանալու հնարավորություն չի ունենալու կամ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 328-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 332-րդ հոդվածը::

² Տես՝ Օրենսգրքի 306-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 13-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 307-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

մինչդատական վարույթի ընթացքում ցուցմունք տված անձը դատաքննության ընթացքում իրավաչափորեն հրաժարվելու է ցուցմունք տալուց: Միաժամանակ, միջնորդությունը հիմնավորելու պահանջի չկատարումը պետք է առաջացնի համապատասխան իրավական հետևանքներ, այլապես այն կկրի դեկլարատիվ (հռչակագրային) բնույթ և չի ապահովի այդպիսի պահանջ նախատեսելու նպատակը: Այսպիսով, ցուցմունքի դատական դեպոնացման միջնորդությունը հիմնավորելու պահանջի կատարումը պետք է քննարկման առարկա դարձվի և գնահատվի դատարանի կողմից: Այլ խոսքով, ցուցմունքի դատական դեպոնացում կատարելու վերաբերյալ վերջնական որոշում կայացնում է դատարանը՝ հիմնվելով ներկայացված միջնորդության հիմնավորվածության վրա:

Մինևնույն ժամանակ, ցուցմունքի դատական դեպոնացման միջնորդության հիմնավորվածությանը բարձր չափանիշներ առաջադրելը կարող է իմաստազրկել այս ինստիտուտը: Հետևաբար, դատական դեպոնացման միջնորդությունը պետք է համարվի հիմնավորվածության պահանջներին չհամապատասխանող եթե այն ընդհանրապես փաստարկված չէ, կամ ներկայացված փաստարկումներն առերևույթ չեն հաստատում անձի՝ դատաքննության ներկայանալու հնարավորություն չունենալու կամ դատաքննության ընթացքում իրավաչափորեն ցուցմունք չտալու ենթադրությունը:

Միայն վերոգրյալ չափանիշների պահպանման դեպքում է հնարավոր ապահովել հանրային և մասնավոր շահերի արդարացի հավասարակշռումը՝ երաշխավորելով մի կողմից ցուցմունքի դատական դեպոնացման ինստիտուտի նպատակների իրագործումը, մյուս կողմից՝ անձանց հիմնական իրավունքների պաշտպանությունը:

Միջնորդությունը ներկայացնողը դրան կցում է իր տիրապետման ներքո գտնվող բոլոր այն նյութերը, որոնք դեպոնացման մասնակիցներին հնարավորություն կտան պատշաճորեն իրականացնելու հակընդդեմ հարցման իրավունքը¹: Տվյալ նյութերի շարքում առանձնահատուկ կարևորություն ունի դեպոնացմանը մասնակցող անձի

¹ Տես՝ նույն տեղում:

նախկինում տված ցուցմունքը, որը հնարավորություն կտա մեղադրյալին իրացնել հակընդդեմ հարցման իր իրավունքը:

Կախված ցուցմունքի բովանդակությունից, այդ նյութերը կարող են ներառել նաև այլ ապացույցներ, օրինակ՝ իրեղեն ապացույցներ կամ արտավարության փաստաթղթեր, կամ նույն անձի լրացուցիչ ցուցմունքները, ընդհանուր առմամբ այն բոլոր ապացույցները, որոնք անհրաժեշտ են երաշխավորելու մեղադրյալի հակընդդեմ հարցման իրավունքի արդյունավետ իրականացումը:

Ընդ որում, միջնորդությանը կից նյութեր ներկայացնելիս վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է նկատի ունենա, որ հակընդդեմ հարցման իրավունքն արդյունավետ իրականացնելու համար անհրաժեշտ նյութերի տրամադրումը հետագայում բացակայող վկայի ցուցմունքն օգտագործելու կարևոր հակակշռող գործոն է՝ որը կոչված է կոմպենսացնելու այն խոչընդոտները, որոնց բախվելու է պաշտպանության կողմը դատաքննությունից բացակայող անձի ցուցմունքն օգտագործելու հետևանքով²:

Դատարանը որոշմամբ մերժում է ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը, եթե այն հիմնավորված չէ (օրինակ՝ անձի ծանր հիվանդությունը բժշկական փաստաթղթերով պատշաճորեն չի հաստատվել կամ չի հիմնավորվել հետագայում արտերկրում գտնվող անձին տեսակապով հարցաքննելու անհնարինությունը), կամ դրա հիմնավորումները համոզիչ չեն³:

Հաշվի առնելով ցուցմունքի դեպոնացման անհրաժեշտության վերաբերյալ միջնորդությամբ ներկայացվող հիմնավորումների առավելապես կանխատեսական բնույթը, դատարանը, միջնորդությունը քննելիս, օբյեկտիվորեն օժտված է լայն հայեցողությամբ: Դատարանի հայեցողությանը կարող է հակակշռել միջնորդության մեջ այնպիսի փաստերի ներկայացումը, որոնք ինքնին կհաստատեն դեպոնացման անհրաժեշտությունը: Օրինակ՝ դատարանում ցուցմունք տալուց իրավաչափորեն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ Chernika v. Ukraine, կետ 70:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 307-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

հրաժարվելու բավարար հիմք կարող է լինել ինքնին մերձավոր ազգական¹ լինելու հանգամանքը: Կամ դատաքննությանը ներկայանալու հնարավորություն չունենալու բավարար հիմք կարող է լինել ինքնին օտարերկրացի ուսանողի ԲՈԻՀ-ի վերջին կուրսում սովորելու հանգամանքը:

Դատարանին վերապահած լայն հայեցողությունն է նաև պատճառը, որ Օրենսգիրքը ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը մերժելու մասին որոշումը բողոքարկելու հնարավորություն է նախատեսել²:

Ցուցմունքի դեպոնացման միջնորդությունը մերժելու դեպքում նույն միջնորդության ներկայացումը թույլատրվում է, եթե դեպոնացումը հիմնավորելու համար բերվում են նոր էական փաստարկներ³:

Օրենսգրքով նախատեսված են դեպոնացման ընթացքում մեղադրյալի իրավունքների պաշտպանության որոշակի երաշխիքներ: Որպես նման երաշխիք և մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի ապահովման գործուն միջոց, Օրենսգիրքը նախատեսում է պաշտպանի պարտադիր մասնակցություն այն դեպքերում, երբ դատարանը կայացրել է տվյալ մեղադրյալին առնչվող ցուցմունքի դեպոնացում կատարելու մասին որոշում⁴, և պատրավորեցրել է դատարանին մեկ անգամ հետաձգել դատալսումները, եթե պատշաճ ծանուցված պաշտպանը չի ներկայացել դատարան⁵: Այսինքն՝ դեպոնացման ընթացքում պաշտպանի մասնակցությունը պարտադիր է, երբ մեղադրյալն իրացնում է մեկ այլ անձի հակընդդեմ հարցման ենթարկելու իր իրավունքը, ի տարբերություն՝ դեպոնացման ընթացակարգով մեղադրյալի հարցաքննության: Օրենսգիրքը նախատեսել է նաև, որ պաշտպանի բացակայությամբ մեղադրյալի տված ցուցմունքները չեն կարող օգտագործվել որպես

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 55-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 307-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետ:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ապացույց, եթե մեղադրյալը դատարանում հրաժարվել է դրանցից¹: Հետևաբար, առանց պաշտպանի դեպոնացված ցուցմունքը կարող է օգտագործվել, եթե մեղադրյալը դատարանում այն կհաստատի:

Քանի որ ցուցմունքի դատական դեպոնացման առաջնային նպատակներից մեկը մեղադրյալի հակընդդեմ հարցման իրավունքի ապահովումն է, դատարանը դեպոնացման մասնակիցներին բավարար ժամանակ և հնարավորություններ է տալիս հակընդդեմ հարցմանը նախապատրաստվելու համար: Թեև քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված՝ հարցաքննության ընթացակարգի պահպանումը, ինչպես նաև ցուցմունքի դեպոնացման ընթացքում հակընդդեմ հարցման իրավունքի իրականացումն ապահովման պարտականությունը դրված է դատարանի վրա, սակայն անհրաժեշտ է նշել, որ դեպոնացման ընթացքում դատարանն իրավացիորեն զրկված է հարցաքննվողին գործի փաստական հանգամանքների վերաբերյալ հարցեր տալու հնարավորությունից: Այնուամենայնիվ, դատարանն իրավասու է դեպոնացման վարույթի մասնակիցներին տալ պարզաբանող, ինչպես նաև վարույթի մասնավոր մասնակիցների հիմնական իրավունքների երաշխավորման հետ կապված հարցեր, որոնք միտված են դեպոնացման գործընթացի պատշաճ կազմակերպմանը և դրա արդյունքների հետագա վիճարկման բացառմանը²:

Հաշվի առնելով Եվրոպական Դատարանի իրավաբանությունը³՝ Օրենսգրքում նախատեսվեց, որ ցուցմունքի դատական դեպոնացման նիստը տեսաձայնագրվում է: Ավելին, դեպոնացված ցուցմունքը չի կարող դրվել դատավճռի հիմքում, եթե դատարանում վերաբերելի մասով չի հետազոտվել դրա տեսաձայնագրությունը⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 330-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ինչպես նաև Ուղեցույցի 43-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 309-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Chmura v. Poland, կետ 50:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ հոդվածի 8-րդ մաս:

ԲԱԺԻՆ 10. ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՌԱՋԻՆ ԱՏՅԱՆՈՒՄ

Առաջին ատյանի դատարանում իրականացվող վարույթը թե իրավահարաբերությունների կարգավորման բովանդակության, թե կառուցվածքի, և թե եզրութաբանության տեսանկյունից հիմնովին վերափոխվել է: Մեղադրանքի քննության կապակցությամբ իրականացվող այս գործունեությունն¹ այսուհետ ներառում է միմյանց հաջորդող երեք պարտադիր ենթափուլ՝ նախնական դատալսումները, հիմնական դատալսումները և լրացուցիչ դատալսումները: Դրանցից յուրաքանչյուրի բովանդակությունը և ներքին տրամաբանությունն իրենց ամբողջության մեջ կոչված են առավելագույն պայմաններ ստեղծել քրեական վարույթի կենտրոնական փուլի պատշաճ և արդյունավետ իրականացման համար:

Վերոնշյալ ենթափուլերից յուրաքանչյուրում դատարանը կողմերի մասնակցությամբ քննարկում և լուծում է Օրենսգրքով հստակ նախատեսված հարցեր: Ընդ որում, յուրաքանչյուր հաջորդ ենթափուլի անցումն ինքնին բացառում է նախորդին վերադառնալու որևէ տարբերակ: Ասել է թե՛ վարութային բոլոր գործողությունները դատարանի և դատաքննության մասնակիցների կողմից պետք է նախապատրաստվեն և իրականացվեն առավելագույն պատասխանատվությամբ և ուշադրությամբ, քանզի սխալների ուղղման հնարավորություն Օրենսգիրքը չի տալիս:

Դատաքննության նման յուրահատուկ կառուցվածքի գոյությունը պայմանավորված է նաև դատավճռի երկփուլ կայացման ընթացակարգով, որը դատարանին և դատական վարույթի մասնակիցներին թույլ է տալիս սկզբում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետը:

անդրադառնալ մեղադրանքի քննությանը վերաբերող գլխավոր խնդրին, իսկ հետո դրանից ածանցվող իրավական մյուս հարցերին:

ԳԼՈՒԽ 42. ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱԼՍՈՒՄՆԵՐԸ

Նախնական դատալսումները նախապատրաստական վարությային գործողությունների ամբողջություն է, որը հետապնդում է երկու նպատակ.

1/ վերացնել մինչդատական վարությում թույլ տրված առանձին թերությունները,

2/ ստեղծել անհրաժեշտ նախապայմաններ հիմնական դատալսումները սահուն և արդյունավետ անցկացնելու համար:

Առաջին խմբում ներառված քայլերը դատարանը նախաձեռնում է արդեն վարությը ստանձնելու մասին որոշում կայացնելուց, եթե հայտնաբերում է, որ կալանավորված մեղադրյալի վերաբերյալ մեղադրական եզրակացությունը վարությի նյութերի հետ միասին դատարան է հանձնվել ավելի ուշ, քան պահանջում է Օրենսգիրքը¹: Այս կարգավորումը պայմանավորված է երկու հանգամանքով՝

- նախնական դատալսումներով առաջին դատական նիստը պետք է նշանակվի համապատասխան որոշումը կայացնելուց երկու շաբաթվա ընթացքում²,
- նախնական դատալսումների շրջանակներում դատարանը պարտադիր քննարկում է մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցը³:

Ընդ որում, սա միակ դեպքն է, երբ Օրենսգիրքը թույլ է տալիս քրեական գործը վերադարձնել հսկող դատախազին (այն էլ՝ բացառապես մեկ որոշակի նպատակով),

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 310-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 206-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 310-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը և 316-րդ հոդվածը:

ինչը թելադրված է կալանավորված մեղադրյալի իրավաչափ շահերի պաշտպանության և դատարանի կողմից վարույթի բնականոն իրականացման միաժամանակյա անհրաժեշտությամբ:

Մինչդասական վարույթում տեղ գտած մյուս բացթողումները՝ մեղադրական եզրակացության պատճենը մեղադրյալին չհանձնելը¹ և մեղադրական եզրակացությունը Օրենսգրքի պահանջներին չհամապատասխանելը² հանգեցնում են միայն դատալսումները որոշակի ժամկետով հետաձգելուն, քանի որ դրանք ավելի շատ տեխնիկական բնույթ ունեն և բարդ վարույթային գործողությունների կատարում ողջամտորեն չեն ենթադրում:

Նախնական դատալսումների անցկացման համար անհրաժեշտ նախապատրաստական գործողությունները կատարելուց հետո դատարանը Օրենսգրքով սահմանված հերթականությամբ քննարկում և լուծում է բոլոր այն հարցերը, որոնք անխուսափելիորեն վերաբերում են կամ որոշակի պայմանների առկայության դեպքում կարող են վերաբերել ցանկացած քրեական վարույթի: Ընդ որում՝ որոշ հարցեր անհրաժեշտ է քննության առնել դատական վարույթի իրավաչափությունն ապահովելու (օրինակ՝ բացարկի կամ ինքնաբացարկի, ինչպես նաև վարույթի ընդդատությանը վերաբերող հարցերը)³, մյուսները՝ հիմնական դատալսումների արդյունավետ իրականացման պայմաններ ստեղծելու (օրինակ՝ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ վարույթը կարճելու, հետազոտման ենթակա ապացույցների ծավալին և ապացույցների թույլատրելիությանը վերաբերող հարցերը)⁴, իսկ մի մասն էլ՝ դատական վարույթի մասնակիցների իրավունքների և

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 312-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 312-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերը, ինչպես նաև 313-րդ և 314-րդ հոդվածները:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ, 7-րդ և 8-րդ կետերը, ինչպես նաև 315-րդ, 319-րդ և 320-րդ հոդվածները:

իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը երաշխավորելու համար (օրինակ՝ խափանման միջոց կիրառելուն կամ գույքային հայցին առնչվող հարցերը)¹:

Ինքնաբացարկի, բացարկի և վարույթին մասնակցելուց ազատելու հետ կապված հարցերը դատարանը քննարկման առարկա է դարձնում ամեն դեպքում, սակայն դրանց վերաբերյալ որոշում է կայացնում միայն այն ժամանակ, երբ վարույթին ներգրավված անձինք հայտարարում են վարույթին իրենց մասնակցությունը բացառող հանգամանքների մասին, այսինքն՝ հայտնում են ինքնաբացարկ կամ ներկայացնում վարույթին մասնակցելուց ազատելու վերաբերյալ միջնորդություն, ինչպես նաև, երբ վարույթի մասնավոր մասնակիցները բացարկ են հայտնում դատավորին կամ հանրային մեղադրողին²: Եթե վերոնշյալ հարցերի քննության արդյունքում դատավորը կայացնում է ինքնաբացարկ հայտնելու կամ իրեն հայտնված բացարկն ընդունելու մասին որոշում, ապա նախնական դատալսումներն այդքանով ավարտվում են և այդ քրեական գործով տվյալ դատավորի կողմից որևէ այլ հարց քննարկվել ու լուծվել չի կարող³:

Դատաքննության այս ենթափուլում *վարույթի ընդդատության հարցի* կապակցությամբ որոշում է կայացվում այն դեպքում, երբ ի հայտ են գալիս առարկայական կամ տարածքային ընդդատության⁴ կանոնների առերևույթ խախտման հատկանիշներ: Այդուհանդերձ, հնարավոր են դեպքեր, երբ քննարկվել կարող է նաև ընդդատության բոլոր կանոնների պահպանմամբ դատարանին հանձնված վարույթի տարածքային ընդդատությունը հատուկ հանգամանքների ուժով փոխելու հարցը⁵: Ի տարբերություն ինքնաբացարկ հայտնելու կամ բացարկն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 5-րդ կետերը, ինչպես նաև 316-րդ և 317-րդ հոդվածները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 64-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 313-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 66-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 314-րդ հոդվածը, ինչպես նաև 260-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 261-րդ հոդվածի 1-4-րդ մասերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 261-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

ընդունելու դեպքի, Օրենսգիրքը թույլ է տալիս դատարանին մինչև վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելը կատարել բացառապես անհետաձգելի վարութային գործողություններ¹, օրինակ՝ եթե մինչև այլ դատարանի դատավորի կողմից նախնական դատալսումներ նշանակելն անխուսափելիորեն կլրանա մեղադրյալի կալանքի ժամկետը, ապա դատարանը քննարկում է մինչդատական վարությամբ մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքը վերացնելու, փոխելու կամ դրա ժամկետը երկարաձգելու հարցը և միայն դրանից հետո որոշում է կայացնում վարույթն ըստ ընդդատության փոխանցելու մասին:

Քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և վարույթը կարճելու հարցի քննարկման նպատակն այն է, որպեսզի հիմնական դատալսումներ չտեղափոխվի այն վարույթը կամ առնվազն դրա մի մասը, որը դատական հեռանկար չունի: Մակայն ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, այս դեպքում օրենսդիրը դատարանին տվել է նշված հարցի լուծման երկու կարևոր չափորոշիչ՝

1/ հստակ նշվել են քրեական հետապնդումը բացառող այն հանգամանքները, որոնք կարող են նախնական դատալսումների ընթացքում քննարկման առարկա դառնալ,

2/ պարզորոշ ամրագրվել է, որ դրանցից որևէ մեկով կարող է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու որոշում կայացվել, եթե դա կարելի է անել առանց ապացույցներ հետազոտելու²:

Հետևաբար, ոչ կողմերը, ոչ էլ դատարանը չեն կարող կոնկրետ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հարց բարձրացնել, եթե դա հիմնավորվում է նրա կողմից իրեն մեղսագրվող արարքը չկատարելով կամ քրեական պատասխանատվությունը բացառող որևէ հանգամանքի (բացառությամբ՝

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 263-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 315-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

անմեղսունակության) առկայությամբ¹, քանզի ակնհայտ է, որ առանց ապացույցներ հետազոտելու դատարանը նման իրավաչափ հետևության հանգել չի կարող:

Միևնույն ժամանակ քրեական հետապնդումը բացառող մյուս հանգամանքներն առանց դատական ապացուցման գործընթացն անցնելու կարող են քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք հանդիսանալ, եթե դա թույլ է տալիս վերջիններիս բնույթը և հիմնավորման պարզությունը: Այսպես՝ նախնական դատալսումների ընթացքում դատարանը պարտավոր է դադարեցնել քրեական հետապնդումը, եթե պարզվում է, որ մինչև վարույթի նյութերը դատարանին հանձնելը լրացել է տվյալ մեղադրյալի նկատմամբ իրականացվող քրեական հետապնդման առավելագույն ժամկետը կամ քրեական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունից պարզորոշ բխում է, որ մեղադրյալին մեղսագրվող արարքն ապաքրեականացվել է:

Միաժամանակ հնարավոր են դեպքեր, երբ դատաքննության այս ենթափուլում քրեական հետապնդումը դադարաբեցնելու քննարկելի հիմքերը պահանջեն ապացուցման ավելի բարձր մակարդակ, քան միայն մեկ որոշակի փաստաթուղթ ուսումնասիրելը: Մասնավորապես՝ ապացույցների հետազոտումն օբյեկտիվորեն անհրաժեշտ է, երբ տարաձայնություն կա այն հարցում, թե արդյոք մեղադրյալին մեղսագրվող արարքը նույնանում է նրա սահմանադրական կարգավիճակից բխող այնպիսի գործողության հետ, որի համար Սահմանադրությամբ նախատեսված է անհաղթահարելի անձեռնմխելիություն² կամ, երբ միանշանակ չէ, որ մեղադրյալին վերագրվող նույն արարքի կապակցությամբ (փաստական հիմնավորման առումով) օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ կամ դատախազի չվերացված որոշում կա:

Ամեն դեպքում պետք է նկատի ունենալ, որ մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս քրեական վարույթը կարող է կարճվել, եթե սպառվել են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 140-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 164-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 193-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

վարույթը շարունակելու բոլոր հնարավորությունները¹: Միաժամանակ նախնական դատալսումների ընթացքում քրեական հետապնդումը չդադարեցնելը կամ քրեական վարույթը չկարճելը դեռևս չի նշանակում, որ դատարանը դա չի կարող անել հիմնական դատալսումների ժամանակ: Օրինակ՝ դա հնարավոր է, երբ դատաքննության այդ ենթափուլում ընդունվում է համաներման մասին օրենք, որի կիրառմամբ մեղադրյալն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից կամ դատարանի կողմից նշանակված դատաբժշկական և դատահոգեբանական փորձաքննության եզրակացությունը² հետազոտելուց հետո պարզվում է, որ մեղադրյալը չի հասել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքին:

Այսպիսով, դատարանն իրավասու է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնել նաև հետագայում՝ համապատասխան հանգամանքն ի հայտ գալուց կամ հաստատվելուց հետո: Այդ որոշումը կայացվում է առանձին փաստաթղթի ձևով՝ առանց առանձին սենյակ հեռանալու³:

Այդուհանդերձ, դատարանն իրավասու չէ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշում կայացնել, եթե առանձին սենյակ է հեռացել վերդիկտ⁴ կայացնելու համար⁵: Բանն այն է, որ վերդիկտ կայացնելիս դատարանը պատասխանում է միայն Օրենսգրքով հստակ սահմանված որոշակի հարցերի, որոնց մեջ բացակայում է քրեական հետապնդումը դադարեցնելուն կամ վարույթի կարճմանը վերաբերող հարցի լուծումը⁶: Այնուամենայնիվ, եթե վերդիկտ կայացնելիս դատարանը հայտնաբերում կամ հաստատված է համարում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 270-րդ հոդվածի 2-րդ և 5-րդ մասերը:

⁴ Վերդիկտի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 60-րդ կետում:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 341-րդ հոդվածը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածը:

քրեական հետապնդումը բացառող որևէ հանգամանք, ապա հնարավոր է իրավիճակի լուծման մի քանի տարբերակ.

1/ Եթե քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքը ռեաբիլիտացնող է¹, ապա դատարանը կայացնում է արդարացման վերդիկտ՝ մեղադրյալին վերագրվող արարքի քրեական հակաիրավականությունը ապացուցված չլինելու հիմքով:

2/ Եթե քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքը ոչ ռեաբիլիտացնող է (օրինակ՝ մեղադրյալն արարքի կատարման պահին չի հասել քրեական պատասխանատվության ենթարկելու տարիքին կամ մահացել է), ապա դատարանը վերսկսում է ապացույցների հետազոտումը² և մեղադրյալի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի համաձայնությունը ստանալուց հետո կայացնում է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում: Հակառակ դեպքում դատարանը կայացնում է մեղադրական վերդիկտ, սակայն մեղադրյալի նկատմամբ պատիժ չի նշանակում³:

3/ Եթե դատարանը գտնում է, որ մեղադրյալին վերագրվող արարքին տրված իրավական գնահատականն անհրաժեշտ է փոխել և դա հանգեցնելու է նրա նկատմամբ քրեական հետապնդումը միայն մասնավոր կարգով իրականացնելուն⁴, ապա վարույթի արդարացիությունը և արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով վերսկսում է եզրափակիչ ելույթները, կողմերի հետ քննարկում է օրենքի կիրառման կամ մեկնաբանման հարցը, ինչպես նաև ճշտում է մեղադրյալին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ տուժողի դիրքորոշումը և դրանով պայմանավորված կայացնում արդարացման կամ մեղադրական վերդիկտ, քանի որ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը:

մեղադրյալին վերագրվող արարքին տրված իրավական գնահատականը կարող է փոխվել միայն վերդիկտով¹:

4/ Եթե դատարանը գտնում է, որ քրեական հետապնդումը ոչ ռեաբիլիտացնող հանգամանքով կարող է դադարեցվել միայն մեղադրյալին վերագրվող արարքին տրված իրավական գնահատականը փոխելուց հետո (օրինակ՝ երբ դա հանգեցնում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու վաղեմության ժամկետի կամ համաներման կիրառման), ապա դատարանը վերսկսում է եզրափակիչ ելույթները, կողմերի հետ քննարկում է օրենքի կիրառման կամ մեկնաբանման հարցը և կայացնում է մեղադրական վերդիկտ, սակայն մեղադրյալի նկատմամբ պատիժ չի նշանակում²: Այս դեպքում դարձյալ հիմք է ընդունվում այն կանոնը, որ մեղադրյալին վերագրվող արարքին տրված իրավական գնահատականը կարող է փոխվել միայն վերդիկտով: Նման լուծման դեպքում մեղադրյալի համար անբարենպաստ որևէ իրավական հետևանք վրա չի հասնում, քանի որ թե քրեական հետապնդումը դադարեցնելու, և թե առանց պատիժ նշանակելու դատապարտվելու դեպքում նա համարվում է դատվածություն չունեցող³: Ինչ վերաբերում է հարուցված գույքային հայցի լուծմանը, ապա այն կարող է բավարարվել ինչպես դատավճռով, այնպես էլ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշմամբ⁴, հետևաբար, մեղադրյալի կամ գույքային պատասխանողի վրա դա բացասաբար չի անդրադառնում:

Իսկ եթե քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքն ի հայտ է եկել մեղադրական վերդիկտ կայացնելուց հետո, օրինակ՝ լրացուցիչ դատալսումների ընթացքում ընդունվել է համաներման մասին օրենք կամ մեղադրյալին վերագրվող արարքն ապաքրեականացվել է, ապա դատարանը կարող է կայացնել միայն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 342-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 343-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 93-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 162-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

մեղադրական դատավճիռ, քանի որ լրացուցիչ դատալսումների ոչ նպատակը, ոչ էլ բովանդակությունը քրեական հետապնդումը դադարացնելու հարցի քննարկում չեն ենթադրում¹: Այս պայմաններում առաջացած իրավական խնդիրը կարող է լուծվել միայն դատական վերանայման ընթացակարգերի շրջանակներում²:

Մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոց կիրառելու հարցի քննարկումը պարտադիր է, սակայն նաև հրատապ է, եթե մեղադրյալը գտնվում է կալանքի տակ: Այս դեպքում մեղադրական եզրակացությունը վարույթի նյութերի հետ ստանալուց հետո դատարանն ունի սահմանափակ ժամանակ, որպեսզի նախնական դատալսումների ընթացքում լուծի մինչդատական վարույթում մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված կալանքը վերացնելու, փոխելու կամ դրա ժամկետը երկարաձգելու հարցը³: Թերևս կարևոր է նշել, որ կալանքի հարցին դատարանը պարտավոր է անդրադառնալ նաև դատաքննության մյուս ենթափուլերում, քանզի Օրենսգիրքը դրա պարբերական վերանայման ռեժիմ է սահմանել⁴:

Ինչ վերաբերում է խափանման միջոցի կիրառման հետ կապված այլ հարցերին, ապա դրանք լուծելիս դատարանը կաշկանդված է միայն նախնական դատալսումների նշանակումը կարգավորող ընդհանուր ժամկետներով⁵: Հարկ է նաև նկատի ունենալ, որ նախնական դատալսումների շրջանակներում կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու, կալանքի ժամկետը երկարաձգելու, կալանքը վերացնելու կամ կալանքի փոխարեն այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու, ինչպես նաև կալանքը վերացնելու կամ կալանքի փոխարեն այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու մասին առաջին ատյանի դատարանի

¹ Տես՝ Ուղեցույցի 44-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 354-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը, 359-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը, 362-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 367-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը, 371-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը, 372-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը և 378-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 316-րդ հոդվածը, 310-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 206-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 310-րդ հոդվածի 2-րդ և 5-րդ մասերը:

կայացրած դատական ակտերը համապատասխան բողոքի առկայության դեպքում վերաքննիչ դատարանում ենթակա են հատուկ վերանայման¹:

Նախնական դատալսումների ընթացքում *գույքային պատասխանող ճանաչելու հարցը* քննարկվում է միայն այն դեպքում, երբ տուժողը, նրա ներկայացուցիչը կամ հանրային մեղադրողը գույքային հայց են հարուցում, ինչը կարող է տեղի ունենալ գործը դատարան հանձնելուց հետո, սակայն մինչև նախնական դատալսումների ավարտը²:

Նման սահմանափակումը բացատրվում է նրանով, որ գույքային հայց հարուցող անձը կրում է իր գույքային պահանջները հիմնավորելու վարութային պարտականություն կամ ապացուցման բեռ³, ինչը, ի թիվս այլնի, ներառում է նաև ապացույցներ ներկայացնելը: Նույն եղանակով գույքային հայցից պաշտպանվելու կամ դրա դեմ առարկելու իրավունք ունի գույքային պատասխանողը⁴: Իսկ դա նշանակում է, որ գույքային հայցի հարուցումը և գույքային պատասխանող ճանաչելը որպես կանոն պետք է նախորդեն վերաբերելի ապացուցողական զանգվածի ձևավորմանը և հետազոտմանը՝ չհակասելով ընդհանուր վարութային տրամաբանությանը:

Թեև գույքային հայց հարուցելու վարութային վերջնաժամկետը ձևական առումով համընկնում է նախնական դատալսումների ավարտի հետ, սակայն գործնականում հնարավոր է մեկ իրավիճակ, երբ գույքային պատասխանող ճանաչելու հարցը կարող է քննարկման առարկա դառնալ հիմնական դատալսումների ժամանակ, օրինակ՝ երբ ապացույցների հետազոտման արդյունքում բավարար հիմքեր են ձեռք բերվում առ այն, որ մեղադրյալին մեղսագրվող արարքով վնաս է պատճառվել

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 317-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ինչպես նաև 160-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը:

⁴ Տես՝ մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-5-րդ կետերը, ինչպես նաև 317-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասը:

տուժողի կարգավիճակ չունեցող անձին: Այս դեպքում Օրենսգիրքը թույլ է տալիս վարույթի ավելի ուշ փուլում տուժող ճանաչված անձին¹ գույքային հայց հարուցել դրանից անմիջապես հետո²:

Սակայն նույնիսկ վերոնշյալ հաջորդականությունը խախտվելու դեպքում տուժողն ու գույքային պատասխանողը պահպանում են հիմնական դատալսումների ավարտին միջնորդություն հարուցելու միջոցով հետազոտման ենթակա ապացույցների ծավալը լրացնելու³, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ գույքային հայցին վերաբերող ապացույցները լրացուցիչ դատալսումների ընթացքում հետազոտելու⁴ հնարավորությունները:

Գույքային պատասխանող ճանաչելու հարցի հնարավոր բաղադրիչներից մեկն էլ հայցի ապահովման միջոց, այսինքն՝ գույքի արգելադրում կիրառելն է⁵: Այս որոշումը կարող է կայացվել ինչպես գույքային հայց ներկայացնողի միջնորդությամբ, այնպես էլ դատարանի նախաձեռնությամբ⁶ և կատարվում է հատուկ կարգով⁷: Միաժամանակ այս կապակցությամբ Օրենսգիրքը գույքային պատասխանողին հատուկ իրավունք է վերապահում, համաձայն որի՝ վերջինս կարող է ի ապահովումն իր դեմ ներկայացված հայցի՝ դատարանի դեպոզիտ վճարել դրամական միջոցներ՝ որպես իր գույքի վրա դրված արգելանքի այլընտրանք⁸:

Նախնական դատալսումների ընթացքում լուծման ենթակա պարտադիր և առանցքային հարցերից մեկը ***հետազոտման ենթակա ապացույցների ծավալը որոշելն***

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 160-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ինչպես նաև՝ Ուղեցույցի 20-րդ գլուխը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 334-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը, 346-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 348-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 317-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 131-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 160-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ մասերը:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 20-րդ կետը:

Է: Այս հարցի քննարկման շրջանակներում կողմերը պետք է ներկայացնեն այն ապացույցները, որոնք նրանց կարծիքով անհրաժեշտ է հետազոտել հիմնական դատալսումների ընթացքում: Իրացնելով կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքը, մասնավորապես, որ դատարանը նրանց համար ստեղծում է բոլոր ապացույցները ներկայացնելու և համակողմանի հետազոտելու անհրաժեշտ պայմաններ, ինչպես նաև կողմին աջակցում է անհրաժեշտ ապացույցներ ստանալու հարցում², Օրենսգիրքը յուրաքանչյուր կողմի պարտավորեցնում է հիմնավորել, թե իր ներկայացրած ամեն մի ապացույց ինչ նպատակով պետք է հետազոտվի³: Այլ կերպ ասած կողմի վրա դրված է կոնկրետ փաստական տվյալի վերաբերելիությունն ապացուցելու բեռ և դա չանելու կամ ոչ համոզիչ անելու դեպքում դատարանը մերժելու է որոշակի ապացույց հետազոտելու վերաբերյալ կողմի առաջարկը⁴:

Այս կարգավորմամբ լուծվել է միանգամից երկու կարևոր խնդիր.

1/ վերացվել է կողմերի միջև նախկինում եղած չարդարացված անհավասարությունը, երբ մեղադրանքի կողմի առաջարկած բոլոր ապացույցները դատարանի կողմից անվերապահ ենթակա էին հետազոտման, իսկ պաշտպանության կողմի ներկայացրած նյութերը պետք է առանձին քննարկվեին, որից հետո դատարանը կորոշեր դրանք որպես ապացույց ընդունելու կամ չընդունելու հարցը, ինչը կարող էր հանգեցնել Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի անբաժանելի մասը հանդիսացող «զենքերի հավասարության» սկզբունքի խախտման⁵,

2/ պայմաններ են ստեղծվել առավել խնայողական և արդյունավետ հիմնական դատալսումներ իրականացնելու համար, քանի որ ապացուցողական զանգվածի մեջ ներառվում են բովանդակության տեսանկյունից միայն պիտանի ապացույցները, իսկ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Borisova v. Bulgaria, 47-48 կետեր, Kasparov and Others v. Russia, 64-65 կետեր:

դատարանն ու կողմերը ձերբագատվում են քրեական գործում առկա բոլոր նյութերը ուսումնասիրելու պարտադրանքից:

Այս գործընթացը ապացույցի բովանդակության ամբողջական վերաքննարկություն կամ հրապարակում չի ենթադրում: Պարզապես կողմը հետազոտման համար այս կամ այն ապացույցն առաջարկելիս պետք է կարողանա սեղմ ձևով ցույց տալ, մատուցել դրա բովանդակային կապը ապացուցման ենթակա կոնկրետ հանգամանքի հետ: Օրինակ՝ վկայի հարցաքննություն միջնորդելիս հարկավոր է հակիրճ ներկայացնել դրա էությունը՝ հղում տալով մինչդատական վարույթում նրա տված ցուցմունքի կամ նրան հարցման ենթարկելու արձանագրության վերաբերելի հատվածի վրա կամ փաստաթուղթ ներկայացնելիս պետք է բացահայտել դրա բնույթը և այն մասը, որով հիմնավորվում է դրա հետազոտման անհրաժեշտությունը: Այսինքն՝ մեղադրական եզրակացությանը հավելվածի տեսքով կցված ապացույցների ցանկը¹ չի երաշխավորում հիմնական դատալսումներում կոնկրետ ապացույցի հետազոտումը, եթե մեղադրանքի կողմը նախնական դատալսումների ընթացքում չի կարողացել հաղթահարել դրա վերաբերելիությունն ապացուցելու նշաձողը:

Ի տարբերություն նախկին կարգավորումների, Օրենսգիրքը նվազեցրել է դատարանի դերը հետազոտման ենթակա ապացույցների հերթականությունը և հաջորդականությունը որոշելու հարցում՝ դա դարձնելով իրավական հստակ կանոնակարգման առարկա²: Այդուհանդերձ, դատարանի որոշմամբ սահմանված ապացույցների ծավալը վերջնական չէ և հետագայում կարող է փոփոխության ենթարկվել դրանում ներառված այս կամ այն ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու³,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 202-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 320-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

կողմի նախաձեռնությամբ որևէ ապացույցի հետազոտումը սահմանափակելու¹ կամ սահմանված ծավալը լրացնելու² դեպքերում:

Հիմնական դատալսումների արդյունավետ անցկացման համար ձեռնարկվող քայլերից մեկն էլ դատաքննության այս ենթափուլում ***ապացույցների թույլատրելիության հարցը քննարկելն է***³: Դրա առարկա կարող է դառնալ այն ապացույցը, որը դատարանի կողմից արդեն ընդգրկվել է հետազոտման ենթակա ապացույցների ծավալի մեջ: Բնականաբար, կողմի ներկայացրած ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու հարցում նախ և առաջ շահագրգռված է հակառակ կողմը, ուստի առաջին հերթին այն պետք է բարձրացվի վերջինիս ներկայացրած միջնորդության մեջ:

Հարկ է նկատել, որ Օրենսգիրքն ամրագրել է ապացույցների, ներառյալ՝ վարույթի մասնավոր մասնակցի ներկայացրած ապացույցի թույլատրելիության կանխավարկածը⁴, ինչից հետևում է, որ այն վիճարկող կողմը կրում է դրա ապացուցման առաջնային բեռը: Դա բխում է նաև առավել ընդհանուր մեկ այլ կոնոնից, համաձայն որի՝ քրեական վարույթի ընթացքում ապացուցման ենթակա են այն հանգամանքները, որոնցով վարույթի մասնակիցը հիմնավորում է իր պահանջները⁵: Այսպես, եթե պաշտպանության կողմը պնդում է, որ մինչդատական վարույթում ապացույցը ձեռք բերելիս խախտվել է քրեական վարույթի որևէ սկզբունք, օրինակ՝ մեղադրյալին չի տրամադրվել թարգմանչի անհատույց օգնություն, ապա առնվազն պետք է ապացուցի վարույթի լեզվին մեղադրյալի չտիրապետելու հանգամանքը⁶: Նույն մոտեցումը պետք է կիրառվի նաև այն դեպքում, երբ մեղադրանքի կողմը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 334-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 320-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

վիճարկում է պաշտպանի ներկայացրած և դատարանի կողմից ընդունված փաստաթղթի, օրինակ՝ մասնավոր կազմակերպության տրամադրած տեղեկանքի օրինականությունը:

Դրա հետ մեկտեղ, կողմերի՝ համապատասխան միջնորդություն ներկայացնելու կամ չներկայացնելու փաստը չի կաշկանդում դատարանին սեփական նախաձեռնությամբ քննել և լուծել այս կամ այն ապացույցի թույլատրելիության հարցը: Դատարանին տրված նման ինքնուրույնությունն ամենևին չի հակասում մրցակցության սկզբունքին, այլ վարույթի համար վերջնական պատասխանատվություն կրող միակ սուբյեկտին հնարավորություն է ընձեռում գործել հանրայնության սկզբունքի պահանջներին համահունչ¹:

Նախնական դատալսումների ընթացքում ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու գլխավոր պայմանն այն է, որ դա չպետք է տվյալ կամ մեկ այլ ապացույցի բովանդակային հետազոտման արդյունք լինի, օրինակ՝ երբ խուզարկության արձանագրության թույլատրելիությունը վիճարկվում է այն հիմքով, որ քննիչի բոլոր գործողությունները տեսանելի չեն եղել խուզարկությանը ներկա անձանց համար² կամ փորձագետի եզրակացության իրավաչափությունը կասկածի տակ է դրվում այն առումով, որ վերջինս ստացվել է արդի գիտությանը հակասող մեթոդների կիրառմամբ³:

Այլ կերպ ասած՝ դատաքննության այս ենթափուլում կոնկրետ ապացույցը կարող է անթույլատրելի ճանաչվել միայն Օրենսգրքի պահանջի ակնհայտ և անվիճելի խախտման դեպքում, որի առկայությունն ինքնին զրոյացնում է ապացույցի արժեքը կամ անիմաստ դարձնում դրա հետազոտումը: Մասնավորապես՝ դատարանն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը և 234-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 6-րդ կետը և 259-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետը:

ապացույցն անթույլատրելի ճանաչելու մասին որոշում է կայացնում այն ժամանակ, երբ քննչական գործողությունը կատարվել է ոչ իրավասու քննիչի կողմից (օրինակ՝ քննիչը չի հանդիսացել քննչական խմբի անդամ¹), կամ իրականացվել է դատարանի որոշման մեջ չնշված գաղտնի քննչական գործողություն (օրինակ՝ արտաքին դիտում կատարելու դատական թույլտվության պայմաններում կատարվել է ներքին դիտում²), կամ փորձաքննությունը կատարվել է ակնհայտորեն մասնագիտական ձեռնհասություն չունեցող փորձագետի կողմից (օրինակ՝ տուժողի տարիքը հաստատվել է դատաբժշկական և դատահոգեբուժական, այլ ոչ թե դատահոգեբանական փորձագետների եզրակացությամբ³) և այլն:

Այդուհանդերձ, նախնական դատալսումների ընթացքում անթույլատրելի չճանաչված և դատական հետազոտման համար արտոնված ապացույցն ապահովագրված չէ հետազայում այդ կարգավիճակից զրկվելու ռիսկից, քանի որ Օրենսգիրքը դատարանին ուղիղ հնարավորություն է ընձեռում հետազոտված ցանկացած ապացույց անթույլատրելի ճանաչել հիմնական դատալսումների շրջանակներում⁴: Միաժամանակ չի բացառվում, որ ապացույցների հետազոտման արդյունքներով պարզվեն որոշակի փաստական հանգամանքներ, որոնք հիմք կհանդիսանան նախկինում անթույլատրելի ճանաչված ապացույցը թույլատրելի ճանաչելու, հետևաբար, և հետազոտելու համար⁵, օրինակ՝ դատարանը կարող է կողմի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ այդպիսի որոշում կայացնել, եթե վկայի հարցաքննությամբ կհաստատվի, որ անհայտ աղբյուրից ձեռք բերված լինելու հիմքով վարույթի մասնավոր մասնակցի ներկայացրած և անթույլատրելի ապացույց ճանաչված առարկան գտնվել և նրան է փոխանցվել հենց այդ վկայի կողմից:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 183-րդ հոդվածի 1-ին մասը և

² Տես՝ Օրենսգրքի 246-րդ և 247-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 320-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 335-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 320-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 334-րդ հոդվածը:

Օրենսդիրը, հստակ մատնանշելով նախնական դատալսումների ընթացքում դատարանի կողմից պարտադիր լուծման ենթակա հարցերի շրջանակը, ***միաժամանակ չի սահմանափակել իրավական այլ խնդիրներ բարձրացնելու՝ կողմերի և դատարանի հնարավորությունը***¹: Նման կարգավորման նպատակը կոնկրետ վարույթի էությանը և առանձնահատկություններով պայմանավորված այն հարցերի քննարկումն ապահովելն է, որոնց լուծումը դատական վարույթի վաղ փուլում կարող է էական նշանակություն ունենալ որոշակի անձանց իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության համար: Այդ պատճառով Օրենսգրքի այլ դրույթների համալիր վերլուծությունից հետևում է, որ համապատասխան միջնորդությամբ դատարանին կարող են դիմել ոչ միայն վարույթի մասնակիցները, այլև շահագրգիռ այլ անձինք: Մասնավորապես՝ նախնական դատալսումների ընթացքում որպես այլ վերաբերելի հարցեր կարող են քննարկվել.

- ✓ հատուկ պաշտպանության միջոց կիրառելու հարցը²,
- ✓ իրեղեն ապացույցների կամ փաստաթղթերի պահպանման հարցը³,
- ✓ գույքն արգելանքից հանելու հարցը⁴,
- ✓ դոնփակ դատական նիստ անցկացնելու հարցը⁵
- ✓ մեղադրյալի բացակայությամբ դատական նիստ անցկացնելու հարցը⁶ և այլն:

Ամփոփելով նախնական դատալսումներին վերաբերող իրավակարգավորումների վերլուծությունը, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ դրանց ընթացքում քննարկվող ցանկացած հարցի վերաբերյալ որոշում կայացնելիս

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 321-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը, ինչպես նաև 85-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 98-րդ և 99-րդ հոդվածները:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 267-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը, 168-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 170-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 372-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

դատարանը պետք է ձեռնպահ մնա այնպիսի ձևակերպումներ տալուց, որոնք կասկածի տակ կդնեն մեղադրյալի անմեղությունը¹:

ԳԼՈՒԽ 43. ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴԱՏԱԼՍՈՒՄՆԵՐԸ

Հիմնական դատալսումների էությունն ապացույցների հետազոտումն է, այն գլխավոր ընթացակարգը, որի արդյունքում պետք է լուծվի մեղադրյալի արդարացման կամ դատապարտման հարցը: Միաժամանակ դատաքննության այս ենթափուլը ներառում է բուն ապացույցման գործընթացին նախորդող կամ հաջորդող այլ հատվածներ, որոնք ամբողջացնում են քրեական վարույթի գազաթնակետին հասնելու՝ կողմերի և դատարանի գործադրած ջանքերը:

Հիմնական դատալսումները բնութագրող նորամուծություններից մեկը կողմերի *բացման խոսքն է*: Դա ներածական հակիրճ ելույթ է, որի ընթացքում կողմերից յուրաքանչյուրը հրապարակային ներկայացնում է նախնական դատալսումների ժամանակ իր առաջարկած ապացույցներով հիմնավորման ենթակա դիրքորոշումը: Այլ կերպ ասած՝ դա քննվող մեղադրանքի վերաբերյալ մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերի ունեցած վարկածն է, որը նրանք պատրաստվում են ապացուցել դատարանում:

Բացման խոսքով հանդես գալը հանրային մեղադրողի պարտականությունն է, մինչդեռ պաշտպանի կամ ինքնուրույն պաշտպանվող մեղադրյալի համար այն նախատեսված է որպես հնարավորություն³: Դա բացատրվում է նրանով, որ վերջիններս կարող են որոշակի նկատառումներից ելնելով վարույթի տվյալ փուլում չցանկանալ հրապարակայնացնել իրենց դիրքորոշումը, թեև նրանց ներկայացրած

¹ Տե՛ս՝ Vardan Martirosyan v. Armenia, կետ 87:

² Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածը:

³ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

ապացույցներից դա անուղղակի կերպով հետևելու է: Ամեն դեպքում նախագահողը կարող է մեղադրյալի դիրքորոշումը ճշտող հարցեր տալ, եթե այդպիսի պարզաբանումն անհրաժեշտ կհամարի¹:

Օրենսգիրքն առանձին տեսակի ապացույցների հետազոտման առանձնահատկությունները սահմանելուց առաջ նախատեսել է ինչպես դրանց վերաբերող ընդհանուր, այնպես էլ խմբային կանոններ:

Այսպես, թեև ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ ապացույցները հետազոտվում են նախնական դատալսումներում սահմանված հերթականությամբ և հաջորդականությամբ², սակայն վարութային կարգավորումները կոդմերին հնարավորություն են տալիս կոնկրետ ապացուցողական գործողության կատարման ընթացքում կամ որոշակի նպատակով *փոխել իրենց ներկայացրած* իրեղեն ապացույցների, արտավարութային փաստաթղթերի կամ ապացուցողական և վարութային այլ գործողությունների արձանագրությունների հետազոտման հաջորդականությունը կամ այլ կերպ օգտագործել դրանք³: Այս բացառություններով դատական ապացուցման գործընթացն ավելի ճկուն է դառնում, էապես նվազում է լրացուցիչ հարցաքննություններ կատարելու անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև առավել ամբողջական պատկերացում է ձևավորվում հարցաքննության ընթացքում պարզաբանման ենթակա հանգամանքների վերաբերյալ:

Ապացույցների հետազոտմանը վերաբերող ընդհանուր կանոններից մեկն էլ կոդմին հնարավորություն է տալիս *հրաժարվել իր ներկայացրած ապացույցների հետազոտումից*: Սակայն այս իրավունքը բացարձակ չէ, և դատարանն իրավասու է չհամաձայնվել կոդմի հետ, եթե կարծում է, որ կոնկրետ ապացույցով պարզաբանման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

ենթակա հանգամանքը կարևոր է արդարացի դատական ակտ կայացնելու համար¹: Հարկ է նաև նկատել, որ ի տարբերություն նախկին կարգավորումների, Օրենսգիրքն այս հարցում վերացրել է այն չարդարացված անհավասարությունը, երբ ապացույցների հետազոտումից պաշտպանության կողմի հրաժարումը դատարանի համար պարտադիր էր: Նշված մոտեցմամբ օրենսդիրը մեկ անգամ ևս ընդգծել է Օրենսգրքի հիմքում ընկած հիմնարար գաղափարներից մեկը, համաձայն որի՝ կողմի դիրքորոշումը կամ ցանկությունն ինքնին չի կարող դատարանի համար պարտավորեցնող կամ բացարձակ լինել²:

Հարցաքննությունը շարունակում է մնալ դատարանում ապացույցների հետազոտման հիմնական միջոցներից մեկը: Հաշվի առնելով հարցաքննվող անձանց կարգավիճակների բազմազանությունը (մեղադրյալ, տուժող, վկա, փորձագետ), ինչպես նաև նրանց առնչվող հնարավոր այլ առանձնահատկությունները (օրինակ՝ անչափահաս կամ պաշտպանության միջոց կիրառված լինելը), Օրենսգիրքը սահմանել է հարցաքննություններին վերաբերող ընդհանուր կանոններ³, որոնք կիրառելի են դրանց գրեթե բոլոր տեսակների դեպքում:

Նախ և առաջ աչքի է ընկնում այն, որ հարցաքննվողը պարտավոր է անել իր ցուցմունքի **«Ճշմարտացիության հայտարարություն»**⁴: Այն ունի ինչպես արարողակարգային, այնպես էլ բարոյահոգեբանական մեծ նշանակություն, քանի որ ցուցմունք տալու հետ կապված պարտականությունների վերաբերյալ ֆորմալ նախազգուշացվելուց բացի անձը հրապարակայնորեն հավաստիացնում է, որ դրսևորելու է ինչպես իրավական, այնպես էլ բարոյական առումով ակնկալվող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 325-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Այս կապակցությամբ տես՝ Օրենսգրքի 276-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 277-րդ հոդվածի 7-րդ մասը, 320-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 334-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 335-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 416-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, 418-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 428-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, 461-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 472-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 480-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 326-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 326-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

դրական վարքագիծ: Բացի այդ, հարցաքննությունը սկսվում է ոչ թե հարցաքննվողի կողմից ներկայացվող «ազատ շարադրանքից», այլ կողմերի հարցերից, որոնց հերթականությունից ելնելով էլ նախատեսված են հարցաքննության երկու նոր տեսակները՝ *ուղիղ և խաչաձև հարցաքննությունները*¹: Դրանք իրենց հերթին պայման կամ արգելք են հարցաքննության ընթացքում որոշակի մարտավարական հնարքների, մասնավորապես՝ *ուղղորդող հարցերի* կիրառման համար²:

Գործնականում փաստացի առկա այս երևույթը հաճախ դառնում էր տարաձայնությունների առարկա գլխավորապես այն պատճառով, որ դրա կապակցությամբ դատարանի և կողմերի վարքագիծը նույնիսկ նվազագույն մակարդակով օրենսդրորեն կարգավորված չէր: Մինչդեռ իրավական վեճն առաջանում էր ոչ թե հարցի ուղղորդող լինելու կամ չլինելու, այլ այն տալու իրավաչափության կամ արգելքի բացակայության շուրջ: Օրենսգիրքը որոշակի առումով լրացրել է այս բացը, թեև հավատարիմ մնալով տեսական կատեգորիաներն օրենսդրական մակարդակ բարձրացնելուց ձեռնպահ մնալու սկզբունքին, չի սահմանել «ուղղորդող հարցի» հասկացությունը: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով իրավաբանական հանրությունում նման հարցերի գնահատման գործում տրամագծորեն հակառակ մոտեցումների բացակայությունը, անտարակույս կարելի է հետևություն անել, որ ուղղորդող են այն հարցերը, որոնք իրենց մեջ կամ պատասխասխան են պարունակում, կամ հուշում են այն, կամ հարցաքննվողին առնվազն հակում են դեպի ցանկալի պատասխանը: Ամեն դեպքում կոնկրետ հարցը որպես ուղղորդող գնահատելուց կամ այդ կապակցությամբ դիրքորոշում հայտնելուց անհրաժեշտ է հաշվի առնել ինչպես դրա ձևակերպումը, այնպես էլ պարզաբանման ենթակա հանգամանքի էությունը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 326-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 326-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերը:

Ապացույցների հետազոտման գործընթացը և, մասնավորապես, հարցաքննության իրականացումն ավելի արդյունավետ դարձնող միջոցներից մեկը **տեսակապի օգտագործումն է**: Այն հնարավորություն է տալիս ոչ միայն խուսափել դատական նիստերի ավելորդ հետաձգումներից, այլև դատարանի և դատական վարույթի մասնակիցների կողմից անմիջականորեն ընկալել հարցաքննվողի տրամադրած տեղեկատվությունը՝ զերծ մնալով նաև նրա ցուցմունքները հրապարակելու քիչ արդյունավետ միջոցն օգտագործելուց:

Միաժամանակ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ տեսակապի կիրառումը թույլատրելի է միայն Օրենսգրքով նախատեսված հատուկ հիմքերի առկայության դեպքում¹ և այս հնարավորությունը չի կարող դիտարկվել կամ մեկնաբանվել որպես հարցաքննվող անձի՝ դատարան չներկայանալու ցանկության այլընտրանք: Դա նշանակում է, որ տեսակապ օգտագործելու յուրաքանչյուր դեպքից առաջ դատարանը պետք է հավաստիանա դրա հիմքերի առկայության մեջ, իսկ վերջիններիս բացակայությունը հաստատելու պարագայում՝ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկի դատարանում հարցաքննվողի ֆիզիկական ներկայությունն ապահովելու համար, ներառյալ՝ դատավարական սանկցիա կիրառելու միջոցով²:

Օրենսգիրքը հարցաքննության կարգի առանձնահատկություններ է սահմանել նաև ելնելով **հարցաքննվողի կարգավիճակից**: Մասնավորապես՝ այն դեպքերում, երբ տուժողի կամ վկայի ինքնությունը հաստատող տվյալները գաղտնիացված են, նրանց հարցաքննությունն իրականացվում է դատական վարույթի մյուս մասնակիցների տեսողական դիտարկումից դուրս և առանց վկայի կամ տուժողի իրական անձնական տվյալները բացահայտելու³, օրինակ՝ ձայնային հաղորդակցության տեխնիկական միջոցներ կիրառելով: Այստեղից հետևում է, որ հարցաքննության այս կարգը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 327-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 145-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 328-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

թույլատրելի է միայն վերոնշյալ հատուկ պաշտպանության միջոցի կիրառման դեպքում և միայն տուժողի ու վկայի նկատմամբ: Այն չի նույնանում հատուկ պաշտպանության մեկ այլ միջոցի՝ դատարանում պաշտպանվող անձի հատուկ կարգով հարցաքննության հետ¹, հետևաբար, դատարանն անհրաժեշտության դեպքում կարող է կիրառել նաև այդ միջոցը՝ օգտագործելով դրա տարբեր բաղադրիչները, օրինակ՝ մինչդատական վարույթում չհարցաքննված և պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ հրավիրված վկայի հարցաքննությունը կարող է կատարվել դիմակի կամ պաշտպանիչ էկրանի օգտագործմամբ:

Այդուհանդերձ, հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանության անհրաժեշտությունից ելնելով, դատարանը կարող է կողմի միջնորդությամբ նրան տրամադրել հարցաքննվողի վերաբերյալ որոշակի իրական տվյալներ՝ երաշխավորելով նրա կամ նրա մերձավորի անվտանգությունը²: Արդար դատաքննության սկզբունքի պահանջների շրջանակներում դա թույլ է տալիս կոնկրետ դեպքերում համաչափություն պահպանել մեղադրյալի և ցուցմունք տալու համար հրավիրված վկաների կամ տուժողների շահերի պաշտպանության միջև³: Միաժամանակ այս կարգավորմամբ իրացվում է մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքին վերաբերող և Եվրոպական Դատարանի նախադեպային պրակտիկայով արձանագրված հիմնական սկզբունքներից մեկը, ըստ որի՝ քրեական գործով դատաքննության ընթացքում մեղադրյալը պետք է հնարավորություն ունենա արդյունավետ կերպով վիճարկել իր դեմ տված ցուցմունքները⁴:

Օրենսգիրքը նախատեսում է նաև մեղադրյալի հարցաքննությանը վերաբերող բավականին ուշագրավ դրույթ: Հիմք ընդունելով մեղադրյալի՝ լռելու հիմնարար

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 328-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Doorson v. the Netherlands, կետ 70, Van Mechelen and Others v. Netherlands, կետ 53:

⁴ Տես՝ Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom (GC), կետ 127, Asani v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, կետ 33:

իրավունքը և դրանից օգտվելու փաստն ինքնին ի վնաս նրա մեկնաբանելու անթույլատրելիությունը, հիմնական դատալսումների ընթացքում մեղադրյալի հարցաքննությունը հնարավոր է միայն այն ժամանակ, երբ նախնական դատալսումների ենթափուլում որևէ կողմ նման միջնորդություն է արել և մեղադրյալը հայտնել է ցուցմունք տալու իր մտադրության մասին¹: Դա նշանակում է, որ դատարանում հրապարակայնորեն նման հայտարարություն չարած մեղադրյալին չեն կարող նրան ներկայացված մեղադրանքին առնչվող հարցեր տրվել՝ ըստ էության ստիպելով նրան բարոյահոգեբանական ոչ ձեռնտու պայմաններում յուրաքանչյուր անգամ վերահաստատել լռություն պահպանելու իր իրավունքից օգտվելը: Այսպիսով, Օրենսգիրքն ամբողջովին իրացրել է Եվրոպական Դատարանի նախադեպերում ամրագրված այն դիրքորոշումը, որ լռություն պահպանելու և սեփական անձի դեմ ցուցմունք չտալու արտոնություններն օգնում են խուսափել արդարադատության սխալներից և երաշխավորել Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի նպատակները՝ պաշտպանելով մեղադրյալին իշխանությունների կողմից անհարկի հարկադրանքից²:

Անչափահաս տուժողի կամ անչափահաս վկայի հարցաքննությանը վերաբերող հատուկ կարգավորումներից մեկը կապված է դատարանում վերջինիս չհարցաքննելու հնարավորության հետ: Այդպիսի առաջարկությամբ բացառապես կարող է հանդես գալ կողմի միջնորդությամբ կամ դատարանի նախաձեռնությամբ անչափահասի հարցաքննությանը մասնակցող հոգեբանը, երբ առկա է անչափահասի իրավաչափ շահերի պաշտպանության անհրաժեշտություն³:

Նման իրավիճակ կարող է առաջանալ բռնությամբ զուգորդված կամ սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունների վերաբերյալ վարույթներով, երբ մեղադրյալի ներկայությամբ կամ հրապարակայնորեն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 328-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ John Murray v. the United Kingdom (GC), կետ 45, Bykov v. Russia, (GC), կետ 92:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 329-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

հարցաքննվելն անչափահասին կարող են բարոյական և հոգեբանական տառապանքներ պատճառել կամ նրա կրկնակի վիկտիմիզացիայի ռիսկ ստեղծել: Այդ պատճառով Օրենսգիրքն այս ապացույցի հետազոտումը թույլ է տալիս սահմանափակել անչափահասի ցուցմունքի հրապարակմամբ¹:

Սակայն հարկ է ընդգծել, որ այս բացառությունը կիրառելի է միայն այն պայմանով, որ պաշտպանության կողմը մինչդատական վարույթում անչափահասին հարցեր տալու պատշաճ հնարավորություն է ունեցել²: Բացի այդ, ելնելով մեղադրյալի պաշտպանության իրավունքի համարժեք և արդյունավետ իրականացումն ապահովելու խնդրից, անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ նման բացառիկ քայլի ձեռնարկումը թույլատրելի է, եթե անչափահասի իրավաչափ շահերի պաշտպանության այլ միջոցները դատարանի համոզմամբ բավարար կամ արդյունավետ չեն³:

Հարցաքննության հետ սերտորեն կապված ապացույցի հետազոտման ձևերից մեկը ***ցուցմունքների հրապարակումն է***⁴: Ընդհանուր կանոնը պահանջում է, որ հարցաքննության ենթակա անձն իր ցուցմունքը տա դատաքննության ընթացքում: Հետևաբար, դատարանը պետք է ձեռնարկի անհրաժեշտ և ողջամիտ բոլոր ջանքերը, որպեսզի ապահովի այդ անձի ներկայությունը: Այստեղից հետևում է, որ մինչդատական վարույթում կամ նախորդ դատաքննության ընթացքում հարցաքննված անձի ցուցմունքի հրապարակումը պետք է դիտարկվի որպես վերջին և ծայրահեղ տարբերակ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 330-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 212-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 82-րդ հոդվածը, 267-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը, 327-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 330-րդ հոդվածը:

Ելնելով այս չափորոշիչներից, օրենսդիրը սահմանափակել է հիմնական դատալսումների ընթացքում անձի նախկինում տված ցուցմունքի¹ հրապարակման հնարավորությունը՝ այն կապելով Օրենսգրքով նախատեսված որոշակի պայմանների կամ օբյեկտիվ հանգամանքների առկայության հետ: Միաժամանակ ընդգծվել է, որ հրապարակվել կարող է միայն նախկինում տրված և պատշաճ ձևակերպված ցուցմունքը, եթե դատարանում այդ անձի հարցաքննությունն արդեն ավարտվել է կամ հաստատվել է, որ սպառվել են այդպիսի հարցաքննության բոլոր հնարավորությունները²:

Միաժամանակ Օրենսգիրքը, ելնելով նախկինում հարցաքննված անձի կարգավիճակից, ցուցմունքների հրապարակման հնարավոր դեպքերից հատուկ բացառություն է նախատեսել: Վերջինիս համաձայն՝ մինչդատական վարույթում մեղադրյալի տված ցուցմունքները չեն կարող հրապարակվել, եթե դրանք ստացվել են պաշտպանի բացակայությամբ, և մեղադրյալը դատարանում հրաժարվել է դրանցից³: Այսինքն՝ եթե նույնիսկ մինչդատական վարույթում տվյալ մեղադրյալի ցուցմունքը դեպոնացվել է⁴ (չշփոթել՝ տվյալ մեղադրյալին առնչվող ցուցմունքի դեպոնացման հետ, որը պաշտպանի պարտադիր մասնակցության դեպք է)⁵, կամ նրա տված ցուցմունքների միջև առկա է էական հակասություն, կամ մեղադրյալն օգտվելով լռելու իրավունքից դատարանում չի ցանկացել ցուցմունք տալ, ապա վերոնշյալ երկու պայմանների միաժամանակյա գոյությունը բացառում է նրա հայտնած որևէ տեղեկության հետագա օգտագործումը⁶:

¹ «Ցուցմունք» վարութային եզրույթի բովանդակությունը բացահայտված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 51-րդ կետում:

² Տես՝ Օրենսգրքի 330-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 330-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 41-րդ գլուխը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

Առաջին հայացքից բավականին կոշտ, սակայն արդարացված այս կարգավորումը խարսխված է Եվրոպական Դատարանի ձևավորած կանոնի վրա, ըստ որի՝ լրություն պահպանելու իրավունքի մասին մեղադրյալին տեղեկացնելն այնքան կարևոր է, որ նույնիսկ եթե նա համաձայնել է քննիչին ցուցմունք տալ այն բանից հետո, երբ իրեն տեղեկացրել են, որ իր խոսքերը կարող են օգտագործվել որպես իր դեմ ապացույց, դա չի կարող համարվել լիովին տեղեկացված ընտրություն, եթե մեղադրյալն ուղղակիորեն չի տեղեկացվել լրություն պահպանելու իրավունքի մասին, և եթե այդ որոշումը կայացրել է առանց փաստաբանի հետ խորհրդակցելու¹:

Դա նշանակում է, որ մինչդատական վարույթում պաշտպանից հրաժարվելը պատշաճ ձևով ընդունելու², ինչպես նաև ձերբակալվածի կամ մեղադրյալի հարցաքննության վերաբերելի կանոնները պահպանելու³ դեպքում էլ նրա ցուցմունքի օգտագործման հնարավորությունը կախված է դատարանում դրա հաստատումից կամ ժխտումից, քանզի պաշտպան ունենալու իրավունքից հրաժարվելն ինքնին չի նշանակում, որ անձը հրաժարվել է նաև իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքից:

Նկատի ունենալով, որ վերոնշյալ իրավունքները փոխկապակցված և փոխլրացնող են, այս դեպքում գործ ունենք ոչ թե անթույլատրելի, այլ պայմանով օգտագործվող ապացույցի հետ: Իր հերթին դա նշանակում է, որ «թունավոր ծառի պտուղների» կանոնն⁴ ստեղծված իրավիճակում չի գործում, հետևաբար, մեղադրյալի այդ ցուցմունքի հիման վրա ձեռք բերված այլ ապացույցները կարող են օգտագործվել նրա մեղքը հիմնավորելու համար: Որպես դրա այլընտրանք՝ քննիչը կարող է չընդունել պաշտպանից մեղադրյալի հրաժարվելը կամ անհապաղ միջոցներ ձեռնարկել վարույթին պաշտպանի մասնակցությունն ապահովելու համար այն հիմքով, որ դա է

¹ Տես՝ Stojkovic v. France and Belgium, կետ 54:

² Տես՝ Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 221-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 222-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

պահանջում արդարադատության շահը¹, բնականաբար, նշելով դա հիմնավորող համոզիչ փաստարկներ:

Այսպիսով, օրենսդիրը նվազագույնի է հասցրել քրեական վարույթում ցուցմունքների հրապարակման իրավական հնարավորությունները՝ ըստ էության վերջ դնելով երկար տարիներ իրավակիրառ պրակտիկայում այս գործիքի՝ որպես հերթապահ միջոցի օգտագործմանը:

Օրենսգիրքն առանձին-առանձին կարգավորել է նաև իրեղեն ապացույցների², ապացուցողական և վարութային այլ գործողությունների արձանագրությունների ու արտավարութային փաստաթղթերի³, ինչպես նաև փորձագետի եզրակացության և կարծիքի⁴ *հետազոտման ձևը*, ինչպես նաև սահմանել է դրանց հետազոտման կարգին վերաբերող որոշ առանձնահատկություններ: Այսպես, եթե որոշակի ապացույցի հետազոտումից հետո կողմը գտնում է, որ այն պետք է անթույլատրելի ճանաչել կամ դատարանի համար տվյալ ապացույցի հավաստիությունը կասկածներ է հարուցում, ապա համապատասխան ապացույցը ձեռք բերած կամ կազմած անձը կարող է հարցաքննվել որպես վկա⁵: Այսինքն՝ որոշակի պայմաններում քննիչի կամ հետաքննիչի՝ որպես հատուկ իրավասությամբ օժտված սուբյեկտի վրա, դատարանում կարող է դրվել իր կատարած ապացուցողական կամ վարութային այլ գործողության ընթացքի և արդյունքի իրավաչափության հիմնավորման բեռ՝ կողմերի կամ դատավորի կոնկրետ հարցերին պատասխանելու պարտականությամբ:

Ի հավելումն այս նորամուծության և, որպես վարութի արդարացիության լրացուցիչ երաշխիք, օրենսդիրը նախատեսել է հատուկ դրույթ, ըստ որի՝ արգելվում է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետը և 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 332-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, ինչպես նաև 57-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետը:

արդեն իսկ հետազոտված ապացույցի օգտագործումը, եթե վերջինիս ձեռքբերման կամ ամրագրման ընթացակարգի առերևույթ խախտման պարագայում դրա համար պատասխանատու անձը չի հարցաքննվել¹: Նույն տրամաբանությամբ Օրենսգիրքը սահմանափակել է դատարանում հետազոտված փորձագետի եզրակացության կամ կարծիքի օգտագործումը, եթե այն տված փորձագետը կողմի միջնորդության առկայության պարագայում դատարանում չի հարցաքննվել²: Այլ կերպ ասած՝ ցանկացած փորձագետ պետք է պատրաստ լինի դատարանում հիմնավորել կամ պարզաբանել հատուկ գիտելիքների վրա հիմնված իր պնդումները, հակառակ դեպքում նրա կատարած հետազոտության արդյունքն իրավական արժեք չի ունենա:

Վերոնշյալ կարգավորումներով իրացվում է Օրենսգրքի հիմքում դրված այն հայեցակարգային գաղափարը, որ դատարանում գլխավորապես պետք է լսվեն անմիջականորեն փաստեր և երևույթներ ընկալած, դրա արդյունքում ապացույցներ ձեռք բերած կամ ամրագրած անձինք, այդ թվում՝ եթե դա արել են իրենց պաշտոնական կամ մասնագիտական գործունեության շրջանակներում, այլ ոչ թե ընթերցվեն նրանց կողմից պատրաստված կամ ստորագրված փաստաթղթերը:

Հիմնական դատալսումների շրջանակներում դատարանը կաշկանդված չէ քրեական գործում առկա կամ կողմերի ներկայացրած ապացույցներով և իրավասու է կողմի միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ կատարել նաև *այլ ապացուցողական գործողություններ*, ինչպիսին են փորձաքննությունն նշանակելը³, առարկաներ, փաստաթղթեր կամ տեղեկություններ պահանջելը⁴, ինչպես նաև առանձին քննչական գործողություններ կատարելը⁵: Նկատի ունենալով, որ վերջինս ավելի բնորոշ է մինչդատական վարույթին, առանձին գործողությունների կատարման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 332-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 333-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 333-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:ս

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 333-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

ընթացակարգի պահպանումը կարող է պահանջել դատական վարույթին ոչ հատուկ լրացուցիչ (օրինակ՝ շինության զննության կամ փորձարարության դեպքում) կամ արտասովոր (օրինակ՝ արտաշիրման դեպքում) նախապատրաստական քայլերի ձեռնարկում: Ուստի Օրենսգիրքն ապացուցողական այս գործիքը չի դիտարկում որպես հերթապահ միջոց, այլ դրա կիրառումը հնարավոր է համարում միայն հստակ սահմանված երկու պայմաններից որևէ մեկի առկայության դեպքում:

Ապացույցների հետազոտմանն ուղղված դատարանի և կողմերի վարութային գործունեությունն ամբողջանում է ***ապացուցողական զանգվածի վերջնական ձևավորմամբ***: Նախ, կողմերին հնարավորություն է տրված պատշաճ հիմնավորմամբ լրացնել հետազոտման ենթակա ապացույցների ծավալը, այսինքն՝ ներկայացնել նոր ապացույցներ կամ խնդրել դատարանին աջակցել իրեն ձեռք բերելու այդպիսիք¹:

Բացի այդ, դատարանը, ելնելով վարույթի արդարացիությունն ապահովելու անհրաժեշտությունից, իրավասու է ինքնուրույն ձեռնամուխ լինել նոր ապացույցների հետազոտմանը², մասնավորապես՝ կանչել նոր վկաներ կամ կրկին հարցաքննել արդեն ցուցմունք տված անձանց³, նշանակել սկզբնական, լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն⁴, դիտարկել քրեական գործում առկա, սակայն չհետազոտված իրեղեն ապացույցները, հրապարակել հետազոտված արտավարութային փաստաթղթերի և ապացուցողական ու վարութային այլ գործողությունների արձանագրությունների այն հատվածները, որոնց կողմերը չեն անդրադարձել⁵ և այլն: Վերոնշյալ բոլոր գործողությունները դատարանը կատարում է կողմերի հետ դրանք նախապես քննարկելուց հետո:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 334-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 21-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 334-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 326-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 333-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Սակայն ապացուցման գործընթացի վրա ներազդելու դատարանի իրավաչափ հնարավորություններն այսքանով չեն սպառվում: Դարձյալ վարույթի արդարացիության անհրաժեշտությունից ելնելով, դատարանն իրավասու է վերսկսել ապացույցների հետազոտումը, եթե եզրափակիչ ելույթում կողմը հայտնել է վարույթի համար էական նշանակություն ունեցող նոր հանգամանքներ կամ ներկայացրել է նոր ապացույցներ¹: Բացի այդ, դատարանը լիազորված է օգտվել նույն կառուցակարգից, եթե վերդիկտ կայացնելիս գալիս է այն հետևության, որ որոշակի հարցերի լուծման համար հարկավոր է լրացուցիչ ապացույցներ հետազոտել²:

Նույն կերպ դատարանն իր վարութային ինքնուրույնության շրջանակներում օժտված է սեփական նախաձեռնությամբ հետազոտված ցանկացած ապացույց անթույլատրելի ճանաչելու իրավասությամբ: Բնականաբար, այս դեպքում ևս Օրենսգիրքը նշված հարցը բարձրացնելու առաջնությունը վերապահել է կողմերին: Այդուհանդերձ, դատարանը կաշկանդված չէ ոչ նրանց միջնորդությունների փաստարկներով, ոչ էլ դրանք ներկայացնելու կամ չներկայացնելու փաստերով³:

Առաջին աստիճանի դատարանում ապացույցների թույլատրելիության հարցի այսօրինակ լուծումը նորույթ է թե դրա բնույթի, և թե վարութային ժամանակահատվածի առումով: Դրա շնորհիվ կողմերի համար լիովին կանխատեսելի է դառնում այն ապացուցողական զանգվածը, որը կարող է օգտագործվել եզրափակիչ ելույթներում և դատական ակտ կայացնելիս⁴: Այս կանոնակարգմամբ Օրենսգիրքն այսուհետ բացառել է տևական ժամանակ ձևավորված այն պրակտիկայի կիրառումը, երբ կողմերին փաստացի չէր արգելվում իրենց դիրքորոշումը հիմնավորել անթույլատրելի փաստական տվյալներով, իսկ դատարանն էլ հետազոտված ապացույցն անթույլատրելի էր ճանաչում միայն խորհրդակցական սենյակում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 340-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 335-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 336-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

կայացվող դատական ակտով՝ հաճախ «վարութային անակնկալներ» մատուցելով կողմերին: Մինչդեռ դատական ապացուցումը բնութագրող նոր կարգավորումները լիովին համապատասխանում են կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքին¹, ապացույցների գնահատման² և դատական վարույթի անմիջականության³ կանոններին:

Հետազոտված և անթույլատրելի չճանաչված ապացույցների ամփոփումն ու դրա վրա կառուցված իրենց վերջնական դիրքորոշումը կողմերը դատարանին ներկայացնում են *եզրափակիչ ելույթների* ընթացքում: Ընդ որում, այս գործողության կատարումը դատական վարույթի որոշ մասնակիցների համար պարտադիր է, իսկ մյուսների համար՝ միայն իրավունք, և իրացվում է բացառապես համապատասխան խնդրանքով դատարանին դիմելու դեպքում⁴: Միաժամանակ Օրենսգիրքը հստակ սահմանել է եզրափակիչ ելույթների հերթականությունը⁵, նույն կողմի ելույթների հաջորդականությունը որոշելու հարցում վարույթի մասնակիցներին տալով որոշակի ազատություն, իսկ անհամաձայնության դեպքում դա թողնելով դատարանի լուծմանը⁶:

Հարկ է ընդգծել, որ եզրափակիչ ելույթներն անմիջապես հաջորդում են միմյանց և դրանց պատրաստվելու համար դատարանը կողմերին միայն մեկ անգամ է ժամանակ տրամադրում⁷: Այսինքն՝ օրենսդիրը դատական վարույթի բոլոր մասնակիցների համար սահմանել է հավասար պայմաններ, շեշտելով, որ նրանք պետք է նախապատրաստվեն հիմնական դատալսումների արդյունքներն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 22-րդ և 105-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 268-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 336-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

ամփոփելուն, այլ ոչ թե մյուս կողմի ելույթին պատասխանելուն, առավել ևս, որ զրկված չեն այդպիսի արձագանքի հնարավորությունից¹:

Եզրափակիչ ելույթներին վերաբերող գլխավոր նորամուծությունը դրանց ընթացքում օրենքի կիրառման և մեկնաբանման հարցի քննարկման հնարավորությունն է²: Այս կարգավորմամբ միանգամից լուծվել է երկու խնդիր: Նախ, կողմը կարողանում է վերդիկտ կայացնելու համար առանցքային նշանակություն ունեցող գուտ մասնագիտական հարցերի կապակցությամբ ներկայացնել իր հիմնավորումները, ներառյալ՝ դատական նախադեպի կամ իրավական կարծիքի (*amicus curiae*) օգտագործմամբ³: Բացի այդ, դատարանը հնարավորություն է ստանում կողմերի հետ հավուր պատշաճի քննարկում կազմակերպել, իսկ վարույթի պրոֆեսիոնալ մասնակիցների հետ նաև առանձին խորհրդակցություն անցկացնել վարույթի համար էական իրավական հարցերի, այդ թվում՝ մեղադրյալին վերագրվող արարքին տրված իրավական գնահատականի կապակցությամբ⁴, նույնիսկ եթե նրանք այդպիսիք չեն բարձրացրել: Ամեն դեպքում, այս կառուցակարգի շրջանակներում մեղադրանքի առնչությամբ դատարանը պետք է առավել չեզոք վարքագիծ դրսևորի⁵:

Այնուամենայնիվ, եթե կողմերը նշված հնարավորությունից չեն օգտվել, իսկ դատարանը եզրափակիչ ելույթների ընթացքում նրանց հետ օրենքի կիրառման կամ մեկնաբանման որևէ հարց քննարկելու անհրաժեշտություն չի տեսել, Օրենսգիրքը նախատեսել է կարևորագույն այս հարցին անդրադառնալու պահեստային տարբերակ՝ լիազորելով դատարանին վերդիկտ կայացնելիս վարույթի արդարացիությունից ելնելով և բացառապես այդ նպատակով վերսկսել եզրափակիչ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 338-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը, ինչպես նաև 276-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

ելույթները¹: Հատկանշական է, որ մեղադրանքի վերաբերյալ դիրքորոշում չարտահայտելու պահանջն այս դեպքում դատարանին իրավաչափորեն չի ներկայացվում, քանզի մեղադրյալին մեղսագրվող արարքի նկատմամբ քրեական օրենսգրքի կոնկրետ հոդվածի, հոդվածի մասի կամ կետի կիրառման հարցը կարող է քննարկման առարկա դառնալ միայն մեղադրյալի մեղավորության մասին հետևության գալուց հետո²:

Հիմնական դատալսումների վերջին արարը վերդիկտ կայացնելն է³: Այն երկփուլ դատական ակտ ընդունելու գործընթացի առաջին մասն է, որի նպատակը բացառապես մեղադրյալի անմեղության կամ մեղավորության հարցի լուծումն է: Դրա համար դատավորն առանձին սենյակում պետք է դրական կամ բացասական պատասխան տա չորս հիմնական հարցի, որոնք ըստ էության համընկնում են հանցակազմի չորս տարրերի հետ⁴: Թեև վերդիկտի կայացումը ենթադրում է գրավոր վարության փաստաթղթի առկայություն, այն քննարկման կամ բողոքարկման ենթակա չէ, և իր ինքնավարությունը պահպանում է մինչև դատավճռի կայացումը՝ դառնալով դրա բովանդակային հենքը և անբաժանելի մասը:

Օրենսգիրքը մեղադրական վերդիկտի կայացումը հնարավոր է համարում միայն այն դեպքում, երբ դատարանը վերոնշյալ բոլոր հարցերին տվել է միանշանակ դրական պատասխան: Իսկ այդպիսի հետևության հանգելու համար անհրաժեշտ է, որպեսզի դատաքննության ընթացքում մեղադրյալի մեղավորությունը հաստատված լինի «հիմնավոր կասկածից վեր» ապացուցողական չափանիշին համապատասխան⁵:

Մեղադրական վերդիկտ կայացնելու դեպքում դատարանը պարտավոր է վերջնականապես լուծել նաև մեղադրյալի կատարած արարքի իրավական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Վերդիկտի հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 60-րդ կետում:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 22-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

գնահատականի հարցը¹: Դատարանը կաշկանդված չէ մեղադրական եզրակացության մեջ առաջարկված կամ հանրային մեղադրողի կողմից դատարանում փոփոխված իրավական գնահատականով (ի տարբերություն մեղադրյալին մեղսագրվող փաստական հանգամանքների), ուստի Օրենսգրքով սահմանված պայմանները պահպանելու դեպքում իրավասու է փոխել այն²:

Օրենսգիրքը վերդիկտ կայացնելիս հատուկ կարգավորումներ է նախատեսել մեղադրյալի մեղսունակության հարցի քննարկման, ինչպես նաև դրանից բխող հնարավոր լրացուցիչ գործողություններ ձեռնարկելու համար³:

Վերոնշյալից բացի վերդիկտ կայացնելիս դատարանը պետք է անդրադառնա նաև խափանման միջոցի հարցին: Եթե մեղադրյալը կալանավորված է, ապա արդարացման վերդիկտի ուժով նա անվերապահ ենթակա է ազատ արձակման⁴: Մնացած դեպքերում դատարանը կարող է վերացնել, փոխել կամ անփոփոխ թողնել մեղադրյալի նկատմամբ կիրառված խափանման միջոցը: Ինչ վերաբերում է մեղադրական վերդիկտին, ապա այդպիսին կայացնելու պարագայում դատարանը կարող է մեղադրյալի նկատմամբ կիրառել կամ չկիրառել խափանման միջոց (եթե այն մինչ այդ կիրառված չի եղել), ինչպես նաև փոխել կամ չփոխել արդեն իսկ կիրառված խափանման միջոցը⁵:

Ոչ մեղադրյալին կալանքից ազատելու, ոչ էլ նրա նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին որոշումներն առանձին վերցրած բողոքարկման ենթակա չեն: Առաջինն այն պատճառով, որ դա տեղի է ունենում արդարացման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 276-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 343-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ինչպես նաև 51-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 344-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ինչպես նաև 120-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը և 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 344-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

վերդիկտի կայացման ուժով (ipso facto) և որևէ հիմնավորում չի պահանջում: Իսկ երկրորդի դեպքում դրա վիճարկման սահմանափակումը պայմանավորված է նրանով, որ մեղադրյալն ազատությունից զրկվում է հանցանք կատարելու համար դատապարտվելու հիմքով¹: Հետևաբար, շահագրգիռ անձը նշված հարցի կապակցությամբ իր տարբերվող դիրքորոշումը կարող է հնչեցնել կամ լրացուցիչ դատալսումների ընթացքում², կամ դատավճռի բողոքարկման շրջանակներում:

Վերդիկտի հրապարակումով հիմնական դատալսումները եզրափակվում են: Միաժամանակ դա անխուսափելի է դարձնում դատաքննության վերջին ենթափուլի՝ լրացուցիչ դատալսումների նշանակումը և անցկացումը³:

ԳԼՈՒԽ 44. ԼՐԱՑՈՒՑԻՉ ԴԱՏԱԼՍՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԴԱՏԱՎՃՌԻ ԿԱՅԱՑՆԵԼԸ

Լրացուցիչ դատալսումների նպատակը բոլոր այն հարցերի քննարկումն է, որոնք ածանցվում են վերդիկտից և կոնկրետ վարույթով պետք է կամ կարող են դատական լուծում պահանջել⁴: ***Այդ հարցերը պայմանականորեն բաժանվում են երեք խմբի.***

1/ հարցեր որոնք քննակվում են միայն արդարացման վերդիկտ կայացնելու դեպքում (արդարացված մեղադրյալի ռեաբիլիտացիան)⁵,

2/ հարցեր, որոնք քննարկվում են միայն մեղադրական վերդիկտ կայացնելու դեպքում (դատապարտված մեղադրյալի պատասխանատվությունը և պատիժը

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և Եվրոպական Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 344-րդ հոդվածի 2-րդ և 5-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 164-րդ հոդվածը:

մեղմացնող կամ ծանրացնող, ինչպես նաև նրա անձը բնութագրող հանգամանքները¹, պատժի հետ կապված հարցերը, հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցումը², գույքի բռնագրավման հետ կապված հարցերը),

3/ հարցեր, որոնք կարող են քննարկվել թե արդարացման, և թե մեղադրական վերդիկտ կայացնելու դեպքում (գույքային հայցի լուծումը³, գույքի արգելադրումը⁴, ապացույցների պահպանման և տնօրինման վերաբերյալ հարցերը⁵, խափանման միջոցի կիրառումը⁶, վարութային ծախսերին վերաբերող հարցերը⁷):

Միաժամանակ, հաշվի առնելով յուրաքանչյուր վարույթի ընթացքում միայն դրան բնորոշ և վերջնական լուծում պահանջող այլ հարցերի առաջացման հավանականությունը, Օրենսգիրքը կողմերին և դատարանին հնարավորություն է ընձեռել քննարկման առարկա դարձնել նաև այդպիսիք: Դրանք կարող են վերաբերել, օրինակ՝

- ✓ հատուկ պաշտպանության միջոցի կիրառմանը⁸,
- ✓ դատապարտված մեղադրյալի նկատմամբ քրեական օրենսգրքով նախատեսված անվտանգության միջոցի կիրառմանը⁹,
- ✓ անչափահասին վերականգնողական հաստատությունում տեղավորելուն¹⁰,
- ✓ ցանկացած այլ իրավական խնդրի, որի լուծումը վարույթի տվյալ փուլում կմտնի դատարանի իրավասության մեջ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ և 6-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 163-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 162-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը, ինչպես նաև 348-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 98-100-րդ հոդվածները:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 117-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 167-րդ հոդվածը:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը, ինչպես նաև 85-րդ հոդվածը:

⁹ Տես՝ Օրենսգրքի 348-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

¹⁰ Տես՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածը:

Վերոնշյալ բոլոր հարցերն իրենց լուծումն են ստանում արդարացման կամ մեղադրական դատավճռում¹:

Լրացուցիչ դատալսումներն անցկացվում են ընդհանուր կարգով², սակայն ի տարբերություն նախնական և հիմնական դատալսումների, դատաքննության այս ենթափուլում կողմերի համար սահմանված է *մասնակցության ավելի մեղմ ռեժիմ*, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը դատական նիստին նրանց ներկայությունը պարտադիր կհամարի: Այդուհանդերձ, լրացուցիչ դատալսումներին անազատության մեջ պահվող մեղադրյալի մասնակցությունը միշտ պարտադիր է³:

Լրացուցիչ դատալսումների ընթացքում քննարկման ենթակա հարցերին վերաբերող *ապացույցներ ներկայացնելու* հնարավորության մասին դատարանը կողմերին տեղեկացնում է վերդիկտը հրապարակելուց հետո⁴: Դրանք կարող են լինել ինչպես նոր, այնպես էլ քրեական գործում արդեն առկա, սակայն նախնական դատալսումների ընթացքում չառաջարկված ապացույցներ, քանի որ դատաքննության այդ ենթափուլում Օրենսգիրքը կողմերին պարտավորեցնում է առաջարկել միայն այն ապացույցները, որոնց հետազոտումն անհրաժեշտ է վերդիկտ կայացնելու համար նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները հաստատելու կամ հերքելու համար⁵: Անկախ կողմերի՝ ապացույց ներկայացնելու հանգամանքից, լրացուցիչ դատալսումների ընթացքում դատարանը հետազոտում է դատավճռով լուծման ենթակա հարցերին առնչվող և քրեական գործում առկա չհետազոտված թույլատրելի ապացույցները⁶:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 348-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 346-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 346-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 344-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 319-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 346-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Լրացուցիչ դատալսումներին վերաբերող լիովին նոր այս կարգավորումները երկփուլ դատական ակտ կայացնելու կառուցակարգի տրամաբանական և օրգանական շարունակությունն են: Դրանց շնորհիվ դատարանը և դատական վարույթի մասնակիցները հիմնական դատալսումների ընթացքում կենտրոնանում են քրեական վարույթի միայն կարևորագույն՝ մեղադրյալի արդարացման կամ դատապարտման խնդրի վրա, մնացած հարցերի համար անհրաժեշտ ռեսուրս և ժամանակ ծախսելով հետագայում՝ դրա անխուսափելիության դեպքում: Մյուս կողմից, մեղադրյալի անմեղության կամ մեղավորության կապակցությամբ որոշակիություն ունենալուց հետո, դատարանը և կողմերը հնարավորություն են ստանում ավելի մեծ ուշադրություն հատկացնել դրանով պայմանավորված և օրինական, հիմնավոր ու արդարացի դատավճիռ կայացնելու համար անհրաժեշտ մյուս հարցերին: Այսինքն՝ կողմերն այլևս ստիպված չեն լինելու միաժամանակ պայքարել «երկու ճակատով» կամ վարութային տարբեր զարգացումների համար մշակել այլընտրանքային դիրքորոշումներ, ինչն անկասկած ուժեղացնում է մրցակցությունը, բարձրացնում դատաքննության արդյունավետությունը և նպաստում դատավճիռների որակի բարձրացմանը:

Չնայած այն հանգամանքին, որ մեղադրյալի անմեղության կամ մեղավորության հարցը լուծվում է վերդիկտով, **դատավճիռը** մնում է պետության անունից կայացվող այն եզրափակիչ դատական ակտը, որում ամփոփ ձևով իրենց լուծումն են ստանում դատաքննության ընթացքում քննարկված բոլոր հարցերը: Դա է պատճառը, որ դատավճռի հիմնավորվածությանը ներկայացվում են լրացուցիչ պահանջներ¹, իսկ դատավճռի առանձին տեսակներ պետք է ունենան նաև իրենց հատուկ բովանդակություն: Մասնավորապես՝ Օրենսգիրքը սահմանում է, որ արդարացման դատավճիռը ճանաչում և հռչակում է հանցանքի կատարման մեջ մեղադրյալի անմեղությունն այն փաստական հանգամանքներով, որոնք դրվել են նրան

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ և 6-րդ մասերը, ինչպես նաև 347-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

ներկայացված մեղադրանքի հիմքում¹: Այս պահանջն արդարացվածի համար երաշխավորում է, որ դատավճիռն ուժի մեջ մտնելուց հետո նա այլևս պաշտպանված կլինի նույն արարքի (փաստական հանգամանքների) համար կրկին հետապնդվելուց, դատապարտվելուց կամ պատժվելուց²: Բացի այդ, այն բխում է կողմերի հավասարությունը և մրցակցությունը բնութագրող չափանիշներից մեկից, համաձայն որի՝ դատարանը սահմանափակված է մեղադրանքի հիմքում դրված փաստական հանգամանքներով և իրավասու է հաստատված կամ հերքված համարել միայն դրանք³:

Բացի այդ, ի տարբերություն նախկին կարգավորումների, Օրենսգիրքը կատարելագործել է դատավճռի հիմնավորվածության չափանիշները՝ շեշտադրելով միայն հետազոտված թույլատրելի ապացույցների օգտագործման կարևորությունը⁴, իսկ պատճառաբանվածությունը դիտարկել է ոչ թե որպես դատավճռին ներկայացվող ինքնուրույն պահանջ, այլ դրա հիմնավորվածության տարրերից մեկը⁵:

Օրենսդիրը որոշակի փոփոխություններ է կատարել նաև դատավճռի հրապարակումը կանոնակարգող դրույթներում: Մասնավորապես՝ հստակեցվել է, որ ամբողջական դատավճռի հրապարակումը պարտադիր չէ և նախագահողի հայեցողությամբ կարող է հրապարակվել միայն դրա եզրափակիչ մասը⁶: Բացի այդ, անհրաժեշտ իրավական նախադրյալի առկայության դեպքում թարգմանիչը վարույթի լեզվին չտիրապետող անձի (այլ ոչ թե միայն մեղադրյալի) համար դատական նիստի դահլիճում թարգմանում է դատավճռի բացառապես եզրափակիչ մասը, այլ ոչ թե ամբողջական դատավճիռը⁷: Ի վերջո, դատավճիռը հրապարակելուց հետո նախագահողը հնարավորություն է ստացել դրա բողոքարկման կարգի և ժամկետի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 347-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը և 25-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 276-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 347-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 347-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ կետը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 350-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 350-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

մասին խոսելուց բացի, տալ նաև անհրաժեշտ այլ պարզաբանումներ¹: Օրինակ՝ հանրային մեծ հնչեղություն ունեցող վարույթներով կամ դատավճռի միայն եզրափակիչ մասի հրապարակման դեպքում դատավորը կարող է վարույթի մասնակիցներին և դահլիճում ներկա գտնվող այլ անձանց ներկայացնել վարույթի առանցքային կամ վճռորոշ հարցերի կապակցությամբ իր դիրքորոշման հիմքերը, այս կամ այն ապացույցն արժանահավատ համարելու պատճառները կամ առանձին որոշումներ կայացնելու շարժառիթները: Այս հնարավորությունն իրավական մշակույթի լիովին նոր դրսևորում է և կարող է էական դրական ազդեցություն ունենալ դատարանի հանդեպ վստահության բարձրացման և հանրության իրավագիտակցության զարգացման վրա:

Նույն նպատակի նվաճմանն է ուղղված նաև դատարանի լրացուցիչ որոշմանը վերաբերող այն կարգավորումը, համաձայն որի՝ վերջինս ստացած պաշտոնատար անձը ոչ միայն պարտավոր է մեկամսյա ժամկետում քննարկել այն ու ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ արձանագրված խախտումները վերացնելու և նմանատիպ խախտումները բացառելու ուղղությամբ, այլև պետք է դրա արդյունքները հասանելի դարձնի հանրության համար²:

ԲԱԺԻՆ 11. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՆԱՅՈՒՄԸ

Հայեցակարգային նոր մետոդումների լույսի ներքո դատական վերանայման ինստիտուտը ենթարկվել է հիմնարար փոփոխությունների: Դրա արդյունքում նախկինի համեմատ Օրենսգրքի վերաբերելի կարգավորումներում տրվել են լիովին այլ լուծումներ: Դատական վերանայումը տարաբաշխվել է չորս հիմնական տեսակների մեջ³: Այս մոդելի պայմաններում համատեղվել են դատական ակտերի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 350-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 351-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 352-րդ հոդվածը:

վերանայման գործառնությանին և ատյանային չափանիշները, քանի որ վարույթների տեսակների բաժանման հիմքում ընկած է դրանց առարկան:

Նախ և առաջ հստակ տարանջատվել են վերաքննության և վճռաբեկության կառուցակարգերը¹, որոնցից էլ իրենց հերթին առանձնացվել են վերաքննիչ և վճռաբեկ ատյաններում իրականացվող հատուկ և բացառիկ վերանայումները: Արդյունքում այլևս չի ստեղծվում այն տերմինաբանական շփոթը, երբ, օրինակ՝ վերաքննիչ դատարանի կողմից բողոքների զգալի մասի քննության նկատմամբ կիրառվում էր «վճռաբեկության» կարգը կամ, երբ այսպես կոչված «ընթացիկ» կամ «միջանկյալ» ակտերը վերանայվում էին վերաքննության ձևաչափով:

Հատուկ վերանայումը լիովին նոր կառուցակարգ է, որն ընդգծված տարբերվում է այս վարույթի շրջանակներում ստուգման ենթակա դատական ակտերի բնույթով, ինչպես նաև դրա իրականացման ժամկետներով²:

Ինչ վերաբերում է բացառիկ վերանայման ինստիտուտին, ապա այն էապես կատարելագործվել է, իսկ դրա բաղադրատարրերը պարզորոշ սահմանազատվել են ըստ բողոքարկման հիմքերի³:

ԳԼՈՒԽ 45. ԴԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Սույն գլխում ընդգրկված են դատական վերանայմանը վերաբերող այն կարգավորումները, որոնք ընդհանուր են վերանայման բոլոր կամ գրեթե բոլոր տեսակների համար: Միևնույն ժամանակ դրանք հատուկ են դատական վարույթների ընդհանուր կարգավորումների նկատմամբ⁴, օրինակ՝ դատական վարույթի կարգին

¹ Տես՝ Ուղեցույցի 46-րդ և 47-րդ գլուխները:

² Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 48-րդ գլուխը:

³ Այս մասին մանրամասն տես՝ Ուղեցույցի 49-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 8-րդ բաժինը:

վերաբերող դրույթների գերակշռող մեծամասնությունը հավասարապես կիրառելի է նաև վերանայման վարույթների համար¹:

Դատական վերանայման վարույթի ընդհանուր պայմաններ նախատեսելու օրենսդրական կարգավորման նոր մոդելի շնորհիվ համատեղվում են Օրենսգրքի տարբեր հատվածներում առկա ընդհանուր և հատուկ իրավակարգավորումները, ինչը հնարավորություն է ընձեռում խուսափելու կրկնաբանությունից՝ միաժամանակ սահմանելով այն յուրահատկությունները, որոնք բնորոշ են տվյալ ինստիտուտին կամ դրանում ներառված վարույթի առանձին տեսակին:

Դատական վերանայման ընդհանուր պայմաններից մեկը այդպիսի ***բողոք քերելու հնարավորություն ունեցող անձանց շրջանակն է***: Ի թիվս վարույթի մասնավոր մասնակցի և դատախազի, Օրենսգրքը նման իրավունքով օժտել է նաև վարույթի մասնավոր մասնակից չհանդիսացող անձին, եթե վիճարկվող դատական ակտը նրա համար անմիջական իրավական հետևանքներ է առաջացնում²: Այս ճանապարհով ամրագրվել է վարույթին չներգրավված անձանց իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության հավելյալ միջոց, օրինակ՝ երբ առաջին ատյանի դատարանը մերժում է տուժող ճանաչվելու վերաբերյալ անձի միջնորդությունը³ կամ գույքային հայցը լրիվ կամ մասնակի բավարարում է այն անձի դեմ, ով գույքային պատասխանող չի ճանաչվել⁴: Նման դեպքերում դատական ակտի բողոքարկումը դառնում է արդյունավետ դատական պաշտպանության միակ միջոցը⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 34-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 353-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 155-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 317-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը և Օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Դրա հետ մեկտեղ օրենսդիրը նախատեսել է դատական վերանայման բողոք բերելու իրավունքի որոշակի սահմանափակումներ՝ ինչպես բողոքի առարկային, այնպես էլ բողոքաբերին առնչվող չափանիշներով¹:

Ընդհանուր պայմաններից մյուսը վերաբերում է դատական վերանայման բողոքի հիմքերին: Ի հավելումն նախկին օրենսգրքում առկա դատական սխալի, օրենսդիրը նախատեսել է բողոքարկման նոր ընդհանուր հիմք², որն իր բովանդակությամբ³ էապես տարբերվում է մյուս հիմքի բոլոր հնարավոր դրսևորումներից⁴:

Դատական ակտի իրավաչափության վրա ազդող փաստական կամ իրավական հանգամանքի առանձնահատկությունն այն է, որ վերջինս ոչ թե ստորադաս դատարանի վարության թերացման արդյունք է, այլ հետագայում ի հայտ եկած (իսկ վճռաբեկության պարագայում՝ նաև իրավունքի զարգացմանն առնչվող⁵) իրավաբանական երևույթ, որի առկայությունը և դատական ակտի սկզբնական բովանդակությունն անհամատեղելի են: Մասնավորապես՝ այդպիսին կարող է լինել մեղադրական դատավճռի կայացումից հետո ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունված և ուժի մեջ մտած համաներման օրենքի կիրառելի լինելը մեղադրյալի նկատմամբ (որպես դատական ակտը հրապարակելուց հետո ուժի մեջ մտած իրավական ակտ) կամ Սահմանադրական դատարանի կողմից տվյալ դատական ակտով կիրառված նորմատիվ իրավական ակտի դրույթին տված մեկնաբանությունը, որը տարբերվում է մինչ այդ դատական պրակտիկայում կիրառված պարզաբանումից (որպես դատական ակտը հրապարակելուց հետո արտահայտված իրավական դիրքորոշում):

Դատական վերանայման մի շարք ընդհանուր պայմաններ կարգավորում են բողոքի ներկայացմանն առնչվող և դրանից ածանցվող վարության

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 353-րդ հոդվածի 2-4-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 354-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 2-4-րդ մասերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 387-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

հարաբերությունները: Օրենսգիրքը պահպանել է բողոքում ներկայացված հիմքերը և դրանք հաստատող փաստերը հետագայում ձևափոխելու կամ ավելացնելու արգելքը¹: Սակայն ի տարբերություն նախկին իրավակարգավորումների, երբ բողոքարկման ժամանակահատվածի ընթացքում կարող էին բերվել մեկից ավելի բողոքներ և դրանք առանձին բողոքներ էին դիտարկվում, նախատեսվել է «հավելյալ բողոքարկման» հնարավորություն: Այս դեպքում լրացնող բողոքը դատական վերանայման բողոքին ներկայացվող միասնական բովանդակային պահանջներից բացի պետք է բավարարի նաև հատուկ չափանիշների²: Այսինքն՝ և՛ հիմնական, և՛ հավելյալ բողոքը տվյալ վարույթի շրջանակներում դիտարկվում են որպես մեկ ամբողջություն, որում նշված հիմքերից և դրանք հաստատող փաստերից բողոքաբերը հետագայում դուրս գալ չի կարող:

Օրենսգրքով նոր իրավակարգավորում են ստացել բողոքարկման ժամկետի բաց թողնման հետ կապված հարաբերությունները, մասնավորապես՝ փոփվել է այդ ժամկետի վերականգնման կարգը և սահմանվել է դրա գնահատման չափանիշ: Այսուհետ անբարենպաստ վարույթային հետևանքներից խուսափելու համար շահագրգիռ անձը բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու միջնորդությամբ պետք է դիմի այն դատարանին, որին ներկայացնում է վերանայման բողոքը³: Նման միջնորդություն չհարուցելու կամ այն մերժվելու դեպքում վերաքննության, վճռաբեկության և հատուկ վերանայման կարգով ներկայացված բողոքները թողնվում են առանց քննության, իսկ բացառիկ վերանայման դեպքում՝ վարույթի հարուցումը մերժվում է⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 355-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 355-րդ հոդվածի 1-3-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը և և 356-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 366-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը, 383-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը, 391-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը, 398-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը և 407-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը:

Ինչ վերաբերում է բողոքարկման ժամկետը բաց թողնելուն, ապա վերադաս դատարանը պետք է գնահատի դրա պատճառի և դատական ակտի վիճարկման հնարավորության հարաբերակցությունը¹, այսինքն՝ արդյո՞ք առկա է բողոքն օրենքով սահմանված ժամկետում չներկայացնելու հարգելի պատճառ², թե ոչ: Այդպիսին կարող են լինել, օրինակ՝ «թագավարակների» հետ կապված սահմանափակումները (որպես «այլ հատուկ և օբյեկտիվ հանգամանք»):

Վերանայման բողոք ներկայացնելու իրավական հետևանքներից մեկն էլ բողոքարկված դատական ակտի կատարման (օրինական ուժի մեջ մտնելու) կասեցումն է³: Այստեղ հիմք է ընդունվել այն հայեցակարգը, որ դատական ակտը չի կարող մասնակիորեն ուժի մեջ մտնել, իսկ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի բողոքարկումն ինքնին չի արգելափակում դրա կատարումը: Սակայն վերջին հանգամանքի հետ կապված Օրենսգիրքը բացառություն է նախատեսել՝ վերադաս դատարանին վերապահելով դատական ակտի կասեցման հայեցողություն⁴:

Նման կարգավորումը պայմանավորված է նրանով, որ օրինական ուժի մեջ մտած և բողոքարկված դատական ակտը չկասեցնելը կարող է հետագայում բողոքաբերի իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության հարցում անհամաչափ դժվարություններ առաջացնել, օրինակ՝ երբ ժամկետանց բողոքը վարույթ է ընդունվում և բավարարվում է գույքի բռնագանձում կամ բռնագրավում սահմանող դատական ակտի կատարումից հետո:

Միաժամանակ այս հայեցողությունը թույլ է տալիս դատարանին որոշակի դեպքերում չմիջամտել դատական ակտի կատարման գործընթացին, եթե այդպիսի անհրաժեշտությունը բացակայում է, օրինակ՝ երբ անձի նկատմամբ որպես պատիժ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 59-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 172-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 356-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

նշանակվել է տուգանք, և այդ դատավճիռը բողոքարկել է տուժողը կամ, երբ ազատագրվածն էր դատապարտված անձը վիճարկում է պատժի խստությունը:

Օրենսգիրքը բավականին հանգամանալից կարգավորել է դատական վերանայման բողոքը հետ վերցնելուն և դրա հետևանքներին վերաբերող հարցերը: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ բողոք բերած անձը կամ այն անձը, ի շահ որի բերվել է բողոքը, իրավունք ունի խնդրելու դատարանին, որպեսզի այն ամբողջությամբ կամ մասնակի չքննվի: Նման լիազորությամբ օժտված է նաև վերադաս դատախազը¹: Սակայն այդ հնարավորությունը բացարձակ չէ և անձը դրանից կարող է օգտվել մինչև Օրենսգրքով սահմանված որոշակի վերջնաժամկետի ավարտը: Բացի այդ, բողոքը հետ վերցնելու իրավունքի իրացումը կախված է նաև անձի վարությանից կարգավիճակի առանձնահատկություններից, ուստի օրենսդիրը դրա համար նախատեսել է բացարձակ և հարաբերական արգելքներ²: Մասնավորապես՝ վարույթի պրոֆեսիոնալ մասնակիցները չեն կարող հետ վերցնել ի շահ իրենց վստահորդների ներկայացրած բողոքներն առանց հատուկ հանձնարարության կամ լիազորության³:

Նման դեպքերում վերադաս դատարանը մերժում է համապատասխան միջնորդությունը և շարունակում է վերանայման վարույթը: Իսկ ահա վճռաբեկությանը վերաբերող հատուկ պայմանի առկայության պարագայում⁴, բողոքը ստացած դատարանը կարող է, սակայն պարտավոր չէ մերժել բողոքաբերի այդ խնդրանքը: Դատարանը համապատասխան վարույթի իրականացումը շարունակում է նաև այն դեպքում, երբ բողոքը հետ վերցնելու վերաբերյալ միջնորդության քննարկման արդյունքում այն մասնակի առանց քննության է թողնում կամ տվյալ դատական ակտի դեմ այլ բողոք բերված լինելու պարագայում բողոքն առանց քննության է թողնում ամբողջությամբ: Իսկ եթե տվյալ դատական ակտի դեմ բերված այլ բողոք առկա չէ,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 156-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 156-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 3-րդ կետը, 54-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 4-րդ կետը, 56-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 3-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

ապա միջնորդությունը լրիվ բավարարելու դեպքում դատարանը կարճում է համապատասխան դատական վարույթը¹: Միաժամանակ չբացառելով այս հարցում դատական սխալի հավանականությունը և դրա դեպքում կարևորելով դատական վարույթի մասնակցի իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը, օրենսդիրն այդ որոշումը դասել է բողոքարկվողների շարքին²:

Վերադաս ատյանի կողմից դատական ակտերի իրավաչափության ստուգման ծավալները կանխորոշվում են **դատական վերանայման սահմաններով**: Օրենսգիրքը պահպանել է սահմանափակ վերանայման սկզբունքը՝ դա պայմանավորելով բողոքի հիմքով և այն հաստատող փաստերով³: Միաժամանակ դատական վերանայման առանձին կառուցակարգերի համար սահմանվել են նաև հատուկ չափանիշներ, ինչպիսիք են կողմերի տրամադրած ապացույցները, նրանց արտահայտած իրավական դիրքորոշումները, բանավոր կամ գրավոր ձևով տրված բացատրություններն ու պարզաբանումները⁴:

Սակայն օրենսդիրը վերոնշյալ սկզբունքը դոգմայի չի վերածել և վերաքննիչ ու վճռաբեկ բողոքների սահմաններից ի շահ մեղադրյալի դուրս գալը թույլատրելի է համարել հաշվի առնելով, որ իրավակիրառ պրակտիկայում կարող են հանդիպել դեպքեր, երբ ստորադաս դատարանն օբյեկտիվորեն չի իմացել որոշակի հանգամանքների մասին կամ թույլ է տվել բողոքի մեջ չնշված էական սխալներ⁵:

Այս իրավակարգավորումն ըստ էության համապատասխանում է Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած նախադեպային դիրքորոշմանը, համաձայն որի՝ վերաքննիչ դատարանում դատական վերանայման սահմանափակ բնույթը ենթադրում է, որ դատարանի՝ գործում թույլ տրված դատական սխալները սեփական նախաձեռնությամբ ուղղելու հնարավորությունը սահմանափակ է, սակայն այն չի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 358-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ և 8-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 367-րդ հոդվածը և 359-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

բացառում վերաքննիչ դատարանի հնարավորությունը դուրս գալու վերանայման սահմաններից, եթե առկա է օրենքով նախատեսված դատական ակտի անվերապահ բեկանման հիմք¹:

Ղատական վերանայման բողոքի քննությունն իրականացվում է երկու ընթացակարգով՝ բանավոր և գրավոր: Բացառությամբ վերաքննության, դատական վերանայման մյուս վարույթների իրականացման հիմնական ձևը գրավորն է²: Բանավոր ընթացակարգով անցկացվող դատալսումների համար Օրենսգիրքը սահմանել է ընդհանուր կանոններ³, առանձնահատուկ կարգավորում նախատեսելով միայն վերաքննության կառուցակարգի համար⁴: Այսպիսով, օրենսդիրը, առաջին ատյանի դատարանում իրականացվող քննության համեմատ, դատական վերանայումների համար ամրագրել է վարույթի պարզեցված կարգ, իսկ վերաքննության պարագայում արել է հարաբերական բացառություն, քանզի վերջինս իր ծավալով և առանձնահատկություններով ամենամոտն է առաջին ատյանում անցկացվող դատաքննությանը:

Կոլեգիալ կազմով դատական ակտ կայացնելը դատական վերանայման վարույթի տարբերակիչ հատկանիշներից մեկն է: Օրենսդիրն այս գլխում չի կանոնակարգել դատական վերանայում իրականացնող դատարանների կազմին վերաբերող հարցերը՝ դա թողնելով Օրենսգրքի ավելի ընդհանուր դրույթներին⁵, սակայն անդրադարձել է այնպիսի յուրահատուկ երևույթների, ինչպիսին են քվեարկությունը և որոշում ընդունելու հատուկ կարգը: Մասնավորապես՝ վերադաս դատարանի առջև դրված հարցերը լուծվում են ձայների պարզ մեծամասնությամբ,

¹ Տես՝ ԵՇԴ/0070/01/13 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 05.06.2015թ. որոշման 13-14-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 264-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 360-րդ հոդվածի 1-4-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 369-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 31-րդ հոդվածը:

սակայն մեղադրյալի օգտին որոշում կայացնելու համար ձայների հավասարությունը
ևս իրավաչափ պայման է¹:

Թեև Օրենսգիրքը կոլեգիալ որոշում կայացնելու հիմքում դրել է գաղտնիության
սկզբունքը², սակայն պետք է նշել, որ խորհրդակցության համար առանձին սենյակում
այլ անձանց չգտնվելու կանոնն ավելի շատ խորհրդանշական բնույթ ունի՝ որպես
դատավորների կողմից ինքնուրույն որոշում կայացնելու ֆորմալ դրսևորում: Բանն այն
է, որ տեխնիկապես դատավորները չեն մեկուսանում և չեն էլ կարող մեկուսանալ,
քանի որ խորհրդակցության ընթացքում նախադեպային որոշումներ,
իրավաբանական կամ այլ գրականություն ուսումնասիրելու անհրաժեշտությունը
կարող է ստիպել նրանց որոշակի շփումներ ունենալ թեկուզև իրենց
աշխատակազմերի հետ:

Օրենսգիրքն ընդլայնել է կոլեգիալ կազմում որոշում կայացնող դատավորի
ինքնուրույնությունը՝ նրան հնարավորություն տալով մեծամասնության հետ
չհամաձայնվելու դեպքում ինքնուրույն գրավոր դիրքորոշում հայտնել ինչպես
դատական ակտի եզրափակիչ, այնպես էլ պատճառաբանական մասի կապակցությամբ³:
Ընդ որում, այդ դատավորը դատական ակտը չի ստորագրում միայն տարբերվող
հատուկ կարծիք ներկայացնելու դեպքում:

Դատական վերանայման ընդհանուր պայմաններից մեկն էլ ***բողոքարկված
դատական ակտի բեկանման կամ փոփոխման հիմքերն են***, որոնք
համապատասխանում են դատական վերանայման բողոքի հիմքերին⁴: Բացառություն
են կազմում բացառիկ վերանայման վարույթները, որոնցով բողոք բերելու հիմքերը
խիստ յուրահատուկ են⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 361-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 361-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 361-րդ հոդվածի 4-6-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 1-5-րդ մասերը և 354-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 8-րդ մասը և 403-րդ հոդվածը:

Մինևույն ժամանակ Օրենսգիրքը դատական ակտի բեկանման կամ փոփոխման հատուկ սահմանափակումներ է նախատեսել այն դեպքերի համար, որոնք կարող են հանգեցնել մեղադրյալի վիճակի վատթարացման: Վերջինիս իրավունքների լրացուցիչ պաշտպանության հայեցակետը պահանջում է, որպեսզի վերադաս դատարանն ի վնաս նրա շահերի դատական ակտ կարողանա կայացնել միայն այն դեպքում, երբ ակտիվ կամահայտնություն է դրսևորել դատավարական հակառակորդը, ինչպես նաև, եթե արձանագրված ընթացակարգային խախտումները համատեղվում են արդարացվածի անմեղության վերաբերյալ կասկածների հետ¹:

Դատական վերանայման արդյունքում կայացվող **դատական ակտին ներկայացվող պահանջները** սահմանելիս Օրենսգիրքը հիմք է ընդունել այն ելակետը, որ վերադաս դատարանը պարտավոր է հիմնավոր կերպով գնահատել բողոքաբերի առաջ քաշած բոլոր փաստարկները: Այդուհանդերձ, այս կանոնը չի գործում այն դեպքերում, երբ բողոքում զետեղված պնդումներն օբյեկտիվորեն անհիմն են²:

Այս կարգավորումն ըստ էության բխում է Եվրոպական Դատարանի նախադեպային իրավունքից, համաձայն որի՝ թեև Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը դատարաններին պարտավորեցնում է պատճառաբանել իր որոշումները, սակայն այն չի կարող մեկնաբանվել որպես կոդմի ներկայացրած յուրաքանչյուր փաստարկին դատարանի կոդմից մանրամասն պատասխան տալու պահանջ³:

ԳԼՈՒԽ 46. ՎԵՐԱԳՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վերաքննությունը դատական վերանայման կառուցակարգերից ամենածավալունն է: Վերջինս ունի նաև մեծ կիրառություն, ուստի Օրենսգիրքը հստակ

¹ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 6-րդ և 7-րդ մասերը:

² Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 363-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տե՛ս՝ Ruiz Torija v. Spain, կետ 29, Van De Hurk v. The Netherlands, կետ 61:

սահմանել է այն դատական ակտերը, որոնց օրինականությունը և հիմնավորվածությունը կարող է ստուգվել վերաքննության կարգով¹:

Դատական վերանայման այս վարույթի համար նախատեսվել է այսպես կոչված «նախնական փուլ», որի արդյունքներով որոշվում է կոնկրետ բողոքը վարույթ ընդունելու կամ դրա քննությունը մերժելու հարցը: Օրենսգրքով պարզորոշ նախատեսվել են դրա ընթացքում ընդունվող որոշումների տեսակները, ինչպես նաև դրանց կայացման հիմքերն ու ժամկետները²: Որպես այս խստացված կանոնակարգման տրամաբանական շարունակություն՝ օրենսդիրը մեկ այլ նորամուծությամբ ճշգրտված ժամկետներ է սահմանել նաև վարույթ ընդունված բողոքով դատաքննություն նշանակելու համար³:

Դատական վերանայման այս վարույթի գլխավոր առանձնահատկություննրից մեկը վերաքննության սահմանների հարցն է: Սահմանափակ վերանայման հայեցակարգի շրջանակներում դրանք նախ և առաջ կանխորոշվում են առաջին ատյանի դատարանի կողմից հետազոտված ապացույցներով: Սակայն դատական ակտի վերանայումը կարող է իրականացվել նաև նոր ապացույցների հիման վրա⁴: Վերջիններիս հետազոտման նախաձեռնությամբ մինչև դատաքննությունը և դրա ընթացքում կարող են հանդես գալ միայն վարույթի մասնակիցները: Ընդ որում՝ համապատասխան միջնորդությունը կբավարարվի, եթե շահագրգիռ անձին կհաջողվի հաղթահարել իր պահանջի հիմնավորման ապացուցողական շեմը⁵: Դա նշանակում է նաև, որ ի տարբերություն առաջին ատյանի, վերաքննության վարույթով դատարանն իրավասու չէ իր նախաձեռնությամբ պահանջել և հետազոտել ապացույցներ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 352-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 366-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 368-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 367-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 365-րդ հոդվածը, ինչպես նաև 369-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Օրենսգրքում սահմանափակ վերաքննության սկզբունքի իրացման հաջորդ դրսևորումն առաջին ատյանի դատարանում հաստատված փաստական հանգամանքների նախադատելիությունն է: Այդուհանդերձ, այս դեպքում ևս հնարավոր են բացառություններ, եթե դրանք հիմնված կլինեն որոշակի փաստեր վիճարկելու կամ հատուկ հանգամանքներ բացահայտելու վրա¹:

Օրենսգրքով սահմանված առաջին երկու բացառություններն անմիջականորեն վերաբերում են առաջին ատյանի դատարանի արած եզրահանգումների ոչ իրավաչափությանը և դրանց հետ վերաքննիչ դատարանի անհամաձայնությանը: Մինչդեռ երրորդ բացառությունը առաջին ատյանի դատարանին կարող է և «չմեղսագրվել», եթե քննարկվող հանգամանքն օբյեկտիվորեն գոյություն չի ունեցել նրա կողմից իրականացված քննության ընթացքում (օրինակ՝ վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելուց հետո անձին մեղսագրվող արարքն ապաքրեականացվել է): Միննույն ժամանակ հարկ է նկատել, որ ի տարբերություն առաջին բացառության, երկրորդի դեպքում վերաքննիչ դատարանը կարող է այլ հետևության հանգել միայն նոր ապացույցների հետազոտման արդյունքում:

Առաջին ատյանի դատարանի կողմից հաստատված, ինչպես նաև չգնահատված փաստերի կապակցությամբ վերաքննիչ դատարանը կարող է տարբերվող հետևությունների հանգել բացառապես հետազոտված ապացույցների հիման վրա: Ընդ որում՝ դրանք կարող են լինել ինչպես քրեական գործում արդեն առկա, այնպես էլ վերաքննության շրջանակներում ներկայացված նոր ապացույցներ²:

Ապացույցներ հետազոտելու, այդ թվում՝ դրանց ծավալին վերաբերող հարցերին դատարանը նախ և առաջ անդրադառնում է դատաքննություն նշանակելու մասին

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 367-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 367-րդ հոդվածի 3-5-րդ մասերը:

որոշմամբ¹, իսկ հետագա անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև վերաքննության կարգով իրականացվող դատաքննության ընթացքում²:

Ընդհանուր կարգավորումների համաձայն՝ վերաքննության կարգով անցկացվող դատաքննությանը ներկա լինելը վարույթի մասնակիցների իրավունքն է³: Միաժամանակ Օրենսգիրքը վերաքննիչ դատարանին որոշակի անձանց, այդ թվում՝ դատախազի մասնակցությունը դատաքննությանը պարտադիր համարելու լիազորություն է վերապահել⁴: Մասնավորապես՝ դա կարող է տեղի ունենալ այն ժամանակ, երբ դատարանն անհրաժեշտ է համարում որոշակի պարզաբանումներ ստանալ բողոքի հիմքերի և դրանք հաստատող փաստական հանգամանքների, բողոքի պատասխանում ներկայացված դիրքորոշման կամ նոր ապացույցների հետազոտմանը վերաբերող հիմնավորումների կապակցությամբ:

Վերոնշյալ տրամաբանության շրջանակներում օրենսդիրը վերաքննիչ դատարանին հայեցողություն է տվել նաև բողոքաբերի բացատրությունները լսելուց հետո ունկնդրելու նաև դատական ակտը չբողոքարկած հակառակ կողմի պարզաբանումները⁵, դրանով իսկ հնարավորություն տալով վերջինիս բանավոր շարադրել իր դիրքորոշումը: Դատարանի այս իրավասությունը բխում է սահմանափակ վերաքննության սկզբունքից, համաձայն որի՝ դատական վերանայման այս կառուցակարգի շրջանակներում քննության առարկա է դառնում ոչ թե ամբողջ վարույթը, այլ սովորաբար՝ դրա միայն վիճարկելի մասը: Այն նաև նշանակում է, որ վերաքննիչ բողոքի պատասխան չներկայացրած անձը բողոքի կապակցությամբ իր մոտեցումները բանավոր ներկայացնելու հնարավորություն կարող է և չունենալ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 368-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 369-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը, 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 26-րդ կետը, 44-րդ հոդվածի 5-րդ մասը, 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի 16-րդ կետը, 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետը, 53-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, 54-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 55-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 12-րդ կետը, 56-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 369-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 369-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Վերաքննության արդյունքով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտերին վերաբերող կարգավորումներն աչքի են ընկնում մի շարք նորամածություններով: Մասնավորապես՝ Օրենսգիրքը, ընդառաջ գնալով դատական պրակտիկայի պահանջներին, առաջին ատյանի դատարանի օրինակով սահմանել է բողոքի քննության կապակցությամբ վերաքննիչ դատարանի կողմից լուծման ենթակա հարցերի շրջանակը¹: Այս լուծումն ավելի դյուրին է դարձնում դատական ակտ կայացնելը՝ դրան տալով անհրաժեշտ համակարգվածություն և ներքին տրամաբանություն:

Բացի այդ, օրենսդիրն ընդգծված սահմանել է նաև վերաքննության կարգով կայացվող եզրափակիչ դատական ակտերի բնույթը բացահայտող տարրերը², ինչը թույլ է տվել վերաքննության կառուցակարգում հստակեցնել ոչ միայն դատարանի իրավասության շրջանակը, այլև դատական ատյանների միջև առկա ֆունկցիոնալ կապը: Այս կարգավորումն ամբողջական է դառնում, երբ անհրաժեշտ զուգահեռներ են անցկացվում վերաքննիչ դատարանի կողմից կայացվող որոշումների տեսակների հետ³: Այսպես՝ վերաքննիչ դատարանն իր եզրափակիչ դատական ակտով լրացնում է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը, երբ մերժելով վերաքննիչ բողոքը հիմնավորում է անփոփոխ թողնված, սակայն թերի կամ մասնակի սխալ հիմնավորված դատական ակտը, կամ վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը մասամբ փոխարինում է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին, երբ փոփոխվում է ստորադաս դատարանի դատական ակտը, կամ վերաքննիչ դատարանի դատական ակտն ամբողջությամբ վերացնում է առաջին ատյանի դատական ակտը, երբ այն ամբողջությամբ բեկանվում է, իսկ վարույթը փոխանցվում է ստորադաս դատարան նոր քննության:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 370-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 370-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Վերաքննության կարգով բողոքարկված դատական ակտի բեկանման կամ փոփոխման հիմքերը նույնանում են նախկին օրենսգրքով սահմանվածների հետ¹, բացառությամբ նոր փաստական կամ իրավական հանգամանքի²: Միաժամանակ առանձին հիմքերի բովանդակությունն ընդլայնվել է, ինչի շնորհիվ դրանք ստացել են նոր որակ և կարող են առաջացնել իրավական նոր հետևանքներ:

Այս առումով ուշադրության են արժանի նյութական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառման առանձին դրսևորումները: Մասնավորապես՝ եթե վերաքննիչ դատարանը պարզում է, որ նյութական օրենքի սխալ կիրառման արդյունքում մեղադրյալի արարքին տրվել է մեղմ իրավական գնահատական կամ նրա նկատմամբ կայացվել է արդարացման դատավճիռ կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում, ապա առաջին անգամ պարտավոր է բեկանել դատական ակտը, իսկ վարույթը փոխանցել առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության: Սակայն եթե նախկինում վարույթը նույն հիմքով արդեն փոխանցված է եղել ստորադաս դատարան և կայացվել է նույն դատական ակտը, ապա վերաքննիչ դատարանը բեկանում է այն՝ կայացնելով նոր դատական ակտ³:

Վերոնշյալ կարգավորման նպատակը մեղադրյալի իրավաչափ շահերի պաշտպանության ապահովումն է, որպեսզի նա կարողանա իր դատապարտումը պատշաճորեն վիճարկել վերադաս դատական ատյանում⁴: Այն համալիր և համակարգային բնույթ է ստանում, երբ համադրվում է վճռաբեկությանը վերաբերող իրավանորմերի հետ: Մասնավորապես՝ Օրենսգիրքը նախատեսում է, որ Վճռաբեկ դատարանը բողոքը վարույթ է ընդունում, երբ գալիս է հետևության, որ վերաքննիչ դատարանը վերը նկարագրված դեպքերում նոր դատական ակտ է կայացրել⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 372-րդ հոդվածի 1-5-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 372-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը, 378-րդ հոդվածը, ինչպես նաև Ուղեցույցի 45-րդ գլուխը՝ 362-րդ հոդվածին վերաբերող մասով:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 375-րդ հոդվածի 3-4-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 69-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 381-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը և 4-րդ մասի 4-րդ կետը:

Վերաքննության կարգով բողոքարկված դատական ակտի բեկանման կամ փոփոխման հիմքերի հաստատման դեպքում վերաքննիչ դատարանն օժտված է տարատեսակ որոշումներ կայացնելու լիազորություններով: Դրանք պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ երբ վերաքննիչ դատարանն ունի լուծման այլընտրանքներ¹, և երբ կարող է կայացնել միայն Օրենսգրքով ուղղակիորեն նշված դատական ակտեր²: Վերջին կանոնի խախտումը հանգեցնում է քրեադատավարական օրենքի այլ էական խախտման, ինչի արդյունքում վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը ենթակա է անվերապահ բեկանման³:

Միաժամանակ հարկ է նկատել, որ Օրենսգիրքը վերաքննիչ դատարանին դատական ակտի այս կամ այն տեսակն ընտրելու հայեցողություն վերապահելով, ամրագրել է նաև դրա սահմանափակման արդարացի չափանիշ: Ըստ դրա՝ դատական ակտը բեկանելիս վերաքննիչ դատարանը կարող է վարույթը փոխանցել առաջին ատյանի դատարան միայն այն դեպքում, երբ Օրենսգրքով նրան վերապահված լիազորությունները և հնարավորությունները թույլ չեն տա կայանցել իրավաչափ նոր դատական ակտ⁴: Այս մոտեցումը կոչված է բարձրացնել դատական վերանայման գործընթացի արդյունավետությունը, ինչպես նաև նվազեցնել քրեական գործերի շրջապատույտը տարբեր ատյանների դատարանների միջև:

ԳԼՈՒԽ 47. ՎՃՌԱԲԵԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վճռաբեկությունը, որպես դատական վերանայման կառուցակարգ, առավելապես ուղղված է վերաքննության շրջանակներում կայացված եզրափակիչ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 373-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 374-րդ հոդվածը, 375-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, 376-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը, ինչպես նաև 378-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 375-րդ հոդվածի 1-5-րդ մասերը, 376-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 377-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 387-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

դատական ակտերի իրավաչափության ստուգմանը¹: Այս վարույթի միջոցով Վճռաբեկ դատարանն իրականացնում է նաև իր սահմանադրական առաքելությունը²:

Եռաստիճան դատական համակարգի գոյության պայմաններում բարձրագույն դատական ատյանի գործունեության համար առանցքային է դառնում ներկայացված բողոքների ընտրության չափանիշների հարցը: Ուստի Օրենսգիրքը սկզբունքորեն պահպանվել է վճռաբեկ բողոքի ընդունելության պայմանները՝ դրանք առավելագույնս համահունչ դարձնելով սահմանադրական կարգավորումներին:

Վճռաբեկ դատարանին առերևույթ իրավաչափ դատական ակտերի վերանայման պարտականությունից ազատելու նպատակով օրենսդիրը հստակ սահմանել և մանրամասնել է օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու և մարդու իրավունքների ու ազատությունների հիմնարար խախտումները վերացնելու վարութային գործընթաց սկսելու նախադրյալները³:

Հարկ է նշել, որ առերևույթ դատական սխալը կամ առերևույթ փաստական կամ իրավական հանգամանքը կարող են վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու պայման դառնալ միայն այն ժամանակ, երբ գուցակցվում են օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտի միատեսակ կիրառության համար էական նշանակություն ունենալու անհրաժեշտության կամ արդարադատության բուն էությունը խաթարելու լուրջ վտանգի հետ: Դրանով վերջիններս տարբերվում են վերաքննության կարգով դատական ակտի վերանայում իրականացնելու նախապայմաններից:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 352-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին և 2-րդ կետերը: Նշված մասի 3-րդ կետը կքննարկվի Ուղեցույցի 49-րդ գլխում:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 171-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և ՀՀ դատական օրենսգիրք ՀՀ սահմանադրական օրենքի 29-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 381-րդ հոդվածը:

Վճռաբեկության շրջանակներում օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտի միատեսակ կիրառության համար էական նշանակություն ունեցող որոշում կայացնելու հիմքերը պայմանականորեն կարելի է միավորվել հետևյալ խմբերում.

1) երբ նույն նորմատիվ իրավական ակտի կիրառման կապակցությամբ հակասություն կա նույն կամ տարբեր դատական ատյանների կայացրած դատական ակտերի միջև,

2) երբ կիրառված կոնկրետ նորմին տրված մեկնաբանությունը (հիմնավորումը) հակասում է տվյալ նորմի կապակցությամբ Եվրոպական Դատարանի, Սահմանադրական դատարանի կամ Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշմանը,

3) երբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր, այսինքն՝ օբյեկտիվ անհրաժեշտություն կոնկրետ իրավական նորմին տալու այնպիսի մեկնաբանություն, որը կհամապատասխանի արդի հասարակական հարաբերությունների բնույթին և դրանց վերաբերյալ իրավաընկալումների մակարդակին:

Վճռաբեկության կարգով բերված բողոքի ընդունելության համար կարևոր է նաև, որ դատական սխալը կամ փաստական կամ իրավական հանգամանքը, որի կարող է խաթարել արդարադատության բուն էությունը, իր բնույթով լինի «լուրջ»: Այս կապակցությամբ Օրենսգրքում տրված կարգավորումներից հետևում է, որ դրանք նման բնույթ ունեն, եթե հանգեցնում են մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումների, ստեղծում են այսպես կոչված «արդարադատության դեֆեկտներ»: Սրանով վերջիններս տարբերվում են վերաքննության կարգով բեկանման կամ փոփոխման հիմքերից՝ ըստ էության բացառելով տարբեր ատյաններում և կառուցակարգերում դատական ակտի վերանայման գործընթացի մեխանիզմական կրկնությունը:

Որոշ լուրջ փաստական կամ իրավական հանգամանքներ իրենց բնույթով այնպիսին են, որ ըստ էության վերաժվում են բողոքը վարույթ ընդունելու անվերապահ հիմքի: Մասնավորապես՝ դրանց թվին կարելի է դասել մեղադրյալի մահվան հանգամանքը, ինչպես նաև որոշակի պայմանների առկայության դեպքում վերաքննիչ դատարանի կողմից նոր դատական ակտ կայացնելը¹: Նման դեպքերում բողոքաբերի համար փաստացի սահմանված է ավելի ցածր ապացուցողական շեմ և վերջինս պետք է միայն հիմնավորի կոնկրետ իրավաբանական փաստի առկայությունը:

Հարկ է նաև նշել, որ Օրենսգիրքը բոլոր լուրջ փաստական կամ իրավական հանգամանքները սպառիչ չի թվարկել՝ հնարավորություն տալով Վճռաբեկ դատարանին այդպիսին համարել նաև այլ իրավական երևույթներ²: Այս հայեցողությունն անարդարությունը կանխելու կամ արդարությունը վերականգնելու անհրաժեշտության դեպքում թե բողոքաբերին, և թե բարձրագույն դատական ատյանին թույլ է տալիս դրսևորել ավելի մեծ ակտիվություն:

Վճռաբեկության կարգով ներկայացված բողոքը պետք է պարունակի ինչպես Օրենսգրքով նախատեսված ընդհանուր տեղեկությունները, այնպես էլ այն վարույթ ընդունելու պայմանները հիմնավորող փաստարկները՝ Օրենսգրքով նախատեսված եղանակներից մեկով³: Միաժամանակ օրենսդիրը վճռաբեկ բողոքի համար սահմանել է ևս մեկ հատուկ պահանջ՝ բողոքարկման հիմքի նույնությունը վերաքննիչ բողոքի հետ, իհարկե, այն ողջամիտ և տրամաբանական բացառությամբ, երբ վերաքննիչ դատարանը կայացրել է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտից էապես տարբերվող դատական ակտ⁴: Մասնավորապես՝ դա կարող է լինել այն դեպքում, երբ մեղադրյալն առաջին ատյանի դատարանի դատավճիռը վերաքննության կարգով բողոքարկել է նշանակված պատժի անարդարացիության հիմքով, իսկ վերաքննիչ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 381-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 3-րդ և 4-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 381-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 5-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 382-րդ հոդվածի 1-2-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 382-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

դատարանը տուժողի բողոքի հիման վրա ամբողջությամբ բավարարել է մերժված գույքային հայցը: Այս պարագայում մեղադրյալի կողմից նյութական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառման հիմքով վճռաբեկ բողոք ներկայացնելն իրավաչափ կլինի:

Անհրաժեշտ է նաև նկատի ունենալ, որ այս կանոնի խախտումն առնվազն վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու, իսկ Վճռաբեկ դատարանի նշած պահանջները չկատարելու դեպքում՝ նաև այն առանց քննության թողնելու հիմք է¹:

Ինչպես և վերաքննության դեպքում, Օրենսգիրքը մանրամասն կարգավորել է վճռաբեկության կառուցակարգով իրականացվող նախնական վարույթը, այդ թվում՝ դրա շրջանակներում ընդունվող որոշումների տեսակները, դրանց կայացման հիմքերն ու ժամկետները²: Սակայն ի տարբերություն վերաքննիչ դատարանի՝ բարձրագույն դատական աստիճանը նախնական վարույթի ժամանակ կարող է կայացնել նաև բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին որոշում, ինչը պայմանավորված այս հարցում Վճռաբեկ դատարանին տրված որոշակի հայեցողությամբ: Ընդամին այդ հայեցողությունը չափելի է և սահմանափակված է օրենսդրի կողմից նախատեսված պայմաններով³:

Նշված իրավակարգավորումն ըստ էության բխում է Սահմանադրական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումից (թեպետև այն վերաբերում է Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի որոշմանը, սակայն հավասարապես կիրառելի է քրեական գործերով ներկայացված բողոքների նկատմամբ), ըստ որի՝ վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու մասին որոշմամբ պատճառաբանությունների կամ դատողությունների կամ հիմնավորումների սուկ եզրահանգումների արձանագրումը չի կարող համարվել դատական ակտի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 383-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 2-րդ մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 383-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 383-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

պատճառաբանություն, եթե դատական ակտում շարադրված չէ նման եզրահանգման համար հիմք ծառայած դատողությունների ընթացքը¹:

Վճռաբեկության կառուցակարգով իրականացվող վարույթն անցնում է դատաքննության ենթափուլ, երբ Բարձրագույն դատական ատյանը բողոքը վարույթ ընդունելու մասին որոշում է կայացնում: Ի տարբերություն վերաքննության, ուր գրավոր ընթացակարգը Բացառվում է, վճռաբեկության դեպքում դատաքննությունը որպես կանոն իրականացվում է հենց այդ ձևով²: Սակայն եթե Վճռաբեկ դատարանը որոշի բողոքի քննությունն իրականացնել բանավոր ընթացակարգով³, ապա պետք է նկատի ունենալ, որ անցկացվելիք դատալսումներն իրենց բովանդակությամբ չեն նույնանալու վերաքննության կարգով իրականացվող դատաքննության հետ⁴: Դրանց միջև առկա տարբերությունները պայմանավորված են ինչպես վճռաբեկության շրջանակներում լուծվող հարցերի առանձնահատկությամբ, այնպես էլ այս վարույթում ապացույցներ հետազոտելու անհնարինությամբ:

Վերաքննության օրինակով վճռաբեկ վարույթում ևս նախատեսված է բողոքի քննության կապակցությամբ դատարանի կողմից լուծման ենթակա հարցերի շրջանակ⁵, սակայն դրանք ամբողջությամբ նույնական չեն⁶: Օրինակ՝ Վճռաբեկ դատարանը չի անդրադառնում առաջին ատյանի դատարանի կողմից Օրենսգրքով հստակ սահմանված հարցերին տրված պատասխաններին, իսկ վերաքննիչ դատարանի դատական ակտն ամբողջությամբ կամ որոշակի մասով բեկանելու դեպքում նաև որոշում է, թե վարույթը ստորադաս որ դատարան պետք է փոխանցվի: Նշված տարբերությունները պայմանավորված են վճռաբեկության կարգով միայն

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 01.02.2022թ. ՄԴՈ-1628 որոշումը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 383-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 360-րդ հոդվածը, 369-րդ հոդվածը և 384-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 370-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

վերաքննիչ դատարանի կայացրած դատական ակտերը վերանայելու հանգամանքով, ինչպես նաև բեկանման հիմքից կախված՝ նոր քննություն իրականացնող դատական ատյանին ընտրելու լիազորության առկայությամբ:

Բողոքի քննության արդյունքներով Վճռաբեկ դատարանն իրավասու է կայացնել միայն որոշումներ (այն դեպքում, երբ վերաքննիչ դատարանը կարող է կայացնել նաև դատավճիռներ): Այդ որոշումներն իրենց բնույթով կարող են հաստատել, լրացնել, փոխել կամ վերացնել ստորադաս դատարանների դատական ակտերը¹: Մասնավորապես՝ Վճռաբեկ դատարանը հաստատում է ստորադաս դատարանի կայացրած դատական ակտը, եթե բեկանում է վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը՝ օրինական ուժ տալով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին²: Հարկ է նշել, որ այս դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից վերաքննիչ դատարանի դատական ակտի բեկանումն ընդամենը միջոց է առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը հաստատելու համար: Նույն կերպ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը փոխարինում է ստորադաս դատարանի դատական ակտին, եթե այն բեկանելու դեպքում դադարեցվում է քրեական հետապնդումը կամ կարճվում է քրեական վարույթը³: Ի վերջո, Վճռաբեկ դատարանի որոշումը վերացնում է ստորադաս դատարանի կայացրած դատական ակտը, երբ այն բեկանելով վարույթը փոխանցվում է նոր քննության⁴:

Վերոնշյալ իրավակարգավորումների ամբողջությունը հնարավորություն է ընձեռում լիարժեք պատկերացում կազմել վճռաբեկության կառուցակարգում բարձրագույն դատական ատյանին վերապահված իրավասությունների վերաբերյալ,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 385-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 386-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 386-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 386-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

ինչպես նաև վեր հանել վերջինիս և ստորադաս դատարանների միջև ձևավորվող ֆունկցիոնալ կապերը:

Վճռաբեկության կարգով բերված բողոքի հիմքերի հետ համաձայնվելու դեպքում Վճռաբեկ դատարանն ունի արդարադատություն իրականացնելու բավականին լայն գործիքակազմ: Դրանում ներառված հնարավորությունները պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի.

1) երբ կոնկրետ հիմքի առկայության դեպքում դատարանը կարող է օգտագործել նախատեսված միջոցներից յուրաքանչյուրը (բեկանել, հաստատել, փոփոխել)¹,

2) երբ խախտման բնույթը հաշվի առնող կարգավորումը դատարանին զրկում է ընտրության ազատությունից², ինչն ի թիվս այլնի, միտված է նաև դատական վարույթի շրջապատույտը կանխելուն:

Ինչպես և վերաքննության պարագայում³, բողոքարկված դատական ակտը բեկանելու և վարույթը ստորադաս դատարան փոխանցելու դեպքում Օրենսգիրքը պարտադիր կատարման ենթակա պահանջ է սահմանել⁴: Այս կարգավորման նպատակն այն է, որպեսզի ստորադաս դատարանը նոր քննության ընթացքում չկարողանա անդրադառնալ վերանայման վարույթի շրջանակներում չբողոքարկված հարցերին, ինչպես նաև այն հանգամանքներին, որոնք թեև վիճարկվել են, սակայն վերադաս դատարանի կողմից իրականացված ստուգման արդյունքում լուծում են ստացել: Սա վերանայման ենթարկված և մասնակի օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի կայունության կարևոր գրավական է, որի անտեսումը համարվում է քրեադատավարական օրենքի էական խախտում և հանգեցնում է դատական ակտի անվերապահ բեկանման⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 387-րդ հոդվածի 2-4-րդ, ինչպես նաև 7-րդ և 9-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 387-րդ հոդվածի 5-րդ, 6-րդ և 8-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 379-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 388-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 376-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը, նույն հոդվածի 3-րդ մասը և 387-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

ԳԼՈՒԽ 48. ՀԱՏՈՒԿ ՎԵՐԱՆԱՅՈՒՄԸ

Այս վարույթի՝ որպես դատական վերանայման ինքնուրույն կաուցակարգի նախատեսումը կոչված է ապահովել որոշակի չափանիշներով առանձնացված դատական ակտերի իրավաչափության առավել արդյունավետ ստուգումը: Այն ներառում է դատական երաշխիքների վարույթի շրջանակներում, առաջին ատյանում դատաքննության ընթացքում, ինչպես նաև վերաքննություն իրականացնելու կապակցությամբ կայացված դատական ակտերին վերաբերող բողոքների քննությունը:

Հաշվի առնելով, որ հատուկ վերանայումը կարող է իրականացվել ինչպես վերաքննիչ, այնպես էլ Վճռաբեկ դատարանի կողմից, այս ինստիտուտը կարգավորող դրույթները կներկայացվեն ընդհանուր ձևով՝ շեշտադրելով ատյաններից յուրաքանչյուրին վերաբերող առանձնահատկությունները:

Վերաքննիչ դատարանի կողմից հատուկ վերանայման կարգով ստուգման ենթակա դատական ակտերը պայմանականորեն կարելի է բաժանել երեք խմբի.

- 1/ որոշակի ընթացակարգի նախաձեռնումը մերժելու մասին որոշումներ¹,
- 2/ դատական երաշխիքների տվյալ վարույթն ավարտող որոշումներ²,
- 3/ դատաքննության ընթացքում կայացված որոշումներ³:

Վերջին խմբում ներառված դատական ակտերի մեջ ուշադրության են արժանի կալանքին առնչվող որոշումները: Դրանց սպառնիչ թվարկումից հետևում է, որ հատուկ վերանայման կարգով բողոքարկման ենթակա չէ, օրինակ՝ հանրային մեղադրողի կամ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ, 5-րդ, 11-րդ և 12-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 6-րդ կետերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին, 2-րդ և 7-10-րդ կետերը:

տուժողի կողմից կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին միջնորդությունը մերժելու վերաբերյալ որոշումը:

Քննարկվող դրույթի առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ թեև վերջինս շեշտված խոսում է միայն կալանքի կիրառման հետ կապված դեպքերի մասին, սակայն հատուկ կանոնի ուժով դրանց շարքին են դասվում նաև տնային կալանքին և վարչական հսկողությանն առնչվող որոշումները¹: Նույն տրամաբանությունը կգործի նաև այն պարագայում, երբ բժշկական հարկադրանքի վարույթով դատաքննության ընթացքում կկիրառվեն անվտանգության միջոցներ²:

Ի վերջո, այս կարգավորումից հետևում է, որ դատաքննության ընթացքում մնացած խափանման միջոցների վերաբերյալ կայացված որոշումները չեն կարող բողոքարկվել հատուկ վերանայման կարգով, օրինակ՝ երբ որպես խափանման միջոց կիրառվում է գրավը, կամ բացակայելու արգելքը փոխարինվում է երաշխավորությամբ, կամ վերացվում է պաշտոնավարման կասեցումը:

Ինչ վերաբերում է Վճռաբեկ դատարանում հատուկ վերանայման ենթակա դատական ակտերին, ապա դրանց դասակարգումը հիմնված է ավելի պարզ սկզբունքի վրա և անմիջականորեն ամրագրված է Օրենսգրքում³:

Հարկ է նաև նկատել, որ ինչպես վերաքննիչ, այնպես էլ Վճռաբեկ դատարանի համար հատուկ վերանայման ենթակա դատական ակտերի շրջանակը սահմանված է ոչ սպառիչ, ինչը նշանակում է, որ Օրենսգրքի այլ դրույթներում կարող են պարունակվել վերաբերելի կարգավորումներ, ինչը և իրավական հիմք կհանդիսանա դրանց բողոքարկման և վերանայման համար:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 124-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, 140-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 425-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 394-րդ հոդվածը:

Դատական վերանայման այս վարույթը որպես կանոն իրականացվում է գրավոր ընթացակարգով¹, ինչն ի թիվս այլնի, նպատակ է հետապնդում նաև էապես կրճատել դրա տևողությունը: Իհարկե դատարանն իր նախաձեռնությամբ կարող է գրավոր ընթացակարգը փոխակերպել բանավորի կամ ի սկզբանե հատուկ վերանայումն իրականացնել բանավոր ձևով², օրինակ՝ այն դեպքում, երբ վարույթի մասնակիցներից անմիջականորեն պարզաբանումներ կամ բացատրություններ ստանալու անհրաժեշտություն կառաջանա: Սակայն վերջիններիս համար սա երաշխավորված ընթացակարգ չէ, և բողոքում կամ բողոքի պատասխանում սեփական դիրքորոշումը հիմնավոր կամ համոզիչ չներկայացնելու բոլոր ռիսկերը հենց նրանք են կրելու³:

Հատուկ վերանայումը վերաքննությունից և վճռաբեկությունից էապես տարբերվում է ժամկետային սահմանափակումներով: Նախ և առաջ, դա արտահայտված է բողոք բերելու և բողոքի պատասխան ներկայացնելու կարգավորումներում⁴: Բացի այդ, ժամկետների առումով յուրահատուկ են թե վերաքննիչ, և թե Վճռաբեկ դատարանում հատուկ վերանայման նախնական վարույթով բողոքի կապակցությամբ ընդունվող որոշումները⁵: Ի վերջո, օրենսդիրը ժամկետներ կամ դրանք որոշելու չափանիշներ է սահմանել նաև հատուկ վերանայման վարույթի իրականացման և ավարտման համար:

Վերաքննիչ դատարանի համար այդ ժամկետները տարբերակվել են հաշվի առնելով ինչպես համապատասխան որոշման պատշաճ վերանայման համար անհրաժեշտ ժամանակը, այնպես էլ անձի կամ վարույթի ընթացքի վրա դրա ազդեցության բնույթը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 264-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 390-րդ և 395-րդ հոդվածները:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 391-րդ և 398-րդ հոդվածները:

Այսպես՝ նվազագույն հնգօրյա ժամկետ է սահմանվել այն դեպքերի համար, երբ հնարավորինս շուտ պետք է որոշակիություն մտցնել դատական երաշխիքների վարույթի շրջանակներում իրականացվելիք ընթացակարգի նախաձեռնման կամ քրեական վարույթին անձի մասնակցելու հնարավորության կապակցությամբ¹: Ավելի երկար՝ տասնօրյա ժամանակահատված է նախատեսվել այն բողոքների քննության համար, որոնց լուծման արդյունքում անհրաժեշտ է արագ գնահատական տալ անձի հիմնական իրավունքներին և ազատություններին, ինչպես նաև առաջին ատյանի դատարանում վարույթի բնականոն ընթացքին վերաբերող որոշումների իրավաչափությանը²: Օրենսգրքով նախատեսված ամենաերկար՝ քսանօրյա ժամկետն ամրագրվել է դատական տուգանքի, դատարան հարկադրաբար ներկայացնելու և գրավը պետության եկամուտ դարձնելու վերաբերյալ առաջին ատյանի դատարանի որոշումների վերանայման համար³: Այս դատական ակտերը, հատուկ վերանայման կարգով ստուգման ենթակա այլ որոշումների համեմատ, անձի իրավաչափ շահերի և հետագա վարույթային գործողությունների կատարման վրա առավել նվազ ներգործություն ունեն:

Առանձնակի ուշադրության է արժանի Վճռաբեկ դատարանում հատուկ վերանայման վարույթի իրականացման և ավարտի ժամկետը որոշելու սկզբունքը⁴: Հաշվի առնելով բարձրագույն դատական ատյանի առանձնահատուկ կարգավիճակն ու նրան ուղղվող բողոքների քանակը, օրենսդիրը դրանց լուծման կոնկրետ ժամկետներ չի սահմանել: Միևնույն ժամանակ նկատի ունենալով հատուկ վերանայման կարգով ստուգման ենթակա դատական ակտերի յուրահատկությունը և դրանց իրավաչափության գնահատման հրատապությունը, Օրենսգիրքը Վճռաբեկ դատարանին տվել է չափանիշ, որի գործածմամբ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 392-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 392-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 392-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 399-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

պետք է արդյունավետ արդարադատություն իրականացվի: Մասնավորապես՝ մինչդատական վարույթում անձին տուժող ճանաչելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու մասին որոշման դեմ բերված բողոքի բավարարումն իմաստագուրկ է, եթե այդ պահին քրեական վարույթն արդեն կարճված է, կամ մեղադրյալի նկատմամբ կալանք կիրառելու մասին որոշման բեկանումը չի ծառայի իր նպատակին, եթե անձն արդեն արդարացվել կամ դատապարտվել է, կամ առանց քրեական վարույթը կարճելու՝ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու որոշումը վերացնելը կխաթարի վարույթի բնականոն ընթացքը, եթե առաջին ատյանում դատաքնությունն ավարտվել է:

Վճռաբեկ դատարանի կարգավիճակով է պայմանավորված նաև հատուկ վերանայման բողոքի համար վարույթն ընդունելու պայմաններ նախատեսելը: Վերջիններս վճռաբեկության հետ չեն նույնանում, քանի որ օրենքի կամ այլ նորմատիվ իրավական ակտի միատեսակ կիրառության ապահովման չափանիշներն այս կառուցակարգի համար Օրենսգրքով ամրագրված չեն, իսկ արդարադատության բուն էությունը կարող է խաթարված համարվել միայն քրեադատավարական օրենքի էական խախտմամբ կայացված դատական ակտով¹: Սա հատուկ վերանայման կարգով Վճռաբեկ դատարան բողոք ներկայացրած անձին պարտավորեցնում է հավելյալ հիմնավորել իր պահանջների քննության անհրաժեշտությունը², սակայն Վճռաբեկ դատարանին բողոքը վարույթ ընդունելը մերժելու ավելի լայն հայեցողություն է տալիս³:

Ինչպես և վճռաբեկության դեպքում, օրենսդիրը Վճռաբեկ դատարան բերվող հատուկ վերանայման բողոքի համար սահմանել է լրացուցիչ պահանջ՝ բողոքարկման հիմքի նույնությունը վերաքննիչ դատարան ներկայացված հատուկ վերանայման

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 396-րդ և 381-րդ հոդվածները:

² Տես՝ Օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 383-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

բողոքի հետ¹: Թեև նախատեսված բացառությանը վերաբերող կարգավորումը ևս նույնական է, սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ այս վարույթում նման դեպքերն անհամեմատ ավելի քիչ են հանդիպելու, օրինակ՝ երբ անձը միջազգային պայմանագրի ոչ ճիշտ կիրառման հիմքով բողոքարկում է մինչդատական ակտի վիճարկման վարույթի արդյունքով իր բողոքը մասնակի բավարարելու մասին առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, իսկ վերաքննիչ դատարանը դատախազի բողոքի հիման վրա ամբողջությամբ բեկանում է այդ որոշումը՝ քրեադատավարական օրենքի էական խախտման հիմքով:

Հատուկ վերանայման բողոքի քննության արդյունքում և՛ վերաքննիչ, և՛ Վճռաբեկ դատարանը կարող են կայացնել նույնական դատական ակտեր²: Դրանց բովանդակության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այստեղ Օրենսգիրքը չի նախատեսել անփոփոխ թողնված դատական ակտը հիմնավորելու, ինչպես նաև դատական ակտը բեկանելու պարագայում վարույթը նոր քննության ուղարկելու հնարավորություն, որպիսի իրավասություն վերադաս դատարանն ունի վերաքննության և վճռաբեկության կառուցակարգերում³: Այս մոտեցումը դարձյալ բացատրվում է հատուկ վերանայման վարույթի շրջանակներում բարձրացված խնդիրներին առավել արդյունավետ լուծում տալու, ներառյալ՝ վարույթի շրջապատույտը բացառելու հրամայականով:

Մասնավորապես՝ եթե վերանայման արդյունքում վերաքննիչ դատարանը պարզել է, որ խափանման միջոցի կիրառման դատական երաշխիքների շրջանակում դատալսումներն անցկացվել են մեղադրյալի պարտադիր մասնակցության կանոնի խախտմամբ, ապա բեկանում է կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու մասին

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 397-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 393-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 400-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 371-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերը, ինչպես նաև 386-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերը:

որոշումը և մեղադրյալին ազատ է արձակում¹, կամ գտել է, որ առանց վարույթը կարճելու՝ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը հիմնավոր չէ, ապա բեկանում է այն՝ դատարանին պարտավորեցնելով դատաքննությունը շարունակել նաև տվյալ մեղադրյալի մասով:

Նկատի ունենալով, որ վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարանում հատուկ վերանայումը կարող է իրականացվել նաև ստորադաս դատարանում ընթացող վարույթի պայմաններում (օրինակ՝ երբ բողոքարկվում է դատական տուգանք նշանակելու կամ վարույթից հեռացնելու մասին որոշումը), Օրենսգիրքը բողոքի քննության արդյունքում կայացված եզրափակիչ դատական ակտի մասին տեղեկացումը պարտադիր է համարում²:

Այս նորամուծության նպատակը դատական վարույթի մասնակիցներին դրա հետ կապված գործընթացների և միջանկյալ արդյունքների մասին պատշաճ ծանուցելն է: Հատուկ վերանայման կառուցակարգի գործարկումը երբեմն պայմանավորված է լինում առանձին անձանց շահերի պաշտպանությամբ և այդ ընթացակարգին վարույթի բոլոր մասնակիցների ներգրավում չի ենթադրում: Ուստի, դա վկային հարկադրաբար դատարան ներկայացնելու կամ մեղադրյալի մուծած գրավը պետության եկամուտ դարձնելու վերաբերյալ որոշման իրավաչափության ստուգման կապակցությամբ ընդունված դատական ակտի մասին տեղեկանալու՝ վարույթի այլ մասնակիցների միակ պաշտոնական հնարավորությունն է: Բացի այդ, նշված հանգամանքը դատարանի և վարույթի մասնակիցների համար կարող է ունենալ նաև բարոյական և հոգեբանական նշանակություն:

ԳԼՈՒԽ 49. ԲԱՅԱՌԻՎ ՎԵՐԱՆԱՅՈՒՄԸ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 393-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 400-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

Բացառիկ վերանայման կառուցակարգը մի շարք հատկանիշներով էապես տարբերվում է դատական ակտերի իրավաչափության ստուգմանն ուղղված մյուս վարույթներից: Նախ և առաջ, այն միատարր չէ և ներառում է դատական ակտերի վերանայման երեք ինքնուրույն ենթավարույթ¹: Դրանք իրենց էությամբ նոր չեն, սակայն նախկին օրենսդրության համեմատ լրջորեն ձևափոխվել ու կատարելագործվել են:

Վերաքննության և վճռաբեկության հետ այս վարույթի գլխավոր տարբերությունն այն է, որ վերանայվել կարող են միայն վերջնական, այսինքն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը: Բացի այդ, դրանք բավականին սկզբնական են, հետևաբար, չեն նույնանում նաև հատուկ վերանայման շրջանակներում ստուգման ենթակա որոշումների հետ², օրինակ՝ այս վարույթով չի կարելի վիճարկել կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելը կամ դատական տուգանք նշանակելը: Այս պահանջի խախտումն անվերապահորեն հանգեցնելու է բացառիկ վերանայման վարույթի հարուցումը մերժելուն³:

Հարկ է նշել, որ քննարկվող կառուցակարգը կարող է գործարկվել ինչպես նախկինում արդեն ստուգված (օրինակ՝ վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարանի կողմից անփոփոխ թողնված կամ փոփոխված), այնպես էլ շահագրգիռ անձանց կողմից ընդհանրապես չբողոքարկված դատական ակտերը (օրինակ՝ համաձայնեցման վարույթով առաջին աստիճանի դատարանի դատավճիռը) վերանայելու համար: Ուստի, բացառիկ վերանայումն այն երկու հնարավորություններից մեկն է, որի միջոցով կարող է իրավաչափորեն հաղթահարվել կրկին դատվելու անթույլատրելիության սահմանադրական և քրեադատավարական արգելքը⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 401-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 401-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետը:

⁴ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 68-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետը, ինչպես նաև 198-րդ հոդվածը:

Նոր հանգամանքներով, հիմնարար խախտման հիմքով կամ նոր ի հայտ եկած հանգամանքներով վերանայման բողոք կարող են ներկայացնել միայն տվյալ վարույթի մասնավոր մասնակից եղած անձը¹, ինչպես նաև գլխավոր դատախազը և նրա տեղակալները²: Ընդ որում, վարույթի մասնավոր մասնակիցը բողոքարկման իր իրավունքն իրացնելիս հնարավորություն ունի հիմնվել մեկ այլ գործով ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կամ ՀՀ մասնակցությամբ գործող միջազգային դատարանի կողմից կայացված և իր իրավաչափ շահերին առնչվող դատական ակտի վրա նաև այն դեպքում, երբ համապատասխան դիմում կամ գանգատ չի ներկայացրել, սակայն դեռ ունեցել է այդ ատյաններին դիմելու իրավունք:

Օրենսգրքով սահմանված են ինչպես բացառիկ վերանայման կարգով բողոք ներկայացնելու ժամկետները, այնպես էլ դրանց հաշվարկման մեկնակետերը³: Դրանք էապես տարբերվում են դատական վերանայման այլ կառուցակարգերի համար սահմանված կարգավորումներից, ինչը, ի թիվս այլնի, բացատրվում է նաև դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու և դրա վիճարկման ընթացակարգի նախաձեռնման միջև տևական ժամանակահատվածի առկայությամբ: Միաժամանակ ելնելով անձի հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները հարգելու և պաշտպանելու սահմանադրական սկզբունքից⁴, օրենսդիրը նախատեսել է բացառիկ վերանայում իրականացնելու ժամկետային հատուկ կանոններ՝ կախված ներկայացվելիք բողոքի ուղղվածությունից⁵:

Այս կառուցակարգի առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ բացառիկ վերանայման բողոք բերելու հիմքերը դասակարգված են ըստ երեք վարույթների⁶:

¹ Վարույթի մասնավոր մասնակիցների շրջանակը սահմանված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետով:

² Տես՝ Օրենսգրքի 402-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 404-րդ հոդվածի 3-5-րդ մասերը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 403-րդ հոդվածը:

Հետևաբար, դրանց բնութագրական հատկանիշները նույնը չեն: Այսպես, նոր հանգամանքներին և նոր ի հայտ եկած հանգամանքներին վերաբերող հիմքերը հիմնարար խախտման հիմքերից տարբերվում են նրանով, որ առաջինները վիճարկվող դատական ակտը կայացնելու պահին կամ գոյություն չեն ունեցել կամ հայտնի չեն եղել դատարանին, իսկ երկրորդները՝ դատարանի կողմից թույլ տրված խախտման արդյունք են: Իր հերթին նոր հանգամանքները նոր ի հայտ եկած հանգամանքներից տարբերակող հիմնական հատկանիշն այն է, որ այս դեպքում բողոքարկման թե փաստական, և թե իրավական հիմքերը կարող են հաստատվել միայն օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով:

Անդրադառնալով հիմնարար խախտման հիմքերին, հարկ է նշել, որ վերջիններս հարաբերվում են դատական վերանայման բողոքի ընդհանուր հիմքերի հետ, սակայն չեն կրկնօրինակում դրանք: Հաշվի առնելով դրանց բնույթը, հիմնարար խախտմամբ բողոք ներկայացնելու հիմքերը պայմանականորեն կարելի է դասակարգվել երկու խմբի՝

Ա) հիմքեր, որոնք թեև նույնանում են ընդհանուր հիմքերի հետ, սակայն իրենցից բավականին լուրջ խախտում կամ «արդարադատության դեֆեկտ» են ներկայացնում, օրինակ՝ դատարանի ոչ օրինական կազմով վարույթ իրականացնելը, դատական վարույթն անիրավաչափորեն մեղադրյալի բացակայությամբ իրականացնելը, դատական ակտում պատճառաբանական մասի բացակայությունը¹, այսինքն՝ թերություններ, որոնք պետությունը չի կարող հանդուրժել նույնիսկ դատական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո,

Բ) հիմքեր, որոնցում առկա խախտումների բացահայտ կամ եզակի լինելն ինքնին լուրջ կասկածի տակ են դնում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի իրավաչափությունը²:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 403-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ, 5-րդ, 8-րդ կետերը և 376-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ, 4-րդ, 8-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 403-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-3-րդ, ինչպես նաև 6-րդ և 7-րդ կետերը:

Միևնույն ժամանակ կարևոր է նկատի ունենալ, որ ի տարբերություն վերանայման այլ կառուցակարգերի, բացառիկ վերանայման վարույթով հիմնարար խախտման հիմքով բողոքարկման դեպքում առկա է ասիմետրիա՝ ի շահ մեղադրյալի: Բանն այն է, որ դատախազը, ով օրենքով սահմանված դեպքերում ունի դատական ակտերի բողոքարկման սահմանադրական և վարութային պարտականություն¹, իսկ որոշակի պարագայում՝ նաև տուժողը, իրենց պատկերացմամբ ոչ իրավաչափ դատական ակտերը ստուգման ենթարկելու համար պետք է օգտագործեն վերանայման սովորական (օրդինար) ընթացակարգերը (վերաքննությունը, վճռաբեկությունը): Հակառակ դեպքում այդ հնարավորությունը համարվում է կորսված, քանզի իրավապահպան մարմինների և նույնիսկ դատարանի կողմից սխալներ թույլ տալու ռիսկը կրում է պետությունը, և դրանք չպետք է ուղղվեն մեղադրյալի շահերի հաշվին:

Ինչ վերաբերում է նոր ի հայտ եկած հանգամանքներով բողոք ներկայացնելու հիմքերին, ապա դրանց յուրահատկությունը ենթադրում է նախնական պարտադիր ընթացակարգի առկայություն, որի արդյունքներից էլ կախված է բացառիկ վերանայման այս ենթավարույթի նախաձեռնման հնարավորությունը և իրավական հեռանկարը:

Այն իրականացվում է միայնաց հաջորդող որոշակի փուլերով և կարող է հասնել իր տրամաբանական ավարտին կամ ընդհատվել: Այսպես.

1/ Նոր ի հայտ եկած առերևույթ հանգամանքի վերաբերյալ անձը հաղորդում է ներկայացնում դատախազին:

2/ Այն ընդունելի համարելով դատախազը հարուցում է համապատասխան վարույթ և քննություն նախաձեռնում: Թեև Օրենսգիրքը այլ տարբերակի հետ կապված կոնկրետ կարգավորումներ չի նախատեսում, տրամաբանորեն ենթադրվում է, որ դիմողի հետ անհամաձայնություն ունենալու դեպքում դատախազը պետք է նրան

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասը 4-րդ կետը, ինչպես նաև Օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

տրամադրի գրավոր մերժում, որը կարող է վիճարկվել մինչդատական ակտերի դատական բողոքարկման ընթացակարգով¹:

3/ Եթե քննության արդյունքներով նոր ի հայտ եկած հանգամանքը հաստատվում է, ապա դրանք ուղարկվում են իրավասու դատախազին: Հակառակ դեպքում որոշում է կայացվում վարույթը կաճելու մասին, որը դարձյալ կարող է բողոքարկվել վերը նշված կարգով:

4/ ՀՀ գլխավոր դատախազը կամ նրա տեղակալը համաձայնվելով նոր ի հայտ եկած հանգամանքի առկայության հետ, համապատասխան բողոք են ներկայացնում իրավասու դատարան: Այլ դիրքորոշում ունենալու դեպքում նախնական վարույթը կարճվում է, իսկ բոլոր անհրաժեշտ փաստաթղթերը տրամադրվում են հաղորդում ներկայացրած անձին:

5/ Վերջինս հնարավորություն ունի դրանց հիման վրա ներկայացնել բացառիկ վերանայման բողոք՝ նոր ի հայտ եկած հանգամանքի հիմքով²:

Վերոնշյալ կարգավորումների շնորհիվ միանգամից լուծվել է մի քանի խնդիր: Նախ, շահագրգիռ անձը հնարավորություն է ստացել չհամաձայնվել այս ընթացակարգում դատախազի ընդունած միջանկյալ որոշումների հետ: Բացի այդ, վարութային այս գործընթացը տեղափոխվել է դատական վերահսկողության տիրույթ՝ ձևավորելով զսպիչների և հակակշիռների ինքնատիպ մեխանիզմ: Ի վերջո, դատախազը փաստացի զրկվել է այս հիմքով բացառիկ վերանայման բողոք բերելու «մենաշնորհից», իսկ իրավասու դատարանի կողմից այլընտրանքային տարբերակով ներկայացված բողոքի գնահատումն առկա տարաձայնությունը լուծելու առավել արդյունավետ միջոց է դառնում:

Բացառիկ վերանայման կարգով բերված բողոքն իրավասու է քննել միայն վիճարկվող դատական ակտը կայացրած դատարանի վերադաս դատարանը³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 300-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 405-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 406-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Այսինքն՝ ինչպես և վերանայումների մնացած դեպքերում, այստեղ ևս կիրառվում է «+1» սկզբունքը, ինչի շնորհիվ բացառվում է նույն ատյանի դատարանի կողմից դատական ակտի ստուգումը՝ նույնիսկ եթե դրա համար հիմք են հանդիսանում հատուկ հանգամանքները:

Այս կառուցակարգի շրջանակներում բերված բողոքի նախնական քննարկման արդյունքում իրավասու վերադաս դատարանը կարող է կայացնել միայն երկու որոշում

1) բացառիկ վերանայման վարույթ հարուցելու մասին կամ

2) բացառիկ վերանայման վարույթի հարուցումը մերժելու մասին¹:

Ի տարբերություն վերանայման մյուս վարույթների, այս իրավահարաբերությունը կարգավորելիս Օրենսգիրքը դատարանին բողոքը վերադարձնելու լիազորությամբ ուղղակիորեն չի օժտել: Սակայն վերաբերելի մնացած դրույթների բովանդակությունից միջնորդավորված ձևով հետևում է, որ այդ հնարավորությունից դատարանը զրկված չէ: Ավելին՝ դրա կիրառման արդյունքում սահմանված պահանջների չկատարումը բողոքաբերի համար առաջացնում է անբարենպաստ իրավական հետևանքներ²: Հետևաբար, այս լիազորությունն իրականացնելուց իրավասու դատարանը պետք է անալոգիայի կիրառմամբ բողոք բերած անձին համապատասխան թերությունները վերացնելու համար տրամադրի ոչ պակաս ժամանակ, քան սահմանված է վերանայման առավել բարդ՝ վճռաբեկ բողոքի վերադարձման դեպքում³:

Ուշադրության է արժանի նաև այն հանգամանքը, որ վերաքննիչ դատարանի կողմից բացառիկ վերանայման վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշումը կարող է վիճարկվել Վճռաբեկ դատարանում⁴: Դա նշանակում է, որ բոլոր դեպքերում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 383-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 407-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

դատական վերանայման այս կառուցակարգի շրջանակներում վերջնական որոշումը միշտ կայացնում է բարձրագույն դատական ատյանը:

Բացառիկ վերանայման արդյունքում ստուգման ենթարկված դատական ակտը որպես կանոն բեկանվում է: Դրա հետևանքով վարույթը փոխանցվում է ստորադաս դատարան և բեկանված դատական ակտին փոխարինող նոր դատական ակտ չի կայացվում: Միակ բացառությունը կապված է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու և որպես դրա հետևանք՝ վարույթը կարճելու հետ¹: Մասնավորապես՝ դա հնարավոր է այն դեպքում, երբ պարզվում է, որ մեղադրական դատավճիռը կայացվել է քրեական հետապնդումը բացառող ակնհայտ հանգամանքի առկայության պայմաններում կամ մեղադրական դատավճիռը հիմնված է բացառապես մեղադրյալի խոստովանական ցուցմունքի վրա:

Վերոնշյալ կարգավորումից նաև հետևում է, որ վերադաս դատարանը չի կարող փոփոխել վիճարկվող դատական ակտը, ինչը բացատրվում է բացառիկ վերանայման բողոք բերելու հիմքերի առանձնահատկությամբ: Ինչ վերաբերում է բողոքարկվող դատական ակտն անփոփոխ թողնելուն, ապա օրենսդիրը դա դիտարկում է որպես ծայրահեղ միջոց, երբ բողոք բերելու համապատասխան հիմքի առկայությունը հաստատելուց հետո իրավասու դատարանը կարողանում է հիմնավորել, որ այն իր բովանդակությամբ ի վիճակի չի եղել ներգործել կոնկրետ վարույթի արդյունքի վրա²: Նման իրավիճակ կարող է լինել այն դեպքում, երբ օրինակ՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատվել է մեղադրական դատավճռի հիմքում դրված վկայի ցուցմունքի սուտ լինելը, սակայն բացառիկ վերանայման արդյունքում պարզվել է, որ մեղադրյալի մեղավորությունը հաստատվում է բազմաթիվ այլ ապացույցներով կամ, երբ Եվրոպական Դատարանն արձանագրել է Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով սահմանված՝ ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 408-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 408-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

խախտում, սակայն վարույթի արդարացիությունը կասկածի տակ դնող այլ փաստեր չի հաստատել:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ միջազգային դատարանի դատական ակտի հիման վրա բողոքը քննարկելիս պետք է հաշվի առնել նաև այդ դատական ատյանի իրավաբանությունը, օրինակ՝ Եվրոպական Դատարանի վճռի հիմքով վարույթի վերաբացման անհրաժեշտությունը կախված է կոնկրետ գործի հանգամանքներից և պետք է որոշվի դրանով Եվրոպական Դատարանի կայացրած վճռի լույսի ներքո¹:

Ինչպես և բացառիկ վերանայման վարույթի հարուցումը մերժելու դեպքում, բողոքի քննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանի կայացրած դատական ակտի իրավաչափությունը կարող է ստուգվել Վճռաբեկ դատարանի կողմից: Դրանով քննարկվող ընթացակարգի մասնակիցների իրավաչափ շահերի պաշտպանության համար սահմանվում են հավելյալ երաշխիքներ, իսկ ողջ գործընթացի համար բարձրագույն դատական ատյանի պատասխանատվությունն ավելի է մեծանում է:

Այսպիսով, բացառիկ վերանայման կառուցակարգին բնորոշ վերոնկարագրյալ առանձնահատկություններն իրենց ամբողջության մեջ կոչված են երաշխավորել օրինական ուժի մեջ մտած կամ վերջնական դատական ակտերի կայունությունը և կանխատեսելիությունը, ինչպես նաև ապահովել կոնկրետ վարույթով ներգրավված անձանց իրավունքների ու իրավաչափ շահերի պաշտպանությունը:

¹ Տե՛ս՝ *Moreira Ferreira v. Portugal* (No. 2), կետ 50, *Gabrielyan v. Armenia*, կետ 104, ինչպես նաև ԵԽ նախարարների կոմիտեի թիվ R(2000)2 հանձնարարականը (հասանելի է՝ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2f06 հղումով):

ՄԱՍ ՉՈՐՐՈՐԴ. ԱՌԱՆՁԻՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐ

Օրենսգրքի նախավերջին՝ չորրորդ հատվածն ամբողջությամբ նվիրված է տարբերակված վարույթների կանոնակարգմանը: Դրանք քրեական վարույթի ընդհանուր կանոնների վրա հիմնված, սակայն որոշակի առանձնահատկություններ ունեցող հատուկ ընթացակարգեր են, որոնց նախատեսումը երկու հիմնական նպատակ է հետապնդում.

1/ հավելյալ վարութային երաշխիքներ տրամադրել առանձին կատեգորիայի անձանց իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության համար,

2/ առանձին տեսակի վարույթներով խնայել ռեսուրսները և ժամանակը՝ զուգահեռաբար ապահովելով արդարադատության շահի գերակայությունը:

Տարբերակված վարույթներին բնորոշ յուրահատկությունները կարող են դրսևորվել ինչպես ամբողջ վարույթի ընթացքում (օրինակ՝ անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթը կամ համագործակցության վարույթը), այնպես էլ դրա որոշակի փուլերում (օրինակ՝ մասնավոր մեղադրանքով վարույթը կամ համաձայնեցման վարույթը): Ամեն դեպքում պետք է նկատի ունենալ, որ տարբերակված վարույթներին վերաբերող հատուկ կարգավորումները քրեական դատավարության սկզբունքներին կամ Օրենսգրքի այլ ընդհանուր դրույթներին չեն հակադրվում: Դրանք պարունակում են առանձին բացառություններ, որոնք պայմանավորված են միմիայն այս կամ այն վարույթի առանձնացման օբյեկտիվ չափանիշներով՝ մեղադրյալի անձով կամ ընթացակարգի բնույթով: Ուստի տարբերակված վարույթների իրականացման ընթացքում Օրենսգրքի ընդհանուր կարգավորումները գործում են այնքան ժամանակ, քանի դեռ հատուկ դրույթների ուժով դրանցից շեղումներ կամ վերապահումներ չեն արվել:

Ինչ վերաբերում է գործնականում առանձին վարույթների հատմանը կամ խաչաձևմանը, ապա Օրենսգիրքը նման հնարավորությունը սկզբունքորեն չի բացառում: Պարզապես տարբեր վարույթներին առնչվող իրավակարգավորումները չի կարելի համատեղ կիրառել, եթե դա արգելված է Օրենսգրքով սահմանված հատուկ դրույթով (օրինակ՝ հեռակա վարույթի դեպքում¹) կամ, երբ դրանք իրենց էությամբ փոխբացառող են (օրինակ՝ մասնավոր մեղադրանքով վարույթը և համագործակցության վարույթը² կամ բժշկական հարկադրանքի վարույթը և համաձայնեցման վարույթը³): Հետևաբար, կարելի է եզրակացնել, որ բոլոր պարտադիր նախապայմանները պահպանելու դեպքում գործնականում հնարավոր է անչափահասին վերագրվող հանցանքով իրականացնել համաձայնեցման վարույթ, իսկ դիվանագիտական անձեռնմխիությունից օգտվող անձի նկատմամբ՝ հեռակա վարույթ:

Օրենսգրքով տարբերակված վարույթները բաժանված են երկու խմբի՝ առանձին անձանց նկատմամբ իրականացվող վարույթներ և առանձին տեսակի վարույթներ:

ԲԱԺԻՆ 12. ԱՌԱՆՁԻՆ ԱՆՁԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ՎԱՐՈՒԹՅՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 476-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 451-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 465-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 420-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 459-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

ԳԼՈՒԽ 50. ԱՆՁԱՓԱՀԱՍԻՆ՝ ՎԵՐԱԳՐՎՈՂ ՀԱՆՑԱՆՔԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎԱՐՈՒՅԹԸ

Այս վարույթը տարբերակելու հիմքը ենթադրյալ հանցանքի կատարման համար մեղադրվող անձի տարիքային առանձնահատկությունն է, ինչպես նաև դրա կապակցությամբ առկա միջազգային-իրավական մի շարք կարգավորումները²: Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքն այս վարույթի կիրառման պայման է համարում անձի տասնութ տարին լրացած չլինելը նրան ձերբակալելու կամ մեղադրանք ներկայացնելու ժամանակ, այլ ոչ թե ենթադրյալ հանցանքը կատարելու պահին: Հետևաբար, հատուկ կանոնները գործարկվում են պետության կողմից անչափահասին պաշտոնապես հանցանք վերագրելուց և շարունակվում են գործել նույնիսկ այն դեպքում, երբ մեղադրյալը վարույթի ընթացքում չափահաս է դարձել: Միաժամանակ այս կարգավորումը բացառում է հատուկ ընթացակարգի կիրառումն այն մեղադրյալների նկատմամբ, ովքեր ենթադրյալ հանցանքը կատարել են մինչև տասնութ տարին լրանալը, սակայն քրեական վարույթին ներգրավվել են ավելի ուշ՝ արդեն չափահաս տարիքում:

Բացի այդ, Օրենսգիրքն ամրագրել է ևս մեկ նորամուծություն, համաձայն որի՝ այս վարույթը կիրառվում է նաև այն ժամանակ, երբ տարիքը հաստատող փաստաթղթի բացակայության պարագայում անձը հայտարարում է, որ անչափահաս է կամ նրան առնչվող փաստերից դա ողջամտորեն ենթադրվում է³: Այստեղից հետևում է, որ այս խոցելի խմբի նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելիս օրենսդիրը որդեգրել է նրանց անչափահաս լինելու նախնական հավաստիության վարկածը, քանի

¹ Անչափահասի վարութային հասկացությունը տրված է Օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 53-րդ կետում:

² Տես՝ մասնավորապես՝ ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները անչափահասների նկատմամբ արդարադատություն իրականացնելու վերաբերյալ («Պեկինյան կանոններ»), Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան և այլն:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 409-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

դեռ պատշաճ իրավական ընթացակարգի շրջանակներում հակառակը չի հաստատվի: Իսկ դա հնարավոր է անել երկու ձևով՝ կամ տարիքը հաստատող փաստաթղթի միջոցով, կամ դատաբժշկական և դատահոգեբանական փորձաքննության եզրակացությամբ¹:

Անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթին ներկայացվում են ընդհանուր կարգավորումներից բխող իրավաչափության լրացուցիչ պահանջներ: Այսպես՝

- այս վարույթով ապացուցման առարկան ավելի ընդարձակ է²,
- նշված վարույթը ողջամիտ ժամկետում իրականացվելուց բացի պետք է քննվի արագ և առանց ձգձգումների³,
- դրան վերաբերող նյութերի համար նախատեսված է սահմանափակ հասանելիության ռեժիմ⁴,
- անչափահասին վերաբերող վարույթը որպես կանոն պետք է քննվի առանձին⁵,
- անչափահասի համար սահմանված քրեական հետապնդման ժամկետները վերջնական են⁶,
- անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթը չի կարող իրականացվել առանց պաշտպանի⁷,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածը և 410-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 411-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 168-րդ հոդվածը, 186-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ և 4-րդ մասերը, ինչպես նաև 411-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 411-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը, ինչպես նաև 411-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը և 412-րդ հոդվածը:

- անչափահաս մեղադրյալը պաշտպանվում է նաև օրինական ներկայացուցչի միջոցով¹:

Քննարկվող վարույթով էապես տարբերվող կարգավորումներ են նախատեսվել անչափահասի ազատության իրավունքի սահմանափակման համար: Նախ, ի տարբերություն ընդհանուր դրույթների, անմիջականորեն ծագած հիմնավոր կասկածով ձերբակալված անչափահասին պետք է մեղադրանք ներկայացվի և համապատասխան խափանման միջոց կիրառելու անհրաժեշտության դեպքում նա պետք է դատարան տարվի ոչ ուշ, քան ձերբակալման պահից 48 ժամվա ընթացքում: Իր հերթին դատարանն անչափահասին անազատության մեջ պահելու հարցը պետք է լուծի առավելագույնը 12 ժամվա ընթացքում, հակառակ դեպքում նա ազատ է արձակվում²: Այսինքն՝ վերոնշյալ կարգով ձերբակալված անչափահասը չի կարող 60 ժամից ավելի լինել անազատության մեջ:

Բացի այդ, Օրենսգիրքն ավելի խիստ չափանիշներ է սահմանել անչափահասի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու համար: Մասնավորապես՝ անչափահաս մեղադրյալը չի կարող կալանավորվել, եթե նա մեղադրվում է ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանքի կատարման մեջ: Այս կանոնից միակ բացառությունը թույլատրվում է միայն այն ժամանակ, երբ նա չի կատարում իր նկատմամբ արդեն իսկ կիրառված այլընտրանքային խափանման միջոցի պահանջները³: Այսինքն՝ անչափահասին վերոնշյալ հանցանքները մեղսագրելու դեպքում նրա նկատմամբ ի սկզբանե պետք է կիրառվի այլընտրանքային խափանման միջոց, ընդ որում՝ դաստիարակչական հսկողությունը ընտրելու հարցը պարտադիր քննարկման առարկա դարձնելու պայմանով⁴:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերը, 44-րդ հոդվածը և 413-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 8-րդ մասը և 414-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 414-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 129-րդ հոդվածը:

Օրենսդիրն էապես նվազեցրել է նաև անչափահասի նկատմամբ կիրառվող կալանքի և տնային կալանքի առավելագույն ժամկետները, ինչպես նաև մեծացրել է դրանց նկատմամբ դատական վերահսկողության պարբերականությունը¹:

Վերոնշյալ իրավանորմերն իրենց ամբողջության մեջ վերջին հաշվով նպատակ են հետապնդում ձևավորել իրավակիրառ այնպիսի մոտեցում, համաձայն որի՝ անչափահասի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց կկիրառվի միայն ծայրահեղ դեպքերում և նվազագույն ժամանակահատվածի ընթացքում՝ հնարավոր բոլոր հանգամանքները մանրակրկիտ վերլուծելուց և գնահատելուց հետո:

Օրենսգիրքը բավականին մեծ տեղ է հատկացրել այն իրավակարգավորումներին, որոնք թույլ են տալիս անչափահաս մեղադրյալին ազատել քրեական պատասխանատվությունից: Նախ և առաջ, հսկող դատախազին լիազորություն է վերապահվել առաջին անգամ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարելու մեջ մեղադրվող անչափահասի նկատմամբ դադարեցնել քրեական հետապնդումը, եթե գտնում է, որ նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկվելու փոխարեն կարելի է կիրառել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ²: Նման հետևության գալու դեպքում դատախազը համապատասխան միջնորդություն է ներկայացնում դատարան:

Հարկ է նկատել, որ դատախազի այս լիազորությունն արգելափակվում է այն դեպքում, երբ անչափահաս մեղադրյալը կամ նրա օրինական ներկայացուցիչը դեմ են վարույթի նման հանգուցալուծմանը³: Այսպիսի մոտեցումը բացատրվում է նրանով, որ անչափահաս մեղադրյալին դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառելով քրեական պատասխանատվությունից ազատելը թեև արվում է ի շահ վերջինիս, սակայն համարվում է ոչ ռեաբիլիտացնող հանգամանք, իսկ ընդհանուր

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 414-րդ հոդվածի 6-րդ և 7-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 416-րդ հոդվածի 1-ին մասը և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 416-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

կանոնի համաձայն՝ այդպիսի հանգամանքի առկայությունը քրեական հետապնդումը բացառող չէ, եթե անձն առարկում է դրա դեմ այն հիմքով, որ չի կատարել իրեն մեղսագրվող արարքը¹:

Դատախազի միջնորդության քննությունն իրականացվում է հատուկ ընթացակարգով՝ խափանման միջոց կիրառելու վարույթի կանոններով, այսինքն՝ կողմերի հավասարության և մրցակցության հիման վրա, հսկող դատախազի, անչափահաս մեղադրյալի և նրա պաշտպանի պարտադիր մասնակցությամբ, դոնփակ դատական նիստում²: Բնականաբար, դատարանն այդ միջնորդության գնահատման արդյունքում իրավասու է ինչպես բավարարել, այնպես էլ մերժել այն: Վերջին որոշումը կայացվում է այն դեպքում, երբ դատարանը գտնում է, որ դատախազի նախաձեռնած գործընթացը չի համապատասխանում դրան ներկայացվող օրենսդրական պահանջներին (օրինակ՝ անչափահասը նախկինում դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոցի կիրառմամբ արդեն ազատված է եղել քրեական պատասխանատվությունից³, կամ անչափահասը մեղադրվում է ծանր հանցանք կատարելու մեջ, կամ նրան մեղսագրված արարքին տրված իրավական գնահատականն ակնհայտորեն չի համապատասխանում մեղադրանքի փաստական հանգամանքներին) կամ չի համաձայնվում դատախազի այն եզրահանգման հետ, որ պատժի նպատակների իրականացումը հնարավոր է տվյալ անչափահասի նկատմամբ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառելով:

Այս կարգավորումներով մեկ անգամ ևս ընդգծվել է արդարադատություն իրականացնելիս դատարանի ինքնուրույն դերը, մասնավորապես՝ քրեական հետապնդման տնօրինման հարցում դատախազի վարութային գործունեության նկատմամբ արդարացի վերահսկողություն իրականացնելու գործառույթը: Վերջինս

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը և 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 416-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 287-րդ հոդվածը

³ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

արտահայտվում է նաև նրանում, որ դատարանը ոչ միայն մերժում է դատախազի համապատասխան միջնորդությունը, այլև վերացնում է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին նրա որոշումը, ինչը պարտադիր է դարձնում նախաքննության և քրեական հետապնդման վերսկսումը¹:

Միաժամանակ Օրենսգրքում առկա հակակշիռների և զսպիչների համակարգը հնարավորություն է ընձեռում վերաքննության կարգով բողոքարկել անչափահասի նկատմամբ դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց կիրառելու միջնորդությունը բավարարելու կամ մերժելու մասին դատարանի որոշումը²: Նկատի ունենալով, որ դատական վերանայման, այդ թվում՝ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունի նաև տուժողը (հետևաբար, և նրա ներկայացուցիչը)³, վերջինս պետք է ոչ միայն ստանա անչափահասի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին հսկող դատախազի որոշումը⁴ և համապատասխան միջնորդությունը, այլև պատշաճ տեղեկացվի դրա քննության վերաբերյալ և հնարավորություն ունենա մասնակցել դատալսումներին:

Անչափահաս մեղադրյալին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու մյուս տարբերակը հայեցողական քրեական հետապնդման շրջանակներում հսկող դատախազի կողմից քրեական հետապնդում չհարուցելը կամ այն դադարեցնելն է: Այս դեպքում կիրառվում է գործուն գղջալու քրեաիրավական ինստիտուտը, սակայն դատարան որևէ միջնորդություն չի ներկայացվում⁵:

Այդուհանդերձ, անչափահաս մեղադրյալին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նախաձեռնությամբ հանդես գալը դատախազի մենաշնորհը չէ, և

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 416-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 352-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 353-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 196-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 416-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 197-րդ հոդվածը և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածը, ինչպես նաև Ուղեցույցի 26-րդ գլուխը:

օրենսդիրն այդպիսի իրավասությամբ օժտել է նաև դատարանին: Բոլոր այն դեպքերում, երբ մեղադրանքի քննության շրջանակներում դատարանի մոտ կձևավորվի համոզմունք, որ առկա են նյութաիրավական անհրաժեշտ նախադրյալներ, վերջինս իրավասու է անչափահասի նկատմամբ դադարեցնել քրեական հետապնդումը և նշանակել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց¹: Այս առանձնահատուկ կարգավորումը թույլ է տալիս անչափահասին չենթարկել քրեական պատասխանատվության նույնիսկ այն դեպքում, երբ դատախազը գտնում է, որ դրա բավարար հիմքերը բացակայում են և նա պետք է դատապարտվի իր կատարած հանցանքի համար: Ինչպես և դատախազի համապատասխան միջնորդության դեպքում, քրեաիրավական ներգործության այս միջոցի նշանակման վերաբերյալ դատարանի որոշումը կարող է բողոքարկվել վերաքննության կարգով²:

Օրենսգիրքը դատական վարույթում անչափահաս մեղադրյալի իրավաչափ շահերի պաշտպանության երկու հավելյալ միջոց է նախատեսել: Նախ, ի հեճուկս դատական վարույթի հրապարակայնության օրենսդրական նախապայմանի³, այս վարույթով դատական նիստերն ի սկզբանե դոնփակ են անցկացվում⁴: Եթե ընդհանուր կարգով իրականացվող դատական վարույթի դեպքում հրապարակայնության սկզբունքից բացառությունը թույլատրվում է կողմի կամ դատարանի նախաձեռնությամբ և միայն որոշակի նպատակով, ապա անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթով դոնփակության կանոնից շեղումը հնարավոր է բացառապես մեղադրյալի, նրա պաշտպանի կամ օրինական ներկայացուցչի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 418-րդ հոդվածի 1-ին մասը և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 352-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 28-րդ և 267-րդ հոդվածները:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 417-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

միջնորդության դեպքում և այն պայմանով, որ դա վնաս չի հասցնի անչափահասի իրավաչափ շահերին¹:

Բացի այդ, նույնիսկ դատական վարույթի հրապարակային իրականացումը թույլատրելի համարելու դեպքում դատարանը զրկված չէ անչափահաս մեղադրյալի իրավաչափ շահերը պաշտպանելու այլ միջոցներ կիրառելու հնարավորությունից: Մասնավորապես՝ առանձին ապացույցներ հետազոտելուց առաջ (օրինակ՝ վկայի հարցաքննություն կամ փաստաթղթերի հրապարակում) դատարանն իրավասու է անչափահաս մեղադրյալին հեռացնել դատական նիստի դահլիճից, եթե գտնում է, որ լուսաբանվող հանգամանքները կարող են բարոյահոգեբանական առումով բացասաբար ազդել նրա վրա: Այսպիսի որոշում կայացնելուց առաջ հոգեբանի դիրքորոշումն ունկնդրելը պարտադիր է²:

Միաժամանակ հիմք ընդունելով մեղադրյալի՝ մեղադրանքից պաշտպանվելու հնարավորությունը համակողմանիորեն երաշխավորելու հիմնարար կանոն³, Օրենսգիրքը դատարանին պարտավորեցնում է ապահովել այնպիսի պայմաններ, որոնք թույլ կտան պաշտպանին և մեղադրյալին քննարկել վերջինիս բացակայությամբ կատարված գործողությունների արդյունքներն ու պլանավորել դրանցից բխող հետագա քայլերը⁴:

Համեմատաբար փափուկ այս գործիքի կիրառումը թույլ է տալիս հավուր պատշաճի պաշտպանել անչափահաս մեղադրյալի իրավաչափ շահերը՝ չսահմանափակելով հրապարակային դատաքննության նրա սահմանադրական իրավունքը⁵:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 417-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 417-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 417-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Ի վերջո, անչափահասին վերագրվող հանցանքի վերաբերյալ վարույթի շրջանակներում դատարանը պետք է առանձին քննարկման առարկա դարձնի նրան պատժից ազատելու հատուկ հիմքի կիրառման հարցը, ինչպես նաև հանցանքի կատարման պատճառները և դրան նպաստող պայմանները¹: Ի թիվս այլնի, այս հարցերը քննարկվում են լրացուցիչ դատալսումների ընթացքում²:

ԳԼՈՒԽ 51. ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐ ԿԻՐԱՌԵԼՈՒ ՎԱՐՈՒՅԹԸ

Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձանց նկատմամբ քրեական դատավարությունում բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների (այսուհետ՝ նաև ԲԲՀՄ) կիրառման առանձին վարույթի սահմանմամբ Օրենսգիրքը նախատեսել է մի շարք հատուկ իրավական երաշխիքներ, որոնք ուղղված են նման անձանց պաշտպանությանը:

Քանի որ նախկին օրենսդրությամբ նախատեսված՝ անմեղսունակ անձանց և դեպքից հետո հոգեկան հիվանդությամբ հիվանդացած անձանց նկատմամբ ԲԲՀՄ-ի կիրառման երկու հատուկ վարույթները չունեին այն աստիճան էական և կայուն առանձնահատկություններ, որոնք կարող էին հիմք հանդիսանալ դրանք միմյանցից առանձին կարգավորելու համար, Օրենսգիրքը դրանք ենթարկեց ունիֆիկացման: Հետևաբար, Օրենսգրքով սահմանված ԲԲՀՄ վարույթը հավասարապես կիրառելի է ինչպես քրեական օրենքով արգելված արարքը կատարելու պահին մեղսունակությունը բացառող հոգեկան հիվանդությամբ տառապող, այնպես էլ՝ քրեական օրենքով արգելված արարքը կատարելուց հետո հոգեկան հիվանդությամբ հիվանդացած անձանց նկատմամբ³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 419-րդ հոդվածը, 410-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 108-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 420-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգրքով ԲԲՀՄ-ի վարույթը ընդհանուր հիմունքներով հարուցված վարույթի շարունակությունն է¹: ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթն ածանցվում է ընդհանուր հիմունքներով հարուցված վարույթից: Ընդ որում, ԲԲՀՄ վարույթի կիրառման հիմքեր ի հայտ գալու դեպքում տեղի է ունենում ոչ թե նոր վարույթի հարուցում, այլ արդեն իսկ հարուցված վարույթից անցում որոշակի լրացուցիչ երաշխիքներ և կարգավորումներ նախատեսող հատուկ վարույթի: Այլ խոսքով, Օրենսգիրքը որդեգրել է ոչ թե հատուկ վարույթ հարուցելու, այլ ընդհանուր հիմունքներով հարուցված վարույթը ԲԲՀՄ-ի կիրառման հատուկ վարույթի փոխակերպելու մոտեցումը:

Ընդ որում, քրեական վարույթը ԲԲՀՄ վարույթի փոխակերպման հնարավորություն առկա է ինչպես մինչդատական վարույթում, այնպես էլ դատաքննության ընթացքում²: Օրենսգիրքը, նախատեսել է նաև ԲԲՀՄ-ի վարույթը քրեական վարույթի փոխարկելու հնարավորություն³:

Օրենսգրքի մի շարք դրույթների⁴ համակարգային վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ընդհանուր հիմունքներով հարուցված վարույթը ԲԲՀՄ վարույթի կարող է փոխակերպվել միայն ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ տալուց հետո:

Ընդհանուր հիմունքներով հարուցված վարույթը ԲԲՀՄ-ի վարույթի փոխակերպման հիմքը անձի հոգեկան առողջության վերաբերյալ փորձագիտական եզրակացությունն է: Վերջինս այն բացառիկ ապացույցի տեսակն է, որը հնարավորություն է տալիս ամբողջական պատկերացում կազմել անձի վարքագծի հոգեֆիզիոլոգիական հատկանիշների մասին՝ նրան քրեական պատասխանատվությունից ազատելու

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը, 137-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 422-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

և/կամ բժշկական բնույթի իրավական ներգործության միջոցներ նշանակելու անհրաժեշտությունը գնահատելու համար: Մեղսունակությունը համարվում է կանխավարկած, քանի դեռ այն ողջամտորեն չի դրվել կասկածի տակ անձի՝ հոգեպես անառողջ լինելու վերաբերյալ առաջացած ենթադրությունների մակարդակով: Այդպիսի ենթադրությունների դեպքում դատահոգեբուժական կամ դատահոգեբանական փորձագիտական եզրակացության ձևով արտահայտված ապացույցի ձեքերումը պարտադիր է դառնում օրենքի ուժով (*ex lege*)¹: Հաշվի առնելով, որ նման փորձաքննության կատարմամբ էականորեն կարող են սահմանափակվել անձի իրավունքները, այն կարող է նշանակվել և կատարվել միայն այն դեպքում, երբ անձի կողմից հանցանք կատարած լինելու մասին վկայող բավարար ապացույցների հիման վրա վերջինիս նկատմամբ արդեն իսկ հարուցված է քրեական հետապնդում: Միայն մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակ ստանալուց հետո է անձը, ում նկատմամբ իրականացվում է ԲԲՀՄ վարույթ, ձեռք բերում մեղադրյալի բոլոր իրավունքները²:

Հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձի դատավարական կարգավիճակն ըստ էության չի տարբերվում մեղադրյալի դատավարական կարգավիճակից: Այսինքն՝ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձն օժտված է քրեադատավարական լիարժեք իրավասուբյեկտությամբ, իր համար սահմանված լրացուցիչ երաշխիքների հաշվառմամբ մեղադրյալի հետ հավասար հիմունքներով կարող է օգտվել նախատեսված բոլոր իրավունքներից:

ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի հարուցման պահից անձի նկատմամբ անվտանգության միջոցների կիրառմամբ սահմանվում է հսկողություն, իսկ մինչ այդ կիրառված խափանման միջոցը ենթակա է վերացման: Վերոնշյալ կարգավորումների նախատեսումն ազատությունից զրկելու հետ չկապված խափանման միջոցների դեպքում պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դրանք չեն կարող ծառայել իրենց նպատակին՝

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 423-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

հաշվի առնելով, որ հոգեֆիզիոլոգիական հատկանիշների բացակայության պատճառով հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող անձինք չեն կարող գիտակցել պատշաճ վարքագիծ դրսևորելու անհրաժեշտությունը: Այսինքն՝ նրանց նկատմամբ խափանման միջոցների կիրառումն աննպատակահարմար է, քանի որ ռիսկի գործոնը բարձր է, որ դրանք ի գործու չեն լինի զսպել ոչ իրավաչափ վարքագծի դրսևորումը:

ԲԲՀՄ-ի կիրառման հատուկ վարույթն ունենալով անձի նկատմամբ բժշկական բնույթի իրավական ներգործության միջոցների նշանակման նպատակ՝ սահմանում է ընդհանուր հիմունքներով պարզման ենթակա հանգամանքներից որոշակիորեն տարբերվող հանգամանքների շրջանակ՝ այդ կերպ ապահովելով ԲԲՀՄ-ի նշանակման համար անհրաժեշտ փաստական տվյալների ձեռքբերումը: Մասնավորապես՝ ի տարբերություն ընդհանուր հիմունքներով ընթացող վարույթի ապացուցման առարկայի¹, օրենսդիրը ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթում նախատեսել է ապացուցման հատուկ առարկա²:

ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթում սահմանված ապացուցման հատուկ առարկան ունի ինքնավար բնույթ և գործում է ընդհանուր հիմունքներով սահմանված ապացուցման առարկայից անկախ: Վերջինս գործող քրեադատավարական մոդելի պայմաններում հանդիսանում է նաև հենց այն հատկանիշներից մեկը, որը բնորոշ է հատուկ վարույթին:

Անմեղսունակ անձանց նկատմամբ ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթի ապացուցման առարկան ներառում է.

- քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման դեպքի, այն բնութագրող հանգամանքների և կատարող անձի պարզումը,
- քրեական օրենքով արգելված արարքը կատարած անձի հոգեկան առողջության վիճակի գնահատումը, հոգեկան հիվանդության առկայության, հիվանդության

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 421-րդ հոդվածը:

աստիճանի և բնույթի պարզումը մինչև արարքի կատարումը, արարքի կատարման պահին, դրանից հետո և գործի քննության ժամանակ, ինչպես նաև ընդհանուր առմամբ անձի վարքագիծն արարքը կատարելուց առաջ և հետո,

- պատճառված վնասի չափը և բնույթը:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթում ապացուցման հենթակա հանգամանքների շարքում ներառել է նաև մեղքի հաստատումը¹, քանի որ այս վարույթի արդյունքում չի բացառում նաև մեղադրական վերդիկտի կայացման հնարավորությունը²:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը ապացուցման առարկայում սահմանել է նաև անձի անմեղսունակության պարզումը: Թեև գործնականում նշված հանգամանքը երբևէ խնդիր չի առաջացրել, քանի որ փորձաքննություն նշանակելիս մշտապես փորձագետներին առաջադրվել է նաև անձի՝ քրեական օրենքով արգելված արարքը կատարելիս մեղսունակության վիճակում գտնվելու վերաբերյալ հարց, այնուամենայնիվ, պետք է փաստել, որ հոգեկան հիվանդության առկայության պարզումը դեռևս չի կարող վկայել անձի անմեղսունակության մասին: Մինչդեռ, մեղսունակության հարցը ԲԲՀՄ-ի կիրառման վարույթում ունի առանցքային նշանակություն:

Օրենսգիրքը նախատեսել է ԲԲՀՄ կիրառման վարույթով մինչդատական վարույթի ավարտման հետևյալ եղանակները.

- քննիչը կազմում է եզրափակիչ ակտ և այն վարույթի նյութերի հետ անհապաղ հանձնում է հսկող դատախազին,
- քննիչը կայացնում է վարույթը կարճելու մասին որոշում և այն վարույթի նյութերի հետ անհապաղ հանձնում է հսկող դատախազին³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 421-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 428-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 426-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Ի տարբերություն նախկին օրենսդրության, Օրենսգիրքը ԲԲՀՄ կիրառելու համար գործը դատարան ուղարկելու մասին որոշում կայացնելու փոխարեն պահանջում է կազմել եզրափակիչ ակտ: Քննարկվող վարույթի շրջանակներում փոխարինելով ընդհանուր հիմունքներով ընթացող վարույթի արդյունքում կազմվող մեղադրական եզրակացությանը՝ այս դատավարական փաստաթուղթն ամփոփում է մինչդատական նախապատրաստման արդյունքները, ինչպես նաև հիմնավորում քննիչի ենթադրությունները՝ անձի՝ քրեական օրենքով արգելված արարքի կատարման, անմեղսունակության և ԲԲՀՄ-ի նշանակման անհրաժեշտության վերաբերյալ: Միննույն ժամանակ, դրանով են ընդգծվում գործի դատական քննության սահմանները, ինչպես նաև անձին հնարավորություն է տրվում կազմակերպել և իրականացնել իր պաշտպանության իրավունքը՝ մեղսագրվող արարքի և այն հաստատող ապացույցների շրջանակներում: Այդ պայմաններում, մեղադրական եզրակացության կառուցվածքին, բովանդակությանը և հավելվածներին ներկայացվող պահանջները¹ վերաբերելի մասով (*mutatis mutandis*) կիրառելի են նաև ԲԲՀՄ վարույթով մինչդատական վարույթի ավարտին կազմվող եզրափակիչ ակտի նկատմամբ:

Ըստ էության լինելով ԲԲՀՄ-ի կիրառման միջնորդություն՝ եզրափակիչ ակտի կայացմամբ մինչդատական նախապատրաստումն ավարտելիս պետք է առկա լինեն ինչպես ԲԲՀՄ-ի կիրառման հիմքերը, այնպես էլ պայմանները: Այլ կերպ, եզրափակիչ ակտի կայացման հիմքը քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի համոզմունքն է՝ անձի նկատմամբ բժշկական բնույթի իրավական ներգործության միջոցների կիրառելու անհրաժեշտության մասին: Եզրափակիչ ակտի կազմման պահին վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է համոզված լինի անձի՝ քրեական պատասխանատվությունն անվերապահորեն բացառող հանգամանքների բացակայության մեջ, հակառակ պարագայում քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման, իսկ վարույթը՝ կարճման:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 202-րդ հոդվածը:

Ստանալով վարույթի նյութերը՝ հսկող դատախազը կայացնում է հետևյալ որոշումներից որևէ մեկը.

1) հաստատում է եզրափակիչ ակտը և վարույթի նյութերը հանձնում դատարան.

2) հաստատում է վարույթը կարճելու մասին քննիչի որոշումը.

3) չի հաստատում եզրափակիչ ակտը կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին քննիչի որոշումը և վարույթի նյութերը վերադարձնում է քննչական մարմնի ղեկավարին՝ վարույթը շարունակելու համար¹:

ԲԲՀՄ-ի վերաբերյալ վարույթով նախնական դատալսումները պարտադիր են²: ԲԲՀՄ-ի վարույթով նախնական դատալսումներն անցկացվում են Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով³: Սակայն հաշվի առնելով այս վարույթի խնդիրների և իրականացման կարգի առանձնահատկությունները, օրենսդիրը սահմանել է նախնական դատալսումների ընթացքում քննարկման ենթակա հարցերի տերբերվող շրջանակ⁴: Եթե ընդհանուր կարգով անցկացվող վարույթով նախնական դատալսումների ընթացքում դատարանը քննարկման առարկա է դարձնում քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ վարույթը կարճելու հարցը, ապա ԲԲՀՄ վարույթով անցկացվող նախնական դատալսումների ժամանակ դատարանը լուծում է միայն վարույթը կարճելու հարցը, քանի որ մինչ այդ՝ վարույթի փոխակերպման մասին որոշում կայացնելուց առաջ, համապատասխան անձին վերաբերող մասով վարույթն արդեն իսկ անջատված է⁵: Քանի որ ԲԲՀՄ վարույթում խափանման միջոցներ չեն կարող կիրառվել⁶, նախնական դատալսումների ընթացքում դատարանը, խափանման միջոց կիրառելու հարցի փոխարեն քննարկման առարկա է դարձնում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 426-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածը և 310-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 42-րդ գլուխը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 422-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 425-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

անվտանգության միջոց կիրառելու հարցը¹: Նախնական դատալսումների ընթացքում, խափանման միջոց կիրառելու հարցի քննարկման օրինակով², դատարանը քննարկման առարկա է դարձնում հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի նկատմամբ կիրառված անվտանգության միջոցը վերացնելու, փոխելու, դրա ժամկետը երկարաձգելու, իսկ եթե անվտանգության միջոց կիրառված չի եղել՝ այն կիրառելու հարցը:

Եվ վերջապես, քանի որ ԲԲՀՄ վարույթով համաձայնեցման կամ համագործակցության հատուկ ընթացակարգեր կիրառվել չեն կարող, այս դեպքում նախնական դատալսումների ընթացքում դատարանը նման հարցեր չի քննարկում:

Թեև Օրենսգիրքը բավականին ընդհանուր գծերով ներկայացնում է ԲԲՀՄ վարույթով հիմնական դատալսումների անցկացման դատավարական կարգը³, անհրաժեշտ է նշել, որ դատաքննության մասնակիցների բացման խոսքի և եզրափակիչ ելույթների ներկայացումը, ապացույցների հետազոտումը իրականացվում են Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով⁴:

ԲԲՀՄ վարույթով դատալսումներով վերդիկտ կայացնելիս դատարանի լուծմանը ներկայացվող հարցերը գրեթե նույնանում են ընդհանուր կարգով դատալսումներով վերդիկտ կայացնելիս դատարանի լուծմանը ներկայացվող հարցերի հետ⁵: Տարբերությունը կայանում է նրանում, որ ԲԲՀՄ –ի վարույթով վերդիկտ կայացնելիս մեղքի ապացուցվածության հարցին դատարանն անդրադառնում է միայն այն դեպքում, երբ վերջինս իրականացվում է այն անձի նկատմամբ, որը ենթադրյալ հանցանքը կատարել է մեղսունակության վիճակում, սակայն ունի պատժի նշանակումը կամ կատարումն անհնար դարձնող հոգեկան առողջության խնդիր⁶: Այն

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 427-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 316-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 428-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 43-րդ գլուխը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 428-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 342-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 428-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը:

դեպքում, երբ ԲԲՀՄ վարույթն իրականացվում է այն անձի նկատմամբ, որը ենթադրյալ հանցանքը կատարել է անմեղսունակության վիճակում, դատարանն անդրադառնում է հանցանքը կատարելու պահին նրա անմեղսունակության ապացուցվածության հարցին¹: Վերջին հարցը դատարանն ապացուցված է համարում դատահոգեբուժական փորձագետի եզրակացությամբ²:

Ի լրումն ընդհանուր կարգով դատաքննության արդյունքում դատարանի կողմից կայացվող արդարացման կամ մեղադրական վերդիկտների³, ԲԲՀՄ վարույթով դատարանը կայացնում է նաև անմեղսունակության վերդիկտ⁴: Դատարանը նման վերդիկտ կայացնում է այն դեպքում, երբ անձին վերագրվող արարքի փաստական հանգամանքները, դրա քրեաիրավական հակաիրավականությունը և այն տվյալ անձի կողմից կատարելը ապացուցված համարելուց հետո ապացուցված է համարում նաև արարքը կատարելու պահին անձի անմեղսունակությունը: Եթե առաջին երեք հարցերից որևէ մեկը դատարանն ապացուցված չի համարում, ապա չի կարող անմեղսունակության վերդիկտ կայացնել: Եթե դատարանն առաջին երեք հարցերին հաստատական պատասխան է տալիս, սակայն հաստատված չի համարում արարքը կատարելու պահին անձի անմեղսունակությունը, պարտադիր անդրադառնում է նաև մեղքի առկայության հարցին⁵: Եթե ապացուցվում է անձի մեղքն իրեն վերագրվող արարքը կատարելու մեջ, դատարանը կայացնում է մեղադրական վերդիկտ⁶:

Արդարացման վերդիկտ կայացնելու դեպքում լրացուցիչ դատալսումներն անցկացվում են Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով⁷, իսկ մեղադրական վերդիկտին կամ անմեղսունակության վերդիկտին հաջորդող լրացուցիչ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 428-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 342-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 428-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 428-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 428-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 44-րդ գլուխը:

դատալսումների ընթացքում դատարանը, ի թիվս այլ հարցերի քննարկման առարկա է դարձնում նաև բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոց և անվտանգության միջոց կիրառելու վերաբերյալ հարցերը¹:

ԲԲՀՄ-ի վարույթի արդյունքում դատարանը կայացնում է երեք տեսակի դատավճիռ. արդարացման վերդիկտի հիման վրա՝ արդարացման դատավճիռ, մեղադրական վերդիկտի հիման վրա՝ մեղադրական դատավճիռ և անմեղսունակության վերդիկտի հիման վրա՝ բժշկական հարկադրանքի դատավճիռ:

Մեղադրական և բժշկական հարկադրանքի դատավճռում դատարանը, ի թիվս ընդհանուր կարգով անցկացված վարույթի արդյունքում կայացվող դատավճռով լուծման ենթակա հարցերի², պետք է լուծի նաև հետևյալ հարցերը՝ ներքոշարադրյալ հաջորդականությամբ.

1) ապացուցված է արդյոք տվյալ անձի մոտ այնպիսի հոգեկան առողջության խնդրի առկայությունը, որն անհնար է դարձնում տվյալ անձի կողմից պատժի կրումը,

2) անձի նկատմամբ անհրաժեշտ է արդյոք կիրառել բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոց,

3) բժշկական բնույթի հարկադրանքի ինչ միջոց պետք է կիրառվի տվյալ անձի նկատմամբ³:

**ԳԼՈՒԽ 52. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐՈՎ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ
ԱՆՁԵՌՆՄԽԵԴՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԵՎ ԱՐՏՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ ՕԳՏՎՈՂ ԱՆՁԱՆՑ
ՎԵՐԱԲԵՐՑԱ ՎԱՐՈՒՅԹԸ**

Օրենսգրքի այս գլուխը վերաբերում է միջազգային պայմանագրերով դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից և տարբեր տեսակի առավելություններից

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 429-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 348-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 430-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ու արտոնություններից օգտվող անձանց նկատմամբ իրականացվող վարույթի առանձնահատկություններին:

Դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից և տարբեր տեսակի առավելություններից ու արտոնություններից օգտվող անձանց նկատմամբ վարույթի առանձնահատուկ կարգ նախատեսելու հիմքը «Դիվանագիտական հարաբերությունների մասին» Վիեննայի կոնվենցիան է (այսուհետ՝ Կոնվենցիա)¹, որով սահմանված է ինչպես դիվանագիտական ներկայացուցչությունների շինությունների և գույքի², արխիվների և փաստաթղթերի³, պաշտոնական թղթակցության⁴, այնպես էլ՝ դիվանագիտական գործակալների՝ ընդունող պետության «քրեական ընդդատության» անձեռնմխելիությունը⁵:

Միևնույն ժամանակ, Կոնվենցիան հնարավորություն է տալիս ուղարկող պետությանը՝ հրաժարվել «անձեռնմխելիությունից օգտվող անձանց ընդդատության նկատմամբ անձեռնմխելիությունից»⁶, հնարավորություն տալով ընդունող պետությանը քրեական պատասխանատվության ենթարկել իր իրավագործության ներքո գտնվող անձին:

Կոնվենցիոնալ այս պահանջն ամբողջությամբ իրացված է Օրենսգրքում: Մասնավորապես, դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից օգտվող անձինք կարող են ՀՀ իրավագործության շրջանակներում քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, երբ տվյալ անձին ուղարկած օտարերկրյա պետությունը կամ միջազգային կազմակերպությունը դրա առնչությամբ տվել է իր համաձայնությունը: Ընդ որում, համապատասխան օտարերկրյա պետության կամ միջազգային կազմակերպության

¹Տես՝ «Դիվանագիտական հարաբերությունների մասին» 1961թ. ապրիլի 18-ի Կոնվենցիան:

² Տես՝ Կոնվենցիայի 22-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Կոնվենցիայի 24-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ Կոնվենցիայի 27-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Կոնվենցիայի 31-րդ հոդվածը:

⁶ Տես՝ Կոնվենցիայի 32-րդ հոդվածը:

համաձայնությունը պետք է լինի որոշակի¹, այսինքն՝ օտարերկրյա պետությունը պետք է միանշանակ և հստակ արտահայտված ձևով հրաժարվի համապատասխան անձին տրամադրած անձեռնմխելիությունից²:

Օրենսգիրքը սահմանում է դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից օգտվող անձանց սպառնիչ շրջանակը³: Այս դեպքում օգտագործվող «ներկայացուցչության ղեկավար», «ներկայացուցչության անդամներ», «ներկայացուցչության անձնակազմի անդամներ», «դիվանագիտական անձնակազմի անդամներ», «վարչական և տեխնիկական անձնակազմի անդամներ», «սպասարկող անձնակազմի անդամներ» հասկացությունների բովանդակությունը Օրենսգրքում բացահայտված չէ և այս հասկացությունները քրեական վարույթի շրջանակներում կիրառվում են Կոնվենցիայով սահմանված իմաստով⁴:

Դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից և տարբեր տեսակի առավելություններից ու արտոնություններից օգտվող անձանց համար քրեական վարույթի շրջանակներում Կոնվենցիայով երաշխավորված անձեռնմխելիության և առավելությունների դրսևորումներն Օրենսգրքում առարկայացվել են անձնական անձեռնմխելիության⁵, քրեական հետապնդումից անձեռնմխելիության⁶, շինությունների և փաստաթղթերի անձեռնմխելիության⁷, ինչպես նաև ցուցմունք չտալու և նյութեր չտրամադրելու արտոնության⁸ ձևով:

Դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից և արտոնություններից օգտվող անձանց անձնական անձեռնմխելիությունն արտահայտվում է նրանում, որ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 431-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Կոնվենցիայի 32-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 432-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 433-րդ հոդվածը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 434-րդ հոդվածը:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 436-րդ հոդվածը:

⁸ Տես՝ Օրենսգրքի 435-րդ հոդվածը:

վերջիններիս ընդհանուր հիմքերով ազատությունից զրկելն անթույլատրելի է¹: Նրանք կարող են ձերբակալվել կամ կալանավորվել բացառապես մեկ դեպքում. երբ դա անհրաժեշտ է նրանց նկատմամբ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռի (ՀՀ կամ օտարերկրյա պետության դատարանի կայացրած) կատարման համար²: Նման անձանց ազատությունից զրկելու դեպքում ձերբակալում կամ կալանավորում իրականացրած մարմինը պարտավոր է կապի ցանկացած հնարավոր միջոցով, անմիջականորեն կամ միջնորդավորված ձևով, այն է՝ ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության միջոցով, այդ մասին տեղեկացնել համապատասխան պետության արտաքին գործերի նախարարությանը: Ամեն դեպքում, պետք է ընտրվի իրազեկման այն եղանակը, որը հնարավորություն կտա իրազեկումն իրականացնել հնարավոր սեղմ ժամկետում:

Դիվանագիտական անձեռնմխելիությունից և արտոնություններից օգտվող անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդում կարող է հարուցվել միայն այն դեպքում, երբ ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության միջոցով ստացվել է ՀՀ իրավագործության ներքո տվյալ անձին քրեական հետապնդման ենթարկելու մասին համապատասխան օտարերկրյա պետության կամ միջազգային կազմակերպության համաձայնությունը³:

Որպեսզի դիվանագիտական ներկայացուցչությունը սպասարկող անձնակազմի աշխատակիցը⁴ ՀՀ-ում օգտվի քրեական հետապնդման անձեռնմխելիությունից, անհրաժեշտ է երկու պայմանի միաժամանակյա առկայություն. նախ նա չպետք է լինի ՀՀ քաղաքացի, իսկ եթե ՀՀ քաղաքացի չէ, չպետք է մշտապես բնակվի ՀՀ-ում: Բացի այդ, կատարված հանցանքը պետք է կապված լինի նրա ծառայողական պարտականությունների հետ կամ կատարված լինի դրանք իրականացնելու ընթացքում⁵: Օրինակ՝ դիվանագիտական ներկայացուցչության վարորդը, իր

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 116-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 433-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 431-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 434-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Կոնվենցիայի 1-ին հոդվածը:

⁵ Տես՝ Կոնվենցիայի 37-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և Օրենսգրքի 434-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

աշխատանքային պարտականությունները կատարելու ընթացքում թույլ է տալիս ճանապարհային երթևեկության և անվտանգության կանոնների խախտում, որն անգգուշությամբ առաջացնում է մարդու մահ:

Նշված պայմաններից թեկուզ մեկի բացակայության դեպքում դիվանագիտական ներկայացուցչությունն սպասարկող անձնակազմի աշխատակիցը ենթակա է քրեական պատասխանատվության՝ Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով:

Ինչ վերաբերում է շինությունների և գույքի անձեռնմխելիությանը, ապա ելնելով շինության գործառնական նշանակությունից և գույքի պատկանելիությունից, Օրենսգիրքը սահմանում է դրանց անձեռնմխելիության տարբերակված ռեժիմներ: Օրինակ՝ եթե դիվանագիտական ներկայացուցչության զբաղեցրած շենքի, դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավարի նստավայրի, դիվանագիտական անձնակազմի անդամների բնակելի շինությունների, նրանց գույքի վրա տարածվում է բացարձակ անձեռնմխելիություն¹, ապա հյուպատոսական հիմնարկների զբաղեցրած շենքը և հյուպատոսական հիմնարկների ղեկավարների նստավայրն անձեռնմխելի են միայն փոխադարձության սկզբունքի հիման վրա (երբ նախապես առկա է պետությունների՝ միմյանց նկատմամբ նույնական վերաբերմունք դրսևորելու փոխադարձ համաձայնություն)²:

Երբ հաղթահարված է նման շինությունների համար սահմանված անձեռնմխելիությունը (օրինակ՝ դիվանագիտական ներկայացուցչության ղեկավարը թույլ է տվել ներկայացուցչության շենքում կատարել ապացուցողական գործողություններ³) կամ անձեռնմխելիությունը շինության նկատմամբ չի տարածվում (օրինակ՝ հյուպատոսական հիմնարկի զբաղեցրած շենքի անձեռնմխելիության մասով պետությունների միջև առկա չէ փոխադարձություն), նման շինություններում զննությունը, խուզարկությունը, առգրավումը, ձերբակալումը և կալանավորումը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 436-րդ հոդածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 436-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 436-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

կատարվում են հսկող դատախազի և ՀՀ արտաքին գործերի նախարարության ներկայացուցչի ներկայությամբ¹:

Նշված անձինք, անձեռնմխելիության հիշյալ դրսևորումներից զատ, օժտված են նաև ցուցմունք չտալու և նյութեր չներկայացնելու արտոնությամբ, ինչը ենթադրում է.

ա) վկայի կամ տուժողի վարությանին կարգավիճակով ցուցմունք տալու պարտականությունից ազատում,

բ) ցուցմունք տալու ցանկության դեպքում իր գտնվելու վայրում ցուցմունք տալու իրավունք,

գ) իրենց ծառայողական պարտականությունների հետ կապված ցանկացած փաստաթուղթ վարույթն իրականացնող մարմնին տրամադրելու պարտականությունից ազատում²:

ԳԼՈՒԽ 53. ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎԱՐՈՒՅԹԸ

Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ինստիտուտը, թեև ունի միջազգային իրավական հիմքեր³, և գործում է եվրոպական բազմաթիվ պետություններում, ՀՀ օրենսդրությամբ այն նախատեսվել է առաջին անգամ: Իրավաբանական անձանց համար քրեական պատասխանատվություն սահմանելն առավելապես պայամանավորված է ՀՀ-ի ստանձնած միջազգային պարտավորություններով, համաձայն որոնց՝ պետությունը պետք է, միջազգային չափանիշներին համապատասխան, անհապաղ ներդնի կոռուպցիոն իրավախախտումների համար իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ինստիտուտը և իրավապահ մարմիններին

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 436-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 435-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ օրինակ՝ ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածը:

հնարավորություն տա արդյունավետորեն իրականացնելու կոռուպցիոն այն գործերի դատական հետապնդումը, որոնցում իրավաբանական անձինք են ներգրավված¹:

Ամեն դեպքում, անհրաժեշտ է արձանագրել, որ թեև միջազգային պայմանագրերը սահմանում են, որ պետությունները, պետք է ապահովեն իրավաբանական անձանց նկատմամբ արդյունավետ, համաչափ և զսպող ներգործություն ունեցող քրեական պատժամիջոցների կիրառումը, այնուամենայնիվ, նման պատասխանատվությունը չպետք է խախտի իրավախախտումներ կատարած ֆիզիկական անձանց քրեական պատասխանատվությունը²: Միջազգայնորեն ճանաչված այս դրույթներն ամրագրվել են նաև Օրենսգրքում, որը սահմանում է, որ ֆիզիկական անձի քրեական պատասխանատվությունը կամ նրա մեղավորությունն այլ կերպ հաստատելը չի բացառում իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվությունը և այս վարույթներն իրականացվում են առանձին և չեն փոխարինում մեկը մյուսին:

Իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթն իրականացվում է Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով, սակայն պետք է հաշվի առնվեն նաև իրավաբանական անձանց վերաբերյալ վարույթի կարգը սահմանող դրույթները³: Վարույթի այս կարգն ընդհանուր կարգից տարբերվում է մասնակիցների շրջանակով, ապացուցման ենթակա հանգամանքների ծավալով, կիրառվող ապահովման միջոցների շրջանակով, մինչդատական վարույթի և դատաքննության դատավարական ձևի առանձնահատկություններով և այլն: Այս վարույթի ընթացքում կազմվող բոլոր դատավարական ակտերի նկատմամբ վերաբերելի մասով կիրառելի են վարութային փաստաթղթերին ներկայացվող ընդհանուր պահանջները, սակայն

¹ Տես՝ Տնտեսական համագործակցության և զարգացման կազմակերպություն (ՏՀԶԿ), Հակակոռուպցիոն բարեփոխումները Հայաստանում, Ստամբուլյան հակակոռուպցիոն գործողությունների ծրագրի մոնիթորինգի չորրորդ փուլ, նոր առաջարկություն 21:

² Տես՝ ՄԱԿ-ի Կոռուպցիայի դեմ կոնվենցիայի 26-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 437-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

պետք է ներառվեն նաև իրավաբանական անձին և նրա անունից հանդես եկող մասնակիցներին նույնականացնող վավերապայմանները¹:

Տարբեր են նաև այս վարույթի նախաձեռնման հիմքերը և դատավարական կարգը: Իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթ կարող է նախաձեռնվել հանցագործությունների որոշակի շրջանակի դեպքում²:

Այս վարույթի նկատմամբ Օրենսգրքի որդեգրած մոտեցումն այն է, որ նման վարույթ կարող է նախաձեռնվել միայն այն բանից հետո, երբ արդեն իսկ դատավճռով հաստատվել կամ եզրափակիչ դատավարական ակտով արձանագրվել է նույն հանցագործության համար ֆիզիկական անձի մեղավորությունը: Մասնավորապես, իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթ կարող է նախաձեռնվել միայն, եթե համապատասխան հանցանքի կապակցությամբ առկա է՝

1) օրինական ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճիռ.

2) ոչ ռեաբիլիտացնող հիմքով քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած որոշում³:

Քանի որ իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթի նախաձեռնումը պայմանավորված է ֆիզիկական անձի վերաբերյալ մինչ այդ ավարտված վարույթի արդյունքով, հետևաբար, Օրենսգրքը իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթ նախաձեռնելու հարցի քննարկումը վերապահել է մինչ այդ ավարտված վարույթով համապատասխանաբար մեղադրանք պաշտպանած կամ մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացրած դատախազին կամ նրա վերադաս դատախազին: Բացառությամբ այս առանձնահատկության, իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթ նախաձեռնելու նկատմամբ տարածվում

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 437-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 438-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

են Օրենսգրքի՝ քրեական վարույթ նախաձեռնելու դատավարական կարգը նախատեսող իրավադրույթները¹:

Վարույթի ընթացքում իրավաբանական անձն օժտված է մեղադրյալի՝ Օրենսգրքով նախատեսված իրավունքներով և կրում է մեղադրյալի համար նախատեսված պարտականություններն այնքանով, որքանով դրանք վերագրելի կարող են լինել իրավաբանական անձին: Օրինակ՝ իրավաբանական անձին վերագրելի չի կարող լինել անվճար բժշկական զննում պահանջելու մեղադրյալի իրավունքը կամ նմուշներ հանձնելու մեղադրյալի պարտականությունը:

Իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթի պարտադիր մասնակից է իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցիչը, ում միջոցով իրավաբանական անձը մասնակցում է վարույթին և իրականացնում իր դատավարական իրավունքներն ու պարտականությունները: Որպես օրինական ներկայացուցիչ կարող է հանդես գալ այն անձը, որն իրավաբանական անձի կանոնադրությամբ լիազորված է իրավաբանական անձի անունից ձեռք բերելու իրավունքներ և կրելու պարտականություններ, հանդես գալու իրավաբանական անձի անունից: Այս պահանջներին բավարարող անձն իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցիչ է ճանաչվում:

ա) իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթ նախաձեռնելուց անմիջապես հետո,

բ) իրավաբանական անձի դիմումի հիման վրա,

գ) դիմումի բացակայության դեպքում՝ վարույթն իրականացնող մարմնի սեփական նախաձեռնությամբ,

դ) վարույթն իրականացնող մարմնի որոշմամբ:

Իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցիչ ճանաչելու մասին քննիչի որոշումն այն ստանալու պահից յոթնօրյա ժամկետում կարող է բողոքարկվել հսկող

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 24-րդ գլուխը:

դատախազին այն անձի կողմից, որի իրավունքներին և իրավաչափ շահերին այն ենթադրաբար առնչվում է:

Իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցիչ ճանաչելու մասին միջնորդությունը մերժելու մասին քննիչի որոշումը կարող է բողոքարկվել դատարան¹:

Ամեն դեպքում, իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցիչ չի կարող ճանաչվել այն անձը, որի կատարած հանցանքի համար քրեական հետապնդում է հարուցվել իրավաբանական անձի նկատմամբ: Այդ դեպքում, ինչպես նաև օրինական ներկայացուցչին վարույթին մասնակցելուց ազատելու² կամ նրան վարույթից հեռացնելու դեպքերում³, երբ հնարավոր չէ վարույթին մասնակից դարձնել իրավաբանական անձի այլ օրինական ներկայացուցչի, վարույթն իրականացնող մարմնի պահանջով իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցիչ է նշանակում պետական լիազոր մարմինը: Թեև օրենսդրությամբ դեռևս նման իրավասություն որևէ պետական մարմնի վերապահված չէ, այն պետք է սահմանվի խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի օրինակով:

Օրինական ներկայացուցիչն ունի մեղադրյալի բոլոր իրավունքները և կրում է նրա պարտականություններն այնքանով, որքանով դրանք կարող են կիրառելի լինել իրավաբանական անձի նկատմամբ: Քանի որ իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցիչը տվյալ իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթի ընթացքում ներկայացնում է այդ իրավաբանական անձի իրավունքները և օրինական շահերը, վերջինս տվյալ վարույթի ընթացքում չի կարող հարցաքննվել որպես վկա:

Իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցիչն իր իրավունքներն իրացնում է անձամբ կամ իրավաբանական անձի լիազոր ներկայացուցչի միջոցով: Իրավաբանական անձի լիազոր ներկայացուցիչն այն փաստաբանն է, որն իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթի ընթացքում իրավաբանական անձի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 69-րդ և 72-րդ հոդվածները:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 147-րդ հոդվածը:

օրինական ներկայացուցչի հրավերով իրականացնում է իրավաբանական անձի պաշտպանությունը: Լիազոր ներկայացուցիչն ունի պաշտպանի բոլոր իրավունքները և կրում է նրա պարտականություններն այնքանով, որքանով դրանք կարող են կիրառելի լինել իր նկատմամբ:

Իրավաբանական անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցում է հսկող դատախազը՝ իրավաբանական անձին մեղադրանք ներկայացնելու մասին որոշման կայացմամբ: Իրավաբանական անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցվում է այն դեպքում, եթե առկա են փաստեր, որոնք հաստատում են իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերի¹ առկայությունը: Օրենսգիրքը նախատեսում է այն տվյալները, որոնք պետք է արտացոլվեն իրավաբանական անձին մեղադրանք ներկայացնելու մասին որոշման մեջ²: Դատախազը որոշումն ուղարկվում է քննիչին՝ իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցչին հանձնելու համար: Քննիչը, ստանալով իրավաբանական անձին մեղադրանք ներկայացնելու մասին դատախազի որոշումը, այն անհապաղ հանձնում է իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցչին, պարզաբանում է մեղադրանքի փաստական հիմքը և իրավական գնահատականը, մեղադրյալի իրավունքները և պարտականությունները, ինչպես նաև վերջինիս հանձնում է դրանց ցանկը: Այս ամենն արտացոլվում է քննիչի կազմած արձանագրությունում³:

Որոշակի առանձնահատկություններ ունեն նաև իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթի ընթացքում ապացուցման ենթակա հանգամանքները: Ի լրումն ապացուցման ենթակա ընդհանուր փաստական հանգամանքների⁴, իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթի ընթացքում ապացուցման են ենթակա նաև իրավաբանական անձին առնչվող այնպիսի հանգամանքներ, որոնք կարևոր

¹ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 444-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 444-րդ հոդվածի 5-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 102-րդ հոդվածը:

նշանակություն ունեն քրեական պատասխանատվության հիմնավորվածության և նշանակվելիք քրեաիրավական ներգործության միջոցների համաչափության ապահովման համար: Մասնավորապես, ապացուցման ենթակա ընդհանուր հանգամանքների հետ միասին, այս վարույթի շրջանակներում ապացուցման են ենթակա նաև իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվության հիմքը, իրավաբանական անձի գործունեության բնույթը, իրավաբանական անձին վերագրվող ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված վնասը, իրավաբանական անձի ֆինանսական վիճակը¹:

Օրենսգիրքը նախատեսում է նաև իրավաբանական անձի նկատմամբ քրեական հետապնդում չհարուցելու և արդեն իսկ հարուցված քրեական հետապնդումը դադարեցնելու անվերապահ հետևյալ հիմքերը.

1) չեն ապացուցվել իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերը²,

2) եթե իրավաբանական անձի մասնակիցները, բաժնետերերը կամ փայատերերը ձեռնարկել են ողջամտորեն անհրաժեշտ միջոցները հանցանքի կատարումը կանխելու նպատակով, սակայն հանցագործությունը կանխելու իրական հնարավորությունը բացակայել է³:

3) առկա են քրեական պատասխանատվությունից ազատելու՝ քրեական օրենսգրքով նախատեսված հիմքերը⁴:

Ի լրումն վերը նշված հիմքերի, քրեական օրենսդրությունը նախատեսում է իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու այլ հիմքեր ևս, որոնց լայն շրջանակը վկայում է այն մասին, որ իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելն առավելապես ուղղված է կատարված

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 439-րդ հոդվածը:

² Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 124-րդ հոդվածը:

⁴ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 125-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

հանցագործության պատճառների, պայմանների և հետևանքների վերացմանն ու հարթմանը¹:

Իրավաբանական անձի կողմից հանցանք կատարելը կանխելու, իր վրա Օրենսգրքով կամ դատարանի որոշմամբ դրված պարտականությունների կատարումն ապահովելու, ինչպես նաև ենթադրյալ հանցագործությամբ պատճառված հնարավոր վնասի կամ վարութային հնարավոր ծախսերի հատուցումը, գույքի հնարավոր բռնագրավումն ապահովելու համար իրավաբանական անձի նկատմամբ կարող են կիրառվել ապահովման միջոցներ²:

Ապահովման միջոցներն, ըստ էության, խափանման միջոցների անալոգն են, որոնց բնույթը և կիրառումն ունեն առանձնահատկություններ՝ պայմանավորված նրանով, որ ի տարբերություն խափանման միջոցների, սրանք կիրառվում են կազմակերպության նկատմամբ:

Ապահովման միջոց կիրառելու համար, ինչպես խափանման միջոցի կիրառման դեպքում, պետք է հիմնավորվի հիմնավոր կասկածը, սակայն այս դեպքում այն ունի վարույթի առարկայով պայմանավորված խիստ յուրահատուկ բնույթ³:

Ապահովման միջոցի տեսակն ընտրելիս հաշվի են առնվում իրավաբանական անձի գործունեությունն ապահովող և դրան խոչընդոտող բոլոր հնարավոր հանգամանքները, որոնք առավելապես վերաբերում են կազմակերպության ընթացիկ գործունեությանը և ֆինանսական վիճակին: Ապահովման միջոց կիրառելիս այս հանգամանքները հաշվի առնելը խիստ կարևոր է հետապնդվող նպատակի տեսանկյունից ճիշտ միջոց ընտրելու և կազմակերպության գործունեությունն անհարկի և անհամաչափ չսահմանափակելու համար⁴:

¹ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 125-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 445-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 445-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 445-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

Գրավի և գույքի արգելադրման նկատմամբ վերաբերելի մասով կիրառելի են խափանման միջոց գրավի և հարկադրանքի միջոց գույքի արգելադրման վերաբերյալ դրույթները: Բացի գրավից, մնացած բոլոր ապահովման միջոցները նախաքննության ընթացքում կիրառվում են քննիչի որոշման հիման վրա: Այդ որոշումը և այն հիմնավորող նյութերը եռօրյա ժամկետում ներկայացվում են իրավասու դատարանի հաստատմանը: Դատարանը, քննիչի որոշումը հաստատելիս ղեկավարվում է սեփականության իրավունքի սահմանափակման դատական երաշխիքների վարույթը կարգավորող իրավանորմերով¹:

Թեև Օրենսգիրքն ապահովման միջոցների համակցված կիրառման հնարավորություն ուղղակիորեն չի նախատեսում, սակայն քանի որ իրավաբանական անձանց վարույթի նկատմամբ վերաբերելի մասով կիրառելի են Օրենսգրքի՝ վարույթի ընդհանուր կարգը սահմանող այլ դրույթները ևս², հետևաբար իրավաբանական անձի նկատմամբ ապահովման միջոցները կարող են կիրառվել նաև համակցված:

Եթե ամբողջովին վերացել է ապահովման միջոց կիրառելու անհրաժեշտությունը, իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցչի կամ լիազոր ներկայացուցչի միջնորդությամբ կամ վարույթն իրականացնող մարմնի նախաձեռնությամբ կիրառված ապահովման միջոցը վերացվում է: Եթե ապահովման միջոց կիրառելու անհրաժեշտությունը վերացել է որոշակի մասով, ապա սահմանափակումները կրճատվում են, օրինակ՝ արգելադրված գույքի մի մասը հանվում է արգելանքից կամ իրավաբանական անձին թույլատրվում է կնքել որոշակի սահմանաչափը չգերազանցող գործարքներ:

Հավաքված ապացույցները համարելով բավարար՝ քննիչը, մեղադրական եզրակացությանը ներկայացվող վերաբերելի պահանջների պահպանմամբ, կազմում է եզրափակիչ ակտ կամ կայացնում է վարույթը կարճելու մասին որոշում՝ այն վարույթի նյութերի հետ անհապաղ հանձնելով հսկող դատախազին: Հսկող դատախազի կողմից

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 39-րդ գլուխը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 437-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 122-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

ստացված վարույթով կայացվող որոշումները, պայմանավորված իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու առանձնահատուկ հիմքերով¹, որոշակիորեն տարբերվում են մեղադրական եզրակացությամբ ստացված վարույթով հսկող դատախազի կողմից կայացվող որոշումներից²:

Իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթի ընդդատության հետ կապված Օրենսգիրքը սահմանում է հետևյալ կանոնները.

- Իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթն ընդդատյա է առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության այն դատարանին, որի դատական տարածքում է տվյալ իրավաբանական անձի գտնվելու վայրը:

- ՀՀ տարածքից դուրս գրանցված իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթն ընդդատյա է առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության այն դատարանին, որի դատական տարածքում կատարվել է ենթադրյալ հանցանքը:

- ՀՀ տարածքից դուրս գրանցված իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթը, եթե ենթադրյալ հանցագործությունը կատարվել է ՀՀ տարածքից դուրս, կամ դրա կատարման վայրը պարզել հնարավոր չի եղել, ընդդատյա է առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության այն դատարանին, որի դատական տարածքում վրա են հասել վտանգավոր հետևանքները³:

Իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթի նկատմամբ կիրառվում են Օրենսգրքի՝ դատաքննության վերաբերյալ դրույթները: Սակայն, ի լրումն, Օրենսգիրքը նախատեսում է նաև այս վարույթի շրջանակներում բանակցությունների միջոցով վարույթի ելքը որոշելու հնարավորություն: Մասնավորապես, նախնական դատալսումների ընթացքում իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցչի կամ վերջինիս համաձայնության դեպքում լիազոր ներկայացուցչի միջնորդությամբ և հանրային մեղադրողի համաձայնությամբ կարող են նախաձեռնվել

¹ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 446-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 447-րդ հոդվածը:

բանակցություններ՝ կիրառման ենթակա քրեաիրավական ներգործության միջոցների վերաբերյալ համաձայնության հանգելու նպատակով: Միջնորդությունը դատարանը բավարարում է, եթե այն ներկայացվել է կամավոր, և իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցիչը գիտակցում է միջնորդության բնույթը և հետևանքները: Միջնորդությունը բավարարելու դեպքում կողմերի բանակցությունների համար սահմանվում է երկշաբաթյա ժամկետ: Այն դեպքում, երբ հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված չէ, հանրային մեղադրողը տուժողի համաձայնությամբ նրան ներգրավում է բանակցություններին: Տուժողը մասնակցում է միայն հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցման բնույթի և չափի վերաբերյալ բանակցություններին: Հատուցման ենթակա վնասի բնույթի և չափի վերաբերյալ համաձայնության գալուց հետո կողմերը բանակցություններ են սկսում իրավաբանական անձի նկատմամբ կիրառման ենթակա քրեաիրավական ներգործության միջոցի վերաբերյալ: Բանակցությունների արդյունքով համաձայնության գալու դեպքում կողմերը կազմում են համաձայնության մասին արձանագրություն, որի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները սահմանված են Օրենսգրքով¹:

Համաձայնությունը համարվում է կնքված իրավաբանական անձի օրինական ներկայացուցչի կամ լիազոր ներկայացուցչի, հանրային մեղադրողի և բանակցություններին մասնակցելու դեպքում նաև տուժողի կողմից համաձայնության մասին արձանագրությունն ստորագրելու պահից: Համաձայնության չգալու դեպքում նախնական դատալսումները շարունակվում են Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով:

Իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթով կայացվող դատավճիռը, բացի Օրենսգրքով նախատեսված պարտադիր պահանջներից², յուրաքանչյուր դեպքում պետք է պարունակի իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 449-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 349-րդ հոդվածը:

ենթարկելու համապատասխան հիմքը կազմող նպատակների կամ պայմանների ապացուցվածության վերաբերյալ հետևություններ¹: Օրինակ՝ եթե իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմք է եղել իրավաբանական անձի գործունեության վրա ազդելու իրավասություն ունեցող անձի կողմից կատարված հանցանքը², ապա դատավճիռը պետք է պարունակի հետևություններ այն մասին, որ ապացուցված է, որ տվյալ անձը հանդես է եկել իրավաբանական անձի անունից (այսինքն ապացուցված է քրեական պատասխանատվության հիմքը կազմող պայմանը) և, որ հանցանքը կատարելիս վերջինս գործել է ի շահ իրավաբանական անձի (այսինքն՝ ապացուցված է քրեական պատասխանատվության հիմքը կազմող նպատակը):

ԲԱԺԻՆ 13. ԱՌԱՆՁԻՆ ՏԵՍԱԿԻ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԳԼՈՒԽ 54. ՄԱՍՆԱՎՈՐ ՄԵՂԱԴՐԱՆՔՈՎ ՎԱՐՈՒՅԹԸ³

Մասնավոր մեղադրանքով վարույթի հիմքում ընկած է քրեական հետապնդման ձևերը (հանրային և մասնավոր կարգով իրականացվող) տարբերակելու ընդհանուր գաղափարը: Դրա համաձայն՝ օրենքով սահմանված որոշակի հանցանքներով պաշտոնական ընթացակարգեր կարող են սկսվել միայն այն ժամանակ, երբ այդպիսի նախաձեռնությամբ հանդես է գալիս ենթադրյալ հանցանքից տուժած անձը⁴: Հաշվի առնելով հանցանքների այդ խմբի հանրային ոչ մեծ վտանգավորությունը, ինչպես նաև դրանց քննության համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների համեմատաբար

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 450-րդ հոդվածը:

² Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

³ 54-րդ գլխի ուժի մեջ մտնելու հետ կապված տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 25-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

դյուրին պարզումը, Օրենսգիրքը վարութային այս կարգավորումներում նախապատվությունը տվել է մասնավոր իրավահարաբերություններին հատուկ տնօրինչականության (դիսպոզիտիվության) սկզբունքին՝ հնարավորություն ընձեռելով անձին սեփական հայեցողությամբ ընտրել իր շահերի պաշտպանության միջոցները: Ըստ այդմ էլ՝ նախատեսվել է հատուկ քրեական ընթացակարգ, որն ընդհանուր կարգով իրականացվող վարույթից տարբերվում է մի շարք հատկանիշներով:

Նախ և առաջ պետք է նշել, որ մասնավոր մեղադարնքով վարույթը բաղկացած միայն դատական փուլերից: Այսինքն՝ ենթադրյալ հանցանքից տուժած անձն իր քրեաիրավական պահանջն անմիջականորեն ներկայացնում է դատարան¹: Միակ բացառությունը վերաբերում է այն դեպքին, երբ տուժողը չի կարողանում նույնականացնել իր դեմ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին²: Իսկ դա նշանակում է, որ հիշյալ հիմքով իրականացվող նախաքննությունն ավարտվելու է այդ անձին պարզելով և նրան անհատականացնող վերաբերելի տվյալները եթադրյալ տուժողին փոխանցելով³, քանի որ դա քրեական հայցի բովանդակությունը կազմող պարտադիր տարրերից մեկն է⁴:

Այսպիսի իրավակարգավորումն ունի իր բացատրությունը. թեև պետությունը նախընտրել է նվազ վտանգավորության որոշ արարքների քննության դեպքում ռեսուրսներ խնայել (մասնավորապես՝ չիրականացնել մինչդատական վարույթ), սակայն նույնիսկ նման հանցանքի առերևույթ առկայության դեպքում այն չի կարող վնաս կրած անձի իրավաչափ շահերի պաշտպանության համար գոնե նվազագույն պայմաններ չապահովել: Ուստի, այս խնդրի լուծման համար կիրառելի են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 451-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 451-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 451-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը:

Օրենսգրքով նախատեսված բոլոր թույլատրելի միջոցները, օրինակ՝ հարցաքննություններ կատարելը, տեղեկատվություն պահանջելը կամ հետաքննության մարմնին օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ անցկացնելու վերաբերյալ հանձնարարություններ տալը: Միաժամանակ պետք է նշել, որ մասնավոր կարգով իրականացվող քրեական հետապնդմանը վերաբերող հատուկ պահանջները չպահպանելն անխուսափելիորեն հանգեցնելու է վարութային անբարենպաստ հետևանքների՝ քրեական հետապնդումը դադարացնելու կամ քրեական վարույթը կարճելու տեսքով¹:

Մասնավոր մեղադրանքով դատական վարույթն ունի ինքնատիպ սկզբնական ենթափուլ (չշփոթել նախնական դատալսումների հետ), որի նպատակը քրեական հայցն ընդունելու հարցի լուծումն է: Դրա համար քրեական հայցը ստացած դատավորը միանձնյա, առանց դատական նիստ հրավիրելու ուսումնասիրում է հայցի բովանդակությունը, ինչպես նաև հատուկ ստուգում է ենթադրյալ հանցանքից տուժած անձի կողմից նկարագրված մեղադրանքի փաստական հիմքի և դրան տրված նախնական իրավական գնահատականի համապատասխանությունը: Այս գործիքի միջոցով ֆիլտրվում են մասնավոր անձանց կողմից ներկայացված բոլոր այն պահանջները, որոնց կապակցությամբ քրեական հետապնդումը կարող է իրականացվել միայն հանրային կարգով:

Այս ոչ հրապարակային գործընթացի արդյունքում դատարանն իրավասու է կայացնել չորս ինքնավար որոշումներից մեկը², որոնցից միայն վերջինն է բացառում մասնավոր մեղադրանքով վարույթի հետագա շարունակությունը³: Թեև Օրենսգիրքը հստակ սահմանել է քրեական վարույթ սկսելը մերժելու մասին որոշում կայացնելու

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը և 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 4-րդ կետերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 452-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 452-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

հիմքերը, սակայն դրա բողոքարկման հնարավորության կապակցությամբ որևէ ուղիղ կարգավորում չի նախատեսել: Այդուհանդերձ, Օրենսգրքի մյուս դրույթների համալիր և համակարգային վերլուծությունը թույլ է տալիս հիմնավոր կերպով եզրակացնել, որ նշված որոշումը բողոքարկելի է:

Նախ, դատական պաշտպանության սահմանադրական իրավունքի և դատական պաշտպանության ապահովման սկզբունքի էությունից¹ անմիջականորեն հետևում է, որ վարույթի նման ավարտն անխուսափելիորեն շոշափում է դրանցով պաշտպանվող շահերը: Բացի այդ, մասնավոր մեղադրանքով վարույթի շրջանակներում ներկայացված հայցն ըստ էության առերևույթ հանցանքի մասին գրավոր հաղորդում է, որը դատարանին է ներկայացվում բացառապես իր առարկայի առանձնահատկության ուժով: Եվ եթե այլ հավասար պայմաններում այն ներկայացվեր իրավապահայան մարմիններին ու չընդունվեր կամ դրա հիման վրա քրեական ընթացակարգ չնախաձեռնվեր, ապա շահագրգիռ անձն այն դատական կարգով վիճարկելու իրավունք կստանար²: Ի վերջո, քրեական վարույթ սկսելը մերժելու մասին դատարանի որոշումն իրավական հետևանքների առումով նույնանում է մասնավոր մեղադրանքով վարույթը կարճելու որոշման կամ դրա շրջանակներում կայացված արդարացման դատավճռի հետ, քանզի վերոնշյալ բոլոր դեպքերում անձն իր պահանջների բավարարում չի ստանում: Հետևաբար, ենթադրյալ հանցանքից տուժած անձի իրավունքների հնարավոր խախտման փաստը պարզելու միակ տարբերակը վերադաս դատարանի կողմից այդ որոշման դատական ստուգումն է՝ համապատասխան բողոքի հիման վրա, որը պետք է ներկայացվի և քննվի հատուկ

¹ Տես՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ինչպես նաև Օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

վերանայման կարգով՝ մինչդատական ակտը վիճարկելու վարույթի հարուցումը մերժելու մասին որոշման դեմ բերվող բողոքի անալոգիայով¹:

Մասնավոր մեղադրանքով ընթացակարգը բովանդակային զարգացում է ունենում դատարանի կողմից քրեական վարույթ սկսելու մասին որոշում կայացնելու դեպքում²: Վերջինս դատական գործընթացին ամբողջական ծավալ հաղորդելուց բացի առաջացնում է նաև իրավական այլ հետևանքներ: Քանի որ այս վարույթի տարբերակիչ հատկանիշներից մեկն էլ դրա պարզությունն է, Օրենսգիրքը սահմանել է, որ հիշյալ որոշմամբ քրեական հայց ներկայացրած և դրա հասցեատեր հանդիսացող անձինք համապատասխանաբար ձեռք են բերում տուժողի և մեղադրյալի կարգավիճակ³, այդպիսով դատարանին զերծ պահելով ընդհանուր կարգով իրականացվող վարույթին բնորոշ առանձին որոշումներ կայացնելու ձևականությունից:

Սակայն նույնիսկ այս որոշման առկայությունը դեռ չի նշանակում, որ հատուկ վարույթը բովանդակային ավարտ է ունենալու: Նույն փաստերի կապակցությամբ զուգահեռաբար մասնավոր և հանրային կարգով քրեական հետապնդում իրականացնելու անթույլատրելիության դոմինանտ գաղափարից ելնելով, օրենսդիրն այս ընթացակարգի դադարեցման հատուկ հիմք է նախատեսել⁴: Հնարավոր իրավական փակուղիներից կամ այլ բացասական հետևանքներից խուսափելու համար այս պարագայում առավելությունը տրվել է ընդհանուր կարգով կատարվող նախաքննությանը: Դրա հետ մեկտեղ Օրենսգիրքը կանխել է նաև նույն մեղադրանքով կրկնակի քննություն իրականացնելու տարբերակը, երբ բոլոր ապացույցները հետազոտելուց հետո է պարզվում, որ մեղադրյալին վերագրվող արարքին տրված

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը, ինչպես նաև 392-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 453-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 453-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 453-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

իրավական գնահատականը պետք է փոխվի հանրային քրեական հետապնդման ենթակա հոդվածով: Այս դեպքում, հիմք ընդունելով արդարադատության արդյունավետությունը և խնայողականությունը, դատարանն ավարտում է վարույթը մեղադրական դատավճռի կայացմամբ՝ կիրառելով քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածը¹:

Մասնավոր մեղադրանքով վարույթի շրջանակներում անցկացվող դատաքննության գլխավոր առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ լայն հնարավորություններ են ապահովվել կողմերի հաշտվելու համար: Նախ, դատարանն այդ հարցը պարտադիր քննարկման առարկա է դարձնում նախնական դատալսումների ժամանակ²: Եթե կողմերը նման հանգուցալուծման չեն գալիս, ապա դատարանը նրանց այդ իրավունքը պարզաբանում է նաև հիմնական դատալսումների ընթացքում³:

Դատարանն իր որոշմամբ հաստատում է կողմերի հաշտության համաձայնությունը, եթե այն բավարարում է Օրենսգրքով սահմանված պահանջներին⁴: Ի տարբերություն համաձայնեցման վարույթով նախատեսված նմանատիպ կարգավորումների⁵, այս գլխում ամրագրված դրույթներն ուղղակիորեն չեն պահանջում, որպեսզի դատական ակտը բովանդակի հաշտության համաձայնության տեքստի բառացի շարադրանքը: Այդուհանդերձ, ոչինչ չի խանգարում դատարանին այն ամբողջությամբ ներառել իր որոշման մեջ, հատկապես, որ Օրենսգրքը նախատեսել է նաև դրա հարկադիր կատարման հնարավորություն⁶:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 457-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 454-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 455-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 454-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 455-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 463-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁶ Տես՝ Օրենսգրքի 457-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

Հաստատված հաշտության համաձայնությունը մասնավոր քրեական հետապնդումը դադարաբեցնելու և վարույթը կարճելու անվերապահ հիմք է¹, ինչի վերաբերյալ դատարանն առանձին որոշում է կայացնում:

Այս վարույթով իրականացվող դատաքնության էական տարբերություններից մեկն էլ մինչև վարույթի որոշակի պահը տուժողի դեմ ինքնատիպ «հակընդդեմ քրեական հայց» ներկայացնելու՝ մեղադրյալի իրավունքն է: Դրա արդյունքում մեղադրանքները քննվում են միասնաբար, իսկ կողմերը համատեղում են տուժողի և մեղադրյալի կարգավիճակները՝ դրանից բխող վարութային բոլոր հետևանքներով²:

Ինչպես և ընդհանուր կարգով իրականացվող վարույթով, այս ընթացակարգում ևս Օրենսգիրքը հնարավոր է համարում հիմնական դատալսումներն անցկացնել մեղադրյալի բացակայությամբ³: Սակայն նշված դեպքում այդ միջնորդությունը բավարարելու պայմաններն այլ են և դատարանն իրավասու է դատական նիստին մեղադրյալի ներկայությունը պարտադիր համարել:

Ինչ վերաբերում է դատական նիստին տուժողի կամ նրա ներկայացուցչի մասնակցությանը, ապա այս հարցում օրենսդիրն ավելի կոշտ մոտեցում է որդեգրել՝ այդ իրավունքի չարաշահման համար սահմանելով յուրօրինակ դատավարական սանկցիա⁴: Տուժողի նման վարքագիծն ըստ էության նշանակում է, որ նա վարույթի նկատմամբ կորցրել է իրավական հետաքրքրությունը, որպիսի պայմաններում դատական նիստին նրա մասնակցությունն ապահովելու այլ միջոցներ ձեռնարկելը (օրինակ՝ հարկադրաբար դատարան ներկայացնելը⁵) իմաստագուրկ է:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 456-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 454-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 272-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 455-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 456-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 145-րդ հոդվածը:

Միևնույն ժամանակ տուժողը զրկված չէ որոշակի պոզիտիվ գործողություններ կատարելու միջոցով վարույթն ավարտելու հնարավորությունից¹: Սակայն այս իրավահարաբերության կարգավորման առանձնահատկությունն այն է, որ մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում դատարանը չի կարող չհամաձայնվել տուժողի հետ և կայացնել մեղադրական դատավճիռ²:

Մասնավոր մեղադրանքով վարույթի պարզության դրսևորումներից մեկն էլ արտահայտվում է նրանում, որ դատաքննությունը բաղկացած է ոչ թե երեք, այլ երկու ենթափուլերից և եզրափակվում է «պարզ դատավճռով»³: Այդուհանդերձ, դա չի կաշկանդում դատարանին, որպեսզի վերջինս որոշակի տեսակի դատական ակտ կայացնելուց մեղադրյալի նախաձեռնությամբ քննարկի և գնահատական տա նրա կրած վնասների հարցին⁴: Այս լուծումը ոչ իրավաչափ մասնավոր քրեական հետապնդումները կանխող և դրանց հակակշռող լուրջ գործիք է: Պարզապես այն ավելի գործուն դարձնելու համար հարկավոր է, որպեսզի նախնական դատալսումների ընթացքում դատարանը, ի թիվս այլնի, մեղադրյալին պատշաճ պարզաբանի նաև հիշյալ իրավունքը⁵:

ԳԼՈՒԽ 55. ՀԱՄԱՁԱՅՆԵՑՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ

Օրենսգրքի այս գլուխը կարգավորում է առանձին վարույթի ինքնուրույն տեսակներից մեկի՝ համաձենացման վարույթի դատավարական կարգը: Առանձին վարույթի այս տեսակի նախատեսման նպատակը համաձայնության գալու միջոցով խնայողական արդարադատության իրականացումն է, որն ապահովվում է.

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 455-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 277-րդ հոդվածի 7-րդ մասը և 456-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 455-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 457-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 457-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 310-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 312-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

ա) առաջին ատյանի դատարանում քրեական վարույթի առավել ռացիոնալ քննության դատավարական կարգ նախատեսելով,

բ) հանցագործությամբ պատճառված վնասի հնարավորինս արագ հատուցում ապահովելու ընթացակարգ նախատեսելով և

գ) վերաքննիչ ատյանը բեռնաթափելով:

Առանձին վարույթի այս տեսակը կիրառվում է բացառապես առաջին ատյանի դատարանում դատաքննության ընթացքում: Ավելին, համաձայնեցման վարույթ կիրառելու վերաբերյալ հարցի քննարկումը նախաձեռնվում և լուծվում է միայն նախնական դատալսումների ընթացքում՝ դրանով իսկ հնարավորություն տալով շրջանցել հիմնական դատալսումների փուլը՝ անմիջապես անցում կատարելով լրացուցիչ դատալսումներին:

Օրենսգիրքը նախատեսել է համաձայնեցման վարույթի կիրառման համար անհրաժեշտ բացասական² և դրական³ պայմաններ, որոնց միաժամանակյա առկայության դեպքում է միայն հնարավոր վարույթի այս տեսակի կիրառումը:

Համաձայնեցման վարույթ չի կարող կիրառվել, եթե.

1) մեղադրյալը մեղադրվում է առանձնապես ծանր հանցանք կատարելու համար: Եթե մեղադրյալին մեղսագրվում է մի քանի հանցանքների կատարում, համաձայնեցման վարույթ չի կարող կիրառվել, եթե մեղսագրվող հանցանքներից թեկուզ մեկն առանձնապես ծանր է,

2) վարույթում ներգրավված մի քանի մեղադրյալից առնվազն մեկն առարկում է համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ: Առարկությունը հիմնավորելու պահանջ Օրենսգրքով նախատեսված չէ,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 311-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը, 318-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 458-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 459-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

3) մեղադրյալը չունի պաշտպան կամ միջնորդությունը ներկայացրել է առանց պաշտպանի հետ խորհրդակցելու¹,

4) համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ իրավական կամ փաստական հիմնավորմամբ առարկում է հանրային մեղադրողը: Համաձայնեցման վարույթի կիրառման դեմ մեղադրողի առարկության բացակայությունը գնահատվում է որպես համաձայնեցման վարույթ կիրառելու վերաբերյալ համաձայնություն: Նախկին օրենսդրության գործողության պայմաններում, օրենսդրությունը և դատական պրակտիկան զարգացել էին այն ուղղությամբ, որ համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ մեղադրողի առարկությունը չէր կարող դիտվել որպես համաձայնեցման վարույթի կիրառման բացարձակ արգելք, ուստի առարկությունը պետք է լիներ փաստարկված²: Վճռաբեկ դատարանը, զարգացնելով այս դիրքորոշումը, թեև եկել էր այն հետևության, որ մեղադրողի կողմից իր առարկությունը փաստարկելու պահանջի պատշաճ չկատարումը հավասարագոր է մեղադրողի կողմից առարկություն չներկայացնելուն, այնուամենայնիվ, իրավակիրառական պրակտիկայում արագացված, այնուհետև համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ մեղադրողի կողմից ներկայացված առարկության «պատճառաբանվածության» առումով էական փոփոխություններ չարձանագրվեցին:

Օրենսգիրքը, սակայն, զարգացնելով Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումը, համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ մեղադրողի առարկությանը ներկայացնում է կոնկրետ բովանդակային պահանջ, այն է՝ ներկայացված առարկության հիմքում պետք է լինեն **իրավական** կամ **փաստական** հիմնավորումներ: Մեղադրողի առարկության հիմքում դրված իրավական հիմնավորում կարող է լինել, օրինակ՝ համասեռ հանցագործությունների համար մեղադրյալի նախկին դատվածությունների առկայությունը: Առարկության հիմքում ընկած փաստական հիմնավորման օրինակ կարող է լինել հանցագործության կատարման եղանակը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետը:

² Տես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 28.12.2010թ. ՄԴՈ-931 որոշումը:

(օրինակ՝ հանցագործությունը կատարելիս դրսևորած առանձին դաժանությունը կամ բացառիկ ցինիզմը) կամ մեղադրյալին մեղսագրվող հանցագործության բնույթը (օրինակ՝ հյուսվածքները վաճառելու նպատակով մանկահասակ երեխայի սպանությունը):

5) առերևույթ հիմնավորվում է, որ հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված չէ, և համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ առարկում է տուժողը: Եթե առերևույթ չի հիմնավորվում, որ հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված չէ, ապա միայն տուժողի առարկությունը համաձայնեցման վարույթի կիրառումը մերժելու բավարար պայման չէ:

Համաձայնեցման վարույթի կիրառումն ի սկզբանե բացառող պայմանների հետ միասին (բացասական պայմաններ) Օրենսգիրքը սահմանում է նաև մի շարք պայմաններ (դրական պայմաններ), որոնք անհրաժեշտ են համաձայնեցման վարույթի կիրառման համար:

Մասնավորապես, համաձայնեցման վարույթ կիրառելու առաջին պայմանը նախնական դատալսումների ընթացքում մեղադրյալի համապատասխան միջնորդության առկայությունն է¹: Ընդ որում, համաձայնեցման վարույթ կիրառելու նախաձեռնությունը վերապահված է բացառապես մեղադրյալին, քանի որ նման վարույթի կիրառումը ենթադրում է մեղադրյալի անվերապահ համաձայնություն իրեն մեղսագրվող արարքին²: «Մեղադրյալը համաձայն է իրեն մեղսագրվող արարքին» ձևակերպումը նշանակում է, որ մեղադրյալը համաձայն է իրեն ներկայացված մեղադրանքի ամբողջ ծավալի հետ: Այլ խոսքով, համաձայնեցման վարույթ կիրառվում է այն դեպքում, երբ մեղադրյալը համաձայն է կատարված արարքի փաստական հանգամանքների, մեղքի ձևի, շարժառիթի, արարքի իրավական գնահատականի,

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 458-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 459-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 459-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

ինչպես նաև պատճառված վնասի բնույթի և չափի վերաբերյալ մեղադրական եզրակացության մեջ առկա ենթադրության հետ¹:

Իրեն մեղսագրվող արարքին մեղադրյալի համաձայնությունն արտահայտող դիրքորոշումը դատավարական առումով դրսևորվում է վերջինիս կողմից ներկայացվող միջնորդության ձևով: Ամեն դեպքում, Օրենսգիրքը չի պահանջում, որ մեղադրյալը որևէ ձևով իրեն մեղավոր ճանաչի ներկայացված մեղադրանքում:

Համաձայնեցման վարույթ կարող է կիրառվել միայն այն դեպքում, երբ մեղադրյալը գիտակցում է իր կողմից ներկայացված միջնորդության բնույթը և հետևանքները, և միջնորդությունը ներկայացված է կամավոր²: Սա նշանակում է, որ մեղադրյալը միջնորդություն հարուցելու պահին պետք է լիովին ըմբռնի դրա էությունը և նշանակությունը, ինչպես նաև պատկերացում ունենա այն իրավական հետևանքների մասին, որոնք վրա են հասնելու միջնորդությունը բավարարելու դեպքում, մասնավորապես, որ չեն հետագոտվելու մեղադրանքը հիմնավորող ապացույցները, կայացվելու է միայն մեղադրական դատավճիռ և սահմանափակվելու են բողոքարկման հնարավորությունները:

Միջնորդության կամավորությունը ենթադրում է, որ ամբաստանյալի արտահայտած ցանկությունը համապատասխանում է նրա իրական կամքին, և չկան այդ երևույթը կասկածի տակ դնող ողջամիտ հիմքեր:

Օրենսգիրքը համաձայնեցման վարույթ կիրառելու սահմանափակում չի նախատեսել նաև անչափահաս մեղադրյալի դեպքում: Սակայն, քանի որ միջնորդությունը պետք է լինի գիտակցված՝ դատարանը պետք է ճշտի նաև համաձայնեցման վարույթ կիրառելու մասին անչափահաս մեղադրյալի օրինական ներկայացուցչի դիրքորոշումը:

¹ Այս մասին ավելի մանրամասն տես՝ ԵԿԴ/0209/01/10 քրեական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ 24.02.2011թ. որոշումը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 459-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

Միջնորդությունը ներկայացնելու կամավորությունը նշանակում է նաև, որ դա եղել է ամբաստանյալի ազատ կամարտահայտության արդյունք, այդ դիրքորոշումը չի ձևափոխվել այլ անձանց ազդեցության հետևանքով կամ թելադրված չի եղել այնպիսի հանգամանքներով, որոնք մեղադրյալին զրկել են անկաշկանդ որոշում կայացնելու սկզբունքային հնարավորությունից: Վերը նշված հանգամանքները դատարանը պարզում է մեղադրյալին ուղղված համապատասխան հարցադրումների միջոցով և չպետք է բավարարի համաձայնեցման վարույթ կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը, եթե դրա ներկայացման կամավորության կամ գիտակցվածության վերաբերյալ առաջանում կամ մնում են ողջամիտ կասկածներ:

Այն դեպքում, երբ դատարանը գտնում է, որ բացակայում են համաձայնեցման վարույթի կիրառումը բացառող պայմանները, միաժամանակ առկա են համաձայնեցման վարույթի կիրառման համար պարտադիր՝ վերը նշված դրական պայմանները, որոշում է կայացնում համաձայնեցման վարույթ կիրառելու մասին մեղադրյալի միջնորդությունը բավարարելու մասին: Հակառակ դեպքում, դատարանն առանձին որոշմամբ մերժում է համաձայնեցման վարույթ կիրառելու մասին միջնորդությունը¹: Համաձայնության վարույթ կիրառելու մասին միջնորդությունը մերժելու մասին դատարանի որոշումը հատուկ վերանայման ենթակա չէ², ի տարբերություն համագործակցության և հեռակա վարույթների անցկացումը մերժելու մասին որոշումների³:

Համաձայնեցման վարույթ կիրառելու մասին միջնորդությունը բավարարելուց հետո հանրային մեղադրողը համաձայնության գալու նպատակով բանակցություններ է սկսում մեղադրյալի և նրա պաշտպանի հետ: Դատարանն այդ նպատակով սահմանում է ժամկետ, որը չի կարող գերազանցել մեկ ամիսը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 459-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի համապատասխանաբար 11-րդ և 12-րդ կետերը:

Եթե հանցագործությամբ պատճառված վնասը հատուցված չէ, սակայն տուժողը չի առարկել համաձայնեցման վարույթ կիրառելու դեմ, հանրային մեղադրողը տուժողի համաձայնությամբ նրան ներգրավում է բանակցություններին: Տուժողը, սակայն, մասնակցում է միայն հանցագործությամբ պատճառված վնասի հատուցման բնույթի և չափի վերաբերյալ բանակցություններին: Եթե վնասը պատճառվել է պետությանը, ապա բանակցություններում պետության անունից հանդես է գալիս մեղադրողը:

Թեև Օրենսգիրքն ուղղակիորեն չի նախատեսում, սակայն համաձայնության մասին արձանագրության բովանդակությանից բխում է, որ կողմերը կարող են բանակցել նաև մեղադրյալին մեղսագրված արարքին տրված իրավական գնահատականի շուրջ¹: Ամեն դեպքում, համաձայնեցված իրավական գնահատականը չի կարող ակնհայտորեն չհամապատասխանել մեղադրանքի փաստական հանգամանքներին, քանի որ այդ դեպքում դատարանը չի ընդունի համաձայնության մասին արձանագրությունը²: Այս կարգավորումն ուղղված է նրան, որ արարքի իրավական գնահատականի վերաբերյալ կողմերի դիրքորոշումների ոչ էական տարբերությունները համաձայնեցման վարույթ կիրառելու արգելք չլինեն:

Հատուցման ենթակա վնասի բնույթի և չափի վերաբերյալ համաձայնության գալուց հետո կողմերը բանակցություններ են սկսում մեղադրյալի նկատմամբ կիրառման ենթակա պատժի (պատժատեսակի և պատժաչափի), ներառյալ այն կրելու նպատակահարմարության վերաբերյալ (օրինակ՝ պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու վերաբերյալ)³, ինչպես նաև բռնագրավման ենթակա գույքի և դրա չափի վերաբերյալ: Համաձայնության արդյունքով սահմանվող պատիժը և բռնագրավվող գույքը պետք է համապատասխանեն քրեական օրենսգրքի ընդհանուր մասի վերաբերելի դրույթներին:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 460-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 7-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 461-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետը:

³ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 84-րդ հոդվածը:

Եթե կողմերը հատուցման ենթակա վնասի բնույթի և չափի վերաբերյալ համաձայնության չեն գալիս, մեղադրյալի նկատմամբ կիրառման ենթակա պատժի վերաբերյալ հարցերին չեն անդրադառնում և նախնական դատալսումները շարունակվում են Օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կարգով:

Բանակցությունների արդյունքով համաձայնության գալու դեպքում կողմերը կազմում են համաձայնության մասին արձանագրություն, որի բովանդակությանը ներկայացվող պահանջները սահմանված են Օրենսգրքով¹: Ի թիվս այլնի, արձանագրության մեջ պետք է նշվի նաև մեղադրական եզրակացության մեջ նշված արարքը և դրա համաձայնեցված գնահատականը², հատուցման ենթակա վնասի բնույթից և չափից բացի կարող է նախատեսվել նաև վնասի հատուցման ձևը³:

Եթե բանակցություններին մասնակցում է մեկից ավելի մեղադրյալ, նրանցից յուրաքանչյուրի հետ կնքվում է առանձին համաձայնություն՝ պահպանելով համաձայնության մասին արձանագրության բովանդակությանը Օրենսգրքով ներկայացվող պահանջները:

Օրենսգրքով սահմանված որևէ հարցի⁴ վերաբերյալ համաձայնության չգալու դեպքում նախնական դատալսումները շարունակվում են ընդհանուր կարգով:

Թեև համաձայնեցման վարույթի էությունից ելնելով ներկայացված մեղադրանքի և նշանակվելիք պատժի մասով դատարանին հայեցողություն դրսևորելու հնարավորություն վերապահված չէ, սակայն, ամեն դեպքում, Օրենսգրքը դատարանին օժտել է տարբեր նպատակներ ունեցող և իրավական տարբեր հետևանքների հանգեցնող երկու տեսակի վերահսկողական գործիքով⁵:

Առաջին դեպքում, երբ համաձայնեցման մասին արձանագրության ընդունումը կարող է հանգեցնել անմեղ անձի դատապարտման, ենթադրյալ հանցանք կարտարած

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 460-րդ հոդվածի 4-րդ և 6-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 460-րդ հոդվածի 4-րդ մասերի 7-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 460-րդ հոդվածի 4-րդ մասերի 8-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 460-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 461-րդ հոդվածը:

անձի քրեական պատասխանատվությունից խուսափելուն, անձի դատապարտման՝ ակնհայտ սխալ քրեաիրավական գնահատականի արժանացած արարքի համար, դատարանը չի ընդունում համաձայնությունը: Սա բացառում է նույն վարույթով կրկին համաձայնեցման վերաբերյալ բանակցությունները և դատարանը ընդհանուր կարգով շարունակում է նախնական դատալսումները¹:

Երկրորդ դեպքում, երբ բանակցությունների ընթացքում կամ արձանագրությունը կազմելիս թույլ են տրվել օրենքի շտկելի խախտումներ, դատարանը կողմերին դրանք շտկելու և համաձայնության մասին արձանագրությունը կրկին ներկայացնելու հնարավորություն է տալիս²:

Դատարանը որոշում է կայացնում ընդհանուր կարգով նախնական դատալսումներ անցկացնելու մասին նաև այն դեպքում, երբ իր սահմանած ժամկետում կողմերը չեն ներկայացնում համաձայնության մասին պատշաճ արձանագրություն կամ համաձայնությունը կնքած անձանցից որևէ մեկը հրաժարվում է դրանից:

Այն դեպքում, երբ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ ի հայտ են գալիս համաձայնության վերաբերյալ բանակցությունների ընթացքում (օրինակ՝ լրանում է քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետը, կամ ընդունվում է համաներման ակտ) կամ դրանից հետո՝ (օրինակ՝ դատավորի կողմից վարույթի նյութերն ուսումնասիրելիս), անկախ նրանից, թե կողմերը դրա վերաբերյալ համաձայնության եկել են, թե ոչ, քրեական հետապնդումը ենթակա է դադարեցման: Ավելին, նշված հարցերը համաձայնության առարկա չեն էլ կարող լինել: Եթե դատարանն ընդունում է համաձայնության մասին արձանագրությունը, ապա առանց հիմնական դատալսումներին անցնելու, որոշում է կայացնում լրացուցիչ դատալսումներ նշանակելու մասին:

Օրենսգիրքը բավականին մանրամասն կարգավորում է համաձայնեցման վարույթի շրջանակներում լրացուցիչ դատալսումներ անցկացնելու դատավարական

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 461-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 461-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

կարգը¹: Լրացուցիչ դատալսումների բովանդակությունն ընդհանուր առմամբ հանգում է դատարանի կողմից համաձայնեցման վարույթ կիրառելու վերաբերյալ պայմանների ստուգմանը և համաձայնության մասին արձանագրությունը ստորագրած մասնակիցների դիրքորոշումների վերահաստատմանը:

Համաձայնության մասին արձանագրությունը հետագոտելուց հետո, եթե առկա են համաձայնեցման վարույթի կիրառումը բացառող հանգամանքներ², դատարանը որոշում է կայացնում նախնական դատալսումները վերսկսելու մասին: Նման հանգամանքների բացակայության դեպքում դատարանը հեռանում է առանձին սենյակ՝ դատավճիռ կայացնելու:

Համաձայնեցման վարույթի արդյունքով կայացված դատավճիռն ունի մի շարք առանձնահատկություններ: Այսպես.

- այն կարող է լինել միայն մեղադրական,
- այն պարունակում է համաձայնության մասին արձանագրության տեքստի բառացի շարադրանքը,
- դատավճիռը սահմանում է համաձայնեցված պատիժը (պատժատեսակն ու պատժաչափը), բռնագրավման ենթակա գույքը և դրա չափը,
- եթե առկա է գույքային հայց, ապա այն թողնվում է առանց քննության,
- վարութային ծախսերը մեղադրյալից չեն բռնագանձվում:

Առանձնահատկություններ ունի նաև համաձայնեցման վարույթի արդյունքում կայացված դատավճռի բողոքարկումը: Նման վարույթի արդյունքում կայացված դատավճիռը բողոքարկվում է ընդհանուր կարգով, սակայն չի կարող բողոքարկվել այն հիմքով, որ փաստական հանգամանքների մասին դատավճռում շարադրված հետևությունները չեն համապատասխանում ապացույցներին, նյութական օրենքի ոչ ճիշտ կիրառման կամ նշանակված պատժի անարդարացիության հիմքով³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 462-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 461-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 464-րդ հոդվածը:

ԳԼՈՒԽ 56. ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԸ

Տարբերակված այս վարույթը հակիրճ կարելի է բնորոշել որպես ի շահ արդարադատության պետության և մեղադրյալի միջև կնքված վարութային գործարքի քննություն: Այն երկուստեք ձեռնառու ընթացակարգ է, քանի որ դրա արդյունքում.

1/ պետությունը որոշակի հանցագործություններ բացահայտելու և դրանք կատարած անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցում նվազ վտանգավորության հանցանք կատարած անձից ստանում է վարութային օժանդակություն,

2/ այդպիսի օժանդակություն ցուցաբերած անձին երաշխավորվում է անհամեմատ ավելի մեղմ պատժի նշանակում:

Համագործակցության վարույթի կարգավորումները սկսում են գործել այն ժամանակ, երբ մեղադրյալն իրեն ներկայացված մեղադրանքի հետ առնչվող կամ չառնչվող հանգամանքների բացահայտման կապակցությամբ իր օգնությունն է առաջարկում նախաքննությանը: Այսինքն՝ մինչդատական համաձայնագիր կնքելու վերաբերյալ մեղադրյալի գրավոր միջնորդությունն այս վարույթը սկսելու միակ իրավական հիմքն է¹, ինչը նշանակում է, որ ոչ քննիչը, ոչ էլ դատախազը չեն կարող նման նախաձեռնությամբ հանդես գալ: Դա պետք է լինի կամավոր և գիտակցված ընտրություն՝ դրա բոլոր հետևանքների լիարժեք ընկալմամբ: Որպես վերջինիս դրսևորում կարելի է դիտարկել նաև արդեն իսկ սկսված համագործակցությունից հրաժարվելու մեղադրյալի ազատությունը²: Պարզապես պետք է նկատի ունենալ, որ նույնիսկ համագործակցությունը դադարեցնելուց հետո մինչ այդ պահը մեղադրյալի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 465-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 470-րդ հոդվածը:

միջոցով ստացված տեղեկությունները քննիչի կամ դատախազի կողմից տվյալ կամ մեկ այլ վարույթով կարող են օգտագործվել որպես ապացույց¹՝ այնքանով, որքանով դա թույլատրելի է ընդհանուր կարգավորումների շրջանակներում:

Համագործակցության մեկնարկի համար այս միջնորդության առկայությունն անհրաժեշտ է, սակայն բավարար չէ այն ամբողջացնելու և ավարտին հասցնելու համար: Հաշվի առնելով այս վարույթի առանձնահատուկ նպատակը² և բարդ բնույթը, օրենսդիրը սահմանել է որոշակի նախապայմաններ, որոնց պահպանումը պարտադիր է հատուկ ընթացակարգերը գործարկելու համար: Այսպես՝

- միջնորդությունը ներկայացնելուց առաջ մեղադրյալն այն պետք է քննարկի պաշտպանի հետ³,
- միջնորդությունը պետք է ներկայացվի մեղադրյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելուց հետո, սակայն մինչև տվյալ վարույթով նախաքննության ավարտը⁴,
- միջնորդությունը պետք է վերաբերի այլ անձի կողմից ենթադրաբար կատարված հանցանքի բացահայտմանը⁵,
- այդ հանցանքը պետք է առնվազն համարժեք կամ ավելի ծանր լինի մեղադրյալին մեղսագրվող հանցանքի ծանրությանը⁶,
- միջնորդությանը պետք է կցվի դրա վերաբերյալ քննիչի գրավոր դիրքորոշումը⁷:

Մինչդասական վարույթում համագործակցության վերաբերյալ վերջնական որոշումը կայացնում է դատախազը (հսկող կամ վերադաս): Միջնորդությունը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 468-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 465-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 466-րդ հոդվածի 4-րդ մասը և 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 466-րդ հոդվածի 2-րդ մասը և 154-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 465-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

⁶ Տես՝ նույն տեղում:

⁷ Տես՝ Օրենսգրքի 466-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

մերժվում է, եթե դրան ներկայացվող ձևական պահանջներից թեկուզ մեկը խախտվել է: Սակայն հսկող դատախազը հայեցողություն ունի չընդունել համագործակցության վերաբերյալ մեղադրյալի առաջարկը նաև այն դեպքում, երբ դրա անհրաժեշտությունը չի տեսնում¹: Այս պարագայում առաջնային նշանակություն է ստանում միջնորդության բովանդակությունը, այսինքն՝ այն, թե մեղադրյալն ինչպիսի աջակցություն է առաջարկում և ինչ է պատրաստվում անել համագործակցության նպատակի նվաճումն ապահովելու համար: Անշուշտ, համագործակցության միջնորդությունը մերժելու վերաբերյալ հսկող դատախազի որոշումը վերադաս դատախազին բողոքարկելուց մեղադրյալը կարող է դրական արդյունքի հասնելու որոշակի ակնկալիքներ ունենալ, քանզի լայն հայեցողության պայմաններում դիրքորոշումների անհամապատասխանությունը չի բացառվում:

Սակայն վիճակն այլ է վերադաս դատախազի մերժումը դատարան բողոքարկելու պարագայում, քանի որ նշված մինչդատական ակտի վիճարկման հարաբերական արգելքի պարագայում մեղադրյալը ստիպված է հավելյալ հիմնավորել նաև իր իրավաչափ շահերն այլ կերպ պաշտպանելու անհնարինությունը²: Թեև նման բողոքի ներկայացումը տեսականորեն հնարավոր է, գործնականում դրա դրական լուծումն իրատեսական չի թվում, որովհետև մեղադրյալը սկզբունքորեն զրկված չէ արդարադատությանն օժանդակելուն ուղղված ինքնուրույն քայլեր կատարելուց և վարույթի հետագա փուլերում դրա արդյունքներն ի շահ իրեն ներկայացնելուց:

Համագործակցության բովանդակությունն առաջնային նշանակություն ունի նաև համապատասխան միջնորդությունը բավարարելու և համագործակցության համաձայնագիր կազմելու դեպքում³: Համագործակցության բնույթը, ինչպես նաև մեղադրյալի ստանձնած վարութային պարտականություններն այն առանցքային

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 467-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 468-րդ հոդվածը:

ելակետերն են, որոնցից կախված է հատուկ վարույթի հետագա ընթացքը և հանգուցալուծումը: Հարկ է նկատել, որ այս ընթացակարգում ակնկալվող համագործակցությունը չի նույնանում գործուն գղջալու համատեքստում դրսևորվող համագործակցության հետ¹, ինչպես նաև չի կարող սահմանափակվել միայն մեղադրյալի կողմից կատարված հանցանքների մասին տեղեկություններ տրամադրելով: Այն անհամեմատ ավելի լայն բովանդակություն և առավել մեծ նշանակություն պետք է ունենա: Հետևաբար, համաձայնագրում մեղադրյալի ակնկալվող վարքագիծը պետք է ձևակերպվի առավելագույնս կոնկրետ և որոշակի, ինչպես նաև լինի ստուգելի, որպեսզի հետագայում տարբերուման կամ շահարկման տեղիք չտա:

Տարբերակված այս վարույթով նախաքննության իրականացումը սկզբունքորեն չի տարբերվում ընդհանուր կարգից: Թեև այս դեպքում մեղադրյալը չի վիճարկում իրեն վերագրվող արարքի կատարումը, այն ապացուցվում է սովորական ընթացակարգով, իսկ մինչդատական վարույթն ամփոփվում է մեղադրական եզրակացություն կազմելով:

Իմպերատիվ բնույթ ունեցող միակ հատուկ պահանջը դա համագործակցությունն իրավաբանորեն սկսելուց հետո մեղադրյալի վերաբերյալ վարույթն անջատելն է², որի նպատակը, ի թիվս այլնի, համագործակցության արդյունավետությունը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև դրա գաղտնիությունն ապահովելն է: Առանձին վարույթի շրջանակներում իրականացվող նախաքննությանը վերաբերող մյուս կանոնների պահպանումը հայեցողական կամ պայմանական է: Մասնավորապես՝ համագործակցող մեղադրյալի նկատմամբ իրականացվող քրեական հետապնդման ժամկետը կարող է կասեցվել, եթե դա թելադրված է համաձայնագրով նախատեսված

¹ Տես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 81-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 469-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

նրա պարտավորությունները կատարելու անհրաժեշտությամբ¹: Բացի այդ, համագործակցությամբ պայմանավորված հատուկ պաշտպանության միջոցներ կիրառելու դեպքում քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը նաև քայլեր է ձեռնարկում համագործակցությանը վերաբերող փաստաթղթերի հասանելիությունը սահմանափակելու ուղղությամբ²:

Համագործակցության վարույթի հիմնական առանձնահատկություններն ի հայտ են գալիս նախաքննության ավարտին: Քննիչը հսկող դատախազին է հանձնում ոչ միայն մեղադրական եզրակացությունը, այլև բոլոր այն ապացույցները, որոնցով հիմնավորվում է մեղադրյալի կողմից համագործակցության պայմանների կատարումը: Դա թելադրված է նրանով, որ այս վարույթի շրջանակներում հսկող դատախազը մեղադրական եզրակացությունն ընդհանուր կարգով հաստատելուց բացի պետք է նաև լուծի մեղադրյալի նկատմամբ դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու մասին միջնորդություն հարուցելու հարցը³: Այդ միջնորդությունը ներկայացվում է դատարան, եթե հսկող դատախազի կարծիքով մեղադրյալը պատշաճ է կատարել համաձայնագրով նախատեսված իր պարտավորությունները: Հակառակ դեպքում դատախազը մերժում է նման միջնորդությամբ դատարանին դիմելը, ինչը նշանակում է, որ մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքը դատարանում պետք է քննվի ընդհանուր կարգով:

Այսպիսի զարգացման դեպքում Օրենսգիրքն ուղղակիորեն սահմանում է, որ մեղադրյալը և նրա պաշտպանն այդ որոշումը կարող են բողոքարկել վերադաս դատախազին, իսկ որպես հավելյալ երաշխիք նախատեսում է, որ վարույթի նյութերը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 469-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 193-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը և 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 469-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 471-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

դատարան կարող են ուղարկվել միայն բողոքի վերաբերյալ որոշում կայացնելուց հետո¹:

Օրենսգիրքը չունի որևէ հատուկ կանոնակարգում այն դեպքի համար, երբ վերադաս դատախազը համաձայնվում է համապատասխան միջնորդությունը դատարան չներկայացնելու վերաբերյալ հսկող դատախազի դիրքորոշման հետ: Թեև ընդհանուր կարգավորումները վերադաս դատախազի նման որոշման դատական բողոքարկումն ամբողջովին չեն բացառում², սակայն գործնականում այն կարող է իմաստագուրկ դառնալ: Նախ, ընդհանուր կարգով մեղադրական եզրակացությունը վարույթի նյութերի հետ դատարան հանձնելուց հետո, այդ բողոքի ներկայացումը, հետևաբար, և քննարկումը կդառնա ժամանակավրեպ: Բացի այդ, պաշտպանության կողմը բողոքի ըստ էության քննության հասնելու համար պետք է հիմնավորի, որ դատաքննության ընթացքում զրկված է լինելու մեղադրյալի իրավաչափ շահերն արդյունավետորեն պաշտպանելու իրական հնարավորությունից, մինչդեռ նրան ոչինչ չի խանգարում համագործակցության փաստը և արդյունքները դատարանում ներկայացնել մեղադրյալի համար առավել նպաստավոր պատիժ ստանալու համար³:

Հարկ է նաև նկատի ունենալ, որ գործնականում դատախազի կողմից մեղադրյալի նկատմամբ դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու մասին միջնորդությունների չարդարացված մերժումները ձևավորելու են բացասական իրավակիրառ պրակտիկա, որն էլ անխուսափելիորեն հանգեցնելու է դատախազության հանդեպ վստահության կորստի: Այլ կերպ ասած՝ նման պայմաններում էապես նվազելու են քննության հետ մեղադրյալների համագործակցելու միտումները, հետևաբար, և ի շահ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 471-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 299-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ և 3-րդ կետերը, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ և 84-րդ հոդվածները:

արդարադատության գործող այս կարևորագույն քրեադատավարական ինստիտուտի կիրառման ծավալները:

Համագործակցության վարույթով դատաքննությունը բաղկացած է միայն երկու ենթափուլից՝ նախնական դատալսումներից և լրացուցիչ դատալսումներից: Հիմնական դատալսումներն այստեղ շրջանցվում են, քանի որ մեղադրյալին ներկայացված մեղադրանքի կապակցությամբ կողմերի միջև վեճը բացակայում է, ուստի ապացույցների հետազոտման անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Նախնական դատալսումների ընթացքում, ի թիվս այլնի, դատարանը առանձին քննության առարկա է դարձնում մեղադրյալի նկատմամբ դատաքննության հատուկ կարգ կիրառելու հարցը¹: Այս վարույթի շրջանակներում սա դատարանի վերահսկողական գործառնության առաջին դրսևորումն է, ինչի շնորհիվ նախնական գնահատական է տրվում մինչդատական վարույթի իրավաչափությանը: Դատարանը կարող է չբավարարել համագործակցության վարույթով դատաքննություն անցկացնելու խնդրանքը, եթե Օրենսգրքով սահմանված որևէ պահանջի խախտում արձանագրի²: Այսինքն՝ օրենսդիրը համագործակցության համաձայնագրի ստորագրումը և նույնիսկ դրանով նախատեսված պարտավորությունների ձևական կատարումը (օրինակ՝ մեղադրյալի կողմից համագործակցության նպատակին ակնհայտորեն չճառայող ցուցմունք տալը կամ իր մեղքը խոստովանելը) մեղադրյալին արտոնություններ տրամադրելու բավարար նախադրյալ չի համարում՝ դրանով իսկ կանխելով շինծու կամ սովերային գործարքների կնքումը: Այդուհանդերձ, դատարանի այս որոշումը վերջնական չէ և դատախազը կամ պաշտպանության կողմը այն կարող են բողոքարկել հատուկ վերանայման կարգով³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 472-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 311-րդ հոդվածը և 318-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 472-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետը և 394-րդ հոդվածը:

Ըստ էության նույն կառուցակարգը գործարկվում է նաև դատավճիռ կայացնելուց, երբ լրացուցիչ դատալսումների ընթացքում հետազոտված հատուկ ապացույցների՝ գնահատման արդյունքում դատարանը հանգում է հետևության, որ մեղադրյալը չի կատարել կամ ոչ պատշաճ է կատարել համագործակցության համաձայնագրով ստանձնած պարտավորությունները, իսկ համագործակցության նպատակը չի նվաճվել: Այս դեպքում դատարանն ըստ էության զրոյացնում է լրացուցիչ դատալսումների արդյունքը և վարույթն ընդհանուր կարգով շարունակելու համար վերադառնում է նախնական դատալսումների ենթափուլ²:

Միաժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ համագործակցության նպատակին հասնելը գնահատելուց անհրաժեշտ է հիմք ընդունել ոչ թե այս կամ այն հանցանքի բացահայտման կամ կոնկրետ անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու ինքնին փաստը, այլ այն, թե իր դրսևորած վարքագծով մեղադրյալը որքանով է օժանդակել դրա ապահովմանը: Բանն այն է, որ Օրենսգրքով ամրագրված նպատակի նվաճումը մեղադրյալի խնդիրը չէ և վերջին հաշվով կախված չէ նրա կամքից (օրինակ՝ մեղադրյալի տված ցուցմունքը կամ ներկայացրած նյութերը այլ անձի նկատմամբ մեղադրական դատավճիռ կայացնելու համար կարող են և բավարար չլինել): Դրա հետ մեկտեղ մեղադրյալի կողմից համաձայնագրով նախատեսված պարտականությունների կատարումը կարող է այդ նպատակին հասնելու համար էական նշանակություն չունենալ (օրինակ՝ նրա հայտնած տեղեկությունները չեն տարբերվել ինքնավար այլ աղբյուրներից ստացված փաստական տվյալներից կամ դրանք իրենց բնությամբ եղել են այնպիսին, որ ինքնին չէին կարող նպաստել համագործակցության նպատակի նվաճմանը): Դա է նաև պատճառը, որ համագործակցության վարույթով դատավճիռ կայացնելու համար մեկ այլ վարույթով եզրափակիչ դատավարական ակտի առկայությունը պարտադիր չէ:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 473-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 474-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

Տարբերակված այս վարույթի դատաքննության առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ վերջինս ավարտվում է միայն մեղադրական դատավճիռ կայացնելով (առանց վերդիկտի), իսկ նշանակվող պատիժն ավելի կանխատեսելի է¹: Նման իրավակարգավորումը մեղադրյալի համար որոշակիացնում է համագործակցության վերջնարդյունքը՝ ամենասկզբից հնարավորություն տալով նաև իր կողմից կատարվելիք «քայլերը» համադրել ակնկալվող «շահաբաժնի» հետ:

Այդուհանդերձ, ի տարբերություն համաձայնեցման վարույթի, մեղադրյալի նկատմամբ նշանակվելիք պատիժը դատախազի հետ ստորագրվող համաձայնագրի մաս չի հանդիսանում և այն վերջնականապես որոշում է միայն դատարանը: Այստեղ դատարանին որոշակի հայեցողություն վերապահելը բացատրվում է համագործակցության վարույթով լուծվող խնդիրների ծավալով, ինչպես նաև մեղադրյալի նկատմամբ արդարացի պատիժ նշանակելու կարևորությամբ, որը կարող է պայմանավորված լինել բազմաթիվ հանգամանքներով (օրինակ՝ ինչպիսի հանցանքի համար է արտոնյալ պատիժ ստանում մեղադրյալը, ինչ հանցագործության բացահայտմանն է նա օժանդակել, ինչում է արտահայտվել այդ օժանդակությունը, այդ ընթացքում ինչպիսի ռիսկեր են առաջացել մեղադրյալի կամ նրա հետ կապակցված անձանց համար և այլն):

Որպես վերոշարադրյալի տրամաբանական շարունակություն, Օրենսգիրքը յուրահատուկ դրույթներ է նախատեսել նաև այս վարույթով կայացված դատական ակտի վերանայման համար: Մասնավորապես՝ համագործակցությունը հաստատող օրինական ուժի մեջ չմտած դատավճիռը չի կարող բողոքարկվել փաստական հանգամանքների վերաբերյալ հետևությունների և հետազոտված ապացույցների անհամապատասխանության, ինչպես նաև մեղադրյալին վերագրվող արարքին սխալ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 474-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասերը, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը, ինչպես նաև 121-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

իրավական գնահատական տալու հիմքերով¹: Սակայն, ի տարբերություն համաձայնեցման վարույթի, այս դատավճիռը հնարավոր է վիճարկել նշանակված պատժի անարդարացիության մասով, քանի որ այն որոշվել է ոչ թե կողմերի բանակցության արդյունքում, այլ դատարանի կողմից²:

Ի վերջո, հաշվի առնելով արդարադատության հետ մեղադրյալի կնքած գործարքի հատուկ բնույթը և դրա դատական հաստատման արդյունքում վրա հասնող իրավական հետևանքների լրջությունը, օրենսդիրն այս դատավճռի բողոքարկումը հնարավոր է համարել նաև օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ միայն այդ դեպքի համար կիրառելի ուրույն հիմքերի մատնանշմամբ³:

ԳԼՈՒԽ 57. ՄԵՂԱԴՐՅԱԼԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅԱՄԲ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ՎԱՐՈՒՅԹԸ

Այս վարույթի տարբերակման հիմքը դրա առանցքային դերակատարներից մեկի՝ մեղադրյալի հրաժարումն է իր նկատմամբ իրականացվող պաշտոնական ընթացակարգերից: Սա վարույթին մեղադրյալի անմիջական մասնակցության հիմնական կանոնից յուրահատուկ բացառություն է, որը հնարավորություն է տալիս նախաձեռնված քննությունը շարունակել և ավարտել հանցանքի մեջ մեղադրվող անձի բացակայությամբ: Նման կարգավորման նպատակը արդարադատության, ինչպես նաև վարույթի մյուս մասնակիցների (մասնավորապես՝ տուժողների կամ այլ մեղադրյալների) շահերի համաչափ պաշտպանությունն է, որպեսզի վարույթի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 475-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 460-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 9-րդ կետը, 463-րդ հոդվածի 3-րդ մասը և 464-րդ հոդվածը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 475-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

ընթացքը և հանգուցալուծումը կախված չլինեն բացառապես մեկ անձի սուբյեկտիվ նկրտումներից:

Եվրոպական Դատարանն անդրադառնալով անձի չներկայանալու պատճառով դատական նիստն անցկացնելու անհնարինությանը, նշել է, որ դա կարող է պարալիզացնել քրեական վարույթի ընթացքը, քանի որ կարող է հանգեցնել, մասնավորապես, ապացույցների անհետացման, քրեական հետապնդման վաղեմության ժամկետի լրանալուն կամ արդարադատության սխալի¹: Այդուհանդերձ, դատական նիստը մեղադրյալի բացակայությամբ (*in absentia*) անցկացնելը չի հակասում Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածին, եթե նա հրաժարվել է դատաքննությանը ներկա գտնվելու իրավունքից կամ խուսափել է դատական քննությունից², իսկ նշված հոդվածով սահմանված երաշխիքներից հրաժարվելն ամեն դեպքում պետք է համահունչ լինի նախադեպային պրակտիկայում ձևակերպված՝ «իմանալու և հասկանալու» չափորոշիչին³:

Հաշվի առնելով ստրասբուրգյան արդարադատության պահանջները, ինչպես նաև այս ինստիտուտի լիովին նոր բնույթը, օրենսդիրը դրա գործարկման համար սահմանել է բավականին խիստ նախադրյալներ: Նախ և առաջ, հեռակա վարույթի իրականացումը պահանջում է, որպեսզի մեղադրյալն իր կամային և գիտակցված վարքագծով միանշանակ ցույց տա, որ չի ցանկանում ուղիղ առնչություն ունենալ քրեական ընթացակարգին: Սակայն այս հանգամանքը պետք է հաստատվի քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի վրա Օրենսգրքով դրված որոշակի ստուգելի պարտականությունների պատշաճ կատարմամբ⁴: Դրանց բովանդակությունից հետևում է, որ քննիչը պետք է կատարած լինի պոզիտիվ նպատակային

¹ Տե՛ս՝ *Colozza v. Italy*, կետ 29:

² Տե՛ս՝ *Lena Atanasova v. Bulgaria*, կետ 52:

³ Տե՛ս՝ *Sejdovic v. Italy (GC)*, 86-87 կետեր:

⁴ Տե՛ս՝ Օրենսգրքի 476-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

գործողություններ (օրինակ՝ մեղադրյալին մեղադրանք ներկայացնի, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ հասանելի միջոցներով (բջջային հավելվածներ, էլեկտրոնային փոստ և այլն)) մեղադրյալին տեղեկացնի հարուցված քրեական հետապնդման մասին կամ կոնկրետ ապացույցով, մասնավորապես՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկման արդյունքով հավաստիանա, որ մեղադրանքի վերաբերյալ պատշաճ ծանուցված ընտանիքի անդամն այդ մասին հայտնել է մեղադրյալին¹), այլ ոչ թե ենթադրի, որ ԶԼՄ-ներով տարածված հաղորդագրություններից մեղադրյալն իմացած կլինի դրա մասին կամ վերջինիս պաշտպանը չէր կարող այդ մասին նրան հայտնած չլինել: Մեղադրյալի վրա չպետք է դրվի նաև քրեական վարույթին մասնակցելուց չխուսափելու կամ քրեական հետապնդման մասին չիմանալու ապացուցման բեռը:

Դրա հետ մեկտեղ նշված պահանջի կատարումը դեռ բավարար չէ այս հատուկ վարույթը սկսելու համար, քանի որ իր նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին մեղադրյալի իրազեկվածությունն ինքնին վարույթն իրականացնող մարմնին չի ազատում նրան որոնելու և հայտնաբերելու պարտականությունից: Այստեղից հետևում է, որ մեղադրյալի ֆիզիկական հասանելիությունն ապահովելու համար պետք է ձեռնարկվեն վարութային և այլ իրավաչափ գործուն միջոցներ (օրինակ՝ ստանալ կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ դատարանի որոշում, կատարել մեղադրյալի գտնվելու վայրը պարզելուն ուղղված ապացուցողական գործողություններ, հետաքննության մարմնին տալ համապատասխան հանձնարարություններ և այլն) և դրանք պետք է ցանկալի արդյունք չտան:

Տարբերակված այս վարույթի կիրառումը կապելով մեղադրյալի բացասական կամարտահայտության հետ, Օրենսգիրքը քննարկվող հատուկ ընթացակարգի իրականացումը բացառող հանգամանք է դիտում բոլոր այն դեպքերը, երբ դա կարող է

¹ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 243-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը:

չհաստատվել կամ ողջամտորեն կասկածի տակ դրվել¹: Վերջիններիս, ինչպես նաև վերոնշյալ մյուս հանգամանքների պարզումը կամ հաստատումն էական նշանակություն ունեն, քանի որ իրավասու սուբյեկտների (հսկող և վերադաս դատախազի, ինչպես նաև դատարանի) համար հեռակա վարույթի շարունակության կամ արգելափակման վերաբերյալ հիմնավոր որոշում կայացնելու չափանիշ են հանդիսանալու:

Այսպիսով, հեռակա վարույթի մեկնարկը կարող է տրվել միայն վերոշարադրյալ վարութային նախադրյալների ամբողջության դեպքում: Հակառակ պարագայում նախաքննությունը պետք է իրականացվի ընդհանուր կարգով՝ քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու այլընտրանքով²: Վերջինիս կիրառումը կարող է կախված լինել մի շարք հանգամանքներից, օրինակ՝ վարույթին ներգրավված մեղադրյալների քանակից, մեղադրյալի բացակայությամբ ապացուցողական գործողություններ կատարելու հնարավորությունից, նոր վարույթ անջատելու իրավաչափությունից³ և այլն:

Հեռակա վարույթը հատուկ որոշման կայացմամբ կարող է նախաձեռնվել ինչպես մինչդատական փուլում, այնպես էլ դատաքննության ժամանակ (օրինակ՝ երբ նախաքննությանը մասնակցած մեղադրյալը վարույթից խուսափում է քրեական գործը դատարան հանձնելուց հետո): Դրանով օրենսդիրը տարբերակված վարույթի նպատակի նվաճման հարցում անհրաժեշտ ճկունություն է ապահովել՝ այդ հնարավորությունը սահմանափակելով միայն կոնկրետ վարութային վերջնագիծ նախատեսելով⁴: Միաժամանակ վարութային փակուղիներից խուսափելու համար Օրենսգիրքը որոշակի պայմանների առկայության դեպքում չի բացառել նաև այս

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 476-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 193-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 477-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

ընթացակարգի հետադարձ (հատուկից՝ ընդհանուրի) փոխակերպման տարբերակը¹, երկու դեպքում էլ ի շահ արդարադատության երաշխավորելով վարույթի շարունակականությունը²:

Հաշվի առնելով վարույթի համար մեղադրյալի բացակայության հանգամանքի լրջությունը և արդարադատության շահի տեսանկյունից նրա իրավունքների պաշտպանության կարևորությունը, Օրենսգիրքը մինչդատական փուլում նախատեսել է մեղադրյալի իրավաչափ շահերն ապահովող մի շարք լրացուցիչ երաշխիքներ: Դրանցից առաջինն անվերապահորեն պահանջում է, որպեսզի հանցանքի մեջ մեղադրվող անձը հատուկ ընթացակարգի շրջանակներում պատշաճ ներկայացված լինի³ (եթե մինչև համապատասխան որոշում կայացնելը նա պաշտպան չի ունեցել): Ընդ որում, Օրենսգիրքը սահմանել է այս երաշխիքի իրացման երկփուլ կարգ.

1/ ելնելով ընդհանուր իրավակարգավորումներից⁴, առաջնահերթությունը տրվել է պաշտպան հրավիրելու, հետևաբար, և նրա թեկնածությունը որոշելու տարբերակին,

2/ միայն այդ նախապատվությունից չօգտվելու դեպքում նախատեսվել է նրա մասնակցությունն ապահովվող այլընտրանքային եղանակ⁵:

Օրենսդիրն ի շահ մեղադրյալի խստացրել է նաև պաշտպանի՝ վարութային կոնկրետ վարքագիծ դրսևորելու պայմանը՝ պաշտպանյալի դիրքորոշման բովանդակությունը պարզելու պահանջը փոխարինելով մեղադրյալի կողմից որոշակի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 477-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 477-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 478-րդ հոդվածի 1-ին մասը և 46-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 45-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը և 3-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 478-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

գործողություն կատարելու կանոնով¹: Սա նշանակում է, որ հեռակա վարույթին մասնակցող պաշտպանը չունի մեղադրանքի առնչությամբ վերաբերմունք դրսևորելու ազատություն, քանի դեռ մեղադրյալն անձամբ և աներկբա չի համաձայնվել իրեն վերագրվող փաստերի և դրանց տրված իրավական գնահատականի հետ:

Հեռակա վարույթին պաշտպանի պարտադիր մասնակցության պահանջի պահպանումը մեղադրյալին հնարավորություն է տալիս իր վարութային իրավունքներն իրականացնել միայն միջնորդավորված, անուղղակի կերպով, օրինակ՝ մեղադրյալի միջնորդությունները կամ բողոքները կարող են ներկայացվել միայն պաշտպանի անունից և նրա ստորագրությամբ: Նույն կերպ վարույթի համար նշանակություն ունեցող առարկաները կամ փաստաթղթերը մեղադրյալի փոխարեն վարույթն իրականացնող մարմնին պետք է հանձնի նրա պաշտպանը, ինչն, այդուհանդերձ, չի սահմանափակում վարույթի ընթացքում պաշտպանի նաև ինքնուրույն գործելու հնարավորությունը: Միաժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ այս պայմաններում մեղադրյալի որոշ իրավունքների իրականացումը (օրինակ՝ ցուցմունք տալը, անձամբ հակընդդեմ հարցում կատարելը կամ պաշտպանի միջնորդությամբ կատարվող ապացուցողական գործողություններին մասնակցելը, այդ թվում՝ տեսակապի միջոցով) անհնար է դառնում², քանզի սեփական ոչ իրավաչափ վարքագծով նա իրեն զրկել է այդ հնարավորությունից:

Նախաքննության ընթացքում հեռակա վարույթը կարող է կիրառվել երկու խումբ մեղադրյալների նկատմամբ.

1/ մեղադրյալներ, ում մեղադրանք է ներկայացվել դեռ ընդհանուր կարգով իրականացվող վարույթի շրջանակներում, և նրանք քննությանը մասնակցելուց

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը և 478-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 478-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

ենթադրաբար խուսափել են այդ եղանակով իրենց նկատմամբ հարուցված քրեական հետապնդման մասին տեղեկանալուց հետո,

2/ մեղադրյալներ, ում համար հատուկ ընթացակարգի կանոնները սկսել են գործել առանց անմիջականորեն մեղադրանք ներկայացնելու՝ քրեական հետապնդման մասին այլ ճանապարհով ծանուցվելուց հետո:

Վերջին դեպքում անձին մեղադրանքը ներկայացվում է անուղղակի կերպով՝ պաշտպանի ներգրավվմամբ¹:

Հեռակա կարգով իրականացված նախաքննությունը մեղադրական եզրակացությամբ ավարտելու դեպքում հսկող դատախազը, համագործակցության վարույթի նմանությամբ, պետք է կատարի հավելյալ վարութային գործողություն, այն է՝ վարույթի նյութերի հետ միասին դատարան ներկայացնի նաև հեռակա դատաքննություն իրականացնելու վերաբերյալ միջնորդություն²: Վերջինս պարտադիր նախապայման է դատարանի կողմից ոչ միայն իրականացվելիք վարույթի տեսակն ընտրելու, այլև հեռակա կարգով իրականացված մինչդատական վարույթի իրավաչափությունը ստուգելու համար:

Դատախազի վերոնշյալ միջնորդությունը դատարանը քննարկում է նախնական դատալսումների ընթացքում՝ ի թիվս Օրենսգրքով նախատեսված այլ հարցերի³: Դրա բավարարումը կամ մերժումը կախված է նախաքննության ընթացքում հատուկ այս ընթացակարգի նախաձեռման հիմքը, պայմանները և մյուս պարտադիր նախադրյալները պահպանելուց⁴: Դատարանի կողմից վերահսկողական այս գործիքի կիրառումը ենթադրում է ինչպես վարույթի որոշ նյութերի (օրինակ՝ հարուցված

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 479-րդ հոդվածի 5-րդ մասը և 471-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 480-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 480-րդ հոդվածի 3-րդ և 4-րդ մասերը:

քրեական հետապնդման մասին մեղադրյալի պատշաճ ծանուցումը կամ վարույթին մեղադրյալի մասնակցելու անհնարինության հարգելի լինելը հաստատող փաստաթղթերի) ուսումնասիրություն, այնպես էլ առանձին հանգամանքների կապակցությամբ կողմերի բացատրությունների ունկնդրում (օրինակ՝ պաշտպանի պարզաբանումներն առ այն, որ մեղադրյալի մերձավոր ազգականները չեն նախազգուշացվել իրենց ընտրությամբ պաշտպան չիրավիրելու իրավական հետևանքների մասին):

Մինչդատական փուլում հեռակա վարույթի կիրառումը ոչ իրավաչափ ճանաչելու դեպքում դատարանը դատաքննությունը շարունակում է ընդհանուր կարգով: Իսկ դա նշանակում է, որ մեղադրյալի մասնակցությունը դատական նիստին դառնում է պարտադիր¹: Հաշվի առնելով, որ Օրենսգիրքը չի նախատեսում քրեական գործը նախաքննության վերադարձնելու որևէ հնարավորություն (չշփոթել խափանման միջոցի հարցը քննարկելու և քրեական գործը կրկին դատարան հանձնելու նպատակով այն հսկող դատախազին վերադարձնելու հետ²), դատարանին մնում է միայն օրենքով սահմանված ուղղակի պահանջի հիմքով հետաձգել դատալսումները, ինչպես նաև ձեռնարկել հետագա դատական նիստերին մեղադրյալի ներկայությունն ապահովելուն ուղղված միջոցներ³: Նման զարգացման դեպքում հեռակա վարույթով հետապնդվող խնդիրները կարող են և չլուծվել, քանի որ քրեական գործի քննությունը սառեցվում է անորոշ ժամանակով:

Դրա հետ մեկտեղ օրենսդիրը կարգավորել է նաև այն հնարավոր տարբերակը, երբ մինչդատական վարույթից բացակայած մեղադրյալը (անկախ պատճառներից) որևէ պահից սկսած մասնակցում է դատաքննությանը: Այս դեպքում ևս վարույթը շարունակվում է, իսկ հետաձգման միակ հիմքը կարող է լինել մեղադրյալի

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 272-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 310-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 278-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերը, ինչպես նաև 3-րդ մասը:

պաշտպանությունը կազմակերպելու և այն արդյունավետ իրականացնելու համար լիարժեք հնարավորության տրամադրումը¹:

Հեռակա կարգով իրականացվող դատաքննությունը ևս մեղադրյալի հեռավար մասնակցություն չի ենթադրում, ուստի նրա որոշ իրավունքներ կարող են և չիրականացվել (օրինակ՝ ցուցմունք տալը, անձամբ հակընդդեմ հարցում կատարելը և այլն): Այս առումով առանձնակի ուշադրության է արժանի նախաքննության ընթացքում մեղադրյալի տված ցուցմունքների հրապարակումը: Թեև Օրենսգիրքը նշում է, որ դա տեղի է ունենում ընդհանուր կարգով², սակայն որոշ դեպքերում կարող են պահանջվել համակարգային և համալիր մոտեցումներ: Մասնավորապես, եթե անհրաժեշտություն է առաջացել հրապարակել մինչդատական վարույթում պաշտպանի բացակայությամբ տրված ցուցմունքները, ապա հարկ է լինելու պարզել, թե արդյոք մեղադրյալը հրաժարվում է դրանցից³: Հաշվի առնելով, որ առանց մեղադրյալի ներկայության այդ հարցի կապակցությամբ նրա դիրքորոշումը հնարավոր չէ ճշտել և այն մեղադրյալի անձից անբաժանելի իրավունք է, կարելի է եզրակացնել, որ նման ցուցմունքը ենթակա է հրապարակման, քանի որ մեղադրյալը դատաքննությանը չմասնակցելով ինքն է իրեն զրկել է դատարանում դրանցից ընդգծված հրաժարվելու հնարավորությունից:

Հեռակա վարույթի առանձնահատկությունները բավականին վառ դրսևորվում են դատական ակտերի բողոքարկման և վերանայման ընթացակարգերում: Մասնավորապես՝ օրենսդիրը պաշտպանության կողմին սովորական հիմքերով բողոք բերելուց բացի⁴ օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտը լրացուցիչ հիմքով վիճարկելու իրավունք է վերապահել⁵: Նման ասիմետրիան բացատրվում է

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 480-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 480-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 330-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 354-րդ հոդվածը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 481-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

մեղադրյալի բացակայությամբ իրականացվող վարույթում վերջինիս իրավաչափ շահերի հավելյալ պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, ինչպես նաև դրա նախաձեռնման իրավական պահանջները չպահպանելու հետևանքները վերացնելու կարևորությամբ: Որպես այս տրամաբանության շարունակություն՝ Օրենսգիրքը բողոքի բավարարման դեպքում սահմանափակել է նաև վերադաս դատարանի լիազորությունները՝ նրան թողնելով վերանայման վարույթի հանգուցալուծման միայն մեկ տարբերակ¹: Այսպիսի կոշտ կարգավորումը թերևս բացատրվում է նրանով, որ վերադաս դատարանը չունի, և ըստ էության չի էլ կարող ունենալ, այնպիսի գործիքակազմ, որը թույլ կտա դատական ակտի վերանայման ընթացակարգի սահմաններում չեզոքացնել հեռակա վարույթի ոչ իրավաչափ կիրառման հետևանքները:

Բողոքարկման վերոնշյալ հատուկ հիմքը կիրառելի է նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վիճարկման դեպքում: Սակայն այստեղ օրենսդիրը նախատեսել է սուբյեկտին և կրկնակի բողոքարկմանը վերաբերող հատուկ պայմաններ², որոնց խախտումը կհանգեցնի բացառիկ վերանայման վարույթի հարուցումը մերժելուն: Նշված դեպքում հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանության համատեքստում նախապատվությունը տրվել է վերջնական դատական ակտի կայունության և կանխատեսելիության սկզբունքի պահպանմանը:

Օրենսգիրքը մեղադրյալի բացակայությամբ իրականացվող վարույթի շրջանակներում յուրահատուկ իրավակարգավորման է ենթարկել նաև դատավճռով կիրառված խափանման միջոցի ստուգման, նշանակված պատժի կատարման, ինչպես նաև հետազոտված ապացույցների կրկնակի օգտագործման հետ կապված

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 481-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 481-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

հարաբերությունները¹: Դրանք իրենց ամբողջության մեջ բարենպաստ միջավայր են ստեղծում, որպեսզի քրեական վարույթին մասնակցելուց ենթադրաբար խուսափող մեղադրյալն առանց ավելորդ մտավախությունների անձամբ ներգրավվի և անմիջականորեն ներկա գտնվի իր իրավաչափ շահերը շոշափող հետագա ընթացակարգերին:

ՄԱՍ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ. ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՄԱՍ ԵՎ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

ԲԱԺԻՆ 14. ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՄԱՍ ԵՎ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ 58. ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ՄԱՍ ԵՎ ԱՆՑՈՒՄԱՅԻՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

Օրենսգրքի վերջին գլխում ամրագրված են հատուկ կարգավորումներ, որոնք կոչված են ապահովել այս ծավալուն և բարդ օրենսդրական ակտի սահուն գործարկումը: Այստեղ զետեղված դրույթները պայմանականորեն կարելի է բաժանել ընդհանուր և հատուկ կանոնների:

Ընդհանուր կանոնները սահմանում են, որ Օրենսգիրքն ուժի մեջ է մտնում 2022 թվականի հուլիսի 1-ից, հետևաբար, նույն օրից էլ դադարում է գործել նախկին օրենսգիրքը՝ դրանում առկա բոլոր փոփոխություններով և լրացումներով²: Հատուկ կանոններն ընդհանուրից կոնկրետ բացառություններ կամ շեղումներ են նախատեսում: Դրանք ժամանակավոր բնույթ ունեցող կարգավորումներ են, որոնց նպատակը նախկինից նոր օրենսգրքին ընթացիկ վարույթների փուլային անցումը

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 480-րդ հոդվածի 7-րդ մասը և 481-րդ հոդվածի 3-րդ ու 4-րդ մասերը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 482-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերը:

կազմակերպելն է¹: Այդ անցումային դրույթների բովանդակության համալիր վերլուծությունից հետևում է, որ որոշակի ժամանակ երկու օրենսգրքերը գործելու են զուգահեռաբար, և նույնիսկ մեկ վարույթը տարբեր փուլերում կարող է կարգավորվել տարբեր օրենսգրքերի դրույթներով:

Այժմ տեսնենք, թե ինչպես են գործելու եզրափակիչ և անցումային դրույթները քրեական վարույթի տարբեր փուլերում:

Մինչդատական վարույթ

2022 թվականի հուլիսի 1-ից սկսած առերևույթ հանցանքների մասին բոլոր հաղորդումները պետք է ներկայացվեն և քննարկվեն նոր օրենսգրքի պահանջներին համապատասխան: Բացառություն կկազմեն և չեն գործի միայն մասնավոր մեղադրանքով վարույթի կիրառման հետ կապված կարգավորումները², հետևաբար, Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, ինչպես նաև դրանով պայմանավորված 179-րդ հոդվածի 1-ին մասը, 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետը և 13-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ և 5-րդ կետերը ժամանակավորապես չեն կիրառվի:

Մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը ներկայացված հաղորդումները, որոնցով դեռևս քրեական գործ հարուցելու կամ քրեական գործի հարուցումը մերժելու մասին որոշում չի կայացվել, ևս պետք է քննարկվեն և լուծվեն նոր օրենսգրքով սահմանված կարգով: Այս դեպքում միակ վերապահումն այն է, որ վերոնշյալ հաղորդումները հետաքննության մարմնի կողմից քննարկվել չեն կարող և քրեական վարույթ նախաձեռնելու հարցը լուծելու համար դրանք պետք է փոխանցվեն քննիչին³:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 25-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 1-ին մասը:

2022 թվականի հուլիսի 1-ից առաջ հարուցված քրեական գործերը պետք է քննվեն նոր օրենսգրքով սահմանված կարգով: Մակայն այս կանոնի հետ կապված կա մի քանի հատուկ կարգավորում: Այսպես՝

1/ Եթե արդեն հարուցված քրեական գործերը գտնվում են հետաքննության մարմնի վարույթում, ապա դրանք պետք է փոխանցվեն քննիչին և նրա կողմից քննվեն նոր օրենսգրքի պահանջներին համապատասխան¹:

2/ Մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը որպես մեղադրյալ ներգրավված անձանց, ինչպես նաև 2022 թվականի հուլիսի 1-ից մինչև 2022 թվականի դեկտեմբերի 31-ը նոր օրենսգրքով սահմանված կարգով մեղադրյալի կարգավիճակ ստացած անձանց համար քրեական հետապնդման ժամկետները չեն գործելու:

3/ Նշված անձանց նկատմամբ այդ ժամկետները սկսելու են հաշվարկվել 2023 թվականի հունվարի 1-ից², հետևաբար, նույն օրից են սկսելու գործել նաև քրեական հետապնդման ժամկետներին վերաբերող մյուս կարգավորումները³: Այսինքն՝ եթե մինչև 2023 թվականի հունվարի 1-ը անձը որպես մեղադրյալ է ներգրավվել կամ նրա նկատմամբ քրեական հետապնդում է հարուցվել միջին ծանրության հանցանք կատարելու համար, ապա անկախ նրանից, թե դա երբ է տեղի ունեցել, նրա վերաբերյալ վարույթը առավելագույնը հինգ ամսվա ընթացքում, այն է՝ մինչև 2023 թվականի մայիսի 31-ը պետք է ուղարկվի դատարան:

Բոլոր այն դեպքերում, երբ մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը մինչդատական վարույթի նկատմամբ իրականացվող դատական վերահսկողության շրջանակներում իրավասու դատարանին արդեն ներկայացված կլինեն համապատասխան միջնորդություններ կամ բողոքներ, դրանք պետք է քննվեն և լուծվեն նախկին

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 3-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 18-րդ մասը:

օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ անկախ դրանց տեսակից և առարկայից¹: Այս վերապահումը տարածվում է նաև վերոնշյալ ընթացակարգով մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը կայացված դատական ակտերի բողոքարկման վրա՝ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների համար սահմանված կարգավորման անալոգիայով²: Իսկ եթե համապատասխան դատական ակտը կայացվել է նոր օրենսգիրքն ուժի մեջ մտնելուց հետո, ապա հատուկ վերանայման բողոքը պետք է ներկայացվի նոր կարգով:

Անցումային դրույթները ծավալուն կարգավորումներ են նախատեսում նաև քննչական ենթակայության մասով, որոնք գործելու են երկու փուլով՝ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից մինչև 2023 թվականի հունվարի 1-ը և 2023 թվականի հունվարի 1-ից մինչև 2024 թվականի հունվարի 1-ը³: Դրանից հետո արդեն կիրառվելու են նոր օրենսգրքի 180-181-րդ հոդվածները⁴:

Մինչդատական վարույթին վերաբերող վերջին հատուկ կանոնը կապված է քրեական գործի նախաքննության ավարտի հետ: Եթե նույնիսկ դա տեղի է ունեցել մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը, ապա նոր օրենսգիրքն ուժի մեջ մտնելուց հետո այդ գործը դատարան է ուղարկվում, հետևաբար, և այնտեղ քննվում է դրա պահանջներին համապատասխան⁵: Նման կանոնակարգումը ևս թելադրված է օրենսդրական նոր դրույթների աստիճանական կիրառումն ապահովելու անհրաժեշտությամբ, որպեսզի քրեական վարույթի յուրաքանչյուր փուլով տրվի նոր ինստիտուտների գործարկման մեկնարկը:

Դատական վարույթներ

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 5-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 16-րդ և 17-րդ մասերը:

⁴ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 15-րդ մասը:

⁵ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 6-րդ մասը և 206-րդ հոդվածը:

Դատական վարույթներում ևս պահպանված է նոր օրենսգրքի դրույթների հաջորդական ներդրման սկզբունքը: Առաջին ատյանի դատարանում նախկին օրենսգրքով սահմանված կարգով քննվելու են միայն այն քրեական գործերը, որոնցով մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը դատական քննություն նշանակելու մասին որոշում է կայացվել¹, այսինքն՝ առնվազն ավարտվել է դատական քննության նախապատրաստելու փուլը և սահմանվել է առաջին դատական նիստի տեղն ու ժամանակը: Բնականաբար, դրան հաջորդող ենթափուլերում (դատական նիստի նախապատրաստական մաս, դատաքննություն, դատական վիճաբանություններ և այլն) գտնվող գործերը նույնպես պետք է քննվեն մինչև 2022 թվականին հուլիսի մեկը գործող կարգով: Մնացած գործերը, որոնք դատարանում ստացվել են մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը կամ դրանից հետո, սակայն դրանցով դատավորի կողմից դատական քննություն նշանակելու մասին որոշում դեռ չի կայացվել, անվերապահորեն պետք է քննվեն նոր օրենսգրքով սահմանված կարգով: Այսպիսի մոտեցման նպատակն է կանխել վարույթի նույն փուլում կամ ենթափուլում հին և նոր օրենսգրքերի միաժամանակյա կիրառումը, հետևաբար, և տարբեր ինստիտուտների կամ ընթացակարգերի (օրինակ՝ դատական նիստի նախապատրաստական մասի և նախնական դատալսումների) միախառնումը:

Եթե առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարաններում քննվող գործերով օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտերը կայացվել են մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը, ապա դրանք վերաքննիչ և Վճռաբեկ դատարաններում բողոքարկվում, հետևաբար, և համապատասխանաբար քննվում են նախկին օրենսգրքով սահմանված կարգով²: Այստեղից տրամաբանորեն հետևում է, որ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից հետո ընդունված դատական ակտերը, եթե նույնիսկ դրանք կայացվել են նախկին օրենսգրքի հիման վրա, պետք է բողոքարկվեն նոր կարգով:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 7-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 8-րդ մասը:

Ինչ վերաբերում է օրինական ուժի մետ մտած դատական ակտերին, ապա վերջիններիս վերանայման ընթացքում կիրառվելիք օրենքի ընտրությունը պայմանավորված է դրանց դեմ բողոք բերելու ժամանակով: Այսպես, եթե օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի դեմ համապատասխան բողոքը բերվել է մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը, ապա դրա քննությունն իրականացվելու է նախկին օրենսգրքով սահմանված կարգով¹: Սակայն եթե մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը բողոքարկվում է 2022 թվականի հուլիսի 1-ին կամ դրանից հետո, ապա նման բողոքը պետք է ներկայացվի և քննվի նոր օրենսգրքով սահմանված կարգով²:

Անցումային դրույթներում առկա են նաև կարգավորումներ, որոնք վերաբերում են վարույթի բոլոր փուլերին:

Դրանցից մեկը ապացույցների թույլատրելիությանն առնչվող կանոնն է: Այս հարցում Օրենսգիրքը բավականին պահպանողական մոտեցում է որդեգրել և ելնելով կանխատեսելիության ու իրավական անվտանգության նկատառումներից սահմանել է, որ այս կամ այն ապացույցի թույլատրելիության հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է ելնել այն սկզբնականից, թե ինչպիսի իրավական կարգավորումներ են գործել այն ստանալու ժամանակ³: Մասնավորապես՝ դա նշանակում է, որ նոր օրենսգրքով սահմանված կարգով իրականացվող նախնական դատալսումների ընթացքում նախկին օրենսգրքով կատարված նախաքննության շրջանակներում ձեռք բերված ապացույցը կարող է անթույլատրելի ճանաչվել մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը գործող դրույթների խախտման հիմքով, օրինակ՝ եթե հեռախոսային հաղորդակցությունն սկսելու պահին և դրա ընթացքում հաղորդակցվողների գտնվելու վայրը և նրանց տեղաշարժը պարզելու համար անհրաժեշտ տվյալները ստացվել են

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 9-րդ մասը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 10-րդ մասը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 11-րդ մասը և 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

առանց դատարանի որոշման, ապա այդ փաստաթուղթը կճանաչվի անթույլատրելի ապացույց, թեև նոր օրենսգիրքը դրա համար բավարար է համարում հսկող դատախազի հաստատումը¹: Նույն կերպ, մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը փաստացի քրեական հետապնդման ենթարկվող և մեղադրյալի կարգավիճակ չունեցող անձից, առանց այդ մասին նրան պատշաճ ծանուցելու, քննչական գործողության կատարման ընթացքում ձեռք բերված տեղեկությունները կհամարվեն թույլատրելի ապացույց, թեև նոր օրենսգիրքը դա համարում է օրենքի էական խախտմամբ ստացված տվյալ²:

Նկատի ունենալով, որ նոր կարգավորումները քրեական գործի կամ քրեական վարույթի կասեցում չեն ենթադրում, անցումային դրույթը սահմանում է, որ կասեցված բոլոր գործերը պետք է վերսկսվեն և քննվեն նոր օրենսգրքով նախատեսված կարգով: Այս դեպքում միակ վերապահումն այն է, որ դա պետք է արվի մեկ տարվա ընթացքում, այսինքն՝ մինչև 2023 թվականի հուլիսի 1-ը³:

Օրենսգրքով նախատեսված մի շարք դրույթների համար նախատեսվել են ուժի մեջ մտնելու ավելի ուշ ժամկետներ⁴: Մասնավորապես՝ այդպիսիք են տնային կալանքին և վարչական հսկողությանը վերաբերող դրույթները, ինչպես նաև ապացուցողական գործողություններին հոգեբանի մասնակցությանը վերաբերող հոդվածները: Այս հետաձգումները բացատրվում են վարութային նոր ինստիտուտների կիրառման արդյունավետությունը երաշխավորող կազմակերպական կամ ապահովող բնույթի կառուցակարգերի ներդրման անհրաժեշտությամբ, օրինակ՝ մեղադրյալի վարքագիծը վերահսկելու նպատակով հատուկ էլեկտրոնային միջոցների գործարկումը կամ կառավարության սահմանած կարգով որակավորված հոգեբանների պատրաստումը:

¹ Տես՝ Օրենսգրքի 320-րդ հոդվածը և 232-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետը:

² Տես՝ Օրենսգրքի 97-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետը:

³ Տես՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

⁴ Տես՝ օրինակ՝ Օրենսգրքի 483-րդ հոդվածի 12-րդ, 14-րդ, 19-րդ, 20-րդ և 24-րդ մասերը: